ΑΠΠΙΑΝΟΥ

'ΡΩΜΑΙΚΑ

..

APPIAN

ISTORIA ROMEI

RĂZBOAIELE CIVILE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Bucureşti, 1957

Cartea I	cap. I—CXXI	Mihai
„ Π	„ I—XCIV	Radu Hîncu
„ II	„ xcv—cxxxv	Adelina Piatkowski
„ II	„ CXXXVI—CXL	Traian Costa
„ II	.. CXLI—CLIV	Eugen Dobroiu
„ III	„ I—XCVIII	Adelina Piatkowski
„ IV	„ I—XCIX	Maria Marinescu-
„ iv	„ C—CXXXVII1	Virgil Popescu
„ V	„ I—XCII	Ⴑ Nicolae Marinescu
V	„ XCIII-C	Eelicia Vanţ
„ V	„ CI—cx	Traian Costa
„ V	„ CXI—cxx	Petre Creţia
,, *V*	„ CXXI—cxxx	Cicerone Poghirc
„ V	„ CXXXI—CXL	Florica Demetrescu
V	„ CXLI—CXLV	Nicolae I. Barbu

Revizuirea întregii traduceri a fost făcută de A. Frenkian, iar studiul introductiv şi notele explicative

STUDIU INTRODUCTIV

Appian este unul dintre istoriografii greci care au scris despre romani. Opera sa este cu atît mai interesantă cu cit nu numai istoriografia greacă, ci şi cea latină atinseseră culmea înfloririi, iar în redactarea operei, el a folosit şi izvoare greceşti şi izvoare latineşti. Faptul merită cu atît mai multă atenţie cu cît punctele de vedere din care priveau istoricii greci şi romani trecutul Romei erau, de cele mai multe ori, diferite.

Pentru a ne da mai bine seama de valoarea şi însemnătatea operei lui Appian, socotim că este nevoie să reamintim succint atmosfera socială, politică şi culturală în care şi-a desfăşurat activitatea şi şi-a scris opera istoricul din Alexandria.

Scurtă privire asupra imperiului roman în sec. II e. n.

în secolul al doilea al erei noastre imperiul roman atinge punctul culminant al dezvoltării sale, fapt pentru care a şi fost numit de istoriografi „secolul de aur". Imperiul roman, care însemna acum totalitatea teritoriului peste care se întindea puterea romană, era numit adesea *orbis terrarum,* „globul pămîntesc". Noţiunea îşi capătă întreaga ei semnificaţie, dacă ne gîndim numai la două puncte din frămîntata istorie a Romei: timpul cînd Roma, puterea Romei, se întindea doar peste cele şapte coline şi peste cîteva mici teritorii învecinate şi timpul

cărora Roma a supus popor după popor, în 270 î.e.n., izbutise să cucerească întreaga Italie. Acum, după alte sute de ani, Roma avea sub stăpînire aproape întreaga lume cunoscută în antichitate. Dar, pe măsură ce se întindeau teritoriile cucerite, se înmulţeau şi grelele probleme economice, sociale şi politice care trebuiau rezolvate.

Sîntem fireşte tot în orînduirea sclavagistă. Dar sclavagismul intrase în epoca declinului. Se, constatase că munca forţată a sclavilor nu mai dă roade. Numărul sclavilor cumpăraţi se redusese la o treime, pe cînd al celor născuţi şi crescuţi pe marile latifundii se ridicase la două treimi.

Sclavii, asupriţi de stăpîni, prost hrăniţi, prost cazaţi, n-aveau nici un interes să muncească şi de multe ori porniseră răscoale ca aceea a lui Spartacus, în care Roma a simţit fiorii primejdiei de pe vremea războiului cu Hannibal. Aceasta ne arată că principalele izvoare de aprovizionare ale tîrgului de sclavi, războiul şi pirateria, începuseră să sece. Un sclav născut în casă nu vedea lucrurile întocmai ca un sirian proaspăt adus pe cine ştie ce moşie.

Pe vremea războaielor civile din epoca de destrămare a republicii, o treime erau sclavi crescuţi în casă, în timp ce restul erau cumpăraţi. Aceste realităţi s-au reflectat în felul în care erau priviţi şi chiar în legislaţia referitoare la sclavi. Seneca spune răspicat că şi sclavii sînt oameni şi trebuie trataţi ca atare. împăratul Claudius a decretat ca sclavii care se vindeau pe insula lui Esculap să fie eliberaţi, împăratul Hadrian interzice uciderea sclavilor. Sîntem destul de departe de mentalitatea lui Cato cel bătrîn, după care sclavii erau nişte simple unelte de muncă înzestrate cu grai.

Se dezvoltă raporturile de colonat. Colonatul, arendarea de pămînturi unor plugari liberi, în schimbul unor sume de bani sau produse în natură, luase fiinţă ca un mijloc de a se ieşi din impasul în care-i adusese pe proprietari mîna de lucru servilă. Fenomenul apare

coloni, care luau în arendă, şi împărat, proprietarul care da în arendă.

Marile moşii sînt, în general, date în arendă şi munca unor armate de sclavi de altă dată este înlocuită de numeroşi coloni. Atît de mari fuseseră neajunsurile folosirii mîinii de lucru servile forţate, încît acum se dau parcele de pămînt, spre a fi cultivate, chiar unor sclavi, care, prin aceasta, ajung să fie un fel de semicoloni. Ruinarea proprietarilor mici şi mijlocii, în Italia, ajunsese să fie un fenomen atît de grav, încît fondul alimentar — instituit în scopul de a se împiedica ruinarea proprietarilor de pămînturi mici şi mijlocii, precum şi a populaţiei sărace — şi răspîndirea lui sub Antonini, a fost necesar spre a se înlătura urmări şi mai neplăcute.

în general, în tabloul economic al imperiului, Italia îşi pierde din însemnătate şi nu deţine locul de frunte. Meşteşugurile, sub forma de mari ateliere, se dezvoltaseră mai ales în regiunile de răsărit. Centrele meşteşugăreşti, cu un faimos trecut, precum Miletul, Efesul, Pergamul, continuau să înflorească şi acum. Tirul împrăştia în toate centrele imperiului renumitele sale pînzeturi, iar din Sidon se procurau obiecte din sticlă colorată, lucrată cu multă artă. în schimb, din acest punct de vedere, oraşele din Grecia sînt în decadenţă. în provinciile din apus meşteşugurile erau slab dezvoltate.

Nu însemnează însă că provinciile în care meşteşugurile nu atinseseră gradul de dezvoltare al centrelor menţionate mai sus nu aveau o mare însemnătate în economia imperiului. Dimpotrivă, dacă din provinciile situate în Africa de Nord nu porneau corăbii încărcate cu pînzeturi fine, cu obiecte de lux, cu farduri ca din oraşele de pe ţărmul Asiei Mici, apoi grîul şi uleiul de măsline produs în aceste provincii ajunsese de mult faimos şi o bună parte din consumul Romei era asigurat de mari cantităţi cumpărate de aici. Spania furniza mai ales metale: aur, argint, aramă, fier. Vinul

malurile fluviilor gallice se dezvoltaseră asociaţiile armatorilor de vase. Din ţinuturile dunărene se cumpăra grîu şi din unele regiuni de aici metale.

Datorită liniştei relative, care se aşezase, îndeobşte, în imperiu, se dezvoltă un puternic schimb de mărfuri. Nu toate centrele producătoare de mărfuri luau parte la schimbul dintre diferite regiuni îndepărtate. Unele oraşe aprovizionau cu produsele lor numai regiunea din care făceau parte. Erau totuşi destule centre de unde, ca sîngele în artere, pulsau mărfuri spre diferite centre din imperiu. Din Milet porneau pe mare corăbii încărcate cu pînzeturi fine spre Atena, Corint, Roma, Marsilia. De pe domeniile imperiale din Siria, marii proprietari din toate colţurile imperiului îşi aduceau lemn de cedru şi chiparos, din Spania metale, din Gallia grîu şi vase plutitoare, din Italia vin şi chiar untdelemn. în orice caz, minereurile din Spania şi din Britania ajungeau în centrele meşteşugăreşti din Asia Mică şi din Egipt, unde erau prelucrate, iar din aceste centre porneau în apus.

Structura societăţii romane era, fireşte, în general, aceeaşi ca pe vremea republicii, dar, aşa cum am şi spus cînd a fost vorba de coloni, unele simptome arată prefaceri care aveau să ducă, mai tîrziu, la o nouă orînduire socială. Am menţionat, mai sus, faptul că unii stăpîni dădeau anumitor sclavi parcele de pămînt spre a fi cultivate, în condiţii asemănătoare cu ale colonilor. Trebuie să pomenim acum de creşterea numărului şi însemnătăţii liberţilor (sclavi eliberaţi). Sub Claudius, liberţii aveau o mare trecere' chiar la curtea imperială. Sporirea importanţei liberţilor se explică prin aceea că, de cele mai multe ori, prin intermediul lor, persoane din aristocraţie luau parte la afaceri comerciale sau cămătăreşti. Pe de altă parte, mulţi dintre ei ajungeau stăpînii unor averi fabuloase. Personajul Trimalhio, din romanul *Satyricon* de Petroniu, reprezintă prototipul acestei categorii de liberţi. în rîndul cavalerilor intră acum membrii din aristocraţia municipiilor italice şi provinciale, precum şi unii comandanţi de oşti şi unii

se distingeau în ocupaţia lor: retori, jurişti, gramatici. Se vede lămurit ce progres se făcuse, din acest punct de vedere, de pe vremea cînd rangul de cavaler se moştenea prin naştere şi cînd ordinul cavalerilor era considerat ca o categorie specială specifică a Romei. Aristocraţia senatorială se înnoieşte continuu. Ginţile patriciene dispăruseră aproape cu totul. însuşi luliu Cezar ridicase în rîndurile patricienilor cîteva familii de senatori care se distinseseră prin anumite merite. Era un patriciat de dată recentă, care n-avea comun cu vechiul patriciat decît numele. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu membrii senatului, care erau în neîncetată primenire, în senat intrau mai ales reprezentanţi ai aristocraţiei municipale din Italia şi din provincii. în epoca Antoninilor, 58% dintre senatori erau recrutaţi din municipiile din Italia, restul proveneau din provincii şi în special din provinciile de răsărit.

în administraţie, Antoninii au dat o mare atenţie provinciilor. Corespondenţa purtată de împăratul Traian cu Pli~ nius, pe cînd acesta era guvernator al Pontului şi Bithyniei este un document nespus de preţios, care pune într-o lumină cît se poate de vie grija pe care o avea Traian de provincii. Exemplul lui Traian a fost urmat, cu diferenţele fireşti, şi de ceilalţi împăraţi. Problemele asupra cărora se apleca atenţia împăraţilor erau cît se poate de felurite: economia, dreptul, paza civilă, drumurile. Ca o urmare a intensificării schimbului de mărfuri interprovincial se produce o înviorare a vieţii economice în general.

Spre a se documenta şi mai bine asupra problemelor pe care le ridica administrarea unui imperiu atît de vast, Hadrian a vizitat aproape toate provinciile.

Şi cultura, fireşte, s-a dezvoltat în aceste relative condiţii de pace politică şi prosperitate economică a provinciilor. Pentru a ne da mai bine seama de starea culturii în acest secol, este bine să urmărim cîteva puncte în dezvoltarea paralelă şi influenţarea celor două culturi de bază ale imperiului: cultura latină şi cultura greacă. Pe la 270 î.e.n., cînd Roma, ducînd războaie de

capodoperile nepieritoare, care-i constituie măreţia, şi intrase în faza alexandrină. După anul 240 î.e.n., influenţa culturii greceşti se exercita masiv la Roma şi în Italia şi, două secole şi jumătate mai tîrziu, veacul lui August constituise „epoca de aur“ a dezvoltării literaturii latine[1]. Scriitorii acestei epoci, luînd şi idei şi forme literare din cultura greacă, izbutesc totuşi să dea opere originale, care rivali-, zează cu cele mai desăvîrşite capodopere greceşti similare. Dar în secolul I e.d. şi literatura latină intrase pe drumul declinului. Cu Vergilius, epopeea atinsese culmea desăvîrşirii artistice. Cu Lucanus, Valerius Flaccus, Silius Italicus, acest gen literar se transformase într-un greoi convoi de exagerate procedee literare perimate, în care maşinăria mitologică şi retorismul ţineau locul de frunte. Oratoria, care atinsese culmea cu Cicero, decăzuse la nivelul unor simple exerciţii de şcoală sau cuvîntări asupra unor subiecte rupte de viaţă şi rostite în reuniuni special organizate. Artificialitatea subiectelor nu era întrecută decît de aceea a exageratelor înfloriri stilistice.

Autorii de opere istorice, în timpul dinastiei iulio-claudice, falsificaseră adevărul istoric, din linguşire sau din ură. în timpul Antoninilor se poate rosti adevărul cu ceva mai multă libertate.

în general se poate afirma că datorită lipsei de libertate politică, de la instituirea imperiului, toate genurile literare care nu puteau înflori decît într-o atmosferă de libertate intră în decadenţă sau dispar.

în secoul II e.n., în care trăieşte Appian, şi în special între anii 138—180, nu se cunoaşte nici un autor dramatic, nici un poet satiric, nici un autor de poeme didactice sau ■de epopee. Numai retorica, erudiţia — filologică şi juridică —, istoria şi filozofia cunosc cîţiva autori fără prea mare însemnătate. Singur Apuleius,

[1] în general în manualele de istoria literaturii latine şi eline nu se tratează numai literatura beletristică, ci se tace un fel de istorie a culturii respective.

începînd cu Flavienii, dar mai ales cu Antoninii, asistăm parcă la un fel de renaştere a strălucirii greceşti în filozofie, în istorie, în retorică, în diferitele ramuri ale erudiţiei. Bineînţeles, scriitorii care dau această nouă strălucire culturii elenice reflectă în operele lor noile condiţii sociale şi politice. Se înţelege că nu mai poate fi vorba acum nici de capodoperele care înfloriseră în atmosfera polisului grec de pe vremea lui Pericle, în care patriotismul şi dorul de libertate înaripaseră inspiraţia unui Eshil şi Sofocle, Fidias etc., nici de rafinata cultură alexandrină erudită şi galantă.

Dar, în noile condiţii în care se produce această nouă înflorire a culturii greceşti, scriitorii, luînd de model marile capodopere ale trecutului, izbutesc să dea opere de o vigoare şi valoare remarcabilă.

Astfel, Plutarh scriind vieţile unor oameni politici, nu mai poate adopta faţă de Pericle sau Cezar atitudinea unui *grec* din sec. V î.e.n., sau a unui roman din sec. I î.e.n., dar punînd în paralelă pe un grec cu un roman, el dispune de o perspectivă pe care n-au avut-o înaintaşii săi. Filozofia — reprezentată prin Epictet, Plutarh, Dion Chrysostomul — ne mai putînd ataca probleme politice din lipsă de libertate, se concentrează asupra moralei, dar problemele discutate de ei au fost mult adîncite. Numai retorica, aşa-zisă a doua sofistică, îşi îngăduie, în excesele ei, atacuri împotriva tiranilor, dar se fereşte, cu cea mai mare băgare de seamă, să critice vreun puternic personaj al zilei.

În această atmosferă economică, so. cială şi politică s-a născut, a crescut, *Kiaţa lui Appian* a învgţat, a activat şi a scris Appian.

Să cercetăm acum în ce măsură epoca în care a trăit şi-a pus pecetea asupra vieţii şi operei lui şi în ce constau particularităţile şi valoarea acestei opere.

Aşa cum am spus la început, Appian s-a născut la Alexandria, pe la începutul secolului II e.n. Posedăm foarte puţine date cu privire la viaţa lui. Astfel, Appian

vreme sub Hadrian, cetăţenia romană, rangul de cavaler şi a plecat apoi la Roma, spre a-şi începe cariera la care îi dădea dreptul rangul de curînd dobîndit.

Aşa cum mărturiseşte el însuşi, la sfîrşitul prefeţei operei sale, a fost procurator imperial: „Cine a scris această operă, mulţi o ştiu şi eu însumi am arătat-o mai sus. Dar pentru a spune mai lămurit: sînt Appian din Alexandria* care am deţinut o slujbă de frunte în patria mea şi am pledat procese la Roma în faţa scaunului de judecată al împăraţilor, întrucît m-au socotit vrednic să le fiu procurator[66]. Această slujbă a dobîndit-o în urma stăruinţelor depuse de prietenul său Fronto pe lîngă Antoninus Pius. Slujba a îndeplinit-o între 161—169 e.n., pe vremea lui L. şi M. Veriis.

Acestea sînt prea puţinele date pe care le avem asupra vieţii lui Appian. Dar cu cît informaţiile noastre sînt mai sărăcăcioase, cu atît mai necesar apare efortul de a vedea în ce măsură condiţiile economice, sociale, politice şi culturale, amintite mai sus, în care s-a format şi a scris Appian, ĺ-au influenţat viaţa şi opera.

Din nefericire, nu cunoaştem ce studii a făcut istoricul din Alexandria şi ce profesori a avut. Un lucru se poate afirma cu certitudine: ostilitatea lui pentru filozofia meschină din vremea sa. Astfel în *Mithridatica*[1] după ce arată faptele săvîrşite de filozoful Aristion la Atena, în timpul războiului purtat de romani împotriva lui Mithridate, subliniind că mulţi filozofi, cînd au pus mîna pe putere, au instituit tirania, Appian continuă: „în acest fel, ei [filozofii care au instituit tirania] au trezit îndoiala şi întrebarea următoare: oare şi ceilalţi filozofi şi-au făcut din filozofie o mîngîiere a vieţii numai datorită virtuţii sau din pricina sărăciei şi a lipsei lor de activitate? într-adevăr, şi astăzi mulţi filozofi, fiind simpli particulari şi ducînd o viaţă de sărăcie şi împopoţonîndu-se cu înţelepciune de nevoie, aruncă batjocuri pline de venin împotriva bogaţilor şi

[1] Cap. XXVIII.

de putere, ci lasă să se creadă că izvoresc din ură că nu le au şi ei“.

Din acest punct de vedere Appian este întru totul de acord cu Lucian din Samosata, contemporan cu el, după care filozofii vremii sale sînt „leneşi, gîlcevitori, gata de ceartă, lacomi de glorie deşartă, mînioşi la culme, fără bun simţ, mîndri, gata să insulte pe toată lumea, şi ca să mă servesc de o expresie a lui Homer, o inutilă povară pe pămînt"[1] [2].

Appian, nesimţindu-se atras de o atare filozofie, s-a dedat studiului retoricii. Am amintit mai sus despre aşa-zisa „a doua sofistică", şi care nu era altceva decît „arta vorbirii într-o nouă etapă de dezvoltare". „A doua sofistică" se caracterizează prin aceea că cei care se dedicaseră acestei arte, numiţi „sofişti", ajunseseră la un fel de virtuozitate a cuvîntului şi a improvizaţiei, încît fiind stăpîni pe anumite idei care se potriveau cu orice temă ei se declarau gata să vorbească oricînd, despre orice. Neputînd să-şi ia subiecte politice din actualitate, de vreme ce ar fi trebuit să atace pe puternicii zilei, ei îşi luau teme din trecut şi supuneau unor atacuri extrem de violente tirani vechi sau imaginari. Stilul lor era nespus de înflorit. Exces de cuvinte neobişnuite, de figuri de stil, de fraze pompoase şi, mai ales, de mimică şi gesticulaţie. Lucian, care şi-a început cariera ca sofist, şi-a dat repede seama de deşertăciunea acestei profesii şi ne-a lăsat, în cîteva trăsături, o imagine vie a exceselor la care se ajunsese în acest domeniu.

Printre sfaturile pe care le dă Lucian, în ironie, unui începător în arta retoricii, figurează şi cele cuprinse în pasajul următor: „Ei bine, adu, în primul rînd, ignoranţa, apoi îndrăzneala şi neruşinarea, iar ruşinea şi cuviinţa şi cumpătarea lasă-le acasă, căci sînt

[1] *Icaromenip,* XX şi

[2] *Profesorul*

îmbrăcămintea, îi spune mai departe autorul, să fie cît mai asemănătoare cu a femeilor, cît mai scumpă. în discurs să întrebuinţeze cît mai multe figuri de stil. De pe buzele lui să fie gata să-şi ia zborul oricînd cincisprezece—douăzeci de cuvinte atice şi cît mai mulţi „oarecum[66], „să fie oare[66], şi „într-un fel oarecare[66] şi „prea preţiosule’[6]. De celelalte cuvinte şi expresii să nu-i pese de se potrivesc sau nu. Numai purpura să fie strălucitoare şi înfloritoare. Apoi, ca dintr-un arc întins, să dea drumul la cuvinte străine, folosite rar chiar de cei vechi şi să-i facă praf pe auditori. Cîteodată să scornească el însuşi cuvinte noi, iar pentru solecisme şi barbarisme să n-aibă decît un singur leac: neruşinarea. La îndemînă să aibă gata un cuvînt care n-a mai fost întrebuinţat de nici un autor, poet sau istoric, să nu citească pe Socrate, pe Plato sau pe Demostene, ci numai cîteva din exerciţiile de la şcoala de retorică. Din discursurile lui să nu lipsească Marathonul, Hellespontul trecut de pedestraşi, soarele întunecat de săgeţile persane; Xerxes să fugă, Leonida să fie admirat; cît mai des să revină în vorbire Salamina, Artemison, Plateea.

Subiectele rupte de viaţă, excesele de figuri de stil şi de acţiune, lipsa de fond serios de idei, iată ce le imputa Lucian oratorilor vremii sale.

Sînt necesare unele sublinieri. Lucian, criticînd violent,, exagerează. Nu toţi filozofii, fără excepţie, sufereau de gravele lipsuri arătate mai sus. Probabil, de asemenea, că se mai găseau şi oratori cu bun simţ şi măsură. Se poate totuşi afirma cu certitudine că, în marea majoritate a cazurilor, regula era aceea arătată de Lucian. Prin urmare, şi Appian a putut frecventa vreun „sofist[66], din categoria celor atît de virulent ironizaţi de Lucian. Faptul este cu atît mai vrednic de luat în seamă, cu cît în opera istoricului din Alexandria se întîlnesc şi unele discursuri.

în ceea ce priveşte istoriografia timpului său, şi aci se exercită critica tăioasă a lui Lucian. El dojeneşte pe istoricii care au transformat istoria într-un procedeu

într-o tribună de retorică. Lucian cere ca istoricul să cunoască trebile publice, să expună faptele aşa cum s-au petrecut, să nu insiste asupra amănuntelor inutile, să nu fie înserate prea multe discursuri, să nu se aticizeze în chip exagerat, stilul să fie uniform, lungimea operei să fie proporţională cu importanţa subiectului[1].

Dacă n-am putut stabili cu precizie studiile pe care le-ar făcut Appian, am încercat să descriem cel puţin stadiul în care se găseau filozofia, retorica şi istoriografia, domenii asupra cărora, fără îndoială, Appian a avut prilejul să reflecteze în tinereţea lui.

Dar, în afară de şcoală, viaţa a putut să-i dea lui Appian o nesfîrşită serie de lecţii. Dacă a avut ochii deschişi, Appian a putut învăţa din experienţa propriei vieţi mai mult decît din toate cursurile *ex cathedra* la care trebuie să fi asistat. Grec din Alexandria, slujbaş în administraţia de stat a acestui mare centru economic şi cultural, Appian a avut prilejul să cunoască multe probleme din administraţia romană centrală şi provincială. Fiind grec, el aducea poate cu sine şi felul de viaţă, relativ sobru al grecilor. Lucian ne arată ce neplăcut a fost impresionat de modul de viaţă pe care i l-a pus Roma sub ochi. După autorul *Dialogurilor morţilor,* atenienii îşi duceau viaţa în sărăcie, iar filozofia era o parte integrantă a vieţii lor. Duşmani ai luxului şi ai vieţii de petrecere, ei cultivau libertatea ca pe bunul cel mai de preţ. Viaţa lor se scurgea tihnită. Dimpotrivă, la Roma momelile luxului şi numeroase oficine ale plăcerii întindeau curse la tot pasul. Priveliştea societăţii era dezgustătoare pentru Lucian: bogaţi care se făleau în hainele lor scumpe, căzînd în extaz de fericire cînd vedeau că mulţimi de oameni se închină cu respect în faţa lor sau cînd cei mai servili se apropiau plecaţi şi le sărutau mîna sau pieptul; clienţi ridicoli, care se sculau cu noaptea în cap şi, zice Lucian, «cutreieră prin oraş şi cărora sclavii le închid uşa-n nas,

[1] *Cum trebuie scrisă istoria.*

de nesuferit, pricină de multe alte nenorociri, la care, după ce au mîncat prea mult, au băut peste măsură, au flecărit ceea ce n-ar fi trebuit, pleacă, în fine, supăraţi sau nemulţumiţi, fie înjurînd prînzul, fie criticînd bădărănia sau zgîrcenia celui care i-a poftit la masă; vălmăşag de lume pornită după plăceri, în teatre, hipodromuri, băi; excese de cheltuieli la înmormîntare, abuzuri cu zadarnice monumente funerare; oameni bogaţi, sprijiniţi de sclavii lor, ca şi cînd n-ar fi avut picioare să se poarte singuri». Iată ce tablou a pus Roma sub ochii lui Lucian. Appian a văzut, desigur şi el, realităţile pe care le zugrăveşte Lucian. Şi oricît de intensă era viaţa la Alexandria, Roma prezenta totuşi aspecte particulare.

Cum a reacţionat el? Răspunsul îl vom da cînd vom trece la analizarea operei lui Appian.

Trebuie să menţionăm şi faptul că Appian a purtat corespondenţă cu Fronto, cu care era prieten. Iată ce-i spune, între altele, Appian într-o scrisoare, singura care ni s-a păstrat: „Nici astăzi n-am putut să te văd, căci, tulburat de o durere de stomac în timpul nopţii, am stat în pat pînă acum, iar gîndurile care m-au frămîntat, cît am fost treaz, nici nu le-am reţinut pe toate, nici n-am căutat să le alung, ci, din multe cîte au fost, îţi scriu numai cîteva. Tu, dacă găseşti că aceste gînduri sînt drepte, ia-le ca drepte, iar dacă sînt de prisos, gîndeşte-te că sînt sincere, iar dacă nu ţi se par sincere, dă-mi crezare avînd în vedere că sînt suferind şi fă-mi pe plac. Este potrivit să comparăm cele ce se întîmplă în viaţa particulară cu cele ce se petrec în viaţa publică ...

Cum deci nu şovăie cetăţile să primească ofrande şi bani de la cei care le dau, fie ei cetăţeni sau străini, iar un prieten stă la îndoială să primească de la un prieten? înşişi zeii, potrivit unei legi care are putere în cetăţi, nu primesc ei daruri de la oameni, aşa cum arată tezaurele lor? Chiar şi prietenii nu şovăie să primească ofrandele prevăzute în testamente. Şi de ce s-ar învoi

acest fel se arată şi mai bine afecţiunea ce-i poartă? Căci cei care fac testamentul preferă fiecare pe altcineva, pe cînd moştenitorii pun înaintea lor înşişi pe prieteni. Şi este plăcut să primeşti de la urmaşul unui dispărut, cu atît mai mult, cu cît el poate şi să-şi arate afecţiunea lui şi să-ţi răspundă la afecţiunea pe care i-o arăţi... Deoarece prietenii nu au curajul să-şi mărturisească afecţiunea, ci şi-o ascund din sfială, ţi-am trimis aceste daruri, mai înainte de a dobîndi încuviinţarea ta“.

Am dat această scrisoare, aproape în întregime, spre a arăta că Appian era în stare să facă unele reflecţii destul de nuanţate asupra unor situaţii delicate. Faptul îşi capătă adevărata lui valoare dacă ne gîndim că, în general, cei care au studiat opera istoricului din Alexandria l-au socotit adeseori un simplu copist, care transcrie fără nici o socoteală şi discernămînt paginile valoroase adesea, scrise de înaintaşi talentaţi.

I. OPERA ÎN GENERAL

Appian, la bătrîneţe, a scris ο'Ρωιαικά *Cuprinsul* — „Istoria romanilor", începută, după toate probabilităţile, înainte de 165 e.n. în loc să expună faptele an cu an, aşa cum se procedase, în general, pînă atunci, Appian grupează materia într-un chip original. Astfel, el expune cucerirea diferitelor populaţii în monografii speciale, fără să se mai preocupe de celelalte evenimente petrecute în acelaşi timp la Roma sau în altă parte. Gruparea materiei este făcută aşadar etnografic. S-a născut, astfel, un corpus alcătuit din 24 de cărţi, din care excerptorii de pe vremea J1 ui Constantin cel Mare nu mai aveau decît 9 cărţi. Iată cum era grupată materia în acest corpus: 1. Βχσιλική — „Epoca regilor". 2. Ιταλική — „Cucerirea Italiei". 3. Σαυνιτική — „Războaiele cu samniţii". 4. Κελτική — „Războaiele cu gallii". 5. Σικελική καί νησιωτική — „Cucerirea Siciliei şi a celorlalte insule".

iele cu Hannibal[44]. 8. Αιβυκή (Καρνηδονική καί Νομαδική) — „Cucerirea Libiei (Războaiele cu Carthagina şi cu numizii)[44]. 9. 'Μακεδονική καί Ιλλυρική —„Cucerirea Macedoniei şi a Illiriei[44]. 10—11. Συριακή — „Războaiele din Siria[44]. 12.Μιθριδάτειος — „Războaiele' cu Mithridate[44]. 13—17. Εμφύλια — „Războaiele civile”. 18—21.'Αιγυπτιακά— „Cucerirea Egiptului[44]. 23. Δακική— „Luptele cu daci?[4]. 24. Ἀράβιος — „Evenimentele din Arabia[44]. Trebuia să urmeze o Ιίαρθική — „Războaiele cu părţii[44] şi opera să se încheie cu o revedere asupra administraţiei romane. N-a fost adus însă tot planul la îndeplinire. Nu ni s-au păstrat decît cărţile: 6—8, din cartea a 9-a numai Ιλλυρική, apoi 11—17, unele bucăţi din 2—5, şi mici fragmente la Suidas şi la lexicografi.

De ce şi-a ales Appian să scrie tocmai istoria romanilor si nu istoria lui *Alegerea subiectului* Alexandru cel Mare sau a grecilor sau a perşilor? Şi după ce s-a hotărît să scrie această operă, ce scop a urmărit? Iată două întrebări ce se cer lămurite aici, înainte de a trece la problema „Războaielor civile[44].

Imboldul care l-a determinat pe Appian să scrie istoria romanilor a fost sentimentul de adîncă admiraţie de care s-a simţit pătruns în faţa vastităţii şi complexităţii acestui imperiu. în prefaţa la întreaga operă, istoricul din Alexandria exprimă cît se poate de clar acest lucru. Vom cita cîteva pasaje din care reiese limpede această mare admiraţie pentru vastul edificiu rezultat din cuceririle de secole ale romanilor. „îneepînd să scriu istoria romanilor, am socotit că este necesar să arăt mai întîi hotarele neamurilor pe care le stăpînesc romanii. Hotarele sînt deci următoarele : ...[44] Appian le dă amănunţit în primele cinci capitole ale prefeţei. în capitolul VI, el spune: „Cînd atît de mare este mulţimea neamurilor cucerite şi atît de întinsă stăpînirea lor, este vrednic de luat aminte că Italia însăşi a fost supusă de Roma cu multe şi grele strădanii şi suferinţe în timp de cinci sute de ani[44]. . . „Nici o

atenienii şi pe spartani şi pe tebani, care au fost pe rînd stăpînii Greciei, începînd de la expediţia lui Darius, de cînd puterea grecilor a început mai ales să strălucească, şi pînă cînd Filip, fiul lui Amyntas a ajuns stăpîn în Hellada — n-ar părea atît de strălucitoare . ♦ ,[661]. „Iar împărăţia Asiei, în ceea ce priveşte faptele săvîrşite şi virtuţile cu care s-au săvîrşit, nu se pot compara nici cu cele mai mici fapte săvîrşite în Europa din pricina slăbiciunii şi lipsei de curaj a popoarelor. Şi lucrul acesta se va vedea şi în cursul acestei lucrări[662]. . . „Iar faptele săvîrşite de macedoneni înainte de Filip, fiul lui Amyntas, au fost foarte neînsemnate, iar faptele lui Filip însuşi au fost săvîrşite cu mari încordări şi suferinţe, dar şi ele s-au mărginit la Grecia şi la împrejurimi. Sub Alexandru însă, puterea macedonenilor, strălucind prin măreţia şi mulţimea şi norocul şi iuţeala cu care se întindea şi aproape atingînd culmi nemărginite şi de neuitat, din pricina scurtimii duratei s-a asemănat cu un fulger strălucitor. Desfăcîndu-se în mai multe părţi, aceste părţi au avut o strălucire mai îndelungată[663] . . .

„împărăţia romană se deosebeşte de toate prin mărimea şi norocul care a apărat-o, datorită chibzuinţei şi a timpului în care a fost zidită. Pentru a dobîndi această împărăţie, romanii i-au întrecut pe toţi prin vitejie, prin răbdare la munci şi hărnicie şi nici nu şi-au ieşit din fire în vremuri de izbîndă, pînă cînd n-au temeinicit bine cele cucerite, nici nu s-au lăsat abătuţi de vitregiile soartei. Astfel, o dată ei au pierdut douăzeci de mii de oameni într-o singură zi, şi în alta patruzeci de mii, şi în alta cincizeci de mii, şi însăşi Roma a fost adesea în primejdie şi deseori s-a abătut asupra lor foametea şi ciuma şi răscoala şi toate au

1 Cap. VIII.
2 Cap. IX.
3 Cap. X.

de acum şi s-au bucurat de favorurile soartei prin buna lor chibzuinţă[641].

Vastitatea şi trăinicia imperiului roman faţă de alte stăpîniri trecute cu care îl compară Appian era o realitate şi sentimentul de admiraţie al istoricului, dacă nu este îndreptăţit, este totuşi explicabil.

Scopul operei

Dar ce voieşte să arate, în esenţă, istoricul pornind să istorisească în ce fel s-a ajuns la acest imperiu? Voieşte el să expună numai faptele sau să arate şi cauzele sau, poate în primul rînd să arate cauzele, iar faptele să nu fie decît o ilustrare a concluziilor la care a ajuns el cu privire la aceste cauze?

Răspunsul la aceste întrebări este firesc să-l căutăm în aceeaşi prefaţă. La începutul capitolului XII al prefeţei, citim: „Şi această istorie [a romanilor] este cu mult mai mare decît a macedonenilor, deşi aceasta este cea mai mare dintre cele anterioare. Dar citind eu [autorii care au scris istoria romanilor] şi dorind să cunosc ce a făcut desăvîrşita virtute [a romanilor] cu fiecare neam pe care l-a cucerit, istorisirea m-a dus adesea din Carthagina în Spania .. .“ Appian continuă să arate cum a fost dus să adopte metoda expunerii faptelor pe neamuri cucerite şi nu în ordine cronologică. Capitolul se încheie cu următoarea frază: „Astfel am procedat eu cînd a fost vorba de fiecare neam, dorind să aflu faptele săvîrşite de romani la cucerirea acelui neam, pentru ca să-mi dau seama de slăbiciunea sau de rezistenţa şi de vitejia sau norocul popoarelor cucerite sau de orice alt eveniment întîmplat[44]. Apoi imediat în cap. XIII continuă: „Şocotind însă că şi altcineva ar dori să cunoască istoria romanilor în acest fel, sau istoria romanilor pe neamuri . . .“.

În Capitolul XV citim: „Se cade ca cel care vorbeşte despre virtutea romanilor, să înceapă cu neamul lor[44].

Citatele sînt categorice. Ele ne arată că Appian

[1] Cap. X.

face virtuţile lor[1], deci nu spre a ilustra anumite cauze care au dus la cucerirea atîtor popoare. în această privinţă, nu se deosebeşte întru nimic de Titus Livius, de pildă, care, în fond, nu face din istoria sa decît o ilustrare a virtuţilor romane. în acest fel, scopul operei este acela de a pune în faţa ochilor celor dornici de mari spectacole să vadă la ce a dus virtutea romanilor, este deci de ordin contemplativ, şi nu filozofic explicativ.

Chiar fără să fi avut în ţnod special *Idei asupra* intenţia de a o face, Appian ia, în *cauzalităţii istorice* această prefaţă, atitudine faţă de cau*în opera lui Appian* zele care au contribuit, în cele din urmă, la cucerirea atîtor neamuri şi la făurirea unui imperiu atît de vast. Aceste cauze sînt, după Appian, tocmai ceea ce constituie obiectul admiraţiei sale şi anume virtuţile romane, despre care se vorbeşte în cap. X al prefeţei, citat mai sus: răbdare la munci, hărnicie, calm, chibzuinţă, rezistenţă la vitregiile soartei. în această prefaţă Appian nu pomeneşte însă nimic despre cauzele economice, sociale, politice şi militare care au fost factorii hotărîtori în cuceririle romanilor.

II. „RĂZBOAIELE CIVILE"

Perioada războaielor civile este, fără nici o îndoială, cea mai dramatică din istoria republicii romane. Faptul s-a impus şi atenţiei istoricului din Alexandria, care a consacrat războaielor civile o secţiune a istoriei sale.

înainte de a cerceta cum a înţeles Appian să prezinte şi să explice evenimentele acestei perioade, este necesar să stăruim cîteva clipe asupra războaielor civile, schiţînd în cîteva linii structura societăţii romane în acea vreme şi menţionînd cîteva din cauzele care le-

[1] Prin ή άρετή — se subînţelege un complex de virtuţi, nu numai vitejia sau înţelepciunea.

Scurta privire asupra epocii raz·boaielor civile

Societatea romană, pe vremea Gracchilor, de cînd consideră Appian că au început frămîntările civile, era alcătuită din sclavi, stăpîni de sclavi şi oameni liberi. Greul muncii pe ogoare, în ateliere, în întreprinderile comerciale, în gospodăriile orăşeneşti, în mine etc., îl duceau sclavii. Prost hrăniţi, prost cazaţi, rău trataţi, biciuiţi de multe ori şi chiar omorîţi de stăpînii lor pentru cea mai mică abatere, ei nu nutreau decît un singur gînd: eliberarea. Răscoalele din Sicilia şi răscoala lui Spartacus au fost consecinţele directe ale exploatării crunte a sclavilor.

Pe lîngă sclavi, în sînul societăţii romane se distingeau mai multe categorii sociale: marii latifundiari proprietari de sclavi constituiau, în general, aristocraţia senatorială, în sînul căreia se distingeau nobilii, descendenţii unor familii care purtaseră o magistratură curulă; cavalerii, în mîna cărora erau, îndeobşte, marile întreprinderi comerciale şi operaţii financiare.; dintre ei se recrutau de obicei publicanii, cei care luau în arendă de la statul roman încasarea impozitelor în provincii. Plebea, la rîndul ei, era constituită din negustori, meseriaşi, mici antreprenori etc., agricultori mici şi mijlocii.

Pe vremea fraţilor Gracchi, plebea, care se destrăma repede, fiind şi pe ogoare şi în ateliere şi în prăvălii concurată de mîna de lucru a sclavilor, avea b situaţie foarte grea. Plebeii de pe ogoare, ruinaţi, se îndreptau la Roma spre a găsi de lucru. Aci găseau alţi plebei ruinaţi, din meşteşuguri şi comerţ, şi împreună constituiau o masă de oameni fără lucru, care trăind din venituri aleatorii constituiau masa de manevră a diferitelor grupări politice. Plebeii săraci de pe ogoare însă constituiau pentru statul roman problema cea mai gravă, cu atît mai mult cu cît dintre ei se recrutau soldaţii care trebuiau să-şi verse sîngele pe diferitele cîmpuri de bătaie. Astfel încercarea de a rezolva

mereu una dintre cauzele permanente ale frămîntărilor sociale de după Gracchi. Ruinîndu-se în acest fel plebea, se creaseră două mari categorii sociale: marii latifundiari, marii negustori, marii antreprenori, marii deţinători de capital uzurier — bogaţi peste măsură pe de o parte — şi plebea săracă, care n-avea nici după ce bea apă. Lucrurile se complicau şi mai mult prin aceea că pe fundalul crîncenelor lupte dintre sclavi şi stăpînii de sclavi, se înteţeşte conflictul din sînul clasei dominante: marii bogătaşi, îndatorîndu-se peste măsură spre a-şi întinde latifundiile sau spre a-şi mări şi înmulţi acareturile sau întreprinderile, sau spre a duce o viaţă de lux şi de petreceri, erau la rîndul lor strînşi în cleşte de grava problemă a datoriilor.

Astfel că statul roman trebuia să facă faţă în acelaşi timp: marilor mase de sclavi, izvor de permanente şi grave ameninţări şi de primejdioase răscoale; marilor mase de plebei ruinaţi de pe ogoare, care cereau pămînt; numeroasei categorii a înglodaţilor în datorii, în care se găseau oameni din toate straturile sociale. Grupările politice se constituiau în jurul unor personalităţi care îşi propuneau să rezolve aceste probleme sau să se opună rezolvării lor. Partizanii Gracchilor voiau să împartă pămînt plebeilor ruinaţi. Aristocraţia senatorială se opunea. Deci, în momentul politic al fraţilor Gracchi, poporul roman s-a împărţit în două grupări politice ostile, pe chestia agrară: gruparea celor care doreau împărţirea de pămînturi şi gruparea celor care se opuneau. Ulterior, în cursul desfăşurării evenimentelor, prima grupare politică a căpătat denumirea de *populari,* iar cea de-a doua de *optimaţi.*

Trebuie subliniat însă că în gruparea politică a partizanilor lui T. Gracchus, de pildă, nu erau numai plebei, aşa cum în gruparea adversă nu erau numai oameni din aristocraţie: Tiberius Gracchus a întîlnit opoziţia unui tribun al poporului, care, teoretic, ar fi trebuit să se găsească alături de Gracchus. Lozinca de bază care a cristalizat conjuraţia lui Catilina a fost:

talului financiar) şi l-au ales consul pe Cicero. Majoritatea în adunarea în care au fost aleşi consuli Cicero cu Antonius şi respins Catilina, era constituită, desigur, din plebei. Dar plebeii erau legaţi de oameni din aristocraţie şi de cavaleri prin relaţii de clientelă. Astfel că grupările politice se constituiau în jurul unor personalităţi politice, ţinînd seamă de felul cum înţelegeau acele personalităţi să rezolve anumite probleme, dar şi pe baza unor interese de clientelă. Lucrurile s-au complicat şi mai mult cînd în arena politică romană a apărut omul politic comandant de oşti, precum au fost: Marius, Sylla, Pompei, Cezar. Ei s-au pus în fruntea unor grupări politice ale căror interese erau atît de opuse şi pentru apărarea cărora recurgeau la mijloace atît de violente, încît s-a ajuns, în cele din urmă, la drama de la Pharsalus. în orice caz, toate categoriile oamenilor liberi care s-au bătut în războaiele civile erau de acord asupra unui singur punct: menţinerea sclavajului.

Care este atitudinea lui Appian faţă de cele expuse mai sus? Care sînt după el cauzele care au dus la conflicte, încăierări şi războaie civile?

Cauzele războaielor civile la Appian

Am văzut că Appian, scriind istoria romanilor, îşi propune să arate mai ales cum s-au desfăşurat „uimitoarele^ fapte care au dus, în cele din urmă, la făurirea imperiului roman. El voieşte deci mai mult *să expună* decît să explice. Cu toate acestea, am amintit de pasaje din care se vede că istoricul din Alexandria, poate chiar fără să vrea, aminteşte de *cauzele* care au dus la construirea unui atît de vast imperiu şi că aceste cauze sînt, după el, de ordin moral.

Cînd este însă vorba de războaiele civile, Appian este silit de mersul expunerii, mai mult decît în oricare secţiune a operei lui, să amintească de cauzele războaielor civile. Spre a pune mai mult în lumină chipul cum se prezintă în textul său cauzele războaielor

Polybiu socoteşte că menirea istoriei este, în primul rînd, aceea de a arăta cauzele faptelor. Fireşte, şi el înţelege că istoricul trebuie să stabilească chipul în care s-au petrecut faptele, dar, după expunerea corectă a faptelor, istoricul trebuie să explice de ce s-au petrecut aceste fapte. El face o distincţie netă între „cauză[66] (αίτίχ), „pretext[66] (πρόφασής} şi „punct de plecare[6'] (άρΧή). Cauza este legată strîns şi în mod necesar de efect, pe cînd pretextul şi punctul de plecare pot varia. Polybiu a făcut o deosebire netă între voinţa indivizilor care contează, fireşte, în declanşarea unor evenimente, dar care nu este esenţială, şi între cauzele generale,, permanente şi profunde care acţionează în mod necesar în producerea evenimentelor. După Polybiu, aceste cauze sînt: obiceiurile, tradiţiile, organizaţia militară şi instituţiile politice ale cetăţilor[1].

Aşadar Polybiu face o ierarhie între cauze. Potrivit con· cepţiei sale, obiceiurile, tradiţiile, organizaţia militară, sînt cauze, de vreme ce acţionează permanent şi duc necesar la producerea evenimentelor. Indivizii se schimbă, ca şi pretextele şi punctele d£ plecare ale evenimentelor, pe cînd cauzele continuă să acţioneze neîncetat. Distincţia lui Polybiu este cît se poate de justă, deşi el n-a întrevăzut cauzele economice care stau la baza evenimentelor politice.

La Appian nu întîlnim nicăieri un pasaj în care să se discute în chip special despre diferitele cauze ale evenimentelor istorice. Citind opera sa se capătă impresia că pe el nu l-au interesat de loc distincţiile făcute de Polybiu între diferitele cauze ale faptelor istorisite. Sînt totuşi pasaje în opera sa pe baza cărora se pot formula constatări cu privire la această problemă esenţială pentru un istoric.

Spre a dobîndi o idee justă asupra cauzalităţii istorice la Appian, trebuie făcută o distincţie netă între: expunerea proceselor care au constituit cauzele războaielor civile şi generalizările cu privire la aceste

[1] A se vedea, în special, I 3—4; IX 2, 5; VI 9, 19, 58.

capitolul VII, trece să expună procesele economice care au dus la războaiele civile. Expunerea sa este atît de corectă, limpede şi preţioasă, încît pasajele respective constituie meritul esenţial al operei sale. Iată cîteva pasaje care ilustrează această afirmaţie.

„Pe vremuri, romanii, punînd treptat stăpînire pe Italia prin război, ocupau o porţiune din teritoriu şi fondau cetăţi, iar în cetăţile cucerite trimiteau colonişti din propriile lor rînduri şi le foloseau drept fortăreţe. De fiecare dată cînd un teritoriu cucerit cu arma intra în stăpînirea lor, pămîntul cultivat era împărţit de ei între colonişti, vîndut sau arendat. în schimb, în privinţa pămînturilor necultivate din cauza războiului şi care creşteau tot mai mult în suprafaţă, întrucît nu aveau timp să şi le împartă, au proclamat că oricine vrea — le poate lucra în schimbul unui impozit pe recolta anuală de o zecime pentru semănături şi o cincime pentru pomii fructiferi. Chiar şi cei care se îndeletniceau cu creşterea vitelor, aveau impozite de plătit în animale mari şi mici. Romanii procedau astfel pentru a mări numărul populaţiei bărbăteşti de neam italic, pe care îl socoteau drept cel mai rezistent la muncă şi pentru ca, datorită acestui fapt, să aibă conaţionali drept aliaţi. în realitate se întîmpla tocmai contrariul. Căci cei bogaţi puneau stăpînire pe o mare parte a acestui teren, neîmpărţit încă, şi erau convinşi că trecînd timpul, nimeni nu le va mai lua proprietăţile. în ce priveşte terenurile învecinate şi terenurile mici ale săracilor, unele dintre ele le cumpărau prin persuasiune, iar altele le luau prin forţă. Ei cultivau proprietăţi mari preferîndu-le ogoarelor mici şi făceau uz de sclavi, plugari şi ciobani cumpăraţi pentru ca ogoarele să nu rămînă necultivate, prin înrolarea în armată a oamenilor liberi. Totodată, această proprietate le aducea un cîştig bun datorită marelui număr de copii ai sclavilor lor, care se înmulţeau în securitate, întrucît ei nu luau parte la expediţii militare. De pe urma acestor împrejurări, cei puternici se îmbogăţeau peste măsură

ca la unii care erau secătuiţi de sărăcie, impozite şi serviciu militar. Şi chiar dacă erau scutiţi de aceste poveri, ei erau înclinaţi să trîndăvească, deoarece pămîntul era stăpînit de cei bogaţi, care se foloseau pentru munca pămîntului de sclavi, iar nu de cetăţeni liberi[441].

Nici nu se poate închipui, pentru vremea lui Appian, o mai exactă şi mai clară expunere a procesului de creştere a marilor latifundii, de sporire a numărului sclavilor şi de sărăcire şi destrămare a proprietăţii micilor cultivatori italici.

Cu aceeaşi exactitate este narată şi lupta dusă de T. Gracchus pentru înfăptuirea proiectelor sale agrare, în care sînt prezentate cu o luminoasă precizie categoriile sociale în conflict. După ce aminteşte de legea agrară propusă de T. Gracchus, Appian continuă: „Un lucru îi supăra cel mai mult pe cetăţenii bogaţi, şi anume faptul că din cauza celor care împărţeau pămîntul nu mai puteau să încalce legea, cum o făcuseră mai înainte, nici să cumpere pămînt de la aceia care primeau loturi. Căci Gracchus, prevăzînd acest lucru, oprise prin lege vînzarea de terenuri. Unindu-se în grupuri, cei bogaţi se plîngeau şi prezentau noilor proprietari săraci socoteala muncilor străvechi, socoteala însămînţărilor şi a clădirilor ridicate pe aceste loturi[442]. Continuînd să arate şi alte plîngeri ale celor bogaţi precum: faptul că pe aceste loturi aveau mormintele părinţilor sau că terenul fusese cumpărat cu zestrea soţiei lor, Appian spune: „Creditorii obiectau şi ei că li se datorează bani pentru aceste terenuri. în general, nu auzeai decît plînsete şi strigăte nesfîrşite de supărare. Dar şi cei săraci, la rîndul lor, se tînguiau că din belşugul de mai înainte sînt aduşi în starea de cea mai cumplită sărăcie, din care pricină nu mai pot avea copii, deoarece nu sînt în stare să-i crească. Ei înşirau expediţiile militare pe care le întreprinseseră pentru a pune stăpînire pe acest

1 I 7.
2 I 10.

acelora care, în loc de oameni de condiţie liberă cetăţeni şi ostaşi —, preferau să ţină în serviciul lor sclavi, întotdeauna necredincioşi şi duşmănoşi şi, din această cauză, inutilizabili pentru serviciul militar[661]. Nici nu se poate face un tablou mai veridic al contradicţiilor economice care au dus la încăierările şi la moartea lui Tiberius Gracchus.

Nu tot atît de exact şi de limpede sînt formulate generalizările lui Appian cu privire la cauzele războaielor civile. Astfel, în primul capitol al cărţii întîi, Appian observă că dezbinarea între popor şi senat provenea „fie cu privire la instituirea de legi, la iertarea datoriilor, fie la împărţirea pămîntului şi la alegerile de magistraţi[662]. Din însuşi modul cum înşiruie motivele conflictelor se vede că Appian nu şi-a propus să facă o distincţie şi o ierarhie între „iertarea datoriilor[66], „împărţirea pămîntului[66], „instituirea de legi[6fc] şi „alegerile de magistraţi[66]. El le pune pe aceeaşi treaptă şi nu-şi propune să facă o distincţie între cauzele economice şi politice ale diferitelor fapte istorice. Cît de confuz se amestecau, în mintea lui Appian, cînd generalizează, cauzele economice, politice şi psihologice ale dezbinării senatului de popor, ne-o arată următoarea frază: „Din această pricină [instituirea tribunatului plebei n.n.] mai ales magistralii au devenit mai duşmănoşi şi mai porniţi unii împotriva altora, iar senatul şi poporul s-au dezbinat în partide potrivnice în dorinţa de a se înstăpîni unii pe alţii pentru a trage astfel foloase mai mari[663]. Cu alte cuvinte, dacă nu s-ar fi instituit tribunii plebei, lupta dintre popor şi senat n-ar fi izbucnit atît de violent şi cele două fronturi adverse n-ar fi fost atît de ahtiate după avantaje materiale. Lucrurile, bineînţeles, stau invers, şi anume tocmai pentru că luptau pentru avantaje materiale, plebeii şi senatul au intrat în conflict şi au creat tribuna

1 I 10.

2 I, 1.

3 *Ibid.*

boaielor civile, faptul că el a arătat exact şi limpede procesele economice şi de cele mai multe ori, a distins just diferitele categorii sociale în luptă, constituie preţioasa sa însuşire. De aceea a şi fost apreciat în chip deosebit de Marx şi Engels, care au arătat marea însemnătate pe care o reprezintă textul lui Appian pentru istoria războaielor civile. în scrisoarea sa către Engels din 26 februarie 1861, Marx scria următoarele: „ . . . seara, pentru a mă odihni, mă distram cu lectura „Războaielor civile din Roma[44] de Appian, în originalul grec. E o carte foarte valoroasă. El e egiptean de origine. Schlosser spune că autorul „n-are suflet[66]. Probabil din cauză că încearcă să descopere substratul material al acestor războaie civile[661]. Engels a scris: „Dintre istoriografii din antichitate care au descris luptele interne din republica romană, numai Appian ne spune limpede despre ce era vorba în ultimă analiză şi anume despre proprietatea funciară[662].

. Appian, îmbrăţişînd în opera sa o *Faptul istoric în* epocj istorică atît de lungă, a trebuit, *expunerea lui* *de cele* mai multe ori, să prezinte *Appian* pe scurt faptțe care izvoarele sale erau arătate cu mult mai multe amănunte. Cum a procedat Appian cînd în chip necesar a făcut o alegere între diferitele amănunte ale unui fapt? A ales el pe cele esenţiale? Care au fost criteriile de alegere? Iată întrebări la care vom încerca să dăm un răspuns în acest paragraf.

Spre a arăta modul în care a înţeles Appian să se comporte faţă de faptul istoric, vom lua cîteva exemple din cartea a Il-a, unde este vorba despre războiul civil dintre Cezar şi Pompei.

Unul dintre cele mai de seamă fapte în istoria războaielor civile a fost, fără nici o îndoială, înţelegerea

[1] M a r x şi Engels, *Opere,* ed. rusă, voi. XXIII, pag. 15, citat după N. A. M a ş k i n, *Istoria Romei antice,* p. 19.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese,* voi. II, E.S.P.L.P. ed. II, 1955, p. 430.

Bazîndu-ne pe informaţiile pe care ni le dau textele vechi, se poate spune că faptele care au dus la această înţelegere sînt, în esenţă, cele ce urmează[1]:

în anul 62 î.e.n., Cezar a fost praetor. în 61, el a plecat în Spania în calitate de guvernator, cu titlul de propraetor. El ar fi trebuit să pornească în Spania din primele zile ale anului 61, dar tragerea la sorţi a provinciilor care reveneau praetorilor s-a amînat pînă în martie. Timp de două luni şi mai bine, înainte de a se trage provinciile la sorţi, Cezar era un simplu particular şi numeroşii săi creditori deveniseră ameninţători. Trăgîndu-se provinciile la sorţi, lui Cezar i-a căzut Spania. După tragerea la sorţi n-a mai aşteptat să se facă ceea ce se numea „înzestrarea provinciei", adică prevederea banilor şi trupelor şi celorlalte lucruri necesare administrării, ci, obţinînd girul lui Crassus, pentru cinci milioane de denari — datoria lui se ridica la aproximativ 25 de milioane de denari — a pornit în Spania. Spre a se afirma ca general iscusit şi bun administrator şi spre a-şi reface situaţia financiară dezastruoasă, Cezar a recrutat zece cohorte şi, cu cele douăzeci pe care le avea, a pornit împotriva unui trib de lusitani, care se cuibăriseră pe muntele Herminius, la sud de fluviul Durius, şi de acolo făceau numeroase incursiuni. Mai întîi le-a poruncit să coboare de pe munte şi să se stabilească în cîmpie. Lusitanii au refuzat. Cezar a pornit războiul şi i-a înfrînt. Unii dintre ei s-au refugiat pe o insulă. Cezar a încercat să ajungă la ei cu plute. Neizbutind, a chemat în ajutor flota de la Gades şi i-a constrîns să se supună. A pornit apoi cu flota pînă la Brigantium, oraş în nord-vestul Spaniei, ai cărui locuitoii, calaicii, la vederea flotei s-au predat fără zăbavă. Soldaţii l-au aclamat *imperator.* Cezar, din prăzile luate, şi-a refăcut finanţele, a dat şi soldaţilor şi a trimis mari sume de bani si la Borna. în timpul iernii,

[1] Plutarh, *Cezar,* XII; Suetonius, Cezar, XVIII; D i o C a ssin s, XXXVII, 52; Appian, *Răzb. civ.* II, 8.

comunităţi încă de pe vremea lui Sertorius. în Gades şi în alte localităţi a intervenit în certurile dintre creditori şi datornici. A micşorat datoriile şi a stabilit ca datornicul să plătească creditorului o treime din venituri, pînă la stingerea datoriei. Toate aceste fapte i-au adus: triumful, pe care senatul, deşi-i era ostil, l-a votat totuşi; bani; prestigiu în faţa soldaţilor; simpatia provincialilor care beneficiau de pe urma măsurilor sale.

Sosind, la începutul lui iunie 60 î.e.n., lîngă zidurile Romei, urma să-şi pregătească triumful[1]. Dar, pînă să intre el în triumf, aveau să se ţină alegerile de consuli. Cezar cere să i se îngăduie să candideze în absenţă. Senatul se opune. Cezar renunţă la triumf şi intră în Roma. Aci găseşte pe Crassus unit cu Lucullus, în mare duşmănie cu Pompei. Profitînd de faptul că era în buni termeni şi cu Crassus şi cu Pompei, Cezar pune la cale împăcarea lor şi-şi asigură astfel alegerea la consulat pentru anul 59 î.e.n.

Iată ce spune Appian în „Războaiele civile“ cu privire la evenimentele expuse de noi mai sus:

„Cezar, fiind ales guvernator al Spaniei, era oprit să plece din Roma de creditorii săi, deoarece, din pricina setei sale de glorie, el se îndatorase mai mult decît îi îngăduia averea sa. Cu acel prilej se zice că Cezar ar fi spus: „îmi lipsesc douăzeci şi cinci de milioane pentru a nu poseda nimic“. Dar izbutind să facă o înţelegere cu creditorii săi, el plecă în Spania. Acolo nu se ocupă de administrarea cetăţilor, împărţirea dreptăţii şi alte lucruri asemănătoare, deoarece acestea nu puteau fi de folos planurilor lui. în schimb, Cezar strînse o armată şi atacă rînd pe rînd pe acei iberi care mai rămăseseră încă liberi, pînă ce făcu întreaga Spanie tributară romanilor. El trimise importante sume la Roma, pentru tezaurul public, şi obţinu din partea senatului triumful.

[1] Plutarh, *Pompei,* XLVII; *Cezar,* XIV; *Crassus,* XIV; T. L i v i u s, *Periocha* CUI; Cicero, *Ad Atticum,* II 5. 2.

avînd obligaţia de a fi de faţă. Dar, odată intrat în Roma, Cezar nu putea să se mai întoarcă pentru a reveni în triumf. Dorind foarte mult să obţină funcţia de consul, dar procesiunea triumfală nefiind încă pusă la punct, el ceru senatului să-i îngăduie să candideze în absenţă prin mijlocirea unor prieteni ai săi. El ştia că legea nu prevede lucrul acesta, dar excepţie se făcuse şi pentru alţii. Deoarece Cato[1] se opunea şi încerca prin cuvîntările sale să facă să treacă ultima zi ce fusese fixată pentru prezentarea candidaturii, Cezar intră în mare grabă în Roma — nemaipreocupîndu-se de triumf — şi depunîndu-şi candidatura, aşteptă alegerea poporului.

IX. în vremea aceasta, Pompei, care cîştigase multă faimă şi trecere mulţumită victoriei în războiul împotriva lui Mithridate, cerea de la senat aprobarea numeroaselor concesiuni făcute de dînsul regilor, unor potentaţi şi cetăţilor. Mulţi dintre senatori i se opuneau din invidie, şi mai ales Lucullus; acesta, deoarece îl precedase în conducerea războiului contra lui Mithridate, susţinea că regele Pontului fusese lăsat . de el foarte slăbit şi făcu să se vadă astfel pretenţia sa asupra înfrîngerii lui Mithridate. Lucullus era ajutat de Crassus. Din pricina acestor nemulţumiri, Pompei se împrieteni cu Cezar, făgăduindu-i prin jurămînt că-i va da sprijin ca să obţină consulatul. Iar Cezar cîştigă de partea lui Pompei, pe Crassus. Aceşti trei oameni, care aveau pe atunci cea mai mare putere, îşi veneau unul altuia în ajutor. Despre înţelegerea acestora un scriitor, Varro, a scris o carte întreagă, pe care a intitulat-o „Monstrul cu trei capete“ (cu aluzia la Cerber). Fiindcă senatul îi vedea cu ochi răi, fu ales al doilea consul, Lucius Bibulus, pentru a fi opus lui Cezar“[2].

Să încercăm să facem o critică a textului lui Appian

[1] Atragem atenţia că numele de Cato, în această perioadă, arată pe Cato cel tînăr.

[2] Cartea a Il-a, 8 şi 9.

pe baza mai multor texte şi completată mai ales cu amănunte din Dio Cassius. Se ridică în chip firesc următoarea întrebare: Appian a cunoscut amănuntele care lipsesc din expunerea sa sau nu? Răspunsul care trebuie dat fără nici un fel de şovăială este următorul: izvorul sau izvoarele pe care le-a folosit Appian conţineau multe amănunte. Dovadă:
1) textul citat conţine o scurtă anecdotă, care nu figurează de obicei într-un text expunînd pe scurt evenimente istorice;
2) sînt şi alte amănunte, în textele care se referă la aceleaşi evenimente, dovedind acelaşi lucru. Aşadar, Appian a consultat un izvor sau mai multe care-i ofereau nenumărate amănunte. Cum a procedat în alegerea faptelor şi amănuntelor? Nu întotdeauna fericit: trece sub tăcere pe girantul principal (dacă nu singurul) al lui Cezar; nu spune care iberi mai rămăseseră liberi; nu arată acţiunea militară a lui Cezar şi motivele reale pentru care senatul i-a acordat triumful, deoarece simpla trimitere de mari sume de bani la Roma nu poate să justifice această acţiune a senatului, atît de ostil guvernatorului Spaniei; rolul politic atribuit lui Cato pune în umbră acţiunea senatului; nu Pompei a căutat prietenia lui Cezar, ci invers; nu se pomeneşte nimic despre uriaşa însemnătate pe care a avut-o triumviratul asupra vieţii politice romane şi, în cele din urmă, asupra formei de guvernămînt romane. în acest fel, Appian, căutînd să fie cît mai concis, n-a aruncat destulă lumină asupra unor amănunte preţioase şi n-a pătruns, în adînc, nici cauzele, nici consecinţele evenimentelor expuse. în linii mari, naraţia sa este justă şi esenţialul factic este redat.

Să continuăm analiza noastră şi asupra textului în care Appian istoriseşte faptele petrecute în timpul

[1] Suetonius, *Cezar,* XX ; P l u t a r h, *Pompei,* XLVIII şi *Cezar,* XIV; Dio Cassius, XXXVIII, 6—7; Appian, II 10—14; Cicero, *Ad Atticum,* II 6, 2; 7, 4; 12, 1; 19, 3.

punct împreună cu Crassus şi Pompei şi, bineînţeles, spre a recolta cît mai multe beneficii personale. El a început prin a mări responsabilitatea celor care vorbeau în senat şi în adunarea poporului, punînd să se publice procesele-verbale ale şedinţelor senatului şi ale adunării poporului. Apoi a trecut la o serie de măsuri care aveau să-i atragă simpatia cît mai multor categorii sociale. Printre aceste măsuri, cităm pe cele ce urmează. Legea lui Fufius Calenus* propusă din îndemnul lui, hotăra ca în completele de judecată să se voteze pe categorii sociale — senatori, cavaleri, tribuni ai tezaurului — ceea ce demasca pe prietenii şi adversarii politici ai impricinaţilor. Interzicînd funcţionarilor romani de a încasa — indiferent de formă — mai mult de zece mii de sesterţi din partea provincialilor, decretînd nule sentinţele judecătoreşti obţinute prin mită şi interzicînd intrarea în posesia bunurilor cuiva pe baza unei simple detenţiuni mai îndelungate, Cezar a secătuit o serie întreagă de venituri ilicite ale aristocraţiei senatoriale. Recunoscînd pe Ptolemeu Auletul, regele Egiptului, ca prieten şi aliat al poporului roman, Cezar a cîştigat, dintr-o dată, considerabila sumă de şase mii talanţi şi posibilitatea de a se amesteca oricînd în afacerile interne ale Egiptului. Obţinînd votarea a două legi agrare, prin care se distribuiau pămînturi veteranilor lui Pompei şi cetăţenilor cu cel puţin trei copii. Cezar şi-a atras recunoştinţa lui Pompei, a veteranilor lui şi a unei întregi pături de oameni săraci. înlesnind trecerea lui Publius Clodius la plebe, el obţine un admirabil instrument de luptă împotriva lui Cicero, omul aristocraţiei senatoriale. Dînd în căsătorie lui Pompei pe lulia, fiica sa, iar el căsătorindu-se cu Calpurnia, fiica lui Calpurnius Piso, care avea să fie consul în anul următor, Cezar îşi consolidează situaţia politică şi prin legături de sînge. Obţinînd, apoi, guvernarea Galliei cisalpine şi a Illiriei pe timp de cinci ani şi, apoi, şi a

vedit neputincios de vreme ce masa electorală era la dispoziţia celor trei asociaţi politici.

Acestea sînt cele mai de seamă fapte săvîrşite de Cezar în timpul consulatului său. Este greu de crezut că Appian nu le cunoştea pe toate, şi sînt motive puternice de a presupune că le cunoştea chiar în amănunt. Ce aminteşte el din toate acestea,? Nu pomeneşte nimic de publicarea proceselorverbale ale şedinţelor senatului şi ale adunării poporului, nici de legea cu privire la mituirea judecătorilor, nici despre hotărîrea cu privire la încasările funcţionarilor romani în provincie, nici despre Ptolemeu Auletul. S-ar putea spune că aceste măsuri ale lui Cezar pot, în definitiv, lipsi dintr-o expunere succintă, aşa cum este aceea a lui Appian, de vreme ce el menţionează faptele esenţiale care pun îndeajuns în lumină activitatea politică a lui Cezar, precum: legile agrare, reducerea taxei de arendare a impozitelor, trecerea lui Clodius la plebe, căsătoriile, provinciile. Obiecţia este numai pe jumătate întemeiată, de vreme ce Appian are un stil atît de concis, încît într-o frază concentrată ar fi expus foarte uşor amănuntele trecute sub tăcere. Realitatea este că el nu le-a dat o prea mare importanţă.

în ceea ce priveşte exactitatea faptelor menţionate, se observă unele greşeli şi confuzii. Astfel, relatînd conflictul iscat între Cezar şi Bibulus pe tema legilor agrare, Appian spune că, de cum au intrat în funcţia de consuli, „Curînd se iscară certuri între cei doi consuli şi fiecare din ei se pregătea pe cont propriu să ridice armele unul împotriva celuilalt. Cezar, care ştia cu multă iscusinţă să se prefacă, i-a ţinut o cuvîntare în senat lui Bibulus despre înţelegere, spunînd că dezbinarea lor va păgubi interesul obştesc[441]. Appian observă mai departe că Bibulus s-a lăsat amăgit şi că, în acest fel, Cezar a putut să introducă legile agrare, fără

[1] II 10.

[2] Piu t a r h, *Cezar,'* XIV ; Dio Cassius, XXXVIII 1—8; Suetonius. *Cezar* XX.

neşte nimic despre o ceartă violentă izbucnită, aproape fără motiv, la intrarea celor doi consuli în funcţie, şi apoi de o bruscă împăcare, obţinută numai prin cuvintele mieroase şi prefăcute ale lui Cezar. Era, de altfel, şi cu neputinţă. Oricît de redus ar fi fost Bibulus, erau destui senatori care să-l pună în curent cu adevăratele intenţii ale lui Cezar. în realitate, Cezar, după ce a redactat textul de lege, l-a citit în senat, adăugind că este gata la orice modificare judicioasă. Dar cum nimeni nu-i obiecta nimic, senatul a încercat, mai ales cu ajutorul lui Cato, tactica discursurilor dilatorii. Atunci Cezar s-a adresat poporului. Aci, din nou cu vorbe blînde, s-a adresat lui Bibulus, care a spus că nu va îngădui să se aducă o astfel de lege în timpul consulatului său. Iată, dar, o eroare, datorată unei confuzii. Există şi altă neverosimilitate: în capitolul X, Appian afirmă, aşa cum se poate vedea din citatul făcut mai sus, că Cezar, odată obţinută împăcarea cu Bibulus, a putut introduce fără neplăceri legile agrare, pentru ca în capitolul următor să vorbească despre brusca mînie a lui Bibulus, trezită de insistenţele senatului. Deci Bibulus era un fel de fantoşă care, la injoncţiunile senatului, îşi dezvelea grumazul, cbemînd oamenii lui Cezar să-l taie. Tot atît de lipsită de temei este şi afirmaţia lui Appian potrivit căreia, după votarea legilor, Cezar a ameninţat cu moartea pe cei care n-o vor respecta. însuşi modul cum dispune materia este, într-un anumit punct, defectuos. Astfel, în capitolul X, el vorbeşte despre hotărîrea lui Cezar de a nu mai convoca senatul, care n-a mai activat de loc în restul anului. Dar, în capitolul următor, asistăm la o vie activitate a senatului, care se reuneşte în casa lui Bibulus şi-l îndeamnă la rezistenţă; iar pe colegul lui Cezar îl vedem rezistînd eroic şi provocînd scene dramatice, care puteau să ia chiar o întorsătură tragică.

Cu toate acestea, textul lui Appian este preţios prin amănuntele pe care le menţionează şi prin unele observatii asupra calculelor politice ale lui Cezar.

rită pe fiica sa cu Pompe?[61]. . . „Astfel ştia Cezar să-şi ascundă gîndurile, cînd interesul său o cerea, şi să copleşească cu binefaceri pe un duşman, spre a se apăra de altul[662].

Dacă recapitulăm constatările cu privire la atitudinea lui Appian faţă de Cezar, începînd cu anul 61 î. e.n., se poate spune, fără ezitare, că istoricul din Alexandria este nefavorabil viitorului dictator. Această atitudine explică trecerea sub tăcere a unor amănunte preţioase, precum este activitatea administrativă a lui Cezar în Spania. Socotim că aceleiaşi atitudini se datoreşte şi neverosimilitatea conduitei lui Bibulus la intrarea în funcţia de consul.

O sensibilă schimbare se observă însă în atitudinea pe care o adoptă Appian faţă de evenimentele anilor 58—56 î.e.n. şi, în special, faţă de întrevederea de la Luca, în care s-a consolidat din nou triumviratul. Adevărul este că după plecarea lui Cezar în Gallia, pe la sfîrşitul lui martie 58, Clodius era stăpînul străzii la Roma. Consulii Piso şi Gabinius nu interveneau cu nimic spre a-i tempera excesele, dimpotrivă au luat parte la împărţirea prăzii realizate din jefuirea casei şi vilelor lui Cicero. îndrăzneala agitatului tribun a mers atît de departe, încţt l-a ameninţat pe Pompei însuşi, care s-a văzut nevoit — spun izvoarele antice — să ia măsuri spre a-şi apăra propria-i persoană. în aceste condiţii, Pompei, care, aşa cum mărturiseşte Cicero într-o scrisoare către Atticus[3], dădea semne de nemulţumire că se asociase cu Cezar, se apropie de aristocraţia senatorială şi luptă pentru rechemarea lui Cicero din exil. Oratorul intră triumfător în Roma în septembrie 57. El crede că s-au întors vremile anilor 63—60, cînd consul, apoi consular, Cicero se socotea unul dintre fruntaşii aristocraţiei senatoriale. în februarie 56, oratorul pronunţă descursul *Pro Sestio* — Sestius luptase împotriva bandelor lui Clodius, în 57, şi militase cu ardoare

pentru rechemarea lui Cicero — care-i un adevărat manifest politic: Cicero lasă să se înţeleagă că triumviratul

1 II 14.

2 *Ibid.*

3 *Ad Atticum,* II 19,2.

este, de fapt, destrămat, de vreme ce Pompei a trecut de partea aristocraţiei senatoriale. Cezar nu putea, fireşte, rămîne nepăsător în faţa unor astfel de manifestări politice şi, de aceea, convoacă în aprilie 56, la Luca, pe Crassus şi pe Pompei. întrevederea a fost de o însemnătate covîrşitoare, de vreme ce triumviratul a ieşit din nou întărit, iar aristocraţia senatorială s-a văzut din nou asistînd neputincioasă la hotărîrile celor trei asociaţi politici.

Appian săvîrşeşte, mai întîi, o eroare de fapt, afirmînd că „Cicero, care fusese exilat de către Pompei, a fost rechemat tot de către Pompei[441]. Nu Pompei a cauzat, în primă instanţă, exilul lui Cicero, ci Cezar în urma refuzului lui Cicero de a-i fi *legatus* în Gallia. în a doua instanţă, a fost şi Pompei, prin faptul că nu s-a ţinut de făgăduielile solemne pe care i le făcuse lui Cicero de nenumărate ori, în cursul anului 59, că-l va apăra de furia lui Clodius. într-adevăr, cînd Clodius a publicat proiectul de lege prin care se prevedea pedepsirea acelora care condamnaseră la moarte cetăţeni romani nejudecaţi — era vorba de Cicero, care obţinuse din partea senatului, la 5 decembrie 63, decretul de executare a partizanilor lui Catilina rămaşi la Roma — şi cînd Cicero înţelegînd gravitatea faptului, intrase în panică, Pompei n-a mai dat nici un semn de viaţă.

Atitudinea lui Appian faţă de comportarea lui Cicero este aspră. Astfel el spune: „într-o haină proastă, plină de praf şi murdară, cerea îndurarea tuturor celor pe care-i întîlnea pe stradă, chiar necunoscuţi, fără să-i fie ruşine că-i plictiseşte. Şi astfel, conduita lui nedemnă stîrnea, în locul compătimirii, rîsul[442]. Cînd este vorba de Cezar însă, atitudinea lui Appian nu mai este atît de critică, aşa cum era cînd a fost vorba de acţiunile militare în Spania şi despre constituirea primului

[1] II
[2] II
[3] II

vecinează cu Italia . . . voind să-i dea armatei sale un scurt răgaz după luptele neîncetate pe care le purtase. De acolo, Cezar trimise multor cetăţeni de vază, la Roma, mari sume de bani ... La un moment dat se aflau în jurul lui Cezar vreo sută şi douăzeci de fascii şi mai mult de două sute de senatori, unii veniţi să-i mulţumească pentru cele primite, alţii să-i ceară bani, iar alţii ca să smulgă vreun alt avantaj de la el. într-adevăr, orice lucru se făcea prin Cezar, deoarece el avea o armată numeroasă şi mari posibilităţi băneşti, fiind gata întotdeauna să-şi arate bunăvoinţa faţă de oameni[66]. Cît de departe este tonul acestor pasaje faţă de acela în care era vorba despre „Monstrul cu trei capete[66].

Judecind numai după atitudinea pe care o are Appian faţă de Cezar, ar fi cu neputinţă de determinat poziţia istoricului faţă de instituirea monarhiei militare. Deci nu putem explica schimbarea de atitudine faţă de Cezar prin concepţiile lui despre republică şi monarhie. Nu cumva atunci schimbarea de atitudine se datoreşte deosebirii de izvoare consultate? Dacă ar fi aşa, lucrul ar fi grav pentru Appian, întrucît s-ar dovedi că el n-are absolut nici o concepţie în această privinţă şi este la discreţia surselor. Nu se poate face însă nici o afirmaţie valabilă în această privinţă, deoarece este cu neputinţă de precizat ce anume izvoare a consultat. Să ne oprim atent cîteva clipe asupra izvoarelor lui Appian.

Izvoarele lui Appian

Ar fi trebuit, desigur, să începem cercetarea noastră prin stabilirea izvoarelor istoricului din Alexandria. Adevărul este că cea mai mare parte din operele pe care ar fi putut să le consulte, şi dintre care pe unele le-a şi consultat, s-au pierdut. Fragmentele neînsemnate şi aprecierile tîrzii despre aceste izvoare nu îndreptăţesc construirea nici unei ipoteze temeinice. Dovada peremptorie o constituie concluziile variate şi, de cele mai multe ori, contradictorii, la care au ajuns

cercetărilor lor nu pot constitui temeiul unor concluzii valabile asupra izvoarelor lui Appian[1], pur şi simplu pentru că textele nu îngăduie formularea unor astfel de concluzii.

Poziţia lui Appian faţă de formele de guvernămînt roman

Se poate spune că Appian era partizanul formei de guvernămînt a monarhiei, aşa cum se vede foarte limpede din capitolul VII al prefeţei la întreaga operă.

într-adevăr, după ce în primele şase capitole face o scurtă schiţă a istoriei politice romane, în acest capitol Appian spune: „Şi această formă de guvernămînt [monarhia] o deţin pînă acum aceşti împăraţi, de aproape două sute de ani. în aceşti ani, Roma a fost foarte frumos împodobită şi veniturile imperiului au crescut foarte mult şi toate lucrurile, datorită unei păci lungi şi trainice, au ajuns la stabilă prosperitate. Şi aceşti împăraţi au mai luat şi alte neamuri în stăpînirea lor şi au ţinut în frîu pe cele care voiau să se răscoale. îndeobşte încă, stăpînind cele mai bune părţi ale lumii pe uscat şi pe mare, ei doresc, ca prin bună chibzuinţă, să sporească mai mult resursele provinciilor decît să-şi întindă marginile imperiului la nesfîrşit, cucerind popoare străine sărace şi fără de nici un folos[66]· Appian îşi continuă expunerea spunînd cum el însuşi a văzut la Roma solii trimise din partea acestor popoare, cu rugămintea de a fi primite în stăpînirea romană, şi cum împăraţii au refuzat. împăraţii, spune el mai departe, instituie regi pe tron urile altor popoare, pe care nu le socotesc de folos să le primească în imperiu. Statul roman investeşte în unele provincii cheltuieli mai mari

[1] A se vedea, în această privinţă, E. Schwartz, articolul asupra lui Appian în Pauly-Wissowa, *Real-Encyklopädie der kl, Altertumswissenschaft* (1896), II 216—237, şi lucrarea noastră, *„Les sources et Voriginalite d'Appien dans le deuxieme livre des „Guerres civiles“,* Paris, 1933, unde se găseşte mai amănunţit bibliografia problemei izvoarelor lui Appian.

Appian s-a identificat cu punctul de vedere al stăpînitorilor romani. Admiraţia lui pentru împăraţi era atît de mare, încît el nu mai vedea exploatarea provinciilor care continua totuşi, oricît de mari erau unele îmbunătăţiri aduse, în comparaţie cu vremurile republicii.

Simpatia lui Appian se îndreaptă şi spre o anumită perioadă a republicii romane, aceea în care nu erau războaie civile. Astfel, începînd să scrie istoria războaielor civile, Appian face, între altele, următoarea observaţie: „Totuşi, în aceste împrejurări [cînd poporul şi senatul roman intrau în conflict] nu se ajungea la încăierări, ci aveau loc numai neînţelegeri şi certuri în marginea legilor; şi chiar astfel de ciocniri erau rezolvate prin bună înţelegere, pornind din amîndouă părţile[661].

Despre dictatura lui Sylla, Appian spune că „a curmat un rău prin altul[662]. Ceea ce îl impresionează pe istoric la Sylla, în această scurtă trecere în revistă a conflictelor sociale la Roma, este faptul că dictatorul a renunţat singur la putere şi s-a dus apoi fără teamă în for, în văzul tuturor. Appian nu face nici o apreciere asupra constituţiei şi regimului instaurat de el.

Despre Cezar, Appian observă că a fost „omul de stat cel mai iubit de popor şi cel mai destoinic în treburile conducerii[663], fără să facă vreo apreciere asupra justeţei acţiunii lui, iar Brutus şi Cassius, după el, l-au ucis „din invidie pentru marea putere a lui Cezar şi din dorul după forma de guvernămînt republicană[664], fără să arate dacă această formă de guvernămînt era superioară dictaturii lui Cezar sau invers. Pe Augustus îl

[1] I 1.

3 I 2.

3 I 4.

4 *Ibidem.*

5 I 5.

6 *Ibidem,*

„după conflicte de tot felul, statul roman a dăinuit mai departe în bună înţelegere şi sub o conducere unică[661].

Este necesar să stăruim cîteva clipe

Arta literară la şi asupra acestei probleme, de vreme

Appian ce, în antichitate, atît de mari erau preocupările de efecte literare — în speţă retorice — ale istoriografilor, încît Titus Livius a conceput istoria ca un *opus oratorium* — „operă de retorică[66] iar pe vremea lui Appian, aşa cum ne spune Lucian în opera citată mai sus, dorinţa istoricilor de a impresiona pe cititor prin tot felul de mijloace dusese la părăsirea menirii principale a istoricului, care, după autorul din Samosata, constă în arătarea fidelă a felului cum s-au petrecut faptele. Istoricii, de dragul efectelor retorice, treceau sub tăcere evenimente esenţiale, deformau pe cele expuse, născoceau amănunte incontrolabile, dădeau expunerii un ton de declamare umflată.

Nu aceasta este însă cazul lui Appian. Discursurile, fragmentele de dialog şi alte mijloace retorice comune şi poeziei, sînt folosite cu foarte mare băgare de seamă de Appian, şi numai pentru a da mai mult rolief unor situaţii, persoane, idei.

Mijloacele retorice întîlnite în opera lui Appian sînt: citări de cuvinte ale unor personalităţi politice în anumite împrejurări, fragmente de dialog, discursuri.

Citările de cuvinte şi fraze ale unor oameni care iau parte la marea dramă a războaielor civile nu depăşesc cifra de treizeci, ceea ce este foarte puţin dacă le raportăm la cele peste cinci sute de pagini cîte numără lucrarea. Relatînd uciderea lui Lucretius Ofella de către Sylla, istoricul pune în gura dictatorului următoarele cuvinte: „Să ştiţi, oameni buni, şi aflaţi de la mine că eu l-am ucis pe Lucretius, fiindcă n-a voit să asculte de mine[66]. Apoi le spune următoarea poveste: „Un ţăran a fost muşcat de păduchi, în timp ce ara. El s-a oprit de două ori din arat şi îşi curăţi cămaşa de paraziţi. Dar

[1] I 6.

pentru a nu mai fi oprit din lucru, scoase cămaşa şi o arse[441]. Aceste citate din vorbirea lui Sylla îi servesc lui Appian spre a ilustra că „Sylla era cumplit în toate acţiunile sale şi aprig la mînie[44]. Pentru a ilustra afirmaţia că „semeţia şi norocul erau neasemuit de mari la acest bărbat de stat[442], Appian povesteşte că, după depunerea dictaturii, pe cînd Sylla se întorcea acasă, un tînăr se ţinea de el şi-l înjura. Sylla a suportat pînă acasă, iar cînd a intrat pe poartă, a spus: „Acest tînăr va face ca nici un dictator să nu mai abdice din funcţiunea sa[44]. Arătînd cu ce violenţă s-a năpustit Bibulus împotriva lui Cezar în anul 59, cînd colegul său vorbea în for, în sprijinul legii agrare, Appian relatează că „atunci Bibulus, nelăsîndu-se înfricoşat, îşi dezveli gîtul şi ceru, prin strigăte, prietenilor lui Cezar să-l ucidă. „Dacă nu pot să-l conving pe Cezar — zise el — să facă lucruri drepte, cel puţin, murind astfel, voi arunca asupra lui vina acestei crime fioroase[443]. De asemenea, despre Cezar spune: „Aflînd că succesorul la consulat al lui Pompei, Marcellus, i s-ar fi opus [să i se prelungească mandatul în provincie, n.n.], se zice că Cezar, bătînd în minerul săbiei, ar fi spus celui care îi aducea vestea: „Iată cine îmi va da ceea ce vreau[444].

Un moment dramatic l-au constituit fireşte şi deliberările senatului cu privire la trimiterea unui succesor lui Cezar. Cînd Curio a propus ca Cezar şi Pompei să-şi depună în acelaşi timp puterile, douăzeci şi doi de senatori au fost împotrivă, dar trei sute şaptezeci au fost pentru adoptarea propunerii. Atunci consulul Claudius a dizolvat adunarea senatului strigînd: „învingeţi, ca să-l aveţi pe Cezar stăpîn[445]. Curio, Antonius şi Cassius, neizbutind să obţină din partea senatului aprobarea cererii lui Cezar, au fugit noaptea la el, cu o căruţă închiriată, deghizaţi în haine

1 I 101.
2 I 104.
3 II 11.
4 II 25.
5 II 29. şi urm.

nînd: „Voi, după fapte atît de mari, sînteţi socotiţi drept duşmani. Iar oameni de o atare valoare ca aceştia se văd alungaţi într-un chip atît de ruşinos, cînd se încumetă să dea sfaturi sincere"[1 * 3]. Iată cum relatează Appian trecerea Rubiconului: „Ajungînd [Cezar] în grabă la fluviul Rubicon, care desparte Galii a de Italia, el se opri din cursa ce o făcea. Privi curgerea apei şi stătu la îndoială, gîndindu-se la toate nenorocirile ce aveau să vină în cazul cînd el ar trece înarmat fluviul. Apoi, după ce s-a recules, a spus celor care erau de faţă: „Amînarea trecerii acestui rîu îmi va. aduce mie nenorociri mari; trecerea lui, însă, tuturor oamenilor[44]. Spunînd aceste cuvinte a trecut rîul ca un posedat. Atunci rosti el vorbele celebre: „Sorţii s-au aruncat[442].

Iuţeala cu care Cezar a înfrînt pe Pharnaces nu putea să nu aducă şi sub pana lui Appian cuvintele pronunţate de învingătorul lui Pompei cu această ocazie: „Am venit, am văzut, am învins[443]. Interesant de văzut este că, la uciderea lui Cezar, Appian n-a găsit de cuviinţă să reproducă decît cuvintele lui Tullius Cimber, care, smulgînd toga de pe umerii lui Cezar, a strigat: „Ce mai întîrziaţi, prieteni?[44] El nu menţionează cuvintele „Şi tu, fiule?[44] despre care se spunea că le-ar fi pronunţat în această împrejurare, cuvinte pe care şi Suetonius[4] le socoteşte pură invenţie.

Este vrednic de observat că fiecare ajitor reproduce alte cuvinte ale lui Cezar spuse în această împrejurare. Astfel, PJutarh[5] relatează că Cezar a spus lui Casca, cînd i-a dat prima lovitură: „Nelegiuitule Casca, ce faci? [44], iar Casca i-a spus fratelui său: „Sări, frate[44], iar Suetonius, în afară de cele menţionate mai sus, afirmă că, în clipa cînd Tullius Cimber i-a tras toga de pe

[1] II 33.

[3] II 35.

[3] II 91.

[4] *Cezar,*

[5] *Cezar,*

înainte de bătălia de la Mutina, Decimus Brutus a trimis soli la Octavius, cerîndu-i iertare că participase la conspiraţia împotriva lui Cezar, dar Octavius i-a răspuns: „Eu n-am venit aici ca să-l salvez de Decimus — ci ca să mă războiesc OU Antonius, cu care mi-ar fi fost îngăduit cîndva chiar să mă împac. Dar întreaga mea fiinţă mă opreşte cînd e vorba să-l văd sau să stau de vorbă cu Decimus. Din parte-mi poate să rămînă teafăr, cît timp aceasta este pe placul celor de la Roma[461]. Appian nu comentează aceste cuvinte, dar le-a citat, desigur, spre a pune în lumină dezgustul lui Octavius faţă de Decimus Brutus.

Dar nu numai în momente de mare însemnătate istorică găseşte Appian cu cale să reproducă astfel de cuvinte, ci ori de cîte ori socoteşte că trebuie să sublinieze o anumită trăsătură a unui personaj. Astfel, vorbind de o soţie care-şi tăinuise soţul proscris şi fusese trădată de o sclavă care cunoştea faptul, Appian reproduce cuvintele cu care femeia s-a adresat celor care urmăreau pe soţul ei, în nădejdea că va fi ucisă o dată cu el. „Eu mi-am tăinuit soţul şi deci merit si eu pedeapsa ce se cuvine tăinuitorilor“[2].

Aceste exemple sînt îndeajuns spre a ilustra cum înţelege Appian să pună în relief anumite momente şi gînduri din viaţa unor oameni.

Mult mai puţin numeroase sînt fragmentele de dialog, deşi ocaziile în care ar fi putut întrebuinţa acest procedeu sînt fără număr. Convorbirea dintre Cassius şi Brutus în care şi-au dezvăluit intenţiile de a-l ucide pe Cezar, în cazul cînd s-ar propune să fie proclamat rege, constituie unul dintre cele mai dramatice momente ale conspiraţiei care a dus la uciderea dictatorului. Appian reproduce cîteva replici, aşa cum le-a imaginat izvorul său, de vreme ce, dacă cei doi au fost singuri cînd au vorbit, nimeni nu putea şti ce au vorbit. Iată pasajul:

[1] *Răzb. civ.,* III, 73.

[3] IV, 23

apucîndu-l de mînă pe Brutus, îi spuse: „Ce vom face în faţa senatului, în cazul cînd linguşitorii lui Cezar ar depune un proiect privitor la domnie ?“ Brutus răspunse că nu va asista în rîndurile senatorilor. Dar Cassius reluă întrebarea : „Dar ce vom face, prietene Brutus, dacă ne vor chema în calitate de praetori?[66].

— „Voi apăra patria, spuse acesta, pînă la moarte[66].

Iar Cassius, îmbrăţişîndu-l, răspunse: — „Dacă gîndeşti astfel, pe cine oare vei atrage în conspiraţie dintre nobili? Ce crezi oare, micii meseriaşi şi negustorii au scris întrascuns pe tribuna ta sau aristocraţii romani, care de la alţi praetori cer organizarea de reprezentaţii equestre sau cu fiare, iar de la tine cer libertatea, propriul bun strămoşesc?[661].

Este vrednic de luat aminte că Appian care, îndeobşte, este atît de concis, găseşte totuşi potrivit să reproducă acest dialog.

Sezisarea momentului dramatic arată că istoricul nu era un simplu copist, lipsit de orice perspectivă aşa cum au afirmat unii cercetători ai izvoarelor lui.

O preţioasă lumină ştie să arunce Appian şi asupra clipelor cînd, după asasinarea lui Cezar, Antonius şi Lepidus vorbesc poporului. Despre Lepidus, Appian spune :

„Lepidus, pregătindu-se să ia cuvîntul, cei ce se aflau mai departe îi cerură să coboare în for, pentru ca toţi să-l poată auzi la fel. Acesta merse pe dată în for, socotind că mulţimea era gata convinsă. Suindu-se pe tribună, în văzul tuturor, gemu şi se văită timp îndelungat. Apoi, ca şi cum s-ar fi recules, grăi: „Aici am stat încă ieri cu Cezar, de unde sînt acum silit să ascult ce vreţi să fac în legătură cu asasinatul lui Cezar[66]. La strigătele multora „Să-l răzbuni pe Cezar[66], răspunseră strigătele mercenarilor: „Pace pentru stat[66]. Atunci Lepidus se adresă acestora din urmă: „Vreţi pace. Dar despre care pace vorbiţi sau prin ce jurămînt

[1] II 113.

patrie pe care le-am jurat lui Cezar şi le-am călcat în picioare? Unii dintre cei care au jurat sînt consideraţi ca cei mai buni fii ai patriei[66]. Apoi, întorcîndu-se spre cei care cereau răzbunare: „Cezar a plecat dintre noi, spuse, un bărbat sfînt şi nepreţuit; dar ne temem acuma ca cei rămaşi să nu vateme cumva statul. Acesta este însă un lucru luat în considerare pentru binele nostru de senatori, cît şi grija celor mai mulţi[66]. La alte noi strigăte de „treci singur la acţiune!“ răspunse: „Accept. Şi fac un jurămînt sincer, chiar dacă sînt singur. Dar nu trebuie ca singuri voi, împreună cu mine, să vroim acest lucru, şi nici nu trebuie ca: singuri fiind să ne opunem celorlalţi[661].

Mult mai des şi, fireşte, cu mult mai mari efecte este folosită de Appian metoda înserării de discursuri pronunţate de anumiţi oameni politici. Este vrednic de luat aminte că, deşi cunoştea în întregime discursul lui Tiberius Gracchus, Appian îl rezumă şi nu reproduce decît un pasaj foarte scurt[2]. Nu reproduce nimic din cuvîntările lui C. Gracchus. Discursurile apar mai des începînd cu preludiile luptei de la Pharsalus. Rămîne încă un mister pentru noi de ce Appian n-a reprodus şi alte discursuri. Nu se poate tăgădui că avea la îndemînă *Catilinarele,* şi e probabil că izvoarele lui trebuie să fi reprodus ceva din discursurile lui Cezar în sprijinul legilor sale agrare. în schimb, spre a sublinia contrastul situaţiilor şi concepţiilor dintre Cezar şi Pompei, cînd acesta părăsise Italia şi înainte de luptele de la Dyrrachium, Appian pune pe Pompei să rostească un discurs în faţa fruntaşilor din senat şi a cavalerilor care-l însoţeau. în esenţă, ideile exprimate de el sînt următoarele: 1) părăsirea Italiei nu însemnează şi părăsirea patriei, de vreme ce acolo unde este libertatea este şi patria; şi grecii au făcut acelaşi lucru în faţa puhoiului persan; 2) ei au numeroşi aliaţi şi provizii din

[1] II 131.
[3] I 9 şi urm.

tor? Cezar, sosind la Brundisium[1], ţine şi el o cuvîntare în faţa^trupelor sale, în care le spune că: 1) o acţiune promptă este cel mai preţios lucru; 2) duşmanul nu se aşteaptă să fie atacat; 3) atacul prin surprindere le aduce proviziile de care duc atîta lipsă.

Ideile acestor discursuri nu sînt puse toate în antiteză; de pildă, Cezar nu vorbeşte nimic despre justeţea cauzei sale. Cititorul rămîne cu impresia că, într-adevăr, Pompei lupta pentru patrie şi libertate. în antiteză sînt totuşi puşi Pompei, încrezut în cauza sa şi, mai ales, în pregătirile sale, şi Cezar, care se sprijină pe iuţeală în acţiune şi pe dîrzenie în luptă. Appian nu face nici un fel de apreciere asupra acestor discursuri. Cît despre discursuri în sine ele sînt scrise, mai degrabă, în stil atic decît asianic. în orice caz, nu se simte nimic din afectarea şi exagerările celei de-a doua sofistice. Singurul procedeu care revine mai des este acumularea de întrebări retorice. Astfel, în discursul ţinut de Brutus pe Capitoliu, după asasinarea lui Cezar, discurs căruia Appian îi acordă un spaţiu larg, se întîlneşte următoarea concentrare de întrebări retorice: „Ce fel de libertate mai era şi aceasta, a cărei speranţă nici măcar nu se întrezărea? Ce să mai pomenesc de tribunii poporului, Caesetius şi Marullus? N-au fost izgoniţi cu samavolnicie cei care aveau funcţii sacre şi inviolabile? 442 Dacă ne gîndim că Cicero însuşi, care în epoca de maturitate a fugit şi de exagerările aticilor şi de cele ale asianilor, îngrămădeşte cîteodată şi zece întrebări retorice, atunci ne dăm bine seama că cele trei întrebări menţionate mai sus constituie o concentrare destul de slabă.

în ceea ce priveşte planul discursurilor, trebuie observat că, ştiind că auditorii cunosc perfect de bine situaţia, vorbitorii nu mai simţeau nevoia să facă introduceri largi, să anunţe tema discursului şi, în

[1] II 53.
[3] II 138.

gumentare se menţionează fapte pe baza cărora se trag concluzii. Dar nu există naraţii după toate regulile retoricii. Iată la ce se reduce introducerea discursului pronunţat de Antonius la deschiderea testamentului lui Cezar: „Nu se cuvine, cetăţeni, ca elogiul funebru pentru un bărbat aşa de mare să fie făcut de mine, unul singur, cît se cuvine să fie făcut de patria întreagă. De aceea voi da citire tuturor decretelor pe care le-aţi votat întru cinstirea lui cînd era încă în viaţă, căci noi toţi la fel, şi senatul şi poporul, i-am admirat calităţile. în felul acesta socot că o să vorbesc prin glasul vostru, nu al lui Antonius.[661]. în ceea ce priveşte conţinutul acestui scurt exordiu, trebuie subliniată extrema dibăcie a oratorului, care ştie să atribuie auditoriului propriile sale idei. Este greu, fireşte, de precizat ce a spus atunci Antonius în realitate, dar discursul lui, chiar dacă a fost făcut de izvorul lui Appian, arată totuşi capacitatea istoricului din Alexandria de a-l aprecia şi de a-l însera în opera sa. Trebuie subliniat că, de cele mai multe ori, discursurile ocupă un spaţiu foarte larg, în comparaţie cu unele fapte de o însemnătate de prim ordin, cărora Appian nu le acordă decît un loc foarte restrîns. Astfel că fără să cadă în exagerările celei de-a doua sofistici, Appian a făcut totuşi din discursuri un procedeu literar de punere într-o lumină cît mai vie a unor situaţii, oameni, idei.

Nu trebuie să uităm nici larga comparaţie pe care o face Appian între Cezar şi Alexandru cel Mare[2]. Tonul encomiastic în care este făcută această comparaţie ni-l arată următorul pasaj : „El [Cezar] a fost un bărbat care izbîndea în toate, cu calităţi supraomeneşti şi care săvîrşea fapte măreţe şi, pe drept cuvînt, era în toate asemănător lui Alexandru. Căci amîndoi au fost, dintte toţi oamenii, cei mai ambiţioşi şi cei mai războinici, cei mai iuti în îndeplinirea hotărîrilor, cei mai îndrăzneti în

[1] II, 144.
[3] II 149—153.

în noroc"[1]. în paralelă, Appian arată cîte popoare au învins, ce oşti supuse au avut, de ce curaj au dat dovadă, ce dispreţuitori au fost faţă de semnele care le prevesteau moartea, dar nu se ocupă de semnificaţia politică a operei lor. Despre Cezar se mărgineşte la observaţia că: „Pe puterea romană, care stăpînea marea şi pămîntul de la apus şi pînă la fluviul Eufrat, a pus mîna prin forţă, silă sau prin blîndeţe, dar într-un fel cu mult mai trainic si cu mult mai hotărît decît Sylla"[2].

După cum se vede, Appian n-a făcut un abuz din întrebuinţarea procedeelor retorice menţionate, dar acolo unde a făcut uz de astfel de procedee, el n-a căzut în exagerările istoriografilor criticaţi de Lucian. Pentru Appian faptul în sine, şi nu atît forma sa literară, constituia elementul esenţial al expunerii sale şi, prin aceasta, el se apropie de concepţia noastră despre istorie, potrivit căreia în primul rînd contează adevărul istoric, stabilit pe baza unor metode ştiinţifice şi apoi forma literară în care este expus.

III. CARACTERIZARE GENERALA

Appian ocupă un loc de seamă printre istoriografii care au scris despre romani, în general, şi despre războaiele civile, în special.

Avînd sub ochi un imperiu atît de vast şi, prin călătoriile la Borna, putînd să-şi dea seama de nespusa varietate de populaţii, obiceiuri, aşezăminte; cunoscînd, prin cultură şi practic'ă, mecanismul complicat al administraţiei romane şi putînd să-şi dea seama, prin intuirea realităţii vii, de deosebirea dintre modul de viaţă grec şi cel roman; uimit de creşterea şi de trăinicia imperiului roman, Appian a pornit să scrie o istorie a romanilor.

După cum mărturiseşte el însuşi, scopul urmărit prin

[1] II

[2] II

mitoarele[46] fapte săvîrşite de romani, care au dus, în cele din urmă, la ridicarea acestui vast şi complex imperiu, denumit pe atunci „orbis terrarum[66], ceea ce însemna întreg ocolul lumii cunoscute în acea vreme.

Fără să-şi propună să explice faptele, ca Polybiu, ci numai să le expună, Appian a înfăţişat totuşi corect procesele economice esenţiale care au fost motorul războaielor civile. Appian n-a făcut din opera sa nici o serie de lecţii morale, ca Sallustius, nici o frumoasă colecţie de bucăţi retorice, ca Titus Livius.

Preocupat mai ales de expunerea faptului istoric ca atare, procedeele sale literar-retorice sînt destul de restrînse şi sobre.

Deşi a săvîrşit multe erori şi confuzii, deşi n-a ştiut întotdeauna să aleagă amănuntele cele mai de preţ ale faptelor şi deşi nu le-a încadrat într-o concepţie unitară superioară, totuşi opera sa, în general, şi „Războaiele civile[44], în special, sînt de un nepreţuit folos pentru noi, de vreme ce Appian, uimit de faptul istoric ca atare, a izbutit să ne transmită, în marea majoritate a cazurilor, expuneri exacte şi uneori şi-a aplecat atenţia asupra unor amănunte asupra cărora alţi autori antici au trecut în grabă şi care au totuşi o mare valoare.

„Războaiele civile[66] ale lui Appian, citite cu un ochi critic, sînt de un nepreţuit folos pentru cunoaşterea cetei mai zbuciumate perioade a republicii romane. Colectivul de specialişti, traducînd această operă, iar Editura Ştiinţifică publicînd-o, pun la dispoziţia publicului romînesc dornic să cunoască istoria romană unul dintre cele mai de seamă izvoare de cunoastere ale

N. L BARBU

RĂZBOAIELE CIVILE

CARTEA I

I. Poporul şi senatul roman au ajuns adeseori în conflict unul cu altul, fie cu privire la instituirea de legi, la iertarea datoriilor, fie la împărţirea pămîntului şi la alegerile de magistraţi. Totuşi, în aceste împrejurări[1], nu se ajungea la încăierări, ci aveau loc numai neînţelegeri şi certuri în marginea legilor; şi chiar astfel de ciocniri erau rezolvate prin bună înţelegere, pornind din amîndouă părţile. în timpul unei campanii militare [de pildă], iscîndu-se o ciocnire de acest fel, poporul nu a folosit armele, deşi le avea la îndemînă, ci s-a retras în grabă spre muntele numit, de atunci încoace, muntele ,,sacru“[2]. El nu s-a dedat nici atunci la acte de violenţă, ci a înfiinţat, pentru propria sa ocrotire, o magistratură pe care a numit-o „tribunalul plebei“[3], cu scopul de a-i împiedica pe consuli, care erau aleşi de către senat, să deţină întreaga putere în stat. Din această pricină mai ales, magistraţii au devenit mai duşmănoşi şi mai porniţi unii împotriva altora, iar senatul şi poporul s-au dezbinat în partide potrivnice, în dorinţa de a se înstăpîni unii pe alţii pentru a trage astfel foloase mai mari. Marcus Coriolanus[4], fiind pe nedrept izgonit din Roma în timpul unor asemenea lupte, s-a refugiat la volsci şi a venit cu război asupra patriei sale.

II. Printre răscoalele de odinioară, aceasta este

adunarea poporului şi nici nu s-a pomenit să fie ucis vreun cetăţean în asemenea neînţelegeri. Tiberius Gracchus[5] a fost cel dintîi care, propunînd anumite legi în calitate de tribun al plebei, a fost ucis în timpul unei răscoale şi, o dată cu el, mulţi alţii, retraşi în jurul templului de pe Capitoliu[6], au fost răpuşi. După această nelegiuire, răscoalele nu au mai contenit. în toate împrejurările, cetăţenii erau dezbinaţi şi aţîţaţi pe faţă unii împotriva altora şi purtau adeseori pumnale la ei. Din cînd în cînd, tribuni ai plebei, praetori sau consuli, ori candidaţi la aceste magistraturi, sau chiar bărbaţi iluştri în alte privinţe, erau ucişi în temple, în adunările poporului sau în for. Se făptuiau necontenit crime grave, pricinuindu-se dezordine pentru cîtăva vreme, şi se arăta un dispreţ ruşinos legilor şi dreptăţii. Pe cînd răul ăsta se întindea ca o plagă, aveau loc revolte făţişe împotriva statului, atacuri armate şi acte de violenţă împotriva patriei, săvîrşite de către cetăţeni exilaţi ori condamnaţi sau de către aceia care, cătînd să-nlăture pe alţii, ţinteau obţinerea vreunei magistraturi sau comanda unei armate. Se iveau acum numeroşi stăpînitori tiranici şi şefi de facţiuni[7] cu puteri depline. Dintre aceştia, unii nu voiau să mai renunţe la oştile ce le fuseseră încredinţate de către popor, în timp ce alţii recrutau, din proprie iniţiativă şi fără consimţămîntul autorităţii de 'stat, trupe de mercenari. Dacă se întîmpla ca una din facţiuni să se înstăpînească din vreme în Roma, cealaltă dezlănţuia o luptă aprigă îndreptată numai cu numele împotriva adversarilor politici, dar de fapt împotriva patriei. Căci ei invadau şi jefuiau pămîntul patriei ca pe un teritoriu duşman, măcelăreau necruţător pe aceia care le ieşeau în cale, întocmeau pentru ceilalţi liste de prescripţie cu condamnări la moarte, exilări şi confiscări de bunuri. Ba chiar unii dintre cetăţeni erau supuşi la torturi cu totul de necrezut[8].

III. Nu a fost nici o faptă, oricît de odioasă, care să nu fi fost săvîrşită, pînă cînd, cam prin cel de-al cincizecilea an după Gracchus, unul dintre aceşti şefi

acest fel, denumiţi „dictatori[41] şi învestiţi cu puterea pe timp de şase luni cînd se iveau împrejurări deosebit de grele încetaseră de multă vreme de a exista[10]. Sylla, care numai cu numele fusese ales,[11] ajuns de fapt dictator pe timp nelimitat prin violenţă şi constrîngere, mi se pare a fi primul dintre oamenii de stat care, după ce s-a săturat de conducere, a avut curajul să renunţe de bună voie la puterea dictatorială, făgăduind totodată că va da socoteală de faptele sale acelora care au a se plînge împotrivă-i. Ca simplu cetăţean, a mers prin for, pe jos şi fără alai, în văzul tuturor, o bună bucată de drum şi s-a înapoiat acasă fără să păţească nimic. Teama de autoritatea lui era încă atît de puternică în ochii concetăţenilor fie pricinuită de uimirea neaşteptatei retrageri, fie de ruşinea de a-i cere socoteală pentru faptele săvîrşite, fie poate de alte sentimente de bunăvoinţă trezite atunci în mulţime, fie din socotinţa că dictatura luase fiinţă numai spre folosul obştesc.

IV. După Sylla s-au mai aprins răscoale asemănătoare, pînă cînd Caius lulius Cezar[12], care a exercitat multă vreme în Gallia comanda supremă obţinută prin vot, primind poruncă de la senat să renunţe la această comandă, a acuzat nu senatul, ci pe Pompei[13], care-i era duşman şi comanda o oştire în Italia, că unelteşte să-l înlăture de la comanda pe care o deţinea. El a pus senatului condiţia: sau să se menţină ambele armate, pentru a evita fiecăruia teama de duşmanul lui, sau ca şi Pompei să concedieze armata pe care o comanda şi să devină şi el simplu cetăţean, ocrotit numai de legile republicii. Deoarece n-a putut convinge senatul să accepte una din aceste două alternative, a pornit din Gallia spre patrie, împotriva lui Pompei. Năvălind în Italia şi urmărindu-l pe Pompei, care se retrăgea, l-a învins într-o mare şi strălucită bătălie în Thessalia şi apoi i-a luat urma pe cînd fugea în taină spre Egipt. După ce Pompei a fost ucis de către

sale fapte de arme, era supranumit şi Marele Pompei, Cezar l-a învins în chip vădit prin forţa armelor în război. Apoi el a fost ales, a doua oară după Sylla, dictator pe viaţă, în timp ce nimeni nu mai îndrăznea să i se-mpotrivească în vreo privinţă. Şi iarăşi după aceste evenimente au încetat toate revoltele, pînă cînd, din invidie pentru marea putere a lui Cezar şi din dorul după forma de guvernămînt republicană, Brutus[15] şi Cassius[16] l-au ucis în senat pe Cezar, care fusese omul de stat cel mai iubit de popor şi cel mai destoinic în treburile conducerii. De aceea, poporul l-a regretat pe Cezar mai mult decît pe oricare altul. Romanii au căutat pe ucigaşii lui, cutreierînd oraşul, i-au înmormîntat trupul în mijlocul forului, i-au construit un templu pe locul rugului şi-i aduc chiar jertfe ca unui zeu[11].

V. Din această cauză, reîncepînd şi aprinzîndu-se mai aprig conflictele, s-a ajuns iarăşi la o situaţie gravă. Senatori şi aşa-numiţii „cavaleri"[18] erau ucişi, exilaţi, proscrişi şi condamnaţi la moarte, în număr mare, atît unii, cît şi ceilalţi. Membrii diferitelor facţiuni politice predau unii altora pe adversarii lor, iar pentru asta ei nu se sinchiseau nici de prieteni, nici de fraţii lor. Pînă într-atîta rivalitatea împotriva adversarilor politici avea întîietate asupra sentimentelor de prietenie! Mergînd mai departe pe această cale, s-a ajuns la situaţia că trei oameni de stat şi-au împărţit între ei imperiul roman ca pe o proprietate particulară[19]. Este vorba de Antonius[20], Lepidus[21] şi acela care mai înainte vreme se numea Octavius[22], însă, trăgîndu-se din neamul lui Cezar şi fiind adoptat de către acesta ca fiu, prin testament, a fost denumit, datorită acestui fapt, Cezar. Din cauza acestei împărţiri a puterii între dînşii şi puţin timp după aceea, intrînd în conflict unii cu alţii, aşa cum era şi firesc, Cezar, superior celorlalţi prin inteligenţa şi experienţa sa în chestiunile politice, i-a răpit mai întîi lui Lepidus provincia Libia[23], pe care acesta o obţinuse prin vot, iar apoi i-a smuls şi lui Antonius, după ce l-a învins în bătălia de la Actium, ţinutul guvernat de el,

Egipt, navigînd spre această provincie. Acest regat, cel mai durabil dintre toate cele existente pînă atunci şi cel mai puternic dintre cele de după Alexandru[24], a fost singurul care le-a lipsit romanilor, pentru a se găsi în situaţia de acum[25]. în acest fel Octavius, fiind încă în viaţă şi datorită faptelor sale, a fost considerat — cel dintîi — de către Romani ca demn de venerat şi numit de către ei „Augustus“. întocmai ca şi Caius lulius Cezar, avînd chiar o mai mare putere de cît acesta, el s-a proclamat singur conducător al patriei sale, cît şi al tuturor popoarelor de sub autoritatea acesteia, iar pentru acest scop nu a avut nevoie nici de alegere, nici de vot, nici de vreun simulacru de acest fel. Imperiul său devenind durabil şi puternic, iar el însuşi reuşind în toate şi fiind temut, Octavian August a lăsat în urma sa succesori care au stăpînit după el într-un chip asemănător lui.

VI. Şi astfel, după conflicte de tot felul, statul roman a dăinuit mai departe în bună înţelegere şi sub o conducere unică[26]. Descrierea acestor evenimente, şi cum s-au petrecut ele, am făcut-o în lucrarea de faţă, deoarece aceste fapte merită a fi cunoscute de către aceia care vor să-şi dea seama de nemăsurata ambiţie a oamenilor, de nestăvilita lor sete de putere, de neclintita lor dîrzenie, precum şi de formele nesfîrşite ale nenorocirilor. Deoarece aceste evenimente preced pe cele cuprinse în lucrarea mea asupra „Istoriei Egiptului[44], găsindu-şi acolo încheierea, se cerea ca ele să fie expuse mai întîi. Mai ales că tocmai din cauza acestui conflict a fost cucerit Egiptul, căci Cleopatra[27], în timp ce se purta războiul, era în alianţă cu Antonius. Din cauza marelui număr al acestor evenimente, am împărţit expunerea lor pe cărţi.

în cartea de faţă am descris evenimentele petrecute de la Sempronius Gracchus pînă la Cornelius Sylla, în cartea următoare — cele care s-au desfăşurat pînă la moartea lui Caius lulius Cezar. Celelalte cărţi ale „Războaielor civile[44] expun acţiunile săvîrşite de

de Cezar împotriva lui Antonius şi Cleopatrei, care va constitui începutul lucrării mele „Istoria Egiptului[66].

VII. Pe vremuri, romanii au pus treptat stăpînire pe Italia[28] prin război. Mai întîi ocupau un ţinut şi întemeiau aci cetăţi, iar în cetăţile cucerite trimiteau colonişti din propriile lor rînduri şi le foloseau drept fortăreţe. De fiecare dată cînd un ţinut cucerit cu arma intra în stăpînirea lor, pămîntul cultivat era împărţit coloniştilor, vîndut sau arendat. în schimb, în privinţa pămînturilor necultivate din pricina războiului şi care creşteau tot mai mult în suprafaţă, întrucît nu aveau timp să şi le împartă, au proclamat că oricine vrea le poate lucra, dînd în schimb un impozit, din recolta anuală, de o zecime pentru semănături şi o cincime pentru pomii fructiferi[29]. Chiar şi cei care se îndeletniceau cu creşterea vitelor aveau impozite de plătit în animale mari şi mici. Romanii procedau astfel pentru ’ a mări numărul populaţiei bărbăteşti de neam italic, pe care îl socoteau drept cel mai rezistent la muncă şi pentru ca, datorită acestui fapt, să aibă conaţionali drept aliaţi. în realitate se întîmpla tocmai pe dos. Căci cei bogaţi puneau stăpînire pe o mare parte a acestui pămînt, neîmpărţit încă, încredinţaţi fiind că, trecînd timpul, nimeni nu le va mai lua proprietăţile. în ce priveşte terenurile învecinate şi terenurile mici ale săracilor, unele dintre ele le cumpărau prin tocmeală, iar altele le luau prin silă. Ei cultivau proprietăţi mari, preferîndu-le ogoarelor mici, pe care le munceau cu sclavi cumpăraţi, plugari şi păstori, pentru ca ogoarele să nu rămînă necultivate din pricina înrolării în armată a oamenilor liberi. Totodată, această proprietate le aducea un cîştig bun datorită marelui număr de copii ai sclavilor lor, care se înmulţeau în voie, întrucît ei nu luau parte la expediţii militare. De pe urma acestor împrejurări, cei puternici se îmbogăţeau peste măsură de mult, în timp ce tagma sclavilor creştea în număr mare în întreaga ţară. Italicii scădeau mereu la număr, iar lipsa de bărbaţi se simţea tot mai mult, ca la unii care erau secătuiţi de sărăcie

mîntul era stăpînit de cei bogaţi, care se foloseau pentru munca pămîntului de sclavi, iar nu de cetăţeni liberi.

VIII. Din aceste cauze, poporul era plin de îngrijorare la gîndul că nu va mai avea la discreţie aliaţi în Italia, nici stăpînirea necontestată din trecut, şi aceasta din pricina numărului aşa de mare al sclavilor. Dar cetăţenii nu vedeau de fel o îndreptare a acestei situaţii, căci de altfel nu era uşor şi nici drept din toate privinţele ca atîţia oameni să fie alungaţi de pe proprietăţile lor, pe care le stăpîneau de multă vreme, luîndu-li-se ogoarele, casele şi acareturile. în fine, o dată şi anevoie, la propunerea tribunilor, s-a luat hotărîrea ca nimeni să nu stăpînească mai mult de cinci sute iugăre[30] de pămînt arabil şi să nu ducă în izlaz la păscut mai mult de o sută capete de vite mari sau cinci sute mici. Pentru respectarea acestor măsuri, tribunii au hotărît să fie numiţi un număr de oameni liberi care aveau rolul de a păzi aceste măsuri şi a opri orice încălcare. După ce au luat aceste hotărîri pe bază de lege, au jurat pe lege şi au fixat amenzi în caz de încălcare, în speranţa că peste puţină vreme loturile de pămînt rămase vor fi vîndute săracilor.

Dar nimenea nu avea grijă să fie respectate aceste legi şi jurăminte, iar cei care păreau că se preocupă de acestea au împărţit din loturi în mod ipocrit prietenilor lor, iar cei mai mulţi nesocoteau cu totul dispoziţiunile legale[31].

IX. Această situaţie a durat pînă cînd Tiberius Sempronius Gracchus[32], bărbat ilustru şi strălucit prin ambiţia lui, foarte talentat vorbitor şi foarte cunoscut de toţi prin toate aceste însuşiri, a rostit, în calitate de tribun al plebei, un discurs solemn despre neamul italic, spunînd că este foarte războinic şi înrudit cu romanii, dar că puţin cîte puţin piere în sărăcie şi se împuţinează, fără speranţă de îndreptare a acestei situaţii. Nemulţumit că sclavii sînt scutiţi de obligaţii militare şi nu sînt de loc devotaţi stăpînilor lor, el a dat

tit de războiul romanilor împotriva acestor sclavi, război care nu fusese nici uşor, nici de scurtă durată, ci ţinuse mult timp şi iscase tot felul de peripeţii primejdioase[33]. Spunînd acestea, Tiberius Sempronius Gracchus a reînnoit legea agrară, care prevedea că nimeni să nu deţină pămînt arabil mai mult de cinci sute de iugăre. Dar copiilor acestora le-a lăsat numai jumătate din această suprafaţă, trecînd peste prevederile vechii legi. El a mai hotărît ca restul pămîntului să fie împărţit celor săraci, de trei bărbaţi aleşi, care se vor schimba pe rînd, cîte unul, în fiecare an.

X. Un lucru îi supăra cel mai mult pe cetăţenii bogaţi, şi anume faptul că din cauza celor care împărţeau pămîntul nu mai puteau să încalce legea, cum o făcuseră mai înainte, nici să cumpere pămînt de la aceia care primeau loturi. Căci Gracchus, prevăzînd acest lucru, oprise prin lege vînzarea de terenuri. Unindu-se în grupuri, cei bogaţi se plîngeau şi prezentau noilor proprietari săraci socoteala muncilor de odinioară, socoteala însămînţărilor şi a clădirilor ridicate pe aceste loturi. Unii mai cereau chiar restituirea sumei împrumutate vecinilor, întrebîndu-se dacă se cuvenea să o piardă şi pe aceasta o dată cu pămîntul. Unii arătau că pe aceste terenuri se aflau mormintele părinţilor lor şi că împărţirea atingea loturi ale lor şi moştenite din părinţi. Alţii susţineau că aceste terenuri fuseseră cumpărate cu banii din zestrea soţiilor lor, sau că terenul fusese dăruit ca zestre copiilor lor. Creditorii obiectau şi ei că li se datorează bani pentru aceste terenuri. în general, nu auzeai decît plînsete şi strigăte nesfîrşite de supărare. Dar şi cei săraci, la rîndul lor, se tînguiau că din belşugul de mai înainte sînt aduşi în starea de Cea mai cumplită sărăcie, din care pricină nu mai pot avea copii, deoarece nu sînt în stare să-i crească. Ei înşirau expediţiile militare pe care le întreprinseseră pentru a pune stăpînire pe acest pămînt şi erau mîniaţi la gîndul că vor fi lipsiţi de bunurile obşteşti. Totodată, se ridicau împotriva acelora care, în

dincioşi şi duşmănoşi şi, din această cauză, inutilizabili pentru serviciul militar. în timp ce se jeleau şi se învinuiau unii pe alţii, sosi la Roma o altă mulţime de oameni, cuprinşi de temeri asemănătoare şi care stăpîneau pămînt în colonii, municipii[3]· sau aiurea. Ei s-au alăturat uneia dintre cele două părţi dezbinate. încrezători în numărul lor mare, se înverşunau şi, aţîţîndu-se unii împotriva altora, aşteptau ziua dezbaterii legii. Unii, fiindcă înţelegeau să nu lase cu nici un chip ca legea să intre în vigoare, ceilalţi, fiindcă voiau cu orice preţ să fie votată. Fiind minaţi, pe lîngă nevoie, şi de spiritul de gîlceavă ce se încuibase în ei, se pregăteau unii împotriva altora pentru ziua hotărîtoare.

XI. Cît despre Gracchus, ţelul lui nu era să asigure bunăstarea cetăţenilor, ci să dobîndească oameni capabili de luptă. Preocupat în cel mai înalt grad de folosul acţiunii sale şi socotind că altfel Italia nu ar fi putut avea vreodată o soartă mai mare şi mai strălucită, el nu se gîndea cîtuşi de puţin la greutăţile ce-i stăteau în cale. înainte de începerea votării, într-o cuvîntare largă, Tiberius Gracchus a făcut multe consideraţiuni, menite să-i cucerească pe ascultători. El i-a întrebat pe ascultători dacă e drept ca bunurile obşteşti să fie administrate în comun, dacă cetăţeanul are întotdeauna drepturi mai legitime decît sclavul, dacă ostaşul este mai folositor pentru stat decît cel inapt serviciului militar, şi dacă cetăţeanul părtaş la conducerea statului este mai bine intenţionat faţă de acesta decît cetăţenii de rînd. Fără a duce prea departe această comparaţie, care i se părea fără noimă, Gracchus a trecut iarăşi în cuvîntarea sa la speranţele şi temerile patriei sale şi a continuat: romanii, care stăpîneau cea mai mare parte a lumii, pe care o ocupaseră cu forţa, prin război, şi aveau speranţa de a cuceri şi restul de teritorii ale pămîntului locuit, sînt puşi în faţa acestor două alternative extreme: sau să pună stăpînire şi pe restul lumii — prin oameni de curaj —, sau ca duşmanii să le răpească teritoriile pe care le stăpînesc acum, din pricina

mărind gloria şi bunăstarea unora, exagerînd primejdiile şi temerile altora, el îndemna pe cei bogaţi ca, meditînd asupra acestor lucruri, să dăruiască de bună voie şi din popria lor iniţiativă surplusul de terenuri ale lor, dacă este necesar, acelora care cresc copii, care sînt speranţa într-un viitor mai bun. îi mai îndemna să nu piardă din vedere interesele mari ale statului, certîndu-se pentru nişte chestiuni mărunte. Totodată, Tiberius Gracchus îi sfătuia pe cei bogaţi să dăruiască fiecărui cetăţean sărac o despăgubire corespunzătoare pentru truda depusă cu munca cîmpului, o posesiune, desprinsă fără plată din întregul lor domeniu, asigurîndu-li-se, în schimb, pentru totdeauna posesiunea de cinci sute de iugăre. Cît despre copiii lor, în cazul acelora care aveau copii, Gracchus cerea să se dea — fiecărui copil — jumătate din amintita suprafaţă în iugăre. După ce Gracchus a vorbit pe larg despre aceste chestiuni şi i-a îndemnat pe săraci şi pe toţi aceia care se lăsau conduşi mai degrabă de raţiune decît de pofta de cîştig, i-a poruncit scribului[35] să dea citire legii.

XII. Marcus Octavius[36], celălalt tribun al plebei, fiind pus la cale de către cei avuţi să împiedice votarea legii[37], căci la Roma tribunul care opunea veto-ul său a fost întotdeauna mai puternic[38], i-a poruncit scribului să tacă. Gracchus, după ce-i făcu multe reproşuri lui Octavius, amînă ţinerea adunării comiţiilor pentru ziua următoare.

. . .[39] Gracchus puse o strajă destul de puternică, pentru a-l sili pe Octavius — chiar împotriva voinţei lui —, şi porunci scribului, sub ameninţare, să citească legea înaintea poporului. Iar scribul începu să citească, dar, la împotrivirea lui Octavius, tăcu. Tribunii poporului începură să se insulte între ei, iar poporul era foarte agitat. Atunci cetăţenii de vază cerură de la tribuni să se încredinţeze senatului rezolvarea problemelor în litigiu. Iar Gracchus, sezisînd în grabă acest prilej şi socotind că legea va fi pe placul tuturor

atît aprobarea legii agrare, cît şi aceea a magistraturii lui Octavius, punînd întrebarea dacă este admisibil ca un tribun să lucreze împotriva intereselor poporului şi să-şi păstreze, în acelaşi timp, funcţia de tribun. Acest lucru l-a şi făcut. După ce Octavius, departe de a fi înfricoşat, s-a împotrivit din nou, Gracchus a pus la vot, mai întîi, chestiunea magistraturii acestuia. Şi întrucît cel dintîi trib hotărîse prin vot ca Octavius să depună magistratura sa, Gracchus, adresîndu-se acestuia, îi ceru să-şi schimbe atitudinea. întrucît însă Octavius nu se supuse cererii, Gracchus puse să voteze şi celelalte triburi. Existau pe atunci treizeci şi cinci de triburi, din care şaptesprezece votară plini de mînie, contra lui Octavius. Cît despre cel de al optsprezecelea trib, el avea să aibă votul hotărîtor. Iar Gracchus, în văzul poporului, stărui mult pe lîngă Octavius, care era atunci în pericol, îndemnîndu-l să nu zădărnicească înfăptuirea cea mai sacră şi mai de folos pentru întreaga Italie şi să nu nimicească avîntul atît de puternic al poporului. Căci, în calitate de tribun, se cuvenea ca el să cedeze de bună voie şi să nu treacă cu vederea faptul că o condamnare l-ar duce la pierderea magistraturii pe care o deţinea. Spunînd acestea şi luînd drept martori pe zei că fără de voia sa era silit să aducă un vot de blam unui coleg, întrucît nu izbutise să-l convingă, Gracchus puse chestiunea la vot. în urma acestui fapt, Octavius, devenind un simplu particular, fugi pe ascuns din adunare[40].

XIII. În locul acestuia a fost ales tribun al plebei Quintus Mummius, iar legea agrară a fost votată şi a intrat în vigoare. Pentru aplicarea ei, fură aleşi cei dintîi, prin ridicarea mîinii, Gracchus însuşi, propunătorul legii, şi fratele său cu acelaşi nume[41], apoi Claudius Appius, socrul propunătorului legii. Căci poporul avea mare teamă ca aplicarea legii să nu fie lăsată în părăsire, dacă Gracchus, împreună cu întreaga sa familie, nu ar fi vegheat la aplicarea ei. Iar Gracchus, care se mîndrea cu acea lege,^ a fost purtat

nimente, cei ce biruiseră se retraseră pe ogoarele de unde veniseră în vederea evenimentelor, iar cei înfrînţi, suportînd cu greu această înfrîngere, rămaseră pe loc şi mai discutau încă între ei, spunînd că Gracchus nu va avea de ce să se bucure cînd va deveni un simplu particular, ca unul care a pîngărit autoritatea sacră şi inviolabilă a unui tribun[42] şi a fost iscoditorul unei atît de mari dezbinări în Italia.

XIV. Era acum vară şi urmau să aibă loc alegeri de tribuni ai plebei[43]. Deoarece ziua alegerilor se apropia, era evident şi neîndoios că cei bogaţi se străduiau ca tribuna tul să revină celor mai mari vrăjmaşi ai lui Gracchus. Acesta însă, la apropierea datei hotărîtoare, temîndu-se că nu va mai fi reales tribun al poporului, a convocat pe cetăţenii de pe ogoare să ia parte la alegerea tribunilor. Dar aceştia erau foarte ocupaţi cu lucrul cîmpului, aşa cum se întîmplă vara, astfel încît Gracchus, constrîns de termenul scurt care mai rămînea pînă la alegerea tribunilor, se adresă populaţiei din oraş. Mergînd la fiecare cetăţean în parte, el îi ruga să-l aleagă şi pe viitor tribun aj poporului, ca pe unul care şi-a pus viaţa în primejdie pentru cauza lor. Iar cînd a avut loc alegerea, două triburi s-au grăbit, cele dintîi să-l declare pe Gracchus tribun. Dar cei bogaţi se opuseră, obiectînd că nu este legal ca aceeaşi persoană să ocupe de două ori, în mod succesiv, aceeaşi magistratură. întrucît Rubrius, tribunul poporului care fusese ales să prezideze acea adunare, nu ştia ce să facă, Mummius, care fusese ales tribun al plebei în locul lui Octavius, îl îndemnă să-i încredinţeze lui preşedinţia adunării. Rubrius i-a încredinţat-o. Dar ceilalţi tribuni[44] ai poporului cereau să se aleagă printr-un nou vot un alt preşedinte al adunării. întîmplîndu-se să fie ales tot Rubrius, care însă nu primi, votarea se făcu din nou pentru ceilalţi tribuni rămaşi. Cu această ocazie se iscară aprinse discuţii, iar Gracchus aflîndu-se într-o poziţie de inferioritate, amînă alegerea tribunilor pentru ziua următoare. Pierzînd orice speranţă, Gracchus, deşi

for şi îl încredinţa în paza fiecăruia pe care îl întîlnea, convins fiind că peste puţin timp avea să fie ucis de duşmanii săi.

XV. în urma celor întîmplate, pe cetăţenii săraci îi cuprinse o mare jale gîndindu-se la propria lor soartă, întrucît erau siliţi în viaţa publică să trăiască fără drepturi depline, trebuind să fie sclavi prin forţă celor bogaţi, şi apoi, la Gracchus care trebuia să se teamă şi să sufere atît de mult din cauza lor. Seara, însoţindu-l cu toţii pînă acasă şi jelindu-se, îl îndemnau să aibă curaj pentru ziua următoare. Recăpătîndu-şi curajul, Gracchus, după ce convocă de cu noapte pe partizanii săi politici şi le arătă un semnal pentru cazul cînd ei ar fi fost nevoiţi să recurgă la luptă, ocupă atît templul de pe Capitoliu, unde urma să aibă loc proclamarea tribunilor, cît şi centrul locului adunării poporului. Hărţuit de către tribunii poporului şi de către cei bogaţi, care nu îngăduiau să fie din nou supusă votării chestiunea alegerii sale, el a dat semnalul pentru începerea luptei. Dintr-odată cei care erau înţeleşi cu dînsul au început să strige şi îndată a urmat încăierarea celor două facţiuni. Dintre partizanii lui Gracchus, unii formaseră o gardă personală în juru-i, în timp ce ceilalţi, sume· cîndu-şi veşmintele, smulseră fasciile din mîinile lictorilor, le frînseră în două şi izgoniră din adunare pe cei bogaţi, atacîndu-i cu atîta violenţă, încît tribunii poporului, cuprinşi de teamă, fugiră din mijlocul adunării, iar preoţii închiseră porţile templului. Mulţi alergau în dezordine, fugeau şi răspîndeau fel de fel de zvonuri, unii pretinzînd că Gracchus îi destituie din funcţiune şi pe ceilalţi tribuni ai plebei — căci nezărindu-i pe nicăieri, credeau într-adevăr acest lucru, — alţii că Gracchus se proclamă el singur, pentru viitor, tribun al poporului, fără a mai recurge la alegere.

XVI. în timp ce se petreceau aceste evenimente, senatul se întruni în templul zeiţei „Buna-credinţă[44]. Şi mie mi se pare demn de mirare faptul că deşi în asemenea cazuri de primejdie republica se salva adesea

ceva. Această instituţie a dictaturii, descoperită de predecesori ca foarte folositoare, n-a venit în mintea nimănui nici în această ocazie, nici mai tîrziu. După ce senatul a decretat tot ce avea de hotărît, senatorii s-au pornit să urce spre Capitoliu. în fruntea lor mergea, deschizîndu-le drum, aşa numitul „marele pontif[6646] Cornelius Scipio Nasica[47]. Acesta striga cu glas tare să-l urmeze toţi aceia care vroiau să salveze patria. El îşi trase peste cap marginea veşmîntului, fie pentru ca, prin semnul distinctiv al costumului său, să atragă mai degrabă de partea sa cît mai mulţi aderenţi, fie pentru a prezenta acelora care îl priveau un simulacru de coif, fie pentru a ascunde de zei faptele pe care intenţiona să le săvîrşească. El urcă spre templu şi, dînd fuga spre partizanii lui Gracchus, aceştia se retraseră, după cum se cuvenea, în faţa unui bărbat aşa de eminent, văzînd şi faptul că era urmat de întregul senat. Oamenii lui Scipio au smuls fasciile din mîinile partizanilor lui Gracchus şi sfărîmînd postamentele şi celelalte lucruri pregătite pentru adunarea poporului, i-au lovit, iirmărit şi izgonit în rîpele Capitoliului. în această încăierare, mulţi dintre partizanii lui Gracchus şi Gracchus,, însuşi, fiind prinşi în preajma templului, au fost ucişi în faţa porţilor acestuia, lîngă statuile regilor. Şi toţi aceştia au fost aruncaţi apoi, în timpul nopţii, în valurile Tibrului.

XVII. în felul acesta pieri pe Capitoliu, pe cînd era încă tribun al plebei, Tiberius Sempronius Gracchus — fiul acelui Gracchus care fusese în două rînduri consul şi al Corneliei, fiica lui Scipio[48] care nimicise hegemonia cartaginezilor — fiindcă recursese la violenţă, deşi era însufleţit de cele mai bune intenţii[49]. Şi această nelegiuire, cea dintîi care fusese săvîrşită în adunarea poporului, a fost mereu urmată de altele asemănătoare, din răstimp în răstimp. Locuitorii Romei, după uciderea lui Gracchus, se împărţiră în două : unii îndureraţi şi alţii care se bucurau. Unii erau întristaţi pentru ei înşişi, pentru Gracchus şi pentru situaţia prezentă, socotind că republica nu mai guverna interesul general, ci dreptul

violenţei. în schimb, ceilalţi socoteau că şi-au îndeplinit tot ce au dorit. Acestea se petreceau în timpul cînd Aristonicoş[50] se războia cu romanii pentru stăpînirea Asiei.

XVIII. După asasinarea lui Tiberius Gracchus şi după moartea lui Appius Claudius, ^sînt însărcinaţi în locul lor să împartă pămîntul, împreuna cu Gracchus cel tînăr, Fulvius Flaccus[51] şi Papirius Carbo[52]. întrucît proprietarii nu se îngrijeau de loc de înscrierea pămînturilor în registre, aceşti trei bărbaţi au adus la cunoştinţă prin crainic că îi vor trage în judecată pe cei nesupuşi legii. Şi, îndată după această proclamaţie, s-au iscat multe procese complicate. Căci toate celelalte terenuri învecinate cu cel în litigiu, care fuseseră vîndute sau împărţite aliaţilor de război, trebuiau cercetate pentru măsurătoarea celui litigios, pentru a se vedea în ce mod au fost vîndute sau împărţite. Mai ales că nu toţi aveau contracte scrise de cumpărare, sau loturi de colonişti, iar cele care existau erau nelămuritoare. Cu prilejul noii măsurători a pămîntului, unii fură mutaţi de pe un teren cu plantaţii şi cu acareturi pe unul necultivat, iar alţii — dintr-o ţarină roditoare pe un teren neproductiv sau acoperit de bălţi sau de mlaştini. Dealtminteri, împărţirile de pămînt nu au fost făcute, dintru început, cu exactitate, fiind vorba de terenuri dobîndite prin război. Proclamaţia prin care se dispunea că oricine vroia putea cultiva pămîntul neîmpărţit încă, i-a determinat pe mulţi cetăţeni să lucreze ţarinile învecinate şi să schimbe înfăţişarea acestor ţarini. Dar timpul trecînd, se transformase chiar înfăţişarea tuturor lucrurilor. Cît despre samavolnicia celor bogaţi, deşi mare, era greu de dovedit. Ceea ce s-a întîmplat n-a fost nimic altceva decît o tulburare generală a tuturor acelora care au fost duşi şi strămutaţi pe pămînt străin.

XIX. Italicii, neputînd îndura toate acestea şi nici graba judecătorilor în rezolvarea litigiilor, au cerut ca Cornelius Scipio[53], care a distrus Carthagina, să fie apărătorul lor, socotindu-se nedreptăţiţi. Iar Scipio, care

criticat pe faţă legea lui Gracchus, din consideraţie pentru popor. După ce însă a examinat nemulţumirile acestuia, a cerut ca sentinţele să fie rostite nu de către împărţitorii pămîntului, fiindcă aceştia erau suspecţi în ochii împricinaţilor, ci de către alte persoane. De această cerere el convinse pe cei mai mulţi senatori, întrucît păru dreaptă. Tuditanus, care era consul, a primit sarcina rezolvării proceselor. El s-a apucat de lucru, dar lovindu-se de greutăţi, a pornit într-o expediţie contra ilirilor, pentru a avea un pretext să nu judece procesele agrare. Iar împărţitorii pămîntului, de vreme ce nimeni nu li se înfăţişa pentru judecare, nu desfăşurau nici o activitate. Din această pricină s-a dezlănţuit împotriva lui Scipio ura şi indignarea oamenilor din popor. Aceştia îl iubiseră pe Scipio, stîrnind invidie, şi se opuseseră celor puternici în favoarea lui, alegîndu-l de două ori consul, împotriva legii. Acum ei constatau că el li se opunea lor, în folosul italicilor. Toţi duşmanii lui Scipio, văzînd aceste lucruri, strigau că, hotărîndu-se să anuleze legea lui Gracchus, el este pe punctul de a săvîrşi multe omoruri cu armele pentru a-şi atinge scopul.

XX. Poporul, dînd ascultare acestor zvonuri, era cuprins de teamă. între timp Scipio, care îşi aşezase seara, alături de el, tăbliţa pe care avea de gînd să scrie în timpul nopţii, a fost găsit mort fără nici o rană, fie datorită Corneliei, mama lui Gracchus, ca să nu fie înlăturată legea lui Gracchus, fiind ajutată de fiica ei, Sempronia, care, deşi era soţia lui Scipio, totuşi, din cauza urîţeniei ei şi a lipsei de copii, nu era iubită şi nici nu-l iubea, fie că, după cum cred unii, s-a sinucis, ştiind că nu va fi în stare să-şi ţină făgăduinţa. Alţii susţin că sclavii lui, fiind supuşi la tortură, ar fi declarat că nişte străini, vîrîţi în timpul nopţii prin dosul casei, l-au strangulat, şi că aceia care ştiau ceva despre autorii crimei ar fi şovăit să-i divulge din cauza poporului, care mai era încă mîniat pe Scipio şi care se bucura împreună cu alţii de moartea lui. Scipio murise, dar el

le adusese stăpînirii romane. în modul acesta, mînia momentului prezent învinge recunoştinţa datorată pentru ceea ce a făcut în trecut. Şi acest eveniment aşa de important s-a petrecut ca un fapt divers în acelaşi timp cu răscoala lui Gracchus[54].

XXI. Proprietarii însă amînau cît puteau de mult împărţirea pămîntului, făcînd acest lucru sub diferite pretexte. Unii propuneau ca toţi aliaţii de război[55], care se certau unii cu alţii cu privire la împărţirea pămîntului, să fie înscrişi în registrele de cetăţenie romană pentru ca, sub influenţa unui avantaj mai mare, să nu se mai certe pentru pămînt. Italicii au primit cu bucurie acest lucru, întrucît ei socoteau dreptul de cetăţenie romană mai preţios decît posesia de ogoare. în această privinţă i-a ajutat, cel mai mult dintre toţi, Fulvius Flaccus, care era în acelaşi timp consul şi însărcinat cu împărţirea pămîntului. Senatorii, în schimb, erau indignaţi la gîndul că vor face pe supuşii de pînă atunci cetăţeni egali în drepturi cu ei. Şi aşa a fost zădărnicită această încercare, iar poporul, care pînă atunci sperase că va dobîndi pămînt, se descurajă. Pe cînd aceştia se găseau într-o astfel de nelinişte sufletească, Caius Gracchus, fratele mai mic al lui Gracchus legiuitorul, care după nenorocirea fratelui său stătuse multă vreme liniştit, este primit cu bucurie atunci cînd s-a prezentat drept candidat la tribunalul poporului, venind din rîndurile celor care împărţeau pămîntul. Cu toate că mulţi senatori îl dispreţuiau, el îşi puse totuşi candidatura la funcţia de tribun.

După ce a fost ales cu mare succes tribun al poporului, el a uneltit împotriva senatului şi a fixat pentru fiecare om din popor o alocaţie lunară de grîu din avutul obştesc, deşi mai înainte vreme nu exista acest obicei. Astfel, printr-un singur act politic îşi atrase repede poporul de partea sa, iar în această acţiune l-a sprijinit Fulvius Flaccus. îndată după acest act, el fu ales tribun al poporului şi pentru viitor. Căci

XXII. în modul acesta Caius Gracchus a fost pentru a doua oară tribun al plebei, ca şi cum ar fi avut poporul în solda sa. El mai atrase de partea sa prin următoarea măsură politică şi pe aşa numiţii cavaleri care de altfel, prin opiniile lor, ocupă locul de mijloc între senat şi poporul de jos. El luă judecătoriile, defăimate prin mituirea lor, de sub jurisdicţia senatorilor şi le dădu cavalerilor. Caius reproşa senatorilor actele din ultima vreme, ca spre exemplu faptul că Aurelius Cotta, Salinator şi, în al treilpa rînd după aceştia, Manius Aquilius[56], cuceritorul Asiei, fuseseră achitaţi de către judecători, deşi fuseseră prinşi luînd mită pe faţă, iar delegaţii provinciilor, prezenţi la Roma, plini de nemulţumire proclamau peste tot sus şi tare acest lucru împotriva lor. Senatul, înspăimîntat de aceste fapte, a acceptat proiectul de lege, iar poporul l-a votat. Astfel, judecătoriile au trecut de sub autoritatea senatului sub aceea a cavalerilor. Se spune că, după promulgarea legii, Gracchus ar fi afirmat că el a învins dintr-o lovitură senatul. Adevărul vorbelor lui Gracchus a apărut şi mai limpede atunci cînd s-a trecut la aplicarea legii. Căci acuma cavalerii judecau pe romani, pe toţi italicii şi chiar pe senatori pentru orice litigiu referitor la bani, infamie şi exil. Acest lucru îi ridica pe cavaleri la rang de conducători, iar pe senatori îi cobora la situaţia de supuşi. Cavalerii, unindu-se cu tribunii pentru promulgare de legi şi primind în schimb de la aceştia tot ce doreau, băgară în mare spaimă pe senatori. S-a ajuns astfel repede la răsturnarea puterii în stat, aşa încît senatul avea numai un rang onorific, pe cînd puterea aparţinea de fapt cavalerilor. Cu trecerea timpului, aceştia nu numai că guvernau de fapt, ci chiar îi insultau făţiş pe senatori în timpul proceselor. Pretîndu-se, la rîndul lor, la mituire şi gustînd din bogăţiile acumulate, cavalerii se foloseau de acestea într-un chip şi mai neruşinat şi mai fără de măsură decît senatorii. Ei aţîţau împotriva celor bogaţi acuzatori cumpăraţi[57], iar procesele de luare de mită le suprimau cu totul, unindu-se între ei şi dedîndu-se la acte de violenţă. Urmarea

trageri la răspundere fu cu totul părăsit, iar legea judiciară a zămislit din belşug prilejul unei alte răzvrătiri, nu de mai mică proporţie decît cele de pînă atunci[58].

XXIII. Iar Gracchus a pornit la construirea unor şosele lungi care străbăteau dintr-un cap în altul Italia, luînd sub comanda sa o mulţime de antreprenori şi meseriaşi, gata să execute tot ce poruncea el. Gracchus a mai fost şi iniţiatorul a numeroase acţiuni de colonizare. El a îndemnat pe latini să ceară cetăţenie deplină, socotind că senatului nu-i va veni bine să se opună unor oameni de acelaşi neam. Cît despre ceilalţi aliaţi, care nu aveau drept de vot în hotărîrile luate în adunările romanilor, Gracchus li l-a acordat începînd din acel moment, pentru a-i avea şi pe aceştia de partea sa la viitoarele votări de legi. Senatul, fiind profund tulburat de aceste hotărîri luate, porunci consulilor să proclame ca nimeni din cei care n-au drept de vot să nu locuiască în cetate şi nici să nu se apropie de ea la o distanţă mai mică de 50 de stadii[59] în timpul votării care urma să aibă loc în legătură cu aceste legi. Mai departe, senatul îl convinse pe Livius Drusus[60], celălalt tribun al poporului, să împiedice prin dreptul de veto votarea legilor lui Gracchus, fără însă a dezvălui poporului pricinile acestei opuneri. Căci tribunul avea dreptul de a spune *veto,* fără a da socoteală de motivele opoziţiei sale. Ba chiar, senatorii i-au acordat lui Drusus dreptul de a întemeia douăsprezece colonii, ca astfel să-şi atragă poporul. Iar acesta, bucurîndu-se foarte mult de acest lucru, s-a dezinteresat de legile lui Gracchus.

XXIV. Gracchus, pierzînd favoarea poporului, a plecat pe mare spre Libia, o dată cu Fulvius Flaccus, care fusese şi el ales, în împrejurările arătate, tribun al poporului, după ce avusese mai întîi funcţia de consul. în acest timp se votase trimiterea unei colonii în Libia, vestită pentru fertilitatea ei, iar aceştia doi fuseseră aleşi în mod intenţionat conducători ai colonizării pentru ca, îndepărtîndu-i cîtva timp din Roma, senatul să scape de agitaţiile demagogice ale acestora. Drept

sinchisească de faptul că Scipio, atunci cînd a spulberat cetatea, a blestemat-o să fie pentru totdeauna loc de păşune pentru oi[61]. Ei au desemnat cam şase mii de oameni drept colonişti, în loc de un număr mai mic, cum era prevăzut de lege, aceasta pentru a atrage de partea lor poporul. întorcîndu-se la Roma, Gracchus şi Flaccus bau convocat pe cei şase mii de colonişti din întreaga Italie. Aceia însă care fixau în Libia teritoriul destinat întemeierii coloniei au vestit între timp, în scris, că lupii au răsturnat, risipindu-le, pietrele de hotar puse de Gracchus şi Fulvius, iar âugurii[62] considerau auspiciile acestei colonizări funeste®[3]. De aceea, senatul a convocat o adunare a poporului, cu ajutorul căreia voia să suprime legea referitoare la întemeierea acestei colonii. Iar Gracchus şi Fulvius Flaccus, văzînd că au pierdut şi aceastp ocazie, se înfuriară şi începură să acuze senatul că a minţit cu privire la povestea cu lupii. Cei mai cutezători dintre plebei le dădeau concursul, ducîndu-se înarmaţi cu pumnale pe Capitoliu, unde trebuia să aibă loc adunarea în care urma să se discute chestiunea întemeierii coloniei.

XXV. Poporul era acum adunat şi Fulvius tocmai începuse să vorbească ceva despre aceste evenimente, cînd urcă Gracchus spre Capitoliu, fiind păzit de o gardă de partizani ai lui. Chinuit însă de conştiinţa sa, ca de o voinţă potrivnică, Gracchus obţinu amînarea şedinţei adunării poporului şi intrînd în portic[64], îl traversă, veghind asupra celor ce vor urma. Un om din popor, Antyllius, care tocmai atunci aducea o jertfă în portic, fie că aflase ceva, sau bănuind ceva, fie mînat de vreun alt motiv, ohservîndu-l pe C. Gracchus în această stare de tulburare sufletească, luîndu-l de mînă îi ceru să cruţe patria. C. Gracchus însă, şi mai tulburat şi speriat, ca şi cum ar fi fost prins în flagrant delict, îndreptă asupra lui Antyllius priviri aspre. Cineva dintre cei de faţă, deşi nu se dăduse vreun semnal şi nici nu fusese dat vreun ordin, închipuindu-şi numai din

trage pumnalul şi îl răpune pe Antyllius. Izbucniră strigăte şi văzînd în mijlocul drumului trupul celui ucis, toţi fugiră din templu, temîndu-se să nu li se-ntîmple o nenorocire asemănătoare. Gracchus, intrînd în for, vroia să le explice ceea ce s-a întîmplat. însă nimeni nu-i da ascultare, ci toţi se fereau de el ca de un blestemat. Gracchus şi Flaccus nu mai ştiau ce să facă, pierzînd momentul prielnic pentru aducerea la îndeplinire a planurilor lor, luînd-o înainte celorlalţi. Acum ei alergară la locuinţele lor, urmaţi de partizanii lor. Restul mulţimii, încă din miezul nopţii, ocupă forul, ca după o nenorocire. Unul dintre consuli, care se găsea la Roma, anume Opimius[65], orîndui ca un număr de oameni înarmaţi să se adune în zori pe Capitoliu. El convocă senatul prin crainici. Iar el însuşi, în mijlocul tuturor, în templul Dioscurilor[66], pîndea să vadă ce se va întîmpla.

XXVI. Aceasta era situaţia cînd senatul chemă pe Gracchus şi pe Flaccus de acasă să se prezinte înainte-i pentru a se justifica. Ei însă alergau înarmaţi în spre colina Aventinului[67], sperînd că, ocupînd-o din timp, senatul va ceda, încheind o convenţie cu ei. Alergînd peste tot, C. Gracchus şi Fulvius Flaccus au adunat la un loc pe toţi sclavii, promiţîndu-le libertatea[68]. Dar nimeni dintre aceştia nu le dădu ascultare. Iar Gracchus şi Flaccus, după ce au pus stăpînire pe templul Dianei cu ajutorul acelora pe care îi aveau în jurul lor, s-au fortificat acolo. Apoi au trimis la senat pe Quintus, fiul lui Flaccus, cerînd să se împace şi să trăiască în bună înţelegere. Senatorii însă le poruncіră să depună armele şi abia pe urmă să se înfăţişeze senatului şi să spună ce doresc, iar de nu, să nu mai trimită pe nimeni. Aceştia trimiţîndu-l din nou pe Quintus, consulul Opitnius îl arestă ca pe unul care, în urma proclamaţiei senatoriale, nu mai era ambasador, iar împotriva lui Gracchus şi a partizanilor lui trimise trupe înarmate. Gracchus trecînd podul de lemn şi refugiindu-se pe malul celălalt a Tibrului, într-o

fugie în atelierul unui cunoscut, iar cei care-l urmăreau, necunoscînd locuinţa acestuia, ameninţau că vor da foc întregii uliţe. Acela care îl primise pe Flaccus la el, dîndu-i ospitalitate, nu îndrăzni să-l denunţe el pe rugător[69] şi puse pe un altul să-l denunţe. Flaccus fu prins şi ucis. Capetele lui C. Gracchus şi Flaccus le aduseră cîţiva inşi lui Opimius, iar acesta le dădu în schimb aur de egală greutate cu capetele. Poporul prădă locuinţele celor ucişi. Cît despre aceia care conspiraseră împreună cu ei, Opimius, după ce îi arestă, îi aruncă în închisoare şi ordonă să fie strangulaţi. Lui Quintus, fiul lui Flaccus, i-a acordat permisiunea să moară în felul cum va voi el, iar cetatea o purifică de omorurile săvîrşite în ea. Senatul ordonă ca Opimius să înalţe un templu al Concordiei în for[70].

XXVII. Astfel a luat sfîrşit răscoala celui de-al doilea Gracchus. Nu mult mai tîrziu,. a fost dată o lege prin care se îngăduia ca ogoarele în litigiu să poată fi vîndute de cei care le aveau în posesie. Primul Gracchus interzisese acest lucru. Şi îndată cetăţenii bogaţi au început să cumpere pămînt de la cei nevoiaşi şi să săvîrşească acte de violenţă sub acest pretext. Situaţia celor săraci s-a înrăutăţit şi mai mult pînă cînd Spurius Borius, în calitate de tribun 4! plebei, a propus o lege, conform căreia să nu se mai împartă ogoarele, ci acestea să aparţină acelora care le stăpîneau în prezent. Aceşti posesori să plătească poporului impozite pentru terenurile stăpînite, iar banii să fie împărţiţi la cei săraci. Această ultimă dispoziţie a legii a constituit o consolare pentru săraci, prin faptul că prevedea împărţiri de bani, dar ea n-a fost de nici un folos pentru creşterea populaţiei. O dată ce, prin asemenea sforării, a fost suprimată legea lui Gracchus, lege care ar fi putut fi cea mai bună şi mai de folos, dacă ar fi putut fi pusă în aplicare, celălalt tribun al plebei a abrogat, nu mult mai tîrziu, chiar şi impozitele. Acum poporul pierduse toate avantajele. Din această pricină rîndurile cetăţenilor şi

în cincisprezece ani după legiuirile lui Gracchus, procesele cu privire la terenuri au ajuns să fie complet îngropate.

XXVIII. în acelaşi timp, consulul Scipio a dărîmat teatrul pe care-l începuse Lucius Cassius şi care, în acel moment, era aproape isprăvit, gîndindu-se că acest teatru ar putea constitui un prilej pentru alte revolte sau că în genere nu era de nici un folos ca romanii să se deprindă cu desfătările greceşti. Censorul Quintus Caecilius Metellus[71] voi să destituie din funcţiile pe care le deţineau pe Glaucia[72], care era senator, şi pe Apuleius Saturninus[73], care îndeplinise mai de mult funcţia de tribun al poporului, fiindcă duceau o viaţă ruşinoasă; dar nu izbuti, deoarece colegul său de magistratură nu îl susţinu. Puţin după aceea Apuleius, dorind să se răzbune pe Metellus, căută să obţină celălalt loc de tribun al poporului, pîndind momentul cînd Glaucia, fiind praetor, prezida alegerea de tribuni ai plebei. Nonius, bărbat cu vază, care vorbea fără teamă despre Apuleius şi care îl ocăra pe Glaucia, a fost desemnat tribun al poporului. Dar Glaucia şi Apuleius, temîndu-se ca nu cumva Nonius, ajuns tribun al poporului să se răzbune împotriva lor, au trimis asupră-i, în momentul în care pleca din adunarea poporului, o mulţime de oameni. Aceştia produseră un tumult, iar Nonius, care se refugiase într-un han, fu străpuns de ei cu lovituri de pumnal. Cu toată impresia produsă de această nenorocire dureroasă şi groaznică, a doua zi, oamenii lui Glaucia îl aleg pe Apuleius ca tribun al poporului, dis de dimineaţă, înainte ca poporul să se fi adunat. Astfel s-a trecut sub tăcere sfîrşitul tragic al lui Nonius. Din cauza alegerii lui Apuleius ca tribun, cei ce ar fi voit, s-au temut să-l pună sub acuzare de omor.

XXIX. Metellus a fost şi el izgonit de către Glaucia şi Apuleius, care cîştigară de partea lor pe Caius Marius, consul pentru a şasea oară[74], un duşman ascuns al lui Metellus. Şi astfel cu toţii au pus la cale această faptă. Apuleius propuse o lege care prevedea să fie

în ţara denumită actualmente de către romani Gallia[75]. Iar Marius, care îi izgonise de curînd pe cimbrii, făcuse ca acest teritoriu să treacă sub stăpînirea romanilor, ca unul care nu mai aparţinea gallilor. Această lege mai hotăra,, pentru cazul cînd legea ar fi fost votată de popor, ca senatul să jure în termen de cinci zile că se va supune legii. Cel ce ar refuza să jure urma să fie înlăturat din senat şi să plătească poporului o amendă de 20 talanţi. în felul acesta se gîndeau ei să pedepsească pe cei nemulţumiţi, şi mai ales pe Metellus, care, din trufie, nu putea consimţi să jure. Acesta era conţinutul legii. Apuleius propuse o zi pentru consultarea comiţiilor şi trimise în toate părţile vestitori la cei care locuiau în ţară, mai ales la cei în care avea cea mai mare încredere, adică cei care făcuseră campania sub ordinele lui Marius. Deoarece însă italicii exau avantajaţi de prevederile legii, poporul era supărat.

XXX. în ziua fixată pentru ţinerea comiţiilor, a izbucnit o revoltă, iar toţi aceia dintre tribunii poporului care se opuneau în virtutea dreptului de veto la votarea de legi, find insultaţi de către Apuleius, au coborît de pe tribună. Mulţimea cetăţenilor vocifera spunînd că, întrucît tunase în timpul adunării poporului, nu era permis romanilor să mai voteze ceva. Oamenii din jurul lui Apuleius se dedau la acte de violenţă, iar cetăţenii din Roma, la rîndul lor, sumecîndu-şi la brîu veşmintele[76], puseră mîna pe ciomege şi împrăştiară pe oamenii de la ţară. Aceştia însă, fiind din nou adunaţi de către Apuleius, înarmîndu-se şi ei cu ciomege, se năpustiră asupra orăşenilor şi, săvîrşind acte de violenţă, votară legea. Imediat după votare, Marius, în calitate de consul, a propus senatului să delibereze asupra jurămîntului. Ştiindu-l pe Metellus că e un om încăpăţînat în hotărîre şi statornic în gîndire sau în ceea ce apuca să spună, Marius cu viclenie îşi expuse primul părerea în adunarea poporului, susţinînd că nu va presta niciodată de bună voie acest jurămînt. Întrucît

hotărîtă pentru depunerea jurămîntului, convocîndu-i în grabă pe senatori, cam pe la cel de-al zecelea ceas al zilei, le-a spus că se teme de popor, deoarece acesta era foarte neliniştit de lege, şi că el întrevedea următoarea ieşire din încurcătură: să depună jurămîntul că se vor supune legii, întrucît acesta este cerut de lege, şi în modul acesta să răspîndească pe cei veniţi de la ţară. Iar după aceea nu va fi greu să se arate că o lege promulgată prin violepţă şi împotriva voinţei lui Juppiter, contrariu datinelor strămoşeşti, nu este o lege valabilă[77].

XXXI. După ce-a pronunţat aceste vorbe, fără a mai aştepta urmarea lor, în timp ce toţi tăceau uimiţi de înşelăciunea pusă la cale şi de timpul irosit, Marius, nelăsîndu-le timp de gîndit, se îndreptă spre templul lui Saturn[78], unde trebuiau să jure quaestorii, şi jură el primul împreună cu prietenii săi. Au jurat apoi şi ceilalţi, căci fiecare se temea de propria sa soartă. Metellus a fost singurul care n-a jurat, şi singur a rămas neînfricat, credincios hotărîrii sale. în ziua următoare, Apuleius trimise îndată un servitor al său la Metellus care îl scoase pe acesta din senat. Şi întrucît ceilalţi tribuni ai poporului îl apărau pe Metellus, Glaucia şi Apuleius, alergînd spre oamenii de la ţară, le-au spus că nu vor mai căpăta pămînt şi că legea nu va mai fi valabilă dacă Metellus nu va fi scos afară din adunare. Ei au mai propus un decret de expulzare a lui Metellus şi au adăugat o dispoziţie potrivit căreia consulii trebuiau să dea un decret ca nimeni să nu împartă cu Metellus focul vetrei, apa sau acoperişul. Au mai fixat de asemenea o zi pentru luarea în considerare a acestui decret. Deoarece orăşenii erau indignaţi peste măsură, îl escortau mereu pe Metellus înarmaţi cu pumnale. Metellus, după ce i-a salutat şi i-a lăudat pentru hotărîrea lor, le-a spus că el nu va îngădui ca patria să fie în pericol din cauza persoanei sale. Şi după ce-a spus acestea, a ieşit pe ascuns din Roma. Iar Apuleius a ratificat decretul, iar Marius a făcut cunoscut[79], prin

a treia oară funcţiunea de tribun al poporului. Un cetăţean oarecare, considerat ca sclav fugar, a fost coleg de magistratură al acestuia, un om care pretindea că Gracchus cel bătrîn este părintele său. Iar mulţimea, amintindu-şi cu drag de Gracchus, îl susţinu la votare. în ziua fixată pentru alegerea consulilor, Marcus Antonius[80] a fost ales, fără nici o opoziţie, pentru unul di[11] cele două locuri. în schimb, pentru celălalt loc candidau Glaucia, despre care a fost vorba, şi Memmius. Deoarece Memmius era cu mult mai renumit decît ei, Glaucia şi Apuleius, cuprinşi de teamă, trimit împotriva lui oameni înarmaţi cu ciomege care, chiar în timpul alegerii, au tăbărît pe Memmius în văzul tuturor şi l-au stîlcit în bătăi. Atunci adunarea, tulburată, şi văzînd că nu mai există respect nici de legi, nici de judecată, nici de persoană, s-a risipit. Poporul, cuprins de indignare, s-a reunit plin de mînie în ziua următoare pentru a ucide pe Apuleius. Dar acesta, după ce a adunat o altă mulţime de oameni de la ţară, a pus stăpînire pe Capitoliu, împreună cu Glaucia şi cu quaestorul Caius Saufeius. Senatul decretase ca aceştia să fie ucişi, iar Marius, deşi copleşit de durere, a înarmat totuşi un număr de oameni, însă cu ezitare. întrucît el zăbovea, alţii au întrerupt conducta de apă, care ducea spre templu. Saufeius, care murea de sete, ceru să se dea foc templului. Glaucia şi Apuleius, în speranţa că Marius îi va ajuta, s-au predat primii, iar după dînşii s-a predat şi Saufeius. Marius, văzînd că toţi cereau să-i ucidă pe loc, i-a închis în clădirea senatului, cu intenţia de a proceda conform legii. Poporul însă, socotind că acţiunea aceasta ar fi doar un pretext de amînare, a smuls ţiglele acoperişului senatului şi i-a lovit pe Apuleius şi partizanii lui, pînă cînd i-au ucis pe toţi: pe quaestor, pe tribunul poporului şi pe praetor, care mai erau încă investiţi cu insignele distinctive ale funcţiunilor lor.

XXXIII. în această răscoală au pierit o mare mulţime de oameni, şi chiar unul dintre cei doi tribuni ai poporului, cel socotit că este fiul lui Gracchus, care în

nici legile, nici demnitatea pe care o deţinea, nici funcţiunea pe care o ocupa cineva nu-i erau de folos. însăşi instituţia tribunalului plebei înfiinţată pentru împiedicarea fărădelegilor şi ocrotirea oamenilor din popor, deşi sacră şi inviolabilă, servea acum la săvîrşirea de crime şi era victima unor astfel de nelegiuiri. După ce partizanii lui Apuleius au fost ucişi, senatul şi poporul cerură, vociferînd, ca Metellus să fie rechemat din exil. însă Publius Furius[81], tribun al poporului, coborîtor nu dintr-un părinte liber, ci dintr-un libert[82], s-a opus, plin de îndrăzneală. Nici chiar atunci cînd Metellus[83], fiul lui Metellus, l-a implorat pe P. Furius în văzul poporului, plîngînd cu lacrimi înainte-i şi căzîndu-i la picioare, acesta nu s-a lăsat înduplecat. Din pricina acestei comportări, fiul lui Metellus a fost numit, de atunci încoace, „Evlaviosul". În anul următor Caius Canuleius, tribun al poporului, l-a adus pe Furius în faţa justiţiei din cauza purtării sale de atunci. Poporul însă, fără să mai aştepte pledoariile, l-a sfîşiat în bucăţi pe Furius. în felul acesta se întîmpla, an de an, în for cîte o nelegiuire. Lui Metellus i s-a dat voie să se înapoieze în patrie. Se spune că acestuia nu i-a ajuns o zi întreagă pentru a-i saluta prieteneşte, în jurul porţilor casei lui, pe aceia care veneau în întîmpinarea lui. Această răscoală a lui Apuleius a fost a treia, după cele două ale Gracchilor, şi toate acestea le-au avut de îndurat romanii.

XXXIV. în timp ce aceste lucruri se petreceau la Roma, izbucneşte aşa numitul război al aliaţilor[84] purtat de popoarele numeroase de pe întinsul Italiei. El a început pe neaşteptate şi dintr-odată s-a întins mai departe şi a făcut să se stingă luptele din Roma din pricina spaimei pe care o inspira. Chiar cînd acest război s-a terminat, el a hrănit alte răscoale şi şefi de răscoală mai puternici. Aceştia făceau uz unii împotriva altora nu de propuneri de legi, nici de cîştigarea simpatiei poporului, ci se foloseau de campanii militare dese. De aceea am adunat în acest tratat istoric aceste

de consul, a fost primul care i-a aţîţat pe italici să rîvnească să ia şi ei parte la guvernămîntul din Roma, în loc să fie nişte simpli supuşi. Expunîndu-şi părerea şi ţinînd la ea cu dîrzenie, el a fost, din această cauză, trimis de senat într-o expediţie militară. întrucît între timp îi trecu termenul de consulat, Fulvius Flaccus a căutat să devină, după această funcţie, tribun al plebei şi a căutat să fie asociat în calitate de coleg lui Gracchus cel tînăr, care şi el a promulgat alte legi în favoarea italicilor. Iar după ce ambii au fost ucişi, precum am arătat mai înainte, toţi italicii fură şi mai mult aţîţaţi la război. Căci socoteau că este nedemn de ei faptul de a fi consideraţi ca supuşi, în loc de aliaţi, şi înfierau şi asasinarea lui Flaccus şi Gracchus care activaseră în folosul lor.

XXXV. După aceştia, Livius Drusus[85] fiind tribun al poporului[86], bărbat de cea mai ilustră obîrşie, la rugămintea italicilor ca să propună o nouă lege asupra formei de guvernămînt, le-a făgăduit acest lucru. Legea asta o doreau italicii mai mult ca orice, pentru ca prin ea să devină stăpîni în loc de supuşi. Livius Drusus, pregătind dinainte poporul în acest scop, preluă conducerea multor colonizări din Italia şi Sicilia, care fuseseră de multă vreme decretate, dar neîndeplinite pînă atunci. Fiindcă senatul şi cavalerii îşi disputau aprig atribuţiile judecătoreşti, Livius Drusus căuta să-i pună de acord printr-o lege de comună înţelegere. Neputînd însă să readucă pe faţă judecăţile în sfera de atribuţii ale senatului, el a recurs la următoarea stratagemă, privind ambele părţi în litigiu. întrucît, din pricina răscoalelor, rămaseră doar 300 de senatori, el a propus să fie trecuţi pe lista senatorilor alţi trei sute din rîndurile cavalerilor, după gradul de nobleţă, iar pe viitor, tuturor acestora să le revină funcţia de judecători. El a adăugat la lege dispoziţia ca judecătorii să fie traşi la răspundere în caz de luare de mită, acuzaţie neţinută în seamă pînă atunci din pricina obiceiului luării de mită, care stăpînea fără stavilă,

fie înscrişi în aşa mare număr pe lista membrilor săi şi ca atît de mulţi cavaleri să fie promovaţi la cea mai înaltă demnitate în stat. în adevăr, senatul nu socotea drept ceva cu neputinţă ca aceşti cetăţeni, deveniţi senatori, să se revolte mai puternic încă împotriva vechilor senatori. Cavalerii, pe de altă parte, se temeau ca nu cumva prin această soluţie locurile de judecători să fie pe viitor atribuite în mod exclusiv senatorilor. Şi ca unii care realizaseră cîştiguri mari şi prinseseră gustul puterii, nu puteau suporta fără durere ideea aceasta. Numărul lor mare îi punea pe cavaleri în încurcătură şi îi făcea să se suspecteze unii pe alţii pentru a şti care erau cei consideraţi mai demni de a fi înscrişi în lista celor trei sute de senatori noi. Ceilalţi erau cuprinşi de invidie împotriva celor mai puternici dintre dînşii. Mai presus de toate, ei erau înciudaţi de faptul că acuzaţia luării de mită lua proporţii, acuzaţie pe care o socotiseră între timp cu totul înlăturată.

XXXVI. Aşadar, cavalerii şi senatul, deşi existau neînţelegeri între ei, erau totuşi de acord în a urî pe Drusus. Numai poporul se bucura de întemeierea coloniilor. în schimb, italicii, în interesul cărora Drusus îşi urzea aceste planuri, se temeau şi ei în legătură cu legea colonizării, ca nu cumva ogorul public al romanilor care, fiind neîmpărţit, unii îl cultivau prin samavolnicie, iar alţii pe ascuns, să le fie pe dată răpit şi să mai aibă şi alte neplăceri pe ogorul lor particular. Etruscii şi umbrienii, care, avînd aceleaşi temeri ca şi italicii, fuseseră de fapt introduşi în cetate de către consuli, după cît se părea, pentru uciderea lui Drusus, — sub pretextul de a-l acuza — protestau cu strigăte pe faţă împotriva legii şi aşteptau ziua consultării comiţiilor. Drusus, aflînd acestea, nu mai ieşea în public, decît foarte rar şi discuta într-una afacerile publice la el acasă, într-un portic cu puţină lumină. într-o seară, cînd trimitea pe vizitatorii săi acasă, el a strigat deodată că a fost lovit şi, pe cînd vorbea încă, căzu jos mort. Iar în coapsa lui s-a găsit înfipt un cuţit de cizmar[87].

a acestuia un prilej binevenit de a defăima pe vrăjmaşii lor, l-au convins pe Quintus Varius, tribun al poporului, să propună darea în judecată a acelora care ajutau pe faţă sau pe ascuns italicilor în treburile obşteşti. Ei sperau să pună de îndată sub acuzare, dictată de invidie, pe toţi puternicii cetăţii, iar ei să fie judecătorii, pentru ca, după ce aceştia vor fi fost înlăturaţi, să conducă ei cetatea cu mai multă vigoate. Deşi ceilalţi tribuni ai plebei se opuneau ca legea să fie promulgată, cavalerii stînd în junii lor cu pumnalele scoase, au obţinut aprobarea legii. îndată după intrarea în vigoare a legii, ei s-au înscris ca acuzatori ai celor mai iluştri dintre senatori. Iar Bestia refuză să se prezinte în faţa justiţiei şi se exilă de bună voie, pentru a nu se preda în mîinile vrăjmaşilor. După acesta, Cotta se prezentă în faţa justiţiei şi, ţinînd un discurs plin de gravitate despre modul său de guvernare, insultă pe faţă pe cavaleri, iar apoi părăsi cetatea înainte de darea sentinţei. Mai departe, Mummius, cel care a cucerit Grecia, atras cu viclenie în cursă de către cavaleri, care îi făgăduiseră să-l facă scăpat, a fost condamnat la exil şi şi-a petrecut restul zilelor la Delos[88].

XXXVIII. Poporul era foarte supărat de neomeniile la care erau supuşi fruntaşii săi. El se vedea lipsit dintrodată de conducătorii cei mai valoroşi, care săvîrşiseră fapte atît de strălucite. Iar italicii, aflînd despre soarta nenorocită a lui Drusus şi despre pretextul invocat pentru exilarea celor mai vrednici oameni de stat, considerară că nu poate fi îngăduit ca aceşti bărbaţi care le apărau interesele să îndure asemenea suferinţe şi, nevăzînd alt mijloc pentru a obţine drepturile politice la care năzuiau, au luat hotărîrea de a se revolta pe faţă împotriva romanilor şi de a se război cu ei din toate puterile. Ei au trimis, pe ascuns, delegaţi în diferite locuri, care au încheiat acorduri şi şi-au trimis unii altora ostateci, pentru a-şi dovedi buna credinţă. Romanii nu aflară multă vreme despre aceste fapte, din pricina proceselor şi a răscoalelor care aveau loc la Roma. Dar

ostatec din cetatea Asculum într-o altă cetate şi aduse acest fapt la cunoştinţa lui Servilius, proconsul în acele ţinuturi. Căci, pe atunci, existau, pe cît se pare, proconsuli care guvernau diferitele regiuni ale Italiei, fiecare cîte una în parte. Mult mai tîrziu, Adrian, împăratul romanilor, a reînnoit acest obicei imitîndu-l, obicei ce a dăinuit puţin timp după el. Servilius a alergat cu înflăcărare la Asculum tocmai pe cînd locuitorii celebrau o sărbătoare şi, ameninţîndu-i cu brutalitate, a fost răpus de către dînşii, ca şi cum ar fi fost prins în flagrant delict. 0 dată cu Servilius a fost ucis şi Fonteius, *legali* al acestuia. Astfel se numesc cei din senat trimişi să ajute pe guvernatorii provinciilor. După căderea acestora, nici un roman n-a mai fost cruţat. Dimpotrivă, năpustindu-se asupra lor, locuitorii din Asculum îi străpunseră cu pumnălele pe toţi aceia care se aflau în cetatea lor şi, pe deasupra, le mai prădară şi avuţiile[90].

XXXIX. După această revoltă, toate populaţiile care erau vecine cu cea din Asculum s-au pregătit de război şi anume: marsii, pelignienii, vestinii şi marrucinii şi, după aceştia, picentinii şi frentanii, hirpinii şi pompeianii, venusinii şi iapygii, lucanii şi samniţii. Toate aceste popoare erau şi mai înainte duşmănoase faţă de romani. Tot la fel şi celelalte populaţii de pe malul rîului Lirus, care, acum, cred că e denumit Liternus şi care se află în colţul golfului Ionic, în calea cuiva venind pe jos sau navigînd de-a lungul coastei. Aceste popoare trimiseră la Roma delegaţi care să acuze pe romani că, deşi ele i-au ajutat să creeze imperiul, nu sînt socotite vrednice de a primi cetăţenia în calitate de aliaţi· La acestea senatul a răspuns cu multă tărie că, dacă se căiesc de cele întîmplate, pot trimite delegaţi, altminteri nu. Atunci popoarele italice, pierzînd orice speranţă de înţelegere cu romanii, încep să se pregătească de război, în afară de oştirea existentă în fiecare cetate, ele mai aveau în comun o armată de călăreţi şi pedestraşi

XL. Pe aeea vreme îi conduceau pe romani consulii Sextus lulius Cezar[31] şi Publius Rutilius Lupus[92]. Aceştia au pornit împreună un război civil înverşunat, în timp ce adversarii lor puseseră mina pe porţile şi zidurile cetăţilor din imediata apropiere a Romei ca şi cînd aci aveau să izbucnească de îndată tulburări. Socotind că războiul va fi complicat şi purtat pe multe teatre de luptă, senatul a trimis consulilor pe cei mai de seamă comandanţi şi anume: lui Rutilius, pe tatăl acelui Pompei supranumit „cel Mare“, apoi pe Quintus Caepio, pe Caius Perpenna[93], pe Caius Marius şi pe Valerius Messala; iar sub comanda lui Sextus Cezar, pe Publius Lentulus, fratele lui Cezar, pe Titus Didius, pe Licinius Crassus şi pe Cornelius Sylla, iar pe lîngă aceştia pe Marcellus. După ce li s-a împărţit fiecăruia ţinutul pe care îl vor avea de apărat, toţi aceştia au pornit în campanie sub comanda consulilor. Iar consulii îi supravegheau pe toţi. Romanii le mai trimiseseră de fiecare dată şi alţi comandanţi, ca pentru o încăierare de importanţă primordială. în schimb, italicii aveau şi ei alţi praetori, care comandau fiecare cîte o cetate, apoi comandanţi în fruntea unor oştiri comune, învestiţi cu depline puteri. Iată numele acestora: Titus Lafrenius[94], Caius Pontilius, Marius Egnatius, Quintus Pompaedius, Caius Papius, Marcus Lamponius, Caius Tudacilius, Erius Asinius şi Vettius Cato. Aceştia, după ce şi-au împărţit între ei în mod egal oştirea italică, au ocupat poziţii de apărare împotriva comandanţilor romanilor. Ei au săvîrşit multe fapte de arme, dar au suferit şi multe înfrîngeri. Dintre acestea cele mai vrednice de amintit, pe scurt, sînt următoarele[95]:

XLI. Vettius Cato, după ce l-a pus pe fugă pe Sextus lulius şi i-a ucis două mii de soldaţi, a înaintat împotriva Aeserniei, cetate care era de partea romanilor. Cei ce aveau de organizat apărarea cetăţii, Lucius S.cipio[96] şi Lucius Acilius, au îmbrăcat veşminte de sclavi şi au fugit, iar ceilalţi apărători, siliţi de foamete, au cedat în

Praesentaeus Publius l-a pus pe fugă pe Perpenna[97] care comanda zece mii de ostaşi. El a ucis cam patru mii din ei şi a luat armele de la cea mai mare parte din cei rămaşi. În urma celor întîmplate, consulul Rutilius l-a destituit pe Perpenna din funcţia de comandant, iar partea rămasă din oştirea acestuia a pus-o sub comanda lui Caius Marius. Marcus Lamponius ucise opt sute dintre soldaţii de sub comanda lui Licinius Crassus, iar restul oştirii acestuia o urmări, gonind-o în spre cetatea Grumentum[98].

XLII. Caius Papius a cucerit Nola în urma unui act de trădare şi a dat o proclamaţie romanilor din această cetate, care erau în număr de două mii, anunţîndu-i că îi va primi în oştirea lui, dacă vor trece de partea sa. Şi într-adevăr, după ce aceştia au trecut de partea sa, Papius i-a înrolat în propria-i armată. în schimb, comandanţii lor, nedînd ascultare proclamaţiei, au fost luaţi prizonieri de război şi au fost lăsaţi de către Papius să moară de foame. Papius a mai cucerit Stabiae", Minturnae[100], precum şi Salernum[101], care era o colonie a romanilor. El i-a înrolat în oştirea sa pe prizonierii acestor cetăţi şi pe sclavi. Iar după ce a trecut prin foc întreg ţinutul Nuceriei [102], cetăţile situate în vecinătate, cuprinse de teamă, au trecut şi ele de partea lui, iar la cererea sa, ele îi oferiră o armată de aproape zece mii de pedestraşi şi o mie de călăreţi. împreună cu aceştia, Papius se stabili în preajma oraşului Acerrae, pentru a-l asedia. Iar Sextus Cezar, luînd cu sine zece mii de pedestraşi galii, un oarecare număr de cavaleri şi pedestraşi numizi[103] şi mauretani[104], se îndreptă spre Acerrae[105]. Papius însă îl aduse din Venusia[106] pe Oxyntas, — fiul lui Jugurtha, odinioară rege al numizilor — care era ţinut sub pază de către romani în Venusia. îmbrăcîndu-l pe acest Oxyntas cu haină de purpură regească, el îl arăta adeseori numizilor, care luptau sub ordinele lui Cezar. Deoarece mulţi dezertau trecînd în masă la Oxyntas, ca la regele lor, Cezar i-a expediat în Libia, întrucît nu era sigur pe ei. Cînd Papius se apropie de el cu sfidare şi

acestea, Cezar ridică tabăra din Acerrae. Lui Iudacilius i s-au alăturat în Iapygia[107] canusinii[108] şi venusinii, precum şi multe alte cetăţi. Unele dintre aceste cetăţi care nu i se supuneau de bună voie, el le asedia, ucigînd romanii nobili care se aflau în ele, iar pe plebei şi sclavi îi înrola în armata sa[109].

XLIII. Rutilius consulul şi Caius Marius construiră poduri, aşezate la o mică depărtare unul de altul, peste rîul Liris, în vederea traversării lui. Vettius Cato îşi stabili tabăra în faţa lor, foarte aproape de podul lui Marius, şi noaptea, fără să fie văzut, aşeză la pîndă cîteva detaşamente de soldaţi în nişte rîpe din apropierea podului lui Rutilius. La revărsarea zorilor, Vettius Cato îl lăsă pe Rutilius să treacă podul, făcîndu-se că nu-l vede; după aceea, atacîndu-l din ascunziş, pe mulţi îi ucise pe loc, iar pe mulţi alţii îi aruncă în rîu. Chiar Rutilius, fiind rănit la cap de o săgeată în această luptă, muri puţin timp după aceea. Cît despre Marius, care se afla pe celălalt pod, închipuindu-şi ceea ce se întîmplase, la vederea cadavrelor purtate de apele fluviului, i-a respins pe cei care îi stăteau în cale. După aceasta a trecut fluviul şi a cucerit întăritura lui Cato, care era păzită de puţini ostaşi. Iar Cato fu nevoit să-şi petreacă noaptea chiar pe locul victoriei sale[110], iar la ivirea zorilor porni mai departe cu armata sa, întrucît ducea lipsă de merinde. Cadavrele lui Rutilius şi ale altor numeroşi aristocraţi au fost aduse la Roma, pentru a fi înmormîntate. Spectacolul consulului mort şi al celorlalţi fruntaşi ucişi era plin de tristeţe. Ca urmare a fost decretat un doliu care a durat mai multe zile. Iar după acestea, senatul a dat un senatus-consult[111], ca cei care mureau în războaie să fie înmormîntaţi chiar în locul unde căzuseră. S-a luat această hotărîre pentru ca — la vederea lor — cei rămaşi în viaţă să nu vadă cu ochi răi serviciul militar. Aceeaşi hotărîre au luat-o în legătură cu propria soartă şi vrăjmaşii atunci cînd au aflat despre această măsură.

XLIV. Rutilius nu a putut fi înlocuit la consulat în restul anului, deoarece Sextus Cezar nu avea răgazul de

Senatul a poruncit ca oştirea lui Rutilius să fie comandată de către Caius Marius şi Quintus Caepio. Quintus Pompaedius, comandant al oştirii vrăjmaşe, prefăcîndu-se că dezertează din tabăra duşmană, s-a refugiat la acest Caepio. El îi aduse şi îi încredinţă ca ostateci doi copii de sclavi, ca pe propriii săi fii, fiind îmbrăcaţi în haine tivite cu purpură. Drept chezăşie de bună credinţă, el i-a adus şi nişte turte, preparate din plumb, avînd o ramă de aur şi de argint. Quintus Pompaedius ceru ca Caepio să-l urmeze în grabă, împreună cu armata, pentru a pune stăpînire pe tabăra sa, lipsită acum de comandant. Iar Caepio, ascultîndu-l, îl urmă. Pompaedius, ajungînd în apropierea locului în care era pregătită cursa, alergă spre o colină pentru a supraveghea de aci pe duşmani şi dădu un semnal pentru ostaşii săi. Aceştia, ieşind din locul în care erau ascunşi, îl măcelăriră pe Caepio şi pe mulţi din cei care îl însoţeau. Cît despre restul armatei lui Caepio, senatul îl încredinţă lui Marius[112].

XLV. Sextus Cezar a străbătut, împreună cu treizeci de mii de pedestraşi şi cinci mii de călăreţi, o rîpă şi nişte locuri prăpăstioase. Dar pe neaşteptate Marius Egnatius s-a năpustit asupra lui. Fiind împins într-o rîpă, scăpă prin fugă pe o targă, întrucît era bolnav, trecînd un fluviu peste care era un singur pod. Aci, după ce pierdu cea mai mare parte a armatei sale, precum şi armele celor rămaşi în urmă, se refugie cu greu la Teanum[113], unde înarmă, în măsura în care o putea face, pe oamenii ce-i mai avea încă la dispoziţie. După ce sosi în grabă şi restul armatei, porni împotriva localităţii Acerrae, care mai era încă asediată de către Papius. Şi deşi ostaşii acestuia şi aceia ai lui Sextus Cezar şi-au stabilit tabăra unii în faţa celorlalţi, totuşi de frică, ei nu s-au mai atacat unii pe alţii.

XLVI. Cornelius Sylla şi Caius Marius îi urmăreau în mod viguros pe marsi, care îi atacaseră, pînă cînd dădură de nişte grădini de viţă de vie. Marsii trecură cu greu peste împrejmuirea de viţă de vie, iar Marius şi Sylla nu găsiră cu cale să-i urmărească dincolo de

silor, care fugeau. El ucise mulţi din ei, astfel încît, în acea zi, fură omorîţi peste şase mii de oameni; un număr şi mai mare de arme au fost capturate de către romani. Marsii, asemenea unor fiare, mîniindu-se şi mai mult din cauza înfrîngerii suferite, se înarmară din nou şi se pregătiră să-i atace pe romani care nu îndrăzneau să le-o ia înainte, atacîndu-i, şi nici să înceapă ei lupta. Căci marsii sînt poporul cel mai războinic şi se spune că aceasta a fost singura înfrîngere a lor, iar romanii au sărbătorit chiar un triumf, într-adevăr, mai înainte exista un proverb care spunea: „nici un triumf asupra marsilor, sau fără de marsi“.

XLVII. ludacilius, Titus Lafrenius şi Publius Vettius, după ce îşi uniră trupele în ţinutul munţilor Falern, îl puseră pe fugă pe Cnaeus Pompeius şi îl urmăriră pînă la cetatea Firmum[114]. Unii dintre ei plecară în alte direcţii, în schimb, Lafrenius îşi stabili tabăra în apropierea lui Pompei, care era împresurat în localitatea Firmum. Pompei, deşi a înarmat de îndată restul ostaşilor care scăpaseră cu viaţă, nu s-a angajat totuşi în luptă. Dar cînd veni cealaltă armată, îl trimise pe Sulpicius să cadă în spatele oştirii lui Lafrenius, iar el îl atacă din faţă cînd bătălia era în toi şi ambele părţi luptau din greu. Sulpicius incendie tabăra duşmanilor. Cînd vrăjmaşii văzură acest lucru; fugiră în dezordine şi totodată fără nici o comandă la Asculum[115]. Afranius căzînd în timpul luptei, Pompei porni împotriva cetăţii Asculum şi începu asedierea ei.

XLVIII. Asculum era patria lui ludacilius. Temîndu-se pentru soarta ei, se grăbi să-i vină într-ajutor, aducînd cu el opt cohorte[116]. El trimise vorbă locuitorilor din Asculum şi le ordonă ca, de îndată ce îl vor vedea venind de departe, să se năpustească asupra asediatorilor pentru ca, în felul acesta, duşmanii să aibă de luptat pe două fronturi. Dar locuitorii din Asculum şovăită să dea atacul. Chiar şi aşa, însă, ludacilius năvăli în cetate străbătînd rîndurile duşmanilor, împreună cu soldaţii pe care îi putu lua cu sine, şi îi

ziile şi care din invidie împiedicaseră executarea ordinelor sale. După aceea înălţă un rug în templu şi aşeză un pat pe acest rug. Apoi dădu un ospăţ la care petrecu cu prietenii săi. în timpul ospăţului el bău otravă, apoi se întinse pe rug, cerînd prietenilor săi să aprindă focul. Şi astfel s-a stins din viaţă ludacilius, mîndru de a muri pentru patria sa. La expirarea termenului magistraturii sale, Sextus Cezar, fiind ales proconsul de către senat, a atacat douăzeci de mii de oameni, care tocmai îşi mutau tabăra. Ucise cam opt mii dintre ei şi puse stăpînire pe armele unui număr mult mai mare de ostaşi duşmani. Asediul său în jurul cetăţii Asculum dură timp lung. El se îmbolnăvi şi muri, numind mai întîi ca urmaş al său la comandă pe Caius Baebius[117].

XLIX. Acestea erau evenimentele care se petreceau pe meleagurile Italiei din jurul golfului Ionic. Cînd populaţiile din nordul Romei, ca etruscii, umbrienii şi altele mai învecinate aflară despre aceste eveniihente se răsculară care mai de care. De teamă ca nu cumva să fie luat pe neaşteptate — izbucnind războiul şi în aceste regiuni —, senatul a hotărît să se apere coasta mării de la Cumae[118] pînă la Roma cu ajutorul unor trupe de liberţi[119], care, din cauza lipsei de oameni, fuseseră înrolaţi atunci pentru prima oară în vederea unei expediţii militare. Pe aceia dintre italici care mai păstrau alianţa cu romanii, senatul i-a decretat cetăţeni romani[120]. Toţi aceştia doreau acest lucru mai mult ca orice. De această hotărîre au fost înştiinţaţi şi etruscii, care acceptară cu bucurie cetăţenia romană. Prin această favoare, senatul i-a făcut mai binevoitori pe cei binevoitori, iar pe aceia care şovăiau să treacă de partea romanilor, el i-a întărit în prietenia lor faţă de Roma. Cît despre adversarii de război, vestea i-a făcut mai blînzi, în speranţa că vor obţine avantagii asemănătoare. Pe cei încetăţeniţi de curînd, romanii nu i-au înscris în cele treizeci şi cinci de triburi existente, pentru ca ei să nu devină mai numeroşi decît vechii

depăşeau jumătatea numărului triburilor votante. La început, acest lucru sau trecu neobservat, sau italioţii se complăcură în această situaţie. Mai tîrziu însă, observînd că sînt traşi pe sfoară, ei începură o nouă răscoală[121].

L. Locuitorii din preajma golfului Ionic, care nu aflaseră încă de trecerea etruscilor de partea Romei, trimiseră cincisprezece mii de oameni pe un drum nebătut şi lung, înspre Etruria[122], în vederea încheierii unei alianţe. Cnaeus Pompei, care încă era consul, căzînd asupra lor, ucise aproape cinci mii din ei. Iar dintre cei rămaşi care se îndreptau în grabă spre ţara lor, printr-un ţinut greu de străbătut şi pe o iarnă grea, potolindu-şi foamea cu ghindă, — mai fură ucişi jumătate. în timpul aceleiaşi ierni, a fost răpus, pe cînd se războia cu marsii, Porcius Cato, consul împreună cu Pompei. Iar Lucius Cluentius şi-a aşezat, cu foarte mult dispreţ, tabăra la trei stadii depărtare de Sylla, care îşi avea stabilită tabăra în jurul munţilor Pompeieni[123]. Sylla, neputînd suporta sfidarea şi fără a mai aştepta pe aceia care adunau nutreţul de pe proprietăţile sale, îl atacă pe Cluentius. Fiind însă învins, el fugi. Apoi reveni luînd cu dînsul pe aceia care adunau nutreţul de pe domeniile sale şi îl puse pe fugă pe Cluentius, iar acesta îşi mută îndată tabăra mai la depărtare. Dar după ce îi sosi o întărire de galii, el se apropie din nou de Sylla şi, în vreme ce oştirile sale făceau legătura cu acelea ale gallilor, un bărbat din Gallia, de statură înaltă, ieşind înainte, provocă la luptă pe unul dintre romani. Cînd, însă, un soldat din Mauretania, mic de statură, acceptă lupta şi îl ucise, gallii, înspăimîntaţi, o luară la fugă. Prin aceasta, linia de bătaie fu desfiinţată, astfel încît nici cealaltă armată a lui Cluentius nu opuse rezistenţă, ci fugi în dezordine la Nola[124]. Urmărindu-i pe aceştia, Sylla ucise cam treizeci de mii de duşmani în timpul fugii. Pe de altă parte, locuitorii din Nola îi primeau pe aceştia înlăuntrul cetăţii pe o singură poartă, pentru ca duşmanii să nu intre şi ei o dată cu fugăriţii. Astfel că

acela al hirpinilor[125] şi atacă oraşul Aeculanum[126]. Locuitorii acestei cetăţi, închipuindu-şi că lucanii[127] vor veni chiar în aceeaşi zi, pentru a încheia o alianţă de război, i-au cerut lui Sylla un răgaz pentru a examina situaţia. Bănuind scopul acestei tărăgănări, Sylla le-a acordat un răgaz de un ceas, timp în care el a înconjurat cu surcele zidul cetăţii, zid construit din lemn, iar după expirarea termenului a aprins focul. Cuprinşi de spaimă, locuitorii au predat cetatea. Sylla a prădat această cetate ca pe una care capitulase nu de bună voie, ci numai fiind constrînsă. în ce priveşte celelalte cetăţi care i s-au predat, el le-a cruţat, pînă cînd a supus întregul popor al hirpinilor. După aceea, Sylla porni împotriva samniţilor[128], dar nu în locul în care Mutilus, comandantul samniţilor, păzea trecătorile, ci pe un alt drum necunoscut, care făcea un înconjur. Căzîndu-le pe neaşteptate în spate, el ucise pe mulţi dintre ei, iar după ce ceilalţi, fugăriţi, s-au împrăştiat care încotro apucă, Mutilus, fiind rănit, se refugie la Aesernia, însoţit de cîţiva credincioşi. Iar Sylla, după ce a devastat tabăra a trecut la Bovianum, unde se ţinea consiliul de deliberare al popoarelor răsculate. Cetatea Bovianum avea trei întărituri, iar locuitorii ei, atacînd pe Sylla dintr-una din ele, acesta trimise un număr de trupe şi le porunci să pună stăpînire pe oricare dintre celelalte două citadele pe care ar fi putut să le ocupe. Le-a mai poruncit, de asemenea, să vestească această cucerire prin fum. Iar cînd s-a văzut fumul ridicîndu-se, Sylla a angajat lupta cu cei din centrul armatei şi după o bătălie dîrză de trei ore a cucerit cetatea. Acestea au fost succesele obţinute de Sylla în timpul acestei veri. La venirea iernii, el s-a înapoiat la Roma, pentru a candida la consulat[129].

LII. Cnaeus Pompei supuse pe marsi, pe marrucini şi pe vestini. Caius Cosconius[130], un alt comandant al romanilor, după ce atacă Salapia[131], o incendie şi puse ştăpînire pe Cannae[132]. Apoi, el asedie cetatea Canusium, dar fiind atacat de samniţi, luptă cu dîrzenie

treacă acest fluviu, pentru a da bătălia, sau să se retragă pentru a-l trece dînsul. Cosconius se retrase, însă atacînd pe Trebatius în momentul cînd trecea fluviul, îl învinse în luptă. în timp ce acesta fugea înapoi spre fluviu, el ucise cincisprezece mii din oamenii lui. Ceilalţi samniţi, împreună cu Trebatius, se refugiară la Canusium. Cît despre Cosconius, năvălind în ţara larineenilor, venusinilor şi asculeenilor, trecu şi în ţara poediculilor, unde în două zile supuse şi acest popor.

LIII. Caecilius Metellus, care i-a urmat lui Cosconius în funcţia de praetor, i-a atacat pe iapygi şi i-a învins în luptă. Şi Pompaedius, un alt comandant al răsculaţilor, a căzut îh acea bătălie; ceilalţi însă, împrăştiindu-se, se refugiară la Caecilius. Acestea sînt evenimentele care s-au petrecut în Italia cu ocazia războiului aliaţilor, şi ele au tot crescut pînă ce locuitorii întregii Italii obţinură cetăţenia romană, cu excepţia numai a lucanilor şi samniţilor de atunci. Dar eu cred că şi aceştia au obţinut mai tîrziu ceea ce doreau. Atît unii, cît şi ceilalţi au fot înscrişi aparte în registrul triburilor, la fel cu cei care obţinuseră mai înainte acest drept. S-a procedat astfel pentru ca nu cumva, fiind înscrişi de-a valma cu ceilalţi cetăţeni, să capete greutate în alegeri, întrucît erau mai numeroşi.

LIV. La Roma, în acest timp, creditorii şi datornicii ajunseră în conflict unii cu alţii. Unii din ei extorcau dobânzi la datorii, deşi o străveche lege interzicea împrumutarea de bani pe dobîndă şi prevedea ca cel care încalcă legea să plătească o amendă. Căci, după cît cred eu, vechilor romani, ca şi grecilor, le era silă de împrumuturile cu dobîndă, ca fiind ceva negustoresc, împovărător pentru cei săraci şi producător de certuri şi duşmănii. Pentru acelaşi motiv şi perşii considerau împrumutul de bani ca ceva înşelător şi mincinos. Deoarece o practică veche statornicea încasarea dobînzilor, creditorii reclamau plata datoriei în conformitate cu datoria, pe cînd datornicii refuzau plata, profitînd de războaiele şi revoltele ce-au avut loc. Unii

tiuni, nereuşind să-i convingă să pună capăt certurilor, le-a dat voie a se adresa justiţiei unii împotriva altora, trecînd astfel judecătorilor rezolvarea conflictului dintre lege şi obicei. Iar creditorii, fiind supăraţi pe Asellio, fiindcă pusese în vigoare o lege căzută din uz, l-au ucis în următoarele împrejurări: Asellio aducea o jertfă în cinstea Dioscurilor, în for, în văzul mulţimii, care asista la sacrificiu. Unul din mulţime aruncă o piatră împotriva lui, iar el azvîrli cupa şi o luă la fugă înspre templul Cestei. Ceilalţi, însă, luîndu-i-o înainte, i-au tăiat drumul spre templu. Asellio încercă să se refugieze într-un han, dar fu înjunghiat. Mulţi dintre urmăritorii lui, crezînd că Asellio se refugiase la vestale, au năvălit în templul lor, deşi era oprită intrarea bărbaţilor. Şi astfel a fost ucis Asellio în calitate de praetor şi în timp ce era îmbrăcat cu mantie sacră şi aurită, aşa cum se obişnuia la un sacrificiu, în cel de-al doilea ceas al zilei, în mijlocul forului, în timp* ce aducea un sacrificiu. Senatul a dat următoarea proclamaţie: dacă cineva va aduce o acuzare în faţa sa privind asasinarea lui Asellio, el va fi recompensat în bani, dacă e cetăţean liber, şi va căpăta libertatea, dacă e sclav, iar acuzatorului i se garantează imunitatea. Nimeni însă n-a denunţat pe criminali, în timp ce creditorii tăinuiau pe aceştia[133].

LV. Omorurile şi răscoalele arătate pînă acum erau conflicte civile cu caracter parţial. După acestea, însă, şefii de facţiuni au angajat lupta unii împotriva altora, cu oştiri mari, după toate regulile războiului, iar patria sta între ele la mijloc ca premiu pentru învingător. Acesta fu începutul şi calea care a dus de-a dreptul la războiul aliaţilor. După ce Mithridate, regele Pontului şi al altor popoare, a invadat Bithynia, Phrygia şi Asia învecinată cu aceste ţări, — după cum am arătat în cartea dinaintea acesteia[134] — Sylla, în calitate de consul, a fost ales spre a comanda armata şi a duce războiul în contra lui Mithridate. Sylla se găsea încă la Roma, cînd Marius, socotind că războiul este uşor de întreprins şi că va aduce aur mult, dorind să ia el

ce priveşte cetăţenii din Italia, care primiseră de curînd acest drept şi care erau în inferioritate la alegeri, el nădăjduia că îi va repartiza în toate triburile. El nu spuse la început nimic despre planurile sale, cu intenţia de a avea în ei slujitori binevoitori din toate privinţele. Şi Sulpicius a propus imediat o lege asupra acestei chestiuni. Dacă această lege ar fi fost votată, ar fi urmat să se realizeze orice ar fi voit Marius sau Sulpicius, de vreme ce cetăţenii de dată recentă erau cu mult mai numeroşi decît cei vechi. Cît priveşte pe cetăţenii mai vechi, dîndu-şi cu toţii seama de această situaţie, erau într-un puternic conflict cu cei de dată recentă. Ei recurgeau la bîte şi pietre unii împotriva altora şi, întrucît nenorocirea devenea din ce în ce mai mare, consulii, avînd temeri în legătură cu apropiata votare a legii, au proclamat o serie mare de zile de repaus, aşa cum se obişnuia la sărbători[136]. Au procedat astfel pentru ca alegerile să sufere o amînare, iar prin aceasta primejdia să fie îndepărtată.

LVI. Sulpicius nu aşteptă să treacă zilele de repaus, ci porunci partizanilor săi să vină în for înarmaţi cu pumnale ascunse şi să înfăptuiască orice îi va îndemna el să facă şi, dacă va fi nevoie, să nu-i cruţe nici chiar pe consuli. După ce a pus totul la punct, Sulpicius a început să protesteze împotriva acordării zilelor de repaus ca fiind ilegale, şi a cerut consulilor Cornelius Sylla şi Quintus Pompei să le anuleze de îndată, ca să se treacă apoi la consultarea comiţiilor pentru votarea legilor. Atunci avu loc o ceartă, iar oamenii puşi la cale de Sulpicius şi-au tras din teacă pumnalele şi i-au ameninţat pe consuli, care li se împotriveau, că îi vor ucide. învălmăşeala a durat pînă cînd Pompei a fugit pe ascuns, iar Sylla s-a retras, ca să ia o hotărîre. în acest timp, partizanii lui Sulpicius l-au ucis pe fiul lui Pompei, care era ginerele lui Sylla, pe cînd le ţinea un discurs dojenitor. La sosirea lui, Sylla a desfiinţat zilele de repaus. După aceea s-a dus la Capua, la oştirea de acolo, cu scopul de a trece de la Capua în Asia, în vederea războiului cu Mithridate. Căci el nu şi-a dat de

desfiinţarea zilelor de repaus şi retragerea lui Sylla din cetate, a ratificat legea. Pe Marius, în favoarea căruia se petrecuseră toate acestea, Sulpicius a făcut să fie ales comandant al armatei în războiul contra lui Mithridate[137], în locul lui Sylla.

LVII. Cînd află despre cele întîmplate, Sylla se hotărî să rezolve conflictul prin război. în vederea acestei expediţii, el convocă într-o adunare soldaţii, care de altfel năzuiau să participe la expediţia împotriva lui Mithridate, ca la una aducătoare de cîştig şi care bănuiau că Marius va angaja pe alţii în locul lor. Vorbind despre insulta ce i-a fost adusă de Sulpicius şi Marius, dar nemaiaducînd în mod clar vreo altă învinuire, căci nu îndrăznea să spună ceva despre un astfel de război, Sylla i-a îndemnat să fie pregătiţi pentru îndeplinirea ordinelor primite. Iar soldaţii, înţelegînd gîndul lui Sylla şi temîndu-se pentru propria lor viaţă, dacă s-ar întîmpla ca el să piardă conducerea expediţiei, şi-au dezvăluit propriul lor gînd lui Sylla şi l-au îndemnat să-i dea curs şi să-i conducă la Roma. Iar Sylla, plin de bucurie, porni imediat cu şase legiuni de soldaţi. Şefii armatei, cu excepţia unui singur quaestor, l-au părăsit, fugind la Roma, deoarece nu înţelegeau să ia asupra lor răspunderea de a conduce o armată împotriva patriei. Nişte delegaţi, întîlnindu-l pe drum, l-au întrebat pe Sylla pentru ce înaintează cu armata împotriva patriei sale? La care el a răspuns: „Pentru a o elibera de tirani[66]. După ce a spus acest lucru de două şi de trei ori altor şi altor delegaţi, care veniseră la el, el a făgăduit totuşi că dacă ei vor voi, va convoca pe cîmpul lui Marte senatul, cît şi pe Marius împreună cu Sulpicius, şi el se va sypune hotărîrii luate în urma deliberării. Pe cînd Sylla se apropia de Roma, a sosit la el colegul său Pompei, care îl lăuda şi se arăta bucuros de cele întîmplate, promiţînd că îl va susţine în toate.

Marius şi Sulpicius, avînd nevoie de un scurt răgaz pentru a se pregăti, au trimis alţi delegaţi, zicînd că şi

pînă cînd vor avea timpul să ia în discuţie împrejurările de acum.

Sylla şi Pompei, dîndu-şi bine seama de înşelăciune, au făgăduit delegaţilor că vor face întocmai cum cereau. Dar după plecarea delegaţilor, au şi pornit-o în urma lor.

LVIII. Sylla ocupă cu o singură legiune de ostaşi porţile Coeliae[138] şi zidul din apropiere. Pe de altă parte, Pompei ocupă poarta Collina[139] cu o altă legiune; o a treia se retrase spre Pons Sublicius — „Podul de lemn" —, iar o a patra legiune rămase în faţa zidurilor, aşteptînd să primescă noi dispoziţii. Cu legiunile rămase — aşa cum se părea şi cum şi era de fapt —, Sylla pornea spre Roma ca un duşman al patriei sale. Din această cauză, locuitorii din împrejurimi se apărau de dînsul, aruncînd de sus, de pe case, cu ce apucau. Aceasta a durat pînă cînd el i-a ameninţat că le va da foc caselor şi abia atunci ei au încetat atacurile.

Marius şi Sulpicius i-au ieşit înainte în împrejurimile forului Aesquilin[140] cu cîţi soldaţi apucaseră să-i înarmeze. La Roma izbucneşte o luptă între partizanii celor două tabere, cea dintîi care a avut loc în oraş, luptă care, departe de a mai avea înfăţişarea unei răscoale, s-a dat, cu hotărîre, în sunet de trîmbiţe şi cu stindarde, după legea războiului. La aşa mare grad de nenorocire îi adusese pe oameni lipsa de preocupare de a împiedica revoltele. în timp ce soldaţii lui Sylla o luau la fugă, el luă în mînă un stindard, se aruncă primul în viitoarea primejdiei, în credinţa că, din respect faţă de comandant şi de frica dezonoarei soldatului care părăseşte stindardul, ei se vor opri din fugă. Sylla retrase pe soldaţii recent recrutaţi în tabără şi trimise în locul lor alţii pe drumul numit Suburra[141], care, mergînd repede, trebuiau să cadă pe aci în spatele duşmanilor. Soldaţii lui Marius, luptînd fără energie împotriva soldaţilor odihniţi ai duşmanului care îi atacaseră şi temîndu-se să nu fie împresuraţi de cei care veneau pe drumul de înconjur, i-au chemat în ajutor pe ceilalţi cetăţeni, care mai luptau încă de pe acoperişurile caselor. Pe de altă parte, ei le

libertatea dacă vor lua parte la luptă alături de ei. Deoarece nimeni dintre aceştia nu sări în ajutorul lor, pierzîndu-şi nădejdea, ei au fugit imediat din cetate şi, la fel cu ei, au procedat toţi patricienii care li se alăturaseră[142].

LIX. Şi atunci Sylla a înaintat spre Roma pe Calea numită „Sacră“. Pe aceia care jefuiau vreunul din bunurile pe care le întîlneau în cale, el îi pedepsea pe loc în văzul tuturor. După ce a aşezat cîte o garnizoană în toate cartierele oraşului, făcea el însuşi de strajă noaptea. Tot astfel şi Pompei alerga peste tot şi la fiecare în parte, ca să nu se întîmple ceva rău din partea celor de care se temeau, sau din partea celor învingători. 0 dată cu ivirea zorilor, după adunarea comiţiilor populare, Sylla şi Pompei s-au plîns de forma de guvernămînt de mult lăsată pe seama acelora care obişnuiesc să linguşească poporul, lucru de care, mărturiseau, au abuzat şi ei, fiind siliţi de împrejurări. Ei propuneau ca nici o chestiune să nu fie adusă la cunoştinţa poporului mai înainte de a nu fi fost supusă deliberării senatului. Această măsură fusese încă din vechime consacrată prin obicei, dar acest obicei de mult timp nu mai fusese respectat. Ei au mai propus ca alegerile să aibă loc nu pe triburi, ci pe centurii, aşa cum rînduise regele Tullius[143], socotind că, prin amîndouă aceste dispoziţiuni, nu va mai putea fi adusă nici o lege înaintea poporului înainte de a fi fost supusă hotărîrii senatului şi că nici alegerile nu vor mai da prilej de răscoale, dat fiind că rezultatul acestor alegeri nu ar mai depinde de oamenii nevoiaşi şi foarte îndrăzneţi, ci de cei înstăriţi şi chibzuiţi. Pe de altă parte, toate dispoziţiunile luate de Sulpicius, după proclamarea zilelor de repaus de către consuli în aceste zile, au fost în întregime anulate, ca fiind nelegale.

LX. în chipul acesta revoltele au trecut de la discordie şi rivalitate la omoruri, iar de la omoruri au ajuns la războaie în toată regula. Aceasta a fost cea dintîi armată de cetăţeni care s-a năpustit asupra patriei, ca asupra unui teritoriu vrăjmaş. De atunci

ţineau lanţ, căci nimic nu mai putea opri pe cei ce comiteau acte de violenţă: nici ruşinea de legi, nici de constituţie, nici de patrie. Tot atunci fură proclamaţi, prin glasul crainicului, ca duşmani ai patriei Sulpicius, care era încă tribun al plebei şi, o dată cu el, Marius, care fusese de şase ori consul, şi fiul lui Marius, precum şi Publius Cethegus, Junius Brutus[144], Cnaeus şi Quintus Granius, Publius Albinovanus şi Marius Laetorius, precum şi toţi ceilalţi, care, cam doisprezece la număr, fugiseră o dată cu aceştia din Borna, ca unii care provocaseră revolta, purtaseră război împotriva consulilor şi anunţaseră că vor da sclavilor libertate, pentru a-i împinge la tulburări; decretul mai spunea că oricine îi va întîlni în cale poate să-i ucidă fără teamă de pedeapsă sau poate să-i aducă în faţa consulilor. Averile lor fuseseră confiscate în folosul statului. Emisari alergau în toate părţile pentru a pune mîna pe ei. Unii din ei reuşiră să-l prindă pe Sulpicius şi îl uciseră.

LXI. Marius scăpă însă din mîna celor care-l urmăreau fugind la Mintumae, neînsoţit de nici un sclav sau servitor. Pe cînd se odihnea într-o locuinţă întunecoasă, comandanţii cetăţii, temîndu-se de o convocare a poporului şi ferindu-se să devină ucigaşii direcţi ai unui bărbat care fusese de şase ori consul şi care săvîrşise fapte multe şi strălucite, trimiseră pe un gali, care-şi avea reşedinţa în oraşul lor, ca să-l ucidă cu pumnalul. Se spune că acel gali, apropiindu-se în întuneric de micul pat de frunze al lui Marius, a fost cuprins de teamă, crezînd că ochii lui Marius aruncau o strălucire de foc şi flăcări. ‘Atunci cînd Marius însuşi, ridicîndu-se de pe pat, a strigat cu toată puterea, adresîndu-i-se: „îndrăzneşti tu să-l omori pe Caius Mariusgallul a zbughit-o afară asemenea unui dement, strigînd: „Nu pot să-l ucid pe Caius Marius!“. Din această pricină îi cuprinse şi pe comandanţi teama de zei, ca pe unii care şi pînă atunci luaseră aceste hotărîri cu şovăială, — venindu-le în minte amintirea celui de-al

prevestiră că el va fi învestit de şapte ori cu cea mai înaltă magistratură.

LXII. Comandanţii oraşului Minturnae se gîndiră deci la toate acestea şi crezînd că acel gali fusese inspirat de zei şi îngrozit conform unei voinţe divine, îl lăsară imediat pe Marius să plece încotro va crede el că va putea să se salveze. Iar el, înţelegînd că era căutat de Sylla şi urmărit de călăreţi, înainta spre mare pe drumuri neumblate. Dînd peste o colibă, el se odihni, acoperindu-şi corpul cu frunziş. Auzind zgomot, se ascunse sub frunziş. Dar zgomotul apropiindu-se tot mai mult de el, sări, deşi era vreme rea, în luntrea ancorată la mal, pe care a zmuls-o, cu forţa, unui pescar bătrîn. După ce tăie funia bărcii şi-i întinse pînza, el se lăsă dus în voia soartei. Debarcă într-o insulă, de unde, după ce întîlni o corabie cu nişte cunoscuţi de ai săi, care navigau pe lingă mal, traversă marea trecînd spre Libia. Fiind îndepărtat ca duşman şi din Libia de către Sextilius, guvernatorul provinciei, Marius iernă pe mare, puţin mai la nordul Libiei, în sus, în regiunile Numidiei. Şi pe cînd el înainta pe mare în această direcţie, veni şi zvonul că se îndreptau pe mare spre el cei condamnaţi o dată cu dînsul: Cetbegus, Grănius, Albinovanus şi Laetorius, precum şi alţii, împreună cu propriul său fiu. Aceştia se refugiară din Roma la Hiempsal, regele numizilor, iar de la Hiempsal fugiră în taină, bănuind că acesta ar intenţiona să-i trădeze. Unii din ei, după exemplul lui Sylla, se gîndeau să întrebuinţeze forţa împotriva patriei, dar neavînd armată cercetau dacă nu se iveşte vreo ocazie.

LXIII. în Roma, Sylla, pentru prima dată, puse stăpînire cu armele pe cetate. El putea, desigur, să ajungă stăpînitor al cetăţii. Dar renunţă de bună voie la violenţă, după ce respinse pe inamicii săi. Sylla îşi expedie armata la Capua şi continuă să guverneze Roma în calitate de consul. Partizanii politici ai celor exilaţi, toţi bogătaşii şi femeile foarte înstărite, respirau uşuraţi de teama de armată şi se străduiau să pregătească

aceştia aveau conducerea, proscrişii nu aveau posibilitatea de a reveni în patrie. Cît despre Sylla, chiar după ce încetă de a mai fi consul, el avea la dispoziţia sa, ca gardă personală, armata al cărei comandant fusese numit ca să ducă războiul împotriva lui Mithridate. în ce priveşte pe Quintus Pompei, cel de-al doilea consul, poporul, compătimindu-l pentru teama pe care o avea, decretă ca el să guverneze Italia şi să comande cealaltă oştire existentă, care se afla pe atunci sub ordinele lui Cnaeus Pompei. Aflînd Cnaeus despre aceasta, îl primi foarte supărat pe Quintus, care sosise în tabără să-l anunţe. în ziua următoare, pe cînd Quintus avea treabă cu soldaţii, Cnaeus se retrase puţin la o parte, ca orice om de rînd, pînă cînd mai mulţi inşi care stăteau în [redacted] jur, prefăcîndu-se că ascultă, îl uciseră pe consul. Ceilalţi o luară la fugă, dar Cnaeus ieşi înaintea criminalilor făcînd pe supăratul că au ucis pe un consul, comiţînd un sacrilegiu. Şi deşi făcea pe indignatul, el continua să deţină pe faţă comanda armatelor[145].

LXIV. îndată ce uciderea lui Pompei a fost anunţată la Roma, Sylla începu să se teamă foarte tare pentru propria sa soartă. El umbla pretutindeni însoţit de prietenii săi şi îi ţinea lîngă sine chiar şi noaptea. Fără să mai aştepte aci multă vreme, el a plecat la Capua, la armata sa, şi de acolo a trecut în Asia. Pe de altă parte, prietenii celor exilaţi, avînd încredere în Cinna[146], care fusese ales consul după Sylla, îi îndemnau pe noii cetăţeni să accepte propunerea lui Marius de a cere să fie amestecaţi în triburile existente, pentru ca nu cumva, votînd cei din urmă, votul lor să nu mai aibă nici o eficacitate. Acesta era însă numai preludiul întoarcerii lui Marius şi a prietenilor lui. în timp ce vechii cetăţeni se împotriveau din răsputeri, Cinna îi susţinea pe noii cetăţeni — se credea că, în acest scop, el primise mită trei sute de talanţi. Pe vechii cetăţeni îi sprijinea cel de-al doilea consul, Octavius[147]. Partizanii lui Cinna, după ce au ocupat forul înarmaţi cu pumnale ascunse sub

Octavius, stînd acasă la dînsul, se gîndea cu îngrijorare la cele ce se vor întîmpla, i se aduse vestea că cei mai mulţi tribuni opun dreptul de „veto[44], că noii cetăţeni au început încăierările şi că pe drum fac uz de pumnale împotriva tribunilor adverşi, căutînd să se urce pe tribună. Aflînd acestea, Octavius coborî pe „Calea Sacră[44] însoţit de o ceată numeroasă şi năvăli în for, asemenea unui torent, făcîndu-şi drum printre cei adunaţi şi risipindu-i. După ce i-a înspăimîntat, el s-a îndreptat spre templul Dioscurilor, căutînd să-l ocolească pe Cinna. Toţi cei care-l însoţeau se năpustiră fără nici un ordin asupra noilor cetăţeni, îi uciseră pe mulţi din ei şi îi urmăriră pe ceilalţi, care fugeau spre porţile oraşului.

LXV. Cinna, însă, deşi se încredea în marele număr al noilor cetăţeni şi se aştepta că se va ajunge la încăierări, constatînd totuşi că, împotriva aşteptării, îndrăzneala minorităţii este atotstăpînitoare, alerga de la un Capăt la altul al cetăţii, chemînd pe sclavi la lupta pentru libertate. Întrucît nimeni nu trecea de partea sa, el alergă spre cetăţile învecinate, ai căror locuitori deveniseră nu cu mult înainte cetăţeni romani şi anume: Tiburul, Praeneste şi toate cetăţile pînă la Nola. El le îndemna la revoltă şi aduna bani în vederea războiului. Pe cînd Cinna făcea şi punea la cale acestea, au trecut de partea lui, venind din rîndurile senatului, toţi aceia care, aveau gînduri asemănătoare: Caius Milonius, Quintus Sertorius[148], precum şi cel de-al doilea Caius Marius[149]. Atunci senatul a decretat că Cinna nu mai este nici consul, nici cetăţean, ca unul care, consul fiind, părăsise Roma în vreme de primejdie şi le acordase sclavilor libertatea printr-o proclamaţie; în locul lui l-au ales consul pe Lucius Merula, pontif al lui Jupiter. Se spune că acest preot flamin este singurul care poartă în permanenţă boneta pontificală[150], pe cîtă vreme ceilalţi preoţi o purtau numai în timpul ceremoniilor religioase. Pe de altă parte, Cinna se îndreptă spre Capua, unde se afla o altă armată romană.

am primit eu această funcţie de consul; poporul m-a învestit cu această autoritate, pe cînd senatul m-a despuiat de ea, fără să vă consulte pe voi. Deşi copleşit de propriile mele nenorociri, sînt totuşi mîhnit pentru soarta voastră. La ce bun să obţinem favoarea triburilor pentru alegeri? Ce nevoie mai avem de voi? Unde, în ce adunări, în ce alegeri, peste ce consulate veţi mai fi voi stăpîni, dacă nu temeiniciţi ceea ce daţi şi dacă nu le retrageţi atunci cînd găsiţi voi de cuviinţă ?“

LXVI. Spunînd acestea pentru a întărită poporul şi văicărindu-se îndelung de soarta sa, Cinna îşi sfîşie veşmîntul şi, sărind de pe tribună, se aruncă în mijlocul mulţimii unde rămase întins pe jos multă vreme, pînă cînd cei dimprejur, cuprinşi de mila lui, l-au ridicat de jos, l-au instalat din nou pe tronul consular, i-au ridicat fasciile şi l-au îndemnat să fie curajos, aşa cum se cuvine unui consul şi să-i ducă acolo unde va fi nevoie. Comandanţii lor au prins imediat ocazia şi au depus jurămîntul ostăşesc în favoarea lui Cinna. Apoi fiecare comandant a luat jurămîntul soldaţilor din subordinea sa. Iar Cinna, după ce şi-a consolidat situaţia la Capua, a alergat la cetăţile aliate şi i-a întărîtat şi pe locuitorii acestora, ca pe unii pentru care se zbătuse şi din pricina cărora s-abătuse asupra lui nenorocirea. Aceştia i-au dat bani şi au contribuit şi cu o armată. Au mai sosit la Cinna şi mulţi optimaţi de la Roma, cărora nu le era pe plac stabilitatea guvernămîntului. Aceasta era situaţia în care se găsea Cinna. Pe de altă parte, consulii Octavius şi Merula au fortificat Roma cu şanţuri şi ziduri, iar deasupra acestora au aşezat maşini de război. Ei au trimis armată atît în celelalte cetăţi, care le erau încă supuse lor, cît şi la gallii vecini lor, iar pe Cnaeus Pompei, care era proconsul şi comandantul armatelor din vecinătatea Mării lonicf, l-au chemat să vină de grabă în ajutorul patriei.

LXVII. Pompei veni şi îşi stabili tabăra la porţile Colline. Tot aşa şi Cinna, venind împotriva lui, îşi stabili tabăra în apropiere. Caius Marius, aflînd acestea, a

barba crescută, cutreera cetăţile, jalnic la vedere. Preamărind bătăliile şi triumfurile repurtate de dînsul în luptele cu cimbrii şi cele şase consulate ale sale, el făgăduia dreptul de vot la care locuitorii rîvneau cu tărie şi le dădea impresia că este de bună credinţă. Astfel el reuşi să strîngă şase mii de etrusci şi trecu de partea lui Cinna, care îl primi bucuros, pentru a fi părtaş la evenimentele în curs. După ce şi-au unit trupele, ei şi-au stabilit tabăra pe malurile fluviului Tibru, împărţind armata în trei corpuri. Cinna, împreună cu Carbo, în faţa cetăţii, Sertorius în partea de sus a cetăţii, şi Marius în faţa mării. Aceştia doi din urmă au unit cele două maluri ale fluviului, construind un pod peste dînsul pentru a lua cetăţii orice posibilitate de aprovizionare cu grîne. Marius a mai cucerit şi jefuit Ostia[151], iar Cinna a ocupat cetatea Ariminum[152], trimiţînd o armată' împotriva ei. Pe această cale nu mai putea intra nici o armată, care ar fi venit din Gallia subjugată, în Roma.

LXVIII. Consulii, cuprinşi de teamă şi avînd nevoie de o altă armată, nu puteau să-l recheme la Roma pe Sylla, care trecuse de mult în Asia. Ei porunciră lui Caecilius Metellus, care avea pregătite împotriva samniţilor resturile armatei care luase parte la războiul aliaţilor, să se împace cum o putea mai cu folos cu samniţii şi să vină în ajutorul patriei asediate. Metellus însă nu era de acord cu ceea ce îi cereau samniţii. Marius, simţind acest lucru, se înţelese cu samniţii asupra a tot ce cereau de la Metellus. Astfel samniţii au luptat ca aliaţi alături de Marius. Claudius Appius era comandantul unui detaşament de o mie de soldaţi care păzea zidurile colinei din Roma numită Janiculum. El fusese bine tratat de Marius, cînd era sub ordinele lui. Marius îi aduse aminte binele pe care i-l făcuse şi fu lăsat să intre în Roma, deschizîndu-i-se, în taină, o poartă în zorii zilei. Totodată fu lăsat să intre în oraş şi Cinna. Ei fură însă imediat alungaţi, deoarece Octavius şi Pompei s-au năpustit asupra lor. Dar asupra taberei lui Pompei s-au întîmplat să cadă multe trăznete, şi un

oraşului atît de pe mare cît şi de pe uscat, făcută pe fluviu, s-a îndreptat în grabă împotriva cetăţilor din vecinătatea Romei, în care romanii aveau depozitate grîne. Năpustindu-se pe neaşteptate asupra acelora care păzeau grînele, el cuceri Antium, Aricia, Lanuvium, precum şi alte cetăţi; au mai fost şi unele cetăţi care s-au predat de bună voie. După ce a pus mîna şi pe aprovizionarea de pe uscat, el s-a îndreptat imediat, plin de curaj, împotriva Romei, pe calea numită Appia, înainte ca alte aprovizionări să le fi fost aduse de aiurea. Marius, Cinna precum şi comandanţii de armate în subordinea lor, Carbo şi Sertorius, oprind înaintarea şi-au stabilit tabăra la o depărtare de o sută de stadii de oraş. în faţa lor, în jurul muntelui Alban[153], îşi aveau în acest timp stabilită tabăra Octavius, Crassus şi Metellus, care vegheau la desfăşurarea evenimentelor. Ei se considerau că sînt încă superiori adversarilor, atît în curaj cît şi prin mulţimea soldaţilor şi se fereau să rişte în mod pripit existenţa patriei într-o singură luptă. Cînd, însă, Cinna trimise crainici în toate părţile prin oraş şi promise libertate sclavilor care vor trece de partea sa, aceştia începură îndată să treacă în masă în tabăra lui.

LXX. Atunci Cinna s-a şi apropiat cu sfidare de zidul oraşului şi, oprindu-se la o aruncătură de săgeată de el, şi-a stabilit acolo tabăra. în acest timp, tovarăşii lui Octavius erau nehotărîţi, se temeau şi şovăiau să-l atace, din cauza fugarilor şi parlamentărilor. Senatul era foarte încurcat şi socotea ca ceva groaznic destituirea lui Lucius Merula, pontif al lui Jupiter, care deţinea funcţia de consul în locul lui Cinna şi nu săvîrşise nici o greşeală în timpul magistraturii. Totuşi, în contra voinţei, silit de nenorociri, trimise din nou delegaţii la Cinna, în calitatea lui de consul. Nemaiaşteptîndu-se la nimic bun, ei au cerut această unică favoare: ca Cinna să le jure că nu va săvîrşi omoruri. Acesta, însă, nu a găsit de cuviinţă să jure, ci a făgăduit numai că nu se va face de bună voie vinovat de

rocire chiar fără de voia sa. Toate acestea el le-a făcut cunoscute delegaţilor în calitate de consul, de sus de pe o tribună înaltă. Marius, însă, stătea alături de el lîngă scaunul curul[154], păstrînd tăcere; dar asprimea feţii sale arăta limpede ce mai de omoruri avea să săvîrşească. Cînd în cele din urmă senatul acceptă aceste condiţii şi chemă pe Cinna şi pe Marius să intre în cetate, (căci senatorii îşi dădeau seama că toate acestea erau opera lui Marius, iar Cinna le susţineau numai), Marius, zîmbind cu o ironie amarnică, le-a spus că pentru nişte exilaţi nu există acces în cetate. Şi imediat tribunii plebei au făcut să se voteze desfiinţarea decretului de exil al lui Marius şi al tuturor celorlalţi condamnaţi la exil în timpul consulatului lui Sylla.

LXXI. în fine, Cinna şi Marius au intrat în cetate, fiind primiţi cu teamă de toată lumea. Bunurile acelora care păreau a le fi potrivnici fură prădate în întregime fără nici o cruţare. Cinna şi Marius îi trimiseseră lui Octavius asigurări date sub jurămînt, iar jertfitorii şi prezicătorii îi preziceau că nu i se va întîmpla nici un rău. în schimb, prietenii îl îndemnau să fugă. Octavius însă spuse că nicicînd, consul fiind, nu-şi va părăsi cetatea. El plecă din adunare şi se retrase spre colina Janiculum, însoţit de cei mai iluştri patricieni, precum şi de o armată. Octavius se aşeză pe scaunul de consul, purtînd vesmîntul funcţiunii sale, înconjurat de fascii şi securi aşa cum se cuvine unui consul. Cînd Censorinus alergă ameninţător asupra lui însoţit de cîţiva cavaleri, prietenii lui Octavius, ca şi armata pe care o avea în preajma lui, îl îndemnară iarăşi ca să fugă, aducîndu-i chiar şi calul. Dar Octavius nu îngădui să fie urcat pe cal, ci aşteptă moartea. Censorinus, după ce i-a tăiat capul, l-a adus lui Cinna şi astfel capul lui Octavius fu atîrnat în for în faţa tribunei rostrate[155], primul caz de acest fel. După capul lui Octavius, au fost atîrnate şi capetele celorlalţi asasinaţi. Şi această nelegiuire, începută cu Octavius, n-a mai încetat, ci s-a săvîrşit faţă de toţi cei ucişi de duşmanii lor politici. Emisari fură

pe cînd capetele senatorilor fură toate expuse în faţa tribunei rostrate. Nici frica de zei, nici indignarea oamenilor, nici teama de ură, nimic din toate acestea nu mai stăvilea faptele nelegiuite comise de oamenii de stat. Dimpotrivă, aceştia se dedau la răzbunări sălbatice şi, după asemenea nelegiuiri lăsate la vedere, asasinînd fără milă şi tăind capetele bărbaţilor ucişi, se făleau nesfiit cu crimele lor pentru a stîrni teamă sau uimire cu un spectacol nelegiuit.

LXXII. Astfel au fost ucjşi, după ce au fost prinşi pe drum, Caius lulius şi Lucius lulius[156], doi fraţi, precum şi Atilius Serranus, Publius Lentulus, Caius Nemetorius şi Marcus Baebius. Crassus, pe de altă parte fiind urmărit dimpreună cu copilul său, a luat-o înainte urmăritorilor, ucigîndu-l el pe fiul său, iar el a fost ucis de către aceştia. Pe retorul Marcus Antonius, care se refugiase într-un sat, l-a ascuns şi găzduit un ţăran. Acesta a trimis pe un sclav la circiumă, pentru a cumpăra un vin mai bun decît cel obişnuit. Informîndu-se hangiul de ce cere un vin mai bun, sclavul îi şopti la ureche pricina şi, după ce cumpără vinul, plecă. Hangiul alergă imediat la Marius şi-i dezvălui cele aflate. Auzind acestea, Marius, bucuros, se ridică de parcă ar fi vrut el însuşi să meargă să-l ucidă pe Marcus Antonius. Dar Marius fu oprit de prietenii săi. Atunci el însărcină cu acest lucru un comandant de detaşament, care trimise cîţiva soldaţi la locuinţa unde era ascuns Antonius. Acesta fiind un vorbitor dibaci, îi încîntă pe soldaţi cu discursuri înduioşătoare, stîrnindu-le mila prin expuneri multe şi felurite. Situaţia a durat pînă cînd comandantul, pus în încurcătură de cele întîmplate, alergă el însuşi la locuinţa lui Antonius şi găsindu-i pe soldaţi ascultînd discursuri, îl ucise pe Antonius în timp ce mai vorbea încă, iar capul lui îl trimise lui Marius.

LXXIII. Pe Cornutus, care sta ascuns într-o colibă, îl salvară sclavii lui credincioşi printr-un vicleşug, după cum urmează: ei găsiră din întîmplare un cadavru pe care îl aşezară pe un rug. Cînd au sosit nişte emisari

moarte de sclavii săi. Quintus Ancharius îl pîndea pe Marius, care trebuia să aducă o jertfă pe Capitoliu, sperînd că acest sacrificiu va fi pentru el unul de împăcare. Dar cînd începu să sacrifice, Marius porunci oamenilor, cu toate că se găsea pe Capitoliu, să-l ucidă pe Ancharius, de îndată ce se va fi apropiat şi îi va fi grăit primul cuvînt. Atît capul lui Ancharius, cît şi acela al retorului Antonius, precum şi capetele celorlalţi, care fuseseră consuli sau praetori, au fost înşirate în for. Nimeni n-avea voie să înmormînteze pe unul dintre cei ucişi, ci păsările de pradă şi cîinii i-au sfîşiat în bucăţi pe aceşti bărbaţi de seamă. Răzvrătiţii au mai săvîrşit şi multe alte omoruri unii împotriva altora, fără ca ucigaşii să fie pedepsiţi. Alţii erau exilaţi, averile lor confiscate, ei fiind scoşi din funcţiuni, iar legile date pe timpul lui Sylla erau acum înlăturate. Prietenii lui Sylla au fost cu toţii ucişi, casa lui distrusă, iar el declarat duşman al poporului; soţia şi copiii lui, fiind căutaţi, au scăpat cu fuga. într-un cuvînt, n-a lipsit nici unul din sumedenia de rele de tot felul.

LXXIV. După aceste evenimente, pentru a da aparenţa unui guvernămînt legal, după atîtea crime neispăşite, au fost puşi la cale nişte acuzatori cumpăraţi care să-l învinuiască pe preotul lui Juppiter, Merula, desigur din pizmă pentru funcţiunea pe care el o primise ca urmaş al lui Cinna, fără însă ca el să fi făptuit vre-o nedreptate. Au mai fost puşi acuzatori şi împotriva lui Lutatius Catulus[157], care fusese coleg de consulat ăl lui Marius pe timpul războiului cu cimbrii şi care, deşi odinioară fusese scăpat de la moarte de către Marius, se arătase nerecunoscător faţă de el şi susţinuse din răsputere exilarea lui. Aceştia doi erau păziţi într-ascuns; cînd în ziua fixată au fost citaţi în faţa justiţiei (căci trebuia ca cei chemaţi de patru ori în justiţie să fie judecaţi la intervale de timp bine hotărîte), Merula şi-a tăiat vinele, după ce însemnase pe o tăbliţă de scris, care se afla alături de dînsul, că fiind hotărît să-şi taie vinele, depusese din vreme boneta de flamin[158] (căci nu

cărbuni într-o locuinţă de curînd tencuită şi încă umedă şi se asfixie din propria-i voinţă. Astfel au murit aceştia. Cît despre sclavi, toţi aceia care au răspuns proclamaţiei lui Cinna şi-au alergat la aceasta, dobîndind libertatea, şi care pe atunci făceau campanie sub ordinele lui Cinna, se întoarseră spre casele foştilor lor stăpîni şi le jefuiră, ucigînd în acelaşi timp pe oricine întîlneau; unii dintre ei atacară mai ales pe propriii lor stăpîni. Iar Cinna, după ce încercă de mai multe ori să-i oprească, fără a reuşi însă, i-a încercuit cu o armată de galii încă de cu noapte, pe cînd ei dormeau, şi îi ucise pe toţi. Astfel sclavii au primit o pedeapsă binemeritată pentru repetata lipsă de credinţă faţă de stăpînii lor[159].

LXXV. Pentru anul următor, erau aleşi consuli Cinna pentru a doua oară şi Marius pentru a şaptea oară. Acestuia din urmă, cu tot exilul şi proclamaţia dată pentru uciderea lui ca duşman al patriei, i s-a împlinit totuşi profeţia celor şapte» pui de vultur. Dar pe cînd punea la cale multe măsuri groaznice împotriva lui Sylla, el a murit în cea dintîi lună a consulatului său. Cinna, după ce l-a ales în locul lui Marius pe Valerius Flaccus, l-a trimis pe acesta în Asia. Iar după ce a murit şi Flaccus l-a ales drept coleg de consulat pe Carbo.

LXXVI. Sylla, în graba întoarcerii sale împotriva duşmanilor, a zorit toate pregătirile împotriva lui Mithridate. După cum am arătat mai înainte[160], în mai puţin de trei ani a ucis o sută şaizeci de mii de oameni, a adus în supunerea Romei, Grecia, Macedonia, lonia, Asia şi multe alte populaţii, pe care le stăpînea mai înainte Mithridate. El i-a răpit regelui corăbiile şi după ce prin aceste acţiuni l-a redus numai la regatul strămoşesc[161], s-a înapoiat însoţit de o armată devotată şi bine antrenată, numeroasă şi mîndră de faptele pe care le săvîrşise. Sylla mai aducea cu sine un mare număr de corăbii, bani şi un aparat de război destul de însemnat în toate privinţele, înspăimîntător pentru duşmani. Iar Carbo şi Cinna, speriaţi, au trimis în toată Italia emisari pentru a le aduna bani, armată şi grîu; pe

dintre cetăţi, aţîţau mai ales pe acelea care dobîndiseră de curînd cetăţenia romană, spunînd că din cauza lor se găseau ei într-o atît de mare primejdie. Echipau corăbii la repezeală şi rechemau pe acelea din Sicilia. Ei păzeau coasta mării — şi cu toată teama şi graba, n-au neglijat să se pregătească la vreme pentru acţiune.

LXXVII. În trufia sa, Sylla a scris senatului despre el însuşi, înşirînd toate faptele pe care le-a săvîrşit în calitate de quaestor în Libia împotriva lui Jugurtha[162] numidul, sau în calitate de legat împotriva cimbrilor, sau ca praetor al Ciliciei, sau în războiul împotriva aliaţilor, sau în calitate de consul. Preamărind mai ales izbînzile sale împotriva lui Mithridate, el trecea în revistă numeroasele populaţii care, mai înainte aliate ale lui Mithridate, fuseseră atrase de Sylla de partea romanilor. Nu mai puţin menţiona faptul că el oferise ospitalitate cetăţenilor exilaţi de Cinna, care se refugiaseră la dînsul plini de greutăţi şi le uşurase nenorocirile. Din aceste cauze, zicea el, inamicii lui îl proscriseseră ca duşman al patriei, îi dărîmaseră casa din temelii, îi omorîseră prietenii politici, iar soţia şi copiii lui abia reuşiseră să fugă la el. Dar în curînd va sosi pentru a-i răzbuna atît pe aceştia, cît şi întreaga cetate împotriva celor care săvîrşiseră aceste crime; cît priveşte pe ceilalţi cetăţeni vechi şi noi, el le promitea că nu le va cere socoteală de nimic. După citirea acestei scrisori, toţi senatorii fură cuprinşi de teamă şi au trimis delegaţi ca să-l împace pe Sylla cu duşmanii lui şi să-i propună ca, dacă a*r fi nevoie de vreo asigurare, să scrie imediat senatului. Iar partizanilor lui Cinna li s-a propus să nu recruteze soldaţi pînă cînd va răspunde Sylla. Aceştia făgăduiră să facă astfel cum li s-a cerut. Dar după plecarea delegaţilor, Carbo şi Cinna s-au proclamat imediat consuli pentru anul viitor, ca să nu fie nevoiţi să se înapoieze mai devreme la Roma în vederea comiţiilor. Şi cutreierînd toată Italia, recrutau soldaţi pe care îi transportau în detaşamente, pe corăbii, în Liburnia[163], pentru ca de aci sâ-l atace pe Sylla.

LXXVIII. Întîia parte din armata adunată a străbătut

prinsă de furtună şi toţi aceia care ajungeau pe uscat, dezertau imediat, fugind acasă, ca unii care nu aveau gust să se războiască cu concetăţenii lor. Ceilalţi, aflînd acestea, spuneau că ei nu vor mai străbate marea în Liburnia. Cinna, însă, înfuriat, i-a convocat într-o adunare, pentru a-i mustra; iar ei veniră la adunare, plini de mînie, cu gîndul să-l respingă. Cînd unul dintre lictori, deschizîndu-i drum lui Cinna, l-a lovit pe unul dintre aceia care i se aflau în cale, un altul din armată îl lovi pe lictor. Iar cînd Cinna porunci ea acela care îl lovise pe lictor să fie arestat, izbucniră strigăte din piepturile tuturor şi se aruncă cu pietre în el, iar cei care erau împotriva lui Cinna traseră pumnalele din teacă şi îl străpunseră cu ele. Astfel a murit Cinna în exerciţiul funcţiunii de consul. Carbo, pe de altă parte, rechemă din Liburnia pe aceia care străbătuseră marea, dar temîndu-se de evenimentele care se petreceau, nu s-a înapoiat la Roma, cu toate că tribunii plebei îl chemau stăruitor în vederea alegerii unui coleg. Întrucît aceştia l-au ameninţat că îl vor declara simplu particular, el s-a întors şi a fixat o zi pentru alegerea consulului. Cum, însă, această zi fu găsită nefastă, el a fixat o alta. Dar şi în această zi întîmplîndu-se să cadă un trăznet pe templul Selenei şi al Demetrei, augurii au amînat alegerile pînă după solstiţiul de vară, iar Corbo a rămas singur consul.

LXXIX. Sylla a răspuns trimişilor senatului că nu va fi niciodată prieten al unor oameni care au săvîrşit fapte aşa de groaznice; totuşi, din iubirea ce-o poartă Romei, nu se va feri să asigure securitatea acestora. El va oferi siguranţă pentru totdeauna lor şi acelora care s-au refugiat la el, întrucît armata lui le este binevoitoare. De aci a devenit foarte limpede, din aceste ultime cuvinte, că Sylla nu va concedia armata, ci că are intenţia să devină tiran. Sylla le cerea să i se redea demnitatea, averea şi funcţiunea sacerdotală, precum şi oricare alt privilegiu pe care îl avea: toate acestea să-i fie înapoiate fără nici o ştirbire. El trimise, o dată cu

Brundisium la Sylla, fără să facă nimic. Sylla, luînd cu sine cinci legiuni din armata italică şi şase mii de călăreţi, precum şi alte cîteva oşti din Peloponez şi Macedonia, ducînd cu sine în total cam patruzeci de mii oameni, traversă marea de la Pireu[164] la Patrai şi de la Patrai la Brundisium[165], cu o mie şase sute de nave. Fiindcă brundisienii l-au primit fără luptă, el le-a acordat mai tîrziu scutire de impozite, pe care o mai au şi acum, iar el, după ce îşi adună armata, o pomi înainte.

LXXX. Caecilius Metellus „Piosul·[6], care fusese de mult timp ales să ducă la capăt războiul aliaţilor şi care, din cauza lui Cinna şi a lui Marius, nu se întorsese la Roma, aştepta în Liguria[166] desfăşurarea evenimentelor. Fiind încă proconsul, el se alătură din propriul său imbold lui Sylla ca aliat, împreună cu aliaţii săi. Căci este un obicei ca cei aleşi într-o funcţiune să şi-o menţină pînă cînd se vor fi întors la Roma. După Metellus a venit şi Cnaeus Pompei, care, nu mult după aceea, fu numit „cel Mare[66]; el era fiul lui Pompei, cel ucis de trăznet şi socotit ca nefiindu-i binevoitor lui Sylla. El a venit totuşi, vrînd să înlăture orice bănuială şi a adus cu sine o legiune, pe care o recrutase din Picenum, în virtutea gloriei părintelui său, care avusese în această provincie o deosebită autoritate. Nu mult după aceea, el a mai adunat încă alte două legiuni — şi acest bărbat a ajuns unul dintre oamenii cei mai de folos pentru Sylla. De aceea îl şi cinstea Sylla, deşi era încă foarte tînăr. Se spune că Pompei era singurul om la a cărui sosire în adunare, Sylla se ridica în picioare. Cînd s-a sfîrşit războiul civil, Sylla îl trimise pe Pompei în Libia, pentru ca să-i izgonească pe prietenii lui Carbo şi pentru a-l readuce la domnie pe Hiempsal[167], care fusese izgonit de către numizi. în urma acestui fapt, Sylla îi îngădui lui Pompei să serbeze triumful împotriva numizilor, deşi era tînăr şi făcea parte din ordinul cavalerilor[168]. Ajungînd, datorită acestui fapt, la o situaţie înaltă, Pompei a fost trimis în Spania împotriva

izgonit din Roma împreună cu aceştia, el se prezentă la Sylla ca rugător şi îi oferi serviciile sale pentru a executa orice va dori acesta.

LXXXI. Şi astfel Sylla, avînd o armată foarte numeroasă şi mulţi prieteni dintre cetăţenii cei mai iluştri, îi folosea pe aceştia ca delegaţi, iar el însuşi şi Metellus, amîndoi în calitate de proconsuli, înaintau tot mereu; căci Sylla, după ce fusese proconsul împotriva lui Mithridate, găsea de cuviinţă să nu-şi depună încă funcţiunea sa, chiar dacă Cinna îl proclamase, printr-un decret, inamic public. Şi astfel Sylla înainta împotriva duşmanilor cu cea mai înverşunată ură, deşi încă ascunsă. Cei din oraş însă, care aveau presimţiri întemeiate asupra caracterului lui Sylla şi mai ţineau minte prima lui invazie în oraşul Roma şi cucerirea Romei de către el, gîndindu-se şi la hotărîrile pe care le decretase împotriva lui şi văzîndu-i locuinţa dărîmată din temelie, averea confiscată, prietenii ucişi şi familia lui abia scăpată prin fugă, erau înspăimîntaţi. Socotind că nu mai există nici o cale de mijloc între biruinţă şi pieire totală, ei conspirau cu teamă alături de consuli împotriva lui Sylla. Trimiţând emisari în diferite ţinuturi ale Italiei, ei adunau soldaţi, provizii şi bani şi, aşa precum era firesc să se întîmple în situaţii extrem de grave, nu le lipseau nici rîvna, nici zelul.

LXXXII. Caius Norbanus[169] şi Lucius Scipio[170], care atunci erau amîndoi consuli, şi împreună cu ei Carbo, care fusese consul în anul precedent, avînd aceeaşi duşmănie împotriva lui Sylla, dar temîndu-se de faptele lor rele săvîrşite — cu mult mai mari decît ale celorlalţi —, au adunat din cetate întreaga armată de care dispuneau şi, după ce au luat-o şi pe cea din Italia, au pornit împotriva lui Sylla în detaşamente separate, cu două sute de cohorte de cîte cinci sute de oameni pentru început, căci, mai tîrziu, au adus un număr şi mai mare de cohorte[171]. Bunăvoinţa oamenilor faţă de consuli era într-adevăr cu mult mai mare (decît faţă de invadator), căci fapta lui Sylla, care înainta împotriva

text patria. Mulţi, conştienţi de greşelile săvîrşite în complicitate cu consulii şi socotind că se cuvenea să ia şi ei parte la teama lor, acţionau de comun acord cu ei. Căci ei ştiau prea bine că ceea ce punea la cale Sylla nu era pedepsirea lor sau îndreptarea relelor sau înfricoşarea lor, ci acte de cruzime, omoruri, confiscări de bunuri şi o exterminare necruţătoare. în această privinţă nu s-au înşelat. Războiul a distrus totul; adeseori au murit, într-o singură bătălie, şi zece mii şi chiar douăzeci de mii de soldaţi, iar în luptele din jurul oraşului au murit din ambele tabere cincizeci de mii de atmeni. Şi împotriva celorlalţi, fie individual, fie o cetate întreagă, Sylla nu s-a dat în lături să săvîrşească fapte înspăimîntătoare. Această situaţie a durat pînă cînd Sylla s-a proclamat el însuşi conducător absolut al întregului imperiu al romanilor, pe cît timp va găsi cu cale şi va voi[172].

LX XXIII. Şi aceste fapte au fost, după credinţa poporului, prevestite de divinitate prin semne şi minuni, în timpul acestui război. Căci temeri neîntemeiate s-au răspîndit pe tot întinsul Italiei, cuprinzînd pe mulţi, atît individual cît şi în masă. Romanii îşi aminteau de profeţiile unor oracole străvechi demne de temut. S-au produs şi multe minuni. Astfel, un catîr a fătat, o femeie însărcinată a adus pe lume o viperă, în loc de un copil. Divinitatea a cutremurat cu putere pămîntul şi a pricinuit năruirea cîtorva temple din Roma, iar romanii erau cu totul înspăimîntaţi de asemenea semne. Chiar Capitoliul, care fusese construit de către regi cu vreo patru sute de ani înainte, a luat foc şi nimeni n-a putut afla din ce-a izbucnit focul. Toate acestea păreau semne prevestitoare a o mulţime de măceluri, a cuceririi Italiei şi a subjugării romanilor, a ocupării cetăţii şi a schimbării formei de guvernămînt.

LXXXIV. Deci, războiul a început din momentul în care Sylla a sosit la Brundisium, în olympiada a o sută şapte zeci şi patra[173]. Durata lui, datorită însemnătăţii evenimentelor care se succedau cu repeziciune, ca între

cît puteau, unii altora suferinţele, s-a întîmplat ca într-un timp scurt războiul să devină şi mai mare şi mai aprig. Totuşi, el a durat timp de trei ani, în cuprinsul întregii Italii, pînă cînd Sylla a obţinut puterea absolută. Căci în Spania războiul s-a prelungit şi după Sylla încă multă vreme. în Italia au avut loc bătălii, lupte de la distanţă, asediuri şi tot felul de lupte atît între trupe numeroase cît şi între detaşamente mici, toate faimoase prin comandanţii lor. Printre acestea, cele mai însemnate şi mai demne de amintit într-o expunere rezumativă erau următoarele: prima a fost bătălia de la Canusium[174] a proconsulilor împotriva lui Norbanus. Dintre soldaţii lui Norbanus au murit şase mii, iar dintre aceia ai lui Sylla şaptezeci, pe lîngă mulţi răniţi. Şi Norbanus s-a înapoiat la Capua[175].

LXXXV. Pe cînd Sylla şi Metellus se aflau pe la Teanum, Lucius Scipio îi atacă cu o altă armată, care era cu totul demoralizată şi dorea să se încheie pacea. Simţind acest lucru, partizanii lui Sylla au trimis la Scipio delegaţi pentru încheierea păcii, nu pentru că ei o doreau sau aveau nevoie de aşa ceva, ci fiindcă se aşteptau ca armata lui Scipio [fiind demoralizată][176] să se revolte împotriva lui. Ceea ce s-a şi întîmplat. Scipio, luînd ostateci de la adunare, s-a dus pe cîmpia unde s-au reunit, din ambele părţi, cîte trei delegaţi. Aşa s-a întîmplat ca nici să nu se cunoască cuprinsul tratativelor. Se credea, însă, că Scipio, amînînd luarea unei hotărîri, l-a trimis pe Sertorius la colegul său, Norbanus, spre a i se aduce la cunoştinţă ştiri asupra celor discutate. Şi atît o armată, cît şi cealaltă stăteau în repaus în aşteptarea răspunsurilor. Sertorius ocupă pe drum Suessa, care trecuse de partea lui Sylla. Acesta trimise delegaţi la Scipio acuzîndu-l de acest fapt. Scipio, însă, fie că era complice al acestei acţiuni, fie că nu ştia ce răspuns să dea cu privire la cucerirea făcută de Sertorius pe cont propriu, înapoie ostatecii lui Sylla. Şi imediat soldaţii lui Scipio, care îi socoteau răspunzători pe consuli, atît de cucerirea fără raţiune a

dacă se vor apropia unii de alţii. Sylla înaintînd, armata lui Scipio trecu în masă de partea adversarului, astfel încît Sylla prinse pe consulul Scipio şi pe fiul acestuia, Lucius, în cortul lor, rămaşi singuri în tabără din toată armata lor, într-o stare de dezorientare. Eu cred că Scipio a păţit acest lucru, nedemn de un comandant de oşti, fiindcă n-a ştiut nimic de complotul urzit de întreaga lui armată.

LXXXVI. Sylla, nereuşind să convingă pe Scipio şi pe fiul acestuia să-şi schimbe hotărîrea, i-a trimis îndărăt teferi şi nevătămaţi. El a mai trimes la Norbanus, la Capua, pe alţi delegaţi pentru tratative de pace, fie că se temea că cea mai mare parte a Italiei era de partea consulilor, fie că uneltea împotriva lui Norbanus ca şi împotriva lui Scipio. Deoarece nimeni nu venea la el, nici chiar pentru a-i cere un răspuns (căci Norbanus, după cît se pare, s-a temut să nu fie calomniat în mod asemănător faţă de propria sa armată), Sylla, ridicînd tabăra, merse mai departe, prădînd toate teritoriile vrăjmaşilor; acelaşi lucru îl făcu şi Norbanus pe alte căi. Carbo, însă, intră în grabă în Roma şi decretă ca Metellus şi ceilalţi, care făceau parte din senat şi erau aliaţi ai lui Sylla, să fie declaraţi inamici ai poporului, în acele zile a fost incendiat şi Capitoliul. Unii răspîndeau ştirea că acest fapt ar fi fost comis de Carbo, sau de consuli, sau de oamenii trimişi de Sylla. Dar adevărul adevărat era neştiut şi eu nu pot explica din ce pricină s-a întîmplat aceasta. Pe de altă parte, Sertorius, care fusese ales de mult timp, comandant al Spaniei, după ocuparea Suessei a fugit în acea provincie, şi fiindcă praetorii vechi nu voiau să-l primească, şi el la rîndul său a pricinuit multe necazuri în aceea provincie. Armata consulilor creştea necontenit, atît cea care le venea din cea mai mare parte a Italiei cît şi cea din Gallia din jurul Eridanului[177]. Dar nici Sylla nu stătea inactiv, ci trimiţînd oameni ai săi în cît mai multe regiuni ale Italiei, adună armate prin prietenie sau prin teamă, cu ajutorul banilor sau al făgăduinţelor. Acest

rius Carbo, pentru a doua oară, şi Marius, nepotul lui Marius cel vestit[179], fiind în vîrstă de douăzeci şi şapte de ani. Iarna şi un ger cumplit au silit cele două tabere să stea departe una de alta. La începutul primăverii, între Metellus şi Carrinas, ginerele lui Carbo, s-a dat o bătălie aprigă lîngă rîul Aesis, care a durat din zori pînă la amiază. Carrinas, pierzînd mulţi soldaţi, a luat-o la fugă, iar ţinuturile din vecinătate au trecut toate de partea lui Metellus, părăsind pe consuli. Carbo l-a ajuns din urmă pe Metellus şi l-a ţinut asediat, pînă ce află că Marius, cel de-al doilea consul, a fost înfrînt într-o mare bătălie la Praeneste şi-şi retrăsese tabăra la Ariminum. Iar Pompei, atacînd ariergarda acestuia, i-a pricinuit unele pierderi. în ce priveşte înfrîngerea de la Praeneste, ea s-a întîmplat după cum urmează. După ce Sylla a ocupat localitatea Setium, Marius, stabilindu-şi tabăra în apropiere, se retrăgea puţin cîte puţin. 0 dată ajuns însă la Sacriportum, el îşi rîndui trupele în ordine de bătaie şi se luptă cu avînt. Dar cînd aripa stîngă a armatei lui Marius a început să cedeze teren — cinci cohorte de pedestraşi şi două de cavaleri nu mai opuseră rezistenţă, ci o luară de-abinelea la fugă; aruncînd totodată şi stindardele, ei trecură de partea lui Sylla. Acesta a fost începutul dezastruoasei înfrîngeri a lui Marius. Căci înfrînţi, ostaşii lui Marius fugeau spre Praeneste, urmăriţi în goană de Sylla. Praenestinii i-au primit în cetate pe fruntaşii fugarilor, dar, întrucît Sylla îi urmărea de aproape, ei au închis porţile şi l-au tras în sus pe Marius cu ajutorul unei funii. Mulţi muriră atunci în jurul zidurilor. Sylla luă o mulţime de prizonieri. Dintre aceştia el ucise pe toţi samniţii, ca pe unii care întotdeauna au fost potrivnici romanilor[180].

LXXXVIII. Cam în acelaşi timp, Metellus învinse o altă armată a lui Carbo. Cu acest prilej, cinci cohorte se salvară, în cursul bătăliei, trecînd la Metellus. Pompei îl învinse şi el pe Marius la Sena şi prădă cetatea. Iar Sylla, după ce-l închise pe Marius în Praeneste, înconjură cetatea de la o mare depărtare cu un şanţ şi

fometare. Marius, nemaiaşteptîndu-se la nimic bun, se grăbi să-i ucidă mai întîi pe duşmanii săi personali. Apoi îi scrise lui Brutus, care era praetor urban[182], să convoace senatul sub un pretext oarecare şi să omoare pe Publius Antistius[183], pe celălalt Papirius Carbo, pe Lucius Domitius[184] şi pe Mucius Scaevola, care era marele pontif al Romei. Doi dintre aceştia au fost ucişi în senat, după cum poruncise Marius, de către asasini introduşi acolo; Domitius a fost ucis în apropiere de ieşire, pe cînd fugea. Scaevola, chiar în faţa clădirii senatului. Cadavrele lor au fost aruncate în Tibru, căci de mult se înstăpînise obiceiul ca să nu fie înmormîntate cadavrele celor ucişi. Sylla, pe de altă parte, şi-a trimis armata la Roma în detaşamente separate, pe diferite drumuri ocolite. El a dat ordin armatei sale să ocupe porţile cetăţii, dar ca, în cazul cînd ar fi împiedicaţi, să se retragă la Ostia. Cetăţile primeau cu teamă armatele care treceau şi deschiseră porţile acelora care înaintau împotriva Oraşului, fiind încolţite şi de foame şi deprinse să suporte mereu nenorociri mai mari decît cele prezente.

LXXXIX. Cînd a aflat acestea, Sylla a venit îndată şi şi-a stabilit armata înaintea porţilor Romei, pe cîmpul lui Marte, iar el a intrat în cetate, în timp ce toţi adversarii săi politici au luat-o la fugă. în ce priveşte bunurile acestora, ele fură imediat confiscate în folosul statului şi vîndute]a licitaţie. El convocă poporul în adunare şi se plînse înaintea lui că fusese constrîns de necesitate să săvîrşească aceste fapte. El l-a îndemnat să aibă curaj, căci o dată cu încetarea situaţiei excepţionale, va lua şi guvernămîntul forma ce se cuvine. După ce a pus ordine în toate chestiunile urgente şi a aşezat peste cetate drept conducători pe unii dintre ai săi, el se îndreptă spre Clusium[185], unde războiul era în toi. în vremea aceasta, consulilor li s-au alăturat călăreţi celtiberi, care fuseseră trimişi de către praetorii din Spania. Bătălia între călăreţi se dezlănţui la rîul Glanis. Sylla ucise cam cincizeci de duşmani, iar

Sylla i-a înfrînt pe duşmani la Saturnia, cu o altă parte a armatei sale, iar Metellus, navigînd pe lingă coaste spre Ravenna[186], a ocupat mai întîi regiunea Uriei, ţinut şes şi roditor. Alţi partizani ai lui Sylla, intrînd prin trădare în timpul nopţii în Neapole, i-au ucis pe toţi apărătorii cetăţii cu excepţia unui mic număr dintre ei care au scăpat prin fugă, şi au capturat triremele cetăţii. între Sylla şi Carbo a avut loc, la Clusium, o bătălie îndîrjită, care a durat din zori pînă în seară. Ei se despărţiră abia la lăsarea întunericului, după ce fu limpede că ambele părţi erau la fel de puternice.

XC. Pe cîmpia de la Spoletum, Pompei şi Crassus, ambii comandanţi de armată ai lui Sylla, au ucis aproape trei mii de partizani ai lui Carbo şi au asediat pe Carrinas, comandant al armatei duşmane, pînă cînd Carbo i-a trimis lui Carrinas o altă armată. Sylla aflînd acest lucru, se aşeză la pîndă şi ucise cam două mii de soldaţi din cei ce treceau în drum spre Carrinas, iar acesta evadă pe o noapte foarte ploioasă şi întunecoasă, deşi asediatorii săi aflaseră ceva despre această intenţie; din cauza ploii, ei nu se sinchisiră însă să-l împiedice. Carbo îl trimise pe Marcius, cu opt legiuni, la Praeneste, la colegul său de consulat Marius, deoarece aflase că acesta era într-o stare jalnică din cauza înfometării. Pompei năpustindu-se din locul său de pîndă asupra acestor legiuni, în defileul prin care treceau, le puse pe fugă şi, după ce omorî o mulţime de soldaţi, încercui pe cei rămaşi pe o colină. De pe această colină, Marcius, fără să fi stins focul cantonamentului, fugi pe ascuns. Armata însă, acuzîndu-l că el este singurul vinovat de cursa în care au căzut, s-a revoltat plină de îndîrjire. 0 întreagă legiune, cu stindardele în frunte, s-a întors fără să fi primit vreun ordin la Ariminum, iar celelalte s-au împrăştiat pe detaşamente în patriile lor, astfel încît comandantului nu i-au rămas decît şapte cohorte. Şi după ce acţiunea sa s-a terminat cu atîtea pierderi, Marcius s-a înapoiat la Carbo. Lui Marcus Lamponius din Lucania, Pontius Telesinus din Samnium

le-a închis drumul prin defileuri, singura cale prin care se putea trece. Atunci Marius, pierzînd orice speranţă de ajutor din afară, a construit un meterez în spaţiul destul de larg dintre cele două armate şi a adus maşini de război şi armată. Apoi a încercat ca prin forţă să-l învingă pe Lucretius. După încercări felurite, care durară mai multe zile în şir, văzînd că nu ajunge la nici un rezultat, s-a închis iarăşi în Praeneste.

XCL Şi cam în timpul aceloraşi zile, la Faventia, Carbo şi Norbanus, abătîndu-se din drum, cu puţin înaintea serii, au pornit împotriva taberei lui Metellus. De vreme ce nu mai rămînea decît un singur ceas din zi şi locul era împrejmuit cu viţă de vie deasă, ei şi-au aşezat trupele în ordine de bătaie într-un mod cu totul nechibzuit din cauza furiei ce-i stăpînea, în speranţa că îl vor înspăimînta pe Metellus printr-un atac neprevăzut. Fiind însă înfrînţi — după cum era firesc să se întîmple într-un ţinut şi timp nepotrivit —, ei fură aruncaţi în plantaţiile de vie, unde fură ucişi în masă, astfel încît au murit aproape zece mii, iar circa şase mii au dezertat. Cei rămaşi fură risipiţi în toate părţile.. Numai o mie de soldaţi ajunseră în ordine la Ariminum. O altă legiune a lucanilor, comandată de Albinovanus^ aflînd despre înfrîngere, a dezertat trecînd la Metellus,. spre marea indignare a lui Albinovanus. Acesta, neputîndu-se împotrivi atunci fugii oamenilor săi, se întoarse la Norbanus. Nu mult mai tîrziu, el trată în ascuns cu Sylla şi* după ce obţinu asigurarea că va rămînea nepedepsit, în cazul cînd va fi săvîrşit vreo faptă remarcabilă, el a invitat la un ospăţ pe Norbanus şi pe legaţii care îl însoţeau, Caius Antipater şi Flavius Fimbria[187], — frate al aceluia care se sinucisese în Asia, — precum şi pe toţi ceilalţi, care pe atunci erau prezenţi în calitate de comandanţi ai partizanilor lui Carbo. După ce aceştia au sosit, cu execpţia lui Norbanus (singurul care nu a venit), Albinovanus i-a ucis pe toţi în timpul ospăţului şi s-a refugiat la Sylla. Norbanus, aflînd că atît cetatea Ariminum cît şi, după această nenorocire, multe alte

mentul de faţă nu-i mai era devotat şi sigur, aşa cum s-ar fi cuvenit să-i fie la nenorocire, s-a îmbarcat pe corabia unui particular şi a pornit pe mare spre Rhodos. Sylla cerîndu-i extrădarea, cîtă vreme rhodienii mai ezitau încă de a-l preda, Norbanus s-a sinucis în mijlocul forului.

XCIL Carbo l-a trimis pe Damasippus pentru a-i aduce la Praeneste[188] alte două legiuni de ostaşi, el fiind peste măsură de grăbit să-l scape pe Marius din asediu, dar nici acele legiuni nu putură străbate prin defileurile care erau păzite de către Sylla. Gallii care locuiesc ţinuturile de la Ravenna pînă la Alpi au dezertat, trecînd în masă la Metellus. Lucullus[189] i-a înfrînt pe ceilalţi partizani ai lui Carbo la PlaOentia[190]. Carbo, aflînd despre aceasta — deşi mai avea în regiunea Clusium treizeci de mii de soldaţi, două legiuni ^le lui Damasippus şi altele sub comanda lui Carrinas şi Marcius, în vreme ce samniţii înfruntau pentru el cu însufleţire o situaţie grea prin defileurile munţilor —, pierdu orice speranţă şi fiind sleit de puteri, fugi însoţit de prieteni din Italia în Libia, fiind consul încă, pentru a atrage de partea sa Libia, în locul Italiei. Din cei rămaşi în Italia, unii se angajaseră într-o luptă cu Pompei la Clusium, dar pierdură aproximativ douăzeci de mii oameni şi, aşa cum este firesc să se întîmple după o nenorocire mare, restul acestei armate s-a împrăştiat în detaşamente separate, plecînd fiecare ostaş în patria sa. Dar Carrinas, Marcius şi Damasippus, împreună cu cei pe care îi aveau în subordine, s-au retras spre trecătorile munţilor, forţîndu-le cu orice preţ, în acelaşi timp cu samniţii, voind să treacă prin ele. Neizbutind nici chiar aşa, ei s-au îndreptat spre Roma, pentru a pune stăpînire pe oraşul lipsit de apărători cît şi de provizii şi şi-au aşezat tabăra la o sută de stadii de oraş, în preajma ţinutului albanilor.

XCIII. Sylla, îngrijorîndu-se de soarta cetăţii, a trimis contra lor, în grabă, trupele de cavalerie, pentru a-i hărţui pe duşmani în timpul marşului. El însuşi, păşind

în jurul cetăţii. între ei, pe neaşteptate, către seară, izbucni o bătălie. Sylla fu victorios la aripa dreaptă, dar aripa-i stingă fiindu-i înfrîntă, el se refugie spre porţi. Veteranii, care se aflau sus pe ziduri, cum au văzut că duşmanii intră împreună cu ostaşii lui Sylla în cetate, au lăsat să cadă porţile spre a le închide. Acestea, în căderea lor, au ucis mulţi soldaţi şi mulţi senatori. Cei rămaşi, împinşi de teamă şi nemaiavînd ce face, s-au întors împotriva duşmanilor. Ei se luptară toată noaptea şi uciseră mare mulţime de soldaţi. Dintre comandanţi ei uciseră pe Telesinus şi Albinus şi le-au cucerit taberele. Lampronius Lucanus, Marcius şi Carrinas, precum şi toţi ceilalţi comandanţi ai armatelor lui Carbo, care luaseră parte la revoltă, au scăpat prin fugă. După cît se pare, numărul morţilor de pe urma acestei lupte a fost de 50.000 de ambele părţi. Fură luaţi peste 8.000 prizonieri de război, iar întrucît cei mai mulţi erau samniţi, Sylla puse să-i străpungă cu suliţele. A doua zi Marcius şi Carrinas, care fuseseră prinşi, fură aduşi înaintea lui. Sylla nu-i cruţă nici pe aceştia, ca pe unii care erau romani, ci îi ucise pe amîndoi, iar capetele lor le trimise lui Lucretius la Praeneste, pentru a fi purtate în jurul zidurilor.

XCIV. Praenestinii, văzînd acestea şi aflînd că armata lui Carbo fusese nimicită în întregime, că Norbanus însuşi fugise încă mai dinainte din Italia şi că Sylla supusese cu energie Italia şi Roma, i-au predat cetatea lui Lucretius. în acest timp, Marius s-a ascuns în nişte şanţuri subterane şi, după scurtă vreme, s-a sinucis. Lucretius i-a tăiat capul lui Marius şi l-a trimis lui Sylla. Acesta după ce l-a expus în mijlocul forului, înaintea tribunei rostrate, se spune că luînd în derîdere vîrsta fragedă a consulului, a rostit cuvintele următoare: „Trebuie să fii vîslaş, mai înainte de a mînui cîrma“. Lucretius, după ce a cucerit cetatea Praeneste, a ucis imediat pe unii dintre membrii senatului, care erau acolo comandanţi sub ordinele lui Marius, iar pe alţii i-a aruncat în închisoare. Pe aceştia Sylla i-a executat după

aceştia ieşiră pe cîmp, el i-a ales de o parte pe aceia care îi fuseseră de vreun folos şi care erau foarte puţini la număr, pe cînd celorlalţi le-a poruncit să se separe în trei grupuri: romani, samniţi şi praenestini. După ce aceştia s-au separat, Sylla le-a adus la cunoştinţă romanilor, printr-o proclamaţie, că şi ei ati săvîrşit fapte vrednice de a fi pedepsite cu moartea, dar că le-a acordat, totuşi, iertâre. în privinţa celorlalţi, a poruncit să fie toţi străpunşi cu suliţele. în schimb, femeilor şi copiilor lor le-a dat voie să plece teferi şi nevătămaţi. în ceea ce priveşte cetatea, el a pus să fie jefuită, ca una care era dintre cele mai bogate de pe vremea aceea. Astfel a fost cucerită cetatea Praeneste. în schimb, Norba, o altă cetate, a mai rezistat o vreme, pînă cînd Aemilius Lepidus[191] intră în timpul nopţii în ea, printr-o trădare, spre marea mîhnire a celor dinăuntru pentru actul de trădare. Unii s-au sinucis, alţii s-au ucis de bună voie unii pe alţii, iar alţii s-au strangulat cu nişte lanţuri. Ceilalţi, baricadînd porţile, au dat foc cetăţii. Dezlănţuindu-se un vînt puternic, focul a mistuit cetatea pînă într-atîta, încît nici o pradă de război nu a mai rămas în cetate. Şi astfel au murit locuitorii din Norba, cu bărbăţie[192].

XCV. Astfel s-a sfîrşit războiul civil din Italia, în cursul căruia au avut loc lupte, incendii şi omoruri multe. Comandanţii armatelor lui Sylla au atacat cetăţile şi au aşezat garnizoane în locurile pe care le suspectau. Pompei a fost trimis în Libia, împotriva lui Carbo, şi în Sicilia, împotriva partizanilor acestuia. Sylla în persoană chemă pe romani la o adunare şi rosti în faţa lor discursuri pline de lăudăroşenie, dar vorbind şi ameninţător, pentru a speria pe ascultătorii săi. El adăugă că va aduce o schimbare spre fericirea poporului, dacă acesta i se va supune, iar pe duşmani nu-i va cruţa de pedeapsa capitală şi îi va urmări cu perseverenţă, chiar pe praetori, quaestori şi tribuni militari şi pe toţi cei ce au pactizat cu inamicii lui, din ziua aceea în care consulul Scipio nu şi-a respectat

valeri. Căci, după cum se pare, Sylla a fost primul care a proscris pe cei care i-a pedepsit cu moartea, şi a promis daruri asasinilor celor proscrişi, recompense pentru denunţători şi pedepse pentru tăinuitori. Nu peste multă vreme, mai adăugă alţi senatori la lista proscrişilor. Dintre aceştia, cei prinşi pe neaşteptate erau ucişi pe loc, în case, pe uliţe, în temple. Alţii erau duşi pe sus în faţa lui Sylla şi aruncaţi la picioarele lui. Alţii erau tîrîţi şi căleaţi în picioare, fără ca spectatorii să îndrăznească să scoată vreun cuvînt de protest la vederea acestor orori, într-atît erau de înspăimîntaţi. Alţii erau exilaţi, iar altora li se confisca averea. Pe urmele fugarilor din cetate alergau emisari care îi căutau peste tot şi pe cîţi îi prindeau îi omorau.

XCVI. Numeroase au fost osîndirile, exilările şi confiscările de bunuri ale italicilor, şi anume ale acelora care au slujit într-o măsură oarecare pe Carbo, pe Norbanus, pe Marius sau pe vreunul din cei ce comandau armatele acestora. împotriva lor au fost date în întreaga Italie osînde severe. Capetele de acuzaţie erau de tot soiul: pentru praetură, pentru campania militară, pentru încasare de impozite sau pentru orice alt serviciu sau conspiraţie făcută împotriva lui Sylla. Acuzaţii grave mai erau: găzduirea cuiva, prietenie cu cineva şi împrumutul pe dobîndă, fie că cineva lua sau dădea bani[193]. Se obişnuia ca cineva să fie socotit ca vinovat numai pentru bunăvoinţa arătată cuiva sau numai dacă a călătorit în tovărăşie cu cineva suspectat. Aceste osîndiri erau date mai ales împotriva celor bogaţi. Cînd începu să fie lipsă de pricini de osîndă împotriva unor persoane izolate, Sylla porni împotriva unor cetăţi întregi, pedepsindu-le şi pe acestea. Unora din ele le distruse pînă în temelii acropola, le doborî zidurile sau le impuse amenzi colective, storcîndu-le biruri foarte grele. în multe din aceste cetăţi Sylla a aşezat, în calitate de colonişti, pe cetăţenii care făcuseră serviciul militar sub comanda sa; aceasta, în scopul de a avea posturi de pază în întreaga Italie. Iar pămînturile, cît şi casele locuitorilor le trecu în

după moartea lui. Căci, gîndindu-se că ei nu vor avea asigurate posesiunile lor, dacă hotărîrile luate de Sylla nu vor rămînea în vigoare, au luptat pentru dînsul, chiar şi după ce dînsul îşi schimbase părerea. Acestea se petreceau în acel timp în Italia. Pompei, trimiţînd pe oamenii săi, îl prinse pe Carbo, care, însoţit de mai mulţi patricieni, trecuse în taină din Libia în Sicilia şi de aci în insula Cossyra. în ce priveşte pe însoţitorii lui, Pompei a poruncit oamenilor săi să-i ucidă fără a-i mai aduce înaintea sa. Dar pe Carbo, care fusese de trei ori consul, Pompei îl puse să stea la picioarele sale legat în lanţuri, îi adresă după aceea cuvinte de acuzare în public şi apoi îl ucise, iar capul lui îl trimise lui Sylla.

XCVII. După ce s-a răfuit cu toţi duşmanii săi aşa cum i-a plăcut, în afară numai de Sertorius, care era departe, Sylla trimise contra acestuia în Spania pe Metellus. El statornici treburile cetăţii după bunul său plac, aşa cum a voit. Nu putea fi însă vorba de votare prin ridicare de mîini sau prin sorţi, întrucît toată lumea era îngrozită de teamă şi stătea ascunsă sau tăcea. Ba chiar, cetăţenii votară că tot ce statornicise Sylla în calitate de consul şi proconsul să fie validat, fără dare de socoteală. Statuia lui ecvestră, aurită, fu aşezată în faţa tribunei rostrate, avînd inscripţia: „Lui Cornelius Sylla, comandant norocos[66]. Căci astfel îl numeau linguşitorii, de vreme ce el era norocos împotriva duşmanilor săi, şi, cu trecerea timpului, această linguşire deveni un fel de poreclă. Mai de mult, am găsit undeva un document care socotea că Sylla a fost denumit prin decret „Favorit al Venerei[66194], şi acest lucru nu mi se pare nepotrivit, de vreme ce a mai fost numit şi „Norocosul[66195]. în adevăr, numele de „Faustus[66196] poate fi apropiat de cel de „Favorit al Venerei[66]. Există chiar un text al prorocirii făcute de oracol lui Sylla, care îl întreba despre viitor. Acest text confirmă cele ce am spus mai sus: „Ai încredere în mine, romane: Venus, cea care a avut grijă de neamul lui Enea, ţi-a dăruit o mare putere. Iar tu să

muntelui Taurus cel veşnic acoperit de nămeţi, un loc în care se aflâ mult întinsul oraş al carienilor, iar locuitorii lui sălăşluiesc în acest oraş, al cărui nume vine de la Afro· dita. Iar tu, trimiţînd ca dar o secure, vei dobîndi o putere a tot cuprinzătoare[66]. Oricare dintre aceste două denumiri le-au decretat romanii, ridicînd chiar şi statuie lui Sylla,. eu am impresia că ei le-au dat astfel cu o ironie ascunsă mai curînd, decît pentru a-l îmblînzi. Sylla a trimis o dată cu securea, o coroană de aur pe care înscrisese următoarea inscripţie: „Această cunună, o Afrodita! ţi-am consacrat-o eu, dictatorul Sylla, după ce te-am văzut în vis conducînd oştirea şi luptînd înarmată cu armele lui Ares ![66]

XC VIII. Fiind în fapt stăpîn absolut şi tiran, nu prin alegere liberă, ci prin forţă şi violenţă, dar avînd nevoie să dea aparenţă că este ales, Sylla folosi următorul truc. Odinioară, la romani, regii erau aleşi pentru meritele lor. Iar atunci cînd regele murea, rînd pe rînd, timp de cinci zile guverna cîte un senator, pînă cînd poporul alegea un rege nou. Pe cel ce guverna în timpul celor cinci zile ei îl numeau „regent[66197]. Căci în acest timp el era ca şi rege. De asemenea, consulii, cînd erau pe punctul de a ieşi din funcţie, pregăteau întotdeauna din timp alegerea succesorilor. Şi dacă vreodată se nimerea să nu existe consul, atunci era instituit un regent, pentru a avea grijă de alegerea consulilor. Sprijinindu-se pe acest obicei, în lipsa consulilor, întrucît Carbo murise în Sicilia, iar Marius la Praeneste, Sylla plecă pe ascuns din oraş şi porunci senatului să aleagă între timp un aşa numit regent. Iar senatul alese pe Valerius Flaccus, sperînd că acesta va propune alegerea noilor consuli. Dar Sylla îi scrise lui Flaccus să aducă la cunoştinţa poporului părerea sa, cum că în împrejurările date, el, Sylla, consideră ca cel mai de folos cetăţii instituirea magistraturii denumită „dictatura[66], obicei care fusese desfiinţat de patru sute de ani. Iar cel pe care îl vor alege dictator, el ceru să-şi exercite funcţia, nu pe un anume timp, ci pînă cînd Roma, Italia şi întregul

nicio îndoială. Acest lucru nici Sylla nu l-a tăinuit ci, spre sfîrşitul scrisorii, l-a dezvăluit, spunînd că după părerea sa, el însuşi va fi cel mai de folos cetăţii în împrejurările date.

XCIX. Aceasta era scrisoarea pe care o trimisese Sylla. Iar romanii îl proclamară stăpînitor absolut pe cît timp va voi, fără de voia lor şi nici în conformitate cu legea, socotind că evenimentele nu mai sînt în puterea lor. Şi au acceptat, în zăpăceala generală, falsa aparenţă a votării, ca un simulacru amăgitor al libertăţii. Şi în vechime domnia dictatorilor era o tiranie[198], deşi era dată pe o scurtă durată de timp. Acum însă, pentru prima oară, tirania extinsă pe timp îndelungat deveni completă. Atît doar adăugară ei, pentru înfrumuseţarea textului legii, că îl aleg pe Sylla dictator pentru stabilirea legilor pe care le va aproba el însuşi şi pentru restaurarea republicii. Astfel, romanii, după ce au uzat de regalitate timp de peste şaizeci de olympiade[199] şi, după regi, de regimul republican şi de consuli, aleşi anual drept conducători, timp de alte o sută de olympiade, au ajuns din nou la regalitate[200]. Acum era la greci a o sută şaptezeci şi cincea olympiadă, iar în Olympia nu mai era alt concurs decît acela de alergare a unui stadiu. Căci Sylla mutase la Roma pe atleţi şi toate celelalte spectacole pentru celebrarea faptelor măreţe săvîrşite împotriva lui Mithridate sau a italicilor. Acesta era acum numai un prilej dat poporului să răsufle şi să se bucure în voie în urma încercărilor prin care trecuse.

C. Pentru a amăgi poporul că el a guvernat după constituţia strămoşească, Sylla îl puse să aleagă consuli. Şi astfel au fost aleşi consuli Marcus Tullius şi Cornelius Dolabella[201]. Cît despre Sylla, ca un adevărat monarh, era dictator peste consuli. Căci înaintea lui, în calitate de dictator, erau purtate douăzeci şi patru de fascii[202], aşa cum se făcea odinioară înaintea regilor. El se mai înconjură cu o puternică gardă personală, desfiinţă legile de pînă atunci şi făcu altele în locul lor.

o fi îndeplinit pe cea de praetor. El a mai interzis ca cineva să fie ales pentru a doua oară într-o funcţie, înainte de a fi trecut un răstimp de 10 ani. Aproape că desfiinţă funcţia de tribun al plebei, după ce o aduse în situaţia de a fi cu totul lipsită de rost. El a oprit prin lege ca un tribun al plebei să mai îndeplinească şi o altă magistratură. De aceea, toţi aceia care se pretindeau a fi de neam ilustru s-au abţinut de a mai exercita funcţia de tribun al plebei[203]. Eu nu pot spune sigur dacă Sylla a fost acela care a făcut ca această magistratură, sub forma în care există ea azi, să treacă din mîinile plebeilor în acelea ale senatorilor. La lista senatorilor, al căror număr se împuţinase din pricina răscoalelor şi a războaielor, el a mai adăugat încă trei sute dintre cei mai de vază cavaleri, după ce a dat tribunilor dreptul ca să voteze fiecare separat. El a înscris, în rîndurile plebei, după ce i-a eliberat, pe sclavii celor asasinaţi, alegînd pe cei mai tineri şi mai robuşti, în număr de peste zece mii, şi proclamîndu-i cetăţeni romani. El le-a dat numele de „cornelieni[44], după propriul său nume, pentru a avea la dispoziţia sa zece mii de oameni din rîndurile plebei, gata să-i asculte orbeşte poruncile. Urmărind acelaşi scop, de a-şi procura partizani în Italia, împărţi numeroase loturi de pămînt, prin oraşe, soldaţilor din legiunile care luptaseră pentru dînsul, după cum am spus mai înainte, unele din aceste loturi fiind neîmpărţite încă, altele luîndu-le, ca pedeapsă, de la cetăţile cucerite[204].

CI. Sylla era atît de cumplit în toate acţiunile sale şi aprig la mînie, încît l-a ucis în mijlocul forului pe Quintus Lucretius Ofella. Acesta cucerise pentru Sylla cetatea Praeneste, îl silise prin asediu pe consulul Marius să depună armele şi desăvîrşise victoria lui Sylla. Sylla făptui acest omor fiindcă Ofella cerea, pentru serviciile sale, să fie numit consul, pe baza obiceiului strămoşesc, deşi era numai cavaler, înainte de a. fi îndeplinit funcţia de quaestor şi pe cea de praetor şi cerea, în acest scop, concursul cetăţenilor

de la mine că eu l-am ucis pe Lucretius, fiindcă n-a voit să asculte de mine[44]. Şi le mai spuse următoarea poveste: „Un ţăran a fost muşcat de păduchi, în timp ce ara. El s-a oprit de două ori din arat şi îşi curăţi cămaşa de para· ziţi. Dar, deoarece fu iarăşi muşcat, pentru a nu mai fi oprit din lucru, scoase cămaşa şi o arse. Tot astfel şi eu — zise Sylla — îi fac atenţi pe cei învinşi de două ori, că a treia oară mă văd silit să-i ard în foc[44]. Cu aceste cuvinte Sylla înspăimîntă şi mai mult pe adversarii săi, şi guvernă mai departe după bunul său plac. După războiul împotriva lui Mithridate, el îşi sărbători triumful. Unii numeau în bătaie de joc felul de a guverna al lui Sylla „regalitate renegată[44], socotind că îi lipseşte numai denumirea de „rege[44]. Alţii, făcînduşi o părere contrară de pe urma faptelor lui, numeau guvernămîntul lui Sylla „tiranie mărturisită[44].

CIL Acest război civil i-a adus pe romani şi pe toţi italicii într-o stare tot atît de nenorocită, ca şi pe toate popoarele din afara Italiei. Mai întîi, aceste popoare fură jefuite[205] pe rînd de briganzi, de Mithridate şi de Sylla. Apoi, ele fură sărăcite prin dări numeroase, vistieria statului fiind secătuită în urma războaielor civile. Căci toate popoarele şi toţi regii aliaţi romanilor, precum şi cetăţile — anume nu numai acelea tributare romanilor, dar şi toate acelea care li se închinaseră în virtutea unor convenţii încheiate sub jurămînt —, ca şi acelea care erau independente şi scutite de dări, în urma unei alianţe încheiate cu romanii, sau vreunui alt merit, au primit, toate, porunca de a plăti dări şi de a se supune romanilor. Ba chiar, unora din aceste cetăţi li £e luară teritoriile şi porturile care le fuseseră date lor prin tratate. Sylla a impus la votare un decret prin care Alexandru, fiul lui Alexandru regele Egiptului, fu numit rege în Alexandria. Pe atunci domnia Egiptului era lipsită de un rege bărbat, iar femeile de familie regală aveau nevoie de un bărbat înrudit cu ele[206]. Sylla spera să scoată mulţi bani dintr-o ţară bogată în aur, cum era Egiptul. Acest Alexandru crescuse în insula Cos[207] şi

tuia. Dar locuitorii Alexandriei îl uciseră numai după nouăsprezece zile de domnie, pe cînd îl conduceau din palat la gimnaziu[208], deoarece, ascultînd de Sylla, acest Alexandru se purta faţă de ei într-un mod criminal. Căci egiptenii nu se temeau de alte popoare şi aceasta atît din cauza mărimii propriei lor puteri, >cît şi fiindcă fuseseră loviţi pînă acuma de nenorocirile venite din afară.

CUI. în anul următor Sylla, deşi era dictator, totuşi, pentru a da o falsă aparenţă şi un simulacru de cîrmuire democratică, s-a lăsat să fie ales a doua oară consul, împreună cu Metellus Pius. De atunci, poate, şi pînă în ziua de azi, monarhii romani, desemnînd pe consulii patriei lor, îşi dau cîteodată lor înşişi, acest titlu, socotind că-i o mare cinste, pe lingă rangul suprem, să fie şi consul. Iar anul următor, poporul, care pe atunci îl cinstea pe Sylla, l-a ales consul. Dar acesta n-a primit funcţia, ci a numit drept consuli pe Servilius Isauricus şi pe Claudius Pulcher, iar el însuşi a renunţat de bunăvoie la înalta demnitate de dictator[209], fără să-l fi constrîns cineva. Eu găsesc uimitor şi această faptă a lui. în adevăr, primul şi singurul dintre bărbaţii de stat de pînă atunci, Sylla a renunţat la o funcţie atît de importantă fără a fi silit de cineva. Şi aceasta a făcut-o nu în favoarea copiilor, cum au abdicat Ptolomeu[210] în Egipt, Ariobarzanes în Capadocia şi Seleucos în Siria, ci Sylla a renunţat în favoarea celor guvernaţi de el. Este desigur un lucru lipsit de raţiune ca cineva, care a înfruntat cu temeritate pericolele pentru a ajunge prin violenţă la domnie, să renunţe de bunăvoie la putere. Dar de necrezut, cum nu mai poate exista altceva, este faptul netemerii că a ucis peste zece mii de tineri în acest război civil, că a luat viaţa a nouăzeci de senatori duşmani ai lui, dintre care cincisprezece foşti consuli, si că *a* omorît două mii şase sute din aşa numiţii cavaleri[211], împreună cu exilaţii, a căror avere fusese confiscată, iar cadavrele multora dintre ei aruncate fără

mase scutirea de dări, Sylla se proclamă pe sine un simplu particular.

CIV. Semeţia şi norocul erau neasemuit de mari la acest bărbat de stat. Se spune că atunci cînd şi-a dat demisia din funcţia de dictator, ar fi spus înaintea adunării poporului că va da socoteală de faptele sale, dacă cineva o va cere. Apoi, poruncind să se depună fasciile şi securile, a concediat garda sa personală şi singur, înconjurat numai de prietenii săi, a străbătut mijlocul oraşului sub privirile mulţimii înspăimîntate. Odată, pe cînd Sylla se ducea acasă, un tînăr îl copleşi cu mustrări şi, cum nimeni nu-l împiedica, el prinse curaj şi, tot înjurîndu-l, ajunse pînă la casa lui Sylla. Iar Sylla, care era aprig la mînie faţă chiar de cei mai de seamă bărbaţi de stat şi cetăţi, suferi în tăcere insultele tînărului. Intrînd, el spuse doar atît, fie din înţelegere, fie făcînd la întîmplare o profeţie cu privire la viitor: „Acest tînăr va face ca nici un dictator*să nu mai abdice din funcţiunea sa“. Romanii, peste puţin timp, putură constata adevărul vorbelor lui Sylla, atunci cînd Caius Cezar refuză să abdice din funcţia de dictator. După părerea mea, Sylla a fost un om violent şi puternic în toate privinţele. El a dorit să devină dictator, pe cînd era un simplu particular şi apoi, din dictator, a dorit să devină un simplu particular. După aceea, el a trăit retras la ţară, pe proprietatea sa la Cumae, în Italia, iar acolo, în singurătate, se ocupa de pescuit şi vînătoare. Deşi părăsise felul de viaţă ca simplu particular la oraş, nu era neputincios pentru a întreprinde din nou orice altă acţiune. El era în plină putere a vîrstei şi sănătos la corp; în Italia avea o sută douăzeci de mii oameni care de curînd făcuseră campania cu el şi primiseră de la el mari daruri, în loturi de pămînt. În Roma erau gata să-i asculte porunca zece mii de cornelieni şi o mulţime de partizani ai lui, binevoitori faţă de Sylla şi înfricoşători pentru duşmani. Ei socoteau că siguranţa lor, din cauza faptelor săvîrşite alături de Sylla, le cerea să-l sprijine. Eu însă cred că Sylla, dezgustat de războaie, dezgustat

CV. Abia se retrăsese Sylla de la conducere că romanii, scăpaţi de ucideri şi de tiranie, începură iarăşi puţin cîte puţin să pună la cale răscoale. Au fost numiţi consuli Quintus Catulus[212], dintre partizanii lui Sylla, şi Lepidus Aemilius[213] din partidul adversarilor acestuia. Cei doi consuli erau foarte duşmănoşi unul faţă de altul şi începură de îndată să nu se-nţeleagă. Şi era limpede că de aci avea să ţîşnească alte nenorociri. Sylla, care se afla la ţară, a avut un vis: i-a apărut divinitatea, care îl chema la dînsa. îndată ce se făcu ziuă, el comunică prietenilor săi visul, scrise în grabă testamentul său, făcînd toate formele în aceeaşi zi. După ce îşi puse sigiliul[214] pe testament, spre seară fu apucat de friguri iar în noaptea aceea chiar muri, în vîrstă de şaizeci de ani. El pare a fi fost omul cel mai norocos, atît cu privire la sfîrşitul său, cît şi în toate celelalte privinţi. El a şi fost numit „Norocosul·[6]. Şi acest lucru este adevărat, dacă cineva socoteşte că a fi norocos înseamnă a obţine[215] tot ce doreşti. La Roma se iscă îndată după moartea lui o revoltă; unii socoteau cu cale ca corpul lui să fie purtat cu pompă prin toată Italia şi să fie depus la Roma în for «i mai cereau funeralii publice pentru el, iar Lepidus şi partizanii săi se opuneau. Catulus însă şi partizanii lui Sylla ieşiră învingători. Corpul acestuia fu adus la Roma, străbătînd Italia pe un pat meşterit în aur şi cu podoabe regeşti. Alaiul era urmat de o mulţime de trompeţi, de călăreţi şi de o mare mulţime înarmată, care mergea la pas. Cei care serviseră sub ordinele lui alergară, înarmaţi, din toate părţile pentru a-l escorta şi fiecare, de îndată ce sosea, se aşeza în ordine. O altă mulţime, cum nu se mai văzuse, alergă şi ea. Calea alaiului cu corpul neînsufleţit al lui Sylla era deschisă de stindarde şi fascii, aşa cum fusese onorat cînd trăia şi deţinea funcţia de dictator.

CVI. Cînd s-a ajuns la Roma, trupul lui Sylla a fost purtat prin oraş cu o pompă nemaipomenită. I-au fost aduse peste două mii de coroane de aur, lucrate în grabă, ca daruri ale cetăţenilor şi ale legiunilor care

înmormîntării. De teama armatei care sosea din toate părţile, toţi preoţii şi toate preotesele, fiecare în podoabele lor, întregul senat şi toţi marii demnitari, cu insignele lor, luară parte la procesiunea mortuară. Urma mulţimea aşa numiţilor cavaleri, în costumele lor luxoase, apoi, în detaşamente separate, armata care seryise sub ordinele lui Sylla. Toţi aceştia veniseră în grabă spre a lua parte la înmormîntare, purtînd insigne aurite şi arme de argint, aşa cum se obişnuieşte a se purta şi astăzi în procesiuni. Mulţimea trîmbiţaşilor era nesfîrşită; ei cîntau pe rînd melodii duioase şi jalnice. Strigăte de aprobare porneau mai întîi din piepturile senatorilor, apoi, rînd pe rînd, din ale cavalerilor, ale armatei şi din rîndurile poporului; unii, fiindcă plîngeau sincer moartea lui Sylla, iar alţii fiindcă se temeau încă de armată şi de corpul lui neînsufleţit, nu mai puţin decît ca atunci cînd era în viaţă. Căci ei, trecînd în revistă evenimentele întîmplate şi amintindu-şi de faptele săvîrşite de Sylla, erau cuprinşi de teamă. Şi erau de aceeaşi părere cu adversarii lor că acesta a fost cel mai norocos dintre oameni şi se temeau de el chiar mort fiind. Cînd corpul lui fu aşezat pe tribuna oratorilor în for, cel mai de seamă orator rosti cuvîntarea obişnuită la înmormîntare, deoarece fiul lui Sylla, Faustus, era prea tînăr. Apoi patul funerar a fost luat pe umeri de cei mai robuşti senatori şi dus pe cîmpul lui Marte, unde se înmormîntează numai regii. Rugul lui fu înconjurat de cavaleri şi de armată[216].

CVII. Acesta a fost sfîrşitul lui Sylla. întorcîndu-se de la incinerarea lui Sylla, cei doi consuli au început de îndată să se certe, aducîndu-şi unul altuia cuvinte injurioase, iar mulţimea din oraş s-a împărţit între cele două tabere ale lor. Lepidus îi cîştigă pe italici de partea sa, promiţîndu-le că le va înapoia pămînturile pe care li le luase Sylla. Senatul, cuprins de teamă, i-a pus pe amîndoi să jure că nu vor sfîrşi neînţelegerile lor prin război. Lepidus însă, după ce a obţinut prin vot Gallia transalpină[217], nu s-a mai întors la Roma pentru a asista

el era de părere că jurămîntul îl lega numai pentru anul de consulat. Planurile lui însă nu scăpară senatului care îl chemă la Roma. Dar şi el, ştiind prea bine pentru ce este chemat, porni cu întreaga armată cu gîndul să intre în oraş însoţit de ea. Fiind însă împiedicat, el porunci armatei să pună mîna pe arme, iar Catulus dădu aşişderea poruncă ostaşilor săi. Avu loc o mică încăierare între cele două tabere pe cîmpul lui Marte, în care Lepidus fu învins. Atunci, fără a continua lupta, Lepidus navigă spre Sardinia, unde, chinuit de o boală mistuitoare, a murit. Iar armata lui, după cîteva hărţuieli, s-a risipit puţin cîte puţin. Dar partea mai puternică a ei a fost dusă de Perpenna la Sertorius în Spania.

CVIII. Au rămas să fie arătate, dintre luptele purtate de partizanii lui Sylla, acelea întreprinse împotriva lui Sertorius, lupte care au durat opt ani şi care nu au fost nicăieri uşoare pentru romani, întrucît erau îndreptate nu împotriva celtiberilor, ci împotriva altor romani şi împotriva lui Sertorius. Acesta fusese ales comandantul Spaniei, pe timpul cînd el se lupta, alături de Carbo, împotriva lui Sylla. El pusese stăpînire pe cetatea Suessa, în timpul armistiţiului. De aci el plecă pentru a prelua funcţia de praetor. Avînd o armată recrutată în Italia şi adunînd o alta dintre celtiberi, izgoni din Spania pe praetorii găsiţi acolo, care de dragul lui Sylla refuzau să-i predea praetura. El se luptă cu bravură împotriva lui Metellus, care fusese trimis împotrivă-i de Sylla. Răspîndindu-i-se faima curajului său, Sertorius alese un consiliu, înjghebat din trei sute de prieteni pe care îi avea lîngă el. Acest consiliu el îl declară că este consiliul romanilor şi îl denumi senat, spre jignirea celui de la Roma. După moartea lui Sylla, urmată peste puţin şi de moartea lui Lepidus, Sertorius, avînd o armată de italici şi pe cea adusă lui de către Perpenna, generalul lui Lepidiis, era de aşteptat ca el să pornească asupra Italiei. Dar senatul, speriindu-se, trimise în Spania o altă armată şi cu un alt comandant în persoana lui

CIX. Pompei a înaintat, urcînd cu curaj munţii Alpi, nu pe calea urmată de măreaţa expediţie a lui Hannibal, ci a tăiat un alt drum, pe la izvoarele Ronului[220] şi ale Eridanului. Acestea izvorăsc din munţii Alpi, nu departe unul de altul şi anume: Ronul curge prin ţara gallilor transalpini vărsîndu-se în Marea Tireniană, iar celălalt fluviu, care se mai numeşte şi Padul în loc de Eridan, curge dincoace de Alpi spre Marea Ionică. Puţin după sosirea lui Pompei în Spania, Sertorius îi distruse o legiune întreagă, care plecase după furaje, împreună cu atelajele şi servanţii lor. Apoi tot Sertorius prădă şi nimici pînă în temelii cetatea Laurionţ şi aceasta sub privirile neputincioase ale lui Pompei. în timpul asediului, o femeie scoase cu degetele ochii unui soldat care o prinsese şi o siluise, împotriva firii. Sertorius, aflînd cele întîmplate, a căsăpit întreaga cohortă, deşi era de origine romană, socotind-o că este vinovată de această faptă[221].

CX. La venirea iernii, cele două armate se îndepărtară una de alta. Dar la începutul primăverii, comandanţii porniră iar cu oştile unii împotriva altora: Metellus şi Pompei din munţii Pirinei, unde iernaseră, iar Sertorius şi Perpenna din Lusitania[222]. Ei se ciocniră în preajma cetăţii al cărei nume este Sucrum. Deslănţuindu-se pe un timp senin un tunet înfricoşător şi fulgere neaşteptate, ei nu s-au speriat de aceste fenomene atmosferice, nelăsîndu-se cuprinşi de teamă, ca unii care trecuseră prin păţaniile războiului. Ei se omorîră fără cruţare unii pe alţii, pînă cînd Metellus puse pe fugă pe Perpenna şi îi prădă tabăra, iar Sertorius îl învinse pe Pompei, care fu rănit grav în coapsă cu o lance. Acesta fu sfîrşitul acestei bătălii. Sertorius avea o căprioară albă domesticită şi care umbla slobodă. într-o bună zi, dispărînd căprioara, Sertorius socoti acest lucru ca un semn rău pentru dînsul. El se mîhni şi nu mai întreprinse nimic, fiind batjocorit din pricina căprioarei chiar şi de duşmani. într-o zi, văzînd căprioara trecînd în goană, prin niste

luptă mare la Saguntum[223], care a durat de la amiază şi pînă la ivirea stelelor. El însuşi, în fruntea cavaleriei, l-a învins pe Pompei şi a ucis cam la şase mii de soldaţi duşmani, pierzînd aproape jumătate din ostaşii săi. Cam în acelaşi timp, Metellus a nimicit aproape cinci mii de ostaşi ai lui Perpenna. în ziua următoare, după această luptă, Sertorius, luînd de partea sa pe mulţi barbari, năvăli pe neaşteptate în tabăra lui Metellus, spre înserate, plănuind să sape un şanţ de apărare pentru trupele sale chiar în mijlocul taberei duşmane, acţiune plină de îndrăzneală. Abia cînd Pompei veni în ajutorul trupelor lui Metellus, Sertorius renunţă la planul său de sfidare a duşmanului. Acestea au fost faptele săvîrşite de cele două părţi în timpul acelei veri. Armatele se îndepărtară iarăşi unele de altele, pentru a-şi ocupa tabăra de iernare.

CXI. în anul următor, în timpul celei de-a o sută şaptezeci şi şasea olympiadă, popoarele a două ţări au trecut de partea romanilor, în baza unor convenţii, şi anume: Bithynia, deoarece regele Nicomede a părăsit-o, şi Cirena, părăsită de regele Ptolomeu Lagidul, supranumit Apion. Războaiele ajunseseră la culme şi anume: războiul cu Sertorius în Spania şi acela împotriva lui Mithridate în răsărit; mai era acela împotriva piraţilor pe tot cuprinsul mării, un altul, purtat în ţinuturile Cretei, împotriva cretanilor, iar de-a lungul întregii Italii acela împotriva gladiatorilor[234], război care izbucnise şi el pe neaşteptate şi era foarte aprig. Deşi împărţiţi pe atîtea teatre de război, totuşi romanii au trimes în Spania două legiuni ale armatei lor. Cu aceste trupe şi cu ce mai aveau ei, Metellus şi Pompei coborîră din munţii Pirinei în Spania, Sertorius şi Perpenna le ieşiră înainte, venind din Lusitania, spre a-i înfrunta. în timpul acesta mai ales, au dezertat mulţi soldaţi de-ai lui Sertorius, trecînd de partea lui Metellus.

CXII. înfuriat de cele întîmplate, Sertorius a pedepsit pe mulţi ostaşi într-un mod sălbatec şi barbar.

dinţase paza sa personală celtiberilor, şi nu romanilor. Căci ei nu puteau suferi să fie jigniţi pentru lipsă de credinţă, chiar dacă luptau sub ordinele unui duşman al romanilor. Dar ceea ce îi întărită cel mai mult era faptul că ei se făcuseră vinovaţi de lipsă de credinţă faţă de patria lor din cauza lui Sertorius şi că acum, din pricina dezertorilor, cei rămaşi nu erau socotiţi demni de încredere nici chiar de Sertorius. Şi celtiberii le aduceau multe jigniri, folosindu-se de faptul că ei nu sînt demni de încredere. Totuşi aceştia nu se îndepărtară cu totul de Sertorius, din pricina foloaselor pe care le aveau de la el. Căci nu exista pe atunci un comandant mai războinic şi mai norocos ca acesta. De aceea, celtiberii îl numeau pe Sertorius, din cauza iuţelii lui la fapte, Hannibal, care a fost la ei comandantul cel mai aspru şi cel mai viclean. Aceasta era starea sufletească a soldaţilor lui Sertorius. Armatele lui Metellus făceau incursiuni în multe cetăţi ale acestuia şi sileau pe locuitorii lor la supunere faţă de ei. în timp ce Pompei asedia cetatea Pallantia şi pusese sub ziduri proptele de lemn, apăru Sertorius şi despresură cetatea. Dar Pompei reuşi să dea foc mai din vreme zidurilor şi apoi se retrase la Metellus. Sertorius ridică la loc zidurile căzute, apoi, năpustindu-se asupra oştilor care erau în tabără pe lîngă ţinutul Kalagyros, ucise trei mii din ei. Acestea sînt evenimentele petrecute în acel an în Spania[225].

CXIII. în anul următor, comandanţii romanilor, căpătînd mai mult curaj, au atacat cetăţile guvernate de Sertorius, sfidînd orice primejdie, în multe ocazii cedînd pasul, alteori atacînd şi luptîndu-se cu cei pe care îi întîlneau în cale. Totuşi, ei nu s-au angajat într-o bătălie mare, ci întruna luau parte la încăierări parţiale şi de la distanţă[226] pînă cînd, în anul următor, ei au atacat din nou pe duşmani cu o şi mai mare nepăsare de primejdii. Sertorius însă, a cărui minte era încă de mult tulburată de divinitate, a renunţat de bună voie la truda luptelor. în schimb, el se deda unei vieţi molatice, petrecîndu-şi

bănuieli, foarte crud la pedeapsă şi bănuitor faţă de toţi, astfel încît chiar Perpenna, care, după revolta lui Aemilius, trecuse de bună voie de partea lui cu o mare armată, s-a îngrijorat de propria soartă şi a uneltit mai dinainte împotriva lui Sertorius, complotînd împreună cu alţi zece bărbaţi. Cîţiva din aceşti bărbaţi, fiind denunţaţi lui Sertorius, îi pedepsi pe unii cu moartea, iar alţii scăpară cu fugă. Perpenna, scăpînd nedovedit, într-un mod de necrezut, se grăbi şi mai mult la faptă. Dar cum Sertorius nu se despărţea nicăirea de garda sa personală, el îl chemă la un ospăţ şi, îmbătîndu-i pe el şi garda de soldaţi aşezaţi de jur împrejurul lui, îl omorî în timpul ospăţului[227].

CXIV. Atunci armata se revoltă împotriva lui Perpenna cu multă larmă şi plină de mînie, soldaţii trecînd imediat de la supărare împotriva lui Sertorius la bunăvoinţă faţă de dînsul, aşa cum oricine se leapădă de mînia sa împotriva unuia care a murit, întrucît cel mort nu mai este o piedică pentru cel supărat pe el, ci acesta abia acum preamăreşte virtuţile mortului, cu sentimente de milă şi amintiri bune. Gîndind atunci în ei înşişi la starea ce s-a ivit, soldaţii ajunseră să-l dispreţuiască pe Perpenna ca pe un simplu particular şi, socotind că numai capacitatea lui Sertorius putea fi salvatoare pentru dînşii, ei erau supăraţi pe Perpenna, — atît soldaţii romani, cît şi barbarii care erau cu ei, şi mai ales lusitanii, de slujbele cărora Sertorius se folosea într-ales. Cînd, însă, după deschiderea testamentului lui Sertorius s-a văzut că Peranna era înscris în el ca moştenitor, i-a cuprins şi mai mult pe toţi mînia şi ura împotriva lui Perpenna, ca împotriva unuia care a săvîrşit o crimă nu numai împotriva unui comandant şi conducător, ci şi împotriva unui prieten şi binefăcător. Şi ei ar fi trecut la acte de violenţă, dacă Perpenna, alergînd la ei în toată graba, nu i-ar fi cîştigat de partea sa pe unii prin daruri, iar pe alţii prin făgăduieli. Pe unii îi sperie prin ameninţări, iar pe alţii îi întrebuinţă pentru a înspăimînta pe ceilalţi. Păşind în faţa mulţimii,

soldaţii i se supuseră ca unui praetor (căci, după Sertorius, acesta avea rangul cel mai mare), totuşi, şi în acel moment, nu fără un rest de duşmănie. în adevăr, Perpenna, îndată ce se simţi sigur, se arătă tare crud în pedepsele date, întrucît ucise trei din patricienii fugiţi din Roma o dată cu el şi pe un nepot de frate al său.

XV. Metellus plecă în altă parte a Spaniei, întrucît nu-i mai părea greu să lase lichidarea lui Perpenna numai pe seama lui Pompei. Timp de cîteva zile au avut loc ciondăniri şi încăierări între Pompei şi Perpenna, fără să fie întrebuinţată toată puterea armatelor, pînă cînd, în a zecea zi, s-a dezlănţuit o bătălie foarte mare. Ambii comandanţi se hotărîră să decidă soarta războiului într-o singură bătălie. Pompei, fiindcă dispreţuia capacitatea de comandant a lui Perpenna, iar Perpenna, fiindcă simţea că nu va putea să se bizuie multă vreme pe-o armată care nu-i era devotată şi se aruncă în luptă aproape cu toate forţele sale. Pompei ieşi repede învingător, întrucît nici comandantul advers nu era de seamă, nici armata inamică nu lupta cu tragere de inimă. Şi după ce soldaţii lui au luat-o la fugă toţi odată, Perpenna s-a ascuns sub un tufiş de verdeaţă, temîndu-se mai mult de ai săi, decît de duşmani. Nişte călăreţi însă, prinzîndu-l, l-au tîrît la Pompei, lovit de proprii săi soldaţi, ca asasin al lui Sertorius; în acest timp, el zbiera că va destăinui lui Pompei multe secrete 'cu privire la răscoala din Roma. El striga acestea fie că spunea adevărul, fie că voia să fie dus viu înaintea lui Pompei. Dar Pompei trimise nişte soldaţi care îl uciseră pe Perpenna înainte de a ajunge să dea ochi cu el. Desigur, Pompei se temea ca nu cumva Perpenna să facă destăinuiri neaşteptate, din care să ţîşnească noi nenorociri pentru Roma. Şi se pare că Pompei a procedat foarte cuminte şi a săvîrşit acest omor spre bunul său renume. Acesta fu sfîrşitul războiului din Spania, care a urmat sfîrşitului vieţii lui Sertorius. Căci se pare că războiul nu s-ar fi încheiat nici atît de repede, nici atît de lesne, dacă Sertorius ar mai fi trăit încă.

cu numele de Spartacus, de naţie tracă, care slujise odinioară în armata romanilor, dar care căzînd prizonier şi iiind vîndut ca sclav se număra acum printre gladiatori, a convins cam vreo şaptezeci de oameni dintre tovarăşii săi să-şi pună viaţa în primejdie pentru libertate mai degrabă decît pentru a se oferi în spectacol la circ. El, împreună cu tovarăşii săi, au trecut cu forţa peste paznicii lor şi au fugit, iar după ce i-a înarmat pe oamenii săi cu ciomege şi pumnale, pe care le-a luat de la nişte călători, s-a refugiat pe muntele Vezuviu. Aci, el primi o mulţime de sclavi fugiţi de la stăpîni precum şi un număr de cetăţeni liberi, de pe ogoare, şi se apucă să prade ţinuturile din apropiere, avînd ca locotenenţi pe gladiatorii Oenomaus şi Crixus. Datorită faptului că el împărţea cîştigurile prădăciunilor în părţi egale, în scurt timp s-a adunat în jurul lui o mare mulţime de oameni[228]. împotriva lui a fost trimis mai întîi Varinius Glaber şi mai apoi Publius Valerius. Aceştia nu comandau o armată de cetăţeni, ci adunaseră trupe în grabă şi pe drum, căci romanii nu socoteau acţiunea aceasta ca un război, ci ca o incursiune sau ca ceva asemănător în vederea stîrpirii unor prădăciuni. Aceştia, ciocnindu-se cu Spartacus, fură învinşi. Spartacus în persoană ajunse să pună mîna pe calul lui Valerius, iar comandantul romanilor fu în pericol să fie cît pe ce luat prizonier de către gladiator. După această izbîndă, alergară şi mai mulţi oameni în rîndurile lui Spartacus. Acesta avea acum o armată de şaptezeci de mii de oameni. El puse să i se lucreze arme şi-şi adună echipament[229].

CXVII. Cei din Roma însă trimiseră împotriva lui pe consuli împreună cu două legiuni. Crixus, care comanda treizeci de mii de oameni, fu învins de una din legiuni la muntele Garganus[230]. El pieri dimpreună cu două treimi din armata pe care o comanda. Spartacus se grăbea s-ajungă prin munţii Apenini în Alpi, în Gallia transalpină. Unul din consuli, luîndu-i-o înainte, îi împiedică fuga, iar celălalt consul îl urmărea de aproape. Spartacus,

sute de prizonieri romani lui Crixus, ca unui erou, şi a pornit în grabă asupra Romei în fruntea a o sută douăzeci de mii de pedestraşi. Mai întîi a dat foc echipamentelor care nu-i erau de folos, a ucis pe toţi prizonierii de război şi a înjunghiat toate vitele de povară, spre a-şi înlesni mersul. Pe drum, o mulţime de transfugi veniră la dînsul, dar el nu primi pe nimeni în rîndurile sale. Consulii iarăşi îi ieşiră în cale prin împrejurimile ţinutului Picenum. Urmă o altă mare bătălie, în care romanii fură iarăşi învinşi. Totuşi Spartacus renunţă la marşul asupra Romei, întrucît nu era încă pregătit de luptă, neavînd întreaga oştire înarmată, — căci el n-avea nici o cetate ca aliată, ci oamenii lui erau sclavi, transfugi şi adunătură de tot soiul. Spartacus puse stăpînire pe cetatea Thurium şi pe munţii din jurul cetăţii. El împiedică pe negustori să importe în cetate aur şi argint, şi pe oamenii săi de a dobîndi aceste metale, ci cumpăra numai fier şi bronz pe preţ mare şi nu făcea nici un rău acelora care le aduceau. După ce au căpătat belşug de materiale, Spartacus şi partizanii săi se pregătiră bine şi începură să facă dese incursiuni de pradă. Ajungînd iarăşi la încăierare cu romanii, ei i-au învins şi s-au întors încărcaţi cu o pradă bogată.

CXVIII. Războiul acesta dura de trei ani şi era pustiitor, deşi la început fusese luat în rîs şi dispreţuit, ca unul purtat de gladiatori. După ce a fost hotărîtă alegerea altor comandanţi de armată, i-a curpins pe toţi teama şi nu s-a prezentat nici un candidat spre a fi ales. Pînă cînd Licinius Crassus, personaj ilustru printre romani, atît prin originea sa nobilă, cît şi prin bogăţie, a primit să preia comanda şi, în fruntea a şase legiuni, a pornit împotriva lui Spartacus. Ajungînd pe tărîmul de luptă, el a preluat şi comanda celor două legiuni ale consulilor. De îndată el a desemnat prin tragere la sorţi, pentru a fi pedepsită, a zecea parte a acestor legiuni, deoarece fuseseră adeseori învinse, şi i-a executat pe cei ieşiţi la sorţi. Alţi istorici sînt însă de altă părere şi

asupra marelui număr al celor ieşiţi la sorţi. în oricare din aceste două feluri a acţionat, Licinius Crassus a început să li se pară soldaţilor săi mai înfricoşător decît o înfrîngere suferită din partea duşmanilor. Astfel el învinse zece mii de partizani ai lui Spartacus, aflaţi undeva în propria lor tabără, şi după ce a omorît două treimi din ei porni împotriva lui Spartacus însuşi, ca o sfidare a duşmanului. învingîndu-l şi pe acesta într-un mod strălucit, el îl urmări în timp ce fugea spre mare, cu intenţia de a trece în Sicilia. Licinius Crassus, ajungîndu-l din urmă pe Spartacus, îl înconjură, pe el şi armata lui, cu şanţuri, ziduri şi palisade.

CXIX. Pe cînd Spartacus se străduia ca, spărgînd zidul împresurării, să fugă spre Samnium, Crassus îi ucise la revărsatul zorilor cam şase mii de soldaţi, iar spre seară alţi şase mii, în timp ce din partea romanilor au fost numai trei morţi şi şapte răniţi, aşa de mare schimbare se produsese în hotărîrea soldaţilor pentru dobîndirea victoriei, şi aceasta din pricina pedepsei aplicate lor de Licinius Crassus. Spartacus, în aşteptarea unor călăreţi care trebuiau să-i vie de undeva, nu intra în luptă cu întreaga sa armată, ci se mulţumea să-i hărţuiască pe asediatori în cîteva locuri, căzînd asupra lor neîncetat şi pe neaşteptate. Astfel aruncînd grămezi de lemne în şanţuri, el le dădea foc, prilejuind astfel multă trudă romanilor. Altădată el spînzură în spaţiul dintre cele două armate vrăjmaşe pe un prizonier roman, arătînd în felul acesta soldaţilor săi ceea ce îi aşteaptă dacă nu vor ieşi învingători. Cetăţenii din Roma, aflînd despre asedierea lui Spartacus şi socotind ca o dezonoare pentru ei dacă războiul gladiatorilor ar dura prea multă vreme, au mai ales ca comandant în acest război şi pe Pompei, care tocmai sosise din Spania, socotind că doborîrea lui Spartacus va fi lucru anevoios şi de mare proporţie.

CXX. Crassus, aflînd despre această alegere, se grăbi din toate puterile pentru ca gloria cîştigării războiului să nu-i revină lui Pompei, şi îl atacă pe

Spartacus se hotărî să înfrunte primejdia. întrucît acum avea şi cavaleria în sprijin, el atacă cu întreaga sa armată prin mijlocul zidului de fortificaţii şi reuşi să fugă spre Brundisium, urmărit fiind de Crassus. Dar Spartacus, aflînd că şi Lucullus, care se întorcea după victoria asupra lui Mithridate, se îndrepta spre Brundisium, pierzînd orice speranţă de scăpare, angajă lupta împotriva lui Crassus, folosind şi de data aceasta o mare mulţime de oameni. Urmă o bătălie lungă şi îndîrjită, cum era firesc să fie pentru zece mii de disperaţi. Spartacus este rănit de o suliţă în coapsă şi, sprijinindu-se pe un genunchi, puse scutul în faţă şi continuă să lupte cu hotărîre împotriva acelora care îl atacau, pînă cînd atît el, cît şi o mare mulţime de soldaţi din jurul său, fiind încercuiţi, fură ucişi. Iar restul armatei lui, ajuns în mare neorînduială, a fost măcelărit cu nemiluita. Este greu de socotit numărul morţilor din partea răsculaţilor. Romanii au pierdut cam o mie de oameni, iar cadavrul lui Spartacus n-a fost găsit. Au fost încă mulţi partizani ai lui Spartacus care au scăpat teferi din luptă, fugind în munţi. Contra acestora porni Crassus. Ei se împărţiră în patru corpuri de trupă şi se luptară pînă pieriră cu toţii, cu excepţia a şase mii care, fiind prinşi, fură spînzuraţi de-a lungul întregului drum care duce de la Capua la Roma[231].

CXXI. Crassus a săvîrşit aceste fapte în curs de şase Juni şi a ajuns îndată, în urma acestor fapte, rivalul de glorie al lui Pompei. El nu dădu drumul armatei sale, întrucît nici Pompei nu făcuse la fel cu a sa. Amîndoi îşi puseră candidatura la consulat, Crassus după ce fusese praetor, conform legii lui Sylla; Pompei însă nu fusese nici praetor, nici quaestor şi avea vîrsta de numai treizeci şi patru de ani. Dar el făgădui tribunilor poporului că le va întoarce multe din drepturile funcţiei lor de dinainte. Şi amîndoi fură aleşi consuli, dar nici acum ei nu voiau să lase la vatră armatele pe care le comandau şi pe care le aveau în apropierea Romei, fiecare din ei invocînd alt pretext. Astfel, Pompei zicea

succes a campaniei din Spania, iar Crassus cerea ca mai întîi Pompei să-şi lase la vatră armata. Iar poporul, simţind că în această neînţelegere se află sămînţa unui nou război civil, şi temîndu-se de cele două armate care se aflau lîngă Roma, rugară pe cei doi consuli care prezidau în for să cadă de acord unul cu altul. La început, fiecare dintre consuli respinse propunerea. Dar întrucît nişte profeţi prevesteau întîmplări multe şi groaznice, dacă cei doi consuli nu se înţeleg întreolaltă, poporul îi rugă din nou cu multă jale şi umilinţă, aducîndu-le aminte de nenorocirile iscate din neînţelegerile lui Sylla cu Marius. Atunci Crassus, cedînd cel dintîi, se coborî de pe jilţul său şi păşi spre Pompei, întinzîndu-i mîna spre împăcare. Iar acesta se ridică şi el şi alergă spre rivalul său. Ei îşi strînseră unul altuia mîna. Din toate părţile li se strigau tot felul de cuvinte de bună urare. Şi poporul nu părăsi adunarea mai înainte ca cei doi consuli să fi poruncit lăsarea la vatră a armatelor lor. Astfel s-a înlăturat, în linişte, primejdia unui nou război, care părea aşa. de mare. Cu acest episod al războaielor civile sîntem cam la aproximativ

CARTEA II

I. După dictatura lui Sylla şi faptele săvîrşite după aceea de Sertorius şi Perpenna în Spania, s-au ivit de altfel alte discordii civile care au avut drept urmare războiul dintre C. Cezar şi Magnus Pompeius. Cezar l-a nimicit pe Pompei, dar şi el a fost ucis în senat, deoarece stăpînea ca un rege. Cum s-au petrecut aceste lucruri şi cum au pierit atît Pompei cît şi Cezar, voi arăta în această a doua carte a „Războaielor civile". După ce au curăţit marea de piraţii care o împănaseră, mai cu seamă atunci, peste tot, Pompei l-a nimicit apoi pe Mithridate, regele Pontului, şi a făcut ordine în regatul acestuia, ca şi în celelalte ţări din Orient, pe care şi le-a mai supus. Cezar era încă tînăr, dar iscusit atît la vorbă cît şi la faptă, îndrăzneţ şi plin de speranţe în orice împrejurare. Spre a-şi împlini pofta de glorie, el era de o dărnicie care depăşea posibilităţile sale. într-adevăr, ca edil şi ca praetor, el se încărcă de datorii şi deveni astfel favoritul mulţimii, care laudă întotdeauna pe cei darnici.

II. Lucius Catilina era de asemenea foarte cunoscut atît prin marea sa faimă, cît şi prin neamul său strălucit. Era însă un om uşuratic. Lumea spunea că şi-ar fi ucis fiul, pentru a fi pe plac iubitei sale Aurelia Orestilla, care refuza să-l ia de bărbat cu un copil. Prieten al lui Sylla, a cărui politică o urma, şi ambiţios peste măsură, Catilina sărăcise din pricina setei sale de glorie. Se

consulat, crezînd că pe această cale va ajunge la tiranie. Cu toată marea lui nădejde că va fi ales, Catilina nu izbuti din pricina bănuielilor care cădeau asupră-i. în locul său, magistratura consulară fu ocupată de Cicero, un om foarte plăcut la vorbă şi vestit orator. Zeflemisind pe alesul poporului, Catilina îl numea pe Cicero „om nou[4*1], din pricină că neamul său n-avea rădăcini străvechi. Astfel sînt numiţi cei a căror reputaţie şi-au făcut-o ei înşişi şi nu au moştenit-o de la părinţi. Şi deoarece Cicero nu se născuse la Roma, îi zicea şi „Inquilin[442], nume prin care sînt numiţi cei ce locuiesc într-o casă străină.

De atunci încolo, Catilina s-a retras cu totul din viaţa publică, socotind că aceasta nu-i dă putinţa să ajungă iute la o conducere absolută, fiind pe de altă parte plină de rivalitate şi pizmuire. în schimb, el adună mulţi bani de la numeroase femei, care ar fi voit să-şi ucidă soţii la izbucnirea unei răscoale, şi făcu o conjuraţie împreună cu vreo cîţiva dintre senatori şi aşa-numiţii cavaleri, aducînd totodată de partea sa plebei, peregrini[3] şi sclavi. Drept comandanţi ai acestora el avea pe Cornelius Lentulus[4] şi Cethegus, care ocupau pe atunci funcţia de praetori urbani. Catilina a dat de veste, prin toată Italia, oamenilor lui Sylla — care cheltuiseră repede cele jefuite odinioară şi care acum erau nerăbdători să ia parte la ocazii asemănătoare. La Fesulae, în Etruria, Catilina l-a trimis pe C. Manlius[5]. Alţii au fost trimişi în Picenum şi Apulia. Toţi aceştia recrutau pe ascuns oameni pentru armata lui Catilina.

III. Toate aceste uneltiri, încă necunoscute, le-a destăinuit lui Cicero o femeie, care se trăgea dintr-un neam nobil, Fulvia[6]. îndrăgostit de aceasta, Q. Curius — care, din pricina multelor nelegiuiri săvîrşite, fusese izgonit din senat şi era socotit bun numai de conjuraţia lui Catilina — se lăudă în chip uşuratic şi cu îngîmfare, cum fac unii bărbaţi faţă de iubite, că în curînd avea să pună mîna pe putere. Tocmai se răspîndise zvonul despre cele ce se petreceau în Italia. Cicero înţesă Roma cu gărzi din loc în loc şi trimise mulţi oameni de

drăznea încă a se atinge de Catilina, deoarece nu se ştia nimic sigur. Dar acesta, temîndu-se şi socotind că trecerea timpului va spori bănuiala — punîndu-şi, deopotrivă, nădejdea în iuţeală — îşi trimise din vreme banii la Fesulae, dădu ordin complicilor săi să-l ucidă pe Cicero şi să pună foc într-o noapte oraşului în mai multe locuri odată. Apoi porni spre C. Manlius. Intenţia lui era să strîngă numaidecît o nouă armată şi să atace cu aceasta oraşul în flăcări. Pornind ca un proconsul cu fasciile şi securile înainte — într-un chip cu totul nesăbuit — Catilina aduna, în drumul lui spre C. Manlius, oameni pentru armata sa. Cît priveşte pe Lentulus şi pe ceilalţi părtaşi, aceştia îşi făcură planul ca de îndată ce au să afle de sosirea lui Catilina la Fesulae, Lentulus şi Cethegus să se posteze personal în zorii zilei la uşa lui Cicero, cu pumnale ascunse sub haină. Deoarece erau siguri că vor fi primiţi, graţie rangului pe care îl aveau, ei îşi propuneau să înceapă o conversaţie şi s-o prelungească în afara casei, pentru a-l putea ucide pe Cicero într-un loc retras. L. Bestia[7], tribun al plebei, avea însărcinarea să cheme în adunare poporul prin glasul crainicului şi să-l acuze pe Cicero că este un om laş prin felul său de-a fi, că stîrneşte dezbinări, agitînd Borna fără temei. După cuvîntarea pe care Bestia trebuia s-o ţină înaintea poporului, alţii erau însărcinaţi să dea foc oraşului, în noaptea imediat următoare, în douăsprezece locuri deodată, să-nceapă apoi jaful şi să ucidă pe oamenii cei mai de frunte.

IV. Acestea fuseseră hotărîte de capii conjuraţiei: Lentulus, Cethegus, Statilius şi Cassius. Ei aşteptau numai clipa prielnică înfăptuirii. în timpul acesta, nişte delegaţi ai allobrogilor[8], care veniseră la Borna ca să-i tragă în judecată pe magistraţii lor, fură atraşi în conjuraţia lui Lentulus[9], cu scopul de a-i răscula pe galii împotriva romanilor.

Lentulus îi trimisese pe aceştia la Cătălină, împreună cu Volturcius, un crotoniat[10], care trebuia să-i înmîneze nişte scrisori nesemnate. Allobrogii, codindu-se, s-au sfătuit cu Fabius Sanga[11], patronul cetăţii lor,

împreună cu Volturcius, aducîndu-i de îndată înaintea senatului. Aceştia au mărturisit ceea ce ştiau de la Lentulus şi au dat pe faţă pe complicii lui de îndată ce aceştia le erau arătaţi. Ei pomeniră de cuvintele lui Cornelius Lentulus,, care spunea adesea că e ursit ca peste romani să domnească trei Cornelii, dintre care Cinna şi Sylla au şi fost.

V. După ce allobrogii făcură mărturisiri, senatul îl înlătură pe Lentulus din funcţia sa, iar Cicero hotărî ca fiecare din conjuraţi să fie ţinut închis în casele praetorilor. Apoi, întorcîndu-se în senat, puse chestiunea la vot. în jurul senatului era zarvă mare, deoarece nu se ştia încă nimic sigur, şi complicii lui Catilina erau înfricoşaţi. Sclavii şi liberţii lui Lentulus şi Cethegus, atrăgînd numeroşi meşteşugari, au încercat pe drumuri dosnice să înconjoare casele praetorilor, ţintind să-i elibereze pe stăpînii lor. încunoştiinţat de aceste lucruri, Cicero veni repede de la senat şi puse gărzi în locurile potrivite, apoi se-ntoarse şi grăbi deliberarea. Primul a vorbit Silanus[12], care era ales consul pentru anul următor. La romani, cel care urmează să fie consul îşi exprimă părerea înaintea celorlalţi deoarece, cred eu, acesta avea să aducă la îndeplinire multe din cele hotărîte şi el putea cere ca hotărîrile să se ia cu multă băgare de seamă. Silanus a găsit crima conjuraţilor demnă de pedeapsa cea mai mare. Mulţi s-au alăturat părerii lui, pînă cînd, venind rîndul lui Nero ca să-şi dea părerea, acesta a declarat că e drept ca răzvrătiţii să fie ţinuţi sub pază pînă la înfrîngerea lui Catilina şi pînă la cunoaşterea amănunţită a lucrurilor.

VI. Asupra lui C. Cezar plutea bănuiala că are cunoştinţă de complotul lui Catilina, dar Cicero nu avu curajul să-l implice în această afacere, deoarece el era adoratul mulţimii. Cezar se alătură părerii lui Nero cerînd, în plus, ca Cicero să indice în Italia cîteva oraşe, pe care le va crede de cuviinţă, unde conspiratorii să fie ţinuţi închişi pînă la înfrîngerea lui Catilina. Atunci ei vor trebui să fie aduşi în faţa judecăţii, iar lui Cicero nu i se

apărare. Ideea lui Cezar păru echitabilă şi fu aprobată, din slăbiciune, chiar de unii care susţinuseră înainte altceva. Dar în cele din urmă, Cato, vorbind deschis cu privire la bănuielile ce existau împotria lui Cezar, şi apoi Cicero[13] — care se temea ca nu cumva, în noaptea următoare, mulţimea care aştepta în for neliniştită şi îngrijorată de soarta ei proprie şi de a celor prinşi, aflînd de conjuraţie, să nu facă vreo nebunie — îi convinseră pe senatori să-i osîndească pe vinovaţi fără judecată, ca pe nişte tîlhari prinşi asupra faptului. Şi pe cînd senatul ţinea încă adunare, Cicero a poruncit să fie duşi conjuraţii, din casele în care se aflau, la închisoare, fără ştirea plebei, şi a asistat la executarea acelora. Mergînd apoi în for, a dat de ştire celor adunaţi acolo că ei au murit. înfioraţi, dar fiecare satisfăcut că a scăpat, oamenii se împrăştiară. Cetatea a respirat uşurată de povara fricii care o apăsase în acea zi[14].

VIL Catilina a adunat cam douăzeci de mii de oameni, dintre care pe un sfert i-a înarmat. El voia să treacă peste Alpi în Gallia, pentru a-şi împlini pregătirile, cînd Antonius[15], celălalt consul, ajungîndu-l la poalele Alpilor, îl înfrînse[16] cu uşurinţă pe acest om care concepea nebuneşte planuri neobişnuite şi se arunca în primejdie fără pregătirea trebuincioasă, într-un chip nesăbuit. Dar nici Catilina, nici vreun alt om mai de seamă din jurul său nu au găsit cu cale să fugă, ci, dînd năvală împotrivva duşmanului, şi-au găsit sfîrşitul. Astfel s-a sfîrşit răscoala prilejuită de conjuraţia lui Catilina, care era cît pe-aci să primejduiască în cel mai înalt grad statul. Cît priveşte pe Cicero — cunoscut pînă atunci numai prin puterea cuvîntului său — numele lui era acum pe buzele tuturor. El apărea ca salvator al patriei, ameninţată în chip vădit cu pieirea. I s-au adus tot felul de mulţumiri şi urale în adunarea poporului. Cînd Cato[17] l-a salutat cu numele de „părinte al patriei[66], poporul a izbucnit în strigăte de aprobare. Se pare că această titulatură îşi trage obîrşia de la Cicero. Ea a trecut apoi la împăraţii de astăzi[18], care se arată

abia după trecerea timpului, ca o dovadă ultimă a celor mai mari merite[20].

VIII. Cezar, fiind ales guvernator al Spaniei, era oprit să plece din Roma de creditorii săi, deoarece, din. pricina setei sale de glorie, el se îndatorase mai mult decît îi îngăduia averea sa. Cu acel prilej se zice că Cezar ar fi spus: „îmi lipsesc douăzeci şi cinci de milioane[21] pentru a nu poseda nimic[44]. Dar izbutind să ajungă la înţelegere cu creditorii săi[22], el plecă în Spania. Acolo nu se ocupă de administrarea cetăţilor, împărţirea dreptăţii şi alte lucruri asemănătoare, deoarece acestea nu puteau fi de folos planurilor lui. în schimb, Cezar strînse o armată şi atacă rînd pe rînd pe acei iberi care mai rămăseseră încă liberi, pînă ce făcu întreaga Spanie tributară romanilor. El trimise mari sume de bani la Roma, pentru tezaurul public, şi obţinu din partea senatului triumful[23]. Cezar se pregătea în suburbiile Romei, pentru ca alaiul să fie cît se poate de strălucit. Era tocmai timpul cînd trebuiau prezentate candidaturile la consulat, candidaţii avînd obligaţia de a fi de faţă. Dar, o dată intrat în Roma, Cezar nu putea să se mai întoarcă pentru a reveni în triumf. Dorind foarte mult să obţină funcţia de consul, dar procesiunea triumfală nefiind încă pusă la punct, el ceru senatului să-i îngăduie să candideze în absenţă, prin mijlocirea unor prieteni ai săi. El ştia că legea nu prevede lucrul acesta, dar excepţie se făcuse şi pentru alţii. Deoarece Cato se opunea şi încerca prin cuvîntările sale să facă să treacă ultima zi ce fusese fixată pentru prezentarea candidaturii, Cezar intră în mare grabă în Roma — nemaipreocupîndu-se de triumf — şi depunîndu-şi candidatura, aşteptă alegerea poporului[24].

IX. în vremea aceasta, Pompei, care cîştigase multă faimă şi trecere mulţumită victoriei în războiul lui Mithridate, cerea de la senat aprobarea numeroaselor concesiuni făcute de dînsul regilor, unor potentaţi şi cetăţilor. Mulţi dintre senatori i se opuneau din invidie, şi mai ales Lucullus; acesta, deoarece îl precedase în conducerea războiului contra lui Mithridate, susţinea că

înfrîngerii lui Mithridate. Lucullus era ajutat de Crassus. Din pricina acestor nemulţumiri, Pompei se împrieteni cu Cezar, făgăduindu-i prin jurămînt că-i va da sprijin ca să obţină consulatul. Iar Cezar cîştigă de partea lui Pompei, pe Crassus. Aceşti trei oameni, care aveau pe atunci cea mai mare putere[25], îşi veneau unul altuia în ajutor. Despre înţelegerea acestora, un scriitor, Varro[26], a scris o carte întreagă, pe care a numit-o „Tricefalul" (cu aluzie la cerber). Fiindcă senatul îi vedea cu ochi răi, fu ales al doilea consul Lucius Bibulus[27], pentru a fi opus lui Cezar[28].

X. Curînd se iscară certuri între cei doi consuli şi fiecare din ei se pregătea pe cont propriu să ridice armele unul împotriva celuilalt. Cezar, însă, care ştia cu multă iscusinţă să se prefacă, i-a ţinut o cuvîntare în senat lui Bibulus despre înţelegere, spunînd că dezbinarea lor va păgubi interesul obştesc. El convinse pe senatori că nutreşte simţăminte paşnice şi făcu pe Bibulus să renunţe la măsurile sale de prevedere şi la pregătiri, precum şi la bănuielile pe care le avea. în schimb, Cezar îşi pregătea pe ascuns o ceată numeroasă. El propuse în senat legi în favoarea celor săraci şi le distribui pămînt, iar pe celmai fertil, — şi anume cel din jurul oraşului Capua — pe care îl exploata statul, îl dădu în arendă oamenilor care aveau trei copii. în chipul acesta el şi-a obligat, prin recunoştinţă, foarte mulţi oameni. Şi într-adevăr, deodată s-au prezentat douăzeci de mii, numai din cei ce aveau trei copii. Cum un mare număr de senatori se opunea părerilor sale, Cezar se prefăcu că e supărat de nedreptăţile pe care zicea el că i le fac aceştia şi părăsi în mare grabă senatul. El nu-l mai convocă în tot cursul anului, ci îşi ţinea cuvîntările suit pe tribune populare. Acolo, în public, Cezar îi întreba pe Pompei şi pe Crassus cu privire la legile propuse de el. Aceştia le aprobau, iar poporul mergea la vot cu pumnale ascunse[29].

XI. Senatul, (pe care nimeni nu-l mai convoca,

legilor lui Cezar, pentru ca el să nu pară victima indiferenţei lor, ci a brutalităţii altuia. Iar Bibulus, dindu-le ascultare, pătrunse în for chiar în timpul cînd Cezar vorbea mulţimii. Avură loc schimburi de cuvinte, învălmăşeală şi lovituri. Cei înarmaţi cu pumnale nimiciră pe purtătorii fasciilor lui Bibulus. Chiar unii dintre tribuni, care se aflau lîngă dînsul, au fost răniţi. Atunci Bibulus, nelăsîndu-se înfricoşat, îşi dezveli gîtul şi ceru prin strigăte prietenilor lui Cezar să-l ucidă. „Dacă nu pot să-l conving pe Cezar — zise el — să facă lucruri drepte, cel puţin, murind astfel, voi arunca asupra lui vina acestei crime fioroase". Prietenii lui Bibulus, însă, l-au dus de acolo fără voia lui în templul lui Jupiter Stator[30], din apropierea forului. Apoi senatorii au trimis pe Cato, care — viguros cum era — şi-a făcut loc în mulţime şi a început să vorbească poporului. Prietenii lui Cezar, însă, l-au luat pe sus şi l-au scos din for. Dar el a revenit pe furiş, prin altă parte şi s-a urcat din nou la tribună. Deşi nimeni nu-l asculta, Cato nu renunţă la cuvîntare pînă cînd, ridicat iarăşi, a fost alungat din for.

XII. Cezar a făcut să triumfe legile sale, punînd poporul să jure că nu le va revoca niciodată. El ceru senatului acelaşi jurămînt. La opunerea lui Cato şi a multor altora, Cezar propuse pedeapsa cu moartea pentru acela care nu va jura, şi poporul hotărî astfel. De teamă, au jurat şi ceilalţi senatori şi tribunii poporului. Orice împotrivire n-ar fi fost de folos, deoarece legea intrase în vigoare, graţie altora. în aceeaşi vreme, Vettius, un om din popor, veni în grabă în mijlocul forului, cu un pumnal scos din teacă, spunînd că este trimis de Bibulus, Cicero şi Cato, pentru a-l ucide pe Cezar şi pe Pompei; iar pumnalul — zicea el — i-l dăduse un lictor al lui Bibulus, numit Postumius. întîmplarea cu toate că putea să stîrnească nedumerire, totuşi Cezar a izbutit să îndîrjească mulţimea, iar anchetarea lui Vettius a fost amînată pe a doua zi. în timpul nopţii, pe cînd era în închisoare sub pază, Vettius

pe Cezar, ca să vină în ajutorul celor ameninţaţi. Atunci Bibulus renunţă definitiv la conducerea treburilor obşteşti, si, trăind ca un simplu particular, nu mai ieşi din casă tot timpul cît dură consulatul său.

XIII. Cezar care avea acum singur conducerea statului, nu mai făcu cercetări asupra cazului lui Vettius. El propuse noi legi, pentru a cîştiga de partea sa poporul, şi ratifică toate măsurile luate de Pompei, aşa cum îi făgăduise. Ocupînd un rang intermediar între plebei şi senat, aşa-numiţii cavaleri erau foarte influenţi în toate, datorită averii lor şi cîştigului scos din taxe şi din încasările birurilor, luate în arendă de la popoarele supuse Romei şi, de asemenea, datorită numărului ridicat de slujitori de mare încredere pe care îi întrebuinţau la strîngerea lor. Cavalerii cereau de multă vreme senatului o scădere a preţului de arendare a dărilor, dar acesta îi tot amîna. Cezar, însă, care atunci nu recurgea în nici o chestiune la senat, ci se folosea numai de popor, a scăzut preţul cu o treime. Iar cavalerii îl ridicau în slăvi, deoarece această favoare neaşteptată era mai mare decît dorinţa lor. Şi astfel Cezar, prin acest singur act politic, a cîştigat de partea sa o altă masă de oameni, mai puternică decît plebea. El oferi în fine spectacole şi lupte de animale, făcînd datorii peste orice măsură, dar întrecînd toate spectacolele date înaintea lui prin fastul şi prin cheltuielile de împodobire şi prin darurile strălucite pe care le-a făcut. De aceea, a fost ales guvernator al Galliei cisalpine[31] şi transalpine pe timp de cinci ani şi a primit sub comanda sa patru legiuni de soldaţi[32].

XIV. Prevăzînd că lipsa lui va fi îndelungată şi dîndu-şi seama că invidia creşte pe măsura favorurilor acordate de popor, Cezar mărită pe fiica sa cu Pompei, deşi era logodită eu Caepio[33]. Cu toate că Pompei îi era prieten, el se temea ca acesta să nu-l pizmuiască pentru marile sale succese. Pe cei mai îndrăzneţi dintre partizanii săi, Cezar i-a făcut să înainteze la înalte demnităţi, pentru anul următor. L-a desemnat consul pe

Atunci Cato *a* strigat că posturile de conducere au început să fie terfelite, fiind obţinute prin nunţi. Cezar manevră să fie aleşi tribuni Vatinius şi Clodius[37], supranumit „Pulcher“. Asupra acestuia din urmă plutea bănuiala ruşinoasă că la o ceremonie religioasă, unde nu participau decît femei, ar fi comis un adulter chiar cu nevasta lui Cezar[38]. Dar Cezar nu l-a dat în judecată — Clodius fiind foarte iubit de popor — cu toate că se despărţi de nevastă-sa. Cicero susţinu printr-o cuvîntare pe acuzatori. Cezar, însă, chemat ca martor, nu l-a învinuit pe Clodius, ci chiar făcu să fie numit tribun, pentru a se folosi de el împotriva lui Cicero, care destăinuia că înţelegerea dintre triumviri tinde să devină dictatură. Astfel ştia Cezar să-şi ascundă gîndurile, cînd interesul său o cerea, şi să copleşească cu binefaceri pe un duşman, spre a se apăra de altul. Şi se pare că Clodius a fost primul care şi-a arătat recunoştinţa faţă de Cezar, ajutîndu-l să devină guvernator al Galliei.

XV. Acestea sînt faptele lui Cezar din timpul consulatului său. Apoi, depunînd consulatul, a plecat de îndată în Gallia ca proconsul. La Roma, Clodius îl acuză pe Cicero de călcarea legilor, întrucît, fără judecată, a pus să fie executaţi Lentulus, Cethegus şi oamenii lor. Deşi, în acea împrejurare, Cioero păstrase o atitudine demnă, la acest proces intentat de Clodius arătă o mare slăbiciune. într-o haină proastă, plină de praf şi murdară, cerea îndurarea tuturor celor pe care îi întîlnea pe stradă, chiar necunoscuţi, fără să-i fie ruşine că-i plictiseşte[39]. Şi astfel, conduita lui nedemnă stîrnea, în locul compătimirii, rîsul. La o asemenea descurajare ajunsese, într-un proces care-l privea personal, omul acela care în tot cursul vieţii lui se dovedise a fi plin de strălucire în procesele altora. Se spune că tot astfel Demosthene, la Atena, nu a avut curajul să se apere în procesul său şi s-a exilat înaintea judecăţii. Clodius întrerupea acum cu insulte rugăminţile de pe stradă ale lui Cicero, iar acesta pierdu orice curaj. Ca şi

Borna) şi proprietăţile de la ţară. Şi era atît de satisfăcut de izbânda sa încît se compara chiar cu Pompei, care atunci avea cea mai mare putere în Roma.

XVI. Iar Pompei îi dădea speranţe pentru funcţia de consul unui om şi mai cutezător decît Clodius, lui Milo[40], care primise magistratura o dată cu Clodius. El îl îmboldi împotriva lui Clodius şi îl îndemnă să obţină voturile pentru întoarcerea lui Cicero. Pompei nădăjduia că, odată întors, Cicero nu va mai deschide gura pentru a vorbi de situaţia politică de pe atunci din Roma, amintindu-şi de cele suferite, dar că va da de lucru lui Clodius prin acuzaţiile ce i le va aduce. Astfel, Cicero, care fusese exilat de către Pompei, a fost rechemat tot de către Pompei, cam în a şaisprezecea lună a exilului său. Pompei[41] i-a reclădit şi casa din Roma şi i-a refăcut proprietăţile de la ţară pe cheltuiala statului. Toată lumea l-a primit la porţile Romei într-un chip strălucit şi se povesteşte că onorurile au ţinut — ca şi la întoarcerea lui Demosthene — o zi întreagă.

XVII. în acest timp, Cezar, după ce a săvîrşit multe fapte strălucite la celţi şi britani, care au fost descrise de mine cînd am vorbit despre celţi, şi, încărcat de bogăţii, a sosit în acea parte a Galliei care se învecinează cu Italia şi este străbătută de fluviul Eridan (Gallia cisalpină), voind să-i dea armatei sale un scurt răgaz după luptele neîncetate pe care le purtase. De acolo, Cezar trimise multor cetăţeni de vază, la Roma, mari sume de bani. Iar magistraţii acelui an veniră pe rînd la dînsul şi tot astfel, oameni vestiţi: guvernatori de provincii şi comandanţi de armate. La un moment dat se aflau în jurul lui Cezar vre-o sută şi douăzeci de fascii[42] şi mai mult de două sute de senatori, unii veniţi să-i mulţumească pentru cele primite, alţii să-i ceară bani, iar alţii ca să smulgă vreun alt avantaj de la el. într-adevăr. orice lucru se făcea prin Cezar, deoarece el avea o armată numeroasă şi mari posibilităţi băneşti, fiind gata întotdeauna să-şi arate bunăvoinţa faţă de oameni. La dînsul au venit şi Pompei şi Crassus, care împărţeau puterea cu Cezar. După ce s-au consfătuit, ei au hotărît

Cezar să i se prelungească guvernămîntul provincial pe încă cinci ani. Cu aceste hotărîri s-au despărţit ei. La consulat, împotriva lui Pompei, a contracandidat Domitius Ahenobarbus[43]. în ziua fixată, încă de cu noapte, amîndoi coborîră în Cîmpul lui Marte[44], pentru alegere. S-a iscat o ceartă şi apoi o încăierare între însoţitorii unuia şi ai celuilalt, pînă cînd un purtător de torţă al lui Domitius a fost străpuns cu sabia. Atunci începu fuga. Şi Domitius cu greu ajunse nevătămat acasă, iar haina lui Pompei i-a fost dusă acasă însîngerată, ceea ce arăta primejdia prin care a trecut şi unul şi celălalt.

XVIII. Crassus şi Pompei au fost aleşi consuli şi — potrivit celor făgăduite — au izbutit, prin votare, să-i asigure lui Cezar guvernămîntul pe încă cinci ani. împărţind între ei provinciile şi armatele[45], Pompei a ales Spania şi Libia. El trimise în aceste provincii prieteni de-ai săi, iar el rămase la Roma; Crassus a luat Siria şi ţinuturile învecinate, fiindcă dorea să ducă război împotriva părţilor, socotind acest război lesne de purtat, aducător de glorie şi bogăţii. La ieşirea din oraş, însă, i se arătară lui Crassus multe semne prevestitoare de nenorociri. Tribunii plebei îi interziceau să înceapă ostilităţile cu părţii, deoarece aceştia nu făcuseră nici un răii. Şi cum el nu le dădea nici o ascultare, au aruncat asupra lui blesteme în public. Neţinînd seamă de ele, Crassus pieri în ţara părţilor, dimpreună cu fiul său, care purta acelaşi nume, şi cu întreaga armată. Căci dintr-o sută de mii de oameni, nici zece mii n-au izbutit să fugă în Siria. Dar despre dezastrul lui Crassus voi scrie în lucrarea mea „Despre parţi“. Cît priveşte pe romani, bîntuind atunci o foamete, îl aleseră pe Pompei ca dictator al aprovizionării, punîndu-i la dispoziţie, ca şi în războiul împotriva piraţilor, două zeci de ajutoare dintre senatori. Ca şi atunci, Pompei îi repartiză în diferite provincii, alergă el însuşi în toate părţile, şi în scurtă vreme piaţa Romei s-a umplut din belşug cu alimente. în chipul acesta faima şi puterea lui Pompei s-au înălţat şi mai sus.

înrudirii, încetînd, Cezar şi Pompei să pornească cu marile lor armate lupta unul împotriva celuilalt, deoarece statul se afla încă de mult în mare dezordine şi într-o stare grea. Magistraturile se ocupau prin intervenţia facţiunilor şi prin mită, printr-un fel necinstit şi uneori cu pietre sau chiar cu săbii. Pe atunci mituirea prin bani sau daruri era folosită ades şi cu neruşinare. Poporul însuşi se ducea să voteze pe bani. S-a găsit odată cineva care să depună o garanţie de opt sute talanţi pentru magistratura consulară. Consulii fiecărui an renunţaseră la speranţa de a primi o armată sau a purta un război, domnia celor trei bărbaţi înlăturînd această putinţă. Cei cu mai puţine scrupule îşi făceau o sursă de venituri din tezaurul public, dacă nu puteau obţine o comandă militară, sau primeau bani de la urmaşii lor la consulat. Din aceste pricini, oamenii cinstiţi s-au ferit să mai ocupe vreo demnitate în stat. S-a ajuns la o vreme atît de tulbure, încît cetatea a rămas vreme de opt luni fără consuli. Iar Pompei lăsa dinadins să se întîmple aceste lucruri, pentru ca să se facă simţită nevoia unui dictator.

XX. Din toate părţile se auzea spunîndu-se că singurul leac împotriva relelor de-acum n-ar putea fi decît încredinţarea puterii în mîinile unui singur om; trebuia însă un om care să unească autoritatea cu bunăvoinţa. Şi lumea îl indica pe Pompei, care era comandant al unei armate îndeajuns de mari şi părea prietenul mulţimii şi se purta respectuos în senat. El ducea o viaţă sobră şi moderată şi era, sau cel puţin părea că este, gata oricînd să stea de vorbă cu oamenii. Pe faţă, Pompei se arăta neîncîntat de aşteptările pe care oamenii şi le puneau în el. De fapt însă, el făcea, pe nevăzute, toate întru realizarea acestor aşteptări, lăsînd în mod voit să continue neorînduielile din stat şi lipsa de autoritate care ducea la aceste neorînduieli. Cînd Milo — de care se slujise împotriva lui Clodius şi care era foarte popular din cauza readucerii din exil a lui Cicero — ceru consulatul, socotind lipsa de consuli ca un prilej

din Italia, întemeiat de către Diomede[46] în rătăcirea lui după plecarea din Ilion[47]. Oraşul se află la o distanţă de o sută cincizeci de stadii[48] de Roma.

XXI. Ieşind călare de pe moşia sa, Clodius se întîlni cu Milo, în apropiere de Bovillae[49]. Amîndoi se priviră cu duşmănie, trecînd însă mai departe. Dar un sclav al lui Milo se năpusti asupra lui Clodius — fie pentru că aşa primise poruncă, fie că voia din propria lui dorinţă să-l ucidă pe duşmanul înverşunat al stăpînului său — şi-l lovi în spate cu pumnalul. îngrijitorul calului care-l însoţea pe Clodius îl duse aşa însîngerat cum era la un han din apropiere. Urmărindu-l împreună cu sclavii săi — nu se ştie dacă l-a găsit pe Clodius respirînd încă sau mort — Milo îşi desăvîrşi nelegiuirea. Deşi voia să apară că nu a pus la cale crima, nici nu a îndemnat la săvîrşirea ei, socoti totuşi că este mai bine să nu lase lucrul neisprăvit, bănuind că nu va putea să scape în nici un chip de răspundere. Cînd. vestea despre cele întîmplate ajunse la Roma, înspăimîntat, poporul petrecu întreaga noapte în for. A doua zi, cadavrul lui Clodius fu aşezat pe tribuna din faţa Columnei Rostrata. Dar el fu răpit de cîţiva tribuni ai plebei şi de prietenii lui Clodius — avînd tot poporul cu ei — şi dus în senat, fie pentru a i se da mai mari onoruri, deoarece făcea parte dintr-o familie de senatori, fie ca o ocară adusă senatului, care închidea ochii. Iar cei mai aprigi dintre acei care erau de faţă, îngrămădind băncile şi scaunele senatorilor, au clădit un rug şi i-au dat foc. O dată cu trupul lui Clodius, au ars însă şi senatul şi mai multe case vecine.

XXII. Curajul lui Milo era aşa de mare, încît acum el nu se temea atît de urmările crimei, cît se înciuda de onorurile acordate cadavrului lui Clodius. Adunînd o mulţime de sclavi şi oameni de la ţară, el trimise bani pentru a cîştiga favoarea poporului şi cumpără pe tribunul poporului M. Caelius. în chipul acesta el se întoarse plin de cutezanţă la Roma. Cum intră în oraş, Caelius îl tîrî în for, înaintea celor pe care îi mituise, ca

oamenii lui îl vor ierta — Milo va scăpa de o judecată adevărată. Milo se desvinovăţi spunînd că nu putea să fi pus la cale fapta, deoarece nu ar fi pornit la o asemenea acţiune cu bagaje şi însoţit de soţia sa. Apoi, înfăţişă cu amănunţime acuzaţiile împotriva lui Clodius, acest om neruşinat şi cu prieteni atît de cutezători, încît au ars nu numai cadavrul lui, dar şi senatul. Pe cînd Milo vorbea încă, ceilalţi tribuni ai plebei şi oamenii din popor, care nu fuseseră mituiţi, pătrunseră înarmaţi în for. Iar Caelius şi Milo fugiră, îmbrăcînd hainele unor sclavi. începură să fie ucişi cei de faţă. Nu mai erau căutaţi prietenii lui Milo, ci erau măcelăriţi oameni la întîmplare — deopotrivă cetăţeni şi străini — şi mai ales acei care se distingeau prin îmbrăcămintea lor bogată sau inele de aur. în starea de neorînduială care domnea în stat, furia poporului se descărcă, profitînd de acest incident. Cei mai mulţi fiind sclavi înarmaţi, ei se apucară să prade pe nişte oameni care erau fără arme. Nu s-au dat înapoi de la nici o faptă. Intrînd prin case, ei căutau de fapt lucruri pe care puteau uşor să le ia cu dînşii, sub pretextul că-i urmăresc pe prietenii lui Milo. întîmplarea cu Milo le-a folosit timp de mai multe zile drept pretext pentru a da foc, a arunca cu pietre şi a săvîrşi tot felul de fapte[50].

XXIII. Iar senatul se adună înspăimîntat, îndreptîndu-şi privirile spre Pompei, în care vedea pe viitorul lor dictator. Căci situaţia de atunci a statului, credeau senatorii, avea nevoie de un asemenea leac. La sfatul lui Cato, însă, ei l-au ales consul fără coleg, astfel încît Pompei avea puterea unui dictator, conducînd singur treburile obşteşti, dar avînd răspunderea unui consul. El fu primul consul care a avut la dispoziţia sa două neamuri[51] din cele mai mari, o armată, bani şi, deoarece era fără coleg, o autoritate deplină în Roma. Pentru ca prin prezenţa sa Cato să nu-i facă neplăceri, Pompei manevră să fie ales să plece în Cipru pentru a lua această insulă din mîinile regelui Ptolemeu. în aceeaşi chestiune exista o lege propusă de Clodius,

Cato făcu ordine la Cipru. Cînd află de cele hotărîte împotriva sa, Ptolemeu îşi aruncă comorile în mare şi îşi puse capăt zilelor[52]. în acest timp, Pompei hotărî să fie cercetate prin justiţie toate înşelăciunile şi mai ales corupţia prin daruri şi mită. Căci el socotea că de aci a început dezmăţul în afacerile publice şi că prin lecuirea acestor plăgi vindecarea va urma repede. El dădu un decret potrivit căruia oricine voia, putea cere socoteală tuturor celor care exercitaseră vreo magistratură, începînd din anul primului consulat al lui Pompei şi pînă în prezent. Era vorba de un timp cu ceva mai puţin de douăzeci de ani, răstimp în care era cuprins şi consulatul lui Cezar. Prietenii lui Cezar bănuiau că se aduce în discuţie un interval de timp atît de lung tocmai pentru a-l ofensa sau compromite pe Cezar şi-I îndemnau pe Pompei să îndrepte mai de grabă neajunsurile prezentului decît să isce pentru fapte din trecut neplăceri atîtor bărbaţi distinşi, printre care îl numărau şi pe Cezar. Iar Pompei se mînia la auzul numelui lui Cezar, ca şi cum acesta ar fi fost în afara oricărei bănuieli. Dealtminteri, zicea el, acelaşi răstimp cuprindea şi al doilea consulat al său, iar lucrurile trebuiau cercetate mai din trecut, pentru’ o bună îndreptare a statului, deoarece aceste plăgi existau de multă vreme.

XXIV. După ce dădu aceste lămuriri, Pompei făcu să intre în vigoare legea sa. Au urmat îndată procese de tot felul. Şi pentru ca judecătorii să nu fie înfricoşaţi, el însuşi supraveghea şedinţele de judecată, aşezînd soldaţi în jur. Primii împricinaţi fură condamnaţi în lipsă: Milo — învinuit de omorîrea lui Clodius, Gabinius — învinuit atît de călcarea legilor cît şi de sacrilegiu, deoarece fără să fi avut un decret al senatului şi împotriva opreliştilor cărţilor sibylline năvălise cu armată în Egipt. Hypsaeus, Memmius[53], Sestius[54] şi mulţi alţii fură găsiţi vinovaţi de luare de mită sau de mituire a poporului. Mulţimea interveni pentru Scaurus[55]. Pompei făcu însă cunoscut printr-un crainic

la tăcere. Scaurus fu condamnat. Toţi fură exilaţi, iar lui Gabinius, pe lingă exil, i s-a confiscat şi averea. Senatul i-a adus lui Pompei, pentru faptele sale, o strălucită laudă şi a hotărît să-i mai dea alte două legiuni şi să-i prelungească durata comandei în provincii pe încă un timp. Dar Memmius, care fusese condamnat pentru mituire, recurgînd la o lege a lui Pompei în temeiul căreia scăpa de pedeapsă cel care denunţa pe un altul, îi făcu socrului lui’ Pompei, Lucius Scipio, un proces tot cu acuzarea de a fi dat mită. De vreme ce Pompei a îmbrăcat atunci haina de acuzat, mulţi judecători făcură la fel. Memmius deplîngînd felul în care ajunsese republica renunţă la acţiunea sa.

XXV. Ca şi cum s-ar fi îndreptat toate acele stări care necesitau conducerea unui singur om, Pompei îşi luă coleg la consulat pentru restul anului pe Scipio. Totuşi, chiar după ce magistratura consulară fu ocupată de alţii, el nu încetă de a-şi exercita' mai departe supravegherea sa, avînd aceeaşi putere în stat. Pe atunci, Pompei era totul în Roma, întreaga simpatie a senatului se îndrepta spre Pompei, fiindcă, pe de o parte, îl urau pe Cezar, care în tot cursul consulatului său nu apelase cu nici o ocazie la senat, iar pe de alta, pentru că Pompei a făcut ca statul, slăbit din pricina relelor stări, să se restabilească la iuţeală şi nu a prilejuit niciunui senator vreo neplăcere sau jignire în timpul magistraturii sale. Cei exilaţi s-au dus cu toţii la Cezar şi l-au prevenit ca să fie atent, întrucît Pompei, prin legea sa privitoare la mituire, ţinteşte întrînsul. Cezar însă ii linişti vorbindu-l de bine pe Pompei. El îi determină apoi pe tribuni să propună o lege prin care să-i fie permis lui Cezar să candideze a doua oară la consulat în absenţă. Propunerea fu aprobată pe cînd Pompei era consul încă şi fără ca acesta să se opună. Cezar, avînd bănuieli că senatul lucrează împotrivă-i şi cuprins de teama de a nu ajunge un simplu particular la discreţia duşmanilor săi, îşi folosi şiretenia pentru a rămîne în fruntea trupelor pînă cînd va fi fost numit

al lui Pompei, Marcellus[57], i s-ar fi opus, se zice că Cezar, bătînd în minerul săbiei, ar fi spus celui care îi aducea vestea : „Iată cine îmi va da ceea ce vreau[6658].

XXVI. Cezar întemeiase în Alpi oraşul Novocomum[59], acordîndu-i jurisdicţia romană, în virtutea căreia toţi acei ce exercitau acolo vreme de un an o magistratură deveneau cetăţeni romani. Căci acest lucru îl stabilise dreptul roman. Un locuitor din Novocomum fusese magistrat şi de aceea era recunoscut ca cetăţean roman. Marcellus, pentru a-l jigni pe Cezar, a pus ca omul să fie bătut cu vergile, pentru o vină neînsemnată. Această pedeapsă nu se putea aplica cetăţenilor romani. Mînia îl făcu pe Marcellus să-şi dezvăluie intenţia. El spuse că loviturile sînt semnul că omul este peregrin şi îl îndemnă să meargă la Cezar şi să-i arate urmele loviturilor. Dar nu se mulţumi cu această insultă, ci propuse să i se trimeată în provincii lui Cezar, înainte ca să fi expirat timpul ce fusese hotărît, comandanţii care aveau să-l înlocuiască. Dar Pompei se împotrivi, zicînd că procedeul nu este cuviincios şi, făcînd pe binevoitorul faţă de Cezar, spuse că un bărbat ilustru, aşa cum este Cezar şi care a fost de multe ori de folos patriei, nu trebuie jignit mai ales cînd este vorba numai de un scurt interval de timp. Pompei scoase la lumină în mod limpede că i se va ridica lui Cezar comanda îndată după expirarea termenului. De aceea, au fost aleşi consuli pentru anul următor cei mai mari duşmani ai acestuia: Aemilius Paulus[60] şi Claudius Marcellus[61], un nepot de frate al lui Marcellus mai sus pomenit. Tribun al poporului fu ales Curio[62], şi acesta un înfocat duşman al lui Cezar, om foarte iubit de popor şi foarte iscusit la vorbă. Dintre aceşti oameni, Cezar nu a putut să-l aducă de partea sa prin bani pe Claudius; l-a cumpărat însă, cu o mie cinci sute de talanţi, pe Paulus, care l-a încredinţat că el nici nu va lucra pentru dînsul, dar nici nu-i va face greutăţi. Cu bani şi mai mulţi a obţinut ajutorul lui Curio, pe care-l ştia înglodat în numeroase datorii. Din suma primită, Paulus a ridicat o basilică[63]

XXVII. Curio, pentru ca să nu se vadă schimbarea lui bruscă, a făcut propuneri foarte greu de realizat, privind reparaţia şi construirea unor drumuri şi a cerut să i se dea lui supravegherea acestor lucrări, pe tot timpul celor cinci ani cît vor dura. El ştia că nu va obţine nici unul dintre aceste lucruri, spera însă că prietenii lui Pompei, nefiind de acord cu dînsul, el va găsi astfel pricina de ceartă cu Pompei. Lucrurile s-au întîmplat aşa cum şi-a închipuit Curio, iar el avu acum pretext pentru a rupe legăturile cu Pompei. Clahdius a cerut să i se trimită lui Cezar comandanţii care aveau să-l înlocuiască în provincii, căci îi trecuse termenul. Paulus tăcu. Curio, socotit acum adversarul atît al lui Pompei cît şi al lui Cezar, aprobă părerea lui Claudius, adăugind însă că se cere ca şi Pompei, la fel ca Cezar, să depună conducerea provinciilor şi a armatei. Căci, zicea el, numai în cazul acesta republica se va bucura de libertate şi siguranţă din toate punctele de vedere. Mulţi se opuneau, sub cuvînt că măsura ar fi nedreaptă, deoarece puterile lui Pompei nu expiraseră încă. Curio vorbea acum mai deschis şi mai nestăpînit, spunînd că nu trebuie să i se trimeată înlocuitori nici lui Cezar, dacă nu se face acelaşi lucru şi pentru Pompei. într-adevăr, deoarece aceşti doi bărbaţi sînt bănuitori unul faţă de altul, republica nu va avea parte de o pace statornică pînă cînd Cezar şi Pompei nu vor deveni simpli particulari. El spunea aceste lucruri ştiind că Pompei nu va lăsa conducerea din mîini şi văzînd că poporul este nemulţumit de acesta, din pricina proceselor de mituire. Părerea lui Curio părea înţeleaptă şi poporul îl lăuda, deoarece el singur, ca un cetăţean devotat, lua asupra sa atît duşmănia lui Cezar cît şi a lui Pompei. Odată el fu dus pînă acasă de oameni din popor, care îi aruncau flori ca unui atlet care susţine o luptă mare şi grea. Căci pe vremea aceea nimic nu părea mai de temut decît duşmănia lui Pompei[64].

XXVIII. Pompei, care se afla bolnav undeva în Italia, a trimis senatului o scrisoare iscusită, în care lăuda

şi, pe lingă acestea, de conducerea unei provincii şi a unei armate şi cum, fără ca el să fi făcut vreun demers, a fost solicitat să vină în ajutorul Romei. „Funcţiile ce le-am primit fără voia mea — adăugă el — le voi depune de bună voie, chiar fără să aştept termenul expirării lor, în mîinile acelora care vor să le accepte[46]. Această scrisoare, întocmită iscusit, punea într-o lumină favorabilă pe Pompei şi stîrnea ciuda împotriva lui Cezar, care nu renunţa la puterile sale nici după ce durata lor legală expirase. întors la Roma, Pompei continuă să vorbească în acelaşi fel şi făgădui din nou că va depune magistratura, afirmînd, în calitate de prieten şi rudă[65], al lui Cezar, că şi acesta o va depune pe a sa foarte bucuros. Căci, zicea el, Cezar a dus o campanie îndelungată şi grea împotriva unor popoare foarte războinice şi, după ce a sporit teritoriul patriei, acum se va întoarce pentru a primi onoruri, a aduce jertfe şi a se bucura de odihnă. Pompei spunea aceste lucruri sperînd că lui Cezar i se vor desemna înlocuitori de îndată, pe cînd el va rămîne doar în situaţia de a fi făcut o făgăduinţă. Curio îi dădu de gol însă şiretlicul, spunînd că nu este deajuns o făgăduială, ci Pompei trebuie să depună puterile sale de îndată, că nu i se poate cere lui Cezar să renunţe la armata sa înainte ca şi Pompei să fi devenit un simplu particular; în sfîrşit, că nu numai Cezar — pentru a face faţă duşmanilor săi — dar nici poporul roman nu are interesul ca o putere atît de mare să aparţină unui singur om, ci e de preferat să aibă la dispoziţie pe unul împotriva celuilalt, dacă vreunul din ei încearcă să atace statul. Acum, făţiş şi fără teamă, Curio îl vorbea de rău pe Pompei, învinuindu-l că tinde la tiranie şi mai spunea că acesta nu va renunţa niciodată la funcţiile de consul şi comandant de oşti, dacă nu le va depune acum de frica lui Cezar. în cele din urmă Curio propuse ca, dacă ei refuză să se supună, atît Pompei cît şi Cezar să fie declaraţi duşmani ai statului, în cazul cînd nu vor da

XXIX. Supărat şi rostind ameninţări împotriva lui Curio, Pompei se retrase plin de mînie în împrejurimile Romei. Iar senatul privea acum cu bănuială şi pe Cezar şi pe Pompei. Pe acesta din urmă, însă, îl considera mai binevoitor, dar era cu totul împotriva lui Cezar, din pricina desconsiderării pe care Cezar i-o arătase în timpul consulatului său. Unii credeau că este într-adevăr primejdios pentru stat ca Pompei să lase din mîinile sale armata, fără ca Cezar să fi renunţat mai înainte la comanda trupelor sale, pentru că Cezar era în afara oraşului[66] şi părea pornit la cele mai îndrăzneţe acţiuni. Curio prezentă însă altfel lucrurile, spunînd că este nevoie de Cezar împotriva lui Pompei, în cazul cînd nu ar depune amîndoi în acelaşi timp comanda trupelor. Neizbutind să convingă senatul, Curio îl dizolvă, fără să se fi ajuns la o hotărîre. Această putere o avea el în calitate de tribun al plebei. Pompei avu atunci cele mai mari regrete că a redat vechea autoritate tribunalului plebei, pe care Sylla îl slăbise atît de mult. înaintea dizolvării, senatul hotărî prin vot ca atît Cezar cît şi Pompei să trimeată, din armatele lor, fiecare cîte o legiune în Siria, pentru paza acestei provincii, lovită în urma nenorocirii lui Crassus[67]. Tot atunci, Pompei, cu şiretenia sa obişnuită, ceru de la Cezar legiunea pe care i-o împrumutase cu puţin înainte, după dezastrul lui Titurius şi Cotta[68], doi locotenenţi ai lui Cezar. Cezar dărui fiecărui soldat două sute cinci zeci drahme[69] şi trimise apoi această legiune la Roma împreună cu o altă legiune a sa. întrucît în Siria nu se arăta nici un pericol, aceste două legiuni petrecură iarna la Capua[70].

XXX. Oamenii trimişi de Pompei la Cezar, în fruntea trupelor de care am pomenit, răspîndeau tot felul de ştiri defăimătoare despre Cezar. Astfel, îl asigurau pe Pompei de faptul că armata lui Cezar era istovită din pricina lungilor sforţări la care a fost supusă, că soldaţii doresc întoarcerea acasă, că se vor da de partea lui Pompei de îndată ce vor fi trecut Alpii. Spuneau aceste lucruri, fie pentru că nu cunoşteau

greutăţile, datorită atît deprinderii cu viaţa de campanie, cît şi cîştigurilor pe care războiul le prilejuieşte învingătorilor sau pe care le primeau de la Cezar. Iar Cezar dăruia cu dărnicie, pregătindu-i în chipul acesta pe soldaţi să execute planurile pe care le urmărea. Şi chiar după ce îi cunoşteau planurile, ei stăruiau în devotamentul lor. Pompei, încrezîndu-se în veştile primite, nu a strîns nici o armată şi nu a făcut nici o pregătire — cum cerea un conflict atît de mare. între timp, senatul consulta pe fiecare membru al său şi Claudius — separînd în mod abil întrebările — lua pe rînd părerile fiecăruia: „Dacă să-i trimeată lui Cezar înlocuitori" şi „Dacă să-i ridice puterile lui Pompei". Cei mai mulţi senatori au răspuns nu la ultima întrebare, dar au hotărît să-i trimeată înlocuitori lui Cezar. întrebaţi din nou de către Curio dacă nu vor ca şi lui Pompei şi· lui Cezar să li se ia funcţiile, douăzeci şi doi de oameni nu au fost de această părere, treisute şi şaptezeci însă — renunţînd la neînţelegerile lor, pentru binele obştesc — s-au alăturat părerii lui Curio. Atunci Claudius dizolvă senatul strigînd: „învingeţi, ca să-l aveţi pe Cezar stăpîn"[71].

XXXI. Pe neaşteptate se răspîndi zvonul eum că Cezar trecuse Alpii şi se îndrepta spre Roma. Mare zăpăceală şi teamă a cuprins atunci pe toţi oamenii. Claudius făcu propunerea ca trupele ce se aflau la Capua să fie trimise în întîmpinarea lui Cezar, ca împotriva unui duşman al statului. Deoarece Curio se opunea, sub cuvînt că zvonul era neîntemeiat, Claudius zise: „Dacă sînt împiedicat să mă îngrijesc de binele statului printr-un vot public, o voi face prin propriile mele puteri în calitate de consul". După ce rosti aceste cuvinte, ieşi din senat şi alergă împreună cu celălalt consul la Pompei, în afara oraşului. întinzîndu-i o sabie lui Pompei îi spuse: „îţi poruncim, şi eu şi colegul meu, să mergi împotriva lui Cezar, în interesul patriei. în acest scop, îţi încredinţăm armata care se află acum parte la Capua, parte în restul Italiei. Ai libertatea să

din perfidie, căutînd să pară cinstit. Curio nu avea nici o autoritate în afara incintei oraşului, căci tribunilor poporului nu le este îngăduit să iasă din zidurile cetăţii. El se plîngea în faţa poporului de cele întîmplate şi a cerut consulilor să interzică tuturor a da urmare recrutării lui Pompei. Neizbutind, el era îngrijorat acum de siguranţa propriei sale persoane, întrucît timpul tribunatului său era pe sfîrşite. El îşi pierdu nădejdea că va mai putea să-l ajute pe Cezar şi porni în grabă la dînsul[72].

XXXII. Cezar, după ce trecuse Oceanul[73], venind din Britania, străbătu ţinutul celţilor — învecinat cu Rinul — trecu apoi Alpii împreună cu cinci mii de pedestraşi şi trei sute de călăreţi şi coborî la Ravenna[74], care — aproape de graniţa[75] Italiei — este ultimul oraş de sub autoritatea^ lui Cezar. Acesta l-a primit prieteneşte pe Curio, i-a exprimat recunoştinţa pentru serviciile aduse şi, împreună cu dînsul, a luat în cercetare starea de atunci a lucrurilor. Curio a fost de părere ca Cezar să-şi adune îndată întreaga lui armată şi să pornească împotriva Romei. Cezar însă voia să încerce o soluţie paşnică. El ceru prietenilor săi să înceapă tratativele în numele său, arătîndu-se gata să renunţe la celelalte provincii şi legiuni, pentru a păstra în schimb numai două legiuni şi Illiria dimpreună cu Gallia cisalpină, pînă cînd va fi numit consul. Pompei părea mulţumit cu aceste propuneri. Consulii, însă, se împotriviră. Atunci Cezar scrise senatului o scrisoare care a fost înmînată noilor consuli de către Curio, care a străbătut în acest scop trei mii trei sute de stadii în trei zile. Consulii intrau tocmai în senat, la începutul noului an. Scrisoarea trimisă de Cezar cuprindea o înşiruire elogioasă a faptelor săvîrşite de el de la început, urma apoi declaraţia că dînsul voieşte să depună o dată cu Pompei puterile sale, dar cîtă vreme acela şi le păstrează, nici el nu înţelege să renunţe la aceste puteri, ba că va veni foarte repede pentru a răzbuna

Cezar pe Lucius Domitius, care şi pomi într-acolo cu patru mii de oameni, atunci recrutaţi[76].

XXXIII. Antonius şi Cassius[77], tribuni ai poporului, după Curio, erau de aceeaşi părere cu el. Lucrul acesta întărită şi mai mult pe senatori, care socoteau acum că pavăza lor este armata lui Pompei şi considerau armata lui Cezar ca duşmană. Iar consulii Marcellus[78] şi Lentulus[79] cerură lui Antonius şi partizanilor lui să părăsească senatul pentru ca, deşi tribuni, să nu sufere vreun neajuns. Atunci, plin de mînie, Antonius sări de pe scaunul său, strigînd cu putere. El luă ca martor pe zei că magistratura tribuniciană, pînă acum sacră şi inviolabilă, este batjocorită şi că oamenii ce îşi exprimă o părere pe care o socotesc de folos sînt alungaţi cu ocară, deşi n-au săvîrşit nici vreun omor, nici vreo altă nelegiuire. După ce grăi aceste cuvinte, el începu să alerge asemenea posedaţilor, prevestind războaie, măceluri, proscripţii, exilări, confiscări de averi şi tot soiul de nenorociri viitoare. Apoi aruncă blesteme grele asupra celor vinovaţi de aceste lucruri. împreună cu Antonius, au pomit-o la fugă şi Curio şi Cassius. Căci se iviseră trupe din armata lui Pompei, care înconjurară senatul. Aceştia plecară în mare grabă şi pe ascuns la Cezar, o dată ce se făcu noapte, cu o căruţă pe care o închiriară şi îmbrăcînd, pentru a nu fi recunoscuţi, hainele unor sclavi. în această îmbrăcăminte i-a arătat Cezar armatei sale şi, pentru a-şi îndîrji oamenii, el spuse: „Voi, după fapte atît de mari, sînteţi socotiţi drept duşmani. Iar oameni de o atare valoare ca aceştia se văd alungaţi într-un chip atît de ruşinos, cînd se încumetă să dea sfaturi sincere[44].

XXXIV. Ambele părţi deschiseră ostilităţile, războiul fiind declarat astfel în mod limpede. Senatul îşi făcea socoteala acum că Cezar nu se va putea folosi de trupele din Gallia decît mai tîrziu şi că de aceea nu se va încumeta să înceapă o acţiune atît de importantă cu oameni puţini. Pompei primi ordinul să adune o sută treizeci de mii de oameni din Italia, preferîndu-i pe cei

războinice din vecinătate. Printr-o altă hotărîre, şi de îndată, senatorii i-au acordat lui Pompei — în vederea cheltuielilor de război — dreptul de a se folosi de întreg tezaurul statului; iar dacă ar mai fi avut nevoie şi de alţi bani, ii puneau la îndemînă propriile lor resurse pentru întreţinerea armatei. Ei mai trimiseră prin oraşe oameni plini de mînie şi de zel, care să strîngă bani, fără a neglija nimic în graba lor cea mare. Cît despre Cezar, el trimisese ca să-şi cheme trupele din toate părţile. Dar preferind unor pregătiri de forţe mari iuţeala înfăptuirii şi îndrăzneala, care trebuiau să-l zăpăcească şi să-l înspăimînte pe duşman, el hotărî să înceapă un război atît de important numai cu cinci mii de oameni, pe care-i avea lîngă el, şi să ocupe acele poziţii din Italia care prezentau importanţă strategică.

XXXV. El îşi trimise înainte centurionii[80], cu trupe puţine dar curajoase, ca să intre în Ariminum şi să-l ocupe prin surprindere. Acest oraş este primul pe care îl întîlneşti cînd vii din Gallia. Seara, Cezar — ca şi cum nu s-ar fi simţit bine — se retrase de la ospăţul care avea loc, lăsîndu-şi la masă prietenii. El se urcă într-un car şi mînă spre Ariminum, în timp ce călăreţii săi îl urmau la o oarecare distanţă. Ajungînd în grabă la fluviul Rubicon, care desparte Gallia de Italia, el se opri din cursa ce o făcea. Privi curgerea apei şi stătu la îndoială, gîndindu-se la toate nenorocirile ce aveau să vină în cazul cînd el ar trece înarmat fluviul[81]. Apoi, după ce s-a recules, a spus celor care erau de faţă: „Amînarea trecerii acestui rîu îmi va aduce mie nenorociri mari; trecerea lui, însă, tuturor oamenilor[66]. Spunînd aceste cuvinte a trecut fluviul cu avînt, ca un apucat. Atunci rosti el vorbele vestite: „Sorţii s-au aruncat[66]. De acolo, merse în goană la Ariminum, pe care îl ocupă în zorii zilei. Apoi merse mai departe şi întări prin garnizoane poziţiile care îi conveneau. El supuse prin forţă sau cu binele tot ce i se afla în cale. Din toate ţinuturile fugeau oameni şi porneau în

vaiete. Nu se ştia nimic sigur şi se credea că Cezar năvăleşte cu o armată tare numeroasă şi puternică[82].

XXXVI. După ce au aflat cele petrecute, consulii nu-l mai lăsau pe Pompei să ia calm hotărîri pe baza experienţei sale militare, ci îl zoreau să pornească în grabă să recruteze oameni în Italia, sub cuvînt că Cezar avea să pună stăpînire de îndată pe Roma. Şi ceilalţi senatori, care nu se aşteptau la atacul neprevăzut din partea lui Cezar, erau înspăimîntaţi, deoarece erau încă nepregătiţi. Cuprinşi de panică, ei se căiau că n-au primit propunerile lui Cezar, socotindu-le îndreptăţite abia acum cînd teama prefăcuse simţămintele de rivalitate într-o mai bună înţelegere a lucrurilor. Li se arătară oamenilor multe minuni şi semne cereşti: li s-a părut că plouă cu sînge, că statuile zeilor se acoperă de sudoare, că numeroase temple fură lovite de trăznet, că un catîr a fătat pui. Multe alte semne rele prevesteau nimicirea republicii şi schimbarea formei de guvernămînt. Au fost decretate rugăciuni publice, ca într-o mare nenorocire. Iar poporul, aducîndu-şi aminte de suferinţele îndurate pe timpul lui Marius şi Sylla, cerea prin strigăte retragerea puterilor lui Cezar şi Pompei, în credinţa că numai în chipul acesta se poate pune capăt războiului. Cicero a propus să fie trimişi chiar soli de pace la Cezar[83].

XXXVII. Consulii se împotriveau tuturor iniţiativelor. Atunci Favonius[84] ceru lui Pompei, în batjocură, să-şi aducă la îndeplinire făgăduiala pe care o făcuse cîndva: „Nu voi avea decît să bat din picior şi armatele vor ieşi din pămînt[66]. — „Veţi avea aceste armate, a răspuns Pompei, dacă vă înarmaţi şi nu socotiţi că este o nenorocire faptul de a părăsi Roma şi, la nevoie, Italia. Căci, adăuga el, puterea sau libertatea unor oameni viteji nu sînt legate de moşiile şi casele lor, ci îi însoţesc oriunde ar fi. învingînd pe duşman, ei îşi redobîndesc vechile lor locuinţe[66]. Cu aceste cuvinte şi cu ameninţări la adresa celor ce zăbovesc pentru a-şi cruţa avutul sau refuză să-i dea ajutorul în lupta pentru apărarea patriei

mas multă vreme nehotărîţi, petrecîndu-şi noaptea cu toţii laolaltă în senat. La ivirea zorilor, cei mai mulţi au părăsit totuşi Roma, urmîndu-l pe Pompei.

XXXVIII. La Corfinium[85], Cezar dădu peste Lucius Domitius, omul trimis ca să-l înlocuiască şi îl asedie înainte ca să poată avea în juru-i pe toţi cei cinci mii de soldaţi ai săi. Locuitorii din Corfinium l-au prins pe Domitius la porţile cetăţii, tocmai cînd se pregătea să fugă, şi l-au predat lui Cezar. Cezar primi cu bunăvoinţă armata lui Domitius, care trecu de partea sa, voind ca în felul acesta să atragă şi pe alţii. Iar lui Domitius îi dădu voie să plece oriunde va dori, fără să-i fi făcut vreun rău, şi cu banii pe care îi avea asupra lui, sperînd că din recunoştinţă va rămîne, poate, la dînsul, dar fără ca să-l împiedice de a merge la Pompei[86]. Pe cînd aceste evenimente se desfăşurau cu repeziciune, Pompei pornea în grabă şi el de la Capua la Nuceria, şi de la Nuceria la Brundisium, pentru ca, străbătând Marea Ionică, să ajungă în Epir, avînd de gînd a face acolo pregătirile de război. El scrise tuturor popoarelor, regilor, cetăţilor, guvernatorilor şi principilor[87] pentru ca fiecare să-i trimeată în cea mai mare grabă ajutor pentru purtarea războiului. Şi ajutorul îi veni din toate părţile. Armata propriu-zisă a lui Pompei se afla în Spania şi era pregătită ca să pornească oriunde s-ar fi simţit nevoie. Pompei a predat consulilor o parte din legiunile care se aflau în jurul său, pentru a fi trecute mai grabnic de la Brundisium în Epir.

XXXIX. Ei traversară marea de îndată, ajungînd cu bine la Dyrrachium. Acest oraş, unii îl confundă cu Epidamnos din cauza următoarei erori: Epidamnos, un rege al barbarilor care locuiau în regiunea aceea, a construit un oraş la mare şi l-a numit Epidamnos, după numele său. Un fiu al fiicei aceştuia, Dyrrachos, al cărui tată se zicea că este Poseidon, a mai construit un loc de ancorat lîngă Epidamnos, Dyrrachium. Fraţii lui îi făcură război lui Dyrrachos. Herakle, care se întorcea din Erythea, îi veni în ajutor lui Dyrrachos, cu condiţia ca

în calitate de participant la împărţirea de pămînt, drept întemeietor al cetăţii lor. Ei nu neagă nici calitatea de întemeietor a lui Dyrrachos, dar se arată mai mîndri de Heralde, întrucît este un zeu. Se povesteşte că în lupta aceea, lonios, un fiu al lui Dyrrachos, fu ucis de Herakle, din întîmplare. Iar Herakle, după ce i-a făcut funerariile, a aruncat cadavrul lui lonios în mare, pentru ca marea să-i poarte numele. Mai tîrziu, ţinutul şi cetatea au fost stăpînite de brigi[88], care se întoarseră aici din Phrygia[89], iar după ei, de taulanţi, un neam illiric, şi după taulanţi de un alt neam illiric, liburnii, care, pe nave rapide, jefuiau ţinuturile învecinate. Locuitorii din Dyrrachium, izgoniţi de liburni, au chemat în ajutorul lor pe corcyrieni[90], care aveau atunci suprematia pe mare şi izbutiră să-i alunge la rîndul lor pe liburni. Atunci s-au amestecat corcyrienii cu locuitorii din Dyrrachium şi de aceea se pare că locul de ancorat este de origină grecească. Numele Dyrrachium, nefiind socotit de bun augur, corcyrienii îl schimbară în acela de Epidamnos, împrumutîndu-l de la cetatea care se află ceva mai sus. Acest nume a fost folosit şi de Thukidide. Astăzi, însă, a biruit vechea denumire Dyrrachium.

XL. Aşadar, trupele încredinţate consulilor au ajuns la Dyrrachium. Iar Pompei aduna restul armatei la Brundisium, aşteptînd întoarcerea corăbiilor care transportaseră pe consuli. în timpul acesta, Cezar se ivi aci, iar Pompei se apăra de el adăpostindu-se în dosul zidurilor şi înconjurând oraşul printr-un şanţ. Cum sosi flota, el plecă pe înserate, după ce lăsă la fortificaţii pe oamenii cei mai curajoşi. Dar şi aceştia, la venirea nopţii, porniră pe urmele lui, fiind ajutaţi de un vînt favorabil. Astfel, Pompei părăsi Italia şi trecu în Epir cu toată armata sa. Cezar nu ştia încotro să se îndrepte şi de unde să înceapă războiul, deoarece vedea cum mulţi înclină spre Pompei. Dar apoi, temîndu-se ca armata lui Pompei din Spania, numeroasă şi mult încercată, să nu-i cadă în spate pe negîndite dacă el l-ar urmări pe Pompei, Cezar hotărî să sfărâme mai întîi această

Tarent[92], pentru ca să păzească Italia. A patra o trimise sub comanda lui Q. Valerius în Sardinia, spre a pune stăpînire pe această insulă producătoare de grîne. Ceea ce s-a şi făcut. Asinius Pollio[93] fu trimis în Sicilia, unde era guvernator Cato. La întrebarea acestuia dacă o hotărîre a senatului sau a poporului l-a împuternicit să năvălească într-o provinciepe care o guvernează un altul, Asinius Pollio a răspuns: „Cel care este stăpîn pe Italia mi-a dat ordinul". Cato· a răspuns că nu se opune cu forţa, deoarece vrea să-i cruţepe cei supuşi autorităţii sale. El plecă la Corcyra şi de acolo la Pompei.

XLI. Cezar se grăbi mai întîi să ajungă la Roma şî cîştigă de partea sa poporul, care era înfricoşat de amintirea tristelor vremi ale lui Sylla şi Marius, dîndu-i multe speranţe şi făcîndu-i promisiuni mari. El dovedi bunăvoinţă şi faţă de duşmanii săi, arătînd cum l-a prins pe Lucius Domitius şi l-a lăsat să plece nevătămat împreună cu toţi banii pe care îi avea. Apoi Cezar sfărîmă zăvoarele tezaurului public, ameniuţîndu-l cu moartea pe unul dintre tribuni, Metellus[94], care se opunea. în acest chip, el îşi însuşi sume de bani de care nimeni nu se putea atinge şi despre care se zice că au fost depuse de mult pentru a se face faţă gallilor[95]. Sub blestem public, nimeni nu putea să le întrebuinţeze decît în cazul cînd gallii ar fi pornit un război împotriva Romei. Cezar spuse însă că, supunîndu-i în mod definitiv pe galii, a liberat cetatea de acest blestem — aşa încît nu mai exista nici o primejdie. Apoi el aşeză ca prefect al oraşului pe Aemilius Lepidus[96], iar lui Marcus Antonius, tribun al plebei, îi dădu comanda asupra Italiei şi a trupelor care se aflau >în ea. în afara Italiei, îl făcu pe Curio guvernator al Siciliei, în locul lui Cato, şi pe Quintus Valerius guvernator al Sardiniei. în Illiria îl trimise pe C. Antonius[97], iar Gallia cisalpină i-o încredinţă lui Licinius Crassus[98]. Mai dădu ordin să fie construite în grabă două flote, una care să navigheze în

XLII. După ce a întărit astfel Italia încît să poată respinge atacurile lui Pompei, Cezar a plecat în Spania. Acolo a ieşit mai întîi învins în luptele cu Petreius[101] şi Afranius[102], comandanţii lui Pompei. Apoi au dat o luptă în apropierea oraşului Ilerda[103], al cărei rezultat a fost nehotărît. Cezar îşi aşezase tabăra pe un loc rîpos şi se aproviziona numai trecînd o punte peste rîul Sicoris. Umflate din pricina ploilor, apele au inundat fără veste şi au stricat puntea. 0 mulţime de oameni a rămas pe malul celălalt al fluviului şi trupele lui Petreius i-au măcelărit. Cezar însuşi a trecut prin greutăţi mari, împreună cu tot restul armatei, din pricina poziţiei neprielnice pe care o ocupa, din pricina lipsei de alimente, a vremei rele şi a duşmanilor. Astfel, el era redus la starea unui asediat. în cele din urmă, la sosirea verii, Afranius şi Petreius se retraseră în interiorul Spaniei, pentru a strînge o nouă armată. Cezar le ieşea mereu înainte, tăindu-le drumul prin fortificaţiile pe care le construia şi împiedicîndu-le astfel înaintarea. Odată chiar împresură un detaşament din armata duşmană, care fusese trimis să ocupe un loc unde să poată fi aşezată o tabără. Cei încercuiri ridicară scuturile deasupra capetelor, semnul acelora care vor să se predea. Cezar nici nu i-a luat prizonieri, nici nu i-a lovit cu suliţele, ci i-a lăsat să se întoarcă la Afranius nevătămaţi, deoarece cu orice prilej Cezar voia să şi-i cîştige pe duşmani. De atunci, cele două tabere au început să se viziteze destul de des între ele, iar în rîndurile soldaţilor se vorbea despre o înţelegere.

XLIII. Acum, Afranius şi alţi comandanţi erau de părere ca să-i lase Spania lui Cezar, în schimbul încuviinţării de a pleca la Pompei. Petreius se opuse şi, alergînd prin tabără, porunci să fie ucişi toţi oamenii lui Cezar care erau găsiţi acolo. Pe unul din proprii săi ofiţeri, care i se împotrivi, îl omorî cu mîna lui. Soldaţii erau astfel şi mai nemulţumiţi, din pricina cruzimii lui Petreius, pe cînd simpatia lor înclina spre purtarea omenoasă a lui Cezar. Reuşind să-i taie calea de

se strînseseră în jur. S-a hotărît ca, pe de o parte, Spania să fie lăsată lui Cezar, iar pe de alta, Cezar să-i conducă nevătămaţi, pînă la fluviul Varus, pe oamenii lui Pompei şi să le îngăduie să meargă la acesta. Ajungînd la fluviul Varus, Cezar îi convocă într-o adunare pe toţi cei care erau de la Roma şi din Italia şi le vorbi: „Duşmani (folosesc încă acest cuvînt, pentru a vă arăta limpede gîndul meu), eu nu i-am nimicit pe acei care fuseseră trimişi de voi ca să ocupe un loc pentru aşezarea taberii care mi s-au predat, nici alte trupe ale voastre, cînd v-am tăiat calea de aprovizionare cu apă, deşi Petreius a făcut să piară oamenii mei care rămăseseră izolaţi dincolo de fluviul Sicoris. Dacă voi îmi purtaţi recunoştinţă pentru aceste fapte ale mele, atunci să le spuneţi tuturor soldaţilor lui Pompei aceste lucruri[46]. După ce rosti aceste cuvinte, Cezar le dădu drumul nevătămaţi. El numi guvernator al Spaniei pe Quintus Cassius. Iată cele întîmplate în jurul lui Cezar.

XLIV. în acest timp, în Africa, Attius Varus[104] era în fruntea armatei lui Pompei, avînd ca aliat pe luba, regele mauretanilor şi numizilor. Curio a plecat din Sicilia împotriva lor cu două legiuni ale lui Cezar, douăsprezece corăbii de război şi numeroase corăbii de transport. El debarcă la Utica[105] şi, într-o mică luptă de cavalerie, puse pe fugă un număr de călăreţi numizi. Atunci el primi titlul de „imperator'[6] de la armata sa care era încă sub arme. Denumirea aceasta este dăruită de soldaţi comandanţilor lor pentru a-i cinsti şi pentru a le dovedi că merită să aibă puteri depline as.upra celor pe care-i comandă. Această cinstire, în trecut, comandanţii o primeau după fapte cu totul extraordinare. Sînt informat[106] că astăzi o asemenea aclamaţie nu are loc decît atunci cînd au fost ucişi zece mii de duşmani. încă din momentul în care Curio pornea din Sicilia cu corăbiile, cei care stăpîneau Africa se gîndiră că din ambiţie el îşi va aşeza tabăra la fortificaţiile lui Scipio, în dorinţa de a imita marile fapte

o beau li se întuneca văzul, ca şi cum ar fi fost cufundaţi în ceaţă. îi cuprindea somnul şi amorţeala, după care urmau vomitări dese şi zguduiri ale întregului corp. Din această pricină Curio şi-a mutat tabăra în apropierea Uticei. Pentru asta, el fu nevoit să străbată cu armata sa slăbită de boală un ţinut mlăştinos, întins şi greu de mers. Soldaţilor le-a revenit curajul atunci cînd au primit vestea victoriei lui Cezar din Spania. Ei s-au aşezat în ordine de bătaie într-un mic şes, pe malul mării, unde se dădu o luptă aprigă, în care Curio pierdu un singur om, iar Varus şase sute, fiind răniţi încă şi mai mulţi[107].

XLV. Apoi luba a sosit şi el. Dar se răspîndi un zvon cum că regele ar fi plecat de lingă fluviul Bagrada, care nu era la o mare distanţă, întorcîndu-se la el în ţară, pentru a împiedica prădăciunile pe care vecinii le făceau în regatul său. Pe malul fluviului, luba ar fi lăsat un locţiitor, Suburra, cu puţine trupe. Dînd crezare acestui zvon, Curio merse împotriva lui Suburra în fruntea celei mai importante părţi din armata sa. Era pe arşiţa verii, pe la ora a treia din zi şi drumul străbătut era nisipos şi lipsit de apă. Pînă şi torentele provenite din topirea zăpezilor secaseră din cauza arşiţei soarelui. Suburra şi regele însuşi, care se afla acolo, ocupau fluviul. Atunci Curio se văzu înşelat în speranţele sale şi se retrase în grabă pe nişte dealuri, chinuit de oboseală, de căldura înăbuşitoare şi sete. Cînd duşmanii văzură starea în care se afla Curio, trecură fluviul, fiind pregătiţi de luptă. într-ur mod foarte imprudent şi dispreţuindu-şi adversarul, Curio coborî cu armata sa care era sleită de puteri. învăluit de călăreţii numizi, el se retrase pentru cîtăva vreme şi îşi îngrămădi trupele într-un loc strimt. Atacat şi aici, el se refugie iarăşi pe dealuri. Asinius Pollio fugi cu puţini oameni în tabăra de la Utica, îndată ce situaţia începu să se înrăutăţească. El se temea că Varus, la vestea nenorocirii lor, va da acolo un atac. Curio însă se luptă, înfruntînd primejdiile cu curaj, şi muri împreună cu toţi oamenii săi. Astfel,

XLVI. Cînd se află despre nenorocire în tabăra de la Utica, Flamma, comandantul flotei, fugi cu toate corăbiile sale, neluînd cu sine pe nici unul dintre soldaţii de pe uscat. Atunci, Asinius Pollio se urcă într-o barcă şi merse la nişte negustori care erau ancoraţi în apropiere. El îi rugă să-şi aducă la ţărm corăbiile şi să primească în ele trupele lui. Unii au fost de acord şi au venit la ţărm cu corăbiile, în cursul nopţii. Din cauza marelui număr al celor îmbarcaţi, corăbiile se scufundară. Dintre acei care au ajuns în larg, cei mai mulţi au fost aruncaţi în mare de negustori, ca să-şi însuşească sumele de bani pe care le aveau soldaţii la ei. în vreme ce astfel de lucruri se întîmplau celor de pe mare, tot în cursul nopţii cei rămaşi pe uscat erau loviţi de o nenorocire asemănătoare. A doua zi s-au predat lui Varus. luba, însă, venind pe neaşteptate, îi aşeză în jurul cetăţii, la zid, şi puse să-i străpungă cu suliţele. El pretindea că sînt cei scăpaţi de la victoria sa şi nu se sinchisi de intervenţia lui Varus. în chipul acesta pieriră în întregime cele două legiuni romane care fuseseră trimise în Africa, sub conducerea lui Curio, iar o dată cu ele, pieriră şi călăreţii, soldaţii uşor înarmaţi şi oamenii de corvoadă. luba se întoarse acasă, socotind că Pompei va găsi deosebit de mare meritul său.

XLVII. Cam în aceeaşi vreme, Antonius fu învins de către Octavian, un comandant al lui Pompei, în Illiria. 0 altă armată a lui Cezar, de la Placentia, se răsculă împotriva comandanţilor săi, plîngîndu-se că războiul este tărăgănat, iar soldaţii nu primesc darul de cinci mine[108] făgăduit de Cezar încă de la Brundisium. Cezar, aflînd acestea, alergă în grabă de la Massilia[109] la Placentia şi sosi acolo pe cînd răscoala încă nu se terminase. El vorbi celor răsculaţi astfel: „Voi cunoaşteţi iuţeala arătată de mine cu orice prilej. Războiul se tărăgănează nu din cauza noastră, ci a duşmanilor, care fug de noi. Cît vă priveşte, voi care aţi avut mari foloase în Gallia, sub comanda mea, şi care v-aţi legat de mine prin jurămînt pentru întreaga durată a

daţi porunci acelora de la care ar trebui să le primiţi. După ce v-am adus eu însumi mărturia generozităţii pe care v-am arătat-o pînă acum, voi aplica legea strămoşească şi din cea de-a noua legiune (de aici mai cu seamă a pornit răscoala) voi alege prin tragere la sorţi a zecea parte, pe care o voi ucide[44]. La auzul acestor cuvinte, întreaga legiune a izbucnit într-un plîns puternic, iar comandanţii căzură la picioarele lui Cezar, rugîndu-l să fie iertător. Cedînd anevoie, Cezar hotărî să tragă la sorţi din o sută şi douăzeci de oameni (care au fost socotiţi capii răscoalei) doisprezece, iar pe aceştia să-i ucidă. Printre ei s-a aflat unul care nu era de faţă în timpul răscoalei. Iar Cezar a ucis în locul său pe centurionul care-l pîrîse[110].

XLVIII. în chipul acesta a fost potolită răscoala de la Placentia. Cezar plecă apoi la Roma, unde poporul înfricoşat îl alese dictator, fără ca să fi existat vreo hotărîre a senatului sau fără ca vreun magistrat să-şi fi dat aprobarea[111]. Această demnitate, Cezar o păstră numai unsprezece zile (aşa cred unii), renunţînd apoi la ea, fie pentru că ar fi trezit ura celorlalţi, fie pentru că nu-i era trebuincioasă. în schimb, el lăsă să fie ales consul pe anul următor, împreună cu Publius Isauricus[112]. Numi sau schimbă guvernatori ai provinciilor, făcînd el însuşi alegerea. în Spania trimise pe Marcus Lepidus; în Sicilia pe Aulus Albinus; în Sardinia pe Sextus Peducaeus; în Gallia cea de curînd cucerită[113] pe Decimus Brutus[114]. Cezar împărţi grîu poporului care suferea de foamete şi îi îndeplini cererea de a rechema pe exilaţi, în afară de Milo. Cînd însă poporul mai ceru şi iertarea datoriilor, aducînd ca motiv războaiele, tulburările dinlăuntru şi, ca urmare a lor, preţurile scăzute ale mărfurilor, Cezar refuză. Numi însă cenzori care să stabilească preţul mărfurilor, debitorii trebuind să restituie creditorilor mărfuri în loc de bani. După ce făcu acestea, Cezar trimise ordin diferitelor sale trupe să-l aştepte, în jurul solstiţiului de iarnă, la Brundisium, iar el părăsi Roma în luna pe care romanii o numesc

care îl ruga să se împace cu Pompei; era limpede că, oricare din ei ar fi fost învingătorul, acela avea să devină stăpîn absolut. Iar Cezar, nescăpînd nimic din vedere, mergea cu cea mai mare grabă.

XLIX. în toată această vreme, Pompei îşi construia corăbii, îşi sporea numărul trupelor şi adună noi sume de bani. El capturase în Marea Ionică patruzeci de corăbii ale lui Cezar şi-l aştepta să treacă marea. între timp, îşi instruia soldaţii, participînd el însuşi la manevrele pedestraşilor şi ale călăreţilor. Era cel dintîi gata pentru orice efort, peste puterile vîrstei sale[116]. Acestea îl făcură repede foarte plăcut. Toată lumea şlerga la exerciţiile lui Pompei, ca şi cum ar fi fost vorba de vreun spectacol. Cezar avea zece legiuni de pedestraşi şi zece mii de călăreţi galii. Pompei avea cinci legiuni din Italia, pe care — împreună cu trupele de cavalerie care ţineau de aceste legiuni — le trecuse peste Marea Ionică. Din Parthia[117] avea două legiuni, rămăşiţe ale armatei lui Crassus. Mai avea apoi o parte din oamenii în fruntea cărora Gabinius pătrunsese în Egipt. Cu totul, unsprezece legiuni italice şi vreo şapte mii de călăreţi. La acestea se mai adăugau aliaţi din lonia[118] Macedonia[119], Peloponez[120], Beoţia, arcaşi cretani, prăştieri traci, soldaţi înarmaţi cu suliţă din regiunea pontului[121], un număr de călăreţi galii, alţii din Galatia orientală[122], apoi locuitori ai Commagenei[123], trimişi de Antiochus, apoi cilicieni şi cappadocieni, un număr de cîţiva oameni din Armenia mică, pamphylieni[124] şi locuitori ai Pisydiei[125]. Pompei se gîndea să nu-i pună pe toţi aceştia să lupte, ci să-i folosească la gărzi, săpatul şanţurilor şi alte servicii de care armata italică avea nevoie, pentru ca nici unul dintre soldaţii italici să nu fie sustras de la luptă. Iată care au fost trupele pedestre. în privinţa corăbiilor, Pompei avea şase sute de corăbii de război bine echipate. Dintre acestea, pe vreo sută cu echipaj roman le considera de elită. Multe altele erau corăbii de

L. Cînd Pompei a fost deplin pregătit, adunînd pe toţi acei care aparţineau ordinului senatorial sau ecvestru şi întreaga armată pe un loc de unde îl puteau auzi, el rosti următoarea cuvîntare: „Bărbaţi! Şi atenienii şi-au părăsit odinioară cetatea, luptîndu-se cu năvălitorii pentru apărarea libertăţii lor, socotind că nu locuinţele alcătuiesc cetatea, ci bărbaţii. în chipul acesta, luptînd cu dîrzenie, au redobîndit-o şi i-au dat strălucire şi mai mare. De asemenea, strămoşii noştri şi-au părăsit cetatea[126] cînd au năvălit gallii, iar Roma a fost salvată de Camillus[127], care a alergat de la Ardea[128]. Oamenii înţelepţi au socotit întotdeauna că, indiferent unde s-ar afla, libertatea este patria lor. Avînd acelaşi gînd, noi am trecut marea şi am venit aci. Nu ne-am părăsit astfel patria, ci am vrut să ne pregătim temeinic aci ca să o apărăm împotriva omului care multă vreme a uneltit să o subjuge şi a pus mîna fără veste pe Italia, mulţumită oamenilor cumpăraţi de el. Printr-o hotărîre a voastră voi l-aţi declarat duşmanul patriei. Dar el trimite în provinciile voastre guvernatori şi pune Roma sub ordinele unor anumiţi oameni, încredinţînd altora conducerea în restul Italiei. Cu o îndrăzneală fără pereche, el răpeşte poporului dreptul de a cîrmui. Şi dacă el săvîrşeşte aceste lucruri cînd războiul încă nu s-a terminat, cînd are motive să se teamă şi cînd, dacă va vrea divinitatea, va fi pedepsit, la ce grad de violenţă şi cruzime trebuie să ne aşteptăm dacă ar învinge. în aceste fapte împotriva patriei este ajutat de cîţiva oameni pe care i-a cumpărat cu banii storşi din Gallia noastră, oameni care-s mulţumiţi să fie robii lui, decît să aibă drepturi egale cu el.

LI. în ceea ce mă priveşte, eu nu am părăsit lupta alături de voi, şi pentru voi nu o voi părăsi niciodată. Mă pun la dispoziţia voastră atît ca soldat, cît şi ca comandant. Şi dacă am vreo pricepere în războaie sau dacă norocul mi-a fost sprijin mie, care pînă acum nu am suferit nici o înfrîngere, rog zeii ca în aceste clipe

puterii ei. Noi trebuie să avem încredere în zei şi în frumuseţea şi dreptatea cauzei acestui război, deoarece noi sîntem preocupaţi de interesul patriei şi al constituţiei sale. Pe deasupra, încrederea noastră ne este întărită şi de mulţimea forţelor noastre, atît pe uscat cît şi pe mare. Ele ne stau la dispoziţie, sporesc cu trecerea timpului şi vor deveni şi mai mari, îndată ce vom. porni la înfăptuirea lor. Toate popoarele din Orient şi din regiunile Pontului Euxin, cîte le putem numi, fie greceşti, fie barbare, sînt de partea noastră. Toţi regii, prieteni ai romanilor sau ai mei, ne trimit trupe, arme, alimente şi alte . lucruri trebuincioase pregătirii noastre. Aşadar, porniţi la luptă într-un chip vrednic de patria voastră, de voi înşivă şi de mine. Nu uitaţi nelegiuirile lui Cezar şi fiţi gata să îndepliniţi poruncile cu promptitudine[44].

LII. Astfel a vorbit Pompei. întreaga armată şi toţi senatorii care se aflau acolo, mulţime de oameni din cei mai vestiţi aprobară prin urale şi-i cerură să-i ducă oriunde ar fi găsit cu cale. Dar Pompei, văzînd anotimpul defavorabil şi marea făcînd porturile inaccesibile, socoti că Cezar nu va sosi aici înainte de sfîrşitul iernii, fiind ocupat între timp cu magistratura de consul pe care o avea. De aceea Pompei dădu poruncă comandanţilor flotei să vegheze pe mare şi, împărţind armata pentru a ierna, o trimise parte în Thessalia, parte în Macedonia. Cu atîta lipsă de prevedere făcea Pompei presupuneri asupra viitorului. Iar Cezar, aşa cum am spus mai înainte, porni în grabă spre Brundisium, cam pe la solstiţiul de iarnă. El socotea că va umple de spaimă pe duşmani mai ales prin sosirea lui neaşteptată. La Brundisium, el nu găsi nici provizii, nici echipament, nici toate trupele sale adunate. El chemă totuşi în adunare pe cei de faţă şi le ţinu următorul discurs :[129]

LIII. „Tovarăşi de fapte mari, care mă ajutaţi într-o faptă atît de importantă, nici anotimpul iernii, nici

tesc că cei care ne-am grăbit să venim primii, să lăsăm aci sclavii, vitele şi toate bagajele. Vom încăpea astfel în corăbiile pe care le avem la dispoziţie. îmbarcîndu-ne repede vom trece singuri marea înainte ca duşmanul să prindă de veste. Să opunem iernii norocul nostru, numărului nostru mic — curajul pe care-l avem. Cît priveşte lipsa noastră de provizii şi arme, aceasta o va împlini belşugul de la duşmani. Bogăţiile de acolo vor intra în stăpînirea noastră îndată ce vom debarca, ştiind că nu vom avea nimic altceva decît ceea ce vom cuceri. Haideţi să mergem pentru a pune stăpînire pe sclavii, bagajele şi proviziile acelora, cîtă vreme ei îşi petrec iarna prin case; să mergem cîtă vreme Pompei socoteşte că şi eu mă aflu într-o tabără de iarnă sau că mă îndeletnicesc, în calitate de consul, cu cortegii şi jertfe. Nu am nevoie să vă mai spun că în războaie lucrul cel mai înţelept este o acţiune făcută prin surprindere. Voi ştiţi de asemenea că merită să ne dăm toată osteneala pentru a culege cei dintîi gloria izbînzii, pregătind acolo unde vom merge un loc în care cei ce vor veni îndată după noi să pună piciorul în siguranţă. Cît despre mine, aş dori ca în acest moment să fiu mai degrabă într-o corabie, decît pe înălţimea de unde vă vorbesc, pentru ca dintr-odată să-i apar lui Pompei în faţă atunci cînd el şi-ar închipui că eu sînt la Roma, răpit de treburile consulatului meu. Deşi cunosc supunerea voastră, totuşi aştept un răspuns de la voi[44].

LIV. întreaga armată răspunse cu înflăcărare prin strigăte, cerîndu-i lui Cezar s-o ducă la luptă. Acesta coborî îndată de pe înălţimea de unde vorbea, ducînd la ţărmul mării cinci legiuni şi şase sute de călăreţi de elită pentru a-i îmbarca. Din pricina frămîntării valurilor, corăbiile aruncară în larg ancora. Era vremea solstiţiului şi vînturile îl zăboviră pe Cezar, împotriva voinţei lui, care era foarte supărat din această pricină. El trebui să rămînă pînă în prima zi a noului an la Brundisium. între timp sosiră două noi legiuni, iar Cezar le îmbarcă şi pe

căci puţinele corăbii de război pe care le avea vegheau asupra Sardiniei şi Siciliei. Furtunile îl abătură în regiunea Munţilor Ceraunici. De îndată el îşi trimise corăbiile înapoi la Brundisium, pentru ca să transporte şi restul armatei. El însuşi porni în cursul nopţii spre oraşul Oricum[130] pe o cărare pietroasă şi îngustă. Acolo, din pricina ţinutului prăpăstios, îşi împărţi armata în mai multe părţi, încît, dacă cineva ar fi avut cunoştinţă de cele petrecute, Cezar ar fi fost uşor de învins. Către zorii zilei, cu greu, trupele s-au reunit. întrucît locuitorii din Oricum spuneau că ei nu vor împiedica să intre în oraşul lor pe un consul roman, guvernatorul oraşului i-a predat cheile lui Cezar şi rămase lîngă acesta, fiind tratat în mod onorabil. Dar Lucretius[131] şi Minucius, care păzeau cu optsprezece corăbii de partea cealaltă a oraşului Oricum grînele destinate lui Pompei aflătoare în corăbii de transport, au scufundat aceste corăbii, pentru ca să nu cadă în mîinile lui Cezar, iar ei au fugit la Dyrrachium. De la Oricum, Cezar a mers în grabă la Apollonia[132]. Şi locuitorii de acolo l-au lăsat să intre. Staberius[133], guvernatorul, a părăsit însă oraşul.

LV. La Apollonia, Cezar chemă într-o adunare pe toţi oamenii săi şi le aminti cum, mulţumită repeziciunii sale şi norocului, au biruit iarna şi au străbătut atîta cale pe apă, în ciuda lipsei de corăbii, au ocupat Oricum şi Apollonia fără luptă şi au pus stăpînire pe cele ce aparţineau duşmanului, aşa cum prevestise el, fără ca Pompei să fi aflat ceva. „Acum, spuse el, dacă vom ajunge înaintea aceluia la Dyrrachium, locul strategic al pregătirilor lui Pompei, şi vom ocupa localitatea, tot ceea ce duşmanul cu trudă *a* agonisit în cursul întregii veri va fi al nostru[41]. După rostirea acestor cuvinte, Cezar porni spre Dyrrachium fără zăbavă în fruntea trupelor, străbătînd un drum lung şi nefăcînd popasuri nici ziua nici noaptea. Dar Pompei fu încunoştiinţat şi plecă şi el din Macedonia spre Dyrrachium, de asemenea foarte grăbit. El dobora copacii, distrugea puntile

bună dreptate, de cea mai mare importanţă asigurarea aprovizionării. Oridecîteori una din cele două armate vedea în depărtare vreun nor de praf, foc sau fum, soldaţii, crezînd că acestea vin de la duşman, se luau la întrecere, ca într-un concurs, care să alerge mai repede. Ei nu îşi lăsau timp nici pentru hrană nici pentru somn, ci alergau cu rîvnă, strigînd şi îndemnîndu-se unul pe altul, sub lumina faclelor în timpul nopţii. Toate acestea pricinuiră mare tulburare şi spaimă, ca şi cum mereu s-ar fi apropiat duşmanii. Osteneala îi făcu pe unii să-şi arunce poverile, pe alţii să rămînă în urmă ascunzîndu-se prin văi, deoarece la ei dorinţa de a se odihni era mai mare decît teama de duşmani.

LVI. Necazuri de felul acesta au suferit şi unii şi ceilalţi. La Dyrrachium, Pompei sosi cel dintîi şi îşi aşeză tabăra lîngă oraş. El trimise o flotă care luă din nou în stăpînire Oricum, orînduind o mai sigură pază a mării. Cezar şi-a aşezat tabăra în faţa lui Pompei, de care-l despărţea rîul Alor (Apsus). Avură loc lupte izolate de cavalerie, deoarece cînd unii cînd ceilalţi treceau rîul. Nu au existat însă încleştări între cele două armate întregi. Pompei îşi instruia soldaţii pe care îi recrutase de curînd, iar Cezar aştepta să-i sosească trupele de la Bundisium. El fu de părere că, dacă acele trupe vor trece marea în corăbii de transport abia la primăvară, ele nu vor rămîne neobservate de triremele[134] lui Pompei, care supravegheau îndeaproape marea: încumetîndu-se însă, în timpul iernii, cînd corăbiile inamicului stau adăpostite în insule, trecerea lor ar putea să nu fie băgată de seamă sau, chiar dacă va fi surprinsă, trupele vor putea forţa trecerea graţie mărimii corăbiilor şi vîntului. De aceea el le chema grabnic. Cum însă trupele nu porneau, Cezar hotărî să meargă el însuşi pe ascuns la armată pentru că pe altul nu-l socotea în stare să o aducă aşa de uşor. Tăinuindu-şi planul, el trimise trei sclavi la rîu, care se afla la o depărtare de douăsprezece stadii, cu poruncă să-i

LVII. Prefăcîndu-se suferind, Cezar se retrase de la masa pe care o lua cu prietenii săi, cerîndu-le acestora să o continue. îmbrăcat în hainele unui om de rînd, se sui în car şi merse acolo unde se afla luntrea. El se dădu drept delegatul lui Cezar. Dădu toate poruncile prin sclavi, nerecunoscut, fiindcă îşi ascundea faţa, ajutat mai ales de noapte. în vreme ce suflau vînturile de iarnă, sclavii îi dădeau cîrmaciului îndemnuri să aibă curaj, spunîndu-i că este cea mai potrivită ocazie să treacă neobservaţi de duşmanul care se afla în apropiere. Acesta, prin sforţarea vîslelor, făcea să înainteze barca pe rîu în jos. Cînd au ajuns la vărsare, acolo apele rîului erau date înapoi de valurile mării furtunoase şi cîrmaciul, la noile îndemnuri ale sclavilor, se sforţă să înainteze, dar neizbutind, fu părăsit de puteri şi îşi pierdu speranţa. Atunci Cezar, arătîndu-se cine este, îi strigă: „Luptă curajos împotriva furtunii. îl duci pe Cezar şi norocul lui“[135]. Vîslaşii şi cîrmaciul fură cuprinşi de uimire, curajul le reveni îndată tuturor, şi, după încordări mari, ieşiră din apele fluviului. Vînturile însă şi valurile, ridicînd barca, o azvîrleau spre mal. în cele din urmă, pentru că se apropia ivirea zorilor, cei aflaţi în luntre se temură să nu fie văzuţi de duşmani cînd va fi lumină. Supărat pe soartă, care, zicea el, este invidioasă, Cezar îngădui ca luntrea să se întoarcă. Aceasta urcă repede rîul, mulţumită vîntului.

LVIII. Unii admirau îndrăzneala lui Cezar, alţii îl dojeneau pentru ceea ce făcuse, spunînd că fapta lui este demnă de un soldat dar nu de un comandant. Cezar nu mai avea speranţe că va mai putea pleca în ascuns. De aceea dădu poruncă lui Postumius să meargă în locul lui la Gabinius şi să-i spună să vină îndată cu armata la Cezar, pe mare. Dacă acesta nu va asculta porunca, trebuia să-i ceară acelaşi lucru lui Antonius şi, în al treilea rînd, după Antonius, lui Calenus în caz că nici unul din aceştia

să se cruţe corăbiile, căci lui Cezar nu-i trebuiesc corăbii, ci oameni[66]. Atît de mult se încredea Cezar nu în raţionamente, ci în soartă. Pompei, gîndindu-se să nu piardă vreme, porni împotriva lui Cezar cu armata sâ pregătită de luptă. Doi dintre soldaţii săi, cătînd în rîul care despărţea cele două armate un vad mai potrivit, fură ucişi de un om al lui Cezar, care veni în goană spre ei. Pompei văzu în această întîmplare un semn rău şi îşi duse trupele înapoi; întreaga lume însă îl învinuia că pierde cea mai bună ocazie.

LIX. în timp ce Postumius se îndrepta spre Brundisium, Gabinius nu îndeplini dispoziţiile lui Cezar şi conduse o armată de voluntari prin Illiria, fără să zăbovească nicăieri. Aproape toţi soldaţii săi au fost ucişi de illiri. Cezar nu se putu răzbuna, căci se afla într-un răstimp de pregătiri. Cei rămaşi în Italia au fost îmbarcaţi de Antonius. Corăbiile lor trecură pe lîngă Apollonia, mînate de un vînt favorabil. Pe la amiază, vîntul slăbi. Douăzeci de corăbii ale lui Pompei, plecate pentru a cerceta marea, zăresc pe oamenii lui Cezar şi pornesc în urmărirea lor. Cum vîntul încetase, se ivi o mare primejdie pentru aceştia, avînd să fie loviţi de ciocurile corăbiilor de război ale urmăritorilor şi să fie scufundaţi. Se făceau acum pregătirile de luptă cuvenite. Intrară în acţiune prăştiile şi porniră săgeţile. Deodată începu să sufle un vînt mai puternic decît înainte, umflînd pe neaşteptate pînzele mari, astfel, încît corăbiile celor urmăriţi îşi continuară în linişte drumul. Ceilalţi nu putură să înainteze, avînd de suferit din pricina furiei valurilor, a vîntului şi a mării înfuriate. Cu greu abia scăpară corăbiile lor, aruncate pe un ţărm fără porturi şi stîncos. Au fost capturate două corăbii ale lui Cezar, care se împotmoliseră în bancuri de nisip. Cu celelalte, Antonius intră într-un port numit Nymphaeum[136].

LX. Cezar avea acum la dispoziţie întreaga sa armată, la fel ca şi Pompei. Taberile se aflau una în faţa celeilalte, pe nişte înălţimi, prevăzute cu multe

luptele de acest fel, în jurul unei întărituri unde armata lui Cezar fu învinsă, un centurion numit Scaeva, după multe şi strălucite isprăvi fu rănit la ochi de o săgeată. El sări înainte, afară din rînd şi făcu semn că voieşte să spună ceva. Făcîndu-se tăcere el chemă pe un centurion al lui Pompei, cunoscut pentru vitejia sa, strigîndu-i: „Salvează-l pe cel asemenea ţie, salvează-l pe prietenul tău şi trimite-mi oameni care să mă ducă de mînă, căci sînt rănit[44]. Crezîndu-l dezertor, doi soldaţi alergară la el. Pe unul, Scâeva îl ucise înainte ca acela să prindă de veste, celuilalt îi tăie umărul. El săvîrşi acestea fiindcă pierduse orice speranţă de a se salva pe sine şi întăritura pe care o apără. Cele întîmplate îi făcură pe ceilalţi să se ruşineze şi le trezi avîntul. Astfel întăritura fu salvată. Comandantul acelei întărituri, Minucius, a avut şi el multe de îndurat. Se spune că scutul lui fu lovit de o sută douăzeci de săgeţi şi că el însuşi primi şase răni, pierzîndu-şi şi ochiul. Pe cei doi oameni Cezar i-a răsplătit cu multe daruri. Apoi i se făcu lui Cezar propunerea de către un om din Dyrrachium să ocupe acest oraş prin trădare. Conform unei învoieli, Cezar merse în timpul nopţii, avînd puţini însoţitori, la porţile şi templul Artemisei[137] . . .[138].

Tot în aceeaşi iarnă, socrul lui Pompei îi aduse o nouă armată din Siria. Luptîndu-se cu acesta în Macedonia, Caius Calvisius[139] fu învins şi pierdu o legiune întreagă. Scăpară numai opt sute oameni[140].

LXI. Deoarece Pompei era stăpîn pe mare, Cezar nu avea putinţa să se aprovizioneze pe această cale. Armata lui era chinuită de foame, făcîndu-şi pîine din ierburi. Dezertorii i-au adus lui Pompei pîini de felul acesta, în credinţa că văzîndu-le se va bucura. Nu i-au făcut însă plăcere lui Pompei. El spuse: „Cu ce fiare ne luptăm noi![44141] Ajuns la cruntă strîmtoare, Cezar îşi adună întreaga armată, voind să-l determine pe Pompei să dea lupta chiar împotriva voinţei lui. Dar el stătea liniştit, ocupînd numai numeroase întărituri părăsite de Cezar. Acest lucru îl necăjea cel mai mult pe Cezar, care

lui Pompei printr-un zid, pornind de la mare şi sfîrşind la mare. Chiar dacă nu ar fi reuşit, credea el, cutezătoarea lui faptă trebuia să-i aducă o mare glorie. Era vorba de o mie două sute de stadii[142]. Cezar porni să-şi înfăptuiască planul. Pompei, însă, săpa şanţuri de apărare şi construia contraîntărituri. Astfel îşi zădărniceau unul altuia lucrările. A avut loc o singură luptă, în care Pompei cîştigă o strălucită victorie împotriva oamenilor lui Cezar, punîndu-i pe fugă şi urmărindu-i pînă în tabăra lor şi în care luă o mulţime de steaguri. Aquila, cel mai însemnat drapel al romanilor, abia apucă să fie aruncată de purtătorul ei celor din tabără, pe deasupra întăritorii.

LXII. Cînd fuga-i cuprinse armata, Cezar aduse din altă parte noi trupe. Dar şi acestea erau cuprinse de o spaimă aşa de mare, încît, văzîndu-l de departe pe Pompei, nu putură nici măcar să stea pe loc, deşi erau foarte aproape de porţi, nici să intre în rînduială înlăuntrul taberei. Fiecare, fără să asculte de porunci şi fără să-şi întoarcă capul, fugea încotro apuca. Nu mai ascultau nici de ruşine, nici de îndemnul altuia, nici de propria lor judecată. Alergînd în toate părţile, Cezar le făcea mustrări şi le arăta că Pompei este încă departe. Totuşi, sub ochii lui, soldaţii aruncau steagurile şi o luau la fugă. Alţii se opriră, cu greu, nepăsători şi ţinînd totuşi privirile spre pămînt de ruşine. Atît a fost de mare tulburarea care îi stăpînea. Un soldat, întorcînd steagul, îndreptă ameninţător capătul ascuţit al cozii spre Cezar, dar garda personală a acestuia îl ucise. Acei care s-au întors în tabără nu se preocupară de asigurarea pazei. Totul era neglijat, meterezul însuşi nepăzit. Dacă în acel moment Pompei ar fi intrat în tabără împreună cu cei care fugeau, ar fi pus stăpînire pe ea mulţumită forţei sale şi ar fi sfîrşit întreg războiul prin această singură lovitură. Dar Labienus, căruia parcă un [redacted] zeu îi luase minţile, îl convinse pe Pompei să-i urmărească pe acei care fugeau. El însuşi şovăia, fie bănuind că lipsa de pază a meterezului era o cursă,

în acea zi, în cele două lupte, douăzeci şi opt de steaguri. Pompei a pierdut şi acest al doilea prilej ca să cîştige o· victorie deplină. Se povesteşte că Cezar însuşi a spus: „Astăzi duşmanul ar fi sfîrşit acest război, dacă ar fi avut pe cineva care să ştie să folosească victoria"[143].

LXIII. Pompei scrise tuturor regilor şi cetăţilor, ridicîndu-şi în slăvi victoria sa. El trăgea nădejde că armata lui Cezar, chinuită de foame şi înspăimîntată de înfrîngere, va trece îndată de partea lui; el credea aceasta mai ales despre comandanţi, care trebuiau să-şi dea seama cu frică de vinovăţia lor. Aceştia însă, ca şi cum un zeu le-ar fi întors gîndul, se căiau ruşinîndu-se de greşeala lor. Cezar îi mustră cu blîndeţe şi le dădu iertare. De aceea, ei erau şi mai nemulţumiţi de ei înşişi. înviorați într-un chip uimitor, cerută să se tragă la sorţi, potrivit legii strămoşeşti, a zecea parte din ei şi aceia să fie ucişi. Cezar însă nu primi şi astfel ei se ruşinară şi mai mult, recunoscînd că dînsul nu a meritat reaua lor purtare. Ei cerută apoi moartea acelora care ţineau steagurile, deoarece nici ei nu ar fi luat-o la fugă dacă aceia, întorcînd steagurile, nu ar fi început fuga. Dar Cezar nu a încuviinţat nici aceasta, hotărîndu-se cu greu să pedepsească numai un mic număr de oameni. Această moderaţie a lui trezi în toţi oamenii un atît de mare avînt, încît ei cerută să-i ducă îndată împotriva duşmanului. Şi ei insistau cu foarte multă rîvnă în rugămintea lor, făgăduind să-şi îndrepte vina printr-o victorie strălucită. Apoi se aşezară în grupe, întorcîndu-se unii către alţii şi grupele, sub privirea lui Cezar, îşi jurară între ele, rînd pe rînd, să nu se întoarcă de la luptă fără victorie.

LXIV. Prietenii l-au îndemnat atunci pe Cezar să se folosească de căinţa şi bunele intenţii ale armatei, care erau atît de mari. Cezar declară în faţa trupelor adunate că le va duce împotriva duşmanilor cînd va găsi un prilej mai potrivit. El le ceru să-şi aducă aminte de rîvna pe care i-au arătat-o. Prietenilor săi însă le-a spus că

cînd şi-a aşezat tabăra la Dyrrachium, unde Pompei avea tot ce-i trebuia la îndemînă, în loc să-l atragă într-un alt ţinut, care să prezinte şi pentru unul şi pentru celălalt aceleaşi greutăţi. După ce a spus acestea, Cezar s-a întors fără zăbavă la Apollonia şi de acolo a pornit noaptea, fără să ştie nimeni, înspre Thesallia. El cuceri un oraş mic, Gomphi, care nu i-a deschis porţile, mîniindu-l prin acestea. Cezar îngădui soldaţilor să prade acest oraş. Oamenii săi, înfometaţi, mîncară din belşug şi băură peste măsură vin. La beţie germanii erau cei mai caraghioşi. Dacă Pompei i-ar fi atacat atunci şi nu ar fi neglijat, din total dispreţ, urmărirea duşmanului este probabil că ar fi dobîndit o victorie strălucită. între timp, Cezar, după şapte zile de marş încordat, îşi aşează tabăra în apropierea oraşului Pharsalus[144]. Privitor la nenorocirile mai uimitoare care s-au petrecut la Gomphi, se povesteşte că s-ar fi găsit în casa unui medic cadavrele a douăzeci de bătrîni nobili, neavînd nici o rană. Ei erau culcaţi la pămînt ca pentru băutură, iar alături de ei se aflau cupele. Unul şedea pe un scaun, desigur medicul, de la care primiseră otrava[145].

LXV. După plecarea lui Cezar, Pompei a ţinut sfat cu prietenii săi. Afranius era de părere ca Pompei să trimită împotriva lui Cezar flota sa, mulţumită căreia avea o mare superioritate faţă de el şi, dominînd marea, să-i producă neplăceri aceluia care rătăcea lipsit de resurse. Armata de uscat trebuia s-o conducă însuşi Pompei cît mai repede în Italia, care îi era binevoitoare şi golită de trupe duşmane. Apoi, întărindu-se în Italia, în Gallia şi Spania să pornească apoi iarăşi din propria lui ţară, devenită cheia puterii sale, împotriva lui Cezar. Acest sfat, care era cel mai bun, nu fu luat în seamă de către Pompei. El dădu ascultare acelora care îi spuneau că armata lui Cezar, silită de foame, va trece de partea sa, sau acelora care îl asigurau că nu mai rămîne mult de făcut după izbînda obţinută la Dyrrachium, că ar fi în schimb o foarte mare ruşine dacă Cezar ar fi lăsat să

viri erau aţintite asupra lui şi pentru că voia să-l cruţe pe Lucius Scipio ca să nu păţească vreo nenorocire în Macedonia, unde se afla. Cel mai mult însă l-a determinat gîndul de a folosi încrederea pe care trupele o aveau în luptă. El se luă după Cezar, aşezîndu-şi tabăra în faţa lui, lingă oraşul Pharsalus: treizeci de stadii îi despărţeau pe unul de celălalt.

LXVI. Pompei era aprovizionat din toate părţile. El orînduise astfel drumurile, porturile şi locurile întărite încît transportul proviziilor să curgă necontenit pe uscat, iar pe mare orice vînt să i le poată aduce. Cezar dispunea numai de ceea ce găsea cu greu, sau cucerea după multe dificultăţi. Totuşi, nici unul din oamenii săi nu-l părăsi, ci ei aveau o rîvnă parcă insuflată de zei de a se lupta cu duşmanul. în afară de aceasta, socoteau că în război, după o deprindere de zece ani, sînt cu mult superiori soldaţilor de curînd recrutaţi ai lui Pompei. Ştiau însă că la săpatul şanţurilor, construirea zidurilor şi procurarea anevoioasă a merindelor sînt mai slabi, din cauza bătrîneţii. într-un cuvînt ei doreau să săvîrşească o faptă vitejească cu preţul unor oboseli, decît să piară de foame[148]. Pompei, simţind aceste lucruri, socotea că este o acţiune riscantă aceea de a lăsa soarta războiului să fie hotărîtă într-o singură luptă cu nişte oameni exercitaţi, gata la orice din pricina disperării, în timp ce norocul lui Cezar era aşa de mare. El găsea că este mai preţios şi mai puţin primejdios ca să-i istovească prin lipsuri, deoarece ei nu ocupau un' pămînt bogat, nici nu se puteau aproviziona pe mare şi nici nu posedau corăbii pentru o retragere grabnică. Deci el hotărî, cu cele mai bune temeiuri, să tărăgăneze războiul şi să-l treacă pe duşman de la foamete la boală.

LXVII. în jurul lui Pompei se afla un mare număr de senatori, egali în rang cu acesta şi cei mai vestiţi dintre cavaleri ; de asemenea, mulţi regi şi principi. Aceştia toţi îJ îndemnau să dea o luptă, unii pentru că nu aveau experienţa războiului, alţii pentru că deveniseră tare orgoliosi de pe urma succesului obtinut la Dyrrachium.

manului. în fine, alţii erau mai cu seamă obosiţi din pricina războiului şi decît o soluţionare convenabilă a războiului, doreau una cît mai grabnică. Ei îi arătau cum Cezar, mereu gata de luptă, îi stîrneşte. Pompei însă, folosind propriul său argument, le spunea că pe Cezar dificultăţile în care se află îl silesc să ofere lupta şi să fie grăbit, dar că tocmai acum este pentru ei momentul cel mai prielnic ca să rămînă liniştiţi. Armata însă, îmbătată de victoria de la Dyrrachium, îi cerea în mod stăruitor să primească lupta. Cei mai cu vază îl învinovăţeau că se complace în situaţia de comandant şi că înadins prelungeşte lucrurile, pentru a porunci atîtor oameni care sînt de acelaşi rang cu el. De aceea, i se adresau, zeflemisindu-l, cu numele de „regele regilor[64] şi „Agamemnon“ — căci şi acela poruncea regilor în timpul războiului troian[147]. în cele din urmă, Pompei renunţă la planurile sale şi se supuse voinţei acelora. Un zeu i-a adus această vătămare precum şi altele în tot cursul războiului. Căci, împotriva firii sale, cu această ocazie el a fost greoi şi zăbavnic. El s-a pregătit de luptă împotriva voinţei sale, spre nenorocirea sa şi a sfătuitorilor săi[148].

LXVIII. în noaptea aceea, Cezar a trimis trei detaşamente după aprovizionare. El se bucura de încetineala lui Pompei şi, socotind că va stărui întrînsa, trimise după merinde. Aflînd însă de pregătirea aceluia, s-a bucurat că Pompei, cum îşi închipuia, este silit la acţiune de propria lui armată. El îşi chemă cît putu mai repede toate trupele sale şi se pregăti la rîndul său de luptă. Cu prilejul sacrificiului pe care îl făcu la miezul nopţii, îl invocă pe Marte[149] şi pe străbuna sa Venus[150] (el socotea că neamul luliilor se trage din Aeneas[151] şi fiul acestuia Ilos, prefăcîndu-i numele), iar lui Venus îi făgădui să-i înalţe şi să-i consacre drept recunoştinţă, dacă-i va da izbînda, un templu la Roma. Un fulger strălucitor căzu din cer, din dreptul taberii lui Cezar în spre aceea a lui Pompei, unde se stinse. Partizanii lui Pompei spuneau că duşmanii le vor prilejui o faptă

animalele ce trebuiau jertfite apucă să fugă fără a putea fi prins, iar un roi de albine (vietăţi greoaie în mişcările lor) se aşeză pe altar. Şi cu puţin înaintea zorilor, o panică grozavă cuprinse armata. Pompei se duse pe la toţi în fugă şi potoli pe soldaţi, apoi se culcă şi dormi un somn adînc.

LXIX. Cînd prietenii săi îl treziră, povesti că tocmai a avut un vis în care închina zeiţei Venus, purtătoarea de izbîndă, un templu la Roma. Neştiind de făgăduiala solemnă a lui Cezar, prietenii lui Pompei şi întreaga armată s-au bucurat cînd au aflat de acest vis. Cu un avînt nesocotit şi dispreţuindu-şi duşmanul, ei porniră la o luptă pe care o socoteau mai dinainte cîştigată. Mulţi îşi încununau corturile cu laur, ca semn al victoriei, iar sclavii le pregăteau un ospăţ strălucit. Unii s-au certat chiar cu privire la demnitatea de mare pontif pe care o avea Cezar şi pe care doreau s-o preia unul din ei. Pompei, care avea experienţa războiului, era dezgustat de aceste fapte, dar îşi ascundea indignarea. Şovăiala şi teama îl făceau să nu spună nici un cuvînt. Astfel el nu mai comanda, ci era comandat, deoarece făcea totul silit, şi împotriva părerilor sale. Omul care săvîrşise atîtea fapte mari şi fusese norocos în orice acţiune a sa pînă în acea zi, era cuprins de descurajare. Fie pentru că sfaturile lui folositoare nu erau luate în seamă, ci juca la noroc soarta unui mare număr de soldaţi şi reputaţia sa de om pînă atunci neînvins; fie, poate, că la apropierea nenorocirii, Pompei era tulburat, deoarece presimţea că va pierde dintr-odată, în acea zi, întreaga lui putere. Singurul lucru pe care l-a spus prietenilor săi a fost că ziua aceea, indiferent cine ar învinge, va fi pentru romani începutul unor mari nenorociri. Apoi a rînduit trupele pentru luptă. Socotind că din acest cuvînt, pe care îngrijorarea îl făcuse să-i scape, se putea vedea gîndul lui Pompei, unii credeau că dacă va fi învingător, nici el nu va renunţa la puterea absolută.

LXX. Cu privire la numărul trupelor, mulţi scriitori spun lucruri pe care alţii le contrazic. Eu voi urma mai

foarte mare încredere în aceste trupe, nu ştiu exact numărul aliaţilor şi chiar nici nu-l consemnează, deoarece aceste trupe sînt străine şi ajutorul pe care-l dau este mic. Cezar avea, cred eu, vreo douăzeci şi două de mii oameni, dintre care călăreţi erau cam o mie. Trupele lui Pompei erau mai mult decît de două ori mai numeroase, călăreţii fiind vreo şapte mii. Astfel, acei care dau informaţiile cele mai demne de crezare sînt de părere că pe cîmpul de luptă s-au întîlnit şaptezeci de mii soldaţi din Italia. Alţii vorbesc despre mai puţin de şaizeci de mii. Alţii[152], întrecînd orice măsură, spun că au fost patru sute de mii. După aceste păreri, Pompei ar fi avut odată şi jumătate mai mulţi soldaţi decît Cezar. Sînt alţii însă care susţin că din numărul total de trupe, două treimi erau pompeiene. Atît de deosebite şi neprecise sînt informaţiile pe care le avem. Oricum era, şi Cezar şi Pompei îşi puneau toată încrederea în trupele din Italia. Aliaţii lui Cezar erau călăreţi galii şi pe deasupra încă un număr de galii de dincolo de Alpi. Dintre eleni, erau pedestraşi uşor înarmaţi: dolopi[153], acarnanieni[154], etolieni[155]. Aceştia erau aliaţii lui Cezar. De partea lui Pompei erau toate popoarele Orientului, în mare număr, călăreţi şi pedestraşi : din Elada, lacedemonienii[156] sub ordinele propriilor lor regi, oameni din restul Peloponezului şi, împreună cu aceştia, beoţieni. Au venit pentru a lua parte la război şi atenieni, deşi atît Pompei cît şi Cezar anunţaseră prin crainici că atenienii, ca unii ce sînt adoratori ai zeiţelor dătătoare de legi[157] nu vor fi vătămaţi de armate. Ei voiau totuşi să aibă onoarea de a lua parte la acest război, socotind că luptă pentru domnia poporului roman.

LXXI. Alături de greci, se aflau între aliaţii lui Pompei aproape toate popoarele din Orient care locuiesc în jurul mării: traci, oameni din Hellespont[158], bithinieni[159], phrigieni, ionieni, lydieni[160], pamphylieni, pisydieni, paphlagonieni[161]; locuitori ai Ciliciei şi Siriei, fenicieni şi poporul evreilor, apoi arabii, învecinaţi cu

al cappadocienilor. Pe armenii dintre Tigru şi Eufrat îi conducea Taxiles, pe cei de dincolo de Eufrat Megabates, legat al regelui Artopa[163]. Dădeau ajutor la această acţiune şi alţi principi. Se povesteşte că şi din partea regilor Egiptului, Cleopatra şi fratele ei minor, i-au fost trimise lui Pompei şaizeci de corăbii. Acestea însă nu au luat parte la luptă şi nici restul flotei, care stătea degeaba la Corcyra. Se pare că Pompei a procedat foarte nechibzuit neîntrebuinţînd corăbiile. Marea lui superioritate se datora flotei, mulţumită căreia ar fi putut oriunde să-l împiedice pe duşman ca să-şi aducă provizii. Pompei dădu pe uscat lupta cu nişte adversari vestiţi prin puterea lor de a îndura greutăţile şi deveniţi sălbateci la luptă. Deşi la Dyrrachium se ferise de aceştia, aci el fu orbit de divinitate şi adus să facă ceea ce era tocmai prielnic pentru Cezar. Din pricina aceleiaşi orbiri, armata fu cuprinsă de o trufie cu totul nesocotită şi îşi impunea voinţa ei comandantului, pornind la acţiune fără să aibă experienţa războiului. Divinitatea însă a chibzuit astfel pentru a crea acea împărăţie care în zilele noastre guvernează toate popoarele[164].

LXXII. Atunci amîndoi comandanţii îşi mişcară trupele şi le făcură îndemnuri. Pompei[165] vorbi astfel: „O voi, tovarăşii mei de luptă! în această acţiune voi mai degrabă comandaţi, decît executaţi ordine. Căci voi aţi stîrnit această luptă, în vreme ce eu voiam să-l aduc pe Cezar la epuizare, întrucît voi sînteţi arbitri ai luptei care vine, purtaţi-vă aşa cum se poartă cei cu mult superiori în număr faţă de cei mai puţin numeroşi. Dispreţuiţi-i, aşa cum învingătorii dispreţuiesc pe învinşi, tinerii pe bătrîni, cei cu puteri proaspete pe cei sleiţi. La dispoziţia voastră stau atîtea forţe şi atîtea pregătiri. Pe lîngă acestea, voi aveţi conştiinţa că luptaţi pentru o cauză dreaptă. Noi luptăm pentru libertate şi pentru patrie, pentru respectarea legilor, a bunei reputaţii şi alături de un atît de mare număr de oameni din rîndurile senatului şi ale cavalerilor, împotriva unui

nilor la Dyrrachium şi gîndiţi-vă cîte steaguri de-ale lor am luat noi într-o singură zi“. Aceasta a fost cuvîntarea lui Pompei.

LXXIII. Cezar a vorbit trupelor sale astfel: „Prieteni, greutăţile mai mari le-am învins. în locul foametei şi lipsurilor, ne vom lupta cu oameni. Această zi va hotărî totul. Amintiţi-vă făgăduiala voastră de la Dyrrachium şi jurămîntul pe care l-aţi făcut între voi, sub privirile mele, că nu vă veţi mai întoarce, dacă nu veţi avea izbînda. Soldaţi, oamenii pe care-i vedeţi sînt aceia împotriva cărora noi am venit de la coloanele lui Herakle[166], acei care de teama noastră au fugit din Italia; acei care ne-au concediat fără vreo recompensă, fără triumf şi celelalte daruri cuvenite, după ce noi luptasem zece ani, ducînd la bun sfîrşit atîtea războaie şi cîştigînd nenumărate victorii, supunînd patriei noastre patru sute de neamuri din Spania, Gallia şi Britania. Aceşti oameni nu au mai ascultat nici cînd le-am făcut propuneri drepte şi nici nu i-am putut îndupleca prin bunăvoinţa mea. Voi ştiţi la cîţi am dat eu drumul nevătămaţi, în nădejdea că îi voi aduce la purtare mai dreaptă faţă de noi. Astăzi aduceţi-vă aminte de toate aceste lucruri, căci voi îmi sînteţi martori de bunăvoinţa şi devotamentul meu faţă de voi. Aduceţi-vă aminte şi de generozitatea cu care v-am copleşit de daruri.

LXXIV. Nu este greu, pentru nişte luptători căliţi în luptă, să învingă pe nişte oameni de curînd recrutaţi şi fără experienţa războiului, mai ales cînd aceştia se dedau la dezordini, ca nişte băietani ce sînt şi nesupuşi faţă de comandantul lor. Despre acesta, eu am aflat că numai de teamă şi împotriva voinţei sale porneşte la luptă, pentrucă simte amurgul norocului său; greoi şi zăbavnic cum e în toate privinţele, el mai degrabă primeşte porunci, decît comandă. Acestea le afirm numai cu privire la soldaţii italici. Căci la aliaţii lui nici să nu vă gîndiţi, nici să nu-i puneţi la socoteală şi să nu luptaţi de loc împotriva lor. Aceştia sînt sclavi din Siria,

nu le-a încredinţat nici un loc. Ţineţi-i din scurt numai pe italici, chiar dacă aliaţii acestora vor alerga în jurul vostru aşa cum fac cîinii şi vor căuta să facă vreo spărtură. După ce îi veţi fi pus pe fugă, să-i cruţăm pe italici ca pe unii ce sînt de acelaşi neam cu noi; dar pe ailiaţi nimiciţi-i, ca să-i înspăimîntaţi pe italici. Mai presus de orice însă, pentru ca eu să ştiu dacă voi mai ţineţi încă minte făgăduiala ce mi-aţi făcut-o şi că nu doriţi nimic altceva decît victoria sau moartea, dărîmaţi înainte de a porni la luptă zidurile pe care le-aţi construit şi astupaţi cu pămînt şanţul. Astfel, dacă nu vom învinge, nu vom avea nici unde ne refugia. Iar duşmanii, văzîndu-ne fără tabără, îşi vor da seama că sîntem siliţi să ne aşezăm tabăra la ei“.

LXXV. După această cuvîntare, Cezar încredinţă totuşi paza corturilor celor mai în vîrstă dintre oamenii săi în număr de două mii. Restul soldaţilor, înainte de a se aşeza în linie de bătaie, dărîmară zidul în cea mai adîncă tăcere şi astupară cu pămînt şanţul. Deşi unii credeau că ei fac pregătiri în vederea fugii, Pompei înţelese fapta îndrăzneaţă de care era vorba şi gemu în sine la gîndul că trebuie să dea lupta cu nişte fiare, deşi exista împotriva lor un mijloc mai potrivit pentru fiare, anume foamea. Dar acum nu mai putea da înapoi, deoarece lucrurile erau pe muchie de cuţit. De aceea, lăsînd patru mii de soldaţi dintre italici ca să păzească tabăra, pe ceilalţi îi aşeză în linie de bătaie între oraşul Pharsalus şi rîul Enipeus, unde, de partea lui, şi Cezar îşi rîndui trupele. Atît Cezar, cît şi. Pompei îşi împărţiră fiecare în trei părţi armata italicilor, punînd-o în faţă la o mică distanţă una de alta. Pe călăreţi i-au aşezat la aripile fiecărei diviziuni. Arcaşii şi prăştierii au fost astfel rînduiţi. Amîndoi comandanţii îşi puneau în aceste trupe cea mai mare încredere. Trupele aliate au fost aşezate de o parte, mai mult pentru paradă. Aliaţii lui Pompei erau foarte gălăgioşi şi făceau să se audă nenumărate limbi. Dintre aceştia, Pompei luă pe macedonieni, peloponezieni, beoţieni şi atenieni şi îi

în afara ordinei de bătaie şi să pîndească, aşezaţi pe neamuri, clipa cînd lupta va fi în toi pentru a-i împresura pe duşmani, a-i urmări, aducîndu-le cît mai mari pagube şi a prăda tabăra lui Cezar, lipsită de întărituri.

LXXVI. Mijlocul liniei de bătaie a lui Pompei îl conducea Scipio, socrul său; aripă stingă, L. Domitius; cea dreaptă, Lentulus. Afranius şi Pompei păzeau tabăra. în armata lui Cezar erau comandanţi: Sylla, Antonius şi Cn. Domitius[168]. Iar Cezar se aşeză într-o aripă, la a zecea legiune, aşa cum îi era obiceiul. Duşmanii, observînd aceasta, au adus împotriva acestei legiuni pe cei mai buni călăreţi ai lor pentru ca, dacă va fi cu putinţă, să-l împresoare pe Cezar, deoarece aveau superioritatea numerică. Dar acesta, înţelegînd planul lor, aşeză la spatele său pe ascuns trei mii dintre cei mai îndrăzneţi pedestraşi, cărora le dădu ordinul ca îndată ce vor simţi că duşmanul aleargă să-i încercuiască, ei să-şi ia avînt şi să-l atace ţinînd lăncile ridicate la înălţimea feţei soldaţilor inamici, deoarece nişte tineri neexperimentaţi şi care preţuiesc încă frumuseţea nu se vor încumeta să înfrunte primejdia desfigurării. Iată cele ce Pompei şi Cezar au pus la cale, unul împotriva celuilalt. Ei au cercetat apoi liniile de bătaie, luînd măsurile necesare şi îmbărbătîndu-şi oamenii. Fiecare a dat cuvîntul de ordin[169]: Cezar, „Venus, purtătoarea de izbîndă“; iar Pompei, „Hercules, cel neînvins[46].

LXXVII. După ce ambele părţi au făcut toate pregătirile, şi unii şi ceilalţi aşteptară încă vreme îndelungată într-o adîncă tăcere, şovăind în faţa faptei ce-avea să vină, privindu-se spre a vedea care din ei va începe lupta. Toţi compătimeau mulţimea de soldaţi — o atît de mare armată de italici nu se mai adunase într-o singură bătaie — şi simţeau milă de bravura soldaţilor, întrucît în amîndouă armatele erau oameni de elită, dar mai cu seamă fiindcă vedeau romani înfruntîndu-se cu romani. în faţa primejdiei ce se apropia, ambiţia care-i înflăcăra şi-i orbea pe toţi se stinse şi se schimbă în frică. Setea de glorie nemaiîntunecîndu-le judecată, ei cîntăreau primejdia şi pricina ei: doi bărbaţi se certau pentru locul

mai soarta lor, cel învins fiind pur şi simplu distrus, dar riscau din cauza lor viaţa unui atît de mare număr de bărbaţi valoroşi. Ei se gîndeau că Cezar şi Pompei, care pînă într-un moment dat erau prieteni şi rude prin alianţă şi se ajutau adesea pentru a dobîndi onoruri şi putere, ridică acum săbiile unul împotriva celuilalt şi duc pe cei de sub comanda lor la nişte nelegiuiri asemănătoare, oameni din acelaşi popor, cetate sau trib, rude şi unii chiar fraţi. S-au ivit şi astfel de cazuri în acea luptă, căci au avut loc multe întîmplări neobişnuite, cum este firesc atunci cînd atîtea zeci de mii de oameni care aparţin aceluiaşi popor luptă unii împotriva celorlalţi. Cugetînd la acestea, amîndoi comandanţii fură cuprinşi de o căinţă neputincioasă în momentele acelea. Eiecare şovăia să ia iniţiativa într-o acţiune atît de nesigură, de pe urma căreia avea să devină în acea zi omul cel dintîi sau cel din urmă de pe pămînt. Se spune că şi Cezar şi Pompei plînseră.

LXXVIII. în timp ce oamenii zăboveau, uitîndu-se unii la alţii, ziua înaintase. Toate trupele de italici nu se clinteau din loc şi erau liniştite. Dar Pompei văzu că aliaţii lui, din pricina tărăgănării, stricau rîndurile şi, temîndu-se ca să nu înceapă neorînduiala înainte de a se fi pornit la luptă, dădu primul semnalul; iar Cezar făcu şi el să răsune semnalul său. îndată trompete multe, din mai multe părţi (aşa cum este şi firesc la un atît de mare număr de oameni) cu sunete puternice, stîrneau curajul soldaţilor, iar crainicii şi comandanţii, alergînd peste tot, îndemnau la luptă trupele. Ele înaintară năvalnic unele împotriva celorlalte, cu uimire şi în cea mai adîncă tăcere, deoarece căpătaseră experienţă în multe lupte de felul acesta. Cînd s-au apropiat, mai întîi arcurile şi praştiile începură să tragă. Apoi cavaleria o luă puţin înaintea pedestrimii şi avură loc atacuri şi încăierări. Oamenii lui Pompei, fiind mai numeroşi, împresurară legiunea a zecea. Atunci Cezar făcu semn celor ce stăteau la pîndă, iar ei ridicîndu-se porniră împotriva cavaleriei şi, cu suliţele ridicate sus, îi izbiră drept în faţă pe

reţii lui Cezar, care mai înainte se temeau să nu fie împresuraţi, împresurară ei acum pedestrimea lui Pompei, lipsită de ajutorul cavaleriei.

LXXIX. îndată ce Pompei află despre cele întîmplate, dădu poruncă pedestraşilor să nu-l mai atace pe duşman, să nu mai iasă afară din falangă şi să nu mai tragă cu arcele, ci, lărgindu-şi rîndurile în poziţie de apărare, cu lăncile în mînă, să respingă pe atacatori. Unii laudă această tactică a lui Pompei, ca excelentă cînd eşti împresurat. Dar Cezar, în *Scrisorile* sale, o dezaprobă, deoarece în atac, la aruncătură, loviturile sînt mai puternice, iar oamenilor le sporeşte avîntul cînd aleargă, dar le slăbeşte cînd stau pe loc. Imobilitatea lor face din ei, pentru cei care îi atacă, o ţintă bună şi sînt expuşi cu uşurinţă loviturilor acelora. Ceea ce spune Cezar s-a şi întîmplat atunci. Căci legiunea a zecea, care era împreună cu el, a împresurat aripa stingă a lui Pompei, lipsită de ajutorul cavaleriei, şi imobilizînd-o a lovit-o cu săgeţile în flanc. în cele din urmă, lovind puternic în aceşti ostaşi buimăciţi, i-a pus pe fugă. Acesta a fost începutul victoriei. Trupele celelalte fură lovite sau nimicite în multe şi variate chipuri. Nu se auzea nici un strigăt într-o atît de mare falangă, într-o luptă atît de aprigă, nici chiar tînguitul celor care piereau sau erau loviţi, ci numai scrîşnirea şi oftatul acelora care cădeau la postul lor cu cinste. Aliaţii, ca şi cum priveau nişte întreceri războinice, erau uimiţi de marea rînduială a luptei. Ei nu îndrăzneau, din cauza uimirii, nici măcar să se repeadă asupra corturilor lui Cezar, păzite de oameni puţini şi în vîrstă. Nu erau în stare să facă altceva decît să stea pe loc înmărmuriţi.

LXXX. Cînd aripa stingă a lui Pompei începu să cedeze teren, legiunile se retrăgeau pas cu pas, continuînd însă lupta. Dimpotrivă, aliaţii care erau nevătămaţi fugeau în dezordine, strigînd: „Sîntem învinşi[66]. Ei se năpustiră asupra propriilor lor corturi, ca şi cum ar fi fost ale duşmanului, le distrugeau şi le jefuiau, luînd ceea ce puteau duce cu dînşii în fuga lor.

încetul cu încetul, mai întîi în rînduială şi luptîndu-se pe cît putea. Cînd însă duşmanul, încurajat de izbînda sa, i-a atacat cu putere pe aceşti soldaţi, ei s-au întors şi au luat-o la fugă. Atunci Cezar a luat o măsură foarte iscusită. Pentru a opri regruparea trupelor lui Pompei şi pentru a pune capăt nu numai luptei începute, ci întregului război, Cezar trimise crainici pretutindeni în rîndurile de bătaie. Aceştia anunţau armatei învingătoare porunca de a nu se atinge de cei de acelaşi neam, ci de a se năpusti numai asupra aliaţilor. Ei se apropiau şi de cei învinşi, îndemnîndu-i să se oprească fără frică. Proclamaţia aceasta se răspîndi de la om la om şi fiecare încetă lupta. Acesta era cuvîntul de ordine vestit soldaţilor lui Pompei: să înceteze lupta fără frică. De altfel, ei, ca italici, aveau acelaşi echipament ca şi soldaţii lui Cezar şi vorbeau aceeaşi limbă. Soldaţii lui Cezar trecură deci pe lîngă aceştia, depăşindu-i şi nimiciră pe aliaţii lui Pompei, care nu se puteau împotrivi. Şi printre ei, acolo, a fost cel mai mare măcel.

LXXXI. îndată ce Pompei văzu deruta armatelor sale, îşi ieşi din minţi, se retrase în grabă în tabără şi se aşeză amuţit în cortul său, aşa cum se spune că i s-a întîmplat şi lui Ajax, fiul lui Telamon, la Ilion în mijlocul duşmanilor, cînd un zeu i-a luat minţile. Dintre ceilalţi, foarte puţini se întoarseră în tabără. Căci proclamaţia lui Cezar le îngăduia să rămînă pe cîmpul de luptă fără nici un risc, iar ei, după ce armata duşmană îi depăşi, se risipiră în diferite părţi. Ziua era pe sfîrşite, iar Cezar colinda fără încetare armata, rugîndu-i stăruitor pe soldaţii săi să continue lupta pînă vor cuceri tabăra lui Pompei. El îi lămurea că dacă îi lasă pe duşmani să se adune iarăşi la un loc, victoria pe care au obţinut-o este numai pentru această singură zi. Dacă vor pune însă mîna pe tabăra lor, numai prin această faptă vor face să se sfîrşească războiul. Ridicînd apoi spre ei mîinile, cu gestul invocaţiei, el cel dintîi porni să alerge. Trupurile soldaţilor erau istovite, însă explicaţia şi exemplul comandantului le-au ridicat curajul. îi îmbărbătă şi

ranţe sau cînd au noroc, oamenii simt foarte puţin oboseala. Soldaţii lui Cezar alergară să cucerească tabăra, cu mult dispreţ faţă de cei care o apărau. Aducîndu-i-se vestea despre cele întîmplate, Pompei rupse ciudata lui tăcere, pentru a spune numai aceste cuvinte: „Aşadar, şi în tabăra noastră?" Zicînd acestea el şi-a schimbat haina, s-a urcat pe un cal şi, luînd patru prieteni, nu s-a oprit din alergare toată noaptea pînă cînd nu sosi la Larissa[170], o dată cu ivirea zorilor. Iar Cezar, aşa cum ameninţase atunci cînd îşi rînduia trupele, s-a instalat în tabăra lui Pompei, mîncînd ceea ce fusese pregătit pentru acela, iar întreaga armată — mîncarea soldaţilor lui Pompei.

LXXXII. Iată pierderile care au fost, în privinţa italicilor, căci numărătoarea aliaţilor nu s-a făcut, deoarece erau mulţi şi nu se ţinea seamă de ei: din armata lui Cezar au murit treizeci centurioni, două sute de pedestraşi sau, după cum spun alţii, o mie două sute. Din oamenii lui Pompei muriră zece senatori, printre care şi L. Domitius, cel care fusese trimis ca succesor al lui Cezar în Gallia, vreo patruzeci dintre cei mai iluştri cavaleri romani. Cu privire la restul armatei, cei care exagerează dau cifra de douăzeci şi cinci mii. Asinius Pollio însă, care a luat parte la această luptă, ca unul din comandanţii lui Cezar, scrie că s-au găsit şase mii de morţi dintre oamenii lui Pompei. Acesta *a* fost deznodămîntul mult vestitei lupte de la Pharsalus. Primul şi al doilea loc de cinste, după părerea tuturor, se cuvenea lui Cezar, ca unul ce s-a distins cel mai mult, şi împreună cu el celei de-a zecea legiuni. Locul al treilea îl obţinu centurionul Crastinus, pe care Cezar, atunci cînd *a* pornit la luptă, l-a întrebat: la ce rezultat se aşteaptă? Iar el răspunse cu o voce răsunătoare: „Vom învinge, Cezar, fie că mă vei găsi pe mine viu sau mort". Armata era martoră că el alerga prin toate rîndurile de bătaie ca un ieşit din minţi, săvîrşind acţiuni multe şi strălucite. După ce cadavrul sau a fost căutat şi găsit printre celelalte, Cezar îl înmormîntă împreună cu

LXXXIIL Pompei a mers la fel de grăbit de la Larissa pînă la mare, s-a urcat într-o mică corabie şi, întîlnindu-se cu o navă care trecea pe lîngă dînsul, s-a dus pe bordul acesteia la Mitylene[172]. De acolo, a luat-o pe soţia sa Cornelia şi a pornit cu patru trireme, care îi veniseră de la rhodienî şi tyrieni. în acele momente el nu a ţinut seamă de Corcyra şi Libia, unde avea o a doua armată numeroasă şi o flotă neatinsă, ci s-a îndreptat spre orient. Pompei avea de gînd să meargă la regele părţilor, graţie căruia, nădăjduia el, îşi va redobîndi toate cele pierdute. El ţinu planul său ascuns şi îl dezvălui prietenilor săi abia în apropierea Ciliciei. Aceştia l-au îndemnat să se ferească de regele părţilor, care fusese de curînd atacat de Crassus şi devenise foarte semeţ din pricina nenorocirii aceluia. El nu trebuia să ducă o femeie frumoasă, cum era Cornelia, la nişte barbari necumpătaţi, mai ales că aceasta fusese soţia lui Crassus. Atunci Pompei propuse Egiptul sau pe Juba. Juba fu considerat, cu dispreţ, ca fiind lipsit de faimă. Toţi au fost însă de acord în privinţa Egiptului, care se afla aproape şi pe lîngă acestea era o împărăţie mare, bogată şi puternică prin corăbiile sale, grînele şi resursele sale băneşti, iar acei care domneau acolo, deşi copii, erau prieteni cu Pompei, după tată. Pentru aceste motive, el pluti spre Egipt.

LXXXIV. Cleopatra, care mai înainte împărţea tronul cu fratele său, fusese atunci alungată din Egipt şi aduna în Siria o armată. Ptolemeu, fratele Cleopatrei, pîndea lîngă muntele Cassium, în Egipt, atacul acesteia. Soarta lui Pompei probabil a făcut ca vîntul să-l aducă la muntele Cassium. Cînd văzu o armată numeroasă pe litoral, el opri plutirea, presupunînd, după cum era şi cazul, că regele se află acolo. El trimise oameni care să anunţe regelui sosirea lui, amintindu-i prietenia pe care Pompei o avusese cu tatăl lui. Acesta avea cel mult treisprezece ani şi se găsea sub tutela lui Achillas[173], care se ocupa de armată, şi a eunucului Potheinos, administratorul tezaurului. Aceştia ţinură sfat cu privire

că astfel vor fi pe plac lui Cezar. Părerea lui fu aprobată« Se trimise o luntre de rînd, sub cuvînt că marea este aci puţin adîncă şi inaccesibilă unor corăbii mari. în luntre s-au urcat cîţiva sclavi de ai regelui şi Sempronius, un cetăţean roman, care înainte vreme slujise în armata lui Pompei, iar acum era în armata lui Ptolemeu. Acesta îi întindea lui Pompei mîna în numele regelui, invitîndu-l să vină la copilul regal ca la un prieten. în acest timp, armata se desfăşură în întregime pe ţărm, ca pentru a-l cinsti pe Pompei, iar regele putea fi văzut la mijlocul ei, îmbrăcat într-o haină de purpură.

LXXXV. Lui Pompei, toate acestea i se păreau suspecte: rînduiala armatei, luntrea de calitate proastă care îi fusese trimisă, faptul că nu veni la el însuşi regele şi nici măcar nu-i trimise o delegaţie de fruntaşi ai statului. Raportînd la cazul său aceşti iambi ai lui Sophocles[174]:

> Cine se duce la un tiran devine robul aceluia, chiar dacă a venit liber,

el se urcă în luntre. Bănuiala lui crescu, deoarece în timpul plutirii tăceau toţi. îndreptîndu-se către Sempronius, fie că l-a recunoscut că este roman şi că fusese soldatul lui, fie că a presupus numai, deoarece rămăsese singur în picioare (potrivit disciplinei militare neputînd şedea jos alături de comandantul său), îndreptîndu-se către el, i-a spus: „Te cunosc eu oare, camarade de luptă ?“ Acesta făcu semn că da. Dar cînd Pompei se întoarse, îi dădu prima lovitură, după care îl loviră şi ceilalţi. Văzînd acest spectacol din depărtare, soţia lui Pompei şi prietenii săi izbucniră în plînsete. Ei au ridicat mîinile invocînd pe zeii răzbunători ai legămintelor călcate şi s-au îndepărtat, plutind în mare grabă, ca de o ţară duşmană.

LXXXVI. Oamenii lui Potheinos îi tăiară capul lui Pompei şi îl păstrară pentru Cezar, crezînd că vor primi foarte mari recompense. Acesta însă i-a pedepsit aşa cum se cuvenea pentru infamia pe care au săvîrşit-o.

„Cel atît de bogat în temple, de ce mormînt sărăcăcios are parte![64] Cu timpul acest monument fu acoperit în întregime cu nisip. Toate statuile de bronz, cîte au fost depuse în onoarea lui Pompei lîngă muntele Cassium de către rudele sale, au fost pîngărite şi duse în sanctuarul templului de acolo. în vremea mea, împăratul romanilor Hadrian, pe cînd se afla acolo, a făcut cercetări şi a găsit acestea toate. El a pus să fie curăţit monumentul spre a putea fi iarăşi recunoscut, iar statuile lui Pompei au fost aşezate la locul lor. Acesta a fost sfîrşitul vieţii lui Pompei, omul care a cules izbînzi multe în războaie foarte mari, care *a* adus foarte mari foloase împărăţiei romanilor şi a fost supranumit din această cauză „Marele Pompei[66]. Pînă atunci el nu fusese niciodată învins, ci totdeauna victorios, încă din tinereţe, şi tare norocos. Căci de la vîrsta de douăzeci şi trei pînă la cincizeci şi opt de ani, el s-a bucurat de o putere cu adevărat monarhică şi numai în urma rivalităţii lui Cezar şi-a făcut faima unui om de stat cu vederi democratice[175].

LXXXVIL L. Scipio, socrul lui Pompei, şi oamenii mai de vază care scăpaseră din bătălia de la Pharsalus, procedînd mai cu minte decît Pompei, o porniră în grabă spre Corcyra, la Cato, care fusese lăsat acolo în fruntea unei alte armate şi a trei sute de trireme. Cei mai de seamă dintre prietenii lui Pompei împărţiră între dînşii flota. Cassius pluti spre regatul Pontului, la Pharnaces[176] pentru a-l ridica pe acesta împotriva lui Cezar. Scipio şi Cato plutiră spre Libia, încrezători în Varus şi în armata lui şi, de asemenea, în regele Juba al numizilor, care era aliatul lui Varus. Pompei[177], fiul cel mai în vîrstă al lui Pompei, şi împreună cu el Labienus şi Scapula s-au grăbit şi aceştia pe de altă parte, spre Spania. Punînd stăpînire pe această provincie, ei adunară o nouă armată, alcătuită din iberi, celtiberi şi sclavi şi făceau pregătiri din ce în ce mai mari. Atît de mari forţe pregătite de Pompei îi stăteau acestuia la dispoziţie! Iar el, orbit de o divinitate, nu ţinu seamă de ele şi fugi, în

acolo foşti consuli, oameni cu o demnitate superioară aceleia a lui Cato, care avusese la Roma numai magistratura de praetor. Aşadar, L. Scipio deveni comandant şi, în această ţară, se aduna şi se întocmea o armată numeroasă. Aceste două pregătiri erau cele mai însemnate care se făceau, în Libia şi în Spania, împotriva lui Cezar.

LXXXVIII. Cezar, în urma victoriei, a zăbovit două zile la Pharsalus, pentru a aduce sacrificii şi a lăsa, după luptă, armata să-şi refacă puterile. în timpul acesta el acordă thessalienilor, care luptaseră alături de dînsul, libertatea; iar âtenienilor, care îi cereau iertare, le-o acordă, spunînd aceste cuvinte: „Pînă cînd gloria strămoşilor vă va scăpa de la pieirea pe care voi înşivă v-o pregătiţi ?“ A treia zi «1 porni la drum înspre răsărit, într-acolo unde aflase că fugea Pompei. Neavînd trireme, Cezar a trecut Hellespontul în nişte corăbii mici. Cînd se afla tocmai în largul mării, apăru, în faţa lui, Cassius cu partea sa de trireme, navigînd în grabă spre Pharnaces. Cu toată superioritatea pe care numeroasele sale trireme o aveau asupra unor corăbii mici, înspăimîntat de succesul înfricoşător al lui Cezar, pe atunci pretutindeni cunoscut, socotind că acesta navighează cu intenţia de a-l ataca pe el, a ridicat mîinile de pe trireme spre corăbiile cele mici, a cerut iertare şi a predat triremele. Atîta putere avea faima victoriei lui Cezar. Căci nu văd aici o altă cauză şi cred că norocul nu a intervenit niciodată atît de favorabil într-o situaţie fără ieşire, ca atunci cînd Cassius, foarte pregătit pentru luptă, cu cele şaptezeci de trireme ale sale se întîlni cu Cezar, care era nepregătit şi nu cuteză să-l atace. Dacă numai din pricina fricii Cassius s-a predat într-un chip ruşinos celui care naviga şi el în aceleaşi locuri, iar mai tîrziu l-a ucis la Roma, cînd acela pusese mîna pe putere, este limpede că frica de atunci a lui Cassius a fost opera soartei care a voit să-l înalţe pe Cezar.

LXXXIX. După ce scăpă din primejdie atît de

şi au cerut iertare. Aflînd că Pompei se îndreaptă spre Egipt, Cezar plecă pe apă la Rhodos. Nici aci nu aşteptă ca armata sa ce venea în urmă să se adune, ci se urcă în triremele lui Cassius şi ale rhodienilor numai cu soldaţii pe care îi avea lîngă dînsul. Fără să dezvăluie nimănui încotro are de gînd să navigheze, el o porni pe înserate, dînd ordin cîrmacilor celorlalte corăbii să urmeze felinarul corăbiei sale, iar ziua, steagul lui. Cîrmaciului său îi porunci, pe cînd era foarte departe de uscat, să meargă spre Alexandria. Şi astfel, după trei zile de plutire prin largul mării, Cezar ajunse în preajma Alexandriei. El a fost primit de tutorii regelui, care se mai aflau lîngă muntele Cassium. Din cauza numărului mic al soldaţilor pe care îi avea cu sine, Cezar se prefăcu mai întîi că nu întreprinde nimic. Pe cei care veneau la el îi primea cu amabilitate. Colindînd oraşul, îi admira frumuseţea şi, amestecat în mulţime, asculta prelegerile filozofilor. Această purtare i-a adus simpatia şi stima locuitorilor Alexandriei, faţă de un om cu gînduri paşnice.

XC. După ce i-a venit armata întreagă, el a pedepsit eu moartea pe Potheinos şi Achillas pentru crima lor faţă de Pompei. Theodotos scăpă cu fuga, dar fu prins mai tîrziu, în Asia, de către Cassius şi spînzurat. Din această cauză locuitorii Alexandriei trecură la tulburări. Armata regelui atacă pe Cezar şi avură loc lupte nehotărîte în jurul palatului regal şi pe malul mării, care era aproape. La un moment dat Cezar trebui să fugă şi sări în apă. 0 lungă bucată, el înnotă în largul mării. Mantaua lui căzu în mîinile alexandrinilor, care o spînzurară ca pe un trofeu. în sfîrşit, avu loc pe Nil o luptă cu regele, victoria fiind vădit de partea lui Cezar. Timp de nouă luni s-au prelungit aceste acţiuni pînă cînd, în cele din. urmă, Cezar o numi pe Cleopatra regină a Egiptului, în locul fratelui ei. însoţit de Cleopatra, pe patru sute de corăbii, Cezar pluti în sus pe Nil, vizitînd ţara şi desfătîndu-se şi în alte privinţe cu această femeie. Dar descrierea mai amănuntită a celor

să fie îngropat. Se construi acolo un mic sanctuar, în faţa oraşului, pe care l-a închinat zeiţei Nemesis[178]. în timpul meu, cînd împăratul romanilor Traian purta un război nimicitor împotriva neamului evreiesc din Egipt, acest sanctuar a fost dărîmat de evrei pentru nevoile războiului[179].

XCI. După ce săvîrşi aceste fapte în Alexandria, Cezar s-a grăbit să străbată Siria, îndreptîndu-se împotriva lui Pharnaces. Regele acesta întreprinsese mai multe lupte şi smulsese romanilor anumite ţinuturi. într-o luptă cu comandantul lui Cezar, Domitius, cîştigă o strălucită victorie, încurajat foarte mult de această izbîndă, el a supus o cetate a Pontului, Anisos, care era aliata romanilor, reducînd la sclavie pe locuitorii ei şi castrînd toţi copiii. Apropierea lui Cezar l-a umplut de spaimă, făcîndu-l să se căiască. îar cînd distanţa care îi despărţea fu numai de două sute de stadii, Pharnaces îi trimise lui Cezar soli cu propuneri de pace. Aceştia îi aduceau o coroană de aur, încredinţîndu-i în mod nebunesc pe fiica lui Pharnaces în vederea căsătoriei. După ce a luat cunoştinţă de ceea ce aveau să-i spună solii. Cezar continuă să înainteze cu armata sa, discutînd lucruri fără însemnătate cu aceştia. Cînd ajunse foarte aproape de tabăra lui Pharnaces, a sărit pe cal spunînd numai următoarele cuvinte: „Nu va primi, îndată, paricidul[180] pedeapsa sa?“ La primul strigăt de luptă, Pharnaces o luă la fugă. Cezar îi ucise mulţi oameni, avînd cu el numai cam o mie de călăreţi, care se grăbiseră să-l însoţească. Cu acest prilej se zice că ar fi spus: „Fericitule Pompei, care te-ai luptat cu astfel de oameni în războiul cu Mithridate, tatăl acestuia şi ai fost socotit şi supranumit „Marele Pompei“. Despre această luptă, Cezar a scris la Roma: „Am venit, am văzut, am învins“[181].

XCII. Pharnaces, mulţumindu-se cu atît, s-a refugiat în regatul Bosforului, pe care-l primise de la Pompei. Iar Cezar, care nu avea timp de pierdut cu lucrări neînsemnate, cînd îl aşteptau încă războaie atît de mari,

revolte şi că Antonius, comandantul cavaleriei sale, păzeşte forul cu armata, Cezar şi-a lăsat toate treburile şi a pornit în grabă spre Roma. La sosirea lui, răscoala cetăţenilor se potolise, dar izbucnise alta, militară, soldaţii plîngîndu-se că nu au primit cele făgăduite după lupta de la Pharsalus şi că serviciul lor se prelungeşte peste termenii prevăzuţi prin lege. Ei cereau ca toţi să fie lăsaţi la vatră. Cezar le făgăduise la Pharsalus un dar în bani, fără a spune cît, şi de asemenea încă un dar, tot fără a spune cît, cînd se va sfîrşi războiul în Libia. După aceea, Ic-a trimis vorbă că le va face un alt dar, fixîndu-l la o mie drahme pentru fiecare. Soldaţii spuneau însă că nu trebuie să le facă promisiuni, ci să le plătească pe dată tot. în acea împrejurare ei erau cît pe-aci să-l ucidă pe Sallustius Crispus[182], care fusese trimis la dînşii, dacă el nu ar fi scăpat cu fuga. Cînd Cezar fu încunoştinţat despre aceasta, luînd o altă legiune, cea a lui Antonius, care păzea cetatea, a pus soldaţi în jurul casei sale şi la ieşirile din cetate, deoarece se temea de jaf. Dar el cu mare curaj, deşi toţi prietenii săi erau speriaţi şi-l îndemnau să se ferească de furia soldaţilor, merse cînd încă răscoala nu se potolise în Cîmpul lui Marte şi pe neanunţate apăru pe tribună.

XCIII. Soldaţii, speriaţi de apariţia neaşteptată a lui Cezar, alergară spre el, fără arme şi, după cum este obiceiul, îl salutară ca pe un imperator. La cererea lui de a spune ce doresc, ei nu cutezară, tot din pricina spaimei, să-i amintească în faţă lui Cezar despre darurile promise. Dar ceea ce ei socoteau că este ceva mai cuviincios, cerură cu strigăte puternice să fie liberaţi de serviciul militar, în speranţa că Cezar, avînd nevoie de armată pentru războaiele care-i mai rămîneau de purtat, va pomeni despre darurile făgăduite. Iar Cezar împotriva aşteptărilor tuturor, fără şovăire răspunse: „Vă liberez[46]. Şi cum uimirea soldaţilor creştea şi se făcu o adîncă tăcere, Cezar adăugă: „Şi vă voi da tot ceea ce v-am promis, după ce voi serba triumful cu alţii!“ Şi aceste cuvinte, căzînd în mod neprevăzut, au

părăsit comandantul în mijlocul unor războaie atît de grele şi-şi făceau socoteala, tot îndemnîndu-se, că alţii în locul lor vor serba triumful, în timp ce ei înşişi nu vor mai avea parte de prăzile din Libia, care vor fi — gîndeau ei — mari. Vor fi în duşmănie atît cu Cezar, cît şi cu duşmanii acestuia. înfricoşaţi, stăteau într-o şi mai mare nemişcare din pricina nedumeririi, sperînd totuşi că Cezar va mai ceda întrucîtva, că nevoia îl va face să revină asupra hotărîrii sale. Dar şi el stătea tăcut, iar cînd prietenii săi îl îndemnară să adauge ceva, pentru a nu-i părăsi pe vechii săi camarazi de luptă cu o cuvîntare atît de scurtă şi aspră, el începu să le vorbească, spunîndu-le „cetăţeni[66] în loc de „soldaţi[66]. Acesta era un semn că sînt liberaţi de serviciul militar, fiind consideraţi ca simpli particulari.

XCIV. Soldaţii, nemaiputînd îndura această situaţie, începură să strige că se căiesc şi-l implorară pe Cezar să reia comanda asupra lor. Cezar se întoarse cu spatele şi plecă de la tribună, iar soldaţii strigau neîncetat cu multă ardoare şi-l rugau stăruitor să rămînă cu ei şi să pedepsească pe cei care greşiseră. Cezar se opri pentru un moment, fără a pleca, nici a se întoarce, prefăcîndu-se că nu ştie ce hotărîre să ia.

în cele din urmă, înapoindu-se, spuse că nu va pedepsi pe nimeni, dar că este adînc îndurerat că şi legiunea a zecea, pe care a ţinut-o întotdeauna în mare stimă, stîrneşte astfel de tulburări. „Această singură legiune, spuse, o înlătur de la expediţie; totuşi, voi dărui şi acestei legiuni tot ce am promis, cînd mă voi întoarce din Africa; voi da şi pămînt tuturor, la sfîrşitul războaielor; nu voi face ca Sylla, care a luat pămîntul de la unii pentru a-l da altora, şi a colonizat pe cei care l-au primit cu bunuri luate cu hapca, făcînd amîndouă părţile să trăiască într-o veşnică duşmănie una faţă de alta, ci voi împărţi pămîntul comun şi proprietăţile mele, iar dacă va mai fi nevoie, voi cumpăra eu însumi pămînt[66].

Aceste cuvinte fură acoperite de urale furtunoase şi strigăte nesfîrşite; legiunea a zecea era peste măsură de

faţă de ea. Soldaţii cereau de la el să-i numere din zece în zece pentru a-i pedepsi cu moartea. Dar Cezar, văzînd că nu mai e nevoie să-i chinuiască, întrucît căinţa soldaţilor era adîncă, îi iertă pe toţi şi plecă pe dată pentru a purta războiu în Africa[183].

XCV. Traversînd de la Rhegium[184] strîmtoarea Messina[185], se îndrepta spre Lilibaeum şi află că în Utica Cato se pregătea de război, păzind ţărmul cu corăbii şi un anumit număr de pedestraşi. împreună cu el se găseau cei trei sute pe care uticenii îi făcuseră, încă de multă vreme, consilieri de război, sub denumirea de senat. Comandantul Lucius Scipio şi patricienii aveau o tabără în Hadrumentum; Cezar navigă împotriva lui Scipio. Acesta aflîndu-se în călătorie la luba, Cezar îşi aşeză linia de bătaie chiar în faţa taberei lui Scipio, vrînd să se folosească de ocazie pentru a se încăiera cu duşmanii în lipsa comandantului suprem.

împotriva lui luptară cu hotărîre Labienus şi Petreius, comandanţii subalterni ai lui Scipio. Aceşti învinseră destul de repede soldaţii lui Cezar şi, după ce îi puseră pe fugă, îi urmăriră într-un avînt dezlănţuit plini de dispreţ, pînă ce calul, lovit în pîntece, îl aruncă jos pe Labienus. Oamenii din garda sa personală îl salvară, luîndu-l cu ei.

Petreius, socotind această încercare a armatei sale ca absolut sigură şi crezînd că victoria poate fi oricînd cîştigată, nu-i mai urmări pe duşmani, spunînd celor din jurul său : „Să nu luăm victoria din mîna comandantului nostru, Scipio !“

A doua parte a luptei a fost opera norocului lui Cezar, deoarece, cu toate că se părea că duşmanii au învins, bătălia fusese dintr-odată părăsită de învingători. Se spune că însuşi Cezar, în timpul retragerii, oprind pe toţi cîţi putea, îi întorcea din drum. Prinzînd cu mîna lui însăşi pe unul din purtătorii steagurilor mari, împodobite cu vulturi, îl reîntoarse din fugă către rîndurile din faţă. Pînă ce Petreius se retrase

XCVI. Nu mult după aceasta, umbla zvonul că va veni însuşi Scipio împreună cu opt legiuni de pedestraşi şi douăzeci de mii de călăreţi, din care mare parte erau libieni, cu mulţi soldaţi înarmaţi uşor, cu vreo treizeci de elefanţi, însoţit de regele luba, avînd şi acesta alţi pedestraşi cam la treizeci de mii, călăreţi numizi cam la douăzeci de mii, mulţi arcaşi şi alţi şaizeci de elefanţi; armata lui Cezar se înfricoşă; printre soldaţi se iviră tulburări, în parte din pricina celor păţite în trecut şi în parte din a zvonului despre numărul celor ce se apropiau, dar mai ales din pricina vitejiei călăreţilor numizi. Războiul cu elefanţii îi îngrozea, nefiind obişnuiţi.

între timp, Bocchus[186], celălalt rege al maurilor, ocupă Cirt^ reşedinţa regală a lui luba. luba, fiind vestit, se întoarse acasă cu toată armata lui, lăsînd lui Scipio numai treizeci de elefanţi din cîţi avea. Armata lui Cezar se îmbărbăta într-atît, încît legiunea a cincea ceru să înfrunte elefanţii şi, într-adevăr, învinse cu bravură. De atunci pînă astăzi această legiune are ca insignă pe steag elefanţi[187].

XCVII. Lupta se arătă însă a fi de mari proporţii, grea în toate sectoarele şi variată. Abia spre seară Cezar dobîndi victoria cu mare greutate. Cezar cuceri apoi şi tabăra lui Scipio şi nu se opri din luptă, nici măcar la căderea nopţii, pînă ce nu termină cu totul. Duşmanii, în pilcuri, o luară la fugă, fiecare pe unde putu. Scipio însuşi, împreună cu Afranius, părăsind în întregime cîmpul de bătaie fugi pe mare cu douăsprezece corăbii asemănătoare bărcilor.

Astfel, această armată formată aproape din optzeci de mii de oameni, instruită timp îndelungat şi plină de speranţă şi curaj în urma luptei de mai înainte, a fost spulberată de tot în cea de-a doua ciocnire. Faima lui Cezar se părea că a atins culmea norocului neînvins, aşa încît cei înfrînţi de el nu mai atribuiau nimic calităţilor sale, ci pînă şi propriile lor greşeli le treceau tot în socoteala ursitei lui Cezar. în fapt însă, mai mult ca sigur

fi fost lipsit cu totul de resurse pe pămînt străin şi nici n-au dus pînă la izbînda finală prima luptă, acţiunea terminîndu-se repede în felul acesta.

XC VIII. Vestea asupra celor întîmplate ajungînd la Utica după trei zile, şi cum Cezar se îndrepta tocmai asupra oraşului, toţi fruntaşii se grăbiră să fugă. Cato nu oprea pe nimeni, ci, dimpotrivă, dădea vase acelor dintre nobili care i le cereau. Numai el rămînea însă neclintit. Răspunse surîzînd uticenilor, care se oferiseră să ceară iertare pentru el, înainte de a cere pentru ei, că nu va duce lipsă de binevoitori pe lîngă Cezar şi că acest lucru îl ştie foarte bine şi Cezar.

După ce sigilă toate tezaurele şi semnă documentele curente ale magistraţilor din Utica, spre seară cină după sacrificiile lustrale[188] obişnuite. Aşezîndu-se, mînca după cum avea obiceiul să stea la masă de cînd fusese omorît Pompei. Fără a schimba nimic din obiceiurile sale, servindu-se nici mai mult nici mai puţin ca întotdeauna, se întreţinea cu cei de faţă asupra celor plecaţi pe mare, întreba cum e vîntul, dacă le va fi prielnic, cîţi s-au îmbarcat şi dacă vor apuca să ajungă destul de departe, mai înainte ca Cezar să sosească acolo. Nu schimbă nimic din obiceiurile sale nici cînd se duse la culcare, afară doar că îşi îmbrăţişă fiul cu mai multă căldură. Negăsind spada care în mod obişnuit stătea alături, strigă că a fost vîndut de cei din casă duşmanilor. „Cui, zise, va mai folosi, din cîţi îmi sînt aproape, dacă duşmanul va năvăli în astă noapte?“ La rugămintea celor din jur, să nu cumva să încerce să-şi ia viaţa, şi să se odihnească fără spadă, răspunse pe un ton de convingere: „Dacă vreau s-o fac, nu-mi este mie oare cu putinţă să mă sufoc cu hainele? sau să-mi sparg capul de perete? sau să mă arunc de la înălţime? sau să mor reţinîndu-mi răsuflarea ?“ Vorbind multe de felul acesta, Cato îi făcu să pună spada la locul ei. După ce spada fu alături de el, ceru să i se dea tratatul lui Platon „Despre suflet[44] şi începu să citească.

XCIX. Cato citi în întregime dialogul lui Platon; sfă-

arma adînc sub piept. Cum intestinele îi căzură afară şi nu se putu opri să nu scoată un geamăt, păzitorii de la uşi alergară înăuntru. Medicii îi vîrîră la loc intestinele care mai erau încă întregi, cusută rănile şi îl bandajară strîns. Revenindu-şi, jucă din nou comedie: se mustra aspru pe sine însuşi pentru lovitura uşoară care şi-o dăduse şi aducea mulţumiri celor ce-l salvaseră. în sfîrşit, spuse că are nevoie de linişte şi somn. Prietenii, luîndu-i sabia, se retraseră şi închiseră uşile ca să-l lase să se odihnească singur. Cato, dîndu-le impresia că doarme, rupse în tăcere cu mîinile legăturile şi scoase cusăturile din rană. Lărgind cu unghiile rana îngrozitoare în dreptul stomacului, scurmă cu degetele înăuntru, smulgînd intestinele, pînă ce şi-a dat sufletul. Avea cam la 50 de ani.

După cum îl arată şi faima pe care şi-o cîştigase, Cato devenise unul din cei mai dîrzi oameni faţă de ţelul propus şi aprecia ceea ce era drept, cinstit şi frumos, nu după moravurile obişnuite, ci după criterii înalte şi generoase. Căsătorit cu Marcia, fiica lui Filip, Marcia fiind încă fecioară, a fost foarte iubit de soţia sa, avînd şi copii cu ea. Şi-a dat soţia lui Hortensius, unul dintre prietenii săi, care-şi dorea copii şi se întîmplase să aibă o nevastă stearpă. Pînă ce urma să nască pentru Hortensius, a luat-o îndărăt acasă, ca să convieţuiască cu ea mai departe. Un astfel de om era Cato. Cei din Utica l-au înmormîntat în chip strălucit.

Cezar a spus că desigur Cato îi invidiase renumele cîştigat. Cicero scrise un encomion[189] pentru el şi îi puse titlul „Cato“. La rîndul lui, Cezar scrise o acuzare şi o intitulă „Anti-Cato“.

C. luba şi Petreius, fiind înştiinţaţi de cele petrecute şi neîntrezărind pentru ei nici un mijloc de fugă sau de salvare, s-au ucis cu pumnalele unul pe altul, în casă. Iar ţara lui luba, Cezar o făcu tributară romanilor, punînd ca guvernator în fruntea ei pe Sallustius Crispus. Iertă pe cei din Utica şi pe fiul lui Cato. După ce prinse în Utica pe fiica lui Pompei împreună cu doi

mare şi întîlnind vase străine, se luptă cu vitejie. Pînă ce să fie prins, se sinucise cu sabia, azvîrlindu-se apoi în mare. Acesta a fost sfîrşitul războiului purtat de Cezar în Africa.

CI. înapoindu-se la Roma, Cezar celebră deodată patru triumfuri: împotriva gallilor, dintre care alipise puterii romane neamuri multe şi însemnate şi ţinea în frîu pe cele nesupuse, triumful pontic împotriva lui Pharnaces, triumful african împotriva libienilor care fuseseră aliaţii lui Scipio. în acest cortegiu apăru şi copilul luba[190], pe atunci încă micuţ, fiul regelui luba, care a devenit între timp istoricul cunoscut. Cezar mai organiză încă un triumf egipţian pentru bătălia navală purtată în susul Nilului, între cele două triumfuri pentru galii şi Pharnaces. S-a ferit totuşi să înscrie un triumf împotriva romanilor, proprii lui concetăţeni, ceea ce ar fi fost un lucru cu totul neobişnuit pentru el, iar pentru romani ruşinos şi funest. în triumfuri însă, aduse imaginile[191] tuturor suferinţelor romanilor şi aminti în portrete şi inscripţii înflorate pe toţi bărbaţii (contra cărora luptase), în afară de Pompei. Numai pe el singur Cezar se păzea să-l prezinte ca învins, fiind încă foarte regretat de toată lumea. Poporul, în faţa acestor nenorociri interne, cu toată frica îşi făcea auzit geamătul, mai ales cînd află că Lucius Scipio, comandantul, străpungîndu-şi pieptul se azvîrlise în mare şi, pe de altă parte, că Petreius s-a sinucis într-o casă, iar Cato se sfîşiase ca o fiară. Lumea aplaudă numai prezentarea lui Achillas şi Potheinos şi făcu haz de fuga lui Pharnaces.

CIL Se spune că în aceste triumfuri fură aduse şaizeci şi cinci de mii de talanţi, coroane de aur în valoare de două mii opt sute douăzeci şi doi de talanţi, cîntărind douăzeci de mii patru sute paisprezece livre[192]. Din aceste bogăţii, îndată după triumf, Cezar făcu daruri, împărţind toate sumele care depăşeau cheltuielile; fiecare soldat primi cinci mii de drahme attice, centurionul luă îndoit faţă de soldat, iar ofiterii de

care parte, curse de cai între două sute de concurenţi de fiecare parte, apoi lupte mixte, între pedestraşi şi călăreţi. Urmară lupte de elefanţi, cîte douăzeci de fiecare parte, şi lupte navale, între patru mii de vîslaşi, participînd la lupte numai cîte o mie de fiecare parte. Ridică de asemenea un templu lui Venus Născătoarea[193], aşa după cum făcuse un ex voto[194] în lupta de la Pharsalus şi înconjură templul cu o incintă, loc unde hotărî să fie forul roman, un for în care să nu aibă loc afaceri comerciale, ci numai întruniri publice pentru chestiuni de stat. Modelul acestui for era luat de la perşi, care îl întrebuinţează pentru cercetarea şi învăţarea a ceea ce e drept. Lingă zeiţă aşeză o statuie a Cleopatrei, ce poate fi şi azi văzută tot acolo. Făcînd apoi un cens[195] al populaţiei, se spune că s-a descoperit că populaţia scăzuse la jumătate[196] faţă de numărul dinaintea războiului civil. într-atît vitregise republica duşmănia de moarte dintre Cezar şi Pompei.

CUI. Cezar însuşi, în timpul celui de-al patrulea consulat al său, pregăti o expediţie împotriva lui Pompei cel tînăr, în Spania[197]. Acesta era ultimul război civil ce-i mai rămînea de întreprins şi nu unul din cele mai uşoare. Cîţi din aristocraţi se refugiaseră din Africa, aci se adunaseră. Armata, pe de o parte, era formată din resturile din Africa şi de la Pharsalus, strînsă aci de comandanţi, iar pe de alta, din iberi şi celtiberi, un neam oţelit şi gata oricînd de luptă. în afară de asta, o mare mulţime de sclavi lupta pentru Pompei. De un sfert de an soldaţii făceau exerciţii militare şi aveau credinţa fermă că vor trebui să lupte la desperare.

Acest concurs de împrejurări l-a înşelat în mare măsură pe Pompei, care nu amină lupta, ci se încăieră cu Cezar chiar la sosirea acestuia, cu tot sfatul celor mai bătrîni care avuseseră de învăţat' multe în urma celor petrecute la Pharsalus şi în Africa şi care-l îndemnau să amine mereu lupta cu Cezar şi în cele din urmă să-l pună într-o situaţie grea în plin ţinut străin. Cezar veni de la Roma într-un timp de douăzeci şi şapte de zile

ţiseră niciodată pînă acum, cuprinse pe cezarieni din cauza zvonului cu privire la numărul, iscusinţa şi temeritatea duşmanilor.

CIV. Din această pricină Cezar însuşi nu se grăbea, pînă ce Pompei apropiindu-se, îl învinui în batjocură de întîrziere. Cezar nu primi insulta şi-şi aranjă trupele în linie de bătaie lîngă Corduba[198], luînd şi acum ca simbol în luptă pe Afrodita. Pompei luă Pietatea[199]. Cînd armatele se ciocniră, a lui Cezar era înlemnită de frică şi se produse o mare încetinire în atac. în acest timp, Cezar ruga pe toţi zeii, ridicînd mîinile spre cer, ca nu cumva în această încercare să se spulbere atîtea fapte strălucite, şi alergînd printre soldaţi îi îndemna, îmbărbătîndu-i. Scoţîndu-şi coiful de pe cap, privea drept în faţă pe soldaţi, căutînd să-i ruşineze şi să-i împingă înainte. Dar soldaţii păreau paralizaţi de frică, pînă ce însuşi Cezar, smulgînd scutul unuia, se adresă astfel tribunilor militari din jurul lui: „Acesta fi-va oare sfîrşitul vieţii mele şi a activităţii voastre războinice Apoi alergă către linia de bătaie vrăjmaşe pînă la o distanţă atît de mică, încît abia dacă-l mai despărţeau zece picioare de duşmani. Două sute de suliţi zburară spre Cezar, de care se feri, parte prin înclinarea trupului, parte oprindu-le în scut. Atunci fiecare din tribuni, alergînd, se aşeză lîngă Cezar şi întreaga armată avîntîndu-se cu mare zor luptă ziua întreagă, obţinînd pe rînd succese şi înfrîngeri. Abia pe seară victoria fu smulsă cu mare greutate. în acest timp, se spune că Cezar s-ar fi exprimat că mai înainte luptase pentru victorie, dar că atunci luptase pentru propria lui viaţă.

CV. După un măcel groaznic şi fuga soldaţilor lui Pompei spre Corduba, Cezar, ca nu cumva duşmanii care fugiseră să se pregătească din nou de luptă, porunci armatei sale să înconjoare Corduba. Dar cezarienii, obosiţi de cele petrecute, puneau unele peste altele armele şi trupurile celor căzuţi, sprijinindu-le cu suliţele înfipte în pămînt şi se retrăgeau în această

Varus, al lui Labienus şi ale altor bărbaţi dintre aristocrat! fură aduse lui Cezar. Pompei însuşi fugi după dezastru cu o sută cincizeci de călăreţi la Carteia, unde îl aştepta o flotă de corăbii. Pătrunse în zona corăbiilor pe furiş, ca un particular oarecare, purtat de o lectică. Văzînd că şi marinarii erau deplin conştienţi de ce-i aşteaptă, se temu şi fugind îndată, se urcă pe o corabie uşoară. Încurcîndu-şi fără să vrea piciorul într-o funie, cineva vrînd să taie cu sabia funia, îi tăie lui călcîiul. Navigînd înapoi spre ţărm, Pompei fu silit să-şi caute de rană. Descoperit însă şi aci, fugi pe cărări neumblate şi pline de mărăcini, redeschizîndu-şi rana, pînă ce, obosit, se aşeză sub un copac. Cei ce-l urmăreau, dînd peste el, deşi se apără cu multă vitejie, îl uciseră. Capul lui, adus apoi la Cezar, a fost înmormîntat din porunca acestuia. Războiul, depăşind orice speranţă, se termină astfel printr-o singură acţiune. Pe cei ce scăpară de Cezar, îi adună fratele mai mic al lui Pompei, şi acesta tot Pompei, numit Sextus[200] după praenomen. Acesta, tot ascunzîndu-se şi mereu fugărit, a făcut într-una piraterie.

CVI. Iar Cezar se grăbi să se întoarcă la Roma, după ce isprăvi toate războaiele civile, temut şi cu o faimă ca nimeni altul înaintea lui. De aci, onorurile posibile pentru un om fură plănuite fără nici o măsură în cinstea lui Cezar, sacrificii, jocuri, statui în toate templele şi locurile publice, la fiecare trib[201] în parte, cît şi la toate neamurile şi regii supuşi Romei. Efigiile lui fură gravate, în portretele ce i se făceau, în chip şi fel: unele purtau coroana din frunze de stejar, ca pentru salvatorul patriei; prin acest semn onorau odinioară cei ce fuseseră salvaţi de la primejdii pe salvatorul lor. Fu numit şi pater patriae[202], ridicat la rangul de dictator pe viaţa întreagă, ales consul pe zece ani. Propria lui persoană era considerată sacrosanctă. Avea de asemenea drept să guverneze de pe un tron de fildeş şi aur şi să aducă sacrificii îmbrăcat în haina triumfală, iar în Roma se aduceau sacrificii în fiecare an în zilele în

în cinci ani servicii religioase publice pentru dictator. La intrarea în magistratură, trebuia să se depună jurămîntul că nu va exista nici o împotrivire faţă de hotărîrile lui Cezar. în cinstea zilei sale de naştere, hotărîră să schimbe numele lunii Quintilis în Iulie[203]. Senatul decretă înfiinţarea a numeroase temple în onoarea sa întocmai ca pentru un zeu, decretă instituirea unui templu comun lui Cezar şi Clemenţei[204], în care statuile respective îşi dădeau mîna.

CVII. în felul acesta, cei ce se temeau de Cezar îl rugau în realitate să se poarte bine faţă de ei; mai erau şi din aceia care se gîndeau chiar să-l numească rege. în cele din urmă, însuşi Cezar, dîndu-şi seama de situaţie, interveni drastic şi interzise să fie numit astfel, considerînd numele de rege ca nefast, după toate blestemele strămoşilor[205]. Răspîndi toate cohortele cîte îi formaseră garda personală în timpul războiului, înlăturîndu-le de la serviciul de pază, apărînd în public numai cu o gardă de apărători civili. în timpul cînd Cezar se arăta astfel şi împărţea dreptate de pe rostre[206], senatul îi aduse pe rînd decretele asupra onorurilor mai sus pomenite, în frunte cu consulii, fiecare cu ceremonialul cuvenit. Cezar întinse mîna senatorilor, fără să se ridice în întîmpinarea celor ce veneau, nici în faţa celor ce stăteau în picioare[207], lucru care dădu prilej de noi învinuiri din partea unora care pretindeau că urmăreşte să se facă rege. Primind toate onorurile, dar nu şi cel al consulatului pe zece ani, se desemnă consul pentru anul următor pe sine însuşi şi pe Antonius, comandantul cavaleriei sale, hotărînd ca Lepidus să urmeze la comanda cavaleriei în locul lui Antonius. Lepidus era atunci comandantul Spaniei, dar o guverna prin diverşi oameni de încredere. Cezar permise reîntoarcerea exilaţilor, afară doar dacă cineva fugise pentru fhpte de neiertat. îşi schimbă cu totul atitudinea faţă de duşmani şi pe mulţi dintre cei ce luptaseră împotriva sa îi numi în magistraturi anuale sau îi trimise în provincii sau la comenzi militare.

CVIIL Cineva din cei care răspîndeau zvonul asupra domniei, încunună cu lauri o statuie a lui Cezar, împletind printre lauri fascii albe[209]. Tribunii plebei Marullus şi Caesetius[210], descoperindu-l pe făptaş, îl aruncară în închisoare, zicînd că fac aceasta în folosul lui Cezar, care ameninţase mai înainte vreme pe cei care vorbeau de domnie. Cezar nu se opuse înscenării. Dar cum, pe cînd se întorcea la Roma, şi alţii îl întîmpinară la porţile oraşului cu strigătul de „rege[44], în timp ce plebea îşi făcea auzită nemulţumirea, cu multă ascuţime răspunse celor ce păreau că-l primiseră în mod atît de călduros. „Poate vă înşelaţi asupra numelui. Nu sînt rege, ci Cezar[44]. Oamenii lui Marullus descoperiră pe capii acestora şi porunciră aparitorilor[211] să-i ducă în judecată la tribunalul lor. Dar Cezar, nemaitrecînd cu vederea nimic, acuză în faţa senatului pe cei din jurul lui Marullus ca pe unii care unelteau împotriva lui, aducîndu-i în mod premeditat învinuirea că aspiră la domnie. Adăugă că sînt demni de pedeapsa cu moartea, dar că va fi deajuns dacă vor fi eliberaţi şi înlăturaţi definitiv din magistratura pe care o deţineau şi din senat. Acest incident îl arătă însă pe Cezar, într-o măsură şi mai mare, ca un om dornic de acest titlu. Se vîntura părerea că el ar fi aranjat cele două întîmplări în acest scop şi se spunea că se şi purta ca un tiran. Pretextul pedepsei date era învinuirea de a fi răspîndit numele de „rege[44], dar magistratura treburilor plebei era sfîntă şi sacrosanctă, atît prin lege cît şi printr-un vechi jurămînt. Indignarea oamenilor era cu atît mai mult stîrnită de Cezar, cu cît nici n-aşteptase măcar sfîrşitul legal al magistraturii.

CIX. Cezar, aflînd dorinţa opiniei publice, rămase pe gînduri, regretînd cele întîmplate; cum pentru prima oară guverna fără comandatură militară şi găsea că este destul de greu şi neplăcut să participe astfel la viaţa publică, se spune că el singur a recomandat prietenilor lui să fie păzit, ca unul care se temea de vreun atentat din partea duşmanilor ce căutau să-l suprime. La sfatul

funest decît o gardă continuă şi că acesta este cel mai bun semn de îngrijorare pentru cineva ca să se teamă încontinuu“.

Totuşi, încercările cu privire la domnie nu încetară în felul acesta. Odată, în timp ce dictatorul era aşezat, înaintea rostrelor, pe un tron de aur şi privea în agora cum se desfăşura festivitatea Lupercaliilor, Antonius, colegul său de consulat, alergînd gol şi uns cu ulei după cum obişnuiau preoţii acestei sărbători, veni în fugă pe rostre şi încunună pe Cezar cu o coroană. La vederea acestui fapt se auziră foarte puţine aplauze şi un murmur tălăzuit de împotrivire din partea majorităţii. Cezar îşi smulse atunci coroana de pe cap. Antonius i-o puse din nou şi Cezar din nou o scoase. Lumea tăcea în timpul cît dură aşa-zisa luptă, aşteptînd ca să vadă care va fi sfîrşitul. Cezar învingînd, oamenii izbucniră în urale de bucurie, prezicîndu-i toate cele bune, fiindcă nu luase diadema.

CX. Iar Cezar, fie răsgîndindu-se, fie simţindu-se obosit şi începînd să renunţe la această încercare, care poate nu era totuşi decît o calomnie, fie că voia să se găsească cît mai departe de duşmanii săi de la Roma şi că, într-adevăr. dorea să-şi îngrijească o boală fizică gravă, epilepsia, însoţită de spasme care-l apucau subit mai ales din cauza inactivităţii, plănuia o mare expediţie împotriva geţilor şi a părţilor. Avea de gînd să atace mai întîi pe geţi, un neam vecin cu imperiul, călit în lupte şi iubitor de război, iar împotriva părţilor pornea plin de amară răzbunare pentru trădarea perfidă faţă de Crassus. începu deja să trimită dincolo de golful Ionic o armată formată din şaisprezece legiuni de pedestraşi şi zece mii de călăreţi. în acest timp, se vorbea mereu despre un oracol sibilin care spunea că părţii n-ar putea să fie pe deplin supuşi de romani mai înainte ca romanii să aibă drept comandant un rege. Unii îndrăzneau chiar să spună în această privinţă că ar trebui ca Cezar, aşa cum era, să fie numit dictator şi împărat, sau indiferent care alte numiri mai există în limba latină, în afară de

pinse şi această propunere şi-şi pregătea grabnic ieşirea din Roma, unde simţea că este înconjurat numai de invidie.

CXI. Cu toată dorinţa sa neschimbată de a pleca, cu patru zile mai înainte de pornire duşmanii săi îl uciseră în senat. Crima a fost făcută sau din invidie faţă de o şansă şi o putere care depăşise orice măsură a gîndului, sau, după cum mărturiseau înşişi ucigaşii, din dorinţa de a restaura republica strămoşească. Ei pretindeau că cunoşteau foarte bine pe Cezar, care ar fi fost în stare, după cucerirea atîtor popoare şi în ciuda tuturor făgăduielilor, să devină rege. Dar eu cred că au luat numai ca punct de plecare justificativ al acţiunii lor ţinta lui Cezar de a-şi mai adăuga acest titlu, adaos care pentru ei nu diferea decît ca nume, căci în fapt dictatorul este întocmai unui rege.

în fruntea conjuraţiei lucrau împreună mai ales doi bărbaţi, Marcus Brutus[212], poreclit Caepio (fiul acelui Brutus ucis în timpul lui Sylla), care fugise nici mai mult nici mai puţin decît la Cezar după dezastrul de la Pharsalus, şi Caius Cassius, cel ce predase triremele din Hellespont tot lui Cezar. Amîndoi însă fuseseră partizani ai lui Pompei. Dintre intimii cei mai iubiţi de Cezar, se alătură conjuraţiei şi Decimus Brutus Albinus. Toţi erau socotiţi de Cezar demni de toată cinstirea şi încrederea. Dictatorul le încredinţase misiuni importante şi, la plecarea în expediţia din Libia, le-a dat comanda unor armate, numindu-i în Gallia: pe Decimus, guvernator în Gallia transalpină, pe Brutus în Gallia cisalpină.

CXII. Fiind desemnaţi pentru anul următor praetori urbani, Brutus şi Cassius se certau între ei pentru aşa-zisa praetură urbană, funcţie care este cea mai cinstită între toate, certîndu-se poate într-adevăr din ambiţie cu privire la această funcţie, fie punînd la cale o înscenare ca să nu se pară că lucrează veşnic conspirativ între ei. Cezar, chemat să liniştească conflictul se spune că ar fi zis prietenilor săi: „Se pare că dreptate are Cassius, dar totuşi voi favoriza pe Brutus[66]

vînt că Brutus era fiul său, avut de Cezar cu sora lui Cato, Servilia, care fusese amanta sa în timpul cînd se născuse Brutus. Din această pricină, atunci cînd fusese învingător la Pharsalus, se spune că poruncise cu tărie comandanţilor săi să-l cruţe pe Brutus în măsura în care puteau. Dar Brutus, fie din nerecunoştinţă, fie neştiind, necrezînd sau chiar ruşinîndu-se de păcatele mamei sale, fie iubind prea mult libertatea şi venerîndu-şi patria, fie amintindu-şi că este nepotul lui Brutus de odinioară, izgonitorul de regi[213], era foarte întărîtat de toate batjocurile care veneau mai ales de la plebe; pe ascuns apăreau multe inscripţii de acest fel pe statuile lui Brutus de odinioară şi chiar pe scaunul de judecată al actualului Brutus[214]: „Brutus, te-ai lăsat cumpărat ?[u], „Brutus, eşti mort?[44] — sau: „Măcar de te-ai scula acum din mormînt[44], sau „Nedemni urmaşi mai ai[66], sau „Nu eşti tu urmaşul lui Brutus?[66] Acestea şi multe altele de acest fel aprinseră hotărîrea tînărului de a ucide, pentru a cinsti pe înaintaşii săi.

CXIII. Zvonurile despre domnie ajungînd la culme şi spunîndu-se că în curînd se va ţine o adunare a senatului, Cassius, apucîndu-l de mînă pe Brutus, îi spuse: „Ce vom face în faţa senatului, în cazul cînd linguşitorii lui Cezar ar depune un proiect privitor la domnie?[44] Brutus răspunse că nu va asista în rîndurile senatorilor. Dar Cassius reluă întrebarea : „Dar ce vom face, prietene Brutus, dacă ne vor chema în calitate de praetori?[44] — „Voi apăra patria, spuse acesta, pînă la moarte[66].

Iar Cassius, îmbrăţişîndu-l, răspunse: — „Dacă gîndeşti astfel, pe cine oare vei atrage în conspiraţie, dintre nobili? Ce crezi oare, micii meseriaşi şi negustorii au scris întrascuns pe tribuna ta sau aristocraţii romani, care de la alţi praetori cer organizarea de reprezentaţii equestre sau cu fiare, iar de la tine cer libertatea, propriul lor bun strămoşesc?[66]

Astfel, ceea ce Brutus şi Cassius gîndeau încă de multă vreme, abia acum îşi dezvăluiră unul altuia pentru

a fi cei mai îndrăzneţi în ambele partide. Dintre cunoscuţii lor, atraseră pe cei doi fraţi Caecilius şi Bucolianus şi, pe lîngă aceştia, pe Rubrius Ruga, pe Quintus LigaTÎus[215], Marcus Spurius, Servilius Casca[216], Servius Galba, Sextius Naso, Pontius Aquila[217], toţi făceau parte din prietenii intimi ai lor. Dintre prietenii lui Cezar, îl atraseră pe Decimus, despre care am mai pomenit, pe Caius Casca, pe Trebonius, Tillius Cimber şi Minucius Basillus.

CXIV. Cînd în sfîrşit crezură că au strîns destui oameni şi socotiră din prudenţă să nu mai împărtăşească taina şi altora, se adunară cu toţii, dar fără jurăminte şi jertfe; nimeni nu părăsi conjuraţia, nici nu trădă. începură apoi să pună la cale momentul şi locul.

Fixarea momentului era important, căci Cezar pleca peste patru zile în expediţia proiectată şi, din aceeaşi clipă, urma să fie înconjurat de o gardă militară. în ce priveşte locul, se gîndiră la senat, deoarece sperau că senatorii, chiar dacă n-ar fi avut nici o cunoştinţă de cele aranjate, i-ar fi ajutat cu toată însufleţirea cînd ar fi văzut ce se petrece. Acelaşi lucru de altfel se spune că i se întîmplase şi lui Romulus, cînd a schimbat domnia lui în tiranie. Fapta ar putea deci părea asemănătoare crimei împotriva lui Romulus, şi cum era săvîrşită în senat s-ar fi putut crede că nu era rezultatul unei uneltiri josnice, ci săvîrşită în interesul statului. De asemenea, dacă ar fi părut ca un atentat comun, socoteau că va rămîne neprimejduită viaţa lor din partea armatei lui Cezar. Ucigaşilor urma să li se distribuie premii, pentru a se şti făţiş cine pusese la cale conjuraţia.

Din aceste pricini toţi conveniră că senatul este locul cel mai potrivit; se iviră însă păreri deosebite asupra procedeului. Unii erau de părere să fie ucis şi Antonius, coleg de consulat cu Cezar, ca unul ce avea multă trecere şi influenţă, foarte popular printre soldaţi. Dar Brutus susţinea că gloria omorîtorilor de tirani va trebui

rîndul pompeianilor. învingînd această ultimă părere, toţi aşteptau cu nerăbdare ziua următoare, cînd urma să se întrunească senatul.

CXV. Cezar, cu o zi mai înainte de această întrunire a senatului, mergînd la o masă dată de Lepidus, comandantul suprem al cavaleriei, luă împreună cu el la ospăţ pe Decimus Brutus Albinus. Cînd s-a ajuns la băuturi, Cezar începu o discuţie asupra celui mai uşor fel de moarte pentru om. Cum fiecare îşi dădea părerea, Cezar se pronunţă pentru moartea neaşteptată. în acest fel îşi făcu singur o proorocire, şi vorbi îndelung asupra evenimentelor din ziua precedentă. După aceea s-au servit băuturile. în timpul nopţii, Cezar se simţi moleşit în tot trupul. în acelaşi timp, soţia sa Calpurnia, avînd un vis în care văzu curgînd mult sînge, îl rugă stăruitor să nu se ducă la senat. Cînd a adus sacrificiile de dimineaţă, i-au apărut multe semne îngrozitoare şi era pe punctul de a trimite după Antonius ca să amîne adunarea senatului. Dar Decimus, fiind de faţă, îl sfătui să meargă el însuşi ca să amîne întrunirea senatului, pentru a nu fi bănuit de înfumurare. în urma acestei intervenţii, Cezar plecă în lectică.

în teatrul lui Pompei se dădeau spectacole şi senatorii aveau să se întrunească în edificiile din faţa teatrului, aşa cum se obişnuia pe atunci la spectacole.

Oamenii care lucrau în praetură cu Brutus, încă de dimineaţă împărţeau ca praetori dreptate cu multă linişte, în porticul din faţa teatrului, celor care veneau la judecată în faţa lor. Aflînd despre felul în care se desfăşuraseră jertfele lui Cezar şi despre amînarea adunării senatului, se simţiră într-o grozavă încurcătură. între timp cineva, în vreme ce conjuraţii se mai aflau încă în această stare de spirit, luîndu-l de mînă pe Cezar îi spuse: „Te-ai ascuns de mine, prietenul tău; acum am aflat de la Brutus cum stau lucrurile!“ Casca, la auzul acestor cuvinte, a îngheţat dintr-odată de groază. Dar celălalt, surîzînd cu subînţeles, continuă : „De unde ai tu atîţia bani ca să aspiri la funcţia de edil?“ şi lui Casca îi

Popilius Laenas, unul din senatori, trăgîndu-i la o parte, spuse că se roagă alături de ei la zei asupra celor ce au în minte. Totodată îi sfătui să se grăbească. Cei doi, foarte tulburaţi de această intervenţie neaşteptată, păstrară tăcerea.

CXVI. în timp ce Cezar era purtat în lectica sa spre senat, cineva dintre intimii săi, aflînd despre această conjuraţie, alergă să spună ceea ce aflase. Acesta merse direct la Calpurnia, spunîndu-i numai atît că trebuie să vorbească neapărat cu Cezar despre lucruri grabnice şi îl aştepta pe Cezar să se întoarcă de la senat; din nefericire, nu era informat amănunţit asupra celor ce se petrecuseră. Pe de alta parte, un anume Artemidorus, care-l găzduise pe Cezar în Cnydos, alergă la senat dar îl găsi ucis. De asemenea, altcineva îi înmînă o tăbliţă cu înştiinţarea despre conjuraţie în momentul cînd intra şi se pregătea să aducă jertfe în faţa senatului. Tăbliţa a fost găsită în mîna sa după ce a fost omorît.

Cînd Cezar coborî din lectică, îl întîmpină Laenas, cel care cîteva momente mai înainte se rugase pentru reuşita conjuraţiei împreună cu Cassius. Laenas se întreţinu cu Cezar la o parte de ceilalţi, în mod viu şi foarte prietenos. La vederea acestei întîmplări, şi ţinînd seama de lungimea întrevederii, conjuraţii se neliniştiră. Atunci au început să se sfătuiască între ei să se străpungă cu pumnalele mai înainte de a fi prinşi. Dar convorbirea desfăşurîndu-se mai departe şi văzînd pe Laenas că n-avea înfăţişarea cuiva care denunţă, ci mai degrabă a cuiva care se roagă şi este îngrijorat, îşi recîştigară sîngele rece. După ce se termină discuţia, îl văzură mulţumind călduros şi atunci îşi recăpătară pe deplin curajul.

Se păstrează încă obiceiul ca magistraţilor, cînd intră în senat, să li se aducă haruspicii chiar în prag. Şi din nou, dintre animalele sacrificate pentru Cezar, prima era fără inimă, sau (după cum spun alţii) capul nu era prins de măruntaiele dinăuntru. La înştiinţarea preotului că acesta este un semn de moarte, Cezar

col aproape de moarte, dar că acuma semnul era mai convingător, Cezar îi porunci să mai sacrifice odată. Dar cum nici de astă dată sacrificiul nu se arătă favorabil, temîndu-se să nu întîrzie prea mult şedinţa şi zorit de duşmani care se arătau ca prieteni, intră în senat, neluînd în seamă prevestirile jertfirilor. Trebuia să se întîmple cele ce i s-au întîmplat lui Cezar[218].

CXVIL Pentru a ţine de vorbă pe Antonius în faţa porţilor, conjuraţii lăsară afară pe Trebonius. Apoi înconjurară de aproape pe Cezar aşezat pe tron, arătînd că vor să-l păzească, dar ţinînd pumnalele ascunse.

Dintre ei, Tillius Cimber ieşind în faţă începu să-l roage pentru reîntoarcerea fratelui său exilat. La împotrivirea şi refuzul categoric al lui Cezar, Cimber îl prinse de toga de purpură, ca şi cînd ar fi vrut să-l implore, dar trăgînd de marginea togii i-o smulse de la gît strigînd cît putea: „Ce mai întîrziaţi, prieteni ?“ Casca[219], care stătea la capul lui Cezar, căută primul să-i înfigă pumnalul în gît; nu nimeri însă şi-l lovi în piept. Cezar, la rîndul lui, smulgînd toga de la Cimber şi apucînd mîna lui Casca, fugi îndărăt spre tron unde, întorcîndu-se dintr-odată, îl lovi pe Casca cu toată forţa. în momentul cînd Cezar se afla în această poziţie, un alt conjurat îl străpunse cu pumnalul în coasta întinsă prin efortul torsiunii. Cassius îl lovi în fată, Brutus în coapsă, iar Bucolianus între omoplaţi, aşa că Cezar se întorcea fără să vrea cu furie oarbă şi urlînd, întocmai unei fiare, către fiecare din ei. După lovitura lui Brutus, ca şi cum ar fi renunţat să mai lupte, înfăşurîndu-se în togă se prăbuşi într-un chip plin de demnitate lîngă statuia lui Pompei. Iar conjuraţii, ca şi cum ar fi vrut să ultragieze pe dictatorul căzut, îi aplicară pînă la douăzeci şi trei de lovituri. Mulţi, înghesuindu-se orbeşte cu pumnalele scoase, se răniră unul pe altul[220].

CXVIII. Această faptă săvîrşită de ucigaşi, făptuindu-se într-un loc sfînt şi împotriva unui om sfînt şi sacrosanct, dădu naştere la o fugă generală, atît în senat cît şi în întreg oraşul. Unii din senatOTÎ fură răniţi

Un alt măcel destul de mare fu stîmit în rîndurile cetăţenilor şi străinilor — măcel care nu fusese pus la cale, dar care se întîmplă atunci cînd au loc dezordini politice, din greşeala celor în mîinile cărora cad victimele. Pînă chiar şi gladiatorii care trebuiau să apară la un anumit spectacol, înarmaţi încă de dimineaţă, fugeau din teatru în împrejurimile care înconjoară senatul, iar teatrul, în urma loviturii de stat, se goli dintr-odată, oamenii îngroziţi luînd-o la goană. Prăvăliile erau prădate. Toată lumea închidea porţile şi se pregătea să se apere, suindu-se pe acoperişuri.

Antonius îşi întărea locuinţa, fiind încredinţat că se uneltise împotriva lui, .ca şi împotriva lui Cezar. Lepidus, comandantul cavaleriei, află despre cele petrecute pe cînd era în for. Alergînd la o insulă în mijlocul Tibrului, uiide avea o legiune de soldaţi, îi mută într-un lagăr militar pentru a trăi mai în siguranţă în aşteptarea ordinelor lui Antonius, căci Lepidus se dădea la o parte în faţa lui Antonius, mult mai apropiat de Cezar şi era pe deasupra şi consul.

Antonius şi Lepidus, plini de mînie, se sfătuiau cum să-l răzbune pe Cezar, ucis atît de mişeleşte, dar se temeau de senat care era de partea ucigaşilor şi chibzuiau încă la ce va aduce viitorul.

în jurul lui Cezar nu se afla nici o gardă militară. Dictatorului nu-i plăcea să fie păzit de soldaţi înarmaţi, ci numai de garda pe care o avea în calitatea sa de consul. De acasă fusese însoţit pînă la senat de mulţi magistraţi, de o mare mulţime de cetăţeni şi străini şi de numeroşi sclavi şi liberţi. Toţi aceştia dispărură dintr-odată, luînd-o la goană; rămaseră numai trei sclavi care, aşezînd cadavrul în lectică, îl duseră acasă ca vai de lume, căci erau numai trei oameni — pe cel care fusese cu puţin timp înainte stăpînul absolut al mărilor şi pămîntului.

CXIX. Ucigaşii voiau să spună cîteva cuvinte în senat. Dar cum nimeni nu mai rămăsese de faţă, înfăşurîndu-şi togele pe mîna stîngă, întocmai unui scut

vechea orînduire politică a strămoşilor şi reaminteau de Brutus cel bătrîn şi de cele jurate de cei de atunci, faţă de ei înşişi, privitoare la regii de odinioară.

S-au mai găsit şi unii care fugeau alături de conjuraţi, mînuind pumnale, oameni care n-avuseseră nimic de-a face cu conjuraţia, dar urmăreau să se acopere de glorie, Lentulus Spinther[221], Favonius, Aquinus, Dolabella, Murcus, Patiscus. Aceştia nu au mai apucat să se bucure de faimă, dar au avut parte de răzbunarea care a căzut asupra celor ce păcătuiseră.

Poporul nu le alergă în întîmpinare şi atunci conjuraţii se simţiră încurcaţi şi începură să se teamă. în privinţa senatului, erau însă plini de curaj, chiar dacă pe moment senatorii fugiseră din necunoştinţă de cauză şi în faţa tumultului, deoarece printre senatori se aflau rude şi prieteni de ai lor care întocmai ca şi ei suportau cu greu tirania. Conjuraţii se temeau totuşi de plebea şi de veteranii lui Cezar, aflaţi atunci în mare număr la Roma. Aceştia tocmai fuseseră eliberaţi din serviciul militar şi repartizaţi la loturile de pămînt ce li se dăduseră; ei veniră la Roma înainte de plecarea lof la ţară, unde urmau să se stabilească, pentru a însoţi cu mare alai pe Cezar, care pleca din oraş. Se temeau de asemenea de Lepidus şi de legiunea pe care o avea sub comandă şi care se afla la Roma, cît şi de consulul Antonius, ca nu cumva folosind puterea adunării poporului împotriva senatului să întreprindă ceva eu urmări grele pentru ei.

CXX. în aceste împrejurări, conjuraţii se repeziră să ocupe Capitoliul împreună cu gladiatorii[222]. După ce se sfătuiră, crezură că e bine să trimită daruri băneşti mulţimii; în acest fel sperau că, dacă unii vor începe să laude cele întîmplate, se vor alătura şi alţii, minaţi de gîndul libertăţii şi de dorul reinstaurării republicii. Ei încă mai credeau că poporul roman este întocmai cum ştiau ei că era pe vremea lui Brutus cel bătrîn, care desfiinţase monarhia. Nu-şi dădeau însă seama că urmăreau două lucruri care se băteau cap în cap, ca cei

două aspecte, cel din urmă era mult mai la îndemînă, căci statul de multă vreme decăzuse cu totul. Plebea era doar o amestecătură de străini. Libertul pentru aceşti romani era tot una cu cetăţeanul. Ba încă şi sclavul căpătase o înfăţişare la fel cu stăpînii. Lăsînd deoparte haina senatorială — restul îmbrăcăminţii sclavilor este aceeaşi cu a oamenilor liberi[223]. Distribuirea de grîne, care se împarte săracilor numai la Roma, face ca să vină aci din toată Italia o mulţime de oameni leneşi, cerşetori, care nu vor să lucreze; mulţimea veteranilor, care nu se răspîndea încă în ţinuturile natale ca odinioară — cînd fiecare om pleca de unde venise — de teamă că unele războaie în care luptaseră nu erau drepte, mergeau în corpore să ocupe loturi de pămînt care nu li se cuveneau, în pămînt străin şi în locuri străine. Toţi aceştia erau strîns adunaţi laolaltă în temple şi în incinte sacre, sub un singur semn distinctiv şi cu un singur conducător al aşezării în colonie. Cum propriile lor lucruri le şi vînduseră, pregătindu-se de drum, erau gata să se lase cumpăraţi de primul venit.

CXXI. Din această pricină, fără nici o greutate, din numărul atît de mare al acestui soi de bărbaţi,, fu strînsă pe dată în for o oarecare mulţime de către oamenii lui Cassius. Toţi aceştia, cu toate că erau plătiţi, nu îndrăzneau să laude în gura mare cele întîmplate, temîndu-se de faima lui Cezar şi de cele ce puteau fi puse la cale de alţii; strigau însă cît puteau, cerînd pacea, ca şi cum ar fi făcut-o în interes public şi întrebau ades magistraţii asupra acestei chestiuni, gîndind că această acţiune este o piatră de încercare pentru salvarea ucigaşilor. Căci n-ar fi putut exista pace fără să li se dea acestora amnistie.

Primul care se arată acestor oameni, care se comportau astfel, fu praetorul Cinna[224], rudă cu Cezar prin a doua căsătorie a acestuia. împotriva aşteptărilor, mergînd în mijlocul lor, îşi dezbrăcă mantia de praetor, ca şi cum ar fi dispreţuit darul unui tiran şi numi pe Cezar tiran, iar pe asasini — ucigaşi de tirani. Se

găsii să fie rechemaţi din Capitoliu, ca nişte binefăcători ai patriei, şi încărcaţi cu onoruri.

în acest fel vorbi Cinna. Mulţimea însă, văzînd că restul plebei care nu fuses,e conruptă nu se amesteca cu ei, nu striga în favoarea conjuraţilor, ci se mulţumea să strige neîntrerupt numai că cer pace.

CXXII. Dar cînd şi Dolabella, bărbat tînăr şi cu un nume ilustru, desemnat să fie consul pentru restul anului chiar de Cezar însuşi, la plecarea acestuia din Roma, după ce îmbrăcă haina de consul şi se înfăţişă cu insignele magistraturii, începu la rîndul lui, după Cinna, să-l batjocorească pe cel de la care avea toate acestea, să se prefacă făţiş că era în legătură cu conjuraţii şi că fără voia lui nu a participat la omor (ba unii susţin chiar că ar fi venit cu propunerea ca ziua uciderii lui Cezar să fie proclamată sărbătoare publică), soldaţii cumpăraţi prinseră curaj. Deoarece se părea că atît praetorul cît şi consulul sînt de partea lor, ei începură să strige pe cei din jurul lui Cassius să iasă afară din templu.

Conjuraţii erau foarte bucuroşi de gestul lui Dolabella, socotind că un om tînăr, cu prestigiu şi totodată consul, va prezenta o serioasă greutate în balanţa împotriva lui Antonius.

Din templu coborîră numai Cassius şi Marcus Brutus,. acesta din urmă cu mîna plină de sînge — căci amîndoi îl loviseră deodată pe Cezar. Cînd sosiră în mijlocul mulţimii^ nici unul din ei nu spuseră nimic umilitor; ci, ca şi cum s-ar fi întreţinut asupra unor fapte frumoase, se lăudau unul pe altul şi fericeau oraşul. Cea mai bună mărturie în acest sens pentru Decimus era faptul că gladiatorii, în legătură cu uciderea lui Cezar, se aflaseră de partea lor. Ucigaşii căutau să convingă poporul că au săvîrşit o faptă asemănătoare cu cea a strămoşilor, izgonitorii de regi, şi încă regi care nu domneau prin silnicie, aşa cum ar fi făcut-o Cezar, ci aleşi conform legiuirilor.

Propuseră de asemenea ca poporul să recheme pe Sextus Pompeius, fiul lui Pompei Magnus, care luptase

■cu armatele lui Cezar în Spania. în continuare, propuseră să fie rechemaţi şi tribunii plebei Caesetius şi Marullus, ■care plecaseră în exil, atunci cînd Cezar le luase funcţia.

CXXIII. După ce spuseră aceste lucruri, Cassius şi Brutus se şi retraseră iar în Capitoliu, căci n-aveau încă deplină încredere în felul cum se prezenta situaţia.

Abia acum, pentru întîia oară, prietenii lor intimi şi rudele căpătată îngăduinţa să meargă în templu. Unii din ei fură aleşi să meargă în delegaţie la Lepidus şi Antonius, pentru a vorbi în favoarea ucigaşilor, pentru înţelegere, pentru măsurile ce pot fi luate în favoarea libertăţii, cît şi despre cruţarea patriei de nenorociri care se vor abate asupra ei, dacă nu se ajunge la nici o înţelegere.

Acestea erau punctele cerute de cei trimişi. Ei nu lăudară fapta petrecută (n-ar fi îndrăznit s-o facă în faţa prietenilor lui Cezar), ci socoteau doar că poate fi suportată şi că cei ce au săvîrşit-o sînt demni de milă, căci n-au săvîrşit-o din ură, ci pentru binele patriei.

Plîngeau totodată soarta Romei, atît de încercată prin toate celelalte răscoale, în cazul cînd şi restul oamenilor cumsecade vor fi crunt loviţi de viitoarea răscoală. N-ar mai rămîne nimic sfînt, spuneau ei, dacă ura lor faţă de anumiţi oameni s-ar revărsa în valuri de primejdie publică. Mult mai bine ar fi ca răfuielile particulare să se stingă în faţa interesului public, sau, în cazul cînd cineva socoate că situaţia este de neîmpăcat, măcar pentru momentul de faţă interesele private să fie amînate.

CXXIV. Antonius şi Lepidus însă voiau să răzbune pe Cezar, după cum am mai spus, fie din prietenie, fie ţinînd seama de jurămintele făcute. Poate că erau minaţi şi de dorinţa de a pune mîna pe putere, socotind că vor avea calea netezită înaintea lor, în cazul cînd ar fi cu totul înlăturaţi atîţia oameni, de o însemnătate atît de mare. Dar se temeau de prietenii şi de rudele acestora şi de atitudinea favorabilă pe care o arăta

Li se păru însă mai cuminte sg supravegheze cu atenţie desfăşurarea evenimentelor şi să manevreze în aşa fel, dacă s-ar putea, ca să-şi atragă de partea lor armata lui Decimus, obosită de luptele grele prin care trecuse. Cu aceste planuri în minte, Antonius răspunse delegaţilor: „Nu voi întreprinde nimic pornit din ură personală. Dar din cauza sacrilegiului comis şi a jurămintelor făcute de noi toţi lui Cezar, că vom fi în orice împrejurare păzitorii persoanei sale sau răzbunătorii lui, faptul cere urmărire, prin însuşi caracterul jurămîntului sacru şi e preferabil a trăi cu oameni mai puţin numeroşi, dar nepătaţi, decît ca toţi să fie părtaşi la sacrilegii. Din partea noastră, a căror părere o ştiţi, sîntem gata să ne întîlnim cu vo.i în senat şi atunci vom considera ca potrivit din punct de vedere religios pentru stat, ceea ce veţi hotărî în comun[11].

CXXV. Astfel răspunse hotărît Antonius. Delegaţii mulţumiră şi se retraseră, ferm încredinţaţi că au aranjat toate. Erau de altfel siguri că senatul va fi întru totul de acord cu ei.

Antonius porunci magistraţilor să împînzească în timpul nopţii oraşul cu patrule, străji să fie aşezate în mijlocul oraşului la distanţe regulate, întocmai ca în timpul zilei şi focuri să fie aprinse în toate cartierele Romei. La lumina acestor focuri, intimii ucigaşilor alergară toată, noaptea la casele senatorilor, rugîndu-i să apere pe conjuraţi şi constituţia -strămoşească. Pe de altă parte, fruntaşii celor ce urmau să fie colonizaţi se agitau tot atît de mult, ameninţînd îngrozitor dacă s-ar întîmpla să nu li se respecte loturile rezervate, atît cele acordate cît şi cele făgăduite. Dar şi acei dintre cetăţenii care rămăseseră nemituiţi începură să prindă iarăşi curaj, atunci cînd înţeleseră cît de puţini la număr erau cei ce înfăptuiseră crima. însufleţiţi de amintirea lui Cezar, oanîenii se împărţeau în diferite păreri.

în aceeaşi noapte, banii lui Cezar şi memoriile guvernării sale fură transportate în locuinţa lui Antonius, fie că însăşi soţia lui Cezar le-a mutat din casa lor,

CXXVI. După aceste întîmplări, în timpul nopţii a fost dată o proclamaţie a lui Antonius prin care se convoca senatul încă înainte de a se face ziuă, la templul Pămîntului[226], templul cel mai aproape de locuinţa lui Antonius; căci acesta nu îndrăznea să meargă la senat, care era aşezat la poalele Capitoliului, cîtă vreme gladiatorii erau uniţi cu conjuraţii într-o acţiune comună, şi nici să introducă armată în Roma, de teamă să nu stîrnească tulburări. Lepidus introduse totuşi armată. Mijind de ziuă, toţi ceilalţi senatori, cît şi praetorul Cinna, care îmbrăcase din nou haina de praetor pe care în ajun o aruncase ca şi cum era darul unui tiran, dădură fuga la templul Pămîntului. Zărindu-l, unii din cetăţenii care nu fuseseră mituiţi şi unii dintre cei ce luptaseră alături de Cezar, cuprinşi de mînie că, deşi fiind rudă a acestuia, vorbise fel dintîi într-o adunare publică în chip defăimător faţă de Cezar, începură -să arunce cu pietre şi să-l urmărească. Refugiindu-se într-o casă oarecare, oamenii începură să aducă lemne şi aveau chiar de gînd să-i dea foc, dacă nu i-ar fi oprit Lepidus, care sosise însoţit de armată. Aceasta a fost întîia acţiune care a marcat începutul libertăţii de acţiune a.cezarienilor. Şi de acest lucru se îngroziră atît mercenarii, cît şi ucigaşii.

CXXVII. în senat, abia o neînsemnată parte era la adăpostul sentimentelor violente şi se arătă profund indignată. Majoritatea era preocupată cu născocirea unui mijloc isteţ de apărare pentru ucigaşi. Erau de părere ca să li se dea dovezi de încredere şi să fie şi ei de faţă şi să se sfătuiască împreună, ajungînd din acuzaţi în judecători. Antonius nu se opuse acestei propuneri, ştiind că nu vor veni; şi nici n-au venit. Apoi, ca să încerce senatul, unii dintre ei lăudau fapta pe faţă, ca o faptă de mare îndrăzneală şi numeau pe ucigaşi tiranoctoni şi cereau să li se aducă cinstiri. Alţii se arătau împotriva cinstirilor, deoarece ucigaşii nu le cereau şi nici nu acţionaseră în acest scop; socoteau just

Acestea erau părerile care frămîntau pe senatori. Totodată ei făceau presupuneri asupra primei chestiuni la ordinea de zi propusă cu precădere de senat, care le va înlesni cu încetul trecerea spre restul chestiunilor de rezolvat. Cei mai sinceri dintre senatori priveau faptul ca o crimă, dar din consideraţie pentru marile familii aristocrate, nu puneau nici o piedică încercării de salvare a criminalilor. Ei se împotriviră totuşi cînd se puse problema ca ucigaşii să fie cinstiţi ca nişte binefăcători.

Alţii ripostau că nu trebuie să li se refuze nimic din maximul de securitate celor cărora li se acorda salvarea; cînd cineva spuse că cinstirea acestora aduce o jignire de neiertat memoriei lui Cezar, i se răspunse că nu este permis a pune înaintea unor persoane în viaţă un om mort. Altul susţinea cu tărie că trebuie să se adopte cu hotărîre una din două: sau ca Cezar să fie declarat tiran, sau ca ucigaşii să fie puşi la adăpost, din milă. Acceptînd numai spusele ultimul vorbitor, ceilalţi senatori cereau să se dea votul referitor la Cezar, sub prestare de jurămînt, şi susţineau că dacă ceilalţi doresc ca ei să judece cu deplină dreptate, să nu li se impute întru nimic cele votate din constrîngere în timpul domniei lui Cezar, din care nu au votat nimic de bună voie, nimic fără o teamă prealabilă cu privire la securitatea lor personală, mai ales cînd Pompei fu omorît şi după Pompei un număr nesfîrşit de alţi oameni[227].

CXXVIII. Antonius, stînd jos, îi privea cu atenţie. Cînd văzu că s-au adus în discuţie un număr mare de păreri contradictorii, hotărî să spulbere intenţia lor prin obişnuita frică şi grijă de ei înşişi. Ştiind foarte bine că marea mulţime a senatorilor fusese desemnată de Cezar (cînd avea de gînd să plece într-o viitoare expediţie, îi alegea pe timp de cinci ani) să ocupe magistraturi în Roma, funcţii sacerdotale, comenzi de provincii şi armate, impunînd linişte în calitatea sa de consul, grăi astfel: „Este necesar, mai întîi, să atrag atenţia celor

valabile. în clipa cînd va reieşi că a domnit prin constrîngere ca un tiran şi corpul lui este aruncat neîngropat în afara hotarelor patriei, îşi pierd orice valabilitate toate faptele lui. Or acestea — ca să zic aşa — se întind peste toate ţările şi mările. Şi multe din ele se vor impune chiar fără voia noastră, după cum voi arăta în curînd. Aceea ce este sigur în puterea noastră, deoarece ne priveşte numai pe noi personal, acest lucru, vi-l voi expune înaintea altora, aşa că să puteţi într-o situaţie aparent uşoară să prindeţi imaginea unor lucruri mai serioase. Noi cîţi ne aflăm de faţă, aproape toţi, am ocupat magistraturi sub Cezar; unii mai sîntem încă în funcţie, deveniţi eligibili prin puterea sa; alţii sîntem desemnaţi pentru magistraturi viitoare. După cîte ştiţi, s-au hotărît pe timp de cinci ani pentru voi şi magistraturile urbane şi cele anuale, şi comenzile provinciilor şi ale armatelor. Dacă voi de bună voie veţi desfiinţa toate acestea (sînteţi în cea mai mare măsură doar liberi s-o faceţi), vă sfătuiesc ca mai întîi să luaţi acest lucru în considerare, iar despre rest, îmi voi da părerea ulterior[66].

CXXIX. Dîndu-le în discuţie un subiect atît de arzător, nu despre Cezar, ci despre ei înşişi, Antonius tăcu. Senatorii săriră dintr-odată în sus uniţi într-un strigăt, spunînd că „nu se gîndesc la noi numiri în magistraturi şi nici nu vor să ajungă cumva la cheremul poporului, ci este mai bine să deţină cele ce au căpătat. Pe unii îi provoca la această atitudine vîrsta mai tînără decît etatea necesară unei magistraturi sau altă piedică ivită în calea unei numiri. Printre aceştia se distingea însuşi consulul Dolabella. Căci nu i se părea nici lui posibil să exercite funcţia de consul conform unei numiri legale, fiind abia în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani. Se produse astfel o bruscă schimbare a aceluia care, numai cu o zi mai înainte, se prefăcuse că a participat la cele întîmplate[228] şi care acum arunca sumedenie de blesteme asupra multora, dacă aceştia, de dragul

Alţii aveau speranţa că însuşi Dolabella cît şi ceilalţi, odată obţinută favoarea poporului, vor putea păstra în continuare aceleaşi magistraturi şi că nu va fi nici o schimbare a felului de a se face numirea, într-un mod mult mai legal decît cel tiranic. „Acest lucru — argumentau ei — le va aduce cinstea să fie socotiţi demni de aşa onoruri nu numai în timpul unei monarhii, ci şi în timpul democraţiei". în timp ce vorbeau încă, unii praetori îşi depuseră insignele magistraturii la auzul acestei şiretenii, ca şi cum şi ei înşişi împreună cu alţii voiau să le preschimbe într-un mod mai legal. Dar cursa era evidentă pentru ceilalţi, căci ştiau că niciodată nu vor mai fi stăpîni pe situaţie în alegeri.

CXXX. între timp Antonius şi Lepidus ieşiră din senat, căci unii din cei care se adunaseră în for încă de mult timp, îi chemau de zor. Cînd au fost zăriţi într-un loc ridicat şi se făcu în sfîrşit linişte după multe vociferări, un oarecare strigă cît putu, fie din propria sa iniţiativă, fie pus la cale: „Păziţi-vă să mai suferiţi ca în trecut!“ Antonius, desfăcîndu-şi puţin tunica, arătă platoşa ce o purta înăuntru. Prin aceasta voia să întărite întrucîtva pe cei ce priveau, arătînd că nici o magistratură nu era în siguranţă fără arme, nici măcar pentru consuli. Alţii începură la rîndul lor să strige că totuşi crima trebuie răzbunată, dar cei mai mulţi doreau pacea. Antonius răspunse celor ce pomeneau despre pace: „Despre acest lucru ne vom îngriji noi să se facă, şi odată făcut, să rămînă. Dar este foarte greu să asigurăm pacea, cînd nici lui Cezar nu i-au folosit la nimic atîtea juraminte şi angajamente solemne". Apoi, întorcîndu-se la cei care cereau răzbunare, îi lăudă, ca pe unii care îmbrăţişaseră credinţa în jurăminte şi în pietate şi le spuse: „Eu însumi m-aş alătura vouă şi aş fi primul care ar cere cu glas tare toate acestea, dacă n-aş fi consul. Dar din oficiu este de datoria consulului să se îngrijească mai degrabă de ce este util, decît de ce este drept. Tot aşa vă poruncesc vouă şi celor din senat. Cu toate că Cezar însuşi, cruţînd pe cei luaţi ca prizonieri în

CXXXI. După ce Antonius vorbi cu viclenie ascunsă ambelor părţi[229], cei care socoteau că evenimentele întîmplate trebuie răzbunate, se gîndeau la Lepidus ca persoană indicată să ia această sarcină. Lepidus, pregătindu-se să ia cuvîntul, cei ce se aflau mai departe îi cerură să coboare în for, pentru ca toţi să-l poată auzi la fel. Acesta merse pe dată în for, socotind că mulţimea era gata convinsă. Suindu-se pe rostre, în văzul tuturor, gemu şi se văită timp îndelungat. Apoi, ca şi cum s-ar fi recules, grăi: „Aici am stat încă ieri cu Cezar, de unde sînt acum silit să ascult ce vreţi să fac în legătură cu asasinatul lui Cezar[44]. La strigătul multora: „Să-l răzbuni pe Cezar![44], răspunseră strigătele mercenarilor: „Pace pentru stat![44] Atunci Lepidus se adresă acestora din urmă: „Vreţi pace. Dar despre care pace vorbiţi sau prin ce jurăminte va fi ea asigurată? Ce ne facem cu toate jurămintele despre patrie pe care le-am jurat lui Cezar şi le-am călcat în picioare? Unii dintre cei care au jurat sînt consideraţi ca cei mai buni fii ai patriei[46]. Apoi, întorcîndu-se spre cei care cereau răzbunare: „Cezar [redacted]a plecat dintre noi, spuse, un bărbat sfînt şi nepreţuit; dar ne temem acuma ca cei rămaşi să nu vateme cumva statul. Acesta este însă un lucru luat în considerare pentru binele nostru de senatori, cît şi grija celor mai mulţi[66]. La alte noi strigăte de „treci singur tu la acţiune!“, răspunse: „Accept. Şi fac un jurămînt sincer chiar dacă sînt singur. Dar nu trebuie ca singuri voi împreună cu mine să vroim acest lucru, şi nici nu trebuie ca singuri fiind, să ne opunem celorlalţi[66].

CXXXII. în timp ce şi acesta plămădea cu şiretenie astfel de planuri, mercenarii, ştiindu-l avid de putere, îl lăudară şi îi oferiră pontificatul lui Cezar. Această propunere îl încîntă în mod deosebit pe Lepidus care spuse: ,.De acest lucru să-mi aduceţi aminte mai tîrziu, în cazul cînd voi părea a fi demn de el[66]. Simţind o mai mare libertate de exprimare în urma ofertei pontificatului, se adresă din nou mercenarilor care se ridicaseră pentru pace: „Cu toate că este o impietate şi o

în senat. în tot acest timp, în senat, Dolabella insistase asupra magistraturii sale în mod neruşinat. Antonius, aşteptînd între timp să vadă ce se întîmplă în adunarea poporului, îl privea zîmbind; căci, în fond, erau adversari politici. Cînd se sătură de acest spectacol şi văzu că nici în adunarea poporului nu se petrecuse nimic mai arzător, hotărî de nevoie să salveze pe ucigaşi, avînd însă grijă să ascundă că o făcea în mod constrîns şi simulînd că-i salvează dintr-un sentiment de adîncă umanitate. Voia prin acest vot să ratifice cele făcute de Cezar şi să dea putere de lege celor plănuite de el. Cerînd linişte printr-un crainic, vorbi astfel:

CXXXIII. „Eu, senatori, nu mai aveam nimic de adăugat în faţa voastră, în timp ce chibzuiaţi asupra cetăţenilor ce au greşit; apoi, celor ce au cerut să se ia în discuţie situaţia lui Cezar, în loc de cea *a* ucigaşilor lui, le-am expus pînă acuma un singur aspect al acţiunilor lui Cezar. Şi acest singur aspect a stîrnit, după cum era şi firesc, neînţelegeri atît de mari. Dacă vom depune de bună voie magistraturile noastre, înseamnă că vom mărturisi că noi, nişte bărbaţi cu atîta vază şi prestigiu, am devenit nedemni de ele. Şi cîte bîrfeli se vor auzi la repezeală, pe acestea nu le luaţi în consideraţie şi nu socotiţi că vor face înconjurul cetăţilor şi populaţiilor, a regilor şi dinastiilor? Căci toate cîte, ca să spunem aşa, Cezar le-a cucerit pentru voi prin putere şi forţă de la răsărit la apus, le-a întărit prin legi şi le-a asigurat prin măsuri de bunăvoinţă şi libertate. Dintre toţi, cîţi credeţi că se vor îndura să dărîme cîte au primit, afară de vreţi să izbucnească pretutindeni războaie? Şi socotiţi să salvaţi nişte nelegiuiţi, cînd războaiele bat la uşa patriei într-atîta de slăbită? Voi trece cu vederea cele ce, în continuare, ameninţă să ne aducă pericole şi temeri. Dar cei care nu numai că ne sînt aproape, ci locuiesc însăşi Italia împreună cu noi, cei care au luat premii pentru victorii şi au fost colonizaţi de Cezar în masă, fără a depune armele, aşa cum au luptat în diferitele campanii, în

primit sau cînd vor înţelege că vor fi jefuiţi de oraşele şi ţinuturile promise? O imagine a ceea ce s-ar întîmpla v-a arătat-o noaptea trecută. în timp ce voi vă rugaţi pentru cei ce au păcătuit, veteranii s-au şi opus pe faţă plini de ameninţare.

CXXXIV. în cazul cînd corpul lui Cezar ar fi tîrît prin oraş, batjocorit fără să fie înmormîntat, căci aşa este rînduiala legilor pentru tirani, credeţi că acest fapt va fi trecut cu vederea de cei ce au luptat alături de el? Şi vor mai socoti ei că sînt în siguranţă cele luate din campaniile împotria celţilor şi britanilor, în timp ce este batjocorit cel care li le-a dat? Ce va face, în sfîrşit, poporul însuşi? Ce vor face italioţii? Cîtă urgie va cădea asupra voastră din partea oamenilor şi zeilor, dacă insultaţi pe cel care v-a adus în stăpînire regiuni necunoscute ce se întind pînă la Ocean? Şi nu va fi oare acuzată şi condamnată inconsecvenţa noastră, dacă vom socoti demni de cinste pe cei ce au ucis un consul în plin senat, un bărbat sacrosanct într-un loc sfînt, de faţă fiind adunat tot senatul, sub înseşi privirile zeilor, în timp ce este dispreţuit cel ce devenise preţuit pînă şi de duşmani pentru calităţile sale? Vă sfătuiesc să vă lepădaţi cu totul de aceste fapte, ca şi cum ar fi nelegiuite şi nici nu s-ar fi petrecut la noi. Şi mai aduc în faţa voastră propunerea să ratificaţi toate înfăptuirile şi planurile lui Cezar. în nici un caz să nu primească laude publice cei care au păcătuit (acest lucru nu este nici sacru, nici drept, şi nici potrivit cu ratificarea faptelor lui Cezar). Cel mult să fie salvaţi dacă vreţi, din milă, de batirul rudelor şi prietenilor lor[44].

CXXXV. Spunînd Antonius aceste vorbe cu mare înflăcărare şi pornire pătimaşă, se dădu pe dată un senatusconsult, după ce nimeni nu se mai opuse şi toţi fură de aceeaşi părere: „Să nu se facă o anchetă judiciară în legătură cu uciderea lui Cezar; să fie ratificate toate faptele şi planurile sale, deoarece sînt avantajoase statului[66]. Aceste ultime cuvinte se luptară cu înverşunare să le adauge, spre toată siguranţa,

decît în chip just. Şi Antonius cedă în această privinţă. După ce se termină votul, cîţi erau însărcinaţi cu întemeierile de colonii, cereau să se mai specifice o hotărîre privitoare la ei înşişi, alături de senatusconsultul comun, pentru a li se asigura colonizările. Antonius nu se opuse, arătînd senatului ce era de temut (din partea acestora). Se trecu şi această propunere la vot; apoi o alta asemănătoare, asupra celor ce primiseră deja pămînt în colonii. Lucius Piso, la care Cezar îşi depusese testamentul său, fu încon jurat de unii care îi cereau să nu dea la iveală testamentul şi nici să nu se facă funeralii publice corpului lui Cezar, ca nu cumva să mai iasă vreun nou tumult de aici. La re fuzul său, îl ameninţară că-l denunţă că a lipsit poporul de o avere atît de mare, devenită publică; prin aceasta făceau din nou aluzie la tiranie.

CXXXVI. Strigînd cît putea mai tare şi cerînd consulilor să întrunească senatul, ai cărui membri erau încă de faţă, Piso spuse: „Cei care afirmă că a fost suprimat un tiran — acuma ne tiranizează ei în locul unuia singur; ei mă împiedică să-l înmormîntez pe pontiful suprem, mă ameninţă cînd vreau să citesc testamentul, vor să-i confişte de îndată averea ca pe a unui tiran. Hotărîrile lui cu privire la ei le ratifică, dar pe cele lăsate cu privire la el însuşi nu le ratifică şi acest lucru îl fac nu Brutus, nu Cassius, ci cei care i-au aţîţat pe ei la omor. Asupra înmormîntării hotărîţi voi, dar asupra testamentului voi hotărî eu, nu voi trăda niciodată ceea de mi s-a încredinţat, decît dacă cineva mă va ucide şi pe mine“. Făcîndu-se gălăgie şi toţi fiind supăraţi, mai ales cei care nădăjduiau să cîştige ceva de pe urma testamentului, s-a hotărît ca testamentul să fie dat în vileag şi Cezar să fie înmormîntat pe cheltuiala statului. Şi cu acestea senatul s-a despărţit.

încredinţăm şi vouă cauza noastră. Ne-a silit la aceasta maitiriul lui Cinna, care a fost încă mai amarnic şi mai absurd. Am fost înştiinţaţi că duşmanii ne atacă pentru călcare de jurămînt şi pentru că tulburăm pacea. Cele pe care le avem de spus despre aceste lucruri, vi le vom spune vouă, cetăţeni, iar împreună cu voi vom înfăptui şi celelalte după restabilirea democraţiei. După ce Caius Cezar s-a îndreptat din Gallia spre patrie cu armele ca duşman iar Pompei, cel mai democrat dintre voi, a suferit cele ce a suferit, după el au pierit şi mulţi alţi cetăţeni de ispravă fugăriţi în Libia şi Spania. Temîndu-se pe drept cuvînt, deşi îşi consolidase tirania, Cezar a cerut amnistia pe care i-am acordat-o şi am jurat pentru ea. Dacă ne-ar fi cerut să jurăm că vom răbda cu fermitate cele trecute, ci şi să fim sclavi de bunăvoie în viitor, ce-ar fi făcut cei care acuma uneltesc împotriva noastră? Eu socotesc că, fiind romani, ei ar fi preferat să moară de mai multe ori, decît să fie sclavi de bunăvoie sub jurămînt.

CXXXVIIL Dacă Cezar n-a încercat cu orice chip să ne prefacă în sclavi, atunci noi ne-am călcat jurămîntul. Dar dacă nu v-a predat vouă în mîini nici magistraturile din oraş, nici guvernarea provinciilor, nici funcţiile militare, nici demnităţile pontificale, nici înfiinţarea coloniilor, nici celelalte magistraturi, dacă senatul nu delibera cu privire la nimica, dacă nimica nu era aprobat de popor, ci în toate totul se făcea după porunca lui Cezar, iar el nu se mai sătura de răutăţi, aşa cum s-a săturat Sylla (acela cel puţin v-a încredinţat vouă treburile obşteşti, după ce şi-a ucis duşmanii; el însă, plecînd într-o altă campanie îndelungată, v-a lipsit pentru cinci ani de dreptul de a alege magistraţii), ce fel de libertate mai era şi aceasta, a cărei speranţă nici măcar nu se întrezărea? Ce să mai pomenesc de tribunii poporului, Caesetius şi Marullus? N-au fost izgoniţi cu samavolnicie cei care aveau funcţii sacre şi inviolabile? Legea strămoşilor noştri şi jurămîntul nu îngăduie nici măcar să fie chemaţi în judecată tribunii poporului, cît

persoanelor inviolabile? Afară numai dacă Cezar era sacru şi inviolabil, însuşiri pe care nu i le-am acordat de bună voie, ci constrînşi, şi nu înainte ca el să fi ridicat armele împotriva patriei sale şi să fi omorît atîţia cetăţeni de ispravă; în ce priveşte puterea tribunilor poporului, n-au jurat părinţii noştri, în regim democratic, fără să fie constrînşi, ca ea să fie sacră şi inviolabilă şi au întărit cu blestem ca să fie întotdeauna aşa? Unde mergeau veniturile stăpînirii şi socotelile? Cine a deschis fără voia noastră tezaurul? Cine a pus mîna pe banii neatinşi pînă atunci, şi a căror atingere era oprită cu blestem, şi l-a ameninţat cu moartea pe celălalt tribun al poporului care-l oprea?

CXXXIX. Dar, zic ei, ce fel de jurămînt să facem pentru salvarea păcii? Dacă nimeni nu va deveni tiran, nu e nevoie de jurăminte; nici părinţii noştri n-au avut nevoie niciodată. Dar dacă cineva ţinteşte din nou la tiranie, nici o garanţie şi nici un jurămînt nu-i ajută pe romani împotriva tiranului. Şi noi declarăm că această primejdie există încă şi că pentru patrie vom repeta fapta noastră necontenit. Fiind în onoruri sigure pe lîngă Cezar, noi ne-am îngrijit mai mult de patrie decît de onorurile noastre. Ei ne calomniază pe noi şi cu privire la înfiinţarea coloniilor, aţîţîndu-vă pe voi. Dacă sînteţi de faţă dintre cei care sînteţi colonişti sau urmează să plecaţi în colonii, rogu-vă anunţaţi-vă singuri“.

CXL. Anunţîndu-se mulţi, Brutus zise: „Bine aţi făcut, oameni buni, că aţi venit împreună cu ceilalţi. Trebuie ca voi, care aţi fost cinstiţi şi răsplătiţi de patrie după merit, să o cinstiţi la rîndul vostru pe ea, care v-a trimis. Pe voi v-a pus la dispoziţia lui Cezar, poporul, împotriva celţilor şi britanilor; voi, distingîndu-vă prin curajul vostru, se cădea să căpătaţi onoruri şi să fiţi răsplătiţi. Dar Cezar, reţinîndu-vă sub steag, v-a dus împotriva Romei, fără voia voastră; v-a dus în Libia împotriva celor mai buni dintre cetăţeni, de asemenea fără tragere de inimă din partea voastră. Dacă aţi fi săvîrşit numai

voastre împotriva celţilor şi britanilor, pentru acestea primiţi acum răsplată. Şi odinioară obişnuia poporul să dea luptătorilor astfel de răsplăţi, nu luînd pămîntul concetăţenilor, al celor care n-au greşit cu nimica, nu împărţind altora averi străine, nu crezînd că trebuie să plătească făcînd nedreptăţi. Cînd îi înfrîngeau pe duşmani, nici chiar acestora nu le luau tot pămîntul, ci-l împărţeau şi pe o parte a lui îi aşezau pe luptători, ca să fie paznici împotriva celor care s-au războit cu ei. Şi dacă uneori nu ajungea pămîntul cucerit cu armele, îl împărţeau şi pe cel al statului sau cumpărau altul. Astfel obişnuia să vă colonizeze pe voi poporul, fără să nedreptăţească pe nimeni. Sylla şi Cezar, care au pătruns cu armele în patria lor ca într-o ţară duşmană, avînd nevoie de paznici şi de lăncieri împotriva patriei însăşi, nici nu v-au trimis la casele voastre, nici n-au cumpărat pămînt pentru voi sau l-au împărţit pe al celor cărora le-a fost confiscat, nici n-au plătit preţul de răscumpărare celor cărora le-a fost luat, deşi aveau bani mulţi şi din tezaur şi din bunurile confiscate, — ci purtîndu-se cu Italia, care n-a păcătuit cu nimica şi nu era vinovată cu nimic, după obiceiul războiului şi după obiceiul tîlharilor au luat pămîntul, casele, mormintele, templele pe care nu obişnuiam să le luăm nici chiar de la duşmanii de alt neam, cărora le cerem numai zeciuială din roade.

CXLI. Aceştia însă v-au împărţit pămînturile celor de un neam cu voi, care pentru expediţia împotriva celţilor împreună cu Cezar însuşi v-au înrolat, v-au însoţit în expediţie şi şi-au făgăduit lucruri mari ca premiu al victoriei voastre. Şi v-au colonizat cu grămada, încă fiind sub steag şi pe unităţile militare cărora aparţineaţi, ca să nu puteţi trăi în pace şi nici să nu fiţi fără teamă din partea celor izgoniţi din aşezările lor. Căci omul rătăcitor şi spoliat de averea sa oricînd e gata să vă atace, aşteptînd numai prilejul favorabil. Tocmai aceasta au vrut-o mai cu seamă tiranii: nu să căpătaţi pămînt, pe care puteau să vi-l dea şi altundeva, ci să

binevoitori faţă de tirani, prin faptul că sînt părtaşi la crimele lor şi au aceleaşi temeri ca şi tiranii. Şi la această ispravă — o zei! — i-au dat numele de colonizare: iar urmarea ei a fost jalea unora din neamul vostru şi alungarea din casele lor a unor oameni cu nimica vinovaţi. Dar ei într-adins v-au învrăjbit cu cei de un neam cu voi, ca să le fie lor spre folos. Noi însă, cei pe care conducătorii de azi ai patriei, aşa zic ei, din milă ne lasă în viaţă, vă garantăm şi vă vom garanta stăpînirea pămîntului, a aceluiaşi pămînt, martori ni-s zeii! Aveţi şi acuma şi o să aveţi şi pe viitor toate cîte le-aţi căpătat; şi n-o să vi le răpească nimeni, nici Brutus, nici Cassius, nici unul din toţi cei care am înfruntat primejdia pentru libertatea voastră. Iar răului care a mai rămas în această treabă o să-i găsim noi un leac care să ducă la împăcarea voastră cu cei de-un neam cu voi şi care foarte mult a bucurat pe aceştia cînd l-au aflat: pe acei cărora li s-a luat pămîntul, noi o să-i despăgubim din banii statului, la cel dintîi prilej; aceasta pentru ca voi să aveţi proprietatea nu numai sigură, ci şî nerevendicată[44230].

CXLII. Aşa cuvîntă Brutus. Şi toţi într-un glas lăudau vorbele lui ca foarte drepte, şi pe cînd le ascultau şi apoi, pe cînd se răspîndiră fiecare în altă parte. Admirau pe aceşti bărbaţi cît sînt de hotărîţi şi mai ales cît de mult ţin la popor; ei trecură de partea lor, arătîndu-se gata să-i sprijine şi în ziua următoare. Cînd se făcu ziuă, consulii chemară norodul la adunare, îi aduseră la cunoştinţă hotărîrile luate, iar Cicero ţinu o lungă cuvîntare în care lăuda foloasele pe care le-ar aduce amnistia. Iar oamenii, încîntaţi de cuvîntare, chemară înapoi din ţemplu pe Cassius şi pe ai lui. Aceştia însă cerură ca, mai înainte, să li se trimită ostateci; şi fură trimişi fiii lui Antonius şi Lepidus. Cînd apărură Brutus şi partizanii lui, mulţimea începu să bată din palme şi să strige de bucurie. Iar cînd consulii vrură să spună ceva, nu-i lăsară, ci cerură ca mai întîi să-şi dea mîna şi să se împace; aşa se şi făcu. Consulii fură

CXLIIL Fu adus testamentul lui Cezar, iar norodul la vederea lui ceru să i se dea de îndată citire. în el era adoptat de Cezar, ca fiu, Octavius, nepotul surorii sale; poporului îi erau lăsate în folosinţă grădinile; şi fiecărui roman locuitor în oraş îi erau lăsate cîte şaptezeci şi cinci de drahme attice. Şi iarăşi fu cuprins de mînie poporul că au îngăduit ca Cezar să fie învinuit drept tiran, cîtă vreme testamentul îl arăta ca pe un iubitor al Romei. însă ce-i mişcă pe toţi mai mult, fu că părtaşul la ucidere Decimus Brutus era prevăzut ca fiu în rîndul al doilea de moştenitori. Căci romanii au obiceiul să treacă în testament şi alţi moştenitori, pentru cazul cînd primii nu i-ar putea moşteni. De aceea şi mai mult se tulburară şi socotiră ca îngrozitor şi nelegiuit că însuşi Decimus, care era înscris ca fiu, a uneltit împotriva lui Cezar. Cînd Piso aduse trupul lui Cezar în for, o mulţime nesfîrşită alergă cu arme în mîini pentru pază, iar trupul fu aşezat, în strigătele mulţimii, cu o pompă măreaţă în faţa tribunii rostrate. Din nou se auziră pentru multă vreme plînsete şi bocete, iar cei înarmaţi îşi izbeau armele între ele. Şi oamenii încetul cu încetul fură cuprinşi de părerea de rău că au votat amnistia. Antonius, văzînd că aşa stau lucrurile, nu pierdu timp ci fiind, ales să rostească elogiul funebru, ca consul pentru un consul, ca prieten pentru un prieten şi ca rudă pentru o rudă (căci era rudă cu Cezar după mamă), folosindu-se din nou de prefăcătorie[231], vorbi astfel:

CXLIV. „Nu se cuvine, cetăţeni, ca elogiul funebru pentru un bărbat aşa de mare să fie făcut de mine, unul singur, cît se cuvine să fie făcut de patria întreagă. De aceea voi da citire tuturor decretelor pe care le-aţi votat întru cinstirea lui cînd încă era în viaţă, căci noi toţi la fel, şi senatul şi poporul i-am admirat calităţile. în felul acesta socot că o să vorbesc prin glasul vostru, nu al lui Antonius[46]. Şi începu să citească cu înfăţişare mîndră şi îndurerată, accentuînd fiecare parte şi apăsînd mai ales pe acelea care îl divinizau, nunţindu-l sacrosanct şi inviolabil, părinte al patriei, binefăcător sau conducător

mîna spre trupul lui Cezar, arăta contrastul dintre vorbe şi fapte. El însoţea fiecare parte cu cîteva cuvinte amestecate cu jale şi indignare. Acolo unde decretul îl numea părinte al patriei, adăugă: „Iată dovada simţului lui de dreptate !“ Acolo unde îl numea sacrosanct şi inviolabil, nepărtinitor faţă de oricine şi-ar căuta un refugiu la el, zise: „Nu altul care să se fi refugiat la el, ci chiar el, cel inviolabil şi sacrosanct pentru voi, a fost dat morţii, deşi nu a primit prin silnicie ca un tiran aceste onoruri şi nici nu le-a cerut. Cît de slugarnici ne-am dovedi noi, dacă am acorda onoruri unora care nu le merită şi nici nu le cer. Dar voi, cetăţeni de bună credinţă, ne luaţi apărarea, căci vedeţi că nu sîntem slugarnici, ci şi acuma la fel cinstim pe cel mort[44].

CXLV. Apoi citi din nou jurămîntul făcut de toţi că» din toate puterile, vor păzi pe Cezar şi trupul lui; iar dacă cineva va unelti împotriva lui, să fie daţi pieirii cei care nu-l vor răzbuna. Aici, ridicînd glasul şi întinzînd mîinile spre Capitoliu, zise: „Eu — o, Jupiter al strămoşilor şi voi zei! — sînt gata să-l răzbun, aşa cum am jurat sub blestem. Dar deoarece colegii mei socot că hotărîrile luate vor fi spre folosul nostru, eu doresc să fie astfel·[6]. în rîndurile senatorilor se auziră murmure: era clar că vorbele lui Antonius pe ei îi ţinteau. Atunci Antonius schimbă vorba şi, ca să-i măgulească, zise: „Se pare, cetăţeni, că cele întîmplate nu se datoresc cîtuşi de puţin unui om, ci unui zeu. Noi trebuie să luăm · în considerare ce se petrece acuma, nu ce a fost. 0 primejdie cum nu se poate mai mare se apropie, dacă nu e chiar aici. De aceea să nu ne lăsăm tîrîţi în vechile lupte politice din trecut, ca să nu fie nimicită orice rămăşiţă a nobilimii în Roma. Să-l însoţim deei pe acest om sacru, pînă la lăcaşul fericiţilor, cu îndătinatul cîntec de laudă şi cu bocete[66].

CXLVI. După ce zise acestea, ca un apucat, îşi sumecă îmbrăcămintea şi, strîngînd-o în jurul brîului ca să-şi poată mişca mai uşor mîinile, se aşeză în faţa patului funerar într-o atitudine teatrală, îşi plecă capul

pe un zeu ceresc. Şi ca să întărească credinţa că Cezar a ajuns zeu, ridică mîinile spre cer, pomenind de-a vabna şi cu vorbe repezi războaiele lui, luptele, izbînzile, provinciile anexate patriei, prăzile trimise la Roma, arătîndu-şi admiraţia pentru fiecare faptă şi strigînd fără încetare: „Singur el a ieşit neînvins din toate luptele". „Tu — zise —, singur tu ai răzbunat patria de ocara cea veche de trei sute de ani, îngenunchind neamurile sălbatice, singurele care au năvălit în Roma şi singurele care i-au pus foc“. Şi multe altele mai zise, ca şi cum ar fi fost inspirat. Apoi îşi schimbă glasul în tînguire, din mîndru cum era, şi-l boci şi-l plînse ca pe un prieten căruia i-a fost dată o soartă nedreaptă. Şi se ruga zeilor să-i ia lui sufletul· pentru a-l învia pe Cezar. Lăsîndu-se de tot pradă durerii, dezgoli trupul lui Cezar şi începu să agite în vîrful unei suliţi haina sfîşiată şi plină de sînge a dictatorului. Atunci poporul, ca un cor, reluă plin de jale bocetele cîntate de Antonius şi după durere îl năpădi din nou mînia. După cuvîntări, coruri, cîntară alte bocete după datina strămoşească şi iarăşi înşirară faptele lui şi tristul lui sfîrşit. Părea că însuşi Cezar vorbea prin bocete, spunînd cîtor duşmani le-a făcut bine şi la care anume, iar cînd veni vorba despre ucigaşi mai zise cu mirare : „De aceea i-am lăsat în viaţă, ca să mă omoare?"[232] Poporul nu mai putu răbda: socotea ca absurd faptul că toţi ucigaşii lui, cu excepţia doar a, lui Decimus, fuseseră prizonieri ai lui luaţi din partidul lui Pompei, iar el, în loc să-i pedepsească, i-a ridicat la magistraturi şi i-a pus conducători de provincii şi armate şi tocmai ei au uneltit împotriva lui, iar pe Decimus, Cezar l-a socotit chiar demn să-l adopte ca fiu.

CXLVII. în această stare sufletească se aflau oamenii şi erau cît pe aci să se încaiere, cînd cineva înălţă deasupra patului o statuie de ceară înfăţişîiid pe Cezar, căci leşul fiind întins în cosciug nu se putea vedea. Statuia era întoarsă cu ajutorul unui mecanism în toate părţile: se putea vedea douăzeci şi trei de răni făcute cu sălbătăcie pe întreg trupul şi pe faţă. Poporul nu mai

rîndu-l dădură foc senatului unde fusese ucis Cezar. Iar pe ucigaşi, care de multă vreme fugiseră, se puseră să-i caute, cutreierînd pretutindeni; şi atît de mare le era furia pricinuită de mînie şi durere, încît pe tribunul plebei Cinna, datorită potrivirii de nume cu preatorul Cinna — cel care vorbise în adunare împotriva lui Cezar —, fără să mai stea să asculte că-i potrivire de nume îl sfîşiară cu sălbăticie, încît nici o bucată din corpul lui nu fu găsită ca să fie înmormîntată. Apoi porniră să dea foc şi la casele celorlalţi. La împotrivirea dîrză a acestora şi la rugăminţile vecinilor, renunţară de-a mai pune foc caselor, dar ameninţară că vor veni cu arme în ziua următoare.

CXLVIII. Ucigaşii fugiră pe ascuns din oraş. Iar oamenii se întoarseră la cosciugul lui Cezar, îl luară şi-l duseră în Capitoliu, pentru a-l înmormînta ca pe ceva sfînt în templu şi pentru a-l aşeza printre zei. Fiind opriţi de preoţi, îl duseră din nou în for, la locul unde odinioară era palatul regilor, strînseră lemne şi bănci cîte se găseau în mare număr în for, precum şi alte lucruri de acest fel şi le clădiră cu o pompă deosebită, ba unii îşi mai puseră deasupra coroanele şi multe răsplăţi ostăşeşti; apoi le dădură la toate foc şi rămaseră cu toţii întreagă noaptea în jurul rugului. Pe locul acela fu aşezat mai întîi un altar, iar acuma se află templul lui Cezar însuşi, care e cinstit ca un zeu. Căci, într-adevăr, fiul lui adoptiv, Octavius, schimbîndu-şi numele în acela de Cezar şi păşind la conducere pe urmele lui, a întărit şi mai mult domnia care dăinuie şi acum — domnie întemeiată de Cezar — şi a pus să i se aducă tatălui său cinstire de zeu. Şi în vremea noastră, urmîndu-i pilda, romanii cinstesc la fel cînd mor pe cei care au această domnie — în afară de cei care sînt tirani sau au făcut fapte reprobabile, ei care mai înainte nu îngăduiau să li se zică regi nici celor ce îi guvernau.

CXLIX. în chipul acesta îşi găsi sfîrşitul Caius Cezar în zilele ce se chiamă idele lui Marte[233], cam pe la

joc, în zorii zilei îi zise: „Iată, au sosit idele[66]. iar augurul, fără să se neliniştească de loc, îi răspunse: „Da, dar n-au trecut[66]. Cezar însă dispreţuind atît ce-i prezisese cu atîta îndrăzneală augurul cît şi celelalte semne prevestitoare de care am vorbit mai înainte, merse înainte şi muri în al cincizeci şi şaselea an al vieţii sale. El a fost un bărbat care izbîndea în toate, cu calităţi supraomeneşti şi care săvîrşea fapte măreţe şi, pe drept cuvînt, era în toate asemănător lui Alexandru. Căci amîndoi au fost, dintre toţi oamenii, cei mai ambiţioşi şi cei mai războinici, cei mai iuţi în îndeplinirea hotărîrilor, cei mai îndrăzneţi în faţa primejdiilor şi cei mai necruţători cu trupul lor, încrezîndu-se în însuşirile lor de conducători de oşti, tot atît cît şi în în; drăzneală şi în noroc: Unul a făcut prin deşert cale lungă pînă la templul lui Ammon, pe vreme de arşiţă, trecînd ca prin minune golful Pamphilic, pe cînd marea era retrasă: zeul lui păzitor a oprit marea pînă trecu el, iar în timp ce el se <afla pe drum a făcut să plouă. A încercat să străbată din India înapoi o mare încă nestrăbătută, cel dintîi s-a urcat pe scară şi a sărit pe zidul duşmanilor singur şi a căpătat[235] treisprezece răni. Pururea neînvins, ca să ducă la capăt un război nu i-a trebuit mai mult de o luptă sau două. El a subjugat multe popoare barbare din Europa şi a supus Ellada cu neamul ei cel mai greu de stăpînit şi iubitor de libertate, care era socotit ca de nesupus, înainte de Alexandru, nimănui altuia în afară de Filip şi chiar atunci cu demnitate şi pentru scurtă vreme, pentru ca acesta să preia comanda în război. El a străbătut, pentru a supune astfel, aproape întreagă Asia. Pentru a înfăţişa pe scurt succesele şi puterea lui Alexandru, se poate spune despre el următoarele; cît pămînt a văzut, atîta a stăpînit. Dar a murit rîvnind şi plănuind şi cucerirea pămîntului rămas.

CL. Lui Cezar i s-a supus Marea Ionică, făcîndu-se în miez de iarnă bună de navigat şi liniştită. El a trecut Oceanul de apus împotriva britanilor — lucru

mică, pe vreme de noapte, şi a poruncit cîrmaciului să întindă pînzele şi să se încreadă mai mult în norocul lui Cezar decît în mare. Adesea singur s-a aruncat asupra duşmanilor, cînd toţi ceilalţi se temeau. De treizeci de ori numai la galii el însuşi şi-a dus oştile în luptă, pînă a supus patru sute de ginţi de ale lor. Ginţile acestora sînt atît de temute de romani, încît în legea privitoare la scutirea de serviciul militar, în care intră preoţii şi bătrînii, stă scris că aceasta „se face“ în afară de atuncea cînd izbucneşte un război cu gallii; atunci, însă, şi bătrînii şi preoţii se iau la oaste. în luptele din preajma Alexandriei, fiind părăsit pe un pod, singur şi primejduit şi-a zvîrlit mantia cea cu purpură şi a sărit în mare. Fiind căutat de duşmani, a înotat mult timp ascuns pe sub apă — scoţînd capul doar din cînd în cînd, ca să respire — pînă cînd, apropiindu-se de o corabie prietenă, a ridicat mîinile, s-a arătat că e Cezar şi a fost salvat. în vederea acestor războaie civile, fie de teamă, cum însuşi spunea, fie împins de pofta domniei, s-a ciocnit cu cei mai buni conducători de oaste din vremea sa, cu oşti multe şi mari, alcătuite nu atît din barbari, cît din romani ajunşi la culmea pregătirii ostăşeşti şi a izbînzilor. Şi el, ca şi Alexandru, i-a învins pe toţi doar printr-o luptă sau două. Numai că oastea lui nu a fost totdeauna neînvinsă, ca a lui Alexandru. Căci şi de galii a fost înfrîntă în chip răsunător, atunci cînd i-a ajuns marea nenorocire, sub conducerea lui Cotta şi a lui Titurius; şi în Spania i-au încercuit Petreius şi Afranius ca la asediu — şi la Dyrrachium şi în Libia au fost puşi pe fugă de s-a dus pomina; iar în Spania, oştile lui s-au înspăimîntat de tînărul Pompei. Cît priveşte însă pe Cezar, el personal era fără teamă şi din nici o luptă nu a ieşit învins. Pe puterea romană, care stăpînea marea şi pămîntul de la apus şi pînă la fluviul Eufrat, a pus mîna prin forţă, prin silă sau prin blîndeţe, dar într-un fel cu mult mai trainic şi cu mult mai hotărît decît Sylla. Şi el, pe cînd plănuia alte războaie, a fost ucis.

CLI. Amîndoi au avut norocul de a avea oşti la fel de binevoitoare faţă de ei şi ca nişte fiare în lupte; adesea

neascultătoare faţă de şeful lor şi într-una se răzvrăteau, din pricină că erau prea trudite. După ce Alexandru şi Cezar au murit, la fel i-au jelit şi regretat şi le-au dat cinstire zeească. Amîndoi erau bine făcuţi la trup şi frumoşi. Şi unul şi celălalt se trăgeau din Jupiter, unul fiind de neam Aiacid şi Heraclid, celălalt prin Anchises şi Venus. Pe cît erau de porniţi împotriva celor care nu voiau să se dea bătuţi, pe atît erau de gata să se împace cu cei supuşi şi să-i ierte; ba, pe lîngă că-i iertau le mai şi făceau bine. Nu aveau altă mulţumire decît a izbînzii. Iată dar în ce măsură s-au asemănat unul cu celălalt, cu toate că fiecare a ajuns la putere în împrejurări deosebite: unul a pornit ca rege, cu tronul consolidat de Filip, celălalt ca simplu particular, de neam ales şi vestit — e adevărat — dar foarte sărac.

CLII. Fiecare a fost nepăsător faţă de semnele prevestitoare şi nu s-a mîniat pe profeţii care le-au prezis sfîrşitul; amîndorura li s-au arătat adesea aceleaşi semne, care au avut aceleaşi urmări. Fiecăruia i-a apărut de două ori semn rău în măruntaiele de animale, ele fiind fără lobi. Primele semne le-au prevestit o primejdie neprecisă.

Lui Alexandru, în ţara Oxydracilor. Pe cînd se urca pe zidul duşmanilor înaintea macedonenilor, rupîndu-i-se scara, a rămas singur sus şi cu îndrăzneală a sărit înăuntru împotriva duşmanilor; fiind greu lovit în piept şi izbit în ceafă cu o ghioagă foarte grea, era cît pe aci să cadă ; el a fost scăpat cu mare cazņă de macedoneni care, îngrijoraţi pentru viaţa lui, au spart poarta cetăţii.

Lui Cezar, în Spania. Din pricină că oastea lui era foarte înspăimîntată de Pompei cel tînăr şi nu îndrăznea să plece la luptă, s-a aruncat înaintea tuturora între liniile de bătaie şi a primit două sute de lovituri de lance în scut, pînă cînd şi pe el l-a scăpat oastea care sări asupra duşmanului, de ruşine şi teamă pentru viaţa lui.

Astfel, primele semne ale ficatului fără lobi le-au apărut pentru a le arăta primejdia de moarte: următoarele însă, pentru a le arăta chiar moartea. Proorocul Pithagoras i-a spus lui Apollodor[236], care se

arată în jertfă curînd amîndoi vor fi făcuţi inofensivi. Şi murind în foarte scurtă vreme Hefaistion, Apollodor se temu să nu se facă un complot împotriva regelui şi-i povesti acestuia proorocirea. Iar acesta surîse şi-l întrebă pe însuşi Pithagoras ce vesteşte semnul. Cînd îi spuse că vesteşte sfîrşitul, din nou surîse şi lăudă atît pe Apollodor pentru dragostea ce-i purta, cît şi pe prooroc pentru sinceritatea lui.

CLIIL Lui Cezar, pe cînd intra pentru cea din urmă oară în senat — aşa cum am spus puţin mai înainte — i se arătară aceleaşi semne, iar el nesinchisindu-se, zise că i s-au mai arătat şi în Spania. Cînd augurul îi răspunse că şi atunci a trecut prin primejdie şi că acum i se arată un semn şi mai prevestitor de moarte, se lăsă un pic înduplecat de sinceritatea lui şi mai aduse o jertfă; pînă cînd, plictisit că pierde prea multă vreme cu jertfa, intră în senat şi fu omorît.

La fel i s-a întîmplat şi lui Alexandru. Pe cînd se întorcea cu oastea din India, mergînd spre Babilon, şi se afla aproape de acest oraş, chaldeii[237] îl sfătuiră să se abţină de a intra tocmai atunci în oraş. Iar el le răspunse cu un vers iambic:

„Acel ce-mi vesteşte lucru bun, e cel mai bun profet[66]

Iarăşi îl sfătuiră chaldeii ca măcar să nu intre cu oastea privind spre apus, ci să facă un ocol şi să ia oraşul cu faţa spre răsărit. Se spune că aceasta o ascultă şi se apucă să ocolească; dar plictisindu-se de atîtea bălţi şi mlaştini, nu mai ţinu seamă nici de a doua povaţă, ci intră în oraş cu apusul în faţă. Intră deci şi navigă în josul Eufratului spre rîul Pallacotta, cel care ia apele Eufratului, le duce în bălţi şi mlaştini şi nu le lasă să ude şi să străbată ţara Asiriei. Se povesteşte că atunci cînd, cu gînd să stăvilească acest rîu, ieşi din oraş pe acest rîu îşi bătu joc de chaldei că nevătămat a intrat în Babilon şi la fel iese navigînd din acest oraş. Dar nu ştia că, puţin timp după întoarcere, are să moară chiar acolo.

La fel şi-a bătut joc şi Cezar de soartă. Augurul i-a

idelor lui Marte. Cînd veni ziua, luînd în zeflemea pe augur, zise: „Au sosit idele!“ Şi totuşi, chiar la ide a murit. Iată dar că la fel au luat în zeflemea semnele prevestitoare care-i priveau, nu s-au supărat pe profeţii care le-au prezis de rău şi totuşi, n-au scăpat de ce li s-a profeţit.

CLIV. Au fost şi doritori să cunoască înţelepciunea strămoşească grecească şi străină: pe a indienilor, Alexandru a căutat să o afle de la brahmani[238], care sînt socotiţi la indieni drept cunoscători ai cerului şi înţelepţi aşa cum sînt la perşi magii; pe a egiptenilor — Cezar atunci cînd, găsindu-se în Egipt, o înscăună pe Cleopatra. Ca urmare, el aduse multe îmbunătăţiri care să fie de folos romanilor pe timp de pace. Astfel anul, care pe atuncea era inegal din pricina lunilor intercalare (căci ei socoteau timpul după revoluţiile lunei), el îl schimbă după mersul soarelui, la îndemnul egiptenilor. îi mai fu dat ca cei care au uneltit să capete pedeapsa cuvenită de la fiul lui, aşa cum o căpătară

CARTEA III

I. Aşa a fost asasinat de către duşmanii săi şi înmormîntat de popor Caius Cezar, care pentru romani devenise cel mai preţios reazim al statului lor. întrucît toţi ucigaşii lui şi-au primit pedeapsa, cartea aceasta şi cea următoare vor arăta cum şi-au primit-o principalii asasini. Aceste două cărţi vor cuprinde, totodată, şi descrierea celorlalte războaie civile ale romanilor, care au avut loc în aceeaşi vreme.

II. Senatul îi aducea învinuiri lui Antonius pentru funeraliile făcute lui Cezar. Poporul, deosebit de mîniat sub impresia acestor funeralii, nesocoti amnistia de curînd votată şi asaltă casele ucigaşilor cu torţe aprinse. Dar Antonius schimbă nemulţumirea senatului în bunăvoinţă pentru sine prin următoarea stratagemă politică. Exista un anume Amatius care purta numele fals de Marius. El se da drept nepotul lui Marius şi în amintirea acestuia era foarte iubit de popor. Reuşind, prin această prefăcătorie, să pară înrudit cu Cezar, el se arătă deosebit de îndurerat de moartea lui şi ridică un altar pe locul unde Cezar fusese ars pe rug. El îşi formă o ceată de oameni foarte îndrăzneţi şi deveni spaima neîncetată a ucigaşilor. Unii dintre aceştia erau fugiţi din Roma; aceia dintre ei care primiseră de la Cezar provincii spre administrare, trăiau retraşi în acestea: Decimus Brutus în Gallia, vecină cu Italia[1], Trebonius în

şi ei desemnaţi de Cezar pentru anul următor să cîrmuiască provincii, şi anume: Cassius Siria, iar Brutus Macedonia, dar, deoarece erau încă praetori urbani, au trebuit să rămînă la Roma[3]. în calitatea lor de praetori ei făceau pe plac coloniştilor prin diferite ordonanţe şi prin fel de fel de concesii, printre care şi permisiunea de a-şi vinde loturile, cu toate că legea interzicea înstrăinarea lor timp de douăzeci de ani.

III. Se zvonea că Amatius punea la cale pieirea acestor doi bărbaţi, îndată ce s-ar ivi prilejul. Folosindu-se de zvonul acestui complot, Antonius, în calitatea sa de consul, ordonă arestarea lui Amatius şi uciderea lui fără judecată[4], ceea ce dovedea o îndrăzneală nemaipomenită. Senatul rămase uluit de această faptă nemaipomenită şi nelegală, dar îşi însuşi cu deosebită plăcere rodul ei, căci senatorii socoteau că fără o astfel de acţiune lipsită de scrupule viaţa lui Brutus şi viaţa lui Cassius nu puteau fi niciodată în siguranţă. Partizanii lui Amatius însă, şi alături de aceştia plebea, nu îngăduiră să fie luaţi astfel în batjocură, mînaţi fiind de dorul după Amatius şi plini de indignare pentru fapta pe care o săvîrşise tocmai Antonius, acel care pînă atunci fusese un sărbătorit al plebei. După ce ocupară forul, ei strigau cuvinte de ocară la adresa lui Antonius şi cereau autorităţilor să consacre un altar lui Amatius pentru a aduce acolo, ei cei dintîi, jertfe lui Cezar. Scoşi cu sila din for de ostaşii trimişi de Antonius, erau şi mai mîniaţi şi vociferau mai tare, iar unii arătau soclurile goale de pe care fuseseră doborîte statuile lui Cezar. Cînd cineva le spuse că poate să le arate şi atelierul în care statuile erau retopite, ei îl urmară imediat şi văzînd cele întîmplate, dădură foc atelierului. în acest timp, alţi ostaşi fiind trimişi de către Antonius, parte din cei ce opuneau rezistenţă fură ucişi; ceilalţi au fost prinşi şi spînzuraţi, dacă erau sclavi, sau aruncaţi de pe stînca tarpeiană[5] dacă erau liberi.

IV. Astfel a fost înăbuşită acea răscoală. Dar o ură netărmurită se născu, în locul simpatiei nespuse a

lor lui. Iar cînd Antonius a făcut propunerea în senat ca Sextus Pompeius, fiul marelui Pompei, care era încă atît de îndrăgit de toţi, să fie chemat din Spania — unde încă se mai războia împotriva comandanţilor trimişi împotrivă-i de Cezar — la Roma şi să i se restituie din vistieria statului, pentru averea părintească confiscată, suma de cincizeci milioane drahme attice şi să i se încredinţeze comanda navală peste mări, după cum i se încredinţase odinioară tatălui lui, astfel ca el să poată dispune imediat de toate vasele romanilor, oriunde s-ar fi găsit ele şi ar fi fost nevoie — senatul se minună, fiind încîntat de fiecare propunere; le adoptă pe toate cu entuziasm şi-l aplaudă pe Antonius întreagă ziua aceea. Căci nimeni nu li se părea mai republican decît marele Pompei şi de aceea, în amintirile lor, nimeni nu era mai iubit ca el. Cassius şi Brutus, care făceau parte din partidul marelui Pompei şi se bucurau pretutindeni de o mare autoritate, credeau că sînt astfel în siguranţă; planul după care au întreprins fapta lor părea a fi izbutit şi, pe deasupra, restabilirea republicii era adusă la bun sfîrşit o dată cu ajungerea partidului lor la cîrma statului. De aceea, Cicero îl lăuda mereu pe Antonius, iar senatul, recunoscînd că din pricina lor plebea era furioasă împotriva lui Antonius, îi dădu acestuia permisiunea să-şi aibă o gardă personală adunată dintre veteranii care se găseau în oraş.

V. Fie că îşi concentrase toată activitatea sa anume spre acest scop, fie că a prins numai un prilej fericit, Antonius îşi întocmi garda, sporind-o mereu pînă ajunse la şase mii oameni. Dar nu şi-o formă din simpli ostaşi, pe care socotea că-i poate avea uşor la nevoie şi din altă parte, ci numai din ofiţeri obişnuiţi cu comanda şi deprinşi cu războiul — pe care îi cunoştea din timpul serviciului militar, făcut împreună sub Cezar. Din mijlocul lor alese apoi pe tribuni, înzestrîndu-i cu autoritatea cuvenită; el le arăta totdeauna consideraţie, iniţiindu-i în planurile sale mai puţin tăinuite. Senatul începu atunci să cadă la bănuieli faţă de această gardă

lucru îndată ce se va potoli frământarea plebei. Printr-o hotărîre a senatului fuseseră ratificate actele de guvernămînt şi planurile lui Cezar.

Antonius avea în posesia sa notiţele cu proiectele acestuia şi pe secretarul lui Cezar, Faberius[6], un om care-l asculta orbeşte. Deoarece Cezar, avînd intenţia să plece din Roma, îi trimisese lui Antonius tot felul de cereri, acesta adaugă acum multe altele peste acelea, spre a-şi obliga prin mijlocirea şi pentru înfăptuirea lor cît de multă lume — şi făcu donaţii către state, dinaşti şi chiar oamenilor din garda sa. Toate acestea veneau ca şi cînd ar fi fost prescrise în notiţele lui Cezar, dar cei ce le primeau ştiau că trebuie să fie recunoscători lui Antonius. Pe aceeaşi cale numi el multe persoane în senat şi îndeplini senatului nenumărate hatîruri, pentru a-l face astfel să fie mai puţin invidios în privinţa gardei sale. Aceasta era situaţia lui Antonius.

VI. Brutus şi Cassius, văzînd că nu se arată nici un semn de împăciuire faţă de ei nici din partea plebei, nici a veteranilor şi socotind că nu-i cu neputinţă ca un atentat ca cel împotriva lui Amatius să se producă şi împotriva lor din partea altcuiva, îngrijoraţi de nestatornicia lui Antonius, care dispunea între timp de o armată, şi observînd că republica nu se întăreşte prin fapte (în fond tot Antonius era bănuit) îşi puneau nădejdea în mare măsură în Decimus Brutus care avea trei legiuni în apropiere. îi trimiseseră de asemenea îndemnuri în taină lui Trebonius în Asia şi lui Tillius în Bithynia să adune pe ascuns bani şi să-şi formeze armate. Amîndoi erau grăbiţi să ia în primire cît de curînd provinciile atribuite lor de Cezar. Deoarece însă timpul cît mai aveau să-şi exercite magistratura nu le permitea acest lucru şi crezînd că este nepotrivit să-şi părăsească magistratura înainte de termen, fapt care ar fi trezit bănuiala că se grăbesc spre provincii minaţi de pofta de a guverna, Brutus şi Cassius se hotărîră de nevoie să petreacă restul de timp[1] ca nişte simpli cetăţeni, fără să-şi mai exercite funcţia în oraş[8], unde

narea oraşului cu alimente, din orice ţinuturi ar fi putut să le aducă, pînă la împlinirea termenului cînd urma să fie luată în primire conducerea provinciilor. Această hotărîre a senatului avea de scop să ascundă faptul că Brutus şi Cassius au fugit din oraş, atît de mare era grija şi respectul senatului faţă de aceşti bărbaţi — şi numai din cauza lor se interesa îndeaproape şi de ceilalţi ucigaşi ai lui Cezar.

VII. După ce Brutus şi tovarăşii săi părăsiră oraşul, Antonius, care rămăsese cu puteri depline, stăpîn de unul singur, se gîndea la achiziţionarea unei provincii şi a unei armate. El dorea cel mai mult să guverneze Siria. El ştia însă bine că e bănuit şi că va fi şi mai mult bănuit dacă va cere ceva. Senatul îl aţîţase pe ascuns pe celălalt consul Dolabella, un duşman înverşunat de mult timp al lui Antonius, ca să i se opună. Atunci Antonius, ştiind că Dolabella este un tînăr ambiţios, îl convinse să ceară să i se dea lui, în locul lui Cassius, Siria cît şi armata întocmită acolo împotriva părţilor. După lege însă nu era permis ca o cerere ca aceasta să fie adresată senatului, ci trebuia să fie adresată poporului. Dolabella prezentă imediat, plin de bucurie, proiectul de lege. Cînd senatul îl învinui că trece peste hotărîrile lui Cezar, Dolabella răspunse că războiul cu părţii n-a fost încredinţat nimănui de către Cezar, că, de altfel, Cassius, căruia i se atribuise Siria, a schimbat el însuşi unele din măsurile lui Cezar, permiţînd celor ce au primit loturi să le vîndă înainte de scurgerea termenului legal de douăzeci de ani şi că ar fi o ruşine pentru el, Dolabella, să nu fie învrednicit de a primi Siria înaintea lui Cassius. Atunci senatul puse la cale pe unul dintre tribunii poporului, Asprenas, să arunce în timpul votării o minciună în privinţa unor semne de rău augur, în speranţa că va avea şi concursul lui Antonius. Pe acesta, pe lîngă că era consul şi augur[9] îl socoteau încă învrăjbit cu Dolabella. Cînd Asprenas anunţă în timpul votării că s-au ivit semne de rău augur — ceea ce de obicei era

VIII. Astfel Dolabella deveni guvernatorul Siriei şi comandantul suprem în războiul contra părţilor al armatei recrutate în acest scop de Cezar, armată care plecase în bună parte înaintea lui în Macedonia. Cît despre Antonius, se ştiu abia atunci că stă în strînsă înţelegere cu Dolabella. După ce izbutise cu aceste manevre în comiţii[10], Antonius ceru Macedonia pentru sine fiind convins că, după atribuirea Siriei lui Dolabella, senatul nu va sta la îndoială să acorde Macedonia lui Antonius, îndeosebi după ce provincia aceasta rămăsese -fără armată. în cele din urmă, Macedonia fu acordată lui Antonius fără voie bună; senatorii erau totuşi nedumeriţi cum de a putut Antonius să cedeze încă de mai înainte armata din această provincie lui Dolabella. în acelaşi timp, senatorii se bucurau totuşi că Dolabella a luat această armată, şi nu Antonius. Cu acest prilej senatul îi ceru în schimb lui Antonius alte provincii pentru Cassius şi colegii lui. Li se atribui Cyrenaica[11] şi Creta sau, după părerea unora, amîndouă acestea fură date lui Cassius, iar Bithynia lui Brutus. Aceasta era situaţia în Roma[12].

IX. Octavius, nepot de soră al lui Cezar, fusese timp de un an comandantul cavaleriei străbunicului său după ce acesta stabilise pentru această funcţie durata de un an, ca să o poată trece de la un prieten la altul. Fiind însă prea tînăr, Octavius a fost trimis de Cezar la Apollonia[13], pe coasta mării Ionice, pentru a-şi completa educaţia ştiinţifică şi militară, urmînd să-l întovărăşească în expediţiile lui contra inamicilor. în Apollonia veneau la el pe rînd escadroane de cavalerie din Macedonia şi făceau împreună cu el exerciţii şi unii dintre comandanţii armatei îl vizitau adesea ca pe o rudă a lui Cezar. Primindu-i pe toţi cu prietenie, Octavius deveni nu numai un cunoscut al armatei, ci îşi cîştigă şi simpatia ei. în luna a şasea' a şederii lui în Apollonia, primi într-o seară ştirea că Cezar a fost asasinat în senat de către prietenii cei mai intimi, care aveau cea mai mare trecere la el. întrucît însă nu primi nici o ştire despre

au comis-o şi, de asemenea, dacă ucigaşii au fost pedepsiţi sau dacă-s pe punctul de a-şi ispăşi crima şi dacă nu cumva poporul se bucură de cele întîmplate.

X. în această situaţie, prietenii lui din Roma îi dădeau felurite sfaturi. Unii dintre ei socoteau că, spre siguranţa sa personală, ar fi mai bine să se refugieze la armata din Macedonia şi, după ce se va fi convins că fapta nu e rezultatul unui complot general, să urmărească cu curaj pe duşmanii lui Cezar, răzbunîndu-l. Anumiţi comandanţi ai armatei îi garantară siguranţa personală, în cazul cînd s-ar fi refugiat la ei. Mama sa însă şi soţul ei Filip îi scriau din Roma să nu se lase nici ademenit nici încurajat de aceste făgăduieli, aducîndu-i aminte ce a pătimit Cezar care înfrînsese pe toţi duşmanii săi, din partea celor mai buni prieteni. în împrejurările date, situaţia cea mai puţin primejdioasă ar fi să prefere viaţa de particular şi să se grăbească a veni la ei, la Roma, cu mari precauţiuni. Pentru că nu ştia ce s-a petrecut după moartea lui Cezar, Octavius urmă acest sfat şi, luîndu-şi rămas bun de la comandanţii armatei, traversă Marea Ionică, dar nu pe la Brundisium (deoarece necunoscînd atitudinea armatei de acolo se ferea de orice primejdie), ci pe la 'un alt oraş, nu departe de Brundisium, situat în afara drumului obişnuit, cu numele de Lupiae. Aici Octavius rămase cîtva timp în aşteptare.

XI. După ce primi ştiri sigure despre uciderea lui Cezar şi despre durerea poporului, i-au sosit şi copii după testamentul defunctului şi ultimile hotărîri ale senatului. Rudele lui insistau şi mai mult pe lîngă el să se teamă de adversarii lui Cezar, în calitate de fiu şi moştenitor al acestuia; şi chiar îl sfătuiră să renunţe atît la adopţiune, cît şi la moştenire. Octavius, considerînd că această renunţare şi faptul de a nu-l răzbuna pe Cezar este o atitudine ruşinoasă, se îndreaptă spre Brundisium, trimiţînd mai înainte oameni care să se încredinţeze îndeaproape dacă vreunul din ucigaşi nu i-a întins vreo cursă. Cînd însă şi armata de acolo îl

numele celor ce i-au adoptat. Octavius nu numai că se conformă acestui obicei, dar îşi schimbă în întregime atît numele său cît şi patronimicul, numindu-se în loc de Octavius fiul lui Octavius[14], Cezar fiul lui Cezar şi păstră acest nume tot timpul vieţii sale. De îndată o mare mulţime de oameni se adună din toate părţile în jurul său ca-n jurul unui fiu al lui Cezar, din prietenie pentru Cezar, apoi liberţii şi sclavii acestuia, dar împreună cu aceştia şi ostaşi dintre aceia care duceau bagaje sau bani în Macedonia, sau aduceau bani şi dări din alte provincii la Brundisium.

XII. încurajat de mulţimea celor veniţi în jurul lui, de renumele lui Cezar şi de simpatia unanimă de care se bucura acesta, Octavius porni spre Roma însoţit de o mulţime importantă de oameni care sporea în fiecare zi ca un pîrîu de munte. Fiind sigur că un atentat deschis nu se putea întîmpla din cauza mulţimii ce-l înconjura, se ferea cu atît mai mult de o cursă, deoarece aproape toţi cei ce se găseau în jurul său îi erau cunoscuţi numai de curînd. Atitudinea anumitor oraşe faţă de el nu era pretutindeni binevoitoare. Ostaşii care luptaseră sub Cezar şi fuseseră înzestraţi cu loturi de pămînt alergau spre el din aşezările lor de dragul tînărului, îl jeleau pe Cezar şi îl învinuiau cu cuvinte grele pe Antonius că n-a pedepsit o crimă atît de îngrozitoare. Ei se ofereau singuri s-o pedepsească dacă s-ar găsi cineva care să-i conducă. Cezar, lăudîndu-i, îi amînă pentru moment şi îi trimise la casele lor. Pe cînd se găsea la Terracina, la o depărtare de patru sute stadii de Roma, primeşte ştirea că lui Cassius şi lui Brutus li s-au luat de către consul Siria şi Macedonia şi au primit în schimb, drept mîngîiere, alte provincii mai mici Cyrenaica şi Creta, că unii dintre fugari s-au înapoiat, că Pompei cel tînăr a fost rechemat şi că pe baza însemnărilor testamentare ale lui Cezar s-au făcut unele primiri în senat. Octavius află de asemenea multe alte întîmplări.

XIII. După sosirea lui Octavius la Roma, mama sa şi Filip, precum şi toţi ceilalţi tutori ai lui erau îngrijoraţi din pricina aversiunii senatului faţă de (Caius) Cezar şi a

ces în legătură cu asasinarea lui, precum şi din pricina atitudinii dispreţuitoare a mai marelui zilei de atunci, Antonius, care nici nu întâmpinase personal la sosire pe fiul lui Cezar, nici nu trimisese pe cineva să-l salute. Octavius îr liniştea însă, spunînd că va merge el la Antonius, aşa cum se cuvine unuia mai tînăr faţă de cineva mai în vîrstă, unui particular faţă de un consul şi că va da şi senatului cinstea cuvenită. în ce priveşte hotărîrea senatului, adăugă el, ea> a luat naştere fiindcă nu s-a găsit nimeni care să urmărească pe ucigaş. Dar îndată ce va avea cineva curajul să-i urmărească, îi vor veni în ajutor atît poporul, cît şi senatul, ca unuia care întreprinde acest lucru în virtutea legii — îl vor ajuta şi zeii ca pe unul care reprezintă o cauză dreaptă — de asemenea şi Antonius. Dacă el ar renunţa însă la moştenire şi la adopţiune — va săvîrşi nu numai un păcat faţă de Cezar, dar va nedreptăţi şi poporul în privinţa părţii legiuite ce i se cuvine. La sfîrşitul acestor cuvinte, Octavius izbucni, spunînd că pentru el e o datorie nu numai de a înfrunta primejdiile, ci chiar de a muri, dacă — după ce a fost preferat de Cezar pentru astfel de sarcini tuturor celorlalţi — nu ar vrea să se arate demn de bărbatul care a înfruntat cu dîrzenie toate pericolele. Şi atunci, întorcînduse spre mama sa, întocmai ca Ahile spre Tetis, Octavius rosti cuvintele acestuia, care tocmai îi veniseră în minte:

„Ah, de-aş muri chiar acum, dacă nu mi-a fost dat să mi-l apăr soţul de moarte[4615].

Şi după ce pronunţă aceste versuri, el zise că aceste cuvinte i-au adus lui Ahile glorie nepieritoare, dar mai mult decît cuvintele, împlinirea lor. El nu-l socotise însă pe Cezar un prieten, ci un părinte, nu camarad de arme, ci comandant şi acesta n-a murit în luptă dreaptă, ci a fost ucis în mod nelegiuit în mijlocul senatului[16].

XIV. Atunci mama sa, trecînd de la frică la bucurie, îl îmbrăţişă ca pe singurul om demn de Cezar şi oprindu-l să vorbească mai departe îi ură noroc şi-l îndemnă să păşească cu încredere la îndeplinirea

sfat şi făgădui c-o să-l îndeplinească. în aceeaşi seară chiar trimise grabnic la prietenii săi, cerîndu-le să vină, fiecare în parte, a doua zi dimineaţă în for, cu cîte o ceată de oameni. Aici i se adresă lui C. Antonius, fratele lui Antonius, care era praetor al oraşului, şi-i spuse că el primeşte adopţiunea de către Cezar. La romani era obiceiul ca cei adoptaţi să ia de martori pe praetori. După ce secretarii oficiali înregistrară declaraţia lui, Octavius plecă de îndată din for la Antonius. Acesta se găsea tocmai în grădinile pe oare i le dăruise Cezar şi care înainte vreme fuseseră ale lui Pompei. Făcîndu-l să aştepte destul de lungă vreme la poartă, Cezar puse şi acest fapt pe seama antipatiei lui Antonius. După ce fu primit, urmară între ei salutările şi întrebările obişnuite. Iar cînd trebuiră să vorbească despre ceea ce era necesar, Cezar spuse următoarele:

XV. „Tată Antonius — căci binefacerile lui Cezar faţă de tine, cît şi recunoştinţa ta faţă de el, te îndreptăţesc sămi fii tată — din ceea ce ai făcut tu pentru Cezar, o parte [redacted]o aprob şi îţi voi fi recunoscător; altă parte nu pot însă decît s-o condamn. îţi voi vorbi cu sinceritatea la care mă îndeamnă durerea mea. N-ai fost de faţă la asasinarea lui, deoarece ucigaşii te-au ţinut afară, căci altfel sigur l-ai fi salvat sau ai fi împărtăşit aceeaşi soartă. Dacă din aceste două lucruri ţi s-ar fi întîmplat cel din urmă, bine a fost că n-ai fost de faţă. Cînd apoi unii au încercat să pună la vot acordarea de onoruri ucigaşilor, ca şi cînd aceştia ar fi suprimat un tiran, te-ai opus cu energie. Şi pentru aceasta îţi aduc cele mai calde mulţumiri, căci tu ştiai bine că aceşti oameni unelteau să te suprime şi pe tine — nu, după cum credeam noi, de teamă că tu vei răzbuna pe Cezar, ci, după cum susţin ei, ca să nu fii urmaşul lui în tiranie. Şi totuşi ei nu erau asasinii unui tiran, ci simpli asasini. De aceea s-au şi refugiat pe Capitoliu, după cum aleargă păcătoşii la un altar sau duşmanii într-o cetate. De unde atunci se explică amnistia lor şi suprimarea oricărei trageri la răspunderi pentru asasinat, decît prin

zeităţii. Dar dacă ai vrut să alegi o altă cale, însăşi funcţia ce ocupai îţi dădea toată puterea ca să pedepseşti o crimă ca aceasta şi să aduci pe cei rătăciţi pe calea cea bună. Tu însă ai trimis ucigaşilor strînşi pe Capitoliu drept chezăşie a impunităţii lor rude de-ale tale. Dar, hai, să zicem că oamenii mituiţi te-au silit să faci acest luc,ru. Cînd totuşi după citirea testamentului şi după cuvîntarea cuvenită ţinută de tine, poporul, avînd încă proaspătă amintirea lui Cezar, a alergat cu torţe aprinse la casele ucigaşilor, însă pentru a cruţa pe vecini, au hotărît să vie *a* doua zi înarmaţi, de ce nu te-ai aliat cu poporul şi nu te-ai pus în fruntea lui cînd a vrut să dea foc şi să lupte cu armele? Şi de ce n-ai intentat proces asasinilor (dacă era nevoie de proces contra unor criminali prinşi asupra faptului) tu, care erai prieten al lui Cezar, erai consul şi erai Antonius?

XVI. Marius[17] a fost ucis din ordinul tău, pentru a-ţi spori puterea; pe ucigaşii lui Cezar i-ai lăsat să scape cu fuga, pe unii chiar în provinciile pe care le deţin pe nedrept, după ce l-au ucis pe cel ce li le-a dat. Voi consulii, tu şi Dolabella, aţi făcut bine *cji* aţi luat pentru voi Siria şi Macedonia, deşi lucrurile erau altfel aranjate. Şi ţi-aş mulţumi pentru această faptă, dacă nu aţi fi atribuit ucigaşilor prin vot imediat Cyrenaica şi Creta, dacă n-aţi fi cinstit pe aceşti fugari cu conducerea de provincii, ca să lupte veşnic împotriva mea — şi dacă n-aţi fi trecut cu vederea pe Decimus, care are în stăpînirea sa Gallia învecinată deşi este, ca şi ceilalţi, unul dintre asasinii tatălui meu. Dar, ar putea spune cineva, şi aceasta s-a făcut cu buna ştiinţă a senatului. Tu însă ai jpus la vot hotărîrea, ai prezidat şedinţa senatului — tocmai tu, care aveai datoria, chiar în propriul tău interes, s-o dezaprobi. Faptul de a li se acorda amnistie însemna doar salvarea lor de către persoane binevoitoare; dar acordarea de provincii înseamnă un dar pentru cei ce au păcătuit faţă de Cezar şi au înfrînt propunerea ta.

Ca să-ţi vorbesc aşa, poate în nepotrivire cu vîrsta mea şi cu respectul ce ţi-l datorez, m-a îndemnat

cel pe care l-a învrednicit cu cea mai înaltă funcţie şi putere. Cezar te-ar fi adoptat poate, dacă ar fi ştiut că tu vei primi să fii un Enead în locul unui Heraclid[18]. Această nedumerire pare că a avut-o Cezar cînd s-a gîndit multă vreme asupra urmaşului său.

XVII. Pentru viitor, Antonius, te conjur pe zeii prieteniei şi pe Cezar însuşi, să voieşti a schimba cîte ceva din cele întîmplate, căci tu vei putea face aceasta dacă vrei; în caz contrar, cel puţin să mă ajuţi colaborînd cu mine atunci cînd, cu sprijinul poporului şi al prietenilor care au rămas credincioşi lui Cezar, voi urmări pe ucigaşi. Iar dacă te reţine de la aceasta vreo îndatorire faţă de aceşti oameni sau faţă de senat, să nu-mi faci greutăţi. Acestea am avut de spus în privinţa celor ce ne interesau.

De altfel tu cunoşti situaţia mea familiară şi îndeosebi tot ceea ce priveşte împărţirea sumei de bani lăsată de tatăl meu cu porunca de moarte să fie dată poporului, cît şi graba necesară în această acţiune, pentru ca să nu par nerecunoscător[19] din cauza amînării ei şi nici ca toţi oamenii desemnaţi pentru colonii, oameni care aşteaptă în oraş, să nu fie reţinuţi, din cauza mea. De aceea, din toate lucrurile care, imediat după asasinarea lui, au fost transportate din casa lui care era primejduită, la tine, pentru a fi în siguranţă, doresc să opreşti tot ce este mai de preţ şi toate bijuteriile şi să primeşti de la noi pe deasupra tot ce vei mai voi. Pentru a putea face împărţirea însă, fii bun şi redă-mi tot aurul monetă pe care Cezar îl adunase pentru războaiele plănuite şi care îmi va ajunge spre a fi distribuit la trei sute de mii de oameni. Pentru celelalte cheltuieli aş împrumuta de la tine, dacă aş avea curajul să cer, sau prin mijlocirea ta de la vistieria statului, dacă ai îngădui. Proprietatea cealaltă[20] va fi imediat scoasă în vînzare".

XVIII. După aceste cuvinte ale lui Cezar, Antonius rămase uimit de sinceritatea şi îndrăzneala care i se părea neaşteptat de mare şi nepotrivită cu vîrsta lui, înfuriat

şi cu numele său şi conducerea statului, atunci ai fi avut dreptul să-mi ceri socoteală asupra treburilor obşteşti şi eu aş fi trebuit să ţi-o dau. Cum însă poporul roman n-a dat nimănui conducerea statului prin moştenire, nici chiar pe vremea regilor, după izgonirea cărora a jurat să nu mai suporte alt rege şi ucigaşii tocmai aceasta îi reproşau tatălui tău, spunînd că n-au omorît un conducător ci un tiran — nu e nicidecum nevoie să-ţi dau un răspuns în privinţa treburilor publice. Din acelaşi motiv te scutesc de orice mulţumire ai vrea să-mi aduci pentru aceasta, deoarece am lucrat nu de dragul tău, ci al poporului, cu excepţia unei singure acţiuni, cea mai importantă dintre toate, întreprinsă pentru Cezar şi pentru tine. Căci dacă pentru a trăi fără îngrijorări şi fără mustrări, aş fi lăsat să se voteze onoruri pentru ucigaşi ca tiranoctoni, atunci Cezar ar fi fost privit ca un tiran şi n-ar fi avut parte nici de glorie nici de cinstire, nici de întărirea hotărîrilor sale testamentare. Atunci n-ar fi existat pentru el nici testament, nici fiu, nici avere şi nici măcar învrednicirea de a fi înmormîntat ca simplu particular. Căci legile prescriu ca trupurile tiranilor să fie aruncate fără înmormîntare peste graniţă, amintirea lor blestemată, iar averea confiscată.

XIX. Cu toate că mă temeam de fiecare din aceste urmăriri, am luptat cu energie ca Cezar să aibă parte de glorie nepieritoare şi de funeralii publice, atrăgînd asuprămi primejdia şi ura unor oameni temerari şi sîngeroşi, care, precum ştii, complotaseră şi împotriva mea, avînd de luptat totodată şi cu senatul, neinulţumit de tatăl tău din cauza felului lui de guvernare. Am preferat cu bună-ştiinţă să înfrunt aceste primejdii şi să sufăr orice, decît să primesc să rămînă neînmormîntat şi acoperit de infamie Cezar, cel mai vrednic bărbat din generaţia sa, care a reuşit în cele mai multe acţiuni ale sale şi pentru mine cel mai demn de respectat dintre toţi. Datorită acestor primejdii pe care le-am înfruntat — te bucuri tu acuma de strălucirea moştenirii •de la

celui mai în vîrstă, ceea ce am trecut cu vederea pentru liniştirea senatului, fie drept recompensă în schimbul unor anumite cereri, fie conform altor nevoi şi plănuiri. Cu aceasta am terminat discuţia cu privire la cele ce am vorbit, în legătură cu părerea că aş umbla după putere, îţi spun deschis că nu o doresc — dar nici nu mă socot nedemn de ea. îţi mai arătai părerea de rău că nu sînt trecut în testamentul lui Cezar, deşi admiţi chiar tu că nu e suficientă cinstea că mă trag din neamul heraclizilor.

XX. în ceea ce priveşte dorinţa ta de a împrumuta bani pentru nevoile tale din vistieria publică, aş socoti-o o ironie, dacă n-ar fi de crezut că tu nu ştii cît de goală a fost lăsată de tatăl tău haznaua statului. Căci de îndată ce Cezar a ajuns să conducă treburile obşteşti, veniturile statului se adunau la el, în loc să curgă în vistieria publică. Şi ele se vor afla de îndată în averea lui Cezar, cînd vom hotărî să le căutăm. Iar această măsură nu va însemna nici o jignire adusă lui Cezar care e mort, deoarece, chiar dacă ar fi trăit, nu s-ar fi simţit jignit în cazul cînd i s-ar fi cerut socoteală. Şi după ce mulţi dintre particulari îţi vor contesta unele părţi din averea rămasă, vei şti că nu poţi s-o păstrezi fără luptă.

De altfel, suma de bani adusă de mine nu este atît de mare cît ţi-o închipuieşti tu şi în clipa de faţă nici nu se mai găseşte ceva din ea la mine, ci a fost pe dată împărţită în întregime, ca averea unui tiran către autorităţi şi potentaţi, cu excepţia lui Dolabella şi a fraţilor mei, iar eu i-am determinat în schimb să voteze hotărîrile în favoarea lui Cezar. De aceea şi tu vei împărţi, dacă eşti cu minte, ceea ce vei mai obţine, nu poporului, ci celoi nemulţumiţi. Iar ei, dacă vor fi rezonabili, vor trimite plebea în colonii. Căci plebea este, după cum trebuie să ştii, fiind de curînd iniţiat în istoria elenă, nestatornică asemenea unui val ce se rostogoleşte pe mare: unul vine, altul trece. în acelaşi fel şi la noi poporul a aruncat la pămînt pe cei ce l-au măgulit, după ce i-a înălţat pe treapta celei mai mari

multe ori numele tatălui său. Se şi scoase de îndată în vînzare[22] toată averea care-i revenea prin moştenire, îndemnînd poporul să-l ajute. Întrucît din pricina acestei măguliri a poporului el îşi atrase duşmănia făţişe a lui Antonius, iar senatul hotărî o cercetare imediată a stării tezaurului public, cei mai mulţi începură să aibă temeri în privinţa tînărului Cezar, parte din pricina dragostei tatălui său pentru ostaşi şi pentru popor şi a zelului arătat de Octavius în cheltuieli spre a obţine simpatia poporului, parte din pricina averii prea mari care îi revenise. Celor mai mulţi li se părea că Cezar nu va rămînea un simplu particular. Dar se temeau mai mult de Antonius, să nu facă tovărăşie cu acest tînăr, bine văzut şi bogat, aducîndu-l sub influenţa sa şi punînd înaintea lui stăpînire pe atotputernicia pe care o avusese C. Cezar. Erau şi unii care se bucurau de cele întîmplate, sperînd că cei doi bărbaţi îşi vor pune piedici unul altuia^ că averea lui Cezar se va topi prin cercetarea gestiunii publice, sporindu-se prin aceasta tezaurul în favoarea lor. Ei bănuiau că cea mai mare parte din tezaurul public se va găsi la Cezar.

XXII. Mulţi dintre aceştia îl dădură în judecată pe Cezar pentru stăpînirea de pămînt, reclamînd fiecare în parte alte ogoare, dar toţi invocînd un motiv comun şi anume că ar proveni din vinderea la mezat a bunurilor celor proscrişi,, surghiuniţi sau ucişi. Acţiunile judiciare le duceau în faţa lui Antonius însuşi, sau la celălalt consul Dolabella. Dar chiar dacă cineva înainta acţiune la altă autoritate, Cezar tot pierdea pretutindeni cele mai multe procese, pentru a î se face pe plac lui Antonius, deşi Cezar venea cu acte doveditoare că tatăl său a cumpărat de la stat şi-şi aducea în sprijin ultima hotărîre a senatului, care ratificase toate actele săvîrşite de Cezar. La aceste procese i se făcură multe nedreptăţi, şi suma amenzilor creştea la infinit. în cele din urmă Pedius[23] şi Pinarius care, prin testamentul lăsat de Cezar, aveau şi ei o parte din moştenire, se plînseră lui Antonius, despre nedreptăţile ce le suferă

păstreze însă ca valabile toate celelalte înfăptuiri ale lui Cezar.

Antonius fu de părere că cele ce se întîmplă sînt oarecum în contrazicere cu hotărîrea senatului. Dar, continuă •el, această decizie s-a semnat în contrazicere cu hotărîrea celor ce au votat-o. Căci, deşi propunerea era numai de amnistie, s-a luat hotărîrea de a nu se clinti nimic din orînduielile de mai înainte, nu atît de dragul lor însele — şi nici fără chibzuinţă pentru toate împrejurările deopotrivă — •ci ca măsură potrivită pentru a linişti poporul care se agita din cauza amnistiei. E deci mai drept de a se călăuzi mai mult de spiritul decît de litera decretului, de a nu pricinui greutăţi activităţii atîtor cetăţeni care în timpul frămîntărilor şi-au pierdut averile proprii sau strămoşeşti şi toate acestea pentru un tînăr, care a ajuns pe neaşteptate la atîta avere străină şi nepotrivită pentru un particular şi care foloseşte acest noroc nu cum s-ar cuveni, ci cu deosebită obrăznicie. Totuşi, pe ei îi va cruţa — după ce îşi vor fi luat partea din moştenirea împărţită de Cezar.

Astfel răspunse Antonius lui Pedius şi Pinarius. Ei fă•cură imediat împărţirea, pentru ca să nu se irosească şi partea lor în procese, şi anume nu atît în propriul lor interes, ci în favoarea lui Cezar. Căci peste puţin timp aveau să pună la dispoziţia lui şi partea lor.

XXIII. O dată cu apropierea jocurilor pe care voia să le ofere, pentru praetorul Brutus, fratele lui Antonius, Caius Antonius care se îngrijea în lipsa lui Brutus şi de celelalte afaceri, ale praetorului colegului său, se făceau în vederea acestor jocuri pregătiri costisitoare, în speranţa că poporul, îmblînzit prin ele, va rechema pe Brutus şi pe cei din jurul lui. Dar şi Cezar, căutînd să cîştige de partea sa mulţimea, dădea într-una orice sumă pe măsură ce rezulta din vînzarea averii sale, prefecţilor de triburi pentru a fi împărţite între cei ce apucau mai întîi. Şi cutreierînd gheretele unde se

nu chiar primejduită, cît şi din cauza grabei pe care o punea Cezar însuşi în toată afacerea aceasta.

Toate acestea trezeau poporului o deosebită simpatie pentru Cezar, care mergea pînă la milă, ca pentru unul ce nu merită astfel de nedreptăţi. Cînd însă, pe lîngă moştenire, Cezar mai scoase la vînzare şi propria-i avere pe care o avea de la tata! său Octavius sau din altă parte, precum şi toată averea mamei sale şi a lui Filip, ca şi partea de moştenire pe care o ceruse de la Pinarius şi Pedius, toate acestea pentru a le putea împărţi poporului, întrucît averea lui Caius Cezar, în urma pierderilor suferite prin acte nedrepte, nu mai ajungea nici măcar pentru acest scop — poporul, socotind că darurile primite nu mai vin de la defunctul Cezar, ci chiar de la cel în viaţă, fu cuprins de o nemărginită milă pentru el, îi proslăvi suferinţa şi dărnicia şi-şi manifestă voinţa făţişă de a nu mai îngădui vreme îndelungată nelegiuirile lui Antonius împotriva lui.

XXIV. 0 dovadă a acestui sentiment se văzu la jocurile lui Brutus, aranjate cu mare lux. Cînd cîţiva oameni plătiţi începură să strige ca Brutus şi Cassius să fie rechemaţi şi restul spectatorilor era gata să se lase înduioşat, poporul năvăli în număr mare şi întrerupse jocurile, pînă ce nu se mai auzi nimic din cererea acelor oameni. Atunci Brutus şi Cassius, văzînd că Cezar le-a spulberat speranţele puse în aranjarea jocurilor, hotărîră să meargă în Siria şi Macedonia, destinate lor înaintea lui Antonius şi Dolabella, şi să le ocupe cu forţa. Cînd această hotărîre deveni cunoscută, Dolabella se grăbi să se îndrepte spre Siria, trecînd mai întîi prin Asia, spre a aduna bani de acolo. Antonius însă, socotind că pentru evenimentele ce-l aşteaptă va avea nevoie de forţă armată, se gîndi să pună mîna pe oştirea din Macedonia, deoarece se afla în imediata apropiere, trebuind să treacă numai peste Marea Ionică pentru a ajunge cu această armată în Italia. Această armată, cea mai distinsă prin vitejie şi cea mai completă ca număr,

încredinţase, o dată cu provincia Siria, şi continuarea războiului contra părţilor, căci şi Caius Cezar avea de gînd să o întrebuinţeze în acest scop.

XXV. Deodată se răspîndi vestea că geţii, aflînd despre moartea lui Cezar,' năvălesc şi pustiesc Macedonia. Antonius ceru atunci armata din Macedonia de I4 senat, pentru a pedepsi pe geţi, susţinînd că ea a fost pregătită de C. Cezar contra geţilor[24] înaintea părţilor, şi că ţinuturile din jurul părţilor sînt deocamdată liniştite. Senatul, nepunînd temei în această veste, trimise informatori la faţa locului. Atunci Antonius, spre a înlătura teama şi bănuiala senatului, înaintă un proiect de lege ca nimănui să nu-i fie permis sub nici un motiv de a face vreo propunere pentru crearea dictaturii şi nici de a o accepta, dacă i s-ar oferi. Cine ar încălca această lege să fie ucis de oricine, fără teamă de pedeapsă.

Prin această propunere, el cîştigă adunarea de partea sa şi, înţelegîndu-se cu prietenii lui Dolabella să le dea o legiune, fu ales comandant suprem al armatei din Macedonia. Ajungîndu-şi astfel scopul, trimise imediat pe fratele său Caius să ducă în mare grabă acest ordin armatei. Informatorii trimişi pentru a cerceta zvonul cu geţii se întoarseră şi raportară că n-au văzut geţi în Macedonia, dar adăugară, fie că era adevărat, fie că erau puşi la cale de Antonius, că acolo există teama ca nu cumva geţii să năvălească în Macedonia, dacă se retrage armata de aici în altă parte. Astfel stăteau lucrurile la Roma.

XXVI. între timp Cassius şi Brutus adunau bani şi armată, iar Trebonius, guvernatorul Asiei, întărea oraşele pentru ei. Pe Dolabella, care sosise în Asia, nu-l primi nici în Pergam[25], nici în Siria, ci îi puse numai la dispoziţie, în calitatea lui de consul, cele trebuincioase pentru hrană, în afara zidurilor întărite. Dolabella, furios, atacă întăriturile, dar nu izbuti să facă nimic. Atunci Trebonius îi promise că-l va primi în Efes[26] şi de îndată ce consulul se îndreptă spre Efes, trimise oameni

Dolabella prinse pe cei cîţiva urmăritori într-o cursă, îi înconjură şi îi omori. Apoi plecă în aceeaşi noapte spre Smirna. Găsind cetatea fără pază, o cuceri cu ajutorul scărilor.

Trebonius ceru celor ce pusesesă mîna pe el pe cînd dormea să-l ducă la Dolabella, spunîndu-le că-i va urma de bună voie. Dar unul din centurioni îi răspunse în batjocură: „N-ai decît să pleci, însă lasă-ţi capul aici! Căci nouă ni s-a poruncit să aducem capul tău, nu pe tine[44]. Şi după ce spuse aceste cuvinte, îi taie pe dată capul. în zorii * zilei, Dolabella dădu ordin ca să fie aşezat capul lui Trebonius pe estrada praetorului[28], unde Trebonius îşi exercita în mod obişnuit funcţia. Ostaşii şi cealaltă gloată a locuitorilor îşi bătură joc în tot felul de trupul lui, deoarece Trebonius luase parte la asasinarea lui C. Cezar şi, în timpul cînd acesta era ucis, îl ţinuse de vorbă pe Antonius în faţa intrării senatului; capul îl aruncară în batjocură unii altora, întocmai unei mingi, pe caldarîmul de piatră a oraşului pînă ce-l prefăcură într-o masă informă. Această pedeapsă o primi primul dintre asasinii lui C. Cezar.

XXVII. Antonius se gîndea între timp să aducă armate din Macedonia în Italia. Lipsindu-i un alt pretext pentru acest plan, ceru senatului să-i dea în locul Macedoniei, Gallia cisalpină, pe care o guverna Decimus Brutus Albinus. Antonius ştia că şi C. Cezari, pornind din această Gallie, a învins pe Pompei şi spera că se va putea să se creadă astfel că el nu aduce armata în Italia, ci în Gallia.

Senatul, socotind că el vrea să facă din Gallia un bastion împotriva sa, se supără şi simţind abia acum cursa întinsă de Antonius, se căi că i-a dat Macedonia.

Cei mai cu trecere dintre senatori îi trimiseră în particular vorbă lui Decimus să-şi menţină cu toată puterea postul de comandă şi să adune încă o armată şi bani, pentru cazul cînd Antonius ar vrea să-l îndepărteze cu forţa. întratît de mult se temeau de Antonius şi îl urau. Antonius se hotărî atunci să

imediat armata peste Marea Ionică, la Brundisium. Şi Caius se pregătea să îndeplinească ordinele.

XXVIII. în acest timp se apropiau jocurile pe care urma să le dea ca edil Critonius. Cezar pregătea în vederea acestor jocuri un tron şi o coroană de aur pentru tatăl său[30] — lucruri care fuseseră hotărîte prin decret — să fie aşezate în văzul tuturor în cinstea lui Caius Cezar pe toată durata jocurilor. Critonius spunînd că el nu va admite să fie cinstit Cezar pe cheltuiala sa, Octavius îl duse la Antonius în calitatea sa de consul. Cînd Antonius declară că trebuie să aducă chestiunea în faţa senatului, Cezar îi spuse cu indignare : „Ad-o ![31] Cîtă vreme există o hotărîre votată, eu voi aşeza tronul[44]. Dar şi Antonius se supără şi interzise aşezarea tronului. O interzise chiar cu şi mai puţină justificare şi pentru jocurile următoare, pe care le oferea însuşi Cezar şi care erau înfiinţate de tatăl său în onoarea străbunei Afrodita[32], cînd îi închină şi templul din for, odată cu forul însuşi. Ura făţişă a tuturor se îndreptă atunci cu înverşunare împotriva lui Antonius, spunîndu-se că el nu mai făcea un act de rivalitate împotriva lui Cezar, care trăia, ci o crimă de nerecunoştinţă faţă de celălalt Cezar.

Cezar însuşi, înconjurat de o mulţime de oameni ca de o gardă personală, alerga acum şi implora poporul, îndeosebi pe cei care primiseră binefaceri din partea tatălui său şi pe foştii lui ostaşi, într-un mod care trezea ură, ca să nu treacă cu vederea şi să se dezintereseze voit de jignirile atît de felurite şi de mari pe care le primea el ci, dimpotrivă, să-l apere pe C. Cezar comandantul şi binefăcătorul lor, contra batjocurilor lui Antonius; totodată se vor apăra şi pe ei înşişi, deoarece nu vor avea nimic sigur din ceea ce au primit de la C. Cezar dacă hotărîrile luate în privinţa acestuia nu vor rămînea în vigoare. Pretutindeni în oraş, urcîndu-se pe locuri ridicate, Octavius striga împotriva lui Antonius : „Nu fii mînios pe C. Cezar din pricina mea! Nu-l batjocori, Antonius, pe cel care a fost cel mai mare binefăcător al tău! Aruncă împotriva mea oricîte injurii

me! Mie, oricît de sărac, îmi va ajunge gloria paternă, dacă aceasta va dăinui şi acţiunea de împărţire a celor promise de el poporului, dacă vei permite să se facă în linişte[64].

XXIX. După aceste manifestări, glasurile tuturor se ridicau făţiş şi stăruitor împotriva lui Antonius. în timp ce ameninţările acestuia împotriva lui Cezar deveniră tot mai aspre şi cu izbucniri în public, înciudarea tuturor creştea din ce în ce mai mult. înşişi tribunii din garda lui Antonius, care serviseră mai înainte sub Caius Cezar şi care erau trataţi de Antonius cu cea mai mare atenţie, îi cerură să pună capăt dezlănţuirii de jigniri atît în interesul lor, cît şi în al lui personal, ca unul care a luptat sub Cezar şi a primit de la el funcţia înaltă de care se bucură în prezent. Antonius, recunoscînd temeinicia acestor cuvinte şi ruşinîndu-se de cei care le spuneau, avînd apoi nevoie de Cezar însuşi, din cauza trecerii acestuia la popor, în vederea schimbului plănuit cu provincia Gallia, se declară de acord cu cele spuse şi mărturisi sub jurămînt că cele întîmplate nu-i sînt nici lui pe plac, dar că atitudinea sa s-a schimbat din cauza tînărului acela care, la vîrsta lui, este obraznic din cale afară şi nu are nici o consideraţie şi nici un respect faţă de oamenii mai în vîrstă şi faţă de autorităţi. De aceea ar fi nevoie, chiar în interesul tînărului, de o punere la punct. Totuşi, la cererea lor, îşi va stăpîni mînia şi se va întoarce la firea şi la atitudinea sa de mai înainte, dacă şi Octavius va respecta măsura cuvenită.

XXX. Bucurîndu-se de această atitudine, tribunii aranjară o întîlnire între amîndoi. După ce-şi făcură reproşuri reciproce, Antonius şi Octavius se împăcară. Legea cu privire la Gallia fu propusă imediat, spre marea îngrijorare a senatului. Hotărît să împiedice votarea legii, dacă Antonius ar fi adus-o în faţa sa, în cazul cînd Antonius ar fi prezentat legea adunării poporului, fără să mai treacă prin senat, senatorii se gîndeau să determine pe tribunii poporului să opună dreptul de veto. Unii erau de părere ca provincia să fie lăsată fără nici un guvernator; atît de mult se temeau de

unuia din cei care l-au ucis pe Cezar, dar nu vor să i-o încredinţeze lui, fiindcă nu a asasinat pe cel ce a cucerit acea provincie şi a îngenunchiat-o lor. Această învinuire o arunca în faţa tuturor senatorilor, lăsînd să se înţeleagă că ei s-ar fi bucurat de cele întîmplate lui Caius Cezar.

Cînd veni ziua hotărîtă pentru vot, senatul dorea ca adunarea poporului să se ţină pe centurii[33]. Dar partizanii lui Antonius înconjurară în timpul nopţii forul cu funii şi chemară adunarea la vot după triburi, aşa cum fusese hotărît mai înainte. Plebea, deşi nemulţumită de Antonius, îi dădu totuşi sprijinul din simpatie pentru Cezar, care stătea lîngă funii şi făcea propagandă pentru el. Cezar făcea această propaganda îndeosebi cu scopul ca Decimus, un ucigaş al tatălui său, să nu rămînă stăpînul unei provincii atît de importante şi al unei armate instruite, dar şi pentru a face pe plac lui Antonius, cu care tocmai se împăcase. Totodată se aştepta la un contraserviciu în favoarea sa din partea lui Antonius.

întrucît tribunii poporului fură cumpăraţi cu bani de către Antonius şi tăcură, legea s-a votat. Şi armata a fost transportată peste Marea Ionică pentru Antonius sub un pretext onorabil.

XXXI. După moartea unuia dintre tribunii poporului, Cezar înclina pentru alegerea lui Flaminінius în locul vacant. Poporul însă, socotind că Cezar doreşte el acest post, dar nu-şi pune candidatura din cauza vîrstei sale, nutrea gîndul să-l aleagă tribun. Senatul privea cu ochi răi această sporire de influenţă şi se temea că odată ales tribun, va aduce pe asasinii tatălui său în faţa judecăţii poporului. Antonius, pe de altă parte, neţinînd seama de prietenia încheiată de curînd cu Cezar, publică un edict consular[34] — dat fie din intenţia de a fi pe placul senatului, voind să-i potolească supărarea din cauza legii cu privire la provincia Gallia, fie din proprie iniţiativă — că Cezar n-are voie să întreprindă nimic

Deoarece acest edict era neplăcut pentru Cezar şi totodată jignitor atît pentru Cezar cît şi pentru popor, plebea înfuriată se hotărî să forţeze alegerea proiectată. Din acest motiv, Antonius, cuprins de frică, amînă alegerea, mulţumindu-se cu numărul tribunilor în funcţie. Cezar, văzînd în toate acestea un atac vădit împotriva sa, trimise numeroşi oameni de încredere în coloniile înfiinţate de tatăl său pentru a răspîndi vestea celor petrecute şi a afla opinia fiecăruia. Trimise oameni şi la armata lui Antonius să se furişeze printre ostaşi, ca negustori de alimente, ca să atragă pe cei mai îndrăzneţi şi să împrăştie pe ascuns manifeste în mulţime.

XXXII. în timp ce Octavius se preocupa de astfel de lucruri, tribunii militari ai lui Antonius îi cerură din nou audienţă acestuia şi îi vorbiră astfel: „Noi, Antonius, şi toţi ceilalţi care ca şi tine am servit sub Cezar, i-am consolidat domnia şi am trăit slujindu-l cu credinţă zi de zi — ştim că asasinii lui Cezar sînt porniţi cu nestăpînită ură şi uneltire împotriva noastră, şi că senatul e în înţelegere cu ei. După ce poporul i-a surghiunit, am prins curaj văzînd că Cezar n-a rămas fără prieteni, dat uitării şi urît de popor. Siguranţa viitorului însă noi de la tine o aşteptăm, prietenul lui Cezar, după el cel mai destoinic comandant de oşti, iar acuma şeful nostru, şi mai presus de toate, bărbatul cel mai potrivit pentru situaţia actuală. Cum însă duşmanii noştri ridică din nou capul şi ocupă cu forţa Siria şi Macedonia, adună bani şi armată împotriva noastră, iar senatul îl aţîţă pe Decimus contra ta, în timp ce tu îţi concentrezi toată grija asupra neînţelegerii cu tînărul Cezar, avem dreptul să ne temem că dacă la războiul ce nu mai poate fi înlăturat, gata să izbucnească în orice clipă, se va adăuga cearta dintre voi, duşmanii noştri vor reuşi toate cîte au pus la cale împotriva noastră. De aceea te rugăm să te gîndeşti la toate acestea şi din obligaţie sfîntă faţă de Cezar şi din datoria de a ne ocroti pe noi cărora n-ai nimic ce să ne reproşezi, dar, înaintea noastră chiar, în

dată. După aceea te vei putea bucura de putere în linişte, avînd grije şi de noi care, deocamdată, sîntem îngrijoraţi atît pentru noi înşine, cît şi pentru tine“.

XXXIII. La aceste cuvinte ale tribunilor, Antonius le răspunse astfel: „Cu cît zel şi abnegaţie l-am servit pe Cezar cît a trăit, expunîndu-mă cel mai mult dintre toţi cînd era vorba de interesele lui, o ştiţi prea bine, tovarăşi de arme care aţi luat parte la campaniile lui şi aţi fost de faţă la evenimentele petrecute! Cu cîtă prietenie şi cinstire m-a tratat şi el pe mine toată viaţa lui, nu se cuvine s-o mărturisesc eu însumi. Aceste două lucruri, cunoscîndu-le şi ucigaşii lui, au hotărît să mă suprime şi pe mine odată cu el, convinşi că atîta timp cît voi trăi eu, nu-şi vor atinge scopurile urmărite. Şi cine i-a convins să renunţe la această hotărîre nu i-a sfătuit s-o facă de dragul salvării mele şi pentru a da aparenţa că au ucis un tiran ca să nu se pară că au căzut multe victime ca duşmani personali, ci una singură ca tiran. Cine poate să creadă că sînt nerecunoscător faţă de Cezar, fostul meu binefăcător şi că mă alătur duşmanilor lui, iertînd cu bună ştiinţă pe cei ce atentează la viaţa mea, aşa cum crede tînărul Cezar?

De unde vine atunci amnistia pentru crimă şi acordarea de provincii? Căci această vină, în loc să o atribuie senatului, Octavius o aruncă asupra mea. Aflaţi acuma de la mine cum s-au petrecut lucrurile.

XXXIV. După ce Cezar a fost ucis pe neaşteptate în senat, spaima m-a cuprins înaintea tuturor, pe mine îndeosebi, atît din pricina strînsei prietenii ce mă lega de Cezar, cît şi din pricina lipsei unor ştiri precise, neputînd întrevedea nici întinderea conspiraţiei, nici numărul celor ce aveau să cadă ucişi. Poporul se agita. Ucigaşii ocupară Capitoliul cu gladiatori şi se întăriră acolo. Senatul era cu ei» după cum este şi acuma încă mai pe faţă, şi se pregătea să voteze onoruri asasinilor, ca pentru ucigaşii unui tiran. Şi dacă Cezar ar fi fost declarat tiran, trebuia să pierim cu toţii ca prieteni ai tiranului. În momentele acelea de tulburare, grijă şi spaimă cînd n-ar fi fost de mirare dacă mi-aş fi pierdut

a fost nevoie de îndrăzneală am fost cel mai curajos, şi unde s-a cerut făţărnicie, am ştiut să mă descurc. Cel mai important lucru dintre toate de care depindea şi restul, era ca votarea de răsplăţi şi onoruri pentru acei indivizi să fie zădărnicită. Opunîndu-mă personal cu energie, atît senatului cît şi asasinilor, am obţinut aceasta cu o îndrăzneală nebună şi plină de primejdii, convins fiind că noi, prietenii lui Cezar, vom trăi în siguranţă numai în cazul cînd Cezar nu va fi declarat tiran. Atît duşmanii lui Cezar, cît şi senatul, fiind cuprinşi de o spaimă la fel de mare, că dacă Cezar nu va fi declarat tiran, ei vor fi condamnaţi pentru asasinat, eu am cedat, deoarece se luptau din această pricină cu şi mai multă înverşunare. Am căzut de acord să li se acorde amnistie, în locul premiilor, pentru a obţine în schimb cele de care aveam nevoie.

Cît de mare şi de nepreţuit este ceea ce am obţinut? Ca numele lui Cezar, pentru mine cel mai de valoare dintre toate lucrurile, să nu se stingă ; ca bunurile lui să nu fie confiscate; ca adopţiunea cu care se făleşte acest tînăr acum să nu fie anulată, iar testamentul lui să nu fie invalidat; ca trupul lui să aibă parte de o înmormîntare regală, iar onorurile ce i s-au decernat înainte vreme să rămînă nepieritoare; ca toate actele sale să rămînă valabile; ca fiul său şi noi, prietenii lui, ofiţeri şi ostaşi să trăim în deplină siguranţă şi, în loc de o viaţă ruşinoasă, să ne bucurăm de o viaţă glorioasă.

XXXV. Vi se pare că am cerut de la senat un lucru prea mic şi neînsemnat în schimbul amnistiei? Sau credeţi că senatul mi-ar fi făcut această concesie fără amnistie? Dar se cerea în acele împrejurări să facem acest schimb, chiar în mod sincer — şi să cruţăm cu conştiinţa împăcată pe ucigaşi, spre a^ salva nemurirea gloriei lui Cezar şi integritatea noastră personală. Cu toate acestea eu n-am făcut schimbul cu acest gînd, ci numai am amînat pedeapsa. După ce am obţinut de la senat ceea ce-mi trebuia înainte de toate, şi în timp ce ucigaşii lui Cezar se credeau fără nici o grijă, am prins

tinţă, ci prin cîştigarea pe nesimţite a simpatiei poporului. Expunînd corpul lui Cezar în for ca pentru înmormîntare, i-am dezvelit rănile, am arătat cît de numeroase erau, precum şi haina însîngerată şi sfîşiată; am elogiat cu căldură, în mijlocul mulţimii, bravura şi iubirea lui pentru popor, l-am deplîns aşa cum se cuvine unui om ucis, proclamîndu-l totodată şi zeu. Aceste fapte şi vorbe ale mele au aţîţat norodul, au aprins focul răzbunării în ciuda amnistiei şi l-au triiinis spre casele vrăjmaşilor, au izgonit pe ucigaşi din oraş. S-a văzut numaidecît cu cîtă împotrivire dîrză şi nemulţumire a întîmpinat senatul cele întîmplate. Pe mine m-a acuzat de demagogie, iar pe ucigaşi i-a trimis ca guvernatori în provincii, povăţuindu-i îndeosebi pe Brutus şi pe Cassius ca, sub pretextul grijii de aprovizionare, să-şi grăbească înainte de termenul legal plecarea în Siria şi Macedonia, Oare erau înţesate de armate numeroase. Neavînd nici o armată la dispoziţia mea, m-a cuprins atunci o frică şi mai mare, să nu ne trezim dintr-odată dezarmaţi în faţa atîtor oameni înarmaţi. Pe deasupra, colegul meu[35] de consulat nu-mi era de fel aliat, fiind veşnic în neînţelegere cu mirie, dîndu-şi aere că a luat parte la conjuraţia lui Cezar şi proclamînd ziua asasinării acestuia ca ziua renaşterii republicii.

XXXVI. în această situaţie grea, cînd trebuia să mă grăbesc să dezarmez pe adversari şi să aduc armele lor în mîinile noastre — am pus la cale uciderea lui Amatius şi rechemarea lui Pompei cel tînăr, pentru ca senatul, înduplecat prin aceste măsuri, să treacă iarăşi de partea mea. Neavînd încă încredere în senat, l-am convins pe Dolabella să ceară Siria, dar nu de la senat, ci printr-o lege specială de la popor. Eu am sprijinit această cerere, cu scopul ca Dolabella să devină din prieten duşmanul ucigaşilor, iar senatorilor să le vină greu să mă refuze cu privire la Macedonia, după reuşita lui Dolabella.

Cu toate acestea, nici aşa nu mi-ar fi dat Macedonia, din pricina armatei care se găsea acolo, dacă nu aş fi cedat dinainte această armată lui Dolabella, ca unuia care, o dată *cu Siria, a primit asupră-şi şi războiul

că n-ar fi primit în schimb, spre deplina siguranţă a acestora, alte provincii. Pentru schimbul acesta la care au fost siliţi, uitaţi-vă ce au dat ei şi ce au primit în schimb: provincii fără nici o armată, Cyrenaica şi Creta — pe care înşişi adversarii noştri le dispreţuiesc, deoarece nu le ofşră nici o siguranţă şi de aceea acum încearcă să intre cu forţa în provinciile ce li s-au luat. în acest mod, prin trucuri şi prin schimburi ticluite, armata a trecut de la adversarii noştri la Dolabella; nefiind încă vorba de un conflict armat, trebuia să se recurgă la căile legale.

XXXVII. După aceste întîmplări şi după ce adversarii noştri şi-au adunat o nouă armată aveam nevoie de oştirea din Macedonia, dar nu găseam pretextul pentru aceasta. Şe răspîndi, ce e drept, zvonul că geţii pustiesc Macedonia. Dar, după ce nu i se dădu nici o crezare şi se trimiseră informatori la faţa locului, eu am fost acela care am adus proiectul de lege ca nimeni să n-aibă voie să vorbească despre dictatură, nici să facă vreo propunere în acest sens sau să primească dictatura, dacă i se oferă. Prin aceasta îndeosebi a fost cîştigat senatul şi mi-a dat armata.

De-abia atunci, pentru prima dată, m-anx simţit în stare să înfrunt pe adversari şi anume nu pe aceştia făţiş, cum crede Cezar, ci pe cei mai numeroşi şi mai puternici, care voiesc să rămînă încă ascunşi.

După ce am izbutit să înfăptuiesc cele de care am vorbit, mi-a mai rămas în coastă altul dintre asasini, Decimus Brutus, care ştiţi era guvernatorul unei provincii bine aşezate şi a unei armate numeroase. Deşi îl cunoşteam ca bărbat de mare curaj, i-am luat totuşi Gallia, făgăduind, spre a înfrumuseţa întrucîtva gestul meu în faţa senatului, să-i dau în schimb Macedonia, după retragerea armatei de acolo. Senatul se mînie, căci înţelese planul meu ascuns, şi voi ştiţi cîte şi ce fel de lucruri i-au scris mulţi lui Decimus şi cum au aţîţat împotriva mea consulii care mă urmau în funcţie. Atunci eu, cu şi mai mult curaj, am hotărît să dobîndesc provincia nu de la senat, ci printr-o lege specială de la

cu ajutorul zeilor, o vom întrebuinţa cum vor cere împrejurările.

XXXVIII. Astfel, de la teama mare care ne stăpînea înainte, am ajuns nu numai la siguranţa deplină în privinţa persoanei noastre, ci şi la atitudini îndrăzneţe faţă de adversari, deşi din momentul în care au dat la iveală cine sînt s-a manifestat şi simpatia celor mai mulţi senatori pentru ei. Vedeţi doar cît de rău le pare de hotărîrile votate şi ce luptă se dă ca să mi se ia Gallia, după ce-mi fusese acordată. Ştiţi ce scriu unii din senatori lui Decimus şi cît încearcă să convingă pe consulii designaţi să propună schimbarea decretului cu privire la Gallia. Dar cu ajutorul zeilor patriei, cu cugetul curat şi cu sprijinul vitejiei voastre, prin care a biruit şi Cezar, îl vom răzbuna, încordîndu-ne puterile noastre trupeşti, ajutîndu-ne cu mintea.

Cîtă vreme aceste lucruri au fost în curs de împlinire, tovarăşi de arme, ţineam să fie tăinuite. Odată îndeplinite, vi le-am dezvăluit vouă, pe care de acuma vă fac părtaşi la toate faptele şi hotărîrile mele. Comunicaţi şi altora aceste lucruri, dacă încă nu înţeleg bine starea lucrurilor, afară doar lui Cezar care se poartă aşa de obraznic cu noi[4436].

XXXIX. Prin această expunere a sa Antonius convinse pe tribunii gărzii că el a procedat întru toate cu duşmănie stăruitoare faţă de ucigaşi şi cu şiretenie măiastră faţă de senat. Cu toate acestea, tribunii îi cerură să se împace cu Cezar. Convingîndu-i pe amîndoi, tribunii aranjară o nouă întrevedere pe Capitoliu. Dar, nu mult mai tîrziu, Antonius denunţă prietenilor apropiaţi anumite persoane din garda sa, pretinzînd că s-ar fi pus în slujba lui Cezar care unelteşte împotriva lui. Fie că au fost calomnii, fie că le credea în adevăr, îndeosebi după ce fusese înştiinţat de emisarii trimişi de Cezar la armata lui, Antonius raporta uneltirile, în legătură cu situaţia generală, la persoana sa. Răspîndindu-se zvonul despre atitudinea lui Antonius, se iscă zarvă generală şi indignare. Căci numai puţini, care aveau pricepere mai adîncă pentru împrejurările în care

gaşilor. în caz că Antonius ar fi pierit, ucigaşii ar fi întreprins faţă de toată lumea, fără nici o frică, cele mai îndrăzneţe acţiuni, ajutaţi îndeosebi de senat. Astfel gîndeau cei cu judecată. Cei mai mulţi însă, văzînd cîte nedreptăţi şi cîte pagube îndură Cezar pe fiecare zi ce trecea[37], nu credeau ca neîntemeiată învinuirea lui Antonius şi socoteau că este un fapt nefast şi de neîngăduit a unelti împotriva vieţii lui Antonius, atîta vreme cît mai era consul. Cezar ataca cu ό furie nebună pe cei ce aveau astfel de păreri şi striga înverşunat că el este cel primejduit de Antonius din pricina simpatiei poporului, singura sa avere; alergînd la locuinţa lui Antonius, strigă aceleaşi lucruri, invocînd mărturia zeilor, proferă tot felul de blesteme şi chemă pe Antonius la judecată. Cum nu ieşea nimeni, Cezar spuse: „Primesc ca judecători pe înşişi prietenii tăi“ şi zicînd acestea voi, să pătrundă în casă. Fiind oprit se jelui din nou, batjocorind pe Antonius şi certîndu-se cu străjile deoarece-l împiedicau să dea-n vileag vinovăţia lui Antonius. în fine, îndepărtînduse, chemă poporul ca martor, că dacă i se va întîmpla ceva, fapta va fi un asasinat mişelesc din partea lui Antonius.

Prin astfel de cuvinte strigate cu durere smulsă din inimă, Cezar recîştiga mulţimea de partea sa, căreia începea să-i pară rău de atitudinea ei de mai înainte. între ei erau însă şi oameni neîncrezători care stăteau la îndoială pe care din amîndoi să-i creadă. Iar alţii reproşau amîndurora că tot ce se întîmplă e o curată prefăcătorie, la care s-au învoit nu de multă vreme în templu[38], cu scopul de a unelti împotriva vrăjmaşilor lor. Alţii, în sfîrşit, vedeau în toate acestea un plan al lui Antonius pentru a-şi spori garda personală sau pentru a-l înstrăina pe Cezar de colonişti[39].

XL. Cezar primi între timp, de la trimişii săi tainici, ştirea că armata din Brundisium şi veteranii colonizaţi sînt furioşi pe Antonius că nu se interesează de asasinarea lui Cezar şi totodată îl asigurau că ei îl vor sprijini cît le va sta în putinţă. Din această pricină Antonius plecă la Brundisium. Cezar temîndu-se că

tăi său să-i dea ostaşi pentru o armată personală. Şi întradevăr, el convinse mai întîi Galatia, apoi Casilinum, colonii situate la nord şi la sud de Capua.

Dînd cîte cinci sute de drahme de om, îşi adună zece mii de ostaşi, care nu erau însă nici complet înarmaţi, nici orînduiţi după unităţi, ci erau grupaţi cu toţii sub un singur steag, întocmai unei gărzi personale. Cînd cetăţenii Romei^ care se temuseră mai degrabă de sosirea lui Antonius însoţit de armată, aflară că şi Cezar vine cu altă armată, unii din ei se înfricoşară mai tare, alţii se bucurară sperînd că vor putea să folosească pe Cezar împotriva lui Antonius, iar alţii, care îi văzuseră împăcîndu-se pe Capitoliu, socoteau că tot ce se întîmplă este făţărnicie şi un joc ca, adunîndu-şi armată, să se sprijine reciproc: Antonius să ajungă stăpîn absolut, iar Cezar să se răzbune pe ucigaşi.

XLI. în această învălmăşeală generală, tribunul poporului Canutius, care era duşman al lui Antonius şi din această pricină devenise prieten al lui Cezar, ieşi întru întîmpinarea acestuia şi aflîndu-i intenţia, anunţă poporului că Cezar soseşte ca duşman făţiş al lui Antonius şi dacă ei se tem că Antonius va ajunge tiran, trebuie să-şi dea sprijinul lor lui Cezar, deoarece pentru moment nu dispun de altă armată. După această declaraţie, îl aduse în oraş pe Cezar, care cantonase în tabără, lîngă templul lui Marte, la o depărtare de cincisprezece stadii. Cum intrară în oraş, Cezar se duse la templul Dioscurilor pe care soldaţii săi îl înconjurară, avînd asupra lor pumnale ascunse. Aici vorbi mai întîi Canutius împotriva lui Antonius. Iar Cezar aminti de tatăl său şi de suferinţele ce le îndură din partea lui Antonius şi de teama căruia pentru paza sa personală şi-a adunat această armată. De altfel, adăugă el, va fi un servitor devotat al patriei, pe care e gata s-o slujească şi acum împotriva lui Antonius.

XLII. După ce Canutius vorbi astfel şi împrăştie adunarea, armata, care crezuse tocmai contrariul, că a venit pentru a împăca pe Cezar cu Antonius — sau cel

Antonius, care odinioară le fusese comandant, iar acuma era consul. Unii din soldaţi cereau să se întoarcă acasă* pretextînd că vor să se armeze, deoarece nu s-ar simţi bine cu alte arme decît cu ale lor proprii. Alţii însă, spuneau* adevărul.

Cezar era în mare încurcătură, văzînd că a ieşit tocmai pe dos decît cele ce plănuise. Sperînd totuşi că-i va cîştiga mai curînd cu vorba bună decît cu forţa, cedă pretextelor lor şi-i trimise pe unii pentru a-şi lua armele, iar pe alţii pur şi simplu acasă. Apoi, ascunzîndu-şi supărarea, îi. lăudă pe toţi pentru că l-au însoţit şi le făcu noi daruri; lefăgădui de asemenea recompense şi mai bogate, spunînd că la caz de nevoie va apela la ei mai mult în calitate declienţi prieteni[41] decît ca ostaşi.

Prin aceste cuvinte se înduplecară să rămînă cu el doar o mie sau trei mii din cei zece mii; asupra cif rei, părerile sînt împărţite. Ceilalţi plecară imediat. Dar îndată îşi aduseră aminte de muncile obositoare ale agriculturii, de cîştigurile serviciului militar, de făgăduielile lui Cezar, de uşurinţa cu care au admis să renunţe la cele ce voiau, de dovezile de recunoştinţă pe care le primiseră şi pe caresperau să le primească. Cum plebea e schimbăcioasă, se răzgîndiră şi, pentru a găsi un pretext frumos, se înarmară şi se întoarseră la Cezar. Octavius însă, avînd la el alte sume de bani, cutreiera Ravenna şi toate ţinuturile din apropiere,, recrutînd ostaşi peste ostaşi pe care-i trimitea pe toţi la? Arretium[42].

XLIII. Lui Antonius îi sosiră între timp la Brundisium patru din cele cinci legiuni din Macedonia. Soldaţii îi imputară că n-a răzbunat asasinarea lui Cezar şi îl lăsază să se urce la tribună fără a-l chema, crezînd că în primul rînd[7] Antonius se va dezvinovăţi în faţa lor de această atitudine. Dar Antonius, supărat de tăcerea lor, nu se stăpîni şi îi ocărî pentru lipsă de recunoştinţă, deoarece aduşi de el în Italia, în loc să fie trimişi în Persia, nu-i aduseseră mulţumirile lor. îi mai certă şi pentru faptul că nu aduc ei; singuri de bunăvoie la el oamenii trimisi

pe aceştia îi va descoperi el însuşi, iar armata o va duce în Gallia, provincia îmbelşugată care i s-a atribuit şi va <lărni fiecărui ostaş prezent o sută de drahme. Ostaşii rîseră de zgîrcenia lui şi cînd Antonius se mînie făcură şi mai mare gălăgie şi se împrăştiară. Antonius se sculă în picioare şi spuse numai atît! „O să vă învăţ eu să ascultaţi![66]

Cerînd apoi de la tribuni numele răzvrătiţilor — căci în armatele romane e notat în dreptul numelui fiecărui ostaş purtarea sa — trase după legea marţială la sorţi, dar nu execută după obicei cîte unul din zece, ci numai cîţiva din grupurile de zece, sperînd că prinh-o astfel de procedură îi va speria pe ceilalţi. Numai că soldaţii nu se înfricoşară, ci se înfuriară şi mai tare nutrind sentimente de ură.

XLIV. Văzînd acestea, oamenii trimişi de Cezar ca să-i corupă răspîndiră atunci foarte multe manifeste în tabără, îndemnîndu-i ca, în amintirea primului Cezar, să schimbe zgîrcenia şi cruzimea lui Antonius cu darurile îmbelşugate ale lui Cezar cel tînăr, .pe care ei trebuie numai să-l ajute. Antonius căută să pună mîna pe aceşti emisari, promiţînd premii mari denunţătorilor şi ameninţînd pe cei care-i vor tăinui. Dar neprimind pe nici unul dintre ei, se înfurie şi mai mult, crezînd că proprii săi ostaşi îi ascund.

Cînd află despre cele realizate de Cezar în colonii şi la Roma, se îngrijoră. Prezentîndu-se din nou în faţa armatei, spuse că îi pare rău de cele ce s-au întîmplat cîtorva soldaţi, dar acestea au avut loc tocmai pentru respectarea disciplinei militare, deşi legea condamna mai mulţi. Ei ştiu doar bine că Antonius nu este nici crud, nici zgîrcit: „Dar în lături cu mînia! S-a sfîrşit cu greşelile şi cu pedepsele ! în privinţa celor o sută de drahme, am dat ordin să vi se dea nu ca un dar, deoarece aceasta nu se potriveşte cu soarta norocoasă a lui Antonius, ci mai degrabă ca un salut cu prilejul primei noastre întîlniri. Şi în această privinţă însă, ca şi în toate celelalte, datoria voastră este de a vă spune disciplinei strămoseşti şi militare[66]

Iar soldaţii se liniştiseră, fie părîndu-le rău, fie din teamă. Totuşi Antonius schimbă pe ofiţeri, fie că era încă furios din pricina răzvrătirii, fie din motive de suspiciune. Faţă de ceilalţi ostaşi se arăta însă prietenos de cîte ori i se oferea prilejul, şi-i trimise pe unităţi la Ariminum[43], alegînd pentru aceasta drumul de pe ţărmul mării.

XLV. El însuşi, alegîndu-şi o cohortă praetoriană[44] dintre oamenii cei mai buni prin calităţile lor fizice şi prin caracterul lor, plecă la Roma cu gîndul ca de aci să se îndrepte spre Ariminum. Antonius intră în oraş cu mare alai, lăsînd unitatea de cavalerie în faţa zidurilor Romei[45] dar înconjurat de soldaţi în ţinută de campanie, care îi păziră peste noapte casa prin posturi înarmate; acestora li se dădură parole şi posturile fură repartizate pe secţii întocmai ca într-o tabără. Convocînd senatul, cu intenţia de a se plînge de faptele lui Cezar, cînd era gata să intre în adunare se anunţă că una dintre cele patru legiuni, cea care era denumită Martiana a trecut în timpul .marşului de partea lui Cezar. Şi în timp ce zăbovea la intrare din cauza încurcăturii la care ajunsese, i se aduce vestea că şi legiunea numită a patra a trecut, întocmai ca şi Martiana, de partea lui Cezar. Turburat peste măsură, Antonius intră totuşi în senat; ca şi cum ar fi fost chemat în alt scop, vorbi puţin. Din senat alergă imediat la ieşirea din Roma şi porni de-a dreptul spre oraşul Alba[46], spre a recîştiga pe cei care-l părăsiseră. Primit însă cu aruncături de suliţi de pe zidurile oraşului, se întoarse din drum şi trimise celorlalte legiuni cîte cinci sute de drahme[47] de cap de om. Cu oamenii pe care-i avea în jur, Antonius se îndreptă spre Tibur[48], în ţinuta purtată de obicei de cei ce pleacă la război. Războiul era ca şi izbucnit — mai ales după ce nici Decimus nu voia să cedeze Gallia.

XLVI. Pe cînd se găsea în acest oraş, aproape întreg senatul, cei mai mulţi dintre cavaleri şi cei mai de seamă cetăţeni din popor veniră, în cinstea lui Antonius, la Tibur. Aceştia îl găsiră luînd jurămîntul de credinţă de la ostaşii pe care-i avea cu sine şi de la veteranii

voie jurămînt că vor păstra lui Antonius prietenie şi credinţă. Aşa încît te întrebai mirat cine mai erau aceia care nu de mult îl batjocoreau p6 Antonius în adunarea convocată de Cezar.

Astfel Antonius a fost condus cu alai strălucit la Ariminum de unde începe teritoriul Galliei. Armata sa consta, în afară de cei proaspăt recrutaţi, din trei legiuni care îi fuseseră trimise din Macedonia, (căci îi sosise şi restul armatei) şi dintr-o legiune de veterani care, deşi mai în vîrstă păreau totuşi să fie cam de două ori mai buni decît cei proaspăt recrutaţi. Aşadar Antonius avea la dispoziţia sa patru legiuni, formate din oameni antrenaţi, cu tot personalul auxiliar[49] care de obicei însoţeşte trupa, apoi garda sa personală şi cei recrutaţi de curînd. Lepidus care avea în Spania patru legiuni, Asinius Pollio cu două şi Plancus[50] cu trei, pe care le avea în Gallia transalpină, se părea că vor sta de partea lui Antonius.

XLVII. Cezar, de asemenea, avea două legiuni de prima mînă — şi anume cele care trecuseră la el de la Antonius — una din oameni proaspăt recrutaţi şi două de veterani care nu erau complete nici ca număr, nici ca echipament, fiind întregite cu recruţi. Toate aceste unităţi le c'oncentră la Alba, de unde trimisese senatului o scrisoare. Senatul arăta acum iarăşi mare bucurie faţă de acţiunile lui Cezar, aşa că, nedumerit, trebuia să te întrebi care au fost aceia care mai înainte vreme susţineau pe Antonius. Se întrevedea totuşi părerea de rău că legiunile n-au trecut de partea senatului, ci a lui Cezar. Exprimîndu-şi totuşi aprobarea pentru legiuni şi pentru Cezar, senatorii adăugară că în foarte scurt timp vor da un decret asupra felului cum trebuie să se procedeze — de îndată ce noile autorităţi vor intra în funcţiune. Era limpede că senatul avea de gînd să întrebuinţeze legiunile amintite împotriva lui Antonius. Senatul, neavînd o armată proprie şi neputînd să-şi recruteze una fără învoirea consulilor, amînă totul pînă la intrarea în funcţie a noilor autorităţi[51].

XLVIII. Armata îi aduse lui Cezar lictori purtători de

ia comanda războiului şi a lor proprie, fiind deprinşi din totdeauna să asculte de un comandant. Cezar îşi exprimă mulţumirea pentru cinstea ce i se aducea, dar trecu întreaga chestiune senatului. Şi cum soldaţii voiau să plece pentru aceasta în grup la Roma îi opri şi la fel nu permise nici delegaţilor lor să se ducă, deoarece, zicea el, „senatul va decide acest lucru din proprie iniţiativă, şi aceasta cu atît mai mult după ce va vedea atitudinea voastră de prietenie faţă de mine şi ezitarea mea“.

în timp ce oştirea se împrăştie cu greu, iar comandanţii îl acuzară pe Cezar de desconsiderare faţă de ei, Cezar se desvinovăţi în faţa lor, explicîndu-le că senatul nu-i este binevoitor din prietenie faţă de el, ci de frica lui Antonius şi din pricină că nu are o armată proprie pe care să se bizuie; „pînă vom înlătura noi pe Antonius, şi vom pedepsi pe ucigaşii lui Cezar, prietenii şi rudele senatorilor vor aduna o forţă armată pentru aceştia. înţelegînd toate acestea, mă prefac şi eu că le stau la dispoziţie. Deci să nu descoperim noi înşine cei dintîi prefăcătoria noastră! Căci dacă noi preluăm comanda funcţiei ce-mi acordaţi, ei vor numi acest act semeţie şi violenţă, pe cînd dacă ne vom arăta modeşti, o vor da-o ei singuri, de frică să n-o primesc de la voi[44].

După aceste cuvinte, Cezar privi la manevrele celor două legiuni care părăsiseră de bună voie pe Antonius şi care, aşezîndu-se una în faţa celeilalte, executau toate acţiunile ce se petrec într-o luptă adevărată, fără cruţare, ferindu-se doar să nu se ucidă. Cezar se desfătă privind acest spectacol şi folosind bucuros prilejul dărui fiecărui soldat alte cinci sute de drahme şi le mai promise, în cazul cînd va fi război, după biruinţă cîte cinci mii de drahme. Astfel se asigura Cezar de stăpînire asupra mercenarilor săi, prin risipă de daruri.

XLIX. Aceste evenimente se petreceau în Italia. în Gallia, Antonius îi ceru lui Decimus ca, ascultînd de voinţa poporului şi cruţîndu-se pe sine, să plece în Macedonia. Acesta îi trimise în schimb scrisoarea primită de la senat, cu răspunsul că, el nu are nici un

inţei senatului[66]. Iar cînd Antonius îi stabili un termen după expirarea căruia îl va trata ca inamic, Decimus îl sfătui să fixeze pentru sine acest termen, dar cît mai îndepărtat, pentru ca să nu devină prea -curînd inamic al senatului.

Deşi putea să-l bată uşor pe Decimus, deoarece se găsea la cîmp deschis, Antonius se hotărî totuşi să pornească mai întîi asupra oraşelor. Acestea îl primeau fără împotrivire. Decimus, temîndu-se atunci că nu va mai putea avea intrare nici în Oraş, plăsmui o scrisoare, ca din partea senatului, prin care era rechemat la Roma împreună cu armata. El pomi cu armata pe drumul spre Italia, toate oraşele primindu-l ca pe unul care avea să plece mai departe, pînă ce ajunse la Mutina[53], un oraş bogat. Aici dădu ordin să se încuie porţile şi să se confisce toate proviziile cetăţenilor pentru hrana armatei, să se taie toate vitele, iar carnea să fie pusă la sare; acestea toate le făcea de teama unui asediu de lungă durată. Aşa aştepta acuma Decimus pe Antonius.

Armata sa era alcătuită dintr-un mare număr de gladiatori şi din trei legiuni de ostaşi, dintre care una era de recruţi fără experienţă, două însă alcătuite din oameni care făcuseră şi mai înainte campania sub comanda lui, şi-i erau foarte devotate. Antonius înaintă furios împotriva lui şi înconjură Mutina cu şanţuri si ziduri. Decimus era astfel asediat.

L. La Roma, în ziua întîia a anului nou[54], consulii noi aleşi Hirtius[55] şi Pansa[56] convocară senatul chiar în incinta templului[57] spre a delibera asupra lui Antonius, îndată după aducerea jertfelor. Cicero şi prietenii lui erau de părere că Antonius trebuie decretat imediat duşman, deoarece a ocupat Gallia cu armele, împotriva voinţei senatului, pentru a o transforma într-un bastion împotriva patriei şi deoarece a adus în Italia armata care i se încredinţase ca să lupte împotriva tracilor. Ei mai adăugau că, la fel ca Cezar, Antonius pregăteşte un nou plan dictatorial, lăsîndu-se înconjurat în public la Roma de un număr atît de mare de comandanţi — iar în

portă mult mai semeţ decît s-ar cuveni unui slujbaş al ţării ales pe un an.

Lucius Piso însă, care era procuratorul lui Antonius pe timpul absenţei sale — unul din cei mai eminenţi cetăţeni romani — precum şi toţi aceia care împărtăşeau opinia lui Pisp, fie din consideraţie pentru el sau pentru Antonius, fie din proprie convingere, socoteau că Antonius trebuie chemat mai întîi în judecată, deoarece nu este în obiceiul pămîntului de a condamna pe cineva nejudecat şi nici nu se cuvine de a proceda astfel astăzi împotriva unuia care ieri a fost consul şi căruia în repetate rînduri i s-au adus multe laude, atît de alţii cît şi de Cicero însuşi.

Şedinţa senatului se tărăgăni pînă se înnoptă, din pricina numărului aproape egal de voturi. A doua zi, în zori, se adunară iarăşi în senat pentru continuarea dezbaterii aceleiaşi chestiuni. Aci, sub presiunea lui Cicero şi a partizanilor săi, Antonius ar fi fost declarat duşman al patriei dacă unul din tribunii poporului, şi anume Salvius, n-ar fi cerut amînarea votului pentru ziua următoare. Cînd cineva dintre demnitarii statului opune veto-ul său, întotdeauna opunerea sa este valabilă.

LI. Partizanii lui Cicero se năpustiră atunci împotriva lui Salvius cu injurii grosolane şi violente şi alergînd afară la popor îl aţîţau împotriva lui, chemîndu-l să dea socoteală în faţa acestuia. Salvius voia tocmai să iasă, fără a fi înfricoşat, cînd senatul îl opri, de teamă să nu schimbe atitudinea poporului, amintindu-i iarăşi de Antonius. Senatorii ştiau prea bine că voiau să condamne fără judecată un bărbat de seamă şi că Gallia îi fusese atribuită lui Antonius de adunarea poporului. Dar îngrijoraţi de soarta ucigaşilor, erau plini de mînie împotriva lui Antonius care, cel dintîi după amnistie, pusese la cale mişcări împotriva lor. Iată deci pricina pentru care senatorii voiau să-l întrebuinţeze pe Cezar împotriva lui. Şi deşi Cezar ştia acest lucru, prefera

Senatoriiîşi amînară votul în urma veto-ului tribunului poporului, dar totuşi hotărîră să-l laude pe Decimus că n-a cedat Gallia lui Antonius, să încredinţeze lui Cezar, alături de consulii Hirtius şi Pansa, comanda comună asupra armatei pe care el o are recrutată şi să i se ridice o statuie aurită; Cezar putea de asemenea să-şi dea votul alături de foştii consuli şi să candideze la însăşi magistratura consulatului cu zece ani înainte de termenul legal; celor două legiuni care trecuseră de la Antonius la dînsul avea să li se plătească din vistieria statului, după cîştigarea victoriei, atîta cît Cezar făgăduise că le va da.

După luarea acestor hotărîri, şedinţa senatului fu ridicată în credinţa că Antonius va înţelege în fapt că este declarat duşman al patriei şi că tribunul poporului nu va mai opune a doua zi veto-ul său. Dar mama lui Antonius şi soţia şi fiul lui, încă adolescent, precum şi rudele şi prietenii lui alergară toată noaptea pe la casele senatorilor cu vază, rugîndu-se în favoarea lui, iar în zorii zilei îi întîmpinau pe cei ce mergeau la senat, aruncîndu-se cu bocete şi vaiete la picioarele lor şi văicărindu-se în haine negre la porţile Curiei[58]. Mulţi se înduioşaseră de vorbele şi de înfăţişarea lor, cît şi de schimbarea aceasta atît de neaşteptată. Cicero, temîndu-se de rezultatul final, ţinu următoarea cuyîntare senatului:

LII. „Ceea ce trebuia să hotărîm în privinţa lui Antonius, am hotărît ieri. Căci prin însuşi faptul că am decernat onoruri vrăjmaşilor lui, l-am declarat a fi duşmanul patriei. Salvius, singurul care s-a împotrivit voinţei noastre, e sau mai priceput decît noi toţi, sau face aceasta din prietenie, sau într-adevăr din necunoaşterea situaţiei. Dar mare ruşine va fi pentru noi dacă pînă la urmă, dreptatea fiind de partea lui, vom părea cu toţii a fi mai nepricepuţi decît el, unul singur. Dacă nu va fi cum a vrut el, ruşinea va fi a lui, fiindcă pune prietenia lui personală mai presus de interesele publice. Dacă însă nu cunoaşte starea de azi a

de numeroşi şi avînd atîta prestigiu, superiori lui Salvius şi ca vîrstă şi ca experienţă, credem că Antonius trebuie condamnat. Căci atunci cînd e vorba de votare în adunări sau de procese, dreptatea e totdeauna de partea majorităţii.

Dar dacă el mai doreşte să afle şi acum învinuirile ce i s-aduc lui Antonius, le voi arăta pe scurt pe cele mai importante, spre aducere aminte. După moartea lui Cezar, Antonius a pus mîna pe banii noştri[59]. După ce a obţinut de la noi provincia Macedonia, a pătruns în Gallia fără aprobarea noastră. Armata pe care o trimise împotriva tracilor, în loc s-o ducă în Tracia, a adus-o împotriva noastră în Italia. Cerîndu-ne în mod viclean aprobarea pentru amîndouă aceste fapte şi neprimind-o, el totuşi le-a înfăptuit pe proprie răspundere. La Brundisium a adunat în jurul său o cohortă praetoriană şi la Roma, ziua-n amiaza mare, oameni înarmaţi îl escortau, iar noaptea făceau de pază primind parole,. Apoi şi-a adus din Brundisium la Roma întreaga armată, dorind să înfăptuiască mai repede ceea ce Cezar numai plănuise. Cînd tînărul Cezar s-a grăbit să-l întîmpine cu altă armată, de frică s-a îndreptat spre Gallia ca spre un loc potrivit pentru a porni atacul împotriva noastră, căci şi lulius Cezar tot de-acolo a pornit şi a ajuns să ne guverneze ca tiran.

LIII. Terorizînd[60] în aceste scopuri armata, ca nu cumva să ezite în faţa vreunui ordin ilegal de-al lui, a dat poruncă să se tragă la sorţi pentru a fi executaţi oameni care nu s-au răsvrătit şi nici n-au părăsit în timpul luptelor posturile sau linia de bătaie. Căci numai pentru aceste fapte legea războiului a fixat o atît de crudă pedeapsă, aplicată chiar în aceste cazuri numai de puţini comandanţi, după ce multă vreme au tot chibzuit, în situaţiile cele mai primejdioase şi siliţi de nevoie. Antonius în schimb a trimis la moarte cetăţeni pentru o vorbă sau pentru că au rîs, fără ca ei să fi fost dovediţi că merită pedeapsa capitală, ci pur şi simplu după ce au fost traşi la sorţi. De aceea, cei care au putut au fugit de la el, şi voi aţi votat pentru ostaşi

nedreptăţile lui, năvălesc ca duşmani în provincia voastră[61] şi asediază armata, voastră şi pe comandantul vostru căruia voi îţi daţi ordin să rămînă în Gallia, iar Antonius îi porunceşte s-o părăsească. Cum stăm atunci? Oare să-l mai declarăm pe Antonius duşman? Sau Antonius este acum în plin război cu noi? Şi toate acestea scumpul nostru tribun nu le ştie încă. Şi va continua poate să nu le ştie, pînă ce va cădea Decimus, iar provincia aceasta, atît de mare şi vecină cu noi şi o dată cu provincia şi armata lui Decimus, vor spori speranţele ce Antonius le nutreşte împotriva noastră. Poate că abia atunci tribunul poporului, pe cît se pare, îl va declara duşman public pe Antonius, cînd acesta va fi devenit mai puternic decît noi[U62].

LIV. Cînd Cicero rostea încă aceste cuvinte, prietenii lui făceau fără încetare o gălăgie aşa de mare, încît nimeni nu mai avea putinţa să ia cuvîntul împotriva celor spuse de orator, pînă ce însuşi Piso se ridică şi atunci restul senatului se linişti din respect faţă de persoana lui, iar partizanii lui Cicero încetară să vocifereze. Iar Piso vortyi precum urmează : „Legea, onoraţi senatori, cere ca cel acuzat să audă el însuşi acuzarea şi poate să fie judecat de-abia după ce se va asculta şi apărarea ce şi-o va face. Pentru aceasta îl chem martor pe însuşi Cicero, cel mai mare orator.

Dar de vreme ce n-are curajul· să acuze pe Antonius cînd este de faţă şi îi aduce, în lipsa lui, nişte învinuiri spunînd că sînt cele mai grave şi mai temeinicite dintre toate, eu m-am ridicat pentru a arăta printr-un răspuns, cît se poate de scurt, că ele sînt neîntemeiate.

Cicero susţine că Antonius şi-a însuşit, după moartea lui Cezar, tezaurul public. Pentru aceasta legea îl declară hoţ, nu duşman public, şi-l condamnă după procedura ştiută la o anumită pedeapsă.

Dar Brutus l-a acuzat în public pe Cezar, îndată după ce l-a dmorît, că a delapidat avutul public şi a lăsat vistieria goală. Nu mult după aceea, Antonius a făcut propunerea să se înceapă o anchetă, iar voi aţi primit

să aducă împotriva lui Antonius o dovadă despre acest furt. Aceasta am avut de spus în privinţa banilor.

LV. Comanda asupra Galliei nu noi i-am dat-o lui Antonius, ci poporul printr-un plebiscit, fiind de faţă însuşi Cicero, în acelaşi fel în care s-au dat adeseori şi alte provincii, ca şi odinioară aceeaşi provincie lui Cezar. în acel plebiscit s-a luat hotărîrea că dacă la sosirea lui Antonius Decimus Brutus nu-i cedează provincia acordată, să se războiască cu el şi pentru asta avea voie să îndrepte armata spre Gallia în contra răzvrătitului, în loc s-o ducă împotriva tracilor care nu se mişcă încă. Dar Cicero nu-l socoteşte duşman al patriei pe Decimus care ridică armele împotriva legii, ci pe Antonius care are legea de partea sa. Dacă Cicero învinovăţeşte plebiscitul, îi învinovăţeşte pe cei ce l-au votat; pe aceştia trebuia să-i convingă să nu-l voteze în loc să-i insulte după ce mai înainte avusese aceeaşi părere cu ei. Şi nici nu se cuvenea ca provincia să fie încredinţată lui Decimus, cel urmărit de popor pentru crimă, şi în schimb să i se refuze lui Antonius ceea ce poporul i-a acordat. Căci nu este lucru cuminte să te învrăjbeşti cu poporul, mai ales în vremuri atît de primejdioase şi nici să uiţi că faptul în sine, de a judeca cine este prieten sau duşman al patriei, aparţinea mai înainte vreme poporului. După legile din vechime, singur poporul este suveran de a decide pacea sau războiul. Din aceste drepturi poporul n-ar ceda nimic şi nici nu s-ar mai arăta mînios dacă ar dobîndi un conducător.

LVI. Dar Antonius a ucis cîţiva ostaşi! Da, i-a ucis, în calitatea sa de comandant suprem ales în această funcţie prin voturile noastre. Şi nici un comandant suprem n-a dat vreodată socoteală pentru astfel de fapte. Căci cei ce au făcut legile nu au crezut că e în interesul statului ca un comandant să fie tras la răspundere de soldaţii săi. Şi nimic nu este mai rău într-o armată decît lipsa de disciplină, din cauza căreia chiar dacă unii au ieşit învingători, au fost totuşi ucişi,* fără

zîndu-l de omucidere, îl declară duşman al patriei, în loc să propună pedepsele fixate prin lege pentru ucigaşi.

Cît de nesupusă îi era armata lui Antonius şi cu cîtă impertinenţă se răzvrătea o dovedesc cele două legiuni care l-au părăsit. Voi aţi decretat punerea lor sub comanda lui Antonius şi ele, împotriva tuturor legilor militare, au dezertat, dar nu la voi ci la Cezar, fapt pe care Cicero l-a lăudat, propunînd ieri ca soldaţii să fie răsplătiţi din vistieria statului. Fie ca acest exemplu să nu vă pricinuiască cîndva mare durere!

Dar pe Cicero duşmănia l-a dus la contrazicere cu sine însuşi. El îi reproşează lui Antonius pofta de tiranie şi în acelaşi timp uciderea ostaşilor, cînd ştiut este că cei ce uneltesc împotriva statului nu pedepsesc pe ostaşi, ci le arată multă grije pentru a le cîştiga simpatiile. Şi deoarece nu s-a sfiit să înfiereze ca tiranică guvernarea cu puteri depline a lui Antonius după moartea lui Cezar, hai să cercetez şi aceasta în amănunt.

LVII. Pe cine a ucis Antonius, ca tiran, fără judecată, el care acuma este în primejdia de a fi condamnat fără judecată? Pe cine a exilat din oraş? Pe cine l-a defăimat în faţa noastră? Sau se arăta el cumva într-un fel faţă de fiecare în parte şi complota totodată împotriva tuturora? Cînd, Cicero? Cînd a propus amnistie pentru cele întîmplate? Cînd a depus proiectul de lege ca nimeni să nu fie urmărit din pricina uciderii lui Cezar, sau cînd a propus să se facă o cercetare asupra cheltuielilor publice? Sau cînd l-a rechemat pe Pompei cel tînăr, fiul lui Pompei al vostru, din exil şi i-a restituit moştenirea părintească din vistieria statului? Sau cînd l-a prins pe falsul Marius uneltind împotriva statului şi l-a pedepsit cu moartea şi cînd voi l-aţi aplaudat atunci cu toţii? Este oare singura faptă pe care Cicero n-a atacat-o din pricina voastră? Sau cînd a depus legea ca nimeni să nu facă vreo propunere în privinţa dictaturii, nici s-o voteze, dacă nu vrea să rişte a fi ucis de oricine-l întîlneşte, fără ca ucigaşul să fie pedepsit?

oraş după moartea lui Cezar, timp nu prea îndepărtat, cînd poporul urmărea pe ucigaşi iar voi trăiaţi cu îngrijorare în aşteptarea celor ce se vor întîmpla. Dacă ar fi avut gînduri rele, ce moment mai potrivit decît acesta putea să prindă? Se va spune: Antonius nu era destul de tare faţă de adversari.

— Cum adică? Nu era el singur stăpîn pe administraţia statului, după ce Dolabella a plecat în Siria? Nu ţinea în oraş, gata pentru orice eventualitate, armata pe care i-am dat-o noi? Nu patrula noaptea cu gărzile sale oraşul?

— Da, dar nu trebuia să fie păzit noaptea de uneltirile adversarilor săi? Nu prezenta un motiv destul de puternic pentru aceasta asasinarea lui Cezar, care i-a fost prieten şi ocrotitor şi peste măsură iubit de popor? Şi nu se adăuga la aceasta alt motiv, personal, fiind ameninţat cu moartea de aceiaşi oameni care-l asasinaseră pe Cezar? Dintre aceştia n-a ucis însă nici n-a surghiunit pe nimeni, ci i-a iertat cît i-a îngăduit demnitatea sa şi nu s-a împotrivit, din invidie, ca să li se atribuie provincii. Iată, senatori, care sînt cele mai importante şi mai netăgăduite învinuiri ale lui Cicero împotriva lui Antonius.

LVIII. Dar deoarece, pe lîngă învinuiri, se mai ivesc şi presupuneri că Antonius ar fi avut de gînd să pornească cu armata sa împotriva Oraşului, dar că s-a temut s-o facă, deoarece Cezar cel tînăr l-ar fi ocupat înaintea lui cu altă armată, întreb: cum stau lucrurile? cu o presupusă intenţie poate fi cineva înfierat ca duşman al patriei, pe cînd cel ce-a intrat de fapt în oraş şi şi-a aşezat tabăra lîngă noi fără nici o atribuţie oficială, nu e socotit duşman al patriei? Şi dacă Antonius voia să pornească, cum de n-a sosit? Sau avînd treizeci de mii de ostaşi disciplinaţi s-a temut de cei trei mii din jurul lui Cezar, neînarmaţi, nedisciplinaţi, veniţi la Cezar numai spre a mijloci o împăcare cu Antonius şi care l-au părăsit de îndată ce au înţeles că Cezar e pornit pe luptă? Iar dacă Antonius s-a temut să vină cu treizeci de mii de oameni, cum a putut veni numai cu o

cîte laude n-a risipit Cicero pentru administraţia şi pentru virtuţile lui!. Dar cum putea Antonius, el însuşi, dacă avea astfel de intenţii, să lase în urmă drept ostateci pe cei ce se află astăzi în faţa senatului, adică pe mama, pe soţia şi pe copilaşul său, care acuma plîng şi se tem nu din pricina actelor politice ale lui Antonius, ci din teama atotputerniciei adversarilor lui?

LIX. Tot ce v-am spus pînă acuma a fost o probă de apărare a lui Antonius şi de nestatornicia lui Cicero. Vreau să adaug un îndemn pentru cei cu mintea la locul ei: să nu păcătuiască nici faţă de popor, nici faţă de Antonius şi să nu aducă asupra comunităţii noastre duşmănii şi primejdii, acuma cînd statul e încă bolnav şi are nevoie de oameni care să-l ajute cu hotărîre. Să se întocmească apoi în oraş, înainte de a se urzi vreo mişcare a celor dinafară, o forţă armată destul de puternică şi abia atunci să vă îndreptaţi atenţia la tot ce poate fi primejdios din vreo parte sau din alta şi să chemaţi în judecată pe cine credeţi că este în stare a executa hotărîrile.

Cum vor lucrurile? De hatîrul şi de dragul poporului trebuie să lăsăm pe Antonius la conducerea Galliei, să-l chemăm încoace pe Decimus cu cele trei legiuni ce le are şi să-l trimitem după sosirea sa în Macedonia, reţinînd legiunile la Roma. Dacă şi cele două legiuni care l-au părăsit pe Antonius au trecut de partea noastră, cum susţine Cicero, să le poruncim şi acestora să vie de la Cezar în oraş. Astfel, avînd cinci legiuni la dispoziţia noastră, am putea hotărî şi realiza pe deplin tot ce este necesar, fără a depinde de nimeni în nădejdile noastre.

LX. Am vorbit pînă acuma pentru cei ce mă ascultă fără invidie şi fără să fie porniţi pe ceartă. Iar pe cei care fără a cerceta şi fără a se gîndi încearcă să vă tulbure, minaţi de duşmănie personală şi de poftă de ceartă, îi sfătuiesc să nu fie judecători pripiţi şi să nu pornească cu ură împotriva unor bărbaţi cu vază, întocmind oştiri destul de mari pentru a-i sili să facă război contra voinţei lor. Să şi aducă aminte de Marcus

mate şi oferindu-ne condiţii de pace cît se poate de avantajoase, l-am declarat în mod pripit duşman al patriei, şiabia atunci l-am silit de fapt să devină inamic. în sfîrşit, să se poarte cu multă atenţie faţă de popor, care nu de mult a atacat pe ucigaşii lui Cezar, ca să nu se pară că numai pentru a-i face în ciudă atribuim unora guvernarea anumitor provincii şi că lăudăm pe Decimus pentru că zădărniceşte o lege votată de popor, iar pe Antonius îl declarăm duşman al patriei pentru că a primit Gallia de la popor. Acestea sînt consideraţiile pe care cei cu judecată dreaptă trebuie să le cîntărească bine, iar cei ce sînt încă în rătăcire să chibzuiască, iar consulii şi tribunii poporului trebuie să fie cu şi mai mare grijă faţă de stat, care se găseşte în primejdie[4463].

LXI. Aceasta a fost cuvîntarea lui Piso în apărarea lui Antonius: în ea se împerechea dezaprobarea cu intimidarea. Şi evident, lui trebuie să i se atribuie meritul că Antonius n-a fost declarat duşman al patriei. Piso nu izbuti totuşi în propunerea de a i se lăsa lui Antonius guvernarea Galliei. Prietenii şi rudele ucigaşilor lui Cezar au zădărnicit această hotărîre, de teamă că după înlăturarea cauzelor unui război, Antonius, împăcîndu-se cu tînărul Cezar, va urmări pe asasini. De aceea şi stîmeau neîncetat neînţelegerea dintre Cezar şi Antonius. .

S-a hotărît deci să i se ceară lui Antonius să primească Macedonia în locul Galliei. Cu întocmirea celorlalte porunci şi trimiterea lor printr-o delegaţie la Antonius l-au însărcinat, fie din nesocotinţă, fie din intenţie, pe Cicero. Acesta, schimbînd sensul hotărîrii, le întocmi în modul următor: „Antonius să se îndepărteze imediat de Mutina, lăsînd Gallia sub comanda lui Decimus; să se retragă, într-un anumit timp, dincoace de rîul Rubicon, care desparte Italia de Gallia şi să aştepte de la senat hotărîrile luate în privinţa persoanei sale.

Astfel redactă Cicero poruncile senatului, cu vrăjmăşie şi tocmai pe dos de cum se hotărîse, mînat nu atît de duşmănia sa care era destul de mare[64], ci după

şi pierzania lui Cicero. Aducîndu-se în acelaşi timp rămăşiţele pămînteşti ale lui Trebonius şi cunoscîndu-se mai îndeaproape batjocura criminală ce s-a făcut cu el, senatul declară fără multă greutate şi pe Dolabella duşman al patriei.

LXII. Mandatarii trimişi la Antonius, ruşinîndu-se de felul neobişnuit în care erau întocmite poruncile senatului, i le predată fără nici o vorbă. Iar Antonius, înfuriat peste măsură pe senat şi pe Cicero, izbucni în invective: „Mă miră, spunea el, că senatorii socotesc pe Cezar care şi-a cîştigat atîtea merite pentru statul roman, un tiran care voia să ajungă rege, iar pe Cicero nu-l socotesc astfel. Cu toate că Cezar l-a avut în mînă ca prizonier de război şi nu l-a ucis, Cicero preferă acuma în locul prietenilor acestuia pe ucigaşii lui. Pe Decimus îl ura cît timp a fost prieten al lui Cezar, iar acum, cînd a devenit unul din asasini, îl iubeşte ; îl favorizează pe cel ce n-a primit de la nimeni Gallia după moartea lui Cezar şi combate pe cel care a primit-o de la popor. Votează premii acelora dintre legiunile încredinţate comandei mele, care s-au răzvrătit şi nu celor ce mi-au rămas credincioase, slăbind astfel disciplina ostăşească, nu atît în paguba mea, cît în cea a statului. A acordat ucigaşilor lui Cezar amnistie, la care am consimţit şi eu din consideraţie pentru doi bărbaţi onorabili. Pe Antonius şi pe Dolabella îi declară însă duşmani ai patriei, deoarece vrem să păstrăm ceea ce ni s-a dat. Aceasta este cauza adevărată. Dacă m-aş retrage din Gallia, numai sînt nici duşman al patriei nici tiran. Mărturisesc totuşi solemn că voi anula amnistia asta care-mi pricinuieşte atîtea încurcături[44].

LXIII. După multe invective de acest fel, Antonius răspunse în scris la poruncile senatului: că el se supune întru toate senatului, ca reprezentant al patriei, dar lui Cicero care a întocmit poruncile îi răspunde astfel: „Gallia mi-a dat-o poporul printr-o lege. De aceea îl voi urmări cu armele pe Decimus Brutus care nu se supune legii şi-l voi trage la răspundere pentru asasinat, pe el

de care este plin din pricina lui Cicero ce-l sprijină pe Decimus/[6]

Acestea le-a spus şi le-a scris Antdnius.

Iar senatul îi declară îndată prin decret, atît pe el cît şi armata de sub comanda lui — în cazul cînd nu-l va părăsi — ca duşmani ai patriei. Apoi senatul încredinţă lui Marcus Brutus comanda asupra Macedoniei şi chiar a Illiriei, precum şi a trupelor rămase în ambele provincii, pînă ce se vor linişti frămîntările de la Roma. Marcus Brutus avea mai dinainte o armată proprie; el mai primi un număr de ostaşi de la Apuleius[65] şi poseda o flotă considerabilă de război şi corăbii de transport, bani cam la şaisprezece mii de talanţi, apoi multe arme pe care le găsise în Demetriada, pregătite mai de mult pentru C. Cezar[66]. Senatul îl împuternici pe Brutus să se folosească de toate aceste mijloace pentru binele patriei.

Apoi senatul mai numi, prin decret, pe Cassius guvernator al Siriei şi conducător al războiului contra lui Dolabella, iar ceilalţi comandanţi din provinciile romane sau de armate, de la Marea Ionică pînă în Orient, primiră poruncă să se supună întru totul hotărîrilor şi măsurilor lui Cassius şi Brutus.

LXIV. Astfel, cu acest prilej, senatul aranjă repede şi în mod strălucit situaţia lui Cassius şi Brutus. Cezar află toate acestea şi nu mai ştia ce să mai creadă. El crezuse că amnistia a pornit dintr-un sentiment de bunăvoinţă şi de simpatie faţă de oameni care aveau legături de sînge şi erau de aceeaşi situaţie socială cu senatorii. Că tocmai pentru asta le-au fost date provincii mai mici pentru siguranţa lor personală. Faptul că au confirmat pe Decimus în comanda asupra Galliei putea să aibă semnificaţia că a pornit dintrun sentiment de ură faţă de Antonius, care aspira la dictatură. Sub acelaşi pretext a fost adus şi el să se învrăjbească cu Antonius.

Dar cînd au declarat pe Dolabella duşman al patriei, fiindcă a ucis numai pe unul dintre asasinii lui Cezar, cînd printr-un schimb în numirea de guvernatori au atribuit lui Brutus şi Cassius cele mai mari provincii, lo-

dintr-odată armată numeroasă şi bani şi i-au numit comandanţi peste toţi comandanţii de la răsărit de Marea Ionică, era limpede că ei voiau să întărească partidul pompeianilor şi să-l slăbească pe cel al cezarienilor[67]. îi mai venea apoi în minte vicleşugul întrebuinţat faţă de el, de parc-ar fi fost un biet adolescent: senatorii i-au oferit de ochii lumii un bust şi dreptul de a sta în primele rînduri şi l-au proclamat propraetor, iar în fapt îi iau armata recrutată cu propriile sale mijloace. Căci atunci cînd comanda o au cei doi consuli, prppraetorul nu înseamnă nimic. Apoi premiile votate numai pentru cei care l-au părăsit pe Antonius constituie de fapt un blam pentru proprii săi soldaţi. în sfîrşit, războiul conţine în totul ceva ruşinos prin sine însuşi, căci în realitate senatul se foloseşte de acest mijloc pînă la abuz împotriva lui Antonius pînă ce el îl va fi doborît pe acesta.

LXV. Dar toate gîndurile acestea Cezar le păstra numai pentru sine. Cu prilejul jertfelor aduse la inaugurarea funcţiei sale de propraetor, ţinu ostaşilor următoarea cuvîntare: „Tovarăşi de arme, această cinste am obţinut-o tot de la voi şi nu de acuma, ci de cînd mi-aţi dat comanda. Căci senatul mi-a dat-o datorită vouă. De aceea vă asigur că eu nu voi uita să fiu recunoscător şi pentru aceasta, şi dacă zeii mă vor ajuta în acţiunile mele vă voi răsplăti o dată cu împlinirea celorlalte făgăduieli[44]. în felul acesta Cezar cîştiga prietenia armatei sale.

Dintre cei doi consuli, Pansa făcea recrutări în Italia, iar Hirtius avea poruncă să împartă armata cu Cezar şi cerea acestuia, după instrucţiunile secrete ale senatului, cele două legiuni care dezertaseră de la Antonius, ştiind că acestea formează baza armatei. Cezar încuviinţa toate. După împărţire, iernară amîndoi în aceeaşi tabără.

în toiul iernii, Decimus suferea de lipsa de alimente. Hijrtius şi Cezar se îndreptară spre Mutina ca nu cumva, profitînd de foametea în care se zbătea, Antonius să pună mîna pe armata lui Decimus. Cum Mutina era

rie. Terenul desfundat şi brăzdat de şuvoaie de iarnă îi zădărnicea însă orice avantaj ce l-ar fi putut avea din această superioritate.

LXVI. Aceasta era situaţia la Mutina. La Roma, în lipsa consulilor, conducerea era uzurpată de Cicero prin demagogie[68]. El ţinea neîntrerupt adunări populare, pregătea arme, constrîngînd pe meseriaşi să le fabrice fără plată, aduna bani, impunînd cu acest prilej la cele mai grele dări pe partizanii lui Antonius. Aceştia le achitau cu promptitudine pentru a fi feriţi de alte nenorociri, pînă ce Publius Ventidius, un fost ostaş al lui C. Cezar şi prieten cu Antonius, nemaisuportînd silniciile lui Cicero, se refugie în coloniile întemeiate de Cezar şi ca bărbat cunoscut coloniştilor, recrută două legiuni pentru Antonius şi porni în grabă spre Roma, pentru a pune mîna pe Cicero.

La Roma se iscă o tulburare nespusă. în desperare, cei mai mulţi îşi trimiteau din Roma femeile şi copiii. Şi Cicero fugi pe furiş din oraş. După ce află de aceasta, Ventidius îşi schimbă drumul spre Antonius. Cînd drumul îi fu tăiat de către Cezar şi Hirtius, se îndreptă spre Picenum unde recrută încă o legiune şi rămase în aşteptarea evenimentelor. Cezar şi Hirtius trimiseră înaintea lui Pansa, care se apropia cu armata sa, pe Carsuleius[69] cu cohorta praetoriană a lui Cezar şi cu legiunea Marţiană, ca să îi înlesnească trecerea prin strîmtorile munţilor[70].

Antonius nu se preocupa de strîmtori, deoarece nu le credea potrivite pentru alt scop decît pentru zăbovirea inamicului. în schimb, dorind să se măsoare în luptă, dar neavînd posibilitatea să realizeze ceva de seamă cu cavaleria sa, din pricina terenului mlăştinos şi plin de gropi, aşeză la pîndă în mlaştini două din cele mai bune legiuni ale sale, ascunzîndu-le în păpurişul care se întindea de ambele laturi ale drumului pavat şi îngust[11].

LXVII. Carsuleius şi Pansa trecură noaptea prin strîmtoare şi ajunseră în zorii zilei numai cu legiunea Marţiană şi cu alte cinci cohorte la şoseaua pavată, pe

dată bănuieli. Pe loc începu a străluci ici colo cîte un scut sau un coif şi deodată li se ivi din faţă cohorta praetoriană a lui Antonius. Ostaşii din legiunea Marţiană, luaţi din toate părţile, fără putinţă de a avea vreo ieşire, cerură ca trupele de recruţi tineri să nu ia parte împreună cu ei la lupte pentru a nu-i încurca prin nepriceperea lor într-ale luptei. Cohortei praetoriene a lui Antonius îi opuseră cohorta praetoriană a lui Cezar. împărţindu-se. apoi în două, fiecare parte intră în cîte o mlaştină, o parte sub conducerea lui Pansa, cealaltă sub a lui Carsuleius.

Astfel s-au pornit în cele două mlaştini ce mărgineau drumul două lupte separate, căci terasamentul drumului împiedica pe cei dintr-o parte de a şti ce se întîmplă în cealaltă parte a mlaştinei. Iar pe drum, cele două cohorte praetoriene angajau între ele altă luptă, separată de celelalte. Hotărîrea ostaşilor lui Antonius era de a-i pedepsi pe cei din legiunea Marţiană, deoarece prin dezertarea lor îi trădaseră. Soldaţii din legiunea Marţiană luaseră o hotărîre asemănătoare de a-i pedepsi pe soldaţii lui Antonius pentru nepăsarea ce-o arătaseră faţă de uciderea camarazilor lor de la Brundisium. Conştienţi de faptul că ei formau în ambele armate forţa de bază, nădăjduiau că prin această singură încăierare se va hotărî soarta întregului război. Pe unii îi aţîţa sentimentul de ruşine de a nu fi bătuţi — două legiuni de una singură — pe ceilalţi îi încuraja ambiţia ca o singură legiune să învingă alte două[72].

LXVIII. în acest chip se năpustiră ei unii asupra altora cu furie şi cu ambiţia de a învinge, luptînd mai mult pentru ei înşişi, decît pentru comandanţii lor şi socotind această luptă ca ceva ce îi priveşte personal.

în urma experienţei lor războinice, n-au pornit la atac cU strigăte, deoarece n-aveau cum să se sperie unii pe alţii şi nici în timpul luptei n-a scos vreunul din ei vreun ţipăt, fie că era biruitor sau cădea. Şi cum în mlaştini şi gropi n-aveau să se ocolească sau să dea îndărăt, luptau piept la piept, întrucît nici unii nu

gemete, în loc de strigăte. Cine cădea era îndepărtat şi altul îi lua locul. Nu era nevoie de încurajări sau de îndemnuri; în urma experienţei atîtor lupte purtate, fiecare îşi era propriul său comandant. Iar cînd oboseau, se îndepărtau unii de alţii, ca la jocurile gimnastice, pentru cîteva clipe pentru a respira, apoi iarăşi se încăierau. Uimirea îi cuprinse pe ostaşii abia recrutaţi cînd sosiră şi văzură o luptă atît de apriga dată cu atîta rînduială şi în atît de adîncă tăcere.

LXIX. în lupta aceasta supraomenească a tuturor, întreaga cohortă praetoriană a lui Cezar a fost nimicită. Dintre ostaşii legiunii Martiane, cei de sub comanda lui Carsuleius i-au bătut pe adversarii din faţa lor, dar nu în mod ruşinos, ci silindu-i să cedeze pas cu pas. Ostaşii de sub comanda lui Pansa erau siliţi însă să se retragă în acelaşi fel, dar opuneau o rezistenţă dîrză ca şi ceilalţi, pînă ce Pansa, rănit de o suliţă în pîntec, a fost scos din luptă şi transportat la Bononia[73]. Abia atunci ostaşii lui începură să cedeze,, mai întîi încetul cu încetul, apoi întorcîndu-se ceva mai repede ca şi cum ar fi fugit. Cînd văzură acestea, recruţii o luâră la goană în neorînduială şi cu strigăte spre meterezul pe care quaestorul Torquatus, bănuind că le va fi necesar, îl fortificase în toiul luptei. Recruţii se îngrămădiră în acest loc fără nici o rînduială, deşi şi ei erau tot italici ca şi ostaşii din legiunea Marţiană, o dovadă cît de mult deosebeşte exerciţiul chiar pe cei de aceeaşi obîrşie cînd e vorba de vitejie. Cei din legiunea Marţiană, fiindu-le teamă de renumele lor pus acum în joc, nu intrară în locul fortificat ci se opriră lîngă el. Deşi frînţi de oboseală, ardeau totuşi de dorinţa de a lupta, gata de a se apăra în cazul unui nou atac pînă la ultima suflare. Antonius nu atacă totuşi pe ostaşii legiunii Martiane, deoarece ştia că era greu să-i biruie; se repezi însă asupra recruţilor şi făcu un măcel groaznic în rîndurile lor.

LXX. Hirtius, la Mutina, de îndată ce aflâ despre lupta care se dădea la o depărtare de şaizeci de stadii, se îndreptă în grabă într-acolo cu cea de a doua legiune alcătuită din oamenii care dezertaseră de la Antonius

ceau cîntînd, cînd deodată se iveşte în faţa lor aşa cum erau în marş neorînduit, Hirtius cu o legiune în deplină ordine, completă şi neuzată, gata de luptă. De nevoie, oamenii se orînduiră în grabă şi dădură dovadă de multe fapte de vitejie strălucită, dar morţi de oboseală au fost răpuşi în cele din urmă de cei care sosiseră neobosiţi. Acest atac al lui Hirtius a distrus cea mai mare parte dintre ei, cu toate că Hirtius nu îndrăzni să-i urmărească de frica mlaştinilor. Odată cu coborîrea serii dădu poruncă de încetarea luptei. Cea mai mare parte a mlaştinilor era plină de arme, de morţi, muribunzi şi răniţi. Erau printre ei şi soldaţi teferi, dar care nu se puteau mişca din pricina oboselii. Călăreţi de-ai lui Antonius, cîţi îi mai rămăsese pe cîmpul de luptă, au cutreierat toată noaptea cîmpul de luptă ca să-i culeagă, pe unii aşezîndu-i pe cai în locul lor sau lîngă ei, pe alţii îndemnîndu-i să se prindă de cozile cailor şi să alerge pe lîngă· cai pentru a se salva.

Astfel, prin intervenţia lui Hirtius, puterea lui Antonius a fost nimicită după ce biruise într-o luptă frumoasă. Antonius petrecu noaptea într-un sat din apropiere, fără nici o fortificaţie; satul se numeşte Tîrgul Gallilor[14]. De ambele părţi căzură cam jumătate din armată şi toată cohorta praetoriană a lui Cezar. Hirtius a avut puţine pierderi.

LXXI. în ziua următoare, porniră cu toţii spre tabăra de la Mutina. După o înfrîngere atît de serioasă, Antonius luă hotărîrea să nu mai încerce cu duşmanii o luptă de proporţii mari şi nici s-o primească, în cazul cînd ar fi atacat, ci să-i hărţuiască zilnic cu cavaleria, pînă ce Decimus, sleit pînă la capăt de foamete, se va preda singur. Hirtius şi Cezar, dimpotrivă, tocmai din această pricină doreau lupta.

Dar deoarece Antonius nu ieşea la atac cînd îl provocau, au luat poziţie de cealaltă parte a Mutinei, care era mai puţin păzită din pricina terenului nefavorabil, ca şi cum ar fi avut intenţia să forţeze intrarea în oraş cu o armată numeroasă. Şi de această·

spre ţinta urmărită, Antonius, temîndu-se de soarta Mutinei, aruncă încă două legiuni în luptă. Adversarii, întorcîndu-se bucuroşi, începură să lupte.

Antonius chema între timp şi alte legiuni din alte tabere. Acestea însă, în urma ordinului neaşteptat şi a depărtării, soseau încet, în timp ce soldaţii lui Cezar ieşeau mereu învingători în aceste ciocniri. Hirtius a pătruns chiar în tabăra lui Antonius şi a căzut luptînd eroic lîngă cortul comandamentului. Cezar alergă atunci, îi ridică trupul şi puse stăpînire pe tabără, dar fu respins după scurt timp de Antonius. Ambele tabere rămaseră peste noapte sub arme.

LXXII. După această nouă înfrîngere, îndată după luptă, Antonius întruni la o consfătuire pe prietenii săi. Aceştia erau de părere să continue a-şi aduce la îndeplinire planul dinainte, asediind Mutina şi abţinîndu-se de la orice luptă, căci balanţa pierderilor era egală de ambele părţi. Hirtius a pierit, Pansa zace bolnav, ei sînt superiori în cavalerie, Mutina a ajuns la limita răbdării de foame şi se va preda în curînd. Aceasta era părerea prietenilor lui Antonius şi era foarte bună.

Antonius însă, fiind deja lovit de soartă, se temea ca Cezar să nu întreprindă aşa cum făcuse şi cu o zi mai înainte un atac împotriva Mutinei şi să intre înăuntru, sau — avînd mai mulţi luptători — să nu încerce a-l împresura, „în această împrejurare, spuse Antonius, cavaleria nu he va mai fi de nici un folos, iar Lepidus şi Plancus mă vor dispreţul ca pe unul care am fost învins. Dacă însă părăsim Mritina, Ventidius ne va sta imediat la dispoziţie cu cele trei legiuni ale sale, pe .care le va aduce din Picenum, iar Lepidus şi Plancus ne vor fi aliaţi tot atît de hotărîţi ca şi el".

Astfel vorbea bărbatul care de altfel nu era nehotărît în primejdii. Şi îndată după aceste cuvinte ridică şedinţa şi dădu poruncă de plecare spre Alpi.

LX XIII. Decimus, scăpînd de grija asediului, se temea acum în schimb de Cezar, de care îi era groază

podurile de peste rîu şi trimiţînd cîţiva soli la Cezar cu o barcă, îl recunoscu pe acesta drept adevăratul salvator al său şi îi ceru o convorbire, stînd unul pe un mal şi altul pe celălalt mal al rîului, fiind de faţă cetăţenii· Mutinei ca martori. Decimus spera că-l va convinge cu vorbe pe Cezar că numai un duh rău l-a făcut să se lase atras de ceilalţi la conspiraţia contra lui Cezar.

Cezar răspunse iritat solilor, respingînd expresia de recunoştinţă pe care i-o trimite Decimus. „Eu n-am venit aici, spuse el, să-l salvez pe Decimus — ci ca să mă războiesc cu Antonius, cu care mi-ar fi fost îngăduit cîndva chiar să mă împac. Dar întreaga mea fiinţă mă opreşte cînd e vorba să-l văd sau să stau de vorbă cu Decimus. Din parte-mi poate să rămînă teafăr, cît timp aceasta este pe placul celor de la Roma".

După ce a luat cunoştinţă de acest răspuns, Decimus a venit pe malul rîului şi strigîndu-l pe Cezar pe nume, a citit cu glas tare scrisoarea senatului prin care acesta îi încredinţa conducerea provinciei Gallia şi-i interzise lui Cezar să treacă fără consuli rîul într-o provincie străină sau să-l urmărească pe Antonius, deoarece va fi îndeajuns dacă-l va urmări el singur. Cezar ştia că Decimus a ajuns la atîta îndrăzneală numai fiindcă se bizuia numai pe sprijinul senatului. Deşi putea să pună mîna pe el printr-un simplu ordin, îl cruţă totuşi şi se îndreptă spre Bononia, la Pansa. De aici trimisese senatului un raport asupra întregii situaţii. Pansa, la rîndul lui, trimise alt raport.

LXXIV. La Roma, Cicero a citit această scrisoare în faţa adunării poporului deoarece venea de la consul, iar raportul lui Cezar l-a prezentat numai sen'atului. în continuare, Cicero , a făcut apoi propunerea ca, pentru înfrîngerea lui Antonius, să se aducă jertfe şi rugăciuni timp de cincizeci de zile, cîte n-au decretat romanii nici pentru biruinţa asupra gallilor[75] şi nici în vreun alt război. Cicero propunea de asemenea ca armata consulilor să fie dată lui Decimus, deşi Pansa era încă în viaţă (dar nu se mai spera în salvarea lui), iar Decimus

Decimus asupra lui Antonius să se facă rugăciuni publice. Atît de mare îi era furia împotriva lui Antonius şi atît de josnică purtarea.

Celor două legiuni care au dezertat de la 'Antonius, Cicero le asigură ca plată imediată din vistieria statului cîte cinci mii de drahme de cap de om, făgăduite dinainte ca premiu al victoriei ca şi cînd aceasta ar fi fost definitivă şi îngăduinţa de a purta întotdeauna la festivităţi o coroană din ramuri de măslin. Despre Cezar[76] nu se amintea, nimic în aceste decrete. Nu i se pomenea nici măcar numele. întratît era de nesocotit, ca şi cînd Antonius ar fi fost deja nimicit. Lepidus, Glaucus şi Asinius au primit ordine în scris să atace pe Antonius ori de cîte ori se vor apropia de el. Aşa se petreceau lucrârile la Roma.

LXXV. înainte de a muri în urma rănii sale, Pansa chemă la sine pe Cezar şi îi spuse: „Tatălui tău[77] i-am fost tot atît de bun prieten ca şi mie însumi: după uciderea lui n-am avut posibilitate să-l răzbun sau să nu mă alătur majorităţii senatului, căreia totuşi bine ai făcut că te-ai supus, deşi aveai o armată la dispoziţie. Senatorii, temîndu-se de la început de tine şi de Antonius, care li se părea tot atît de ambiţios cît şi Cezar, s-au bucurat mult cînd v-aţi dezbinat căci sperau că vă veţi măcina unul pe altul. După ce te-au văzut stăpîn pe o armată, au căutat să te atragă de partea lor ca pe un tînăr nepriceput cu onoruri pompoase, dar fără nici o valoare reală.

Cînd însă te-au văzut mai demn şi mai moderat decît se aşteptau, îndeosebi atunci cînd n-ai primit demnitatea oferită de armată, s-au bucurat şi ţi-au dat comanda în comun cu noi, cu scopul ca noi să-ţi luăm cele două legiuni ale tale care erau mai valoroase. Ei sperau ca, odată ce unul din voi doi va fi înfrînt, celălalt avea să rămînă mai slab şi singur şi, după ce şi acesta va fi fost înlăturat — nimicind în acelaşi, timp şi partida lui Cezar — să ridice din nou pe pompeiani. Acesta este în rezumat planul lor[78].

tru a aduce prieteniei noastre faţă de Cezar această jertfă de recunoştinţă, singura pe care putem s-o aducem şi care va fi cel mai mare folos pentru partidul lui în viitor. Să-ţi fi comunicat mai de mult acest plan nu era potrivit cu împrejurările. Acum însă, după înfrîngerea lui Antonius, după moartea lui Hirtius, cînd şi pentru mine se apropie sfîrşitul, cele plănuite îţi sînt dezvăluite la timp — nu ca să-mi fii recunoscător după moartea mea, ci, născut cum eşti într-un ceas norocos, după cum dovedesc faptele tale, să ştii ce-ţi este ţie de folos şi să cunoşti voinţa pe care am avut-o eu şi Hirtius,' cît şi constrîngerea sub care am lucrat.

Armata pe care tu ne-ai dat-o, e foarte firesc să ţi-o dau înapoi şi chiar ţi-o şi predau. Dacă socoteşti că poţi să-i păstrezi pe recruţi luîndu-i în primire, ţi-i voi preda şi pe aceştia. Dacă ţi se pare însă că ei sînt în prea mare admiraţie faţă de senat, căci şi comandanţii lor au fost trimişi să ne supravegheze, de crezi că acest lucru ar fi spre paguba ta — şi te-ar descoperi înainte de a fi sosit timpul, atunci pe ei îi va prelua quaestorul Torquatus“.

După aceste cuvinte şi după ce a predat pe recruţi quaestordlui, Pansa şi-a dat sfîrşitul. Quaestorul i-a predat, după cum îi poruncise senatul, lui Decimus. Cezar a făcut pentru Hirtius şi Pansa funeralii strălucite şi a trimis trupurile lor cu onoruri la Roma.

LXXVII. în acelaşi timp, în Siria şi Macedonia se petreceau următoarele evenimente. Caius Cezar lăsase în drumul său prin Siria o legiune acolo, gîndindu-se de pe atunci la o expediţie împotriva părţilor. Conducerea administrativă a acestei legiuni o avea Caecilius Bassus[79], iar comanda ei lulius Sextus, o rudă foarte tînără a lui Cezar. Acesta dedîndu-se unui trai de desfrîu, purta legiunea pretutindeni cu sine în mod necuviincios. Cînd Bassus îi făcu observaţii, Sextus îl înfruntă cu vorbe jignitoare, lulius, chemînd după cîtva timp pe Bassus şi acesta întîrziind să vină, a dat ordin să-l aducă cu forţa. Ajungîndu-se la scandal şi la încăierare, armata nemaiputîndu-i suporta obrăznicia, îl străpunse pe lulitis

Dar curînd veni căinţa şi teama de Cezar. Soldaţii făcură un jurămînt tainic că dacă nu li se va acorda iertare şi încredere ca mai înainte, vor lupta pînă la moarte; constrîngîndu-l şi pe Bassus să participe la conjuraţie, au adunat o legiune nouă şi au început împreună exerciţii războinice. Aceasta este versiunea unora despre Bassus.

După Libo (Livius)[80] însă, el a servit în armata lui Pompei, după a cărui înfrîngere s-a retras şi a dus o viaţă de simplu cetăţean, la Tyr. Mituind cîţiva ostaşi din legiune, aceştia l-au ucis pe Sextus şi apoi s-au pus sub comanda lui Bassus.

Oricum s-au petrecut aceste lucruri, destul că ei l-au respins cu vitejie pe Statius Murcus, care a fost trimis de Cezar cu trei legiuni împotriva lor, iar Murcus a fost nevoit să cheme în ajutor pe Marcius Crispus, guvernatorul Bithyniei. Crispus alergă în ajutorul lui cu alte trei legiuni.

LXXVIII. Pe cînd cele două legiuni erau asediate de aceştia, sosi în grabă Cassius şi luă imediat sub comanda sa nu numai cele două legiuni ale lui Bassus, ci şi pe cele şase care asediau pe Bassus. Legiunile i se predară în parte din prietenie, dar şi pentru că trebuiau să se supună comandei lui în calitate de proconsul. Tuturor li se dăduse poruncă, după cum am amintit mai sus, să asculte de Cassius şi Brutus. în acelaşi timp Alienus, care fusese trimis de Dolabella în Egipt, se întorcea de acolo cu patru legiuni formate din ostaşi care fuseseră risipiţi cu prilejul înfrîngerilor lui Pompei şi Crassus[81] sau din cei ce fuseseră lăsaţî de Cezar Cleopatrei. Cassius înconjură în Palestina pe Alienus înainte ca acesta să ştie ceva despre situaţie şi-l forţă să i se alăture, căci Alienus se temea să dea lupta cu cele patru legiuni ale lui contra a opt.

Astfel ajunse Cassius pe neaşteptate în stăpînirea a douăsprezece legiuni deodată. Pe Dolabella — care se întorcea din Asia cu două legiuni şi pe care cei din Laodiceea[82] îl primiră ca pe un prieten — îl înconjură şi-l

şi se războia cu Brutus pentru Macedonia; fiind mai slab în forţe militare îi întinse o cursă lui Brutus. Dar acesta scăpînd, îi întinse şi el la rîndul său o cursă, dar nu făcu nici un rău celor ce-i prinse ci dădu poruncă armatei sale să dea onorul adversarilor. Cum aceştia nu răspunseră la salut, respingînd astfel încercarea, Brutus îi lăsă să plece nevătămaţi din capcană. Făcînd apoi o mişcare de învăluire pe alte poteci, îi prinse din nou în nişte rîpe, dar iarăşi nu-i atacă ci le dădu onoruri. Atunci ostaşii lui C. Antonius, cuprinşi de admiraţie pentru omul care-i cruţa pe ei ca cetăţeni şi care se bucura cu drept cuvînt de renumele ce-l avea de a fi înţelept şi blînd, au răspuns la salut şi au trecut cu toţii de partea lui. Caius se predă şi el şi fu tratat de Brutus cu cinste, pînă eînd, dovedindu-se că încerca în repetate rînduri să corupă armata, a fost omorît.

Astfel spori la şase legiuni armata lui Brutus, împreună cu oastea ce o avusese înainte. împăcîndu-se bine cu macedonenii, recrută şi dintre ei două legiuni pe care]e instrui şi pe ele după felul trupelor italice.

LXXX. Pe cînd în Siria[84] şi Macedonia se întîmplau aceste evenimente, în Italia Cezar, deşi socotea c$ o insultă la adresa sa că nu el ci Decimus a fost ales comandant în războiul împotriva lui Antonius, îşi ascunse totuşi mînia şi ceru să i se încuviinţeze un triumf pentru faptele sale de război. Luat în derîdere de senat, ca unul care avea pretenţii prea mari în raport cu vîrsta[85] sa, Cezar începu să se teamă că după nimicirea lui Antonius va fi tratat şi mai ruşinos. De aceea acum· dorea o împăcare cu acesta, aŞa cum îl sfătuise şi Pansa pe patul de moarte.

Drept urmare se purta foarte prietenos cu prizonierii din armata lui Antonius, comandanţi şi soldaţi, îi încadra în armata sa sau îi trimitea lui Antonius dacă voiau să se întoarcă, dînd astfel de înţeles că nu e pornit împotriva acestuia cu duşmănie de neîmpăcat. Iar cînd îşi mută tabăra lîngă Ventidius, prietenul lui Antonius care avea sub comanda sa trei legiuni, îl sperie pe acesta, dar tiu

cu tot la Antonius şi să-l mustre pe acesta că nu vrea să ştie care este interesul lor comun. Ventidius, înţelegînd acestea, plecă la Antonius. Cezar îi îngădui şi lui Decimus[86], unul din comandanţii în subordine ai lui Antonius, pe care îl făcuse prizonier la Mutina şi pe care-l tratase cu toate onorurile, să se întoarcă la Antonius dacă doreşte. Iar cînd acesta îl întrebă care sînt sentimentele sale faţă de Antonius, Cezar îi răspunse că pentru cei ce vor să priceapă, a dat destule semne despre acestea, iar pentru cei ce nu vor — nicicînd nu vor fi deajuns, oricîte ar mai da.

LXXXI. Acestea erau semnele pe care Cezar le dădea lui Antonius.

Lui Lepidus şi lui Asinius le scrise însă mai deschis despre batjocura ce i s-a adus şi despre numirea în funcţii a asasinilor tatălui său, împărtăşindu-le îngrijorarea sa că, spre mulţumirea partidului pompeianilor, fiecărui membru al partidului lui Cezar i s-ar putea întîmpla ceea ce i s-a întîmplat lui Antonius, care a ajuns unde a ajuns numai prin imprudenţa sa şi prin nesocotirea oricărui sentiment de teamă. Cezar le cerea totodată ca de formă să asculte de senat, dar spre propria lor siguranţă să se pună de acord, cît mai e în puterea lor să facă aceasta, şi să-l mustre pe Antonius pentru greşelile făcute. Să ia pildă în această privinţă de la ostaşii legiunilor lor, care nici după terminarea stagiului nu se împrăştiau, ca să nu fie atacaţi cu uşurinţă de duşmani — ci mai degrabă preferă să se aşeze împreună într-o colonie pe pămînt străin pentru a-şi păstra forţele intacte, decît să se bucure fiecare în parte de averea lor părintească.

Aşa suna cuprinsul scrisorii pe care Cezar o trimise lui Lepidus şi lui Asinius. Armata de veterani a lui Decimus se îmbolnăvi, căci soldaţii mîncaseră prea mult dintr-odată după ce răbdaseră atîta timp de foame şi sufereau de o dizenterie cumplită, iar recruţii nu-şi terminaseră încă instrucţia. Dar după ce Plancus îşi uni

citorului Antonius, chiar dacă acesta şi-ar fi pregătit fuga pe mare.

LXXXIL Pompeianii, aflînd despre aceasta, se dădeau pe faţă în număr surprinzător de mare, strigînd în gura mare că deabia acum au redobîndit libertatea strămoşească. Se aduceau jertfe de către fiecare în parte şi fură aleşi decemviri[87] pentru anchetarea gestiunii lui Antonius, pretext pentru a anula toate dispoziţiile luate de C. Cezar. Căci Antonius nu luase nici o măsură din proprie iniţiativă — sau numai foarte neînsemnate — conducîndu-şi toată administraţia după testamentul lui C. Cezar. Senatul, ştiind bine aceasta, înlătura mereu unele din ele sub diferite pretexte şi spera acuma să le desfiinţeze pe toate pe această cale.

Decemvirii decretară că, indiferent de ce va fi primit cineva sub consulatul lui Antonius, este obligat deîndată să înregistreze şi să facă cunoscut acele lucruri în scris. Pentru cei ce nu ar îndeplini porunca, erau adăugate ameninţări grele. Pompeianii ţinteau să pună mîna şi pe funcţiile de consul în locul lui Hirtius şi Pansa pentru restul anului, lucru la care aspira şi Cezar, nemaiadresîndu-se senatului ci, în particular, lui Cicero. Pe acesta îl îndemna să candideze şi el, cu scopul ca Cicero, fiind mai în vîrstă şi cu mai multă experienţă, să conducă în fapt senatul, pe cînd 'el să se folosească numai de titlul de consul pentru a putea depune în mod onorabil armele, scop pentru care ceruse nu de multă vreme şi aprobarea unui triumf.

Cicero, care era doritor de putere, se lăsă ademenit de aceste perspective şi spunea că el observă la comandanţii de armate din afara Italiei tendinţa de a încheia un pact. Drept urmare el sfătuia senatul să menajeze pe bărbatul pe care l-a jigndt şi care se găseşte în fruntea unei armate numeroase şi mai curînd să accepte ca el să ocupe o funcţie înaltă la Roma înainte de vîrsta legală, decît să rămînă cu mînia în suflet în fruntea armatei. Şi pentru a nu întreprinde

cap, dintre cei mai în vîrstă, care să-l conducă cu fermitate, ţinînd seama de tinereţea lui.

Dar senatul îşi bătu joc de Cicero pentru pofta lui de putere, şi îndeosebi i se opuseră rudele conspiratorilor, de teamă că Cezar odată ajuns consul îi va pedepsi*

LXX XIII. în timp ce alegerile de consuli se amînau sub diferite pretexte cu formă legală, Antonius a trecut Alpii cu îngăduinţa lui Culleo, care fusese însărcinat de Lepidus cu paza trecătoarelor şi ajunse la un rîu pe malul căruia era cantonat Lepidus. Antonius îşi aşeză tabăra alături, ca şi cum ar fi fost prieteni, fără a se înconjura nici cu vreun val, nici cu vreun şanţ. Şi de îndată începură să meargă solii dese de la unul la celălalt. Antonius evoca prietenia lor şi diferitele servicii ce i le făcuse şi arăta lui Lepidus că toţi cei ce au fost prietenii lui Cezar vor păţi, pe rînd, ceea ce i s-a întîmplat şi lui. Lepidus se temea de senat care-i dăduse poruncă să se lupte cu Antonius, dar îi făgăduia totuşi că nu-l va ataca din proprie iniţiativă.

Ostaşii lui Lepidus, însufleţiţi de un respect deosebit faţă de ţinuta demnă a lui Antonius, observînd că solii se duc şi vin mereu şi încîntaţi de simplicitatea taberei acestuia, comunicau la început pe furiş, apoi pe faţă, cu soldaţii lui Antonius, cum era şi firesc între cetăţeni şi foşti camarazi de arme. Ei nu ţineau seamă de poruncile tribunilor care căutau să-i oprească şi pentru a-şi înlesni întîlnirile făceau pod de bărci peste rîu. Legiunea, numită a zecea, care fusese recrutată mai de mult de către Antonius, pregătea totul pentru el în tabăra lui Lepidus.

LXXXIV. Laterensis, unul dintre fruntaşii senatului, observă toate acestea şi-i atrase atenţia lui Lepidus. Cum acesta nu voia să creadă nimic, îl sfătui să-şi împartă armata în mai multe subunităţi pe care să le trimită în diferite misiuni pentru a se vedea dacă e vorba de trădare sau de rea credinţă. Lepidus împărţi armata în trei unităţi şi le dădu ordin să pornească în plină noapte spre a face paza quaestorilor care se apropiau cu banii. Către ultima veghe, ostaşii se

Acesta se îndreptă în fugă spre cortul lui Lepidus, însoţit de întreaga armată a lui Lepidus, care îl implora să dea nefericiţilor de cetăţeni pace şi îndurare. Lepidus, aşa cum se găsea — fără cingătoare — sări din pat şi alergă spre ei, le promise că va face tot ce i se cere, îmbrăţişă pe Antonius şi se scuză asupra ţinutei sale. Unii cred că,\ fiind un om moale şi fără curaj, ar fi căzut chiar la picioarele lui Antonius. Dar nu toţi istoricii dau crezare acestei păreri, şi nici mie nu mi se pare probabilă. Căci el nu făcuse niciodată vreun act de duşmănie faţă de Antonius şi n-avea de ce se teme.

Astfel Antonius ajunse din nou stăpînul unei mari forţe armate, fiind o serioasă primejdie pentru duşmanii săi. El avea mai întîi armata cu care pornise de la Mutina şi, pe lîngă aceasta, o cavalerie excelentă; în drum i s-au adăugat trei legiuni ale lui Ventidius, şi, în cele din urmă, i s-a asociat şi Lepidus cu cele şapte legiuni de infanterie ce le avea, multe alte trupe auxiliare şi un însemnat aparat de război. Lepidus rămăsese numai cu numele comandant al acestor trupe, în fapt însă ele erau sub conducerea lui Antonius.

LXXXV. De îndată ce toate acestea fură cunoscute la Roma, se petrecu pe dată o schimbare uimitoare şi bruscă: cei care cu puţină vreme înainte aveau o atitudine de dispreţ, începură să se teamă, iar alţii treceau de la frică la încredere îndrăzneaţă. Edictele decemvirilor erau rupte în chip de batjocură, iar alegerile de consul se amînau şi mai mult. Senatul, dezorientat cu desăvîrşire şi temîndu-se să nu se facă o alianţă între Cezar şi Antonius, trimise din partea sa pe Lucius şi Pansa sub pretextul că se duc în Grecia ca s-o viziteze, dar pe ascuns la Brutus şi Cassius, cu rugămintea ca ei să-i vie într-ajutor cu cît de multe trupe vor putea. Senatul rechemă apoi din Libia două din cele trei legiuni pe care le comanda Sextius şi dădu ordin ca o a treia să fie predată lui Cornificius[88], care era guvernator în cealaltă parte a Libiei şi era partizan al senatului.

Senatorii ştiau că şi aceşti ostaşi au făcut serviciul

II numiră apoi şi pe tînărul Cezar, în mod cu totul nepotrivit, comandant alături de Decimus, împotriva lui Antonius, de teamă ca nu cumva să se unească cu Antonius.

LXXXVL Dar Cezar aţîţa acum armata contra senatului şi din pricina neîncetatelor jigniri ce i se aduseseră lui personal, cît şi pentru cauza ostaşilor în sine — trimişi acum într-o a doua campanie, înainte de a fi primit din prima făgăduială cele cinci mii de drahme cît se promisese că li se va da fiecăruia. El îi învăţă să ceară prin delegaţi plata acestor sume şi soldaţii trimiseră atunci pe centurioni în acest scop.

Senatul înţelese că centurionii au fost minaţi cu scopuri ascunse la această intervenţie şi declară că le va trimite răspuns prin alţi delegaţi. între timp trimiteau oameni instruiţi să ia contact, în absenţa lui Cezar, cu cele două legiuni care se desfăcuseră de Antonius şi să le povăţuiască să nu pună toată nădejdea într-un singur om, ci în senat, care singur are putere nepieritoare; de asemenea, să treacă de partea lui Decimus, de la care vor primi banii făgăduiţi.

Dînd poruncă să li se vorbească astfel, senatul admise plătirea a jumătate din suma destinată ca premii şi alese zece bărbaţi pentru împărţirea ei. fără să-l fi adăugat acestora pe Cezar, nici măcar ca al unsprezecelea.

Trimişii senatului, neîngăduindu-li-se să se întîlnească cu cele două legiuni, decît numai fiind de faţă Cezar, s-au întors fără să fi realizat ceva. Cezar se hotărî atunci să nu mai transmită vorbe prin alţii şi nici să mai şovăie; înfăţişîndu-se personal armatei adunate, enumeră toate jignirile ce i s-au adus din partea senatului, arătă cum tuturor partizanilor lui C. Cezar li se întind curse spre a fi suprimaţi unul cîte unul şi îi sfătui să fie atenţi.la propria lor siguranţă, deoarece urmau să treacă sub comanda unui general duşmănos partidului lui Cezar, şi să fie trimişi dintr-un război într-

mai celor două legiuni, ca să stîrnească ură şi revoltă între ele.

LXXXVII. „Voi ştiţi, continuă el, şi pricina pentru care a fost nu de mult înfrînt Antonius, cît şi ce măsuri au luat pompeianii împotriva acelora care au primit anumite daruri din partea lui C. Cezar. Ce garanţie există pentru voi mai întîi, în privinţa loturilor de pămînt şi a banilor pe care i-aţi primit de la el şi, în al doilea rînd pentru mine în ceea ce priveşte siguranţa mea personală, cît timp prietenii asasinilor stăpînesc senatul? în ce mă priveşte, sînt gata să suport ultimile consecinţe, oricum ar fi ele; căci este frumos să înduri orice, cînd este vorba de a-ţi răzbuna părintele. Sînt însă îngrijorat din pricina soartei voastre, căci sînteţi într-o situaţie aşa de grea şi atît de mulţi, ameninţaţi de primejdii din pricina mea şi a tatălui meu.

V-aţi încredinţat că sînt lipsit de ambiţii personale, din moment ce' am refuzat să primesc praetura oferită de voi .cu toate atributele ei. Acum însă văd un singur mijloc de salvare atît pentru voi cît şi pentru mine şi anume dacă, cu ajutorul vostru, aş putea fi ales consul. Numai atunci tot ce vi s-a dat din partea tatălui meu va rămîne în mod sigur în mîna voastră, vi se vor da coloniile datorate şi se vor plăti în întregime premiile. Eu voi pedepsi pe asasini şi vă voi scuti de alte războaie în viitor“·

LXXXVIII. Armata a primit cu urale nesfîrşite această cuvîntare şi a trimis îndată o delegaţie de centurioni ca să ceară consulatul pentru Cezar. Cînd senatul le-a obiectat prin răspunsul său vîrsta candidatului, centurionii au spus, cum erau instruiţi, că şi înainte vreme a fost ales consul Corvinius[89] — la o vîrstă şi mai fragedă încă — iar mai tîrziu Scipionii, atît cel dintîi cît şi cel de al doilea, şi patria a tras mari foloase de pe urma tinereţii fiecăruia. Trimişii aminteau apoi de exemplele recente, cum a fost Pompei cel mare şi Dolabella; lui Cezar însuşi i s-a încuviinţat să fie consul cu zece ani înainte de vreme.

Unii dintre senatori n-au putut suporta aceste vorbe rostite cu multă îndrăzneală de către centurioni, care uitau de condiţia lor şi i-au dojenit ca pe unii ce îndrăznesc cu mult peste ceea ce se poate încuviinţa soldaţilor. Cînd armata a aflat despre aceasta, s-a înfuriat şi mai mult şi cerea să fie dusă la Roma pentru a-l alege ei înşişi pe Octavius consul în comiţii extraordinare, ca pe un vrednic fiu al lui C. Cezar. în acelaşi timp, îl ridicau în slavă prin laude necontenite pe Cezar-tatăL

Cezar, văzîndu-i atît de porniţi, dădu ordinul de plecare spre Roma chiar din adunare, avînd cu sine opt legiuni de pedestrime, cavalerie suficientă şi toată trupa auxiliară care aparţinea legiunilor, Trecînd peste rîul Rubicon din Gallia în Italia, traversat mai înainte de tatăl său tot pentru un război civil, Octavius îşi împărţi armata în două: unei părţi i-a dat ordin să-l urmeze cu încetinire, iar cu a doua. în care a ales elita forţelor sale, porni în marş forţat grăbindu-se să surprindă pe adversari înainte de a se fi putut pregăti. întîlnind în dnim oameni care aduceau parte din banii pe care-i trimisese senatul ca premii pentru soldaţi, Cezar, temîndu-se de efectul moral asupra celor ce vor primi banii, a trimis pe ascuns ostaşi care să-i gonească înspăimîntîndu-i. Şi purtătorii au fugit cu bani cu tot.

LXXXIX. Cum s-a răspîndit în oraş vestea despre apropierea lui Cezar, s-a iscat tumult şi spaimă mare. Unii alergau în dezordine, alţii îşi conduceau soţiile, copiii şi tot ce aveau mai de preţ la ţară sau în locurile întărite ale Romei. Neştiindu-se nimic sigur asupra faptului dacă Cezar doreşte numai consulatul, şi aflîndu-se că o armată duşmănoasă se îndreaptă plină de mînie spre oraş, populaţia intră într-o tulburare cumplită. Senatul îşi pierdu capul eu desăvîrşire, deoarece n-avea la dispoziţie nici o forţă armată. Şi cum se întîmplă de obicei la orice tulburare, fiecare dădea vina unul pe celălalt: unii susţineau că i-au luat J>ii Cezar în mod jignitor armata pe care i-o dăduseră pentru urmărirea

obiectau că din invidie i s-a luat posibilitatea de a împărţi el premiile, neîngăduindu-i-se să fie nici măcar al unsprezecelea în comisia de repartizare, în sfîrşit, alţii spuneau că nici premiile n-au fost împărţite la timp şi în întregime, dîndu-se astfel prilej armatei să se ridice împotriva lor.

Dar cel mai mare reproş se referea la momentul cu totul nepotrivit al dezlănţuirii acestui conflict, timp în care Brutus şi Cassius erau prea departe şi abia în faza de pregătire, iar în flancuri aveau pe Antonius şi Lepidus ca duşmani. Cînd se gîndeau că aceştia se pot împăca şi învoi cu Cezar, groaza le creştea la culme. Iar Cicero, care pînă atunci se vedea pretutindeni, dispăruse dintr-odată cu desăvîrşire.

XC. Şi deodată veni o răsturnare a tot ce fusese hotărît pînă atunci şi anume: în loc de două mii cinci sute de drahme, să se dea cele cinci mii cît se făgăduise dintru început; în loc să se dea premii numai la două legiuni, să se dea la toate opt; şi însuşi Cezar să le împartă, în locul decemvirilor şi să poată candida în absenţă la consulat. Şi pe dată porniră soli în fugă la Cezar ca să-i comunice grabnic aceste hotărîri.

Dar de-abia ieşiră aceştia în goană din oraş şi regretul îi cuprinse iarăşi pe senatori : că n-ar fi trebuit să se înspăimînte în mod atît de puţin bărbătesc; că n-ar trebui să admită o a doua tiranie fără să se verse nici un strop de sînge; că n-ar trebui introdus obiceiul ca cei ce doresc să obţină o demnitate să ajungă la ea prin violenţă — nici ca o armată să pună stăpînirepe patrie din porunca oricui. Dimpotrivă, trebuie ca după ce s-au înarmat cu tot ce au la dispoziţie, să se opună răsculaţilor cu puterea legii·

Era de aşteptat, presupuneau senatorii, că împotrivindu-li-se cu legea răzvrătiţii nu vor îndrăzni să pornească cu armele împotriva patriei. Iar dacă vor

Şi-şi reaminteau toate atitudinile şi suferinţele pentru libertate ale romanilor de altă dată, care nu îngăduiau nici o concesie faţă de nimeni, cînd era vorba de libertate.

XCL Cum în aceeaşi zi au sosit în port şi cele două legiuni chemate din Libia; li se părea că înseşi zeii îi îndeamnă la apărarea libertăţii. Regretul puse stăpînire şi mai tare pe ei cînd mai apăru şi Cicero în mijlocul lor; întreaga hotărîre de mai înainte fu schimbată, toţi bărbaţii în vîrstă de a putea servi sub arme fură mobilizaţi. Soldaţii celor două legiuni din Libia, cei o mie de călăreţi sosiţi cu ele şi cei din legiunea lăsată de Pansa în oraş au fost răspîndiţi pretutindeni în Roma. 0 parte păzeau colina numită Janiculum[90] şi banii ce se aflau adunaţi acolo, alţii podurile de peste rîu. Praetorii erau răspîndiţi în întreg oraşul printre ei. Alţii, în sfîrşit, pregăteau în port bărci, corăbii şi bani pentru cazul că, înfrînţi, senatorii ar fi trebuit să fugă pe calea mării.

Făcînd aceste pregătiri cu atîta siguranţă şi grabă, sperau să-l intimideze la rîndul lor pe Cezar, pentru ca, schimbîndu-şi hotărîrea, să ceară de la ei şi nu de la armată consulatul, sau în caz contrar să se poată apăra cu energie de atacul lui. Ei se mai aşteptau ca partidul advers să-şi schimbe cel puţin acuma atitudinea, cît timp se dă lupta pentru libertate. Cînd însă, după cercetări oficiale şi secrete, n-au găsit nicăieri pe mama şi pe sora lui Cezar, au fost din nou cuprinşi de panică, căci se vedeau lipsiţi de nişte ostateci atît de importanţi. Şi deoarece cezarienii nu arătară prin nimic o schimbare de atitudine faţă de senat, credeau că femeile au fost atît de bine ascunse de aceştia.

XCII. Lui Cezar i se aduce ştirea despre schimbarea hotărîrii senatului chiar în timp ce delegaţii acestuia erau în discuţie cu el. Aceştia îl părăsiră imediat, împovăraţi de ruşine. Cezar porni atunci în grabă cu armata sa şi mai întărîtată acum spre Roma, temîndu-se că cele două femei ar putea să păţească ceva. El trimise mai întîi călăreţi către populaţia înspăimîntată, îndemnînd-o să fie liniştită. Şi spre uimirea tuturor

dintr-odată un alt reviriment surprinzător se petrecu la Roma.: oamenii cu vază alergară la el să-l salute. Şi poporul de rînd se strînse în preajma lui, lăudînd purtarea atît de paşnică a soldaţilor.

A doua zi, Cezar, lăsînd armata unde se găsea, porni cu o gardă destul de puternică spre oraş. Pe tot parcursul drumului populaţia îl întîmpina în grupuri şi-l saluta, fiecare manifestîndu-şi pe faţă simpatia şi umilul său devotament. Mama lui şi sora lui îl salutară împreună cu vestalele în templul Vestei. Pînă şi cele trei legiuni din oraş, desconsiderînd pe comandanţii lor, au trimis solii la el şi au trecut de partea lui. Unul din comandanţii lor, Cornutus[92], s-a sinucis iar ceilalţi au fost iertaţi.

însuşi Cicero, aflînd că se duc tratative de împăcare, obţinu prin mijlocirea prietenilor lui Cezar o întîlnire cu el. Cînd întîlnirea avu loc, Cicero se apără şi apoi înfăţişă cu laude exagerate pentru sine propunerea la consulat, pe care cel dintîi o adusese în senat. Cezar, persiflîndu-l îi răspunse doar atît că el este ultimul dintre prietenii săi care-l vizitează.

XCIII. în cursul nopţii se răspîndi deodată ştirea că două legiuni ale lui Cezar, cea Marţiană şi a patra au trecut de partea oraşului, deoarece ar fi fost duse prin înşelăciune împotriva patriei. Praetorii şi senatul au crezut cu multă uşurinţă această ştire, deşi armata lui Cezar se găsea foarte aproape. Sperînd că numai cu aceste legiuni, fiind cele mai puternice, vor putea ţine piept celorlalte legiuni ale lui Cezar — pînă ce va sosi din altă parte o forţă mai mare — au trimis chiar în acea noapte pe Manius Aquilius Crassus la Picenum, ca să adune o armată, iar dintre tribuni au însărcinat pe Apuleius[93] să răspîndească în popor vestea cea bună, alergînd de la om la om. Senatul se adună în grabă noaptea în Curie[94]. Cicero întîmpină la uşă pe senatori. Cînd însă vestea se dovedi neîntemeiată, el dispăru într-o litieră.

XCIV. Cezar, rîzînd de prostia lor, şi-a adus armata

se grăbise să plece la Picenum şi care i-a fost adus aşa cum era prins în haine de sclav. în numele zeiţei Clemenţa i-a iertat pe toţi. Dar nu mult mai tîrziu au fost proscrişi, fiind condamnaţi la moarte. A dat apoi ordin să se adune toţi banii publici care erau pe .Janiculum şi aiurea, precum şi celelalte sume care au fost impuse mai înainte cetăţenilor la propunerea lui Cicero şi a împărţit armatei cîte două mii cinci sute de drahme de om, promiţînd să le dea în curînd şi restul. Apoi a părăsit oraşul pînă la alegerile de consul.

Fiind ales el şi, conform dorinţei sale, Quintus Pedius, care-i dăruise lui partea de moştenire ce o primise de la C. Cezar, intră din nou în oraş în calitate de consul. Pe cînd aducea jertfe, i se arătară doisprezece vulturi, tot atîţia cît se spunea că i s-au arătat lui Romulus cînd a întemeiat Roma. După terminarea jertfelor, Cezar repetă adopţiunea sa de către tatăl său după o lege curiată. Aceasta înseamnă că adopţiunea trebuie făcută, printr-un plebiscit. Romanii[95] numesc părţile în care împart familiile sau triburile curii, după cum grecii, de pildă, le numesc fratrii. La romani acest mod de a adopta copii fără tată este cel mai legal. Şi cei adoptaţi au puteri egale cu copiii legitimi faţă de rudele părinţilor lor adoptivi şi faţă de sclavii eliberaţi de aceştia[96]. C. Cezar avea, pe lîngă celelalte laturi strălucite ale vieţii sale, un mare număr de sclavi liberaţi care erau foarte bogaţi şi poate îndeosebi pentru acest motiv Octavius a avut nevoie de această adopţiune, pe lîngă cea dobîndită prin testament.

XCV. Prin altă lege, Cezar desfiinţă decretul prin care Dolabella era declarat duşman al patriei şi dispuse să se fa6ă cercetări judiciare în privinţa asasinării lui C. Cezar. Imediat începură cercetări, întreprinse de prietenii lui Cezar contra unora socotiţi ca făptaşi autentici ai asasinatului, contra altora ca complici numai. Această învinuire a fost adusă şi unora care nici măcar nu erau în Roma cînd a fost ucis C. Cezar. După

dintre judecători n-a dat vreo sentinţă de achitare, afară de unul singur din ordin senatorial. Acesta n-a păţit nimic pe moment, dar mai tîrziu se găsea şi el printre cei proscrişi, cu pedeapsa de moarte, împreună cu ceilalţi.

în aceleaşi zile, Quintus Gallius[97], praetorul gărzilor din oraş şi frate cu Marcus Gallius[98], care se afla la Antonius, a găsit cu cale să ceară de la Cezar propraetura provinciei Libia. în timpul audienţei, el a atentat la viaţa lui Cezar. Din această pricină colegii săi l-au destituit din funcţie, poporul i-a devastat casa, iar senatul l-a condamnat la moarte. Cezar i-a dat poruncă să plece la fratele lui, dar urcîndu-se pe corabie pare să fi dispărut fără urme.

XCVI. După toate aceste înfăptuiri, Cezar, aflînd că Brutus şi Cassius au adunat o armată de douăzeci de legiuni, se gîndea la o împăcare cu Antonius, de ale cărui legiuni avea nevoie contra acestora. El plecă de aceea din Roma spre Marea Ionică şi înaintă pe îndelete, aşteptînd să audă ce va face senatul. Căci Pedius sfătuise senatul, în lipsa lui Cezar, să se împace cu Lepidus şi cu Antonius, pentru a nu face de neîmpăcat duşmănia care există. Deşi prevedeau că împăcarea nu le va folosi nici lor nici patriei, ci numai lui Cezar, care-şi dorea un asociat în lupta contra lui Cassius şi Brutus, senatul aprobă propunerea şi i se asocie de nevoie. Hotărîrile duşmănoase împotriva lui Antonius, Lepidus şi a ostaşilor de sub comanda lor fură anulate şi li s-au dat şi alte dovezi de împăcare.

Cezar şi-a exprimat în scris bucuria pentru această împăcare, iar lui Antonius i-a făgăduit chiar că-i va veni în ajutor împotriva lui Decimus, dacă va fi nevoie. Senatul îi răspunse imediat cu aceeaşi amabilitate, adăugind cuvinte de laudă la adresa lui. Antonius scrise însă că el va pedepsi mai întîi singur pe Decimus, ca răzbunare pentru C. Cezar, şi pe Plancus pentru perfidia împotriva sa şi abia după aceea se va uni cu Cezar.

XC VII. Astfel de scrisori îşi trimiteau unul altuia. Pe

nius ajunse să aibă sub comanda sa o armată foarte puternică. Dprimus avea zece legiuni. Patru din acestea, cele mai cu experienţă în ale războiului, erau slăbite de foame şi bolnave încă. Celelalte şase erau alcătuite din recruţi neantrenaţi şi neobişnuiţi cu oboselile unei campanii. De aceea el renunţă de a mai lupta şi se hotărî să fugă la Brutus, în Macedonia. Dar nu fugi pe drumul de dincoace de Alpi, ci spre Ravenna şi Aquileia".

Deoarece Cezar venea pe acelaşi drum, se gîndi să o ia pe un altul mai lung şi mai anevoios. Trecînd peste Rin, Decimus voia să străbată regiunile sălbatice ale barbarilor. Dar aici cele dintîi legiuni care îl părăsiră din pricina lipsurilor şi a oboselilor fură acelea de recruţi, care trecură de partea lui Cezar. După acestea, trecură la Antonius şi celelalte patru legiuni şi toată trupa auxiliară, în afară de călăreţii Galliei, ce formau garda lui personală. Dar Decimus le îngădui şi acestora să meargă, dacă vor, la casele lor, dîndu-le bani din ceea ce mai avea şi se îndreptă numai cu trei sute de oameni rămaşi alături de el spre Rin.

Deoarece rîul era greu de trecut şi avînd numai puţini oameni, îl părăsiră şi aceştia, în afară de zece. El se travesti în haine gallice şi cunoscînd limba locului se furişă împreună cu aceştia ca un gal, dar nu pe drumul cel mai lung, ci spre Aquileia^ crezînd că din cauza micului grup ce-l însoţea nu va fi recunoscut.

XCVIII. Fiind prins însă de bandiţi şi legat, Decimus îi întrebă pe aceştia sub cîrmuirea cui se găseşte acea legiune. Aflînd că numele lui este Camillus, căruia el îi făcuse multe servicii, ceru să fie dus la Camillus. Cînd îl văzu adus de bandiţi, Camillus îl întîmpină în mod public cu multă prietenie şi-i mustră pe cei ce l-au legat că au insultat fără ştirea lor pe un om atît de însemnat; în taină însă îl înştiinţă pe Antonius, înmărmurit de prăbuşirea acestui om; nu suportă să-l mai vadă şi dădu ordin lui Camillus să-l omoare şi să-i trimită capul. După ce-i văzu capul, porunci asistenţei să-l înmormînteze.

Acesta fu sfîrşitul lui Decimus Brutus, care sub Cezar

Iii[100], iar pentru anul următor era desemnat tot de Cezar să fie consul şi guvernator şi al restului Galliei. El fu al doilea, după Trebonius, care îşi primi pedeapsa, cam un an şi jumătate de la asasinat. în acelaşi timp a fost ucis, de sclavii săi, Minucius Basilus, alt ucigaş al lui Cezar, deoarece el obişnuia să-i castreze pe unii dintre ei cînd voia să-i pedepsească.

c A R TE A IV

I. Cei doi asasini ai lui lulius Cezar, Trebonius şi Decimus, fiind învinşi în provinciile pe care le comandau şi-au primit răsplata, primul în Asia, iar cel de-al doilea în Gallia.

Această carte, a patra a „Războaielor civile", ne arată chipul în care au fost pedepsiţi Cassius şi Brutus, instigatorii principali ai complotului urzit împotriva lui Cezar. Aceştia guvernau ţinuturi care se întindeau din Siria pînă în Macedonia, aveau o armată numeroasă, alcătuită din unităţi de. cavalerie, de marină şi peste două zeci de legiuni de pedestraşi şi dispuneau de asemenea de bani şi corăbii.

în acest timp, la Roma cei proscrişi erau percheziţionaţi, iar cei osîndiţi la moarte erau supuşi unor suferinţe grele. Astfel de lucruri nu s-au petrecut nici la gieci, nici la romani, nici chiar în timpul războaielor şi al revoltelor, cu excepţia unui singur caz: Sylla, care cel dintîi a născocit condamnarea la moarte a vrăjmaşilor. Marius îşi urmărea necruţător vrăjmaşii; pe cei descoperiţi îi condamna la moarte. Sylla însă condamna la moarte la întîmplare, anunţînd mari recompense băneşti pentru denunţători şi pedepse grele pentru tăinuitorii celor proscrişi.

întîmplările privitoare la Marius şi Sylla au fost

II. Trecînd de la duşmănie la prietenie[1], Octavius şi Antonius — avînd fiecare cu sine cinci legiuni de pedestraşi — s-au întîlnit în preajma oraşului Mutina, pe o insulă mică şi abruptă, situată pe rîul Lavinus. După ce au ales poziţii unii în faţa celorlalţi, ei doi au înaintat pe podul apei, avînd fiecare în juru-i cîte trei sute de ostaşi. Cel dintîi care a păşit pe pod a fost Lepidus. Acesta, după ce a cercetat insula şi-a fluturat hlamida, dînd astfel semnalul întâlnirii. Ceilalţi, lăsînd pe pod gărzile lor, alcătuite din cîte trei sute de oameni şi prieteni, au păşit în mijlocul insulei într-un loc mai ridicat şi au început consfătuirea. Octavius, care prezida adunarea, s-a aşezat la mijloc. După discuţii care au durat două zile, de dimineaţă şi pînă seară, s-au luat următoarele hotărîri: Octavius să renunţe la puterea consulară şi s-o transmită, pentru restul anului, lui Ventidius; să se instituie un nou triumvirat[2] care să pună capăt războaielor civile şi care să fie încredinţat pe termen de cinci ani lui Lepidus, lui Antonius şi lui Octavius. Puterea acestui triumvirat era egală cu a consulilor. Au hotărît să denumească „triumvirat[46] această putere, tocmai pentru a înlătura numele de dictatură, poate din pricina legii lui Antonius, care interzicea dictatura. Triumvirii au mai hotărît ca magistraţii Oraşului[3] să fie numiţi pe cinci ani, nu ca pînă acum pe un an, iar provinciile să fie împărţite în chipul următor: lui Antonius să-i revie întreaga Gallie, în afară de regiunea din vecinătatea munţilor Pirinei, regiune numită vechea Gallie. Aceasta, împreună cu Spania, să revie lui Lepidus, iar Octavius să ia Libia, Sardinia, Sicilia şi toate insulele din regiunea aceasta[4].

III. în acest chip, cu de la sine putere, triumvirii au împărţit imperiul roman, amînînd numai împărţirea teritoriilor aflate dincolo de Marea Ionică, pe care le stăpîneau încă Brutus şi Cassius. Au convenit de asemenea ca Antonius şi Octavius să continue lupta împotriva lui Cassius şi Brutus ; Lepidus să fie consul în anul următor şi să aibă reşedinţa la Roma, pentru a se-

pentru paza oraşului, iar un număr de şapte legiuni să fie împărţite între Octavius şi Antonius, trei lui Octavius şi patru lui Antonius, astfel ca în război fiecare să aibă douăzeci de legiuni. Triumvirii nădăjduiau ca după victorie să răsplătească armata cu alte binefaceri, cum ar fi atribuirea a optsprezece oraşe italice, în care să locuiască ostaşii. Aceste oraşe se remarcau prin bogăţia, prin calitatea solului şi prin frumuseţea locuinţelor şi urmau să fie dăruite soldaţilor, împreună cu pămîntul şi casele lor, ca şi cum ar fi pradă de război. Dintre aceste oraşe, cele mai frumoase erau Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum[5], Nuceria, Ariminum, Vibonia[6]. Astfel, cele mai frumoase localităţi ale Italiei au fost împărţite armatei. 0 altă măsură a triumvirilor a fost aceea de a ucide pe vrăjmaşii lor, ca să înlăture orice obstacol care le-ar fi stat în cale pentru aducerea la îndeplinire a hotărîrilor luate, mai ales în timp ce purtau un război dincolo de graniţele Italiei. Aceste măsuri fură hotărîte şi aprobate, iar Octavius, în calitatea lui de consul, le aduse la cunoştinţa armatei, cu excepţia măsurilor luate în privinţa celor osîndiţi la moarte. Soldaţii, luînd cunoştinţă de aceste măsuri, l-au aclamat şi s-au îmbrăţişat unii cu alţii bucuroşi de împăcarea intervenită.

IV. în timp ce se petreceau aceste lucruri, la Roma se întîmplau numeroase minuni şi prevestiri înfricoşătoare. Cîinii urlau aidoma lupilor ceea ce e un semn ciudat. Lupii, măcar că sînt animale puţin deprinse să trăiască în preajma oraşelor, alergau acum pînă şi prin piaţă. 0 vacă a scos un glas omenesc; un prunc abia născut începu să vorbească. Din unele statui au picurat stropi de sudoare, iar din altele de sînge. Se auzeau strigăte puternice de soldaţi, zăngănit de arme, tropot de cai care nu se vedeau însă. în jurul soarelui se iviră multe semne neplăcute, ploua cu pietre, trăznete nesfîrşite cădeau pe temple şi statui. Din această pricină, senatul chemă la Roma preoţi şi prezicători din Etruria[7]. Cel mai vîrstnic dintre ei, după ce a prezis

V. Cei trei bărbaţi — deveniţi[8] stăpîni atotputernici — proscriau pe vrăjmaşii lor şi condamnau în special persoanele influente sau acelea împotriva cărora aveau duşmănie personală. Ei îşi predară unii altora atunci, cît şi mai tîrziu, rudele şi prietenii lor pentru a fi ucişi. Erau proscrişi laolaltă unii din pricina unei certe neînsemnate, alţii din pricina unei prietenii faţă de duşmanii triumvirilor, alţii din pricina unei atitudini duşmănoase faţă de prietenii lor, iar cîţiva din pricina averii lor mari. Ce-i drept, pentru continuarea războiului ei aveau nevoie de sume mari de bani. Impozitele percepute în Asia ca şi birurile care erau stoarse de la regi şi satrapi de-aici reveneau lui Brutus şi Cassius.

Triumvirii se găseau într-o stare financiară proastă: Europa şi Italia erau secătuite din pricina războaielor, a birurilor şi a impozitelor. Din această pricină, au sfîrşit prin a impune biruri grele persoanelor particulare, chiar şi femeilor şi au născocit impozite pe actele de vînzare şi pe contractele de închiriere. Se aminteşte cazul unei persoane care a fost proscrisă pentru vina de a fi fost proprietarul unei case luxoase şi a unei proprietăţi la ţară. Cei osîndiţi la moarte şi la confiscarea averilor erau în număr de aproape trei sute de senatori şi cam două mii de cavaleri romani. în numărul celor proscrişi erau fraţi şi unchi de ai triumvirilor şi chiar ofiţerii lor, care intraseră în conflict cu ei într-un fel oarecare, cînd erau sub ordinele lor sau cu alţi tovarăşi ai lor de arme.

VI. După conferinţă, în drum spre Roma aveau de gînd să treacă în listele de proscripţie numele unui mare număr de cetăţeni. Ei hotărîră să fie ucişi în prealabil doisprezece cetăţeni, după spusele altora şaptesprezece, şi trimiseră în acest scop oameni să-i ucidă. Printre cei ucişi urma să fie şi Cicero. Patru din aceştia au fost pe loc omorîţi, cu prilejul unor ospeţe şi al unor întruniri. în timp ce ceilalţi erau urmăriţi, în timp ce templele, altarele şi casele erau scotocite, pe neaşteptate se auziră în tot timpul nopţii gălăgie, strigăte, un du-te-vino însoţit de vaiete, ca într-un oraş căzut pradă

listele de prescripţie, aceasta făcea ca fiecare să aibă sentimentul că el este cel căutat de cei care cutreierau oraşul. Desnădăjduiţi, unii se gîndeau să dea foc locuinţelor, alţii «edificiilor publice, preferind să facă pagube fără nici o justificare înainte de a-şi găsi sfîrşitul. Şi poate că s-ar fi dedat la astfel de acte nebuneşti, dacă consulul Pedius care cutreiera oraşul, însoţit de crainici, nu i-ar fi îmbărbătat, îndemnîndu-i să aştepte sosirea dimineţii pentru a afla adevărul. Fără să cunoască părerea triumvirilor, în zorii zilei Pedius a proscris pe cei şaptesprezece cetăţeni, ca fiind — «lupă părerea lui — singurii vinovaţi de nenorocirile interne şi singurii condamnaţi dinainte. Necunoscînd hotărîrile triumvirilor, el dădu garanţii publice tuturor cetăţenilor, în numele cetăţii. Din pricina oboselii însă, Pedius muri în cursul aceleiaşi nopţi.

VII. Triumvirii îşi făcură intrarea în oraş în 3 zile consecutive, fiecare rezervîndu-şi o zi: primul intră Octavius, al doilea Antonius şi al treilea Lepidus, însoţiţi de cohortele lor praetoriene şi de cîte o legiune de pedestrime. O dată cu venirea lor, oraşul era plin de armată şi stindarde, ce se aflau în locurile potrivite. în mijlocul acestor evenimente, a fost convocată adunarea comiţiilor, iar Publius Titus, tribunul poporului, a decretat că în împrejurările de faţă, Ό nouă putere urma să fie încredinţată pe timp de cinci ani lui Lepidus, Antonius şi Octavius. Această putere era egală cu a consulilor (un grec ar fi numit în chip potrivit pe deţinătorii acestei puteri „harmostai[44], nume pe care lacedemonienii îl acordau în situaţii asemănătoare celor ce erau învestiţi cu putere supremă). Legea a fost votată imediat, fără să se mai acorde un interval de timp pentru examinarea proiectului şi fără ca să se anunţe dinainte ziua hotărîtă pentru convocarea adunării. în timpul nopţii, pe lista celor şaptesprezece cetăţeni proscrişi au mai fost adăugaţi alţi o sută treizeci de cetăţeni, ale căror nume puteau fi citite în multe părţi ale oraşului, şi puţin după aceea alţi o sută •cincizeci

Capetele celor ucişi urmau să fie aduse în faţa celor trei bărbaţi şi primeau în schimb o răsplată în bani, dacă ucigaşul era un om liber, în bani şi eliberarea lui, dacă era sclav. Toţi erau obligaţi să consimtă la percheziţionarea locuinţelor lor, iar celui care adăpostise sau tăinuise pe cineva, sau care nu primea să fie percheziţionat, vina îi va fi la fel de mare ca a proscrişilor şi că oricine-i va denunţa va primi aceleaşi răsplătiri.

VIII. Decretul de proscriere avea următorul conţinut: „Marcus Lepidus, Marcus Antonius şi Octavius Cezar, aleşi să orînduiască şi să îndrepte treburile publice, dau următoarea proclamaţie: Dacă cei ticăloşi, din pricina nesincerităţii firii lor, n-ar fi căutat în ceasuri de restrişte pentru ei să obţină mila prin rugăminţi, iar după obţinerea salvării să devină duşmanii binefăcătorului lor, Caius Cezar n-ar fi pierit ucis de aceia cărora le-a cruţat viaţa, după ce-i luase prizonieri în luptă, sau de aceia pe care-i copleşise cu onoruri şi daruri, acordîndu-le în acelaşi timp preţuirea lor, iar noi înşine n-am fi siliţi să tratăm cu asprime pe aceia care ne-au împroşcat cu insulte şi ne-au declarat vrăjmaşi ai patriei. Acum cînd experienţa ne-a convins că prin bunăvoinţă nu poţi să înlături răutatea acelora care au pus la cale pierderea noastră şi care şi-au pătat mîinile în sîngele lui Cezar, noi am preferat să le-o luăm înainte duşmanilor noştri, decît s-ajungem noi victimele lor. Nimeni să nu ne socoată nedrepţi, cruzi sau exageraţi în măsurile luate, ci să aibă în vedere ceea ce a suferit Cezar şi ceea ce am pătimit noi. Aceia pe care Cezar însuşi îi făcuse prizonieri şi cărora le dăruise viaţa, desemnînd pe unii din ei prin testament ca succesori, tocmai aceia i-au luat viaţa, atunci cînd a fost învestit cu magistratura supremă. Măcar că fusese ales *pontifex maximus,* cu toate că subjugase stăpînirii romanilor naţiunile cele mai puternice, cu toate că el a fost cel dintîi muritor care a trecut coloanele lui Hercule, cu toate că el străbătuse o mare ce pînă la el nu văzuse nici un navigator[9], cu toate că descoperise o regiune[10] pînă

pumnal. Ceilalţi, după acest sălbatic atentat, în loc de a-i pedepsi pe vinovaţi, le-au îngăduit să pună stăpînire pe magistraturi şi pe conducerea provinciilor, fapt care le-a îngăduit să dispună de tezaurul public, să ridice trupe împotrivă-ne şi să obţină ajutor de la popoarele barbare, duşmani hotărîţi ai Romei şi Imperiului. Ca urmare, ei au trecut prin foc şi au dărîmat din temelii oraşele credincioase poporului roman, pe care nu le-au putut convinge să treacă de partea lor; iar acele oraşe pe care le-au supus prin teroare le-au înarmat împotriva noastră, împotriva patriei.

IX. Pe unii dintre aceştia noi i-am şi pedepsit, iar ceilalţi, cu ajutorul zeilor, îşi vor primi pedeapsa cuvenită. Deşi cele mai însemnate din sarcinile impuse nouă au fost aduse la îndeplinire şi pot fi cercetate de toţi, mă refer la acţiunea noastră din Spania, din Gallia şi din teritoriul nostru, ne mai rămîne un lucru de făcut: să pornim împotriva ucigaşilor lui Caius Cezar, aflaţi dincolo de mare[11], întrucît noi, cetăţeni, ne pregătim să ducem pentru voi un război în ţări străine, ni s-a părut un lucru păgubitor, atît pentru noi cît şi pentru voi, ca inamicii noştri comuni să rămînă în urma noastră, tot căutînd să profite astfel în absenţa noastră şi tot pîndind un moment prielnic în vicisitudinile războiului. Tărăgănarea la nesfîrşit a unei astfel de situaţii nu e cu putinţă, ci mai curînd sarcina noastră este de a-i extermina pe cei care, ei cei dintîi, ne-au declarat război şi care au decretat că noi şi armatele noastre sîntem adevăraţii vrăjmaşi ai patriei.

X. ’ Nesocotind dreptatea zeilor şi netemîndu-se nici de ura semenilor lor, aceştia au hotărît pieirea atîtor mii de bărbaţi. Noi nu ne vom răzbuna pe un număr atît de mare de cetăţeni. Noi nu vom sacrifica pe toţi acei indivizi care s-au declarat vrăjmaşii noştri sau care au conspirat împotriva noastră. Noi nu vom cuprinde în listele de proscripţie pe toţi aceia care au excelat fie prin bogăţie, fie prin magistraturile pe care le-au îndeplinit, aşa cum a procedat magistratul care ne-a

restabilească liniştea în republică, înlăturînd dezordinile civile şi căruia pentru succesele repurtate i-aţi decernat titlul de „felix“[12]. Noi nu vom păşi pe calea lui, deşi, în mod natural, trei inşi au mai mulţi duşmani decît unul. Noi nu vom pedepsi decît pe cei mai ticăloşi şi vinovaţi, şi aceasta atît pentru propriul vostru interes, cît şi pentru al nostru, în mijlocul neînţelegerilor noastre, cum e şi firesc, voi veţi fi pradă tuturor nenorocirilor. De asemenea, se cuvine să se dea oarecare satisfacţie armatei, care a fost umilită şi adusă în stare de deznădejde prin tot felul de jigniri şi care a fost defăimată ca vrăjmaşă a patriei de către aceia care au fost adevăraţii vrăjmaşi ai republicii. Fără îndoială că i-am fi putut prinde şi i-am fi putut ucide, în măsura în care-i întîlneam, pe aceia pe care i-am condamnat la moarte, dar noi preferăm să înscriem numele lor pe listele de prescripţie, decît să-i prindem fără să fie avertizaţi[13]. Am luat această măsură pentru voi, pentru ca nu cumva soldaţii noştri, trecînd peste hotărîrile fixate de noi, din pricina resentimentelor lor, să se năpustească asupra celor nevinovaţi; dimpotrivă, cunoscînd numele celor condamnaţi la moarte, soldaţii sînt opriţi de a sacrifica pe alţii, conform ordinului.

XI. Aşadar, nimeni să nu dea adăpost, să nu tăinuiască şi să nu ajute să fugă pe cetăţenii trecuţi în aceste liste şi să nu se lase corupt de ei. Acela care se va dovedi că a salvat pe un proscris, că a dat sprijin sau că l-a ascuns va fi trecut şi el în lista proscrişilor· Cei care vor ucide pe cei proscrişi au obligaţia de a ne aduce nouă capetele ucişilor, în schimbul următoarelor răsplătiri: douăzeci şi cinci de mii de drahme attice —' dacă aducătorul este cetăţean liber; dacă e sclav, zece mii drahme, eliberarea lui şi acordarea aceloraşi drepturi civile de care se bucura stăpînul lui. Aceleaşi răsplătiri se stabilesc şi pentru denunţători. Numele ■celor răsplătiţi va fi tăinuit pentru a-i feri de publicitate". Acesta a fost conţinutul decretului triumvirilor, tradus aci din latineşte în greceşte.

XII. începutul proscrierilor îl face Lepidus, iar "pe

chiul lui Antonius, a fost al doilea proscris. Paulus şi Lucius au figurat printre primii proscrişi, pentru că ei au decretat ca vrăjmaşi ai patriei pe Lepidus şi pe Antonius. Locul al treilea şi al patrulea printre proscrişi îl deţin Plotius, fratele lui Plancus, şi Quintus, socrul lui Asinius[14], desemnaţi consuli pentru anul următor şi ale căror nume figurau pe o listă anexă. Proscrierea lor n-a fost dictată numai de situaţia pe care o aveau, ci şi pentru a produce vîlvă şi a face ca lumea să-şi piardă nădejdea că vreun proscris ar putea fi salvat. în rîndul proscrişilor figura şi Thoranius, despre care se spunea că a fost tutorele lui Cezar. Ó dată cu publicarea listelor de proscrişi, porţile oraşului, ieşirile şi porturile, lacurile şi mlaştinile, orice locşor suspect sau care putea fi un refugiu au fost ocupate. Centurionii primiră sarcina de a cutreiera ţara[15] şi de a face cercetări. Toate aceste măsuri au fost aplicate concomitent.

XIII. Arestările bărbaţilor proscrişi s-au făcut de îndată, atît la Roma cît şi în ţară, chiar pe locul în care era prins cel învinovăţit. Felurile în care-şi găseau moartea cei proscrişi erau felurite. Se cunosc cazuri de decapitări făcute numai pentru a pune mîna pe răsplata bănească; se cunosc cazuri nedemne de fugă ale unor bărbaţi de vază, atitudini neobişnuite în comparaţie cu strălucirea lor din trecut. Unii dintre proscrişi se coborau în fîntîni, alţii în canalurile subterane[16], în care se scurg murdăriile oraşului, alţii se ascundeau în podurile de afumat carne aflate sub acoperişul plin de ţiglă, unde stăteau în cea mai adîncă tăcere, unii se temeau de soţiile şi copiii lor, cu care nu trăiau în bune raporturi, nu în mai mică măsură decît de ucigaşi. Alţii se temeau de liberţi şi sclavi, alţii de datornici sau de vecinii lor, dornici de a pune mîna pe pămîntul lor· Era o răzvrătire, în adevăratul înţeles al cuvîntului, a tuturor elementelor socotite pînă atunci dubioase; era o schimbare nenaturală[17] a situaţiei senatorilor, consulilor, praetorilor şi tribunilor, a elementelor care rîvneau să ajungă la aceste demnităţi şi ale acelora care le

tacol era atunci cînd cu toată umilirea lor nu puteau obţine mila.

XIV. Tot felul de nenorociri se abătură asupra Romei, nu ca acelea ale războaielor şi revoltelor obişnuite. într-adevăr, în războaie şi revolte ai a te teme de adversari şi de ciocnirile cu aceştia şi poţi nădăjdui oricînd un sprijin din partea celor ai casei. Dimpotrivă, în aceste împrejurări groaznice,primejdia pentru cei proscrişi venea mai mult de la cei ai casei, decît de la asasini, cu atît mai mult cu cît rudele, nefiind expuse aici unui pericol, cum era cazul în timpul războaielor şi revoltelor obişnuite, din rude deveneau vrăjmaşi, împinşi la aceasta fie de un sentiment tăinuit pînă atunci, fie de lăcomie pentru cîştigul bănesc făgăduit, fie de dorinţa de a pune mîna pe aurul şi argintul de care aceştia dispuneau. Din această pricină mulţi trădau rudele punînd folosul lor propriu înaintea milei. Omul de bună credinţă sau binevoitor se temea să dea ajutorul său cuiva, să ascundă pe cineva sau să fie tăinuitorul cuiva de teama asprimii pedepselor. 0 teroare nouă, deosebită de aceea care se abătuse asupra cetăţenilor la aflarea primilor şaptesprezece proscrişi, puse stăpînire pe minţile oamenilor. Ca şi atunci, numele celor proscrişi n-au fost date în vileag, totul reducîndu-se la a prinde şi a ucide cîţiva cetăţeni; în consecinţă se temeau de soarta lor şi-şi făgăduiau unul altuia sprijin. După publicarea listelor de proscripţie, proscrişii au devenit imediat cunoscuţi de toţi. Cetăţenii însă care se văzură în afară de orice pericol urmăreau pe ceilalţi în nădejdea de a obţine recompensele băneşti fixate pentru ucigaşi. Gloata celorlalţi devasta casele celor ucişi şi cîştigul murdar pe care-l realizau îi împiedica să aibă o înţelegere a nenorocirilor din faţa ochilor lor. Oamenii cuminţi şi îngăduitori erau uimiţi de consternare, amintindu-şi că multe oraşe cădeau pradă revoltelor, dar fiind în cele din urmă salvate prin bună înţelegere, pe cînd în oraşul lor concordia şi înţelegerea dititre şefi nu

XV. Dintre proscrişi, unii pieriră apărîndu-se împotriva asasinilor; alţii primiră moartea fără să se apere, nesocotindu-i vinovaţi pe partizanii triumvirilor. Alţii muriră chinuiţi de foame, iar alţii se spînzurară; unii şi-au găsit moartea în valurile mării. Alţii se aruncară de pe acoperişul locuinţelor lor; alţii îşi găsiră moartea aruncîndu-se în ruguri aprinse. Unii se oferiră de bună voie asasinilor. Unii proscrişi au cerut asasinilor, care întîrziau, să grăbească execuţia. Alţii, dimpotrivă, se ascunseră sau cerşiră umili iertare, fie fugind din calea nenorocirii, fie căutînd să-i cumpere pe asasini. Cîţiva cetăţeni, împotriva hotărîrii triumvirilor, fură ucişi fie din greşeală, fie din pricina unei duşmănii personale. în acest caz, leşurile acestor nefericiţi zăceau cu capul netăiat, numai capetele celor proscrişi erau suspendate în for, la tribune; căci era o obligaţie pentru ucigaş de a aduce capul celui ucis la tribunele din for, pentru a obţine răsplata.

S-au văzut totuşi numeroase dovezi de zel şi curaj atît din partea femeilor, cît şi printre copii, fraţi şi sclavi, care au născocit fel de fel de mijloace pentru a salva viaţa fiinţelor iubite sau care îşi găsiră moartea alături de acestea, atunci cînd nu izbuteau în planurile lor. S-au văzut cazuri cînd unii s-au străpuns deasupra trupurilor părinţilor lor, alţii au fugit; unii au pierit în naufrăgii, fiind loviţi de soartă în toate felurile. Alţii, împotriva oricărei aşteptări, intrară din nou în magistraturi, sau au participat la războaie şi obţinură onoruri din partea triumvirilor. Vremea aceea a fost o ocazie de dezlănţuire a tuturor neomeniilor.

XVI. Aceste lucruri nu se petreceau într-un oraş oarecare sau în vreun regat mic şi neînsemnat. Divinitatea făcea să se zguduie din temelie cea mai puternică dintre cetăţi şi care stăpînea atîtea popoare pe mare şi pe uscat, sub a cărui oblăduire ajunseră la buna orînduire de astăzi. Asemenea fapte se petrecură în vremea lui Sylla şi chiar înaintea acestuia, pe vremea lui Caius Marius. Cele mai importante din aceste

date uitării. întîmplările petrecute acum se bucură de un mai mare renume şi sînt mult mai importante prin rezultatele lor; ele s-au realizat prin vrednicia triumvirilor şi în special a unuia dintre ei, care, datorită calităţilor şi succeselor sale, a consolidat domnia şi a lăsat posterităţii un neam şi un nume ilustru[18]. Voi păşi acum la expunerea întîmplărilor strălucite sau nenorocite, săvîrşite în ultima vreme şi pe care mi le amintesc. Nu mi se pare că merită de a fi consemnat un omor oarecare, o fugă sau întoarcere şi traiul obscur, lipsit de orice interes, pe care l-au dus mai tîrziii unii din triumviri, ci acele lucruri care prin latura lor bizară ar putea impresiona şi ar confirma faptele expuse mai înainte. Aceste fapte sînt numeroase şi au fost povestite de mulţi romani în numeroase cărţi, bineînţeles aşa cum au crezut ei. Eu voi povesti lucrurile pe larg, după importanţa lor, respectînd adevărul şi în comparaţie cu acestea voi sublinia fericirea din epoca noastră[19].

XVII. Masacrul a început la nimereală, cu cetăţenii care deţineau posturi de conducere. Primul ucis a fost tribunul poporului Salvius. După lege, această magistratură era sacră şi inviolabilă. Tribunul poporului, în unele cazuri, exercita o putere atît de mare încît putea arunca în închisoare chiar şi pe consuli. Salvius — în calitatea sa de tribun al poporului — se opusese la început ca Antonius să fie declarat vrăjmaş al patriei; mai tîrziu însă deveni colaboratorul lui Cicero. Aflînd despre înţelegerea dintre triumviri şi despre graba lor de a intra în Roma, el reuni pe toţi ai casei la un ospăţ, sub pretext că pe viitor vor fi din ce în ce mai rare ocaziile de a se reuni împreună. Atunci cînd iscoadele triumvirilor năvăliră în sala ospăţului, comesenii toţi se ridicară cu zgomot, îngroziţi, de la mese. în timp ce-i îndemna să stea liniştiţi la locurile lor, comandantul centurionilor apucă, peste masa pe care se servea mîncare, pe Salvius de plete şi-i reteză capul. Apoi porunci tuturor celor din casă să rămînă fără teamă aşa cum sînt, pentru a nu stîrni neorînduială,

tribunului ucis. A doua victimă a fost praetorul Minucius. Acesta tocmai prezida adunarea comiţiilor din for, cînd a aflat că era căutat de uneltele triumvirilor. Praetorul părăsi imediat adunarea căutînd în grabă un loc unde să se ascundă. Intrînd în prăvălia unui meseriaş îşi schimbă hainele şi porunci însoţitorilor[20] şi purtătorilor de insignă[21] să se retragă. Dar aceştia, din respect şi milă faţă de praetor, rămaseră acolo şi contribuiră astfel, fără voia lor, ca praetorul să fie descoperit de ucigaşii lui.

XVIII. Un alt praetor, Annalis, alerga tocmai atunci pe la diverşi cetăţeni cu fiul său candidat la quaestură, cerîndu-le votul. îndată ce prietenii care-l însoţeau şi purtătorii insignelor aflară că numele lui figurează printre proscrişi, o luară la fugă. El se salvă refugiindu-se la unul din clienţii săi, care avea o casă mică şi sărăcăcioasă într-un cartier mărginaş al oraşului. în această casă nenorocită sub toate aspectele se ascunse în deplină siguranţă şi rămase acolo pînă cînd însuşi fiul său, bănuind fuga tatălui său la acel client, atrase după sine acolo şi pe asasini. Drept răsplată, triumvirii îi dădură întreaga avere părintească şi îl numiră edil. Dar cu ocazia unei certe, pe care o provocă fiind în stare de ebrietate, el fu ucis de aceiaşi soldaţi care uciseseră şi pe tatăl lui. Thoranius, care în acest timp nu mai deţinea funcţia de praetor, avea un fiu netrebnic, care se bucura însă de mare trecere pe lîngă Antonius. El rugă pe centurioni să amîne executarea lui pînă cînd fiul său va fi obţinut mila lui Antonius. Atunci centurionii, rîzînd, îi răspunseră că fiul său intervenise tocmai ca să fie executat. Auzind acestea, bătrînul mai ceru un scurt răgaz spre a-şi vedea fiica, pe care văzînd-o îi recomandă să nu ceară dreptul ei la moştenire, ca nu cumva fratele ei să intervină pe lîngă Antonius şi pentru uciderea ei.

Tînărul acesta a sfîrşit prin a-şi cheltui averea în dezmăţ şi mai tîrziu a fost condamnat la exil, acuzat fiind de furt.

XIX. Cicero[22], care după moartea lui Cezar obţinuse

fiul său, cu fratele său, cu fiul fratelui şi cu toate rudele, prietenii şi cu partizanii lui. Ei se îmbarcară pe corăbii, dar Cicero neputînd suporta răul de mare, debarcă în preajma unei proprietăţi — pe care am vizitat-o şi eu pentru cercetarea celor întîmplate — lîngă oraşul Gaeta[23] din Italia, unde ducea o viaţă liniştită. Cînd se apropiată însă centurionii care-l căutau (căci atît Antonius, cît şi cei din preajma lui îl căutau cu nerăbdare), nişte ciori intrară în camera lui şi-l treziră prin croncănitul lor şi-i smulseră vestmîntul de pe corp. Sclavii lui, socotind această întîmplare ca un semn al divinităţii îl aşezară pe Cicero într-o litieră şi-l duseră spre mare, fără a fi observaţi, printr-o pădurice deasă. Soldaţii alergau în toate părţile, întrebînd dacă nu cumva a fost zărit Cicero. Unii din simpatie şi milă spuneau că se îmbarcase şi plecase pe mare. Dar un cizmar, client al lui Clodius[24], vrăjmaşul cel mai de temut al lui Cicero, arată centurionului Laenas, care se afla acolo cu puţini oameni, cărarea pe care pornise Cicero. Laenas alergă şi văzînd că asupră-i năvălea un număr mai mare de slujitori decît avea el strigă cu un aer de comandant: „Alergaţi spre mine, centurioni din ariergardă!“ Sclavii, socotind că vor veni mulţi în ajutorul lui Laenas, rămaseră înmărmuriţi.

XX. Laenas, care izbutise să cîştige cîndva un proces cu ajutorul lui Cicero, îi reteză capul, trăgîndu-l afară din lectică şi lovind de trei ori pînă-l desprinse de tot, din pricina nepriceperii lui. Acelaşi Laenas a retezat şi mîna cu care Cicero scrisese cuvîntările împotriva lui Antonius, cînd îl înfăţişa ca pe un tiran, cuvîntări pe care Cicero, după pilda lui Demosthene, le intitula „Filipice"[25]. Vestea cea mare a uciderii lui Cicero ajunse la Antonius, adusă în grabă de către unii pe mare şi prin ştafete călări. Laenas, agitînd din depărtare capul şi mîna celui ucis de el, le ărăta fui Antonius care se afla în for. Acesta, cuprins de o bucurie nemărginită, încunună pe centurion şi-i dădu, peste rasplata obişnuită, două sute şi cinci zeci de mii de drahme attice, fiindcă

pendate de tribună în for multă vreme, în locul în care oratorul îşi rostise mai înainte cuvîntările. Numărul cetăţenilor dornici de a vedea acest . spectacol era mult mai mare decît al cetăţenilor veniţi cîndva să-l asculte. Se zice că, chiar în timpul mesei, Antonius avea în faţa sa capul lui Cicero şi era tare satisfăcut de acest spectacol îngrozitor. Acesta a fost sfîrşitul tragic al lui Cicero, oratorul renumit pînă astăzi pentru elocinţa lui şi care a adus patriei servicii imense în timpul consulatului. El a fost ucis şi apoi batjocorit după ucidere. Fiul lui fusese trimis mai dinainte la Brutus, în Grecia. Fratele lui Cicero, Quintus, surprins împreună cu fiul său de uneltele triumvirilor, implora pe ucigaşi să-l ucidă pe el, înainte de a lua viaţa copilului său. Fiindcă şi fiul le adresa aceeaşi rugăminte, ucigaşii le împliniră voia amîndurora. Tatăl şi fiul fură omorîţi în acelaşi timp, la un semn al ucigaşilor.

XXI. Egnatius[26] tatăl şi Egnatius fiul, fură ucişi dintr-o singură lovitură, în timp ce stăteau îmbrăţişaţi. Deşi capetele lor fură retezate, trupurile rămaseră mai departe îmbrăţişate. Balbus, ca să nu atragă atenţia cuiva mergînd alături de fiul său, îl trimise pe acesta înainte, avînd de gînd să fugă pe mare, iar puţin în urma fiului mergea şi el la o distanţă oarecare. Un ins, într-adins sau din prostie, spuse tatălui că fiul său a fost prins. Tatăl se întoarse din drum şi trimise să-i cheme pe ucigaşi. Se întîmplă ca şi fiul să piară în timpul unei furtuni. Soarta adăuga şi ea acţiunea ei nefastă în aceste nenorociri.

Arruntius avea un fiu care nu voise să se salveze fără de tatăl său şi pe care cu mare greutate îl convinse să se salveze pe sine. Mama acestuia îl trimise mai înainte pînă la porţile oraşului, iar ea se întoarse înapoi ca să-şi înmormînteze pe soţul ucis. Aflînd că şi fiul său a pierit pe mare, ea s-a lăsat să moară de foame. Iată deci cîteva chipuri de fii buni şi de cei răi.

XXII. Doi fraţi numiţi Ligarius, proscrişi împreună, îşi găsiră adăpost într-un cuptor. Descoperiţi de sclavi,

valurile lui. Cîţiva pescari îi săriră în ajutor, convinşi că nu se aruncase într-adins în rîu, ci că a căzut din întîmplare. După ce a rezistat cîtva timp pescarilor, s-a aruncat în viitoare. Salvat iar de pescari, el le-a adresat următoarele cuvinte: „prin fapta voastră voi nu mă salvaţi, ci veţi pieri împreună cu mine, căci sînt un proscris[66]. Impresionaţi de această mărturisire, ei erau pe punctul de a-l salva, cînd, zărindu-l cîţiva soldaţi care făceau de strajă la pod, alergară şi-i tăiară capul. Mai menţionăm doi fraţi, dintre care unul s-a aruncat în viitoarea unui rîu. Un sclav de-al lui îi căută timp de cinci zile trupul, pe care găsindu-l, fiindcă mai putea fi recunoscut, i-a tăiat capul nădăjduind că astfel va primi răsplata făgăduită. Celălalt frate, ascuns într-o groapă cu bălegar, fu denunţat de un alt sclav. Centurionii, nevoind să pătrundă în groapă, îl scoaseră de acolo împungîndu-l cu lancea şi-i tăiară capul în starea în care era, fără să-l mai spele. Un alt cetăţean, neştiind că este şi el proscris, alerga spre călăii care prinseseră pe fratele său şi le strigă: „Ucideţi-mă pe mine în locul lui[66]. Centurionul, care avea la el ordinul de proscriere, îi spuse: „Ai o pretenţie justificată, căci figurezi în lista proscrişilor înaintea fratelui tău[66]. Spunînd aceste cuvinte, îi ucise pe amîndoi conform ordinului. Acestea-s cîteva pilde de iubire frăţească.

XXIII. Ligarius era ascuns de soţia sa, cu ştirea unei singure sclave. Fiind trădată de aceasta^ ea mergea în urma capului tăiat al· soţului ei, care era purtat de ucigaşii lui, strigînd: „Eu mi-am tăinuit soţul şi deci merit şi eu pedeapsa, ce se cuvine tăinuitorilor[66]. Şi fiindcă nu apărea nimeni ca să-i ia viaţa sau s-o denunţe, s-a prezentat denunţîndu-se singură înaintea magistraţilor. Aceştia, apreciind devotamentul faţă de soţ, îi cruţară viaţa. în schimb, ea se lăsă să moară de foame. Am pomenit aci de această femeie, care, neizbutind să-şi şalveze soţul, şi-a pus singură capăt zilelor. Despre femeile devotate, care au reuşit să-şi salveze bărbaţii, voi scrie în capitolul despre proscrişii

Septimius, care trăia pe ascuns cu un prieten al lui Antonius. Dornică să ajungă din concubină cît mai curînd soţia acestuia, a .intervenit prin amantul ei la Antonius. Iar ca urmare, Septimius a fost trecut şi el pe lista celor proscrişi. Avertizat[27] de soţia lui şi nebănuind nefericirea care sălăşluia în propria lui casă, se pregătea să fugă. Cu dragoste prefăcută, soţia lui închisese uşile casei şi reţinu pe Septimius pînă cînd îşi făcură apariţia partizanii triumvirilor.. în ziua în care Septimius pierea de mîna ucigaşilor, soţia acestuia-şi celebra noua ei căsătorie.

XXIV. Salassus fugise de acasă; neştiind ce să facă în situaţia în care se afla şi avînd impresia că situaţia se îmbunătăţise la Roma, se întoarse în cursul unei nopţi. în acest răstimp casa lui fusese vîndută. Recunoscut numai de portar — sclavul lui de odinioară care fusese vîndut o dată cu casa — acesta îl primi în propria lui locuinţă, făgăduindu-i să-l ascundă mai departe şi să-i dea întreţinerea în limita posibilităţilor lui. Salassus îl rugă să cheme pe soţia lui din casa în care locuia acum. Aceasta îi răspunse că deşi e dornică să-l vază cît mai degrabă, va veni a doua zi, în zorii zilei, ca nu cumva să trezească bănuielile sclavelor. în zorii zilei, cînd portarul alerga spre casa ei, ca s-o îndemne să se grăbească, aceasta trimitea partizanii triumvirilor la soţul ei. Salassus, temîndu-se ca nu cumva portarul să-i întindă vreo cursă, la plecarea lui ieşi pe acoperiş, aşteptînd .acolo desfăşurarea evenimentelor. Văzînd în fruntea călăilor care se apropiau nu pe portarul casei, ci pe propria lui soţie se aruncă de pe acoperiş.

Fulvius fu denunţat de fosta lui concubină în a cărei casă se refugiase. Aceasta era fosta lui sclavă, cu care întreţinuse legături, pe care apoi o eliberase şi o căsătorise, dîndu-i şi zestre. Uitînd binele pe care i-l făcuse Fulvius, îl trădă din gelozie pe femeia cu care se căsătorise el mai tîrziu. Socot că şi aceste exemple de femei desfrînate trebuie amintite.

XXV. Statius Samnitul, care a adus numeroase

le-a săvîrşit şi pentru averea şi origina sa. Deşi în vîrstă de optzeci de ani, a fost proscris din pricina uriaşelor sale bogăţii. Punînd casa lui la dispoziţia poporului şi a sclavilor, îndemnă pe toţi să ia tot ce doresc, oferind el însuşi unele lucruri drept pradă. Cînd casa rămase pustie, o zăvorî, îi dădu foc şi el însuşi pieri în flăcări. Acest incendiu cuprinse multe alte case. Capito, lăsînd porţile casei întredeschise, răpunea rînd pe rînd călăii care pătrundeau în număr din ce în ce mai mare. în cele din urmă, copleşit de mulţimea soldaţilor, după ce răpuse pe mulţi, pieri şi el. Vetulinus recrutase la Rhegium o armată numeroasă, alcătuită din proscrişi, din cei fugiţi împreună cu aceştia şi din fugarii din cele optsprezece oraşe ale Italiei, foarte supăraţi de faptul că triumvirii le făgăduiseră soldaţilor oraşele ca răsplată de război. Vetulinus, care era în fruntea lor, măcelări pe toţi centurionii care cutreierau pe străzi. în cele din urmă triumvirii trimiseră împotriva lui o oaste mai numeroasă. El nu cedă nici atunci, ci se duse la Pompei cel tînăr în Sicilia, care comanda acolo şi în preajma căruia găseau refugiu cei proscrişi. Apoi el se luptă cu îndîrjire pînă cînd, încingîndu-se în oraş mai multe lupte, îmbarcă pe fiul său şi pe alţi proscrişi din preajma sa, trim.iţîndu-i la Messina. Cînd Vetulinus văzu corabia în largul mării se năpusti împotriva vrăjmaşilor şi fu răpus de aceştia.

XXVI. Naso, trădat de un libert, care fusese iubitul lui, smulse o sabie din mîna unuia dintre soldaţii aduşi de acest libert spre a-l omorî, ucise pe trădător, iar el se puse la dispoziţia celorlalţi ucigaşi. Un sclav devotat lăsă stăpînul pe o movilă de pămînt, iar el alergă spre ţărmul mării, ea să închirieze o corabie pentru acesta. La întoarcere, zărindu-şi stăpînul străpuns şi abia răsuflînd, îi strigă: „Aşteaptă puţin, stăpîne!“ şi repezindu-se pe neaşteptate asupra centurionului îl ucise. După aceasta, îşi luă şi el viaţa spunînd stăpînului său: „Ai cel puţin mîngîierea de a fi răzbunat!“ Lucius, după ce încredinţă banii la doi liberţi devotaţi, se îndreptă spre mare. Aceştia fugiră cu banii; atunci

•o nădejde că şi-ar putea salva viaţa, se puse de bună voie la dispoziţia ucigaşilor. Labienus, care în timpul proscrierilor lui Sylla prinsese şi ucisese pe mulţi, a socotit că este un lucru dezonorant dacă n-ar suporta şi el cu curaj aceeaşi soartă. Ieşind din casă, el se aşeză pe un tron, aşteptînd pe asasini. Cestius era ascuns la ţară, de nişte oameni ai lui de încredere. Văzînd mereu pe centurioni străbătînd drumurile oraşului înarmaţi sau purtînd capetele tăiate ale celor proscrişi în mînă şi neputînd îndura spaima, convinse pe sclavi să aprindă un rug, pentru a pretexta că înmormîntează pe Cestius, care a murit. Aceştia aprinseră rugul fără să bănuiască ceva, iar Cestius se aruncă în flăcări. ,

Aponius se ascunse undeva în plină siguranţă. Nemaiputînd însă suporta mizeria de fiecare zi a vieţii, se predă ucigaşilor. Un alt proscris se aşeză de bună voie într-un loc vizibil şi, văzînd că ucigaşii întîrzie, se spînzură în văzul tuturor.

XXVII. Lucius, socrul lui Asinius, consul pe vremea aceea, scăpase de proscriere fugind pe mare. Dar neputînd suporta furtuna, se aruncă în apă. Sisinius[28] fugise şi el. Prins de călăii care veneau pe urmele lui, le strigă că nu •este proscris, ci că este doar urmărit din pricina averii sale. Ucigaşii îl condpseră atunci în faţa listelor de proscripţie, poruncindu-i să-şi citească numele. Aceştia îl uciseră în timp ce îşi citea numele. Aemilius, văzînd un individ urmărit şi neştiind că şi el figurează printre proscrişi, întrebă pe centurionul care urmărea, cine e proscrisul. Acesta, recunoscîndu-l pe Aemilius, îi răspunse: „Şi tu, şi el“ şi-i ucise pe amîndoi. Cillon şi Decius ieşeau tocmai din senat cînd aflată că numele lor figurează printre ale proscrişilor. Ei fugeau atît de tulburaţi prin Porţile Romei încît fără ca cineva să-i fi urmărit, prin atitudinea lor, se dădură de gol în faţa centurionilor întîlniţi în drum. Selicius[29], desemnat judecător în procesul intentat lui Brutus şi Cassius, în timp ce Octavius înconjurase tribunalul cu un număr de ostaşi, iar ceilalţi judecători dădură pe ascuns votul lor

gur avu curajul să voteze pe faţă achitarea lor. Uitînd în aceste împrejurări atitudinea lui curajoasă din trecut şi văzînd nişte ciocli care duceau un cadavru la groapă, se alătură acestora. Străjile care păzeau la Porţile Romei, vâzînd că cioclii sînt mai numeroşi ca de obicei — la numărul lor se adăugase unul, — fără să fi suspectat pe nici unul din ei, răscoliră targa ca să se convingă dacă nu cumva cineva se prefăcuse a fi mort. Din întîmplare, cioclii se luaseră atunci la ceartă cu Selicius, pe motiv că nu era cioclu de meserie. Acest incident făcu ca el să se dea în vileag şi centurionii îl omorîră.

XXVIII. Trădat de un sclav eliberat, Varus fugise şi rătăcind de pe un munte pe altul se-nfundă în cele din urmă în mlaştinile Minturnilor, unde se opri ca să se odihnească. Cum minturnienii cutreierau tocmai locul în căutarea briganzilor, vîrful unei trestii fiind mişcat îl dezvălui pe Varus. Descoperit, el le spuse că este hoţ. Condamnat la moarte, se supuse verdictului. Urmînd însă să fie torturat spre a mărturisi pe complici, el n-a mai putut îngădui această umilire şi le spuse: „Minturnienilor! Vă declar că am fost consul, şi, lucru care este mai onorabil acuma pentru un înalt magistrat, eu sînt proscris. Vă interzic să mă supuneţi la torturi şi să mă omorîţi; dacă nu există pentru mine nici o posibilitate de salvare, socot că eşte mai bine să pier ucis de aceia care au acelaşi rang cu mine“. Minturnienii n-au dat crezare şi au suspectat cuvintele lui; dar un centurion care trecea pe acolo l-a recunoscut şi i-a retezat capul, lăsînd restul corpului minturnienilor. Alţi călăi, care porniseră în căutarea unui proscris, prinseră din întîmplare pe Largus. Impresionaţi de faptul că individul căzuse în mîinile lor fără să fi fost urmărit, îi îngăduită să fugă în pădure. în timp ce fugea se văzu urmărit de alţi călăi. Atunci se întoarse grăbit către cei dintîi şi le spuse : „Ucideţi-mă voi, care aţi avut la început milă de mine ca să beneficiaţi voi de răsplata promisă". în acest chip Largus, murind, răsplăti din recunoştinţă generozitatea soldaţilor.

cîndva să cumpere casa, dar Rufus refuzase. Acuma, deşi i-o dărui Fulviei, totuşi nu scăpă de proscriere. Atunci cînd călăii prezentară lui Antonius capul lui Rufus, acesta îl refuză susţinînd că nu este el acela căruia i se cuvine, ci să fie trimis soţiei sale, iar aceasta porunci să fie atîrnat în faţa casei lui Rufus şi nu în for. Un alt cetăţean avea la ţară o proprietate frumoasă, situată într-un loc umbrit. Pe această proprietate se afla şi o peşteră frumoasă de o mare adîncime. Din cauza acestei proprietăţi, probabil, el fu proscris. La apariţia călăilor, el tocmai se recrea în peşteră. în timp ce ucigaşii se vedeau alergînd spre el de departe, un sclav al lui îl trimise pe el în adîncul grotei, iar el, îmbrăcînd veşmintele stăpînului şi ieşind în faţa călăilor, se prefăcea că este stăpînul vilei şi că se teme, şi desigur că ar fi fost ucis, dacă unul din călăi n-ar fi dezvăluit viclenia. Moartea lui Rufus indignă poporul, care nu se linişti decît atunci cînd obţinu pedepsirea prin spînzurătoare a denunţătorului, ca şi eliberarea sclavului care încercase să-l salveze. Haterius[31], care era ascuns, fu denunţat de un sclav. Sclavul, eliberat imediat pentru fapta lui, avu îndrăzneala să concureze împotriva copiilor victimei la cumpărarea averii, lăsată de acesta, şi le făcea rău unde putea, Copiii apăreau pretutindeni plîngînd în tăcere în urma sclavului. Acest fapt indignă poporul, iar triumvirii îl dădură din nou ca sclav copiilor victimei, fiindcă depăşise limitele admise. Aceasta a fost soarta bărbaţilor proscrişi.

XXX. Acelaşi trist sfîrşit aştepta şi pe copiii orfani, a căror avere era rîvnită. Un tînăr a fost omorît pe cînd se ducea la şcoală, însoţit de pedagogul său. Acesta, văzînd pericolul, îşi îmbrăţişă elevul, căutînd zadarnic să-l apere. Antilius, care tocmai îmbrăcase toga virilă, se ducea însoţit ca de obicei de un numeros cortegiu de prieteni să aducă sacrificii la templu. La vestea înscrierii lui pe listele de proscripţie, prietenii şi sclavii se risipiră. Singur şi părăsit de toţi aceia care formaseră acel măreţ cortegiu, căută refugiu la mama sa, şi

munţi. Constrîns însă de foame, coborî la şes, unde fu prins de un hoţ de drumul mare, care în mod obişnuit jefuia pe trecători şi-i supunea la diferite munci. Neputînd suporta această trudă, întrucît fusese crescut în bogăţie, o luă la fugă pe drumul de care, cu lanţuri la picioare, şi se predă unor centurioni care treceau pe acolo. Aceştia l-au ucis.

XXXI. în timp ce se întîmplau aceste evenimente, Lepidus, care repurta succese triumfale asupra iberilor, dădu un edict cu următorul cuprins: „Să dea zeii noroc! Se face cunoscut tuturor, bărbaţi şi femei, că sînt obligaţi să sărbătorească ziua de azi prin sacrificii şi ospeţe. Acela care nu se va supune acestei porunci va fi înscris în listele de prescripţie". Lepidus străbătu în triumf drumul spre templu urmat de un număr de cetăţeni care veneau în urmă-i, simulînd bucuria, dar în fond avînd sentimente duşmănoase, în acest timp, lucrurile din casele celor proscrişi erau prădate. Numărul cetăţenilor care se prezentau să cumpere averea imobilă era redus, fie că oamenii se sfiau să adauge noi neajunsuri acestor nefericiţi, fie că socoteau de rău augur achiziţionarea proprietăţilor acestora, fie că socoteau un pericol pentru ei faptul de a fi ştiuţi că au aur şi argint sau în sfîrşit, fie că erau încredinţaţi că nu trebuie să adauge alte proprietăţi la cele pe care le aveau, într-o vreme cînd ale lor erau suficiente pentru a le primejdui viaţa. S-au găsit doar cîţiva îndrăzneţi care s-au prezentat singuri şi care au cumpărat totul pe un preţ foarte scăzut. Astfel triumvirii, care nădăjduiseră să poată realiza sume importante de bani pentru nevoile războiului, au constatat că le mai lipseau două sute de milioane de drahme attice.

XXXII. Triumvirii aduseseră la cunoştinţa poporului acest rezultat şi dădură un edict prin care o mie patru sute de femei, dintre cele mai bogate[32], erau obligate să-şi declare averea şi să contribuie la cheltuielile războiului cu o sumă de bani fixată de ei. Edictul mai prevedea că acele femei care ar fi ascuns ceva din

Femeile vizate prin acest edict găsiră cu cale să recurgă la sprijinul semenelor lor care aveau legături de rudenie cu triumvirii. Ele găsiră un sprijin la sora lui Octavius şi la mama lui Antonius. în schimb Fulvia, soţia acestuia, le goni de la uşile ei. Femeile se simţiră adine jignite. Ele năvăliră în for, dădură în lături poporul şi străjile şi aşezîndu-se în preajma tribunei însărcinară pe Hortensia să vorbească. Aceasta spuse următoarele: „La început am mers pe calea care se potrivea unor femei de rangul nostru, adresîndu-ne soţiilor voastre şi cerîndu-le sprijinul. Fiindcă am fost respinse în mod nedemn de Fulvia, ne-am adunat aci, în for, spre a cere dreptate. Voi ne-aţi răpit părinţii, copiii, soţii şi fraţii sub pretext că erau vrăjmaşii voştri. Dacă acum ne răpiţi şi averea, ne veţi aduce într-o situaţie incompatibilă cu rangul, moravurile şi sexul nostru. Dacă ne învinuiţi şi pe noi aşa cum aţi învinuit pe bărbaţii noştri, că ne-am arătat ostile vouă, înscrieţi-ne pe listele de proscripţie, aşa cum aţi procedat şi faţă de ei. Iar dacă noi, femeile, n-am decretat pe nici unul din voi ca vrăjmaşi ai poporului, dacă n-am distrus casa nimănuia, dacă n-am mituit nici una din armatele voastre, dacă n-am aţîţat pe nimeni împotriva voastră, dacă n-am fost piedică pentru nimeni ca să dobîndească magistratura şi onorurile, de ce să fim părtaşe la pedepse, noi, care n-am fost părtaşe la nedreptăţile comise împotriva voastră?

XXXIII. Dacă noi, femeile, nu luăm parte nici la magistraturi, nici la onoruri, nici la comanda provinciilor şi nici la vreuna din funcţiile pe care voi le disputaţi cu preţul atîtor nenorociri, de ce ne obligaţi la contribuţii băneşti? Răspunsul vostru este: „ne aflăm în stare de război“. Dar cînd n-au fost războaie? Aş vrea să ştiu cu prilejul cărui război au fost puse la contribuţie femeile? Natura liberează la toate popoarele pe femei de asemenea contribuţii. O singură dată mamele noastre, depăşindu-i firea, au venit în ajutorul statului, atunci cînd din pricina carthaginezilor ţara întreagă şi

ele; n-au dat nici zestrea şi nici locuinţele lor — care sînt indispensabile unor femei libere — ci numai podoabele lor casnice, fără să le fi evaluat, în prealabil, fără să se teamă de denunţători şi acuzatori, de constrîngeri şi violenţă, ci aşa cum le-a dictat voinţa lor. în momentul de faţă care este pericolul care ameninţă stăpînirea sau patria? Dac-ar fi fost vorba de un război împotriva gallilor sau părţilor aţi fi văzut că, pentru salvarea noastră comună, noi,, femeile, n-am fi fost mai prejos decît mamele noastre, în timpul războaielor civile noi nu avem de dat nici o contribuţie ; noi nu dăm ajutoare unora împotriva celorlalţi. Noi n-am contribuit cu nimic nici pe timpul lui Cezar şi Pompei. N-am fost silite la nici o contribuţie nici de Marius, nici de Cinna şi nici măcar de Sylla, tiranul patriei. Iar voi susţineţi că puneţi ordine în republică"[33].

XXXIV. Auzind cuvîntarea Hortensiei, triumvirii fură cuprinşi de indignare gîndindu-se la consecinţe. în timp ce bărbaţii îşi vedeau liniştiţi de treburi, ele au avut curajul să se reunească în for, să supună unei cercetări activitatea acelor care conduceau treburile publice şi în timp ce bărbaţii mergeau la război, ele refuzau să dea o contribuţie bănească. Triumvirii dădură ordin lictorilor să izgonească femeile de la tribună, dar din pricina larmei produsă de mulţime, lictorii nu putură executa porunca. Triumvirii dispuseră să se amîne pentru a doua zi rezolvarea acestei chestiuni. A doua zi edictul prevedea numai un număr de patru sute de femei obligate să declare bunurile lor şi nu ■o mie patru sute cum prevedea edictul din ajun. Edictul nou mai prevedea că oricine avea mai mult de o sută de mii drahme attice, fie că era cetăţean roman, fie că era străin, libert, membru al colegiului pontifilor, sau de orice naţie, fără nici o excepţie, să dea statului sub formă de împrumut a cincizecea parte din averea lui şi un bir anual drept contribuţie de război; se prevedeau amenzi pentru fraudatori şi recompense pentru denunţători

seama că, în mijlocul atîtor nenorociri, siguranţa triumvirilor era în mîinile lor. Unii pretindeau o casă din cele confiscate, alţii un ogor, o casă la ţară sau chiar un domeniu întreg; alţii pretindeau să fie adoptaţi de anumiţi cetăţeni. Alţii, cu de la sine putere, ucideau oameni care nu figurau printre proscrişi şi jefuiau casele celor care nu aveau nici o vină. Din această pricină, triumvirii s-au văzut obligaţi să invite pe unul din consuli să pună frîu abuzurilor săvîrşite. Consulul se temu să-i pedepsească pe soldaţi, ca să nu-i întărite. Dar prinzînd cîţiva sclavi îmbrăcaţi în haine de soldaţi, care se dedaseră la jafuri, în complicitate cu soldaţii, îi spînzură.

XXXVI. Acestea sînt amănuntele privitoare]a nenorocirile şi la sfîrşitul tragic al proscrişilor. Mi-ar fi mult mai plăcut şi ar fi mult mai folositor pentru acei care-mi vor citi scrierea să afle că unii dintre proscrişi au fost salvaţi în împrejurări extraordinare şi că apoi au ajuns la demnităţi şi că nimeni nu trebuie să părăsească nădejdea că va fi salvat. Cei care au putut să se salveze, s-au refugiat pe lîngă Cassius sau Brutus sau pe lîngă Cornificius în Libia, care era de partea partidului republican. Cea mai mare parte dintre proscrişi s-au refugiat în Sicilia, care era în preajma Italiei, unde Pompei îi primi cu toată bunăvoinţa, în aceste împrejurări, Pompei a arătat un zel vrednic de toată lauda faţă de aceşti nenorociţi. El trimise soli prin care chema pe toţi la dînsul, făgăduind aducătorilor o răsplată de două ori mai mare faţă de cea a călăilor. Corăbii uşoare şi corăbii de mărfuri ieşeau din ordinul lui Pompei în întîmpinarea celor ce veneau pe mare; trireme străbăteau marea, în apropierea ţărmului, făcînd semnale de nădejde şi dînd ajutor tuturor celor ce îi întîlneau. Pompei însuşi veni în întîmpinarea celor sosiţi, împărţindu-le veşminte şi lucrurile de care aveau nevoie în primul rînd. Pe cei vrednici dintre refugiaţi îi angaja în trupele de uscat şi în flotă. La încheierea armistiţiului cu triumvirii, Pompei puse drept condiţie prealabilă a negocierilor discutarea problemei proscrişilor refugiaţi

tatălui său, dar care n-a fost inferioară acesteia. Alţi proscrişi şi-au găsit refugiul şi s-au ascuns în diferite locuri, fie la ţară, fie în morminte, sau chiar în oraş, trăind acolo clipe de groază pînă la încheierea armistiţiului care a pus capăt acestei stări.

S-au văzut pilde neobişnuite de ataşament al femeilor faţă de bărbaţii lor, de iubire a copiilor faţă de părinţii lor şi de devotament peste orice măsură al sclavilor faţă de stăpînii lor. Voi menţiona în această povestire a mea cazurile cele mai neaşteptate.

XXXVII. Paulus, fratele lui Lepidus, pe care centurionii îl cruţau ca fiind fratele unui triumvir, a plecat spre a se pune în siguranţă la Brutus şi apoi la Milet[34], de unde n-a găsit cu cale să se înapoieze nici după încheierea păcii, măcar că fu rechemat.

Mama lui Antonius adăpostea la ea pe fratele ei, Lucius, unchiul lui Antonius, fără ca să tăinuiască însă acest lucru. Centurionii trecură multă vreme cu vederea acest fapt, deoarece era vorba de mama unui triumvir. în cele din urmă însă, cînd centurionii o forţară, ea alergă în for şi aşezînduse alături de Antonius şi de colegii lui, spuse: „Comandante, mă denunţ pe mine că l-am primit la mine pe Lucius pe care-l adăpostesc şi acum şi pe care-l voi adăposti pînă în clipa cînd ne vei ucide pe amîndoi. Căci edictele voastre de proscripţie prevăd aceleaşi pedepse pentru cei care adăpostesc pe proscrişi ca şi pentru proscrisul însuşi[66]. Antonius îi reproşă faptul că este mai mult o soră bună şi prea puţin o mamă înţelegătoare, adăugind că nu se cuvenea să dea ospitalitate în aceste împrejurări lui Lucius, ci trebuia să-I împiedice pe acesta de a declara pe fiul ei vrăjmaş al patriei. Dar totuşi el interveni la consulul Plancus ca să propuie un decret pentru rechemarea din exil a lui Lucius.

XXXVIII. Messala[35], un tînăr dintr-o familie distinsă, îşi găsise refugiul la Brutus. Triumvirii, temîndu-se de influenţa pe care o exercita persoana lui, dădură următorul edict: „Fiindcă rudele lui ne-au dovedit că nu

catastrofa lui Brutus şi Cassius în Tracia, cînd armatele lor erau încă numeroase, dispunînd de corăbii şi bani şi avînd speranţe bune, ele aleseră pe Messala drept comandant. Acesta refuză comanda şi convinse trupele să se supuie sorţii, care i-a lovit şi să se înroleze în armata lui Antonius. Această atitudine făcu să crească creditul de care se bucura la Antonius şi rămase legat de el pînă în clipa cînd Cleopatra puse stăpînire pe Antonius. Atunci Messala îi reproşă acest lucru şi trecu de partea lui Octavius. Octavius îl numi consul în locul lui Antonius, a cărui destituire din funcţie a fost pronunţată atunci cînd a fost declarat pentru a doua oară vrăjmaş al patriei. După bătălia de la Actium[36], în care Messala comanda o flotă împotriva lui Antonius, Octavius i-a dat comanda împotriva gallilor care făcuseră defecţiune. După succesul obţinut cu acest prilej îi acordă onorurile triumfului.

Proscrierea lui L. Bibulus[37] a fost revocată în acelaşi timp cu proscrierea lui Messala. Antonius îi dădu comanda flotei sale. El mijloci de mai multe ori propuneri de împăcare între Antonius şi Octavius. Apoi fu numit de Antonius conţandant al’ Siriei şi muri în timp ce exercita această comandă.

XXXIX. Acilius fugise pe ascuns din Roma cînd unul din sclavii lui îl denunţă soldaţilor triumvirilor. Acilius îi rugă să-i cruţe viaţa, făgăduindu-le o sumă foarte mare de bani şi trimise pe cîţiva din ei la soţia sa, dîndu-le semne de recunoaştere pentru ca aceasta să ştie că veneau din partea lui. Soţia lui Acilius dădu soldaţilor care i se înfăţişară toate bijuteriile pe care le avea, spunînd că le dă cu condiţia ca aceştia să respecte cuvîntul dat, deşi nu ştie dacă vor face acest lucru. Dragostea arătată de această femeie faţă de soţul ei n-a fost zadarnică. Soldaţii închiriară o corabie pentru Acilius şi-l conduseră în Sicilia. Soţia lui Lentulus se hotărîse să fugă împreună cu el. în acest scop ea supraveghea toate mişcările lui. Soţul nevoind ca aceasta să îndure aceleaşi pericole cu el, fugi pe ascuns în Sicilia. Aci Pompei îi dădu comanda unor trupe.

pus în fruntea unor oşti. Aceasta aflînd locul în care se refugiase soţul ei, luă cu sine doi sclavi şi fugi de acasă, fără ca mama ei să observe ceva. înfruntînd cu tărie greutăţile călătoriei, deghizată în sclavă, ajunse spre seară la Rhegium, de unde se îmbarcă pentru Messina. Aflînd cu uşurinţă cortul comandantului în care se afla soţul ei, îl găsi pe acesta locuind nu ca pe un comandant, ci culcat pe pămînt cu paie, cu părul în dezordine şi mîncînd extrem de puţin, fiindcă ducea dorul soţiei sale.

XL. Apuleius, fiind ameninţat de soţia lui că-l va denunţa dacă va fugi fără ea, a fost nevoit s-o ia cu el. Fuga lui nu dădu nimănui de bănuit, deoarece a călătorit în văzul tuturor însoţit de soţie, de sclavi şi de sclave. Soţia lui Antius şi-a salvat soţul înfăşurîndu-l în aşternutul ei de pat şi transportîndu-l astfel cu hamalii de aca^ă pînă la ţărmul mării, de unde se îmbarcă spre Sicilia. Soţia lui Rheginus îl ascunse într-o noapte într-un canal de murdărie în care, peste zi, soldaţii triumvirilor nu îndrăzniră să se coboare din pricina mirosului care exala de acolo. în noaptea următoare ea îmbrăcă pe soţul ei în haine de cărbunar şi îi dădu să conducă un măgar încărcat cu cărbuni, iar ea mergea la o oarecare distanţă, înaintea lui, în litieră. Unul din soldaţii care făceau de strajă la Porţile Romei, părîndu-i-se ceva suspect, începu să cerceteze litiera. Speriindu-se, Rheginus iuţi pasul şi, ca un drumeţ oarecare, îndemnă pe sol.dat să cruţe femeile. Acesta ripostă cu mînie, crezîndu-l că e cărbunar. Dar îndată îl recunoscu, fiindcă slujise sub ordinele lui în Siria, şi-i spuse: „Mergi sănătos, comandante! Mă simt dator ca şi acum să te numesc astfel“. Coponius fu salvat de soţia sa, care pînă atunci fusese castă, dar care fu nevoită că cedeze lui Antonius. Astfel s-a înlăturat o nenorocire prin alta.

XLI. Fiul lui Geta s-a prefăcut că arde pe un rug, yi curtea casei, trupul tatălui său care răspîndise zvonul că se spînzurase. Apoi, pe ascuns, îşi conduse tatăl la ţară, într-o casă pe care o cumpărase de curînd. Bătrînul

plasturele: dar ochiul lui era pierdut din pricina lipsei de exerciţiu.

Oppius, care din pricina vîrstei lui înaintate voia să rămînă la Roma, a fost purtat de fiul său cînd pe umeri, şi cînd sprijinindu-i mersul pînă la Porţile Romei, iar de aci pînă în Sicilia, fără ca acest fel de călătorie să trezească bănuiala ori cruzimea cuiva, aşa cum scriu poeţii că Eneas şi-a salvat părintele purtîndu-l pe umăr şi inspirînd respect duşmanilor[38]. Mai tîrziu poporul roman, lăudîndu-l pe 'tînărul Oppius, îl numi edil. Fiindcă prin confiscarea averii lui nu avea posibilitatea să facă faţă cheltuielilor impuse de demnitatea lui, lucrătorii executară gratuit toate lucrările, iar spectatorii aruncară după cum î.i lăsa inima banii în orchestră[39], îmbogăţind pe Oppius. Arian, executorul lui testamentar, gravă următoarele cuvinte pe coloana lui funerară: „Fiul celui ce zace sub această piatră, el însuşi nefiind proscris, şi-a salvat părintele proscris, ascunzîndu-l şi întovărăşindu-l în pribegie[66].

XLII. Erau doi Metellus: tatăl şi fiul. Metellus tatăl a fost unul dintre locotenenţii lui Antonius în bătălia de la Actium; el a căzut prizonier fără să fie însă recunoscut. Metellus fiul se înrolase în armata lui Octavius, fiind comandant şi luă parte la lupta de la Actium. Cînd Octavius trecea în revistă la Samos[40] pe prizonierii de război, Metellus fiul îl însoţea îndeaproape. Metellus tatăl fu adus înaintea lor, cu părul crescut şi complet schimbat din cauza mizeriei şi murdăriei. Cînd crainicul citi în lista prizonierilor numele tatălui, Metellus fiul se repezi din locul lui şi abia recunoscîndu-şi tatăl îl îmbrăţişă şi plînse. Apoi, oprindu-şi brusc plînsul, el se adresă lui Octavius cu următoarele cuvinte: „în timp ce tatăl meu a fost printre duşmanii tăi, o Cezar, eu am luptat sub ordinele tale. El trebuie să-şi primească pedeapsa, iar eu să fiu răsplătit de tine. îţi cer sau să cruţi viaţa tatălui meu sau să pier împreună cu el, din pricina lui[66]. Scena aceasta stîrni în sufletele tuturor o adîncă emoţie. Octavius porunci atunci ca viaţa lui

recompensă dacă părăseşte partidul lui Antonius, trecînd la dînsul.

XLIII. Pe Marcus îl păziră sclavii în lăuntrul casei, în tot timpul proscrierilor, cu dragoste şi grijă. El părăsi casa cînd se liniştiră lucrurile, ca şi cînd s-ar fi întors din exil.

Hirtius, care fugise din oraş cu sclavii lui, străbătea Italia de la un capăt la altul, eliberînd pe prizonieri, adunînd la el pe fugari, pustiind la început un număr de oraşe mici, apoi oraşe mai mari, pînă cînd devenind şeful unei cete mai numeroase ajunse stăpîn în ţara brutilor. Dar cum împotriva lui fu trimisă o armată, se îmbarcă cu ai săi şi se duse la Pompei. Restion fugea şi el, crezînd că e nevăzut de nimeni. Fără ca să fi bănuit, era urmărit de aproape de un sclav, crescut în propria lui casă, care se bucurase de binefacerile lui, dar care, mai tîrziu, fusese însemnat cu fierul din pricina unei ticăloşii. Sclavul apăru în faţa lui Restion pe cînd acesta se odihnea la marginea unui loc mlăştinos. La vederea sclavului, Restion îngheţă de frică. Sclavul îl linişti, spunîndu-i că-şi aminteşte mai puţin de semnele fierului roşu, decît de binefacerile anterioare. El îl ascunse într-o peşteră ca să se odihnească, unde-l îngrijea şi-i aducea hrana pe cît îi sta în putinţă. Partizanii triumvirilor, care cutreierau împrejurimile, bănuiră că se petrece ceva în peştera în care era adăpostit Restion şi merseră într-acolo. Sclavul, care le ghici intenţia, se luă după ei şi, luîndu-le înainte, reteză capul unui bătrîn, care trecea pe-acolo, după ce îl ucisese. Soldaţii rămaseră uimiţi de această faptă şi-l socotiră ca pe ucigaşul drumeţului. Atunci le spuse următoarele: „Am ucis pe stăpînul meu Restion care mi-a imprimat aceste stigmate[66]. Soldaţii luară capul victimei şi se îndreptară degrabă spre Roma pentru a primi recompensa făgăduită. După aceasta, sclavul îşi scoase stăpînul din peşteră şi porni cu el pe mare, spre Sicilia.

XLIV. în timp ce centurionii alergau spre Appius care se răcorea la moşia lui, un sclav îmbrăcă veşmintele şi

turionii puneau stăpînire pe casa lui Menenius, un sclav se urcă în litiera acestuia şi fu purtat astfel de tovarăşii lui, complici la această faptă. Sclavul pieri de bună voie, fiind luat drept Menenius. în acest timp, Menenius se refugia în Sicilia. Philemon un libert al lui Vinius[41] şi care avea o casă foarte frumoasă, ascunse pe Vinius într-un dulap ferecat din mijlocul casei, în care de obicei se păstrează bani sau cărţi. Sclavul şi-a hrănit stăpînul, în timpul nopţii, pînă la sfîrşitul proscrierilor. Un alt libert a păzit un mormînt în care-şi găsise refugiu stăpînul său; el păzi în acelaşi loc şi pe fiul stăpînului, înscris mai în urmă pe listele de prescripţie. Lucretius, care rătăcea însoţit de doi sclavi devotaţi, din pricina lipsei de hrană porni în căutarea soţiei, purtat de sclavi într-o lectică, făcînd impresia unui suferind care venea la Roma să-şi îngrijească sănătatea. Întîmplîndu-se ca unul din sclavi să-şi scrîntească piciorul, Lucretius coborî din lectică şi merse pe jos, sprijinindu-se cu braţul de celălalt sclav. Ajungînd la Porţile Romei, unde în timpul lui Sylla murise şi tatăl său ca proscris, văzu o ceată de soldaţi alergînd. Speriat de coincidenţa situaţiei, el se refugie împreună cu un sclav al său într-un mormînt. întîlnind cîţiva profanatori de morminte, sclavul se lăsă prădat de aceştia, înlesnind astfel fuga lui Lucretius spre Porţile Romei. Lucretius aşteptă sclavul şi, îmbrăcîndu-l cu parte din veşmintele lui, se duse la soţia sa care-l ascunse în spaţiul lăsat liber de un acoperiş dublu şi rămase acolo pînă cînd cîţiva prieteni obţinură ştergerea lui de pe listele proscrişilor. La restabilirea păcii, acest Lucretius a fost ales consul.

XLV. Sergius a stat vreme îndelungată ascuns în casa lui Antonius, pînă cînd în cele din urmă acesta a convins pe Plancus, ajuns consul, să facă să se voteze un decret pentru amnistierea lui. Mai tîrziu, Sergius, în timpul neînţelegerilor dintre Antonius şi Octavius, cînd senatul a hotărît ca Antonius să fie declarat vrăjmaşul patriei, el singur avu curajul să-şi dea votul în favoarea lui. Astfel şi-au salvat viaţa proscrişii despre care am vorbit.

Un alt proscris, Pomponius, după ce s-a deghizat în

ca un praetor însoţit de lictori. Pe drum, sclavii se înghesuiau în jurul lui pentru ca nu cumva să fie recunoscut de cinevaAjuns la Porţile Romei, se urcă într-o trăsură publică şi străbătu Italia, fiind primit şi escortat ca un praetor adevărat trimis de triumviri să negocieze cu Pompei cel tînăr. Ba chiar, el navigă pînă la acesta pe o triremă publică.

XLVI. Apuleius şi Arruntips, deghizaţi în centurioni şi înconjuraţi de sclavii lor îmbrăcaţi în haine militare, părăsiră Roma, avînd aerul unor centurioni care au pornit în căutarea cuiva. Apucînd drumuri diferite, ei eliberau pe cei din închisori şi primeau la ei pe fugari. Curînd ei se aflară în fruntea unei cete impunătoare care dispunea de steaguri şi arme şi care părea o adevărată armată. Şi unul şi celălalt înaintară spre ţărmul mării, stabilindu-se în preajma unei movile. întîlnindu-se aci, se înspăimîntară unul pe altul, în zorii zilei, cercetînd fiecare de pe movilă armata celuilalt, avură impresia că se află în faţa unor oşti vrăjmaşe, venite împotriva lor. Şi se încăierară chiar la luptă pînă cînd, recunoscîndu-se, puseră jos armele, jeluită şi acuzară soarta care se complăcea în a le face greutăţi. După această întîmplare, ei porniră pe mare, unul înspre Brutus, iar celălalt înspre Pompei. Primul s-a înapoiat împreună cu Pompei la Roma; iar celălalt luă o comandă militară în Bithynia, sub ordinele lui Brutus; după moartea acestuia, cedă provincia lui Antonius, iar el s-a înapoiat în patrie.

Cînd Ventidius apăru pe lista proscrişilor, unul din liberţii lui îl legă ca să-l predea în mîinile ucigaşilor. în noaptea următoare însă acest libert convinse pe sclavii lui să se îmbrace în haine militare, iar pe stăpînă-su îl conduse afară din Roma îmbrăcat ca centurion. în acest chip ei străbătură întreaga Italie, luînd drumul Siciliei pe care întîlniră de mai multe ori pe alţi centurioni, care căutau pe Ventidius.

XLVII. Un alt sclav eliberat ascunse pe fostul lui stăpîn într-un mormînt. Cum acesta nu putea să suporte

însă cuprins de teamă, fiindcă în vecinătatea lui locuia un soldat. De la această stare el trecu la o îndrăzneală demnă de mirare. își rase barba, devenind apoi conducătorul unei şcoli chiar la Roma pînă la sfîrşitul proscrierilor. Edilul Volusius fu şi el trecut printre proscrişi. Avînd un prieten adept al cultului zeiţei Isis[42], el împrumută veşmintele acestuia. îmbrăcat cu tunica de în lungă a acestuia şi cu capişonul cu cap de cîine, simbol al sărbătoririi cultului zeiţei,, în acest costum trecu la Pompei, în Sicilia. Cetăţenii din Cales[43] vegheau asiduu asupra vieţii concetăţeanului lor Sittius, de ale cărui dărnicii bogate se bucuraseră. Ei îl apărară chiar cu armele, ameninţînd pe sclavii lui şi împiedicînd pe centurioni de a se apropia de zidurile casei lui, pînă cînd situaţia îmbunătăţindu-se, trimiseră o solie la triumviri şi obţinură de la ei ca Sittius să rămînă închis între zidurile oraşului neîngîduindu-i-se să se ducă în vreo altă parte a Italiei. în acest chip Sittius fu cel dintîi şi poate singurul muritor care a fost exilat în patria sa, ca într-o ţară străină. Varro a fost filozof şi istoric în acelaşi timp; el s-a distins şi în armată unde a deţinut o comandă. Este posibil să fi fost proscris, fiind bănuit ca adversar al monarhiei. Prietenii lui îşi disputau între ei cinstea de a-i oferi ospitalitatea lor. în cele din urmă Calenus îi oferi ospitalitate la moşia sa, la care poposise şi Antonius cînd părăsise Roma. Această taină n-a fost trădată de nici unul din sclavii lui Varro, nici de ai lui Calenus.

XLVIII. Virginius, un orator cu talent, a demonstrat sclavilor săi că ucigîndu-l nu obţin, pentru o sumă nesigură de bani, altceva decît că se încarcă cu un păcat şi mai tîrziu vor trece prin mare spaimă, pe cînd salvîndu-l, ei dobîndesc un renume pios, speranţe bune şi bani, mult mai mulţi şi mai siguri. Sclavii îl ascultară şi fugiră împreună cu el* deghizat în sclav. Pe drum, fiind recunoscut de centurionii triumvirilor, sclavii încinseră o luptă cu aceştia. în timpul acestei lupte, Virginius căzu în mîinile lor. Acesta demonstra

mării. „Soţia mea, spune el, mă aşteaptă la ţărmul mării cu o corabie plină de avuţii“. Soldaţii se lăsară înduplecaţi şi-l însoţiră la ţărmul mării. într-adevăr, soţia lui Virginius sosise la ţărmul mării aşa cum era învoirea dintre ei. Văzînd că Virginius întîrzie şi socotind că s-a dus mai înainte la Pompei, se hotărî să plece şi ea, lăsînd totuşi la ţărm un sclav să-l înştiinţeze pe Virginius despre plecarea ei. îndată ce zări pe Virginius, sclavul alergă spre el ca spre propriul lui stăpîn, arătîndu-i corabia care se zărea încă. îi spuse de soţia lui, de banii pe care-i ducea cu ea şi despre motivul pentru care îl lăsase la ţărm. Soldaţii crezură toate cele spuse. Virginius le ceru sau să-l aştepte pînă ce îşi va rechema soţia sau să' meargă cu el, în căutarea acesteia, ca să le poată da banii. Soldaţii porniră împreună cu el, într-o barcă, şi vîslind din toate puterile ajunseră în Sicilia. Aici primiră suma de bani făgăduită şi rămaseră în serviciul lui pînă cînd proscrierile încetară.

Un negustor, care călătorea pe mare, l-a primit în corabie pe Rebilus[44], pentru a-l conduce în Sicilia. Acesta îi ceru toţi banii pe care-i avea la el, ameninţîndu-l că-l va denunţa centurionilor dacă nu se-nvoieşte. Rebilus, procedînd la fel ca Temistocle[45], pe cînd pleca în exil, îl ameninţă la rîndul lui că va declara că nu l-a luat în corabie decît pentru banii lui. Acest răspuns sperie pe negustor, care îl duse pe Rebilus la Pompei.

XLIX. Marcus ai fost înscris în listele de proscripţie fiindcă era unul din comandanţii de sub ordinele lui Brutus. Prins după înfrîngerea lui Brutus, se prefăcu că e sclav şi în această situaţie fu cumpărat de Barbula[48]. Acesta, apreciindu-i îndemînarea, îl făcu căpetenie al sclavilor săi, însărcinîndu-l în acelaşi timp cu administrarea averii sale. Văzînd înţelepciunea şi capacitatea lui neobişnuită în toate, care depăşeau posibilităţile unui, sclav, avu oarecare bănuială. îl făcu să nădăjduiască că dacă va mărturisi că face parte din numărul proscrişilor îl va salva. Marcus însă nu voi să

nădăjduind că acesta nu va primi să meargă dacă era cumva proscris. Sclavul îl urmă totuşi. Unul din prietenii lui Barbula, care veniră în întîmpinarea lui la Porţile Romei, recunoscu pe Marcus, preschimbat în sclav şi-i spuse în taină acest lucru lui Barbula. Acesta interveni la Octavius prin mijlocirea lui Agrippa. Marcus fu şters de pe lista proscrişilor, devenind după aceasta prieten cu Octavius. După scurt timp, luptă împotriva lui Antonius, în lupta de la Actium. în această bătălie, Barbula luptă pentru Antonius; Soarta făcu ca amîndoi să treacă prin aceleaşi împrejurări. Căci Barbula, după înfrîngerea lui Antonius, fu făcut prizonier. El se prefăcu că este sclav şi în această calitate fu cumpărat de Marcus, care se prefăcu la rîndu-i că nu-l cunoaşte; înştiinţă despre acest lucru pe Octavius, cerînd iertare pentru ■el şi făcu pentru Barbula cu acest prilej ceea ce Barbula făcuse pentru el, în altă ocazie. De altfel, n-a fost singura ocazie în care aceşti doi cetăţeni au avut o soartă comună. Ei îndepliniră la Roma funcţiile consulare în acelaşi timp.

L. Balbinus era fugar. Rechemarea lui s-a făcut o dată <cu a lui Pompei. în timp ce Balbinus era consul, Lepidus, deposedat de titlul de triumvir şi silit astfel să ducă viaţa unui particular, s-a găsit în faţa lui Balbinus, în aceeaşi situaţie în care se aflase Barbula în faţa lui Marcus. Mecenas[47] a acuzat pe fiul[48] lui Lepidus de a fi conspirat împotriva lui Octavius, învinovăţind în acelaşi timp pe mama tînărului ca părtaşe la conspiraţie. Pe Lepidus, fiind bolnav, l-a iertat. Dar pe fiul acestuia l-a trimis la Octavius la Actium, iar mamei lui, voind s-o cruţe de a fi dusă cu forţa, fiind femeie, i-a cerut să prezinte consulului o cauţiune prin •care să garanteze că se va duce la Octavius. Fiindcă nimeni nu se oferea pentru această cauţiune, Lepidus încercă de mai multe ori, dar fără succes, să vorbească cu Balbinus. în cele din urmă se apropie de el cînd se afla la tribunal şi în timp ce lictorii căutau să-l îndepărteze, cu greu putu să-i spună următoarele cuvinte: „Acuzatorii soţiei şi fiului

jos decît cei proscrişi. Dar acum aruncă un ochi asupra soartei oamenilor şi asupra mea care mă aflu în faţa ta şi consimte ca soţia mea să se prezinte în faţa lui Octavius sub garanţia mea, sau te rog îngăduie-mi să o însoţesc în călătorie[66]. Lepidus vorbea încă, cînd Balbinus, neputînd suporta această decădere a sorţii lui Lepidus, iertă pe soţia acestuia de cauţiune.

LI. Cicero, fiul lui Cicero, fusese trimis de tatăl său în Grecia, căci se aştepta că vor fi astfel de proscrieri. Din Grecia, Cicero se duse la Brutus şi după moartea acestuia la Pompei. Şi unul şi celălalt îl cinstiră şi îi dădură o comandă militară. Apoi Octavius, ca să se scuze de faptul că predase pe Cicero-tatăl, numi pe fiul lui augur[49]. După scurt timp, îl numi consul şi apoi proconsul al Siriei. Vestea catastrofei lui Antonius de la Actium, anunţată de Octavius, fu citită poporului de tînărul Cicero în calitate de consul de la aceeaşi tribună de care, cu puţin înainte, fusese atîrnat capul tatălui său.

Appius a împărţit sclavilor toate bunurile sale şi se îmbarcă împreună cu aceştia, îndreptîndu-se spre Sicilia. în timpul unei furtuni, sclavii care puseseră ochii pe bogăţiile lui Appius îl suiră într-o barcă, zicînd că astfel putinţa lui de salvare ar fi mai mare. împotriva aşteptării, se întîmplă că Appius s-a salvat, în timp ce sclavii pieriră în valuri, împreună cu corabia.

Publius îndeplinea pe lîngă Brutus funcţiunea de quaestor. Cînd cei din preajma lui Antonius încercară să-l convingă să trădeze pe Brutus, acesta refuză, fapt care i-a atras proscrierea. înapoindu-se în patrie, el deveni prietenul împăratului[50]. într-una din zilele cînd Octavius veni să-l viziteze, acesta îi arătă nişte portrete ale lui Brutus. Cezar August lăudă ataşamentul lui Publius pentru Brutus. *

Am desprins dintr-un noian de întîmplări evenimentele neaşteptate, care au dus la pierderea şi la salvarea unora dintre proscrişi.

LII. în timp ce aceste lucruri se petreceau la Roma,

dădeau în Libia între Cornificius şi Sextius, în Siria între Cassius şi Dolabella, iar în Sicilia războiul era purtat de Pompei. Multe din oraşele cucerite avură greu de suferit. Trecînd peste oraşele mai mici, mă voi opri la cele mai importante ca faimă, ca Laodiceia, Tarsos[51], Rhodos, Patara[52] şi Xanthos[53]. Iată, pe scurt, cele petrecute în aceste oraşe.

LIII. Romanii numesc şi astăzi partea Libiei cucerită de la carthaginezi „vechea Libie“. în consecinţă, partea Libiei stăpînită de regele luba şi adăogită mai în urmă de Caius Cezar imperiului roman, o numesc din această pricină „nouă Libie“. Aceasta ar putea constitui o regiune aparte cu denumirea de „numidică“. Sextius, guvernînd „noua Libie“ din însărcinarea lui Octavius cerea lui Cornificius să părăsească vechea Libie, pretextînd că prin împărţirea triumviratului, toată Libia trecea sub comanda lui Octavius. Cornificius răspunse că nu recunoaşte împărţirea pe care triumvirii au făcut-o cu de la sine putere. Ba mai mult, prin faptul că a primit această provincie printr-o hotărîre a senatului, el n-o va ceda nimănui decît tot pe baza unui senatus consult. în urma acestora, ei porniră război unul împotriva celuilalt. Unul dispunea de trupe numeroase şi greu înarmate, iar Sextius de o armată mai puţin numeroasă şi uşor înarmată. Datorită acestui fapt, Sextius străbătu ţinuturile de mijloc ale lui Cornificius, îndemnîndu-le la revoltă. înconjurat de forţele superioare ale lui Ventidius, unul din comandanţii lui Cornificius, şi fiind asediat, continua totuşi lupta împotriva lui. în acest timp, Laelius, alt general al lui Cornificius, pustia Libia lui Sextius şi asedia oraşul Cirtha[54], înconjurîndu-l din toate părţile.

LIV. Ambii beligeranţi, Cornificius şi Sextius, trimiseră solii — pentru a-l avea de aliat — la Arabion, unul din regii acestui ţinut, şi la aşa-numiţii sittieni. Aceştia se numeau astfel din pricina următoarei întîmplări: cetăţeanul roman Sittius, ca să scape de o acţiune criminală îndreptată împotriva lui, fugise. El

vingători, Sittius deveni vestit, iar armata sa cîştigă experienţă într-un mod strălucit. El luptă împreună cu Caius Cezar, cînd acesta urmărea pe pompeieni în Libia, şi îl ucise pe Saborras, generalul vestit al lui luba. Drept dar pentru aceste fapte el primi de la Cezar ţara lui Masinissa[55], nu în întregime, ci partea cea mai importantă. Masinissa era tatăl acestui Arabion, aliat al lui luba, iar ţara lui Masinissa o dădu în dar Cezar lui Sittius şi lui Bocchos, regele mauretanilor. Iar Sittius împărţi partea sa oamenilor de sub comanda lui. Pe atunci Arabion se refugie în Spania, · la fiii lui Pompei, iar după asasinarea lui Caius Cezar se înapoie în Libia. El trimitea într-una oameni libieni în Spania şi îi reprimea de acolo avînd acum instrucţia militară romană. Cu ajutorul acestor trupe el cuceri ţara lui Bocchos şi îl ucise pe Sittius prin înşelăciune. Deşi era binevoitor faţă de partizanii lui Pompei, văzînd că fracţiunea acestora e totdeauna urmărită de ghinion, el se asocie lui Sextius, prin acesta cîştigînd favoarea lui Octavius. Şi sittienii se asociată cu el, în conformitate cu simpatia strămoşească faţă de Cezar.

LV. Prinzînd curaj, Sextius ieşi din tabăra asediată spre a se lupta. Atunci se întîmplă că Ventidius căzu în luptă, iar armata, văzîndu-se fără comandant, o luă la fugă. Sextius o urmări ucigînd pe unii şi luînd prizonieri pe alţii. Laelius, aflînd cele întîmplate, ridică asediul cetăţii Cirtha şi se retrase la Cornificius. Iar Sextius, devenind încrezător în urma succesului avut, porni chiar împotriva lui Cornificius, aflat la Utica, şi îşi fixă tabăra în faţa taberei acestuia, deşi ultimul avea forţe mai numeroase. în acest timp, Cornificius trimise pe Laelius, însoţit de călăreţi, să facă o recunoaştere. Atunci Sextius îl trimise pe Arabion ca să angajeze o luptă cu cavaleria lui Laelius, atacîndu-l din front, iar el însuşi porni cu trupele sale uşoare pentru a ataca din flanc cavaleria inamică. Prin acest atac, el produse dezordine în rîndurile inamicului, astfel că Laelius, temîndu-se să nu i se taie retragerea, deşi nu fusese înfrînt, puse

mare a trupelor sale, pentru a veni în ajutorul lui Laelius. Sextius, apărînd în spatele acestei armate, se năpusti asupra ariergărzii. Dar Cornificius se întoarse şi izbuti să-l respingă nu fără a suferi pierderi importante.

LVI. în acest timp Arabion, cu ajutorul cîtorva unităţi, obişnuite să escaladeze locurile abrupte, pătrunse pe ascuns în tabăra lui Cornificius. Roscius, care străjuia tabăra, văzînd că întăritura taberii a căzut în mîinile vrăjmaşului, cferu să fie ucis de unul din aghiotanţi şi acesta-i împlini ruga. în acest timp, Cornificius obosit de lupta pe care o susţinuse împotriva lui Sextius, înaintă spre înălţimea ocupată de Laelius, neştiind însă că tabăra lui era în mîna vrăjmaşului. Cavaleria lui Arabion îl ajunse în momentul în care încerca să se retragă în tabără şi-l ucise. Laelius, văzînd de pe înălţimea lui aceste lucruri, se sinucise. După moartea şefilor, armata se risipi în toate părţile. Acei dintre proscrişi care erau de partea lui Cornificius se îndreptară unii spre Sicilia, iar alţii unde putură. Sextius răsplăti cu numeroase prăzi pe Arabion şi pe sittieni şi atrase oraşele de partea lui Octavius, iertîndu-le pe toate. Acesta a fost sfîrşitul războiului din Libia dintre Sextius şi Cornificius, care a lăsat impresia unui război de scurtă durată, din cauza iuţelii operaţiunilor militare.

LVII. Reluînd, pe scurt, evenimentele privitoare la Brutus şi Cassius, putem spune că se prezintă astfel: După asasinarea lui Cezar, conjuraţii puseră stăpînire pe Capitoliu şi nu coborîră de-acolo decît cînd senatul a decretat amnistia în favoarea lor. Poporul, care cu ocazia funeraliilor lui Cezar fusese deosebit de îndurerat, alerga pretutindeni, căutînd pe asasini. Aceştia respinseră la început mulţimea, apărîndu-se de pe acoperişuri; dar îndată se retraseră în provincie, fiecare unde Cezar îi numise guvernatori. Totuşi Cassius şi Brutus se aflau încă la Roma, în posturile lor de praetori. Ei fuseseră aleşi de Cezar ca să conducă unul Siria, iar celălalt Madedonia. Fiindcă ei nu puteau să ia comanda' acestor ţinuturi înainte de termenul hotărît, şi fiindcă în acelaşi timp se temeau să mai rămînă la

prestigiul lor, senatul i-a însărcinat cu aprovizionarea Romei, spre a nu se socoti cumva că au fugit în timpul scurs între praetura şi comanda provinciei. După plecarea lor, Siria şi Macedonia au fost date prin votul adunării poporului lui Antonius şi lui Dolabella, spre marea nemulţumire a senatului. Li se dădu în schimb lui Cassius şi partizanilor lui, Cirenaica şi Creta, provincii pe care aceştia le dispreţuiau, fiind de puţină importanţă. De aceea se apucară să recruteze trupe şi să adune bani ca să năvălească în Siria şi Macedonia. Acestea erau preocupările lor.

LVIII. Dolabella ucigînd pe Trebonius în Asia, iar Antonius asediind pe Decimus Brutus în Gallia, senatul mîniat îi declară pe Dolabella şi pe Antonius ca vrăjmaşi ai patriei şi dădu lui Brutus şi lui Cassius provinciile care le fuseseră destinate, adăugind Spania lui Brutus. Senatul mai porunci, în numele poporului roman, tuturor celor ce comandau provinciile sau legiunile de la Marea Ionică pînă în Siria să dea ascultare deplină poruncilor lui M. Brutus şi Cassius. în urma acestor decrete, Cassius intră în Siria înaintea lui Dolabella. El arboră semnele exterioare ale autorităţii încredinţate lui şi primi dintr-odată douăsprezece legiuni din armata lui Cezar, avînd multă deprindere de lupte şi o bogată experienţă militară. Una din aceste legiuni a fost lăsată de Cezar în Siria, în vederea plănuitului război •cu părţii. Grija acelei legiuni fu încredinţată lui Caecilius Bassus, în timp ce comanda lor efectivă o avea tînărul Sextius lulius, rudă cu Cezar. Acest tînăr ducea o viaţă foarte dezmăţată, influenţînd astfel defavorabil şi legiunea pe care o comanda. Din această pricină, Bassus îi făcu observaţii, la care Sextius lulius îi răspunse, ofensîndu-l. După puţin timp, chemînd pe Bassus la sine şi acesta întîrziind să vie, dădu ordin să fie adus cu forţa. Acest ordin pricinui un tumult în timpul căruia Bassus căzu rănit. Armata neputînd suporta acest spectacol, ucise pe Sextius lulius, străpungîndu-l cu suliţa. Torturaţi de regrete şi de

recrută o nouă legiune de a cărei instruire se ocupară amîndoi. Respinseră cu bravură pe Statius Murcus trimis de Cezar împotriva lor cu trei legiuni. Marcius Crispus veni din Bithynia, cu trei legiuni în ajutorul lui Murcus şi aceste şase legiuni reunite asediară pe Bassus.

LIX. Cassius interveni în grabă în acest asediu şi întreaga armată a lui Bassus trecu de bună voie sub ordinele sale. Legiunile comandate de Murcus şi Marcius trecură de partea lui Cassius, din simpatie pentru acesta şi supunîndu-se în totul decretului senatului. în acelaşi timp, Allienus, trimis în Egipt de Dolabella, aducea patru legiuni provenite din resturile armatei înfrînte a lui Pompei şi Crassus, sau din trupele romane lăsate reginei Cleopatra de Cezar. Cassius veni în întîmpinarea. lui în Palestina şi înainte ca acesta să fi avut vreo cunoştinţă despre starea lucrurilor îl prinse pe neaşteptate şi-l sili să se unească cu el şi să-i cedeze trupele, neavînd curajul să lupte cu patru legiuni împotriva a opt legiuni. Astfel Cassius se văzu pe neaşteptate comandant a douăsprezece legiuni la un loc. Cîţiva arcaşi călări părţi veniră din partea părţilor să-şi ofere serviciile, datorită renumelui dobîndit în timpul cît a fost quaestor al lui Crassus, cînd dăduse probe de o mai mare prudenţă şi înţelepciune decît acesta.

LX. în acest timp Dolabella se afla în lonia, unde ucisese pe Trebonius, impusese tributuri oraşelor şi cu banii şi cu ajutorul lui Figulus îşi alcătuise o flotă din rhodieni, lycieni, pamphylieni şi cilicieni. Cînd aceste pregătiri au fost puse la punct, porni împotriva Siriei, el pe uscat cu două legiuni, iar Figulus pe mare. După ce se informă cu privire la armata lui Cassius, se duse la Laodiceia, care era de partea lui, oraş aşezat într-o peninsulă fortificată în partea care se lega de pămînt şi prevăzută în partea dinspre mare cu un port bun. Această aşezare favorabilă îi asigura aprovizionarea pe mare şi-i da posibilitatea să se îmbarce în deplină

luate de la case, vile şi chiar de la morminte şi trimise oameni în Fenicia, Lycia şi Rhodos ca să-i procure corăbii.

LXI. Cererea fiindu-i respinsă pretutindeni, cu excepţia sidonienilor[56], Cassius dădu o luptă pe mare cu Dolabella, luptă în care pieriră numeroase vase, şi dintr-o parte şi din alta, şi în care Dolabella captură cinci vase inamice, împreună cu echipagiile lor. Cassius se adresă din nou popoarelor care-i refuzaseră ajutorul; în acelaşi timp se adresă Cleopatrei, regina Egiptului, şi lui Serapion, care în numele ei comanda insula Cipru. Tirienii[57], aradienii[58] şi Serapion, fără să înştiinţeze mai întîi pe Cleopatra, trimiseră lui Cassius corăbiile de care dispuneau. Regina Egiptului pretextă foametea şi ciuma care bîntuiau atunci ţara şi din prietenie faţă de lulius Cezar colaboră cu, Dolabella. Din această pricină îi trimise cele patru legiuni conduse de Allienus. Pe de altă parte, îi pregătise o flotă care să-i vie în ajutor, dar care era împiedicată de vînturi. Rhodienii şi lycienii răpunseră că nu se vor alia nici cu Cassius şi nici cu Brutus, în cazul unui război civil, că dăduseră corăbii lui Dolabella numai spre a-i deschide drumul, fără a şti că acestea aveau să se alieze cu el.

LXII. După ce Cassius se pregăti după posibilităţile de care dispunea, angajă de două ori lupta împotriva flotei lui Dolabella. La început, succesul a fost egal de amîndouă părţile, apoi Dolabella fu învins în lupta navală. îndată ce Cassius deveni stăpîn pe întărituri, începu să lovească în zidurile oraşului şi să le zguduie cu berbecul[59]. El încercă să corupă pe păzitorii de noapte ai zidului, pe Marsus, dar nu izbuti; cîştigă în schimb de partea lui pe paznicii din timpul zilei, pe centurionii de sub ordinele lui Marsus. în timp ce Marsus se odihnea, Cassius intră în plină zi în oraş, prin mai multe porţi secundare, care i s-au deschis pe rînd. Cînd Dolabella văzu oraşul cucerit, se oferi aghiotantului său ca să-i taie capul şi să-l ducă la Cassius, ca astfel să se salveze pe sine. După ce tăie

taşi, impunînd celorlalţi impozite împovărătoare. Astfel oraşul ajunse într-o stare de plîns, la marginea nenorociriiLXIII. După aceste întîmplări din Laodiceia, Cassius, fiind înştiinţat că Cleopatra se pregătea să trimită o flotă numeroasă în ajutorul lui Octavius şi al lui Antonius, se hotărî să pornească împotriva Egiptului. Prin aceasta credea că va zădărnici plecarea flotei şi va pedepsi pe regină pentru intenţiile ei. înainte de toate el dorea să pună mîna pe Egipt în acele împrejurări favorabile: Egiptul era pradă foametei, iar regina Cleopatra dispunea de puţine trupe de mercenari, deoarece trupele lui Allienus o părăsiseră. în timp ce pregătea această expediţie, cu nădejdea în victoria armelor şi în norocul întîmplării, Brutus îl chemă să-i vie repede în ajutor, spunîndu-i că Antonius şi Octavius traversează Marea Ionică. Fără voia lui, Cassius renunţă la speranţele lui îndreptate spre Egipt. După ce răsplăti cu prisosinţă pe arcaşii călări, veniţi de la părţi, îi trimise înapoi în patrie, însoţindu-i în acelaşi timp cu o solie către regele lor, care să ducă tratative în vederea unei alianţe mai mari. Aceste ajutoare nu sosiră decît după bătălie. După ce pustii Siria şi ţinuturile a mai multor popoare din apropiere pînă în lonia, se retrase. Cassius lăsă pe nepotul său în Siria cu o singură legiune şi trimise în Cappadocia cavaleria, care pe neaşteptate năvăli şi ucise pe Ariobarzanes, sub pretextul că conspiră împotriva lui Cassius. Astfel trecură la Cassius toate bogăţiile acestuia şi tot materialul lui de război.

LXIV. Cetăţenii din Tarsos erau împărţiţi în două fracţiuni. Unii încoronaseră pe Cassius care sosise primul în acest oraş; ceilalţi, pe Dolabella care sosise al doilea. Deoarece fiecare din cele două partide dăduse un caracter public acestui fapt, decernîlid onoruri cînd unuia, cînd celuilalt, aceştia pedepsiră fiecare cu asprime oraşul atît de schimbător în simpatia lui. într-adevăr, Cassius după ce învinse pe Dolabella le impuse un bir de o mie cinci sute de talanţi. Aceştia neputînd să-l plătească şi siliţi de soldaţii care pretindeau cu

şi le transformară în monedă. Neputînd nici astfel acoperi suma fixată drept bir, magistraţii vîndură ca sclavi persoane de condiţie liberă, mai întîi fecioare şi copii, apoi femei şi bătrîni neputincioşi, pe un preţ foarte redus, apoi tineri. Cei mai mulţi dintre ei se sinucideau. Văzîndu-i aşa de nenorociţi i se făcu milă lui Cassius care, la plecarea lui din Siria, îi iertă de restul birului. Acestea au fost grozăviile suferite de oraşele Tarsos şi Laodiceea.

LXV. Cassius şi Brutus se întîlniră şi se sfătuiră asupra planului expediţiei lor. Brutus socotea necesar să reunească cele două armate şi să stabilească teatrul principal de luptă în Macedonia, pretinzînd că inamicul dispunea de o armată puternică, alcătuită din patruzeci de legiuni, şi că opt din acestea trecuseră deja Marea Ionică. Cassius, dimpotrivă, socotea că inamicul poate fi desconsiderat, întrucît era într-o situaţie critică, neputînd aproviziona o armată atît de numeroasă, că ei trebuiau să atace pe rhodieni şi pe cilicieni. devotaţi triumvirilor şi care dispuneau de o flotă impunătoare, de teamă ca nu cumva aceştia să-i atace pe la spate în timpul expediţiei. După luarea acestor hotărîri, Brutus se îndreptă împotriva lycienilor, iar Cassius împotriva rhodienilor, ca unul ce fusese crescut în Rhodos şi studiase acolo limba greacă. Urmînd să lupte cu oameni foarte pricepuţi în bătălii navale, îşi pregăti corăbiile, le echipă şi începu manevre în apropiere de Myndos.

LXVI. Cetăţenii de frunte âi insulei Rhodos erau înspăimîntaţi de perspectiva unui război cu romanii. Dimpotrivă, poporul care-şi amintea de vechile lui victorii cîştigate asupra unor armate inferioare celei romane, privea lucrurile plin de încredere. Ei pregătiră aşadar treizeci şi trei din cele mai bune corăbii de care dispuneau. în timp ce luau aceste hotărîri, rhodienii trimiseră o solie la Myndos, la Cassius, ca să-i arate că nu se cuvenea să desconsidere cu uşurinţă pe rhodienii care în mod constant alungaseră pe toţi atacatorii lor şi nici tratatele existente între ei şi romani care excludeau războiul unora împotriva altora, în cazul cînd el s-ar fi

a cărui poruncă, declarau rhodienii, vor da ajutoarele cerute. Acestea au fost cuvintele pe care solii rhodieni le-au adresat lui Cassius. Cassius răspunse că altele sînt pricinile care vor hotărî războiul, nu nişte vorbe; în conformitate cu tratatele, cele două‘ popoare nu trebuiau să se războiască între ele şi rhodienii se făcuseră vinovaţi faţă de dînsul dînd ajutor lui Dolabella; tratatele îi obligau să se ajute reciproc ; atunci cînd el le-a cerut ajutorul, recursul lor la senatul roman apărea ca o batjocură într-un moment în care membrii senatului erau fugari sau rătăcitori, din pricina tiranilor din patrie; atît aceşti opresori, cît şi rhodienii care se aliaseră cu ei şi care erau gata să execute orice poruncă a lor, îşi vor primi pedeapsa cuvenită, dacă nu acceptă cît mai repede ceea ce el, Cassius, le cere· Acesta a fost răspunsul dat de Cassius solilor rhodieni. Aceasta făcu să crească starea de alarmă în care trăiau cetăţenii mai prudenţi în insulă. Mulţimea era condusă de doi indivizi, Alexandru şi Mnaseas, care o înflăcărau amintindu-i că Mithridate venise zadarnic să-i atace cu forţe navale superioare celor de care dispunea Cassius şi că acelaşi lucru îl făcuse şi Demetrios[60] înaintea lui Mithridate. în consecinţă, poporul orîndui pe Alexandru să îndeplinească funcţia de prytan,funcţie care la rhodieni întrunea puterea supremă. Comanda forţelor navale i-a fost înmînată lui Mnaseas.

LXVII. Rhodienii trimiseră un nou sol la Cassius, pe Arhelaos, fostul lui profesor de greceşte la Rhodos, recomandîndu-i să întrebuinţeze faţă de Cassius cele mai insistente rugăminţi.

Arhelaos apucă mîna dreaptă a lui Cassius şi ca unui bun cunoscut îi vorbi astfel: „Prieten al elenilor, nu pustii un oraş grecesc; prieten al libertăţii, nu te grăbi să nimiceşti Rhodosul. Respectă acest oraş, monument al gloriei dorienilor, care de cînd există n-a fost pîngărit de nimeni. Aminteşte-ţi amănuntele istoriei pe care ai învăţat-o la Rhodos şi Roma. La Rhodos fiind, nu uita izbînzile obţinute de rhodieni împotriva a mai multor popoare şi regi, unii socotiţi chiar invincibili, ca

pretinzi că lupţi şi tu. La Roma nu uita serviciile pe care le-a adus poporului roman, luptînd împotriva inamicilor săi şi în special împotriva lui Antioh cel Mare[61], servicii în a căror amintire există stele cu inscripţii ridicate în cetatea voastră. Romani, acestea să fie spuse vouă de neamul nostru, de demnitatea noastră, de soarta care ne-a păstrat libertatea pînă astăzi, de alianţa şi simpatia noastră faţă de voi.

LXVIII. întrucît te priveşte pe tine, Cassius, eşti dator să arăţi respect elementar pentru oraşul în care ai fost crescut, educat şi în care ai trăit, în care un timp oarecare ai avut laurii tăi, — un respect elementar pentru lecţiile primite de la mine, şi pentru mine personal care am nutrit nădejdea că într-o zi te vei lăuda cu aceste lecţii cu totul în alt scop, decît acela de a le întrebuinţa împotriva patriei mele[62].

Nu mi-aşi fi închipuit ca Rhodosul să fie silit să lupte contra ta, care eşti crescut şi hrănit de el, nici că va fi silit să aleagă între alternativa de a-şi, sacrifica toţi locuitorii sau de a învinge pe Cassius. La rugăminţile mele voi adăuga sfatul de a lua pe zei ca protectori în toate acţiunile pe care le întreprinzi în numele poporului roman. Voi, romanii, aţi jurat pe zei atunci cînd aţi tratat ultima oară cu noi, prin intermediul lui lulius Cezar; aţi consfinţit tratatele prin libaţii[63] şi ne-aţi întins dreapta în semn de fidelitate, libaţii care-şi au rostul între vrăjmaşi, nu între prieteni şi educatori. La respectul pentru zei, adăugaţi şi respectul pentru părerea oamenilor şi ţineţi seamă de faptul că nu există atentat mai condamnabil ca violarea tratatelor. Cei ce se fac vinovaţi de aceasta pierd dreptul de a inspira în-credere atît prietenilor cît şi vrăjmaşilor".

LXIX. După acest discurs, bătrînul Arhelaos continuă să ţie mîna lui Cassius pe care o umezi cu lacrimi, pentru a-l face să se ruşineze de acest spectacol şi pentru a trezi în el un sentiment de respect. Totuşi Cassius îşi retrase mîna încetişor şi-i răspunse: „Dacă n-ai sfătuit pe rhodieni să se dea în lături de la orice

dieni. Mai întîi cînd le-axn cerut alianţa mi-au răspuns cu dispreţ, deşi în tinereţea mea mi-au fost dascăli şi profesori. Mai tîrziu au preferat pe Dolabella, cu toate că acesta nu şi-a făcut educaţia la ei, n-a fost crescut la şcoala lor; ceea ce este mai scandalos încă, este faptul că Brutus, eu şi toţi romanii iluştri, membri ai senatului, pe care-i vedeţi, fug de tiranie, se străduiesc să redea patriei libertatea, o rhodieni iubitori de libertate, în timp ce Dolabella unelteşte s-o facă sclavă altora de partea cărora înclinaţi şi voi acum, deşi Vreţi să daţi impresia că nu luaţi de loc parte la războiul civil. Desigur că răbzoiul de faţă ar fi un război civil, dacă noi am lupta ca să dobîndim puterea. Faptele însă dovedesc limpede că este vorba de o luptă între democraţie şi puterea unuia singur. Iar voi care mă invitaţi să respect libertatea voastră politică, voi lăsaţi fără ajutor pe cei care apără democraţia. Invocaţi prietenia pe care o aveţi pentru romani, în schimb nu simţiţi nici o compătimire pentru romanii nenorociţi, condamnaţi la moarte fără o judecată prealabilă şi deposedaţi de toate bunurile lor prin mijlocirea proscrierii. Vă prefaceţi că voiţi să consultaţi senatul Romei, cînd ştiţi că acest senat îndrumă toate aceste atentate, fără ca cei urmăriţi să se poată apăra. Dar senatul a hotărît mai dinainte, atunci cînd a decretat, ca toate popoarele orientului să dea la nevoie ajutor lui Brutus şi Cassius.

LXX. Iar tu, Arhelaos, care-mi aminteşti serviciile aduse de rhodieni poporului roman, în împrejurări în care acesta urmărea extinderea sa teritorială, servicii pentru care rhodienii au fost din belşug răsplătiţi, de ce ascunzi faptul că Rhodosul refuză să vie în ajutorul nostru tocmai în momentul în care luptăm pentru libertatea, salvarea noastră. Chiar dacă n-am fi avut relaţii mai înainte, era natural ca chiar acum rhodienii să înceapă de bună voie să ia armele în favoarea partidei republicane din Roma, în calitatea sa de cetate ce îşi trage doar origina din dorieni[64]· în locul acestor acţiuni şi atitudini, ne opuneţi tratate care erau ele însile opera lui Cezar, cel dintîi făuritor al guvernării

lor în marele pericol în care se află. Executarea acestui tratat o pretinde Cassius; el este acela care vă cere să-l ajutaţi, alăturîndu-vă lui; el este cetăţean roman, căpetenia supremă a romanilor, ca să întrebuinţez termenii decretului senatorial, care cere tuturor aliaţilor poporului roman de dincolo de Marea Ionică să ni se supună. Acelaşi decret vi-l prezintă Brutus şi Pompei, cărora senatul le-a încredinţat stăpînirea asupra mărilor. în acest decret se adaugă rugămintea tuturor senatorilor care s-au refugiat unii la mine, alţii la Brutus şi alţii la Pompei. Textul tratatului prevede chiar că rhodienii vor sări în ajutorul romanilor, chiar dacă concursul lor n-ar fi reclamat decît de un singur individ. Dar dacă voi nu ne socotiţi nici drept comandanţi ai armatei romane, nici drept cetăţeni romani, ci doar ca nişte exilaţi , sau străini sau nişte condamnaţi, aşa cum ne numesc autorii proscrierii noastre, tratatele pe care le invocaţi voi, rhodienii, nu ne privesc pe noi, ele privesc numai pe romani. Tratatele în chestiune, fiindu-ne absolut străine, noi vă vom ataca, dacă voi nu veţi executa în totul ceea ce vă pretindem !“ După acest răspuns plin de ironie, Cassius trimise pe Arhelaos la Rhodos.

LXXI. Drept urmare, Alexandru şi Mnaseas, pe care rhodienii îi aleseră ca şefi, porniră pe mare cu cele treizeci şi trei de corăbii, ca să atace pe Cassius la Myndos, spre a-l înspăimînta de la început prin această acţiune. Ei îşi întemeiau speranţele în chip cu totul uşuratec pe faptul că atunci cînd au avut de luptat la Myndos împotriva lui Mithridate, au avut şansa să pună capăt războiului în timpul cel mai scurt. Fălindu-se cu isteţimea lor în mînuirea vîslelor, ei au staţionat în prima zi la Cnydos[65]. A doua zi Cassius şi oamenii lui îi zăriră din depărtare pe mare. Aceştia, surprinşi, veniră înspre ei şi lupta se angajă din amîndouă părţile cu vigoare şi impetuozitate. Rhodienii, datorită agilităţii corăbiilor, pătrunseră repede în linia inamică şi făcînd o întoarcere îi luară de la spate. Dimpotrivă, romanii cu corăbiile grele, ori de cîte ori veneau în contact cu

biile vrăjmaşe datorită numărului mare de corăbii de care dispunea, rhodienii s-au văzut în imposibilitatea de a face manevra de învăluire şi nici nu puteau ieşi din învăluirea duşmanului. Ei atacau pe duşmani frontal şi apoi se retrăgeau; întreaga lor isteţime a dispărut din pricina stării de deprimare care îi cuprinse văzîndu-se înconjuraţi. Orice manevră de atac a rhodienilor împotriva corăbiilor grele ale romanilor se dovedea neputincioasă, dimpotrivă atacurile romanilor împotriva corăbiilor uşoare ale rhodienilor erau încununate de succes. în cele din urmă, au căzut în mîinile vrăjmaşilor trei corăbii rhodiene cu echipajul lor, două au fost spintecate şi înecate, iar celelalte, avariate, au scăpat cu fuga la Rhodos. Corăbiile romanilor se întoarseră toate la Myndos şi au fost reparate, cele mai multe din ele fiindl avariate.

LXXII. Astfel s-a sfîrşit lupta navală de la Myndos dintre romani şi rhodieni, a cărei desfăşurare a privit-o Cassius de pe ’o movilă. îndată după repararea corăbiilor, Cassius s-a îndreptat spre Loryma, o cetăţuie a rhodienilor situată pe coasta din faţă, iar armata de uscat a fost transportată la Rhodos cu ajutorul corăbiilor, fiind condusă de Fennius şi Lentulus. El însuşi a pornit pe mare cu optzeci de nave pregătite pentru a inspira groază. Ajuns la Rhodos cu toate' forţele lui terestre şi maritime, a stat cîtva timp liniştit, tot nădăjduind că rhodienii vor ceda. Dimpotrivă, aceştia atacară din nou, cu mult curaj. Cu acest prilej pierdură încă două corăbii şi apoi fură închişi în port. După aceea alergară la ziduri, umplîndu-le pe toate de soldaţi înarmaţi, respinseră în acelaşi timp oştile lui Fennius care atacau pe uscat şi pe Cassius care aduse flota lui destul de bine pregătită pentru a lovi zidurile oraşului. în vederea acestui lucru,, adusese cu sine turnuri mobile care atunci fură înălţate. Rhodosul, sleit în urma celor două înfrîngeri navale, era acum asediat pe uscat şi pe mare, cu toate că nu era de loc pregătit

gători dintre rhodieni, care-şi dădură seama de acest lucru, intrară în tratative cu Fennius şi Lentulus.

LXXIII. în timpul acestor tratative, Cassius fără să facă uz de forţă sau să escaladeze zidurile, apăru pe neaşteptate în mijlocul oraşului Rhodos, cu oastea lui de elită. Cei mai mulţi crezură, lucru verosimil de altfel, că cetăţenii care simpatizau cu el îi deschiseră porţile, dintr-un sentiment de compătimire pentru rhodieni şi prevăzînd foametea care urma să vină. Astfel fu cucerită insula Rhodos. Cassius se aşeză pe tribună, în faţa căreia puse o lance, ca şi cum oraşul ar fi fost cucerit cu lancea. El.porunci trupelor sale să păstreze ordine desăvîrşită şi dădu o proclamaţie prin care arăta că orice încercare de jaf sau de violenţă va fi pedepsită cu moartea. Pe de altă parte, chemă în faţa sa nominal cincizeci de cetăţeni rhodieni pe care, fiindu-i prezentaţi, i-a pedepsit cu moartea. Alţi douăzeci şi cinci, aproximativ, care n-au putut fi găsiţi, au fost condamnaţi la exil. Confiscă toate bogăţiile în aur şi argint din templele şi tezaurele publice şi porunci tuturor persoanelor particulare să depună la un termen fixat aurul şi argintul pe care îl posedau. El atrăgea atenţia celor care ar fi încercat să ascundă că · vor fi pedepsiţi cu moartea, căci a făgăduit a zecea parte denunţătorilor, iar sclavilor le făgăduia libertatea în afară de răsplata bănească. La început, mai mulţi rhodieni nesocotiră această ameninţare, sperînd că nu-şi va înfăptui Cassius ameninţarea. Văzînd însă că acesta acordă răsplăţile promise şi < pedepseşte >[66] pe cei denunţaţi, fură cuprinşi de teamă; ei obţinură un nou termen, în răstimpul căruia îşi dezgropară lucrurile; unii le scoteau din fundurile fîntînilor, alţii le aduceau din morminte, în cantitate mult mai mare ca la început.

LXXIV. Acestea au fost nenorocirile pe care le-au avut de îndurat rhodienii, iar Lucius Varus fu lăsat la ei cu o garnizoană. Satisfăcut de izbînda obţinută atît de repede asupra rhodienilor ca şi de mulţimea de bani pe care o strînsese, porunci şi tuturor celorlalte popoare

patra este pe punctul de a porni cu o flotă numeroasă şi bine echipată, spre a se întîlni cu Octavius şi Antonius. Ea care, din ataşament pentru lulius Cezar, era de partea triumvirilor, acum înclina şi mai mult de partea acestora, din pricina fricii pe care i-o inspira Cassius. în acest timp Cassius trimise pe Murcus cu una din legiunile lui de elită şi cu un număr de arcaşi pe puntea a şaizeci de corăbii cu covertă, ca, luptînd în jurul capului Tainaron[67] spre Peloponez, să pună mîna pe o cît mai bogată pradă va putea apuca din Peloponez.

LXXV. Faptele petrecute în Lycia, privitoare la Brutus, al căror fir îl reiau spre a le reînprospăta sînt următoarele: după ce Brutus luă sub comanda sa trupele comandate de Apuleius şi după ce adună aproape şaisprezece mii de talanţi de la diferite popoare supuse, veni în Beoţia. Dreptul de a dispune de aceşti bani pentru nevoile momentului a fost dat printr-un decret al senatului. Printr-un alt decret al senatului i se dăduse comanda atît asupra Macedoniei cît şi asupra Illiriei. El luă comanda celor trei legiuni care se aflau în această din urmă provincie, comandă cedată lui de către Vatinius, fostul guvernator al illirilor. în Macedonia căpătă o altă legiune de la Caius Antonius, fratele triumvirului. Recrutînd şi alte patru legiuni, dispunea acum de un efectiv de opt legiuni ai căror ostaşi serviseră sub lulius Cezar. El mai poseda o numeroasă cavalerie, trupe uşor înarmate şi arcaşi. Prin laude îi cîştigă pe macedoneni de partea sa şi îi instrui după tactica militară romană. în timp ce aduna trupe şi bani, se întîmplă în Tracia un eveniment fericit. Polemocratia, soţia unuia din regii băştinaşi, asasinat de vrăjmaşi, temîndu-se de soarta fiului său, care era încă un copil, se duse cu acesta la Brutus şi i-l încredinţă. Totodată îi încredinţă şi tezaurul soţului său. Brutus dădu copilul în grija locuitorilor din Cyzic[68] pînă în clipa cînd împrejurările îi vor îngădui să-i redea tronul tatălui său. în tezaurul ce-i fusese încredinţat găsi o cantitate imensă de aur şi argint pe care o transformă în monedă.

LXXVI. După sosirea lui Cassius, Brutus hotărî să su

Xanthos. Localnicii distruseseră împrejurimile oraşului lor, ca Brutus să nu poată găsi nici un adăpost pentru trupe şi nici să nu poată întrebuinţa materialul în acest scop. Apoi înconjurară oraşul cu un şanţ mai adînc de cincizeci de picioare şi cu o lăţime proporţională cu adîncimea şi luptau în dosul lui. Aşezaţi pe aceste locuri, ei aruncau cu săgeţi şi cu lănci în vrăjmaşi ca şi cum i-ar fi despărţit un fluviu de nestrăbătut. Brutus căuta să forţeze trecerea şanţului şi puse înainte maşini de adăpostire a muncitorilor care lucrau la acoperirea şanţului. Brutus îşi împărţi armatele în două grupuri: primul care să atace ziua, iar al doilea care să atace noaptea. El transportă de departe materialul cu repeziciune şi zarvă, aşa cum se întîmplă în război, depunînd mult zel şi multă străduinţă. Astfel, în cîteva zile luă sfîrşiţ o lucrare despre care vrăjmaşul credea că nu are să se sfîrşească din pricina piedicilor, sau că se va sfîrşi cu greu după multe luni de caznă.

LXXVII. Xanthienii fură nevoiţi să se retragă în incinta zidurilor lor unde fură asaltaţi. Brutus întrebuinţa o parte din trupele sale ca să lovească zidurile cu maşini, în timp ce o altă parte a trupelor ataca porţile oraşului. Cei asediaţi, deşi obosiţi de lupta pe care o duceau împotriva unor trupe necontenit reîmprospătate şi deşi erau toţi răniţi, rezistară atît timp cît dăinuită şi crenelurile zidurilor lor. Dar cînd acestea se prăbuşiră şi zidurile fură sparte, Brutus.. prevăzînd ceea ce se va întîmplă, porunci cohortelor care asediau porţile să se retragă. Xanthienii care-şi închipuiră că această retragere se datoreşte lipsei de supraveghere şi neglijenţei inamicului, ieşiră cu torţele în timpul nopţii pentru a da foc maşinilor. Dar cînd cohortele romane, la un semnal dat, năvăliră cu impetuozitate asupra lor, xanthienii se retraseră în grabă spre porţile lor. Acestea au fost închisede paznici, de teamă ca nu cumva romanii să intre o dată cu ei. Cu acest prilej avu loc un măcel al xanthienilor rămaşi în faţa porţilor închise.

LXX VIII. După scurt timp, către amiază asediat ii

La întoarcere, li se deschiseră porţile ca să prevină nenorocirea întîmplată prima dată. O dată cu ei pătrunseră în oraş două mii romani. în timp ce un număr mai mare făcea eforturi să intre pe urma lor, porţile deodată fură lăsate în jos. Acest lucru e posibil să-l fi făcut unul dintre xanthieni sau s-a făcut de la sine, frînghiile care susţineau porţile rupîndu-se. în acest chip, unii dintre romani pieriră striviţi, iar cei care au pătruns în oraş fură prinşi şi puşi în imposibilitatea de a ridica porţile, nedispunînd de frînghii cu care să le ridice. Loviţi printre uliţi de xanthieni, de pe acoperişurile caselor lor, ei îşi croiră cu forţa drum şi abia ajunseră la piaţa din vecinătate. Aci respinseră pe cei care îi atacau. Copleşiţi însă de loviturile săgeţilor, ei care nu dispuneau nici de arc, nici de suliţă, ca să nu fie înconjuraţi, se refugiară în templul lui Sarpedon[69]. în acest timp, în afara oraşului, romanii erau mîhniţi şi speriaţi de soarta tovarăşilor lor de arme închişi în oraş. în timp ce Brutus da ocol zidurilor, soldaţii încercau toate mijloacele, neputînd sfărîma porţile ferecate cu fier, nici escalada zidurile din lipsă de scări şi turnuri care fuseseră arse de xanthieni. Soldaţii improvizau scări din orice material găseau; alţii sprijineau de ziduri nişte prăjini de care apoi se serveau ca de nişte scări; alţii prindeau nişte cîrlige de fier la frînghii lungi, le aruncau sus pe zid şi după ce se fixau unele din ele se căţărau pe ele.

LXXIX. Oinandienii, vecini ai xanthienilor cu care erau în duşmănie şi care deveniră aliaţii lui Brutus, urcară înălţimile abrupte care apărau o parte a oraşului. Romanii care îi văzură la această încercare îi imitară cu toate că acest lucru era greu. Mulţi dintre ei se rostogoleau de sus în jos; dar alţii ajunseră pe zid şi deschiseră o mică poartă pe care asediaţii o întăriseră cu o palisadă puternică. Ei ajutară celor mai întreprinzători ca, înălţîndu-se, să treacă peste această întăritură. Devenind numeroşi, ei distrugeau porţile care, în partea lor interioară, nu erau întărite cu fier, şi erau ajutaţi de trupele care loveau din afară în porţi în

manii, care atît în interiorul cît şi în exteriorul oraşului se străduiau să sfarme porţile, îngrijoraţi de soarta camarazilor lor, grăbeau lucrul cu un fel de furie. Spre apusul soarelui, spărgînd porţile, alergară în pilcuri în oraş cu strigăte puternice pentru a da un semn celor închişi în templu.

LXXX. Locuitorii din Xanthos, văzîndu-şi oraşul cucerit* alergară spre locuinţele lor, omorînd pe cei care le erau dragi şi care de bunăvoie acceptau moartea. Brutus, auzind vaiete de durere şi crezînd că soldaţii lui jefuiau oraşul* dădu o proclamaţie, răspîndită prin crainici, prin care interzicea jaful. Cînd află adevărul asupra celor petrecute, fu impresionat de dragostea de libertate a xanthienilor şi le trimise o solie cu propuneri de pace: xanthienii goniră pe solii care aduceau aceste propuneri. După ce uciseră pe toţi membrii familiilor lor, aşezară cadavrele pe ruguri dinainte pregătite în faţa caselor lor, aprinseră focul şi apoi se smuciseră. Brutus salvă ceea ce putu din sanctuarele zeilor. El captivă numai pe sclavii xanthienilor, cîteva femei libere şi aproape o sută cincizeci de bărbaţi. Xanthienii pentru a treia oară pieriră de bună voie din dragostea lor de libertate. Prima dată, în timpul medului Harpagos, sub comanda lui Cyrus cel Mare[70], cînd xanthienii au preferat moartea în locul sclaviei şi cînd Harpagos a consimţit ca întreg oraşu] să devie mormîntul xanthienilor. A doua oară, pe vremea lui Alexandru, fiul lui Filip, cînd se spune că xanthienii avură aceeaşi soartă, întrucît n-au consimţit să se supună lui Alexandru cel Mare, împreună cu atîtea alte popoare.

LXXXI. De la Xanthos, Brutus se îndreptă spre Patara, oraş care este un fel de port al xanthienilor. înconjurîndu-l cu armata, porunci tuturor locuitorilor sau să se supună întru totul, sau o să atragă asupra lor aceleaşi suferinţe ca ale xanthienilor. Brutus introduse în oraş cîţiva xanthieni, care-şi plîngeau soarta şi care sfătuiau pe patareni să ia o hotărîre mai înţeleaptă; întrucît patarenii nu dădură la început nici un fel de

zorii zilei, se apropie din nou. Atunci patarenii strigară de pe ziduri că se vor supune la orice le va pretinde şi-i deschiseră porţile. Brutus, intrînd în oraş, nu omorî şi nu exilă pe nimeni. El adună tot aurul şi argintul de care dispunea oraşul, poruncind şi persoanelor particulare să-l aducă pe-al lor şi decretînd în acelaşi timp pedepse pentru vinovaţi şi răsplăţi pentru denunţători, aşa cum procedase şi Cassius la Rhodos. Cetăţenii patareni aduseră aurul. Un sclav denunţă pe stăpînul lui că a ascuns o cantitate de aur, pe care o arătă unui centurion trimis anume. în timp ce toţi ai casei erau conduşi în faţa lui Brutus, stăpînul păstră tăcere. Mama, care-i însoţise din dorinţa de a-şi salva fiul, strigă că ea este aceea care a ascuns aurul. Sclavul, fără să aştepte să fie întrebat, acuză pe mamă că minte şi că fiul este autorul faptei. Brutus lăudă pe tînăr pentru tăcerea lui şi pe mamă pentru dragostea arătată şi le îngădui să plece teferi, luîndu-şi avutul, iar pe sclav, fiindcă conspirase împotriva stăpînilor săi peste măsura permisă[71], îl spînzură.

LXXXII. în acelaşi timp, Lentulus, care fusese trimis la Andriaca, portul myrreenilor, rupse lanţul care oprea intrarea în port şi porni spre Myrra[72]. Myrreenii se supuseră ordinelor lui, iar Lentulus după ce procedă la fel pentru a obţine bani, se duse să se întîlnească cu Brutus. Totodată* republica lycienilor trimise o solie la Brutus, făgăduindu-i alianţa şi ajutorul lor după puteri. Brutus le impuse o contribuţie şi îngădui xanthienilor de condiţie liberă să se înS toarcă la căminele lor. în acelaşi timp, porunci forţelor navale ale lycienilor^ ca, împreună cu celelalte nave, să se îndrepte spre Abydos[73]· El însuşi îşi conducea acolo armatele terestre. Aci el îl aşteptă pe Cassius, care se întorcea din lonia, cu intenţia ca, împreună cu el, să treacă marea la Sestos[74]. Murcus, pîndind cu corăbiile sale în regiunea Peloponezului pe Cleopatra, aflase că flota acesteia fusese aruncată de furtună pe coasta Libiei cu multe pierderi — văzu chiar resturile flotei purtate de valuri

pînire pe insula din faţa portului, împiedicînd astfel restul trupelor duşmane, cît şi proviziile lor, de a ajunge în Macedonia. Antonius lupta împotrivă-i cu puţinele corăbii de război de care dispunea. El lupta şi de pe nişte pontoane prevăzute cu turnuri ori de cîte ori trimitea armată în Macedonia — pe nave de transport, pîndind un vînt prielnic de la uscat. Acestea le făcea pentru ca transporturile să nu fie interceptate de Murcus. Fiind stingherit de Murcus, el chemă în ajutor pe Octavius, ocupat în Sicilia şi care se luptase pe mare cu Sextus Pompei pentru stăpînirea acestei insule.

LXXXIII. în această situaţie se află Pompei. El era cel mai tînăr dintre fiii marelui Pompei. Socotind că nu va putea realiza nici o faptă importantă, din pricina tinereţii şi lipsei lui de experienţă, Cezar îi arătase oarecare dispreţ în Spania. împreună cu cîţiva camarazi cutreieră oceanul, dedîndu-se la piraterii şi fără să se ştie cine este. Curînd se adunară în preajmă-i alţi aventurieri dornici de piraterie. Cum forţele sale sporiseră, el se dădu pe faţă că este Pompei. Din această clipă, toţi cei care serviseră sub arme sub ordinele tatălui său sau fratelui său şi care rătăceau la întîmplare, veniră la el ca la un comandant cunoscut. Şi Arabion veni la dînsul din Libia. Acesta îşi pierduse averea părintească cum am arătat mai sus în expunerea noastră. Cum mulţimea comandată de el crescu ca număr şi cum faptele săvîrşite depăşeau pe ale unor piraţi de rînd, numele lui Pompei se răspîndi în întreaga Spanie — provincia romană de altfel cea mai întinsă. El alerga şi se avînta în toate părţile, dar se ferea de a veni în luptă cu căpeteniile localităţilor de sub autoritatea lui Cezar. Acesta, aflînd succesele obţinute, trimise împotrivă-i pe Carrinas[76], cu o armată puternică, spre a-l anihila pe Pompei. Pompei care dispunea de trupe mai uşor înarmate decît ale inamicului, apărea brusc, producînd neajunsuri lui Carrinas şi apoi dispărea. în acest timp, el cuceri cîteva oraşe mai mici şi mai mari.

LXXXIV. Caius lulius Cezar[77] trimisese pe Asinius Pol-

dus împotriva lui Pompei. Războiul acesta s-a desfăşurat în aceleaşi condiţii pînă la asasinarea lui Cezar şi la rechemarea lui Pompei de către senat. Pompei, ajungînd la Massilia, avea atenţia aţintită asupra a tot ceea ce se petrece la Roma. Deşi fusese numit comandant al forţelor navale, pe care le comandase şi tatăl său, el socoti că e imprudent să se înapoieze la Roma. Ca atare, luînd toate navele răspîndite prin diferite porturi, porni pe mare, împreună cu navele aduse din Spania. După constituirea triumviratului, el se îndreptă spre Sicilia. Deoarece Bithynicus, proprietarul, refuză să-i predea insula, el a asediat-o, pînă cînd Hirtius şi Fannius, proscrişi spre a fi ucişi, fugiţi de la Roma în Sicilia, au convins pe Bithynicus să cedeze Sicilia lui Pompei.

LXXXV. în acest fel deveni Pompei stăpînul insulei. El dispunea de forţe navale şi ocupa şi o insulă aproape de Italia; era comandantul unor importante forţe terestre alcătuite din trupele pe care le avusese iniţial, la care se adăugaseră trupele de liberţi şi sclavi fugiţi în urma prescripţiilor din Roma, ca şi cele trimise de oraşele italiene ale căror teritorii fuseseră acordate, prin proclamaţia triumvirilor, soldaţilor drept recompensă pentru victorii. Aceste oraşe, în gîndul lor, urau în cel mai înalt grad ideea unei victorii a triumvirilor şi pe cît puteau lucrau pe ascuns împotriva ei. Toţi acei care izbutiseră să plece din patria lor, care pentru ei nu mai era o patrie, se refugiaseră în preajma lui Pompei. Căci dintre toţi comandanţii care făceau opoziţie triumvirilor, acesta era cel mai apropiat şi se bucura de cea mai mare afecţiune. La el veniră şi marinari, originari din Libia şi Spania, cunoscători ai mării. în acest fel, Pompei avea din abundenţă comandanţi, corăbii, trupe terestre şi bani. Octavius, aflînd toate acestea, trimise pe Salvidienus[79] în fruntea unei flote pentru ca, trecînd marea, să distrugă pe Pompei, ca şi cînd acest lucru ar fi fost uşor. El însuşi înainta spre Rhegium, pentru a-l sprijini pe Salvidienus. Dar Pompei veni înaintea

tuită din nave uşoare, pe care le mînuiau marinari experimentaţi, dobîndi victoria graţie rapidităţii mişcărilor şi priceperii şefilor. Dimpotrivă, corăbiile romane, mai mari şi mai greoaie, erau greu încercate. în clipa cînd s-a dezlănţuit furtuna, care în mod obişnuit are loc în acest golf, şi marea fu tărîtă în ambele direcţii din cauza fluxului, navele lui Pompei, deprinse cu această furtună, o suportară mai uşor decît ale lui Salvidienus, care n-au mai fost în stare să rămînă ferme, din cauza neobişnuinţei, nici să mai scoată din apă ramele şi nici să manevreze cîrmele, ci se încurcară toate. Astfel, la apusul soarelui, Salvidienus cel dintîi dădu ordin de retragere. Şi Pompei se retrase de partea sa. Cu acest prilej pieriră nave, în număr egal, de o parte şi de alta. Cu navele rămase, dintre care unele erau doar atinse, iar altele serios avariate, Salvidienus se retrase în portul Valarum, din faţa strimtoarei spre a le repara.

LXXXVI. Octavius, care sosise între timp la Hipponium[81], făgădui locuitorilor oraşelor Rhegium şi Hipponium că vor fi şterşi de pe lista oraşelor al căror teritoriu urma să fie dat ostaşilor drept răsplată de război. El se temea de ele din pricina poziţiei lor pe malul strîmtorii dintre Sicilia şi Italia. Cbemat de Antonius ca să vină în grabă la el, porni pe mare spre Brundisium, lăsînd la stînga Sicilia şi pe Pompei şi amînînd expediţia aceasta pentru alte vremuri. Murcus, de teamă ca nu cumva sosirea lui Octavius să-l prindă între doi vrăjmaşi, se îndepărtă puţin de Brundisium şi supraveghe în timpul traversării navele care transportau trupe de la Brundisium în Macedonia. Aceste trupe erau escortate de trireme; deodată însă se iscă pe mare un vînt favorabil, datorită căruia navele navigată în siguranţă, fără să fie nevoie de trireme. Murcus, nemulţumit, urmărea navele, socotind să le surprindă cînd se vor întoarce goale. Acestea izbutiră ca să efectueze mai multe transporturi cu pînzele întinse pînă cînd întreaga armată şi cei doi şefi, Octavius şi

să le provoace pagube cît se poate de mari. Pentru această treabă, Cassius îi trimese pe Domitius Ahenobarbus[82] cij alte cincizeci de nave, cu o legiune şi arcaşi, sperînd că îi vor fi de mare ajutor. Deoarece armata lui Octavius nu se putea aproviziona din belşug decît din Italia, el hotărî să-i taie drumul. Murcus şi Domitius Ahenobarbus cu cele o sută treizeci de nave mari de război, cu numeroase alte nave mici, în care se aflau trupe numeroase, produseră pagube inamicului, navigînd în toate direcţiile.

LXXXVII. Decidius şi Norbanus[83], pe care Octavius şi Antonius îi trimiseseră mai înainte în Macedonia cu opt legiuni, porniră din Macedonia împotriva Traciei muntoase parcurgînd o mie cinci sute de stadii. După ce trecură de oraşul Philippi[84], puseră stăpînire pe strîmtorile Corpililor şi al Sapeilor aflate în mîinile lui Rascupolis. Acesta este singurul drum cunoscut prin care se putea merge din Asia în Europa. Această întîmplare a contrariat pe Cassius şi oamenii lui, care trecuseră de la Abydos la Sestos. Fraţii Rascupolis şi Rascus erau doi regi traci. Ei stăpîneau aceeaşi ţară; aveau însă opinii diferite în ceea ce priveşte alianţele în împrejurările de faţă. Rascus era aliat al lui Antonius, iar Rascupolis era de partea lui Cassius. Şi unul şi celălalt dispuneau de cîte trei mii de călăreţi. Partizanii lui Cassius, luînd informaţii de la Rascupolis în privinţa drumului de urmat, acesta îi spuse că drumul prin Ainos şi Maronia care ducea spre strîmtoarea Sapeilor era cel mai scurt drum, cel mai des umblat, cel mai practicabil, dar că era cu neputinţă de trecut în cazul cînd strîmtorile s-ar fi aflat în stăpînirea vrăjmaşului. Făcînd înconjurul acestui drum, însemna să parcurgă un drum de trei ori mai lung şi, mai ales, un drum anevoios.

LXXXVIII. Brutus şi Cassius, socotind că inamicul pornise în Tracia, în loc de Macedonia, nu atît pentru a-i tăia drumul cît pentru a-şi procura provizii, se îndreptară de dimineaţă[85] spre Ainos şi Maronia, părăsind[86] Lysimahia şi Cardia, care interceptează

sprezece legiuni de hopliţi, anume opt sub comanda lui Brutus, nouă[87] sub comanda lui Cassius; dintre acestea nu era nici una completă. Numai două din aceste legiuni erau complete, încît întreaga armată era de aproximativ optzeci de mii de hopliţi. Brutus dispunea de patru mii călăreţi galii şi lusitanieni[88], <trei mii>[89] călăreţi traci şi illiri, două mii călăreţi părţi şi tessalieni. Cassius dispunea de două mii de călăreţi iberi şi celţi, patru mii arcaşi călări arabi, mezi şi părţi şi aveau ca aliaţi pe regii şi tetrarhii Galatiei din Asia, care aduceau cu ei multă oaste pedestră şi peste cinci mii de călăreţi.

LXXXIX. Acestea erau armatele lui Brutus, Cassius şi ale partizanilor lor, pe care le inspectară cu de-amănuntul pe ţărmul golfului Melan. Cu aceste trupe numeroase ei porniră spre a face război. Restul oamenilor fu lăsat în diverse puncte care trebuiau păzite. După ce făcură purificarea armatei[90], cum era obiceiul, şi se achitară sumele promise unora din soldaţi drept recompense, se îngrijiră să aibe sume apreciabile de bani la dispoziţie, spre a-şi ataşa trupele prin generozitatea lor; în special ei urmăreau să atragă numărul masiv de veterani care serviseră sub Cezar, ca nu cumva la apropierea celui ce-i purta acum numele de Cezar cel tînăr, să treacă de partea lui. Pentru acelaşi motiv socotiră că era necesar să adreseze scurte cuvîntări armatei. în vederea acestui scop fu construită o tribună impunătoare. Cei doi comandanţi urcară pe tribună, urmaţi numai de membri ai senatului, iar armatele lor proprii şi aliate se aşezară jos, în junii tribunei şi fiecare din ele se bucura la vederea mulţimii celorlalţi, care le apărea a fi impună* toare. Ambele tabere căpătară curaj şi mari nădejdi la vederea comandanţilor lor iluştri. Acesta era motivul principal care făcu să se nască în armată încrederea în cei doi comandanţi. Căci numai atunci cînd toţi laolaltă nutresc aceleaşi speranţe, se naşte afecţiune şi bunăvoinţa.

Deoarece se produse un tumult, cum era şi firesc în asemenea ocazie, crainicii şi trompeţii făcură linişte.

XC. ,,Camarazi de arme! Acelaşi pericol ne face să avem încredere unii în alţii. Exactitudinea cu care noi ne-am achitat la toate promisiunile făcute ne leagă încă o dată pe unii de alţii. Aceasta este o puternică garanţie că noi vom continua să vă dăm eeea ce vă promitem pentru viitor. Speranţele noastre toate se întemeiază pe curajul vostru al tuturor, care faceţi campania şi pe al nostru al comandanţilor ş.i ai membrilor însemnaţi ai senatului, pe care-i vedeţi în număr impunător la această tribună. După cum ştiţi, noi avem belşug de muniţii, hrană, arme, bani, corăbii, aliaţi numeroşi, reprezentaţi prin popoare şi regi. Oare mai este necesar să recurgem la cuvîntări ca să îndemn la promptitudine şi înţelegere pe aceia pe care dealtfel îi uneşte aceeaşi pregătire şi acelaşi ţel? Imputările pe care ni le fac cei doi vrăjmaşi ai noştri le cunoaşteţi pe-ndelete; tocmai de aceea mergeţi de bunăvoie în campanie împreună cu noi. Eu cred, totuşi, că e bine să fac o expunere a faptelor, care vă vor arăta, mai cu seamă, că noi am luat armele pentru o cauză frumoasă şi pentru un motiv just.

XCI. Noi, camarazi de arme şi luptători în toate luptele sub ordinele lui Cezar, l-am ridicat, împreună cu voi, pe acesta la o mare glorie; noi eram prietenii lui cei mai apropiaţi şi nimănui nu trebuie să-i treacă prin minte că duşmănia ne-a îndemnat să conspirăm împotrivă-i. întradevăr, după ce-am instaurat pacea în republică, el s-a făcut vinovat nu faţă de noi prietenii lui — căci noi ne bucuram de încredere în ochii lui —, ci faţă de legi şi de forma de guvernămînt. Nu mai exista pentru el nici o lege, fie aristocratică, fie populară. Toate acestea, părinţii noştri le stabiliseră atunci cînd au izgonit pe regi şi cînd s-au angajat prin jurăminte şi blesteme să nu mai admită pe viitor alţi regi. Noi, urmaşii celor ce au jurat, pentru a întări jurămîntul şi a îndepărta blestemul de la noi n-am putut îndura multă vreme (cu toate că ne era drag şi folositor) pe acela care singur îşi însuşise tezaurul public, armatele, luînd dreptul senatului de a numi guvernatori ai provinciilor.

lui se substituia puterii poporului, iar dictatura lui trecea peste hotărîrile senatului.

XCII. E cu putinţă ca aceste consideraţii să nu fi atras pînă acum atenţia voastră; voi n-aţi avut în vedere decît gloria militară pe care o dobîndise Cezar; acum va fi lesne să judecaţi aceste consideraţii, reflectînd numai .asupra lucrurilor ce vă privesc. Voi, plebei, care în timp de război daţi ascultare în toate privinţele comandanţilor, ca unor stăpîni, voi în timp de pace dispuneţi din nou de autoritate. Senatul are prerogativa de a delibera în prealabil pentru a preîntîmpina surprize şi erori din parte-vă. Voi însă hotărîţi şi decretaţi prin voturile voastre în adunări, pe triburi şi centurii. în comiţii, voi proclamaţi pe consuli, tribuni şi praetori. în afară de aceste numiri, jurisdicţia voastră se întinde asupra celor mai importante afaceri, fie că pedepsiţi, fie că recompensaţi atunci cînd în baza funcţiilor pe care ni le-aţi încredinţat am săvîrşit o faptă vrednică de pedepsire sau de recompensare. Cetăţeni, această alternanţă a puterii a fost aceea care a ridicat imperiul roman la mărirea la care-l vedeţi; în acest chip magistraturile au fost acordate celor ce se distingeau prin vrednicie, iar cei care au fost cinstiţi, prin votul dat de voi, v-au păstrat recunoştinţa lor.

în virtutea acestei puteri a voastre, aţi ridicat pe Scipio la demnitatea de consul atunci cînd i-aţi ratificat acţiunile lui din Africa. Aţi ales în fiecare an tribuni pentru a vă apăra interesele cînd nevoile cereau acest lucru. Dar oare de ce trebuie să enumăr atîtea lucruri pe care le cunoaşteţi bine?

XCIII. Dimpotrivă, din clipa cînd Cezar şi-a însuşit puterea isupremă, voi n-aţi mai putut dispune de nici o magistratură; voi n-aţi mai numit nici un praetor, nici un consul şi nici un tribun. Voi n-aţi mai putut preţui pe nimeni, sau chiar dacă l-aţi preţuit, n-aţi putut să-i acordaţi nici o recompensă. Pentru a expune pe scurt lucrurile, pot afirma că nimeni nu v-a arătat recunoştinţa pentru faptul de a-l fi ales într-o funcţie

bat gestiunea sau pentru a-l fi achitat într-un proces criminal. Ceea ce era dureros în gradul cel mai înalt, era faptul de a nu fi în stare să dai o mînă de ajutor tribunilor insultaţi, aceşti magistraţi pe care i-aţi statornicit pentru a apăra drepturile voastre şi a căror persoană aţi declarat-o sacră şi inviolabilă. Aceşti magistraţi, cu toată inviolabilitatea persoanei lor, cu tot caracterul sacru al funcţiei lor, cu toate că veşmintele lor inspirau respect, au fost trataţi în chip nedemn,, fiind destituiţi fără a fi judecaţi, numai din ordinul dictatorului. Aceasta s-a întîmplat deoarece au crezut că, pentru a apăra interesele voastre, se pot ridica împptriva acelora care salutau pe Cezar acordîndu-i titlul de rege. Această duritate manifestată de voi a îndurerat senatul. Magistratura tribunalului este a voastră şi nu a senatului. Dar acesta n-a putut da un vot de blam făţiş împotriva lui Cezar şi nici să-l aducă în faţa justiţiei, din pricină că dispunea de numeroase forţe armate, care pînă atunci fuseseră ale republicii şi pe care găsise mijlocul de a şi le însuşi. De aceea, pentru a îndepărta tirania, senatul a luat singura cale care rămînea deschisă: conspiraţia împotriva persoanei lui.

XCIV. Era necesar ca conspiraţia să fie pornită din iniţiativa aristocraţiei, iar executarea ei să fie sarcina cîtorva. Pentru succesul obţinut de conspiraţie, senatul îşi manifesta public părerea, în mod clar, urmînd să decreteze pentru conjuraţi recompensele obişnuite executorilor unui tiran. Antonius se ridică împotriva acestei măsuri, pretextînd în chip mincinos că vrea să apere ordinea. Noi nu urmăream să cîştigăm recompense, ci eram doar stăpîniţi de dorinţa de a veni în ajutorul patriei noastre. Dacă senatul a renunţat la aceste măsuri, a fost pentru faptul că, mulţumit de a fi scăpat de sub tirania lui Cezar, n-a voit să-i insulte memoria. Ca urmare, a decretat o amnistie generală, ba, mai precis, a hotărît să nu fie urmăriţi conjuraţii. Scurt timp după aceea, cînd Antonius a ridicat mulţimea prin intrigi împotriva noastră, senatul ne-a acordat

tuturor ţinuturilor de la Marea Ionică pînă-n Siria. în chipul acesta, senatul vrut-a să ne pedepsească ca pe nişte blestemaţi şi ca pe nişte ucigaşi, chiar cînd ne-a împodobit cu veşminte de purpură sacră dîndu-ne fascii şi lictori? Senatul, din aceleaşi considerente, a decretat rechemarea tînărului Pompei, deşi acesta n-a luat parte la conspiraţie, doar pentru faptul că era fiul marelui Pompei, care cel dintîi a luptat pentru democraţie[91]. Acest fiu al lui Pompei lupta pe furiş împotriva tiraniei. Acestuia au hotărît să-i dea din tezaurul public întreaga avere a tatălui lui şi l-au numit comandant al tuturor forţelor navale, pentru ca şi el să primească o demnitate, întrucît era un republican convins. Mai vreţi oare altă mărturie, alte acte mai evidente, ca să vă convingeţi că conspiraţia s-a făcut cu asentimentul senatului? Doar dacă senatorii v-ar mai confirma acestea prin propriile lor cuvinte. Acest lucru îl vor face şi vă vor vorbi şi, declarînd acest lucru, vă vor răsplăti cu binefaceri atunci cînd vor fi în stare să vă vorbească şi să vă răsplătească.

XCV. Cunoaşteţi starea de lucruri actuală. Cetăţenii sînt proscrişi fără să fie judecaţi. Bunurile lor sînt confiscate, iar proscrişii sînt omorîţi fără să fi fost mai înainte condamnaţi, ucişi în casele lor, pe străzi, în temple; şi sînt ucişi de soldaţi, de sclavi, de inamicii lor personali. Ei sînt smulşi din locurile în care s-au ascuns, sînt urmăriţi pretutindeni, deşi legea le dă posibilitatea să se sustragă de la moarte printr-un exil voluntar. în for, unde n-a fost adus nicicînd capul unui vrăjmaş al poporului roman şi în care n-au fost aduse decît armele inamicilor şi ciocurile corăbiilor[92], acum sînt expuse capetele consulilor, praetorilor, tribunilor poporului, edililor sau cavalerilor. Există şi o răsplată stabilită pentru făptaşii acestor rele. Acum au fost reînviate toate acele rele care erau pe cale de cicatrizare. Se produc arestări de cetăţeni pe neaşteptate, sacrilegii săvîrşite de femei, fii, liberţi şi sclavi. Moravurile cetăţii s-au schimbat într-o foarte mare măsură.

fraţii, unchii şi tutorii lor. Se povesteşte că Roma a căzut cîndva în mîinile celor mai sălbatici barbari, gallii. Dar ei n-au decapitat pe nimeni, nu şi-au îngăduit să insulte pe cei morţi şi n-au împiedicat pe duşmani să se ascundă sau să fugă. Noi înşine, în nici una din cetăţile cucerite cu armele, n-am auzit ca astfel de lucruri să fie puse în practică de alte cetăţi, lucruri care acum se practică nu într-un oraş oarecare, ci într-un oraş capitală a unui întins imperiu şi de către aceia care sînt aleşi să orînduiască, să restabilească ordinea publică. Tarquinius a comis oare o faptă asemănătoare cu acestea? Pe acest Tarquinius romanii l-au izgonit pentru că a atentat la onoarea unei femei, împins fiind de dragoste, şi pentru acest unic fapt romanii au suprimat regalitatea.

XCVI. Cetăţeni, în timp ce triumvirii comit astfel de fapte,, ne declară pe noi mînjiţi de crimă. Ei susţin că toate aceste acţiuni au ca scop răzbunarea lui Cezar şi proscriu chiar pe aceia care nici nu erau la Roma atunci cînd a fost ucis Cezar. Printre aceştia sînt numeroşii senatori şi bărbaţi îndemnaţi pe care-i vedeţi pe tribună şi care au fost proscrişi din pricina bogăţiei, a neamului lor şi a simţămintelor lor democratice. Pentru acest motiv a fost proscris împreună cu noi Pompei, deşi se afla departe, în Spania, cînd Cezar a pierit ucis de noi. Adevărata pricină a proscrişii luî este că tatăl lui era un democrat; din această pricină a fost rechemat de senat şi numit comandant suprem al tuturor forţelor navale. Aceleaşi pricini i-au atras şi proscrierea* Cu ce-au contribuit la conspiraţie aceste femei romane cărora li s-a impus un tribut? Cu ce s-au făcut vinovaţi toţi aceşti plebei a căror avere este evaluată la o sută de mii drahme attice să fie expuşi denunţurilor şi cărora ei le impun impozite şi taxe noi? Deşi se poartă în acest chip, ei nu şi-au achitat obligaţiile contractate faţă de trupele pe care le au sub arme. Dar noi, care n-am săvîrşit nici o impietate şi care ne-am achitat de toate promisiunile făcute, sîntem gata să oferim altele drept recompensă.

XCVII. Dacă, ţinînd seama de bunăvoinţa arătată de zei, voiţi să mai luaţi în considerare părerea oamenilor, luaţi aminte la concetăţenii aflaţi pe tribună, în preajma voastră, pe care i-aţi văzut adesea în posturi de comandă în armată, în demnităţi de consul în timp de pace şi care totdeauna au meritat laudele voastre. îi vedeţi în jurul nostru ca unii care sîntem curaţi şi care au fost proscrişi şi li s-au confiscat averile fiindcă au ajutat republica. Ei au îmbrăţişat cauza noastră şi sînt gata să ne ajute.

Noi am procedat mai just făgăduind recompense acelor ce-i vor salva, decît au procedat triumvirii făgăduind recompense celor ce-i vor ucide.

Ei nu văd că noi am ucis pe Cezar deoarece căutase să-şi asume singur puterea, am iertat pe aceia care ţinteau să-şi însuşească puterea absolută a dictatorului. Nu căutăm să ne asumăm noi această putere, ci voim să restabilim vechea formă de guvernămînt a patriei în folosul poporului. Pricina şi scopul războiului sînt diferite în cele două tabere. Dacă triumvirii luptă pentru despotism şi tiranie, despre aceste intenţii ale lor ne-au dat probe prin proscrieri, noi, dimpotrivă, nu luptăm decît pentru a reda patriei libertatea, pentru ca apoi să trăim ca simpli particulari sub scutul legilor. Pe bună dreptate aceşti bărbaţi aci de faţă, şi zeii înaintea lor, judecă drepte faptele noastre.

Cea mai mare nădejde în război este de a avea dreptatea de partea ta.

XCVIII. Astăzi nimeni să nu mai aibe în gînd faptul că a fost soldat al lui Cezar. Nici atunci noi nu eram soldaţii lui Cezar, ci ai patriei. Nici soldele şi gratificaţiile nu ne erau date de Cezar, ci de patrie. în această clipă voi nu reprezentaţi armata lui Cassius, nici a lui Brutus, ci a romanilor. Iar noi sîntem pentru voi, iubiţi soldaţi, comandanţi ai armatelor romanilor. Dacă inamicii noştri ar fi gîndit la fel, ar fi depus armele fără teamă şi ar fi pus armatele lor la dispoziţia republicii, lăsînd-o să-şi făurească singură soarta. Dacă ei acceptă acestea, noi

l-ar putea face după proscrieri şi atîtea alte crime?), să pornim la luptă, camarazi de arme, cu credinţa fermă şi cu tot zelul necesar pentru libertate numai sub auspiciile senatului si poporului roman[11].

XCIX. în urma acestei cuvîntări, întreaga armată strigă: „Să mergem[41], şi ceru să pornească imediat. Bucurîndu-se de zelul manifestat, Cassius dădu ordin să se facă linişte şi vorbi din nou astfel: „Camarazi, zeii care conduc războaiele juste să răspundă credinţei şi zelului vostru! Acuma aflaţi că, în ceea ce priveşte prevederea omenească, posibilităţile noastre militare şi resursele noastre sînt mai numeroase şi mai bune decît cele ale vrăjmaşului. Noi dispunem de tot atîtea trupe pedestre cît şi duşmanii noştri, fără a mai pune în socoteală marele număr de oşti lăsate în diverse puncte pentru felurite nevoi. Noi depăşim vrăjmaşul în ceea ce priveşte cavaleria, forţele navale, aliaţii, printre care se numără regi şi popoare care se întind pînă la ţara mezilor şi părţilor. Pe noi ne pîndeşte duşmanul numai din faţă, dar vrăjmaşul are în spatele lui pe Pompei în Sicilia, care e de partea noastră, pe Murcus în Marea Ionică, ca şi pe Ahenobarbus, care avînd o numeroasă flotă şi numeroase nave de transport, două legiuni şi arcaşi, îl hărţuiesc mereu, cutreierînd marea şi curăţind de duşmani uscatul şi marea în spatele nostru. Banii, care sînt nervul războiului, lipsesc inamicilor noştri. Şi n-au putut da armatelor lor recompensele pe care le făgăduiseră. Averile proscrişilor n-au împlinit aşteptările — pentru că nici un cetăţean cinstit n-a venit să cumpere o avere care âr fi constituit un bun odios — şi nu-şi pot procura bani nici din alte părţi întrucît întreaga Italie este secătuită din pricina revoltelor, *a* impozitelor şi a proscrierilor. Noi, dimpotrivă, prin strădania şi prevederea noastră avem din belşug bani în momentul de faţă, încît vă putem face îndată alte daruri şi alte sume mari ne vin, spre a ne ajutora, de la popoarele care sînt în spatele nostru, peste sumele de care dispunem acum.

C. Alimente, a căror procurare prezintă cele mai

muntoasă şi din Thessalia, ţinut puţin întins, pe care apoi trebuie să le transporte cu mare greutate pe uscat. Dacă le-ar aduce din Libia, Lucania[93] sau Japygia, ar pune mîna pe toate convoaiele Pompei, Murcus şi Domitius. Noi însă avem alimente şi ne sînt aduse zilnic, fără greutate, pe mare, din toate insulele şi ţinuturile care se întind de la Tracia pînă la Fluviul Eufrat. Ele sînt transportate fără nici o piedică, deoarece nu avem nici un duşman în spate; încît va depinde de noi ori să grăbim războiul, ori să sleim puterile duşmanului pe îndelete prin foame. Atît de mari şi de numeroase avantaje vă sînt puse la dispoziţie prin grija oamenilor, tovarăşi de arme! Restul, potrivit cu acestea, vă vor veni de la voi şi de la zei! Noi, după cum v-am dat tot ce am promis pentru activitatea voastră dinainte şi am răsplătit credinţa voastră printr-o mulţime de daruri, vom răsplăti şi victoria mai importantă ce vă rămine de cucerit, în mod demn de ea, cu voia zeilor. Şi acum, ca răsplată pentru ardoarea pe care-o arătaţi de a porni la luptă, pentru faptul că v-aţi adunat aci şi aţi luat cuvîntul, vom da de îndată de la această tribună fiecărui soldat o mie cinci sute de drahme attice, fiecărui centurion de cinci ori mai mult şi fiecărui tribun cît i se cuvine“.

CI. După ce a spus acestea şi a atras bunăvoinţa armatei cu fapta, vorba şi daruri, a dizolvat adunarea.

Soldaţii au mai rămas pe loc, elogiind pe Cassius şi pe Brutus; ei promiteau că vor face tot ce le va sta în putinţă. Brutus şi Cassius le-au împărţit îndată darurile şi pe deasupra au mai adăugat şi altele pentru cei mai destoinici, sub diferite pretexte. Pe măsură ce dădeau banii, trimeteau trupele întruna la Doriscos[94] şi după puţin timp le urmară şi ei.

în acest timp doi vulturi, coborînd din zbor pe doi vulturi de argint ai steagurilor, i-au lovit cu pliscul, sau, după părerea altora, i-au acoperit cu aripile; ei au rămas pe lingă trupe şi erau cinstiţi şi hrăniţi cu carne zilnic,

la Aenus[95] şi de la Aenus la Doriscos şi la celelalte oraşe maritime, pînă la promontoriul Serreion.

CU. întrucît Serreion se întinde în mare, Cassius şi Brutus se înapoiară în interiorul ţării şi trimiseră pe Tillius Cimber cu o flotă, o legiune de hopliţi şi un număr de arcaşi să înconjure pe mare ţărmiil. Acest ţărm era odinioară în întregime pustiu, deşi era fertil, deoarece tracii nu erau navigatori şi nici nu aşezau locuinţele lor pe ţărm, de teama unor atacuri dinspre mare. Dar grecii şi chalcidienii[96], printre alţii, ocupînd acest ţărm şi folosindu-se de mare, l-au făcut să înflorească prin agricultură şi comerţ, ceea ce-i mulţumea pe traci, fiindcă li se înlesnea astfel schimbul de produse. în cele din urmă Filip[97], fiul lui Amyntas, a alungat de-aici pe chalcidieni şi pe ceilalţi, încît nu se mai vedeau acum decît temeliile templelor. Navigînd deci pe lîngă acest ţărm, ajuns din nou pustiu, după cum primise ordin din partea lui Brutus, Tillius măsura şi desemna locuri potrivite pentru tabere si adăposturi, pentru o parte din corăbii, pentru ca oamenii lui Norbanus să părăsească strîmtorile, socotind nefolositor să le mai păzească. Şi s-a întîmplat aşa cum se aşteptase. La vederea corăbiilor, Norbanus fu cuprins de teamă pentru strîmtorile Sapeilor şi chemă pe Decidius din strîmtorile Corpililor să-i vină grabnic în ajutor. Acesta i-a venit în ajutor, iar armata lui Brutus traversă strîmtorile Corpililor, după ce ele au fost părăsite.

CUI. Aflînd această viclenie, Norbanus şi Decidius apărară cu dîrzenie strîmtorile Sapeilor. Şi cum oamenilor lui Brutus li se opri iarăşi trecerea îi cuprinse deznădejdea, ca nu cumva să fie nevoiţi să străbată drumul ocolit, pe care voiseră să-l evite şi să se reîntoarcă pe drumul parcurs, timpul fiind înaintat, iar vara pe sfîrşite. Pe cînd erau aşa de deznădăjduiţi, Rascupolis. le spuse că este un drum ocolit chiar pe lîngă muntele Sapeilor, cale de trei zile, inaccesibil pînă atunci oamenilor din cauza prăpăstiilor, lipsei de apă şi a pădurilor dese. Dacă ar vrea să ducă apă cu ei şi să

păsări din pricina desimii arborilor; în patru zile vor sosi la fluviul Harpessos, care se varsă în Hebrus, de unde numai într-o zi vor fi la Philippi şi vor încercui pe duşmani, care vor fi astfel complet separaţi şi nu vor mai avea nici un mijloc de retragere. Brutus şi Cassius aprobară acest plan, fiindcă nu aveau altă posibilitate mai bună şi mai ales în speranţa că vor încercui o armată atît de mare a duşmanilor.

CIV. Şi trimit deci înainte o parte din armată sub comanda lui Lucius Bibulus, ca să deschidă drum împreună cu Rascupolis. Aceştia au întîmpinat greutăţi, dar au îndeplinit sarcina cu elan şi rîvnă, mai ales după ce oamenii trimişi de ei înainte se întoarseră spunînd că au văzut de departe fluviul. Dar în ziua a patra, suferind de oboseală şi sete, întrucît apa pe care o duceau cu ei începea să se termine, îşi amintiră că li se spusese că numai trei zile nu, vo.r găsi apă şi fură cuprinşi de panică, bănuind o cursă; nu fiindcă nu credeau pe cei trimişi înainte <că au văzut fluviul >[98], ci fiindcă socoteau că sînt conduşi în altă direcţie. Ei erau descurajaţi, strigau şi ori de cîte ori vedeau pe Rascupolis venind la ei ca să-i îmbărbăteze, îl insultau şi aruncau cu pietre după el. Bibulus i-a rugat să suporte restul drumului cu încredere în noroc. Spre seară cei din capul coloanei văzură fluviul. Cum era firesc, se înălţară strigăte puternice de bucurie. Aceste strigăte fiind repetate de la vecin la vecin de către cei care erau în urmă, ajunseră pînă la cei din ariergardă. Brutus şi Cassius după ce aflară aceasta, se avîntară îndată în grabă, ducînd restul armatei pe drumul deschis. Pînă la sfîrşit, ei nu rămaseră nedescoperiţi de duşmani şi nici nu-i înconjurară căci Rascus, fratele lui Rascupolis, bănuind ceva din pricina strigătelor, făcu cercetări. Văzînd ceea ce se petrecuse, se minună că o armată atît de mare a mers pe un drum lipsit de apă şi printr-o pădure aşa de deasă pe care ar fi crezut că nici o fiară nu poate merge. El vesti pe Norbanus. Acesta se retrase cu oamenii săi în timpul nopţii din strîmtoarea Sapeilor

pe o cale necunoscută, celălalt fiindcă descoperise secretul acestui marş.

CV. Armatele lui Brutus sosiră la Philippi însufleţite de o îndrăzneală extraordinară. Tillius cu flota sa veni în acelaşi loc şi astfel se reuniră toate forţele armate.

Philippi este o cetate care odinioară se numea Datos. înainte de Datos se numea Cremydes[100], fiindcă în jurul colinei pe care este aşezată curg multe izvoare. Filip, socotindu-l un post bine aşezat împotriva tracilor, l-a întărit şi după numele său ha zis Philippi. Cetatea este aşezată pe o colină prăpăstioasă şi lărgimea sa este exact aceea a colinei. Spre miazănoapte are păduri, prin care Rascupolis a dus trupele lui Brutus; spre miazăzi este o mlaştină, care se întinde pînă la mare; cătie răsărit sînt strîmtorile Sapeilor şi Corpililor; în partea de apus, o cîmpie foarte roditoare şi frumoasă se întinde pînă la Murcinos şi Drabiscos[101] şi pînă la fluviul Strymon[102], pe un spaţiu cam de treisute cincizeci de stadii[103]. Aici se spune că a fost răpită Proserpina pe cînd culegea flori; acolo este şi un rîu Zygaktes, în care se zice că s-a frînt jugul carului luî Pluto, pe cînd îl traversa şi rîului i s-a dat numele de la această întîmplare. Cîmpia este înclinată, încît este uşoară la străbătut pentru cei care coboară de la Philippi, dar grea pentru cei care urcă de la Amphipolis[104].

CVI. Nu departe de Philippi este o altă înălţime, care se numeşte colina lui Bacchus. în ea sînt minele de am numite Asyla. Dacă înaintezi zece stadii de la această colină, întîlneşti alte două înălţimi care sînt depărtate de Philippi cam optsprezece stadii, iar una de alta cam opt. Pe acestea îşi aşezară taberele: Cassius pe cea din spre miazăzi, Brutus pe cea dinspre miazănoapte. Armata lui Norbanus retrăgîndu-se, ei n-au mai înaintat mai departe. Ei aflară că Antonius se apropie, după ce lăsase pe Cezar bolnav la Epidamnos[105]. Şi cîmpia era potrivită pentru desfăşurarea unei bătălii şi înălţimile abrupte erau convenabile pentru aşezarea taberelor. La marginile lor eţau într-o parte mlaştini şi lacuri pînă la Strymon, iar în cealaltă parte strîmtori neumblate şi de

mijloc între cele două înălţimi, de o întindere de opt stadii, era drum de trecere între Asia şi Europa ca un fel de poartă; în acest spaţiu ei au ridicat un zid de la o întăritură pînă la cealaltă, lăsînd la mijljoc pbrţi, astfel încît cele două tabere să formeze una singură. Pe alăturea curgea un rîu, numit de unii Gangas, de alţii Gangites, iar în spate era marea, care avea să le ofere provizii şi adăpost pentru flotă. Insula Thassos, la o depărtare de vreo sute de stadii, o considerau grînarul lor; port pentru trireme era Neapolis, la o depărtare de şaptezeci de stadii. Mulţumiţi de o poziţie aşa de avantajoasă, Cassius şi Brutus fortificau taberele.

CVII. în acest timp, Antonius înainta repede cu armata sa, vrînd să ocupe înaintea inamicului Amphipolis, pentru a se folosi de oraş în timpul bătăliei. Cînd îl găsi fortificat pentru dînsul de către Norbanus, se bucură şi lăsă în el tot echipamentul de luptă cu o singură legiune sub comanda lui Pinarius. înaintînd mai departe cu mare îndrăzneală, el îşi aşeză tabăra în cîmpie, la o depărtare de numai opt stadii de duşmani. îndată el văzu limpede poziţia dezavantajoasă a taberei sale şi poziţia avantajoasă n taberei duşmanilor. Aceştia erau pe colină, iar armata «a în cîmpie. Ei se aprovizionau cu lemne din munţi, el din mlaştină; ei luau apă din fluviu, el din fîntîni, pe care le săpase îndată; ei aduceau provizii de la cîteva stadii depărtare, din Thassos, el de la o distanţă de treisute cincizeci de stadii de Amphipolis. Se părea, într-adevăr, că Antonius procedase astfel constrîns de nevoie, deoarece nu mai era nici o altă înălţime, iar restul cîmpiei >avea o poziţie prea joasă şi era uneori inundată de fluviu şi transformată în mlaştini; de aceea şi în fîntînile săpate se găseau izvoare abundente cu apă dulce. îndrăzneala, deşi era determinată de nevoie, uimi pe duşmani, fiindcă el, dispreţuind primejdia, aşezase aşa de aproape tabăra de îndată ce sosise. Armata lui Antonius ridică fortăreţe multe şi le întări în grabă cu şanţuri, ziduri şi palisade. Şi duşmanii întăriră ceea ce le

spaţiul de la mlaştină pînă la tabără, singurul care le mai rămăsese nefortificat şi care fusese neglijat din cauza îngustimii sale. Astfel nimic nu mai era nefortificat; numai către flancuri tabăra lui Brutus era protejată de stîncile abrupte, iar a lui Cassius de mlaştină şi de marea care venea după mlaştină. Spaţiul aflat la mijloc fusese întretăiat cu şanţuri, palisade, ziduri şi porţi.

CVIII. Astfel se întăreau grabnic şi unii şi alţii. în acest timp se încercau unii pe alţii prin simple hărţuieli de cavalerie. Cînd toate lucrările de fortificaţie fură terminate, sosi şi Cezar, neînzdrăvenit încă îndeajuns pentru luptă, dar destul de restabilit ca să poată fi transportat într-o litieră printre rândurile armatei. Armata lui Cezar se aşeză îndată în ordine de bătaie. în partea opusă se orîndui armata lui Brutus pe înălţimi, dar nu coborî. Nu intenţiona să se grăbească la luptă, deoarece spera că va nimici pe duşmani prin lipsa de alimente. Pedestrimea ambelor tabere era alcătuită din cîte nouăsprezece legiuni de hopliţi; în armata lui Brutus, legiunile nu erau complete la număr, în schimb în armata lui Cezar erau chiar peste număr. Cezar şi Antonius aveau treisprezece mii, iar Brutus şi Cassius douăzeci de mii de călăreţi, laolaltă cu ajutoare trace, care sprijineau ambele tabere. Amîndouă liniile de luptă ofereau un spectacol peste măsură de strălucit prin mulţimea de oameni, îndrăzneala şi vitejia comandanţilor, arme şi echipament. Dar multe zile rămaseră în neactivitate, deoarece armata lui Brutus se ferea să dea lupta şi voia să nimicească pe duşmani prin lipsa de alimente. Pe cînd ea avea din plin provizii aduse din Asia şi transporta toate din apropiere pe mare, duşmanii n-aveau nimic din abundenţă şi nici o resursă proprie pe care să se poată bizui. Ei nu puteau să primească nimic din Egipt prin corăbiile negustorilor, fiindcă această ţară era sleită de secetă; nici din Spania sau Libia, din pricina lui Pompei, şi nici din Italia din cauza lui Murcus şi Domitius. Macedonia şi Thessalia, singurele ţări care le ofereau pentru moment resurse,

CIX. Cumpănirea acestei situaţii mai ales îndemna pe Brutus şi Cassius să zăbovească. Antonius, temîndu-se tocmai de această situaţie, se hotărî să-i silească la luptă; se gîndi dacă n-ar fi posibil să facă un drum prin mlaştină, ca să cadă nevăzut în spatele duşmanilor şi să le împiedice transportul de alimente din Thassos. De aceea aşeza în fiecare zi toate steagurile armatei în linie de bătaie, ca să se pară că este orînduită întreaga armată. Cu un detaşament făcea ziua şi noaptea o trecere îngustă prin mlaştină, în cea mai adîncă linişte; tăia stuful, ridica terasament şi punea piatră pe ambele laturi, ca să nu se dărîme terasamentul, iar locurile adînci le prevedea cu piloni şi poduri. Stuful rămas de o . parte şi alta a trecerii împiedica pe duşmani să vadă lucrarea. După ce lucră astfel zece zile, trimise deodată noaptea înăuntru cohorte în coloane, ocupă cu ele întăriturile naturale situate dincolo şi în acelaşi timp făcu multe fortificaţii. Cassius fu uimit de planul lucrării şi de executarea lui secretă. La rîndul său, îşi făcu planul de a rupe legătura lui Antonius -cu fortificaţiile sale şi construi un dig transversal prin întreaga mlaştină de la tabăra sa pînă la mare, tăind la fel ca duşmanii trestia, construind poduri şi întărind digul cu pari; astfel, întrerupînd trecerea deschisă de Antonius, a făcut ca nici cei care traversară mlaştina să nu se mai poată retrage la el şi nici el să nu le poată da ajutor.

CX. Observînd această manevră pe la amiază, Antonius, cuprins de o furie năvalnică, întoarse armata sa, care era aşezată în linie de bătaie în cealaltă parte şi o duse spre digul lui Cassius dintre mlaştină şi tabără. Luă unelte de fier' şi scări, ca să dărîme digul şi să intre în tabăra lui Cassius. Cum el înainta cu îndrăzneală, urcînd în sus în linie oblică, în spaţiul care separa cele două armate, soldaţii lui Brutus se indignară de această obrăznicie că duşmanul îndrăznea să treacă prin faţa lor în timp ce ei erau înarmaţi. De aceea, din propria lor iniţiativă, fără să mai aştepte ordinul vreunui comandant, ei se năpustiră din flanc şi măcelăriră o

zar, care era aranjată în linie de bătaie în faţa lor; o puseră pe fugă şi o urmăriră pînă ce cuceriră tabăra, pe care o aveau în comun Antonius şi Cezar. Cezar nu se afla atunci în tabără, fiindcă fusese prevenit printr-un vjs şi s-a ferit de acea zi, după cum a scris el însuşi în *Memoriile* sale.

CXI. Antonius, văzînd că a izbucnit lupta, s-a bucurat că i-a silit pe duşmani; căci se temuse mult de nesiguranţa aprovizionării. A socotit imprudent să se întoarcă în cîmpie, fiindcă se temea să nu se producă neorînduială în· ordinea de bătaie prin manevra întoarcerii armatei. De aceea continuă drumul cu acelaşi elan cu care începuse şi urcă spre colină cu greutate, sub loviturile duşmanilor, pînă ce îţitîlni armata lui Cassius, care îşi păstra nemişcată ordinea de luptă şi era uimită de această îndrăzneală nemaipomenită. După ce o străpunse cu curaj, se năpusti asupra întăriturii care era între mlaştină şi tabără, distruse fortificaţia, astupă şanţul, dărîmă zidul, masacră pe cei care apărau porţile, cu toată ploaia de săgeţi care venea de pe zid. în sfîrşit, el pătrunse înăuntru prin poartă, iar soldaţii mai intrară unii prin spărturile zidurilor, alţii se urcare, peste dărîmături. Totul se petrecu aşa de repede încît îndată după cucerirea fortificaţiei alergară împotriva celor ce veneau în ajutor celor ce luptau în mlaştină. După ce îi respinseră cu avînt năvalnic şi pe aceştia şi îi împinseră în mlaştină, Antonius, împreună cu cei care pătrunseseră dincolo de fortificaţie, se, întoarseră chiar spre tabăra lui Cassius, în timp ce grosul celor două armate se lupta în afara fortificaţiilor.

CXII. Fiindcă lagărul era destul de întărit, îl păzeau foarte puţini oameni. De aceea Antonius îl cuceri uşor. în acelaşi timp, armata lui Cassius dinafara taberei începea să dea înapoi şi, cînd a văzut că lagărul a fost cucerit, s-a împrăştiat în dezordine. Astfel rezultatul luptei a fost exact acelaşi pentru ambele tabere. Brutus respinsese flancul stîng al duşmanilor şi le cucerise lagărul; Antonius învinsese pe Cassius şi devastase

pricina întinderii cîmpiei şi a prafului gros, şi unii şi alţii nu cunoşteau situaţia taberei adverse, pînă ce în cele din urmă o aflară şi îşi rechemară restul oamenilor. Cei care.se întorceau de la luptă semănau mai mult cu hamali decît cu soldaţi; nici atunci nu puteau nici să se vadă, nici să se recunoască unii pe alţii. Căci fiecare parte dacă ar fi aruncat prada cu care erau încărcaţi şi ar fi atacat cu putere pe adversari care cărau prăzile în dezordine, ar fi obţinut o mare victorie. Numărul morţilor a fost aproximativ opt mii în tabăra lui Cassius, inclusiv sclavii scutieri, iar în tabăra lui Cezar de două ori mai mult.

CXIII. Cassius, după ce a fost alungat din fortificaţie şi n-a mai putut să intre în tabără, s-a retras pe dealul de lîngă Philippi şi de acolo încerca să recunoască rezultatul luptei. Dar din cauza prafului, neputînd să judece exact rezultatul şi nici să vadă totul, ci numai că tabăra sa fusese cucerită, porunci sclavului său, care îi purta armele, Pindarus, să-l omoare. în timp ce Pindarus ezita, alergă un sol la el cu vestea că Brutus învinge în flancul celălalt şi devastează tabăra duşmanilor. Cassius îi răspunse numai atît: „Spune-i că îi urez să cîştige o victorie completă“. întorcîndu-se apoi spre Pindarus îi zise: „Ce mai aştepţi? De ce nu mă liberezi de ruşinea mea?“ Şi îndată Pindarus îşi ucise stăpînul, care-i întindea gîtul. Astfel povestesc unii că a murit Cassius. Alţii spun că, apropiindu-se nişte călăreţi ai lui Brutus, trimişi cu veşti bune, el a crezut că sînt duşmani şi a trimis înaintea lor pe Titinius, ca să afle situaţia exactă. Cum însă călăreţii l-au înconjurat cu prietenie ca pe un amic al lui Cassius şi în acelaşi timp au scos strigăte de bucurie, Cassius a crezut că Titinius a căzut în mîna duşmanilor şi a zis: „Am aşteptat aşadar pînă ce am văzut pe un prieten răpit?“ Apoi s-a retras cu Pindarus într-un cort şi Pindarus nu s-a mai arătat. De aceea unii cred că el şi-a ucis stăpînul fără să fi primit ordin. Cassius a murit în ziua sa de naştere, care din întîmplare a coincis cu ziua luptei. Titinius, socotind că moartea lui Cassius a fost

CXIV. Brutus, deplîngînd moartea lui Cassius, îl numi ultimul roman, lăsînd să se înţeleagă că nimeni nu-i va mai fi asemănător în virtute; îi reproşă graba şi pripeala şi totodată îl socoti fericit că a scăpat de griji şi de supărări, „care pe mine, adăugă el, la ce sfîrşit ină vor duce? [44] După ce dădu prietenilor cadavrul să-l îngroape în taină, pentru ca soldaţii văzîndu-l să nu-i podidească plînsul, iar el însuşi, nemîncat şi neîngrijit, îşi petrecu toată noaptea adunînd resturile armatei lui Cassius. în zorii zilei duşmanii orînduiră armata pentru luptă, ca să nu pară că au fost învinşi. Brutus,. întelegînd intenţia lor, zise: „Să ne înarmăm şi noi şi să ne prefacem la rîndul nostru că n-am suferit nici o pierdere[66]. îndată ce el şi-a orînduit armata, duşmanii s-au retras. Brutus, bătîndu-şi joc de ei, zise prietenilor: „După ce ne-au provocat, fiindcă ne credeau obosiţi, nici n-au îndrăznit să facă o încercare[66].

CXV. în aceeaşi zi în care se dădea lupta de la Philippi, se întîmplă şi în Marea Ionică un alt mare dezastru. Domitius Calvinus ducea lui Cezar pe corăbii de transport două legiuni; una din ele era vestita legiune Martiana, numită astfel pentru faima vitejiei ei. Mai ducea şi o cohortă praetoriană de aproape două mii de oameni, patru unităţi de cavalerie şi alte trupe de elită; îi escortau puţine trireme. Murcus şi Ahenobarbus veniră în întîmpinarea lor cu o sută treizeci de corăbii de război. Puţine vase de transport, care erau înainte, fugiră de ei cu pînzele întinse; deoarece vîntul se potoli deodată, celelalte rătăceau pe marea liniştită, predate de vreun zeu duşmanilor. Căci aceştia atacau fără risc pe fiecare şi le sfărîmau; nici triremele, care le escortau, nu puteau să le dea ajutor, deoarece fiind puţine au fost încercuite. Cei care erau în pericol făceau multe şi felurite încercări: strîngeau în grabă cu otgoanele corăbiile şi le fixau unele de altele cu prăjini, pentru ca duşmanii să nu poată trece printre ele. Cînd reuşeau să facă acest lucru, Murcus arunca asupra lor torţe aprinse şi ei desfăceau iute legăturile şi se depărtau unii de alţii de teama focului; astfel erau din nou expuşi loviturilor şi

CXVI. Soldaţii, mai ales cei din legiunea Marţiană, erau mîniaţi de faptul că, deşi erau neîntrecuţi în vitejie, piereau neluptînd şi unii se sinucideau mai înainte de a-i cuprinde focul iar alţii, sărind asupra triremelor duşmane, omorau şi erau omorîţi. Corăbii pe jumătate arse au plutit mult timp în voia valurilor cu oameni pe ele, dintre care unii piereau de foc, alţii de foame şi de sete. Unii agăţîndu-se de catarguri sau de scînduri, au fost aruncaţi pe stînci sau pe ţărmuri pustii; o parte din ei au scăpat ca prin minune. Unii au rezistat cinci zile, lingînd smoală sau mestecînd pînză ori otgoane, pînă ce talazul i-a scos la uscat. 0 mare parte din ei, învinşi de nenorociri, s-au predat duşmanilor. S-au predat şi şaptesprezece trireme. Murcus a primit jurămîntul oamenilor din echipaj. Comandantul lor, Calvinus, care fusese socotit mort, a sosit după cinci zile cu propria-i corabie la Brundisium. Un astfel de dezastru s-a întîmplat pe Marea Ionică în aceeaşi zi , cu lupta de la Philippi, fie el numit naufragiu sau luptă navală. Coincidenţa acestor două lupte care au avut loc în aceeaşi zi a stîrnit o mare uimire mai tîrziu, cînd s-a cunoscut.

CXVII. Brutus, convocînd armata într-o adunare, îi vorbi astfel: „Tovarăşi de arme! în lupta de ieri aţi fost superiori duşmanilor în toate privinţele. Aţi început lupta cu avînt, deşi nu vi s-a dat ordin; aţi nimicit în întregime legiunea a patra, căreia i se încredinţase flancul opus, ca una ce era renumită; aţi respins pînă la tabără armata de rezervă; aţi cucerit chiar tabăra şi aţi prădat-o. Această victorie întrece cu mult paguba pe care am suferit-o în flancul stîng. Dar, deşi aţi fi putut să faceţi succesul vostru cu totul decisiv, aţi preferat să prădaţi, decît să omorîţi pe duşmanii învinşi; căci cei mai mulţi dintre voi au lăsat la o parte pe duşmani şi s-au repezit la bagajele lor. Şi aici iarăşi am fost superiori: duşmanii au prădat numai una din cele două tabere, pe care le avem, pe cînd noi posedăm tot ceea ce le aparţinea; încît şi din această 'privinţă cîştigul nostru este de două ori mai mare decît pierderea. Iată

avantaje avem faţă de ei, puteţi afla de la captivi: despre lipsa şi scumpetea alimentelor, procurarea lor anevoioasă şi lipsa totală ce-i va cuprinde în curînd. Căci nici din Sicilia, Sardinia, Libia sau Spania nu pot să transporte nimic, fiindcă Pompei, Murcus şi Ahenobarbus le închid transportul pe mare cu două sute şaizeci de corăbii. Macedonia au sleit-o şi acum se pot aproviziona numai din Thessalia. Dar cît tigip le va mai ajunge şi ea?

CXVIII. Aşadar, cînd îi veţi vedea grăbiţi să se lupte, atunci să vă gîndiţi că, fiind sleiţi de foame, ei preferă să moară de sabie. Noi să întrebuinţăm toate mijloacele contra lor, pentru a-i lăsa mai întîi seceraţi de foame, ca să atacăm oameni mai slabi şi sleiţi de puteri, atunci cînd va fi nevoie. Să nu ne lăsăm împinşi de avîntul nostru înainte de clipa potrivită. Să nu creadă cineva că această încetineală este lipsă de experienţă. Să privim marea din sjpatele nostru, care, procurîndu-ne resurse militare şi alimente, ne asigură o victorie fără primejdie; numai să răbdaţi şi să nu vă socotiţi dezonoraţi dacă ei ne batjocoresc şi ne provoacă, nu că sînt mai viteji ca noi, şi asta chiar s-a dovedit în lupta de ieri, ci fiindcă voiesc să scape de o altă teamă. Acest curaj, pe care vreau să-l înfrînaţi acum, să-l arătaţi din plin atunci cînd îl vom cere de la voi. Recompensele victoriei vi le voi da în întregime, cu voia zeilor, după înfrîngerea deplină a duşmanilor. Acum, pentru vitejia dovedită ieri, dau fiecărui soldat cîte o mie drahme şi comandanţilor o sumă corespunzătoare[44].

Astfel vorbi el şi îndată distribui darul pe legiuni. Unii scriitori cred că le-a promis că le va îngădui să prade Lacedemonia şi Thessalonicul[106].

CXIX. Pe de altă parte, Cezar şi Antonius, înţelegînd că Brutus va lupta numai constrîns, îşi adunară oamenii şi Antonius le vorbi astfel: „Ostaşi, ştiu că duşmanii se laudă că au cîştigat ieri victoria, fiindcă au respins o parte din trupele noastre şi au prădat tabăra. Prin purtarea lor însă vor dovedi că victoria este a voastră în

limpede dovadă a înfrîngerii de ieri şi a fricii lor, întocmai ca la luptele atletice, cînd cei care-şi recunosc inferioritatea nu mai îndrăznesc să iasă la luptă. Doar n-au adunat o armată atît de numeroasă ca să se stabilească în pustietatea Traciei la adăpostul fortificaţiilor. Numai împinşi de frică, ei au construit lucrări de apărare în timp ce voi vă apropiaţi, iar acum cînd sînteţi de faţă, ei stau închişi în tabără din cauza înfrîngerii de ieri. Această înfrîngere a împins pe cel mai vîrstnic şi mai încercat comandant al lor să se sinucidă de disperare, ceea ce este cea mai grăitoare dovadă a dezastrului lor. Deci, cînd ei nu răspund la provocarea noastră şi nu coboară de pe colină, ci în loc să se bizuie pe braţele lor se încred în stînci, atunci cu curaj forţaţi-i din nou, o soldaţi romani! să se lupte, cum i-aţi forţat ieri; gîndiţi-vă că e ruşinos să fiţi inferiori unor fricoşi, să nu atacaţi pe cei care se tem de atac şi, ca oameni în toată firea ce sînteţi, să nu vă credeţi incapabili de a ataca nişte fortificaţii. Noi n-am venit, la rîndul nostru, să ne petrecem viaţa în cîmpie; şi dacă zăbovim, ne expunem să nu mai avem nici o libertate de acţiune. Oamenii cuminţi trebuie să facă războaie scurte şi să se bucure de pace cît mai mult timp posibil.

CXX. Noi, care am condus ieri asaltul şi tactica luptei în aşa fel încît să nu merităm reproşuri, vom face totul pentru ca voi să profitaţi de împrejurări şi să executaţi ceea ce ele vă vor face cu putinţă; voi arătaţi-vă vitejia înaintea comandanţilor, cînd vi se va cere. Nu fiţi mîhniţi de loc de prădarea de ieri. Bogăţia noastră constă nu în ceea ce avem, ci în superioritatea forţelor; aceasta ne va da printr-o victorie şi lucrurile ce ni s-au luat ieri, păstrate deocamdată intacte la duşmani, şi bunurile duşmanilor. Dacă vrem să le luăm repede, să ne grăbim să luptăm. De altfel ieri ain luat la rîndul nostru destule lucruri de la ei şi poate chiar mai mult decît am pierdut noi. Căci duşmanii duceau cu ei tot ceea ce răpiseră cu sila din Asia, voi însă, fiindcă aţi venit din patrie, aţi lăsat acasă lucrurile mai preţioase şi aţi luat cu voi numai lucrurile necesare. Dacă totuşi ar fi ceva de preţ

care sîntem gata să vă distribuim toate ca răsplată pentru victoria voastră. Cu toată această pierdere, vă vom da răsplată pentru victorie cinci mii de drahme fiecărui s61dat, centurionului de cinci ori mai mult şi tribunului de două ori mai mult decît centurionului^.

CXXI. După ce a vorbit astfel, Antonius a orînduit a doua zi din nou armata în ordine de bătaie. Cum duşmanii nu coborau nici atunci, Antonius era furios şi în fiecare zi îşi orînduia armata în ordine de bătaie. Brutus însă ţinea o parte din armată strînsă, ca să nu fie silit să lupte, iar cu o altă parte ocupa drumurile pe care se transportau provizii. Era o înălţime foarte aproape de tabăra lui Cassius, greu de cucerit de către duşmani, fiindcă aceştia puteau fi loviţi cu săgeţile din tabăra apropiată. Cassius o fortificase totuşi, ca să nu îndrăznească cineva să o atace pe neaşteptate. Brutus însă, o părăsise şi oamenii lui Cezar o ocupaseră în timpul nopţii cu patru legiuni, aducînd multe împletituri de nuiele şi scuturi de piele pentru a se apăra de săgeţi. De îndată ce au pus stăpînire pe ea, alte zece legiuni îşi schimbară tabăra, mutîndu-se cu cinci stadii spre mare, iar alte două se opriră la patru stadii mai departe. în felul acesta aveau să se întindă pînă la mare şi chiar plănuiau să năvălească sau pe ţărm sau prin mlaştini sau în vreun alt mod şi să oprească aprovizionarea duşmanilor. Brutus luă măsuri pentru dejucarea acestui plan şi între altele puse gărzi împotriva taberelor duşmanilor.

CXXII. Nevoia de a lupta devenea de nestăpînit pentru oamenii lui Cezar: era limpede că aveau să fie lipsiţi de alimente; lipsă devenea din zi în zi mai mare şi mai în· fricoşătoare. Căci nici din Thessalia nu li se mai aduceau destule alimente şi nici pe mare nu era speranţă ca să le vină, deoarece corăbiile duşmanilor o stăpîneau în între· gime. Vestea despre rezultatul bătăliei date de curînd în Marea Ionică se răspîndise în ambele tabere; se temeau şi mai mult de urmările acestei înfrîngeri şi de iarna care se apropia, întrucît

ca să strîngă orice alimente ar găsi şi să le trimeată grabnic armatei. Dar îngrijoraţi de un pericol aşa de mare care îi ameninţa, văzînd că toate celelalte manevre ale lor nu dădeau un rezultat, plictisiţi de a sta mereu în cîmpie în ordine de luptă, înaintară cu strigăte spre fortificaţia duşmanilor şi provocară pe Brutus la luptă, prin batjocuri şi insulte, hotărîţi să-l atragă cu orice preţ în luptă, nu atît printr-un atac obişnuit, cît printr-o năvală nebunească.

CXXIII. Brutus însă, în ceea ce-l privea personal, îşi menţinea ferm prima hotărîre; mai ales că auzise de foametea-n care se zbătea duşmanul şi de izbînda flotei sale în Marea Ionică şi vedea disperarea duşmanilor din pricina lipsei. Prefera să suporte un asediu sau orice altceva, decît să lupte cu oameni împinşi de foame, care pierduseră orice altă speranţă şi aveau nădejde numai în braţele lor. Dar armata nu gîndea la fel·, din nechibzuinţă; soldaţii suportau greu şederea ca femeile, asediaţi, în neactivitate şi teamă. Şi comandanţii lor erau nemulţumiţi. Ei aprobau planul lui Brutus, dar socoteau că vor învinge mai repede pe duşmani cu o armată plină de avînt. Acestea se întîmplau din cauză că Brutus era indulgent şi bun cu toţi; nu se asemăna cu Cassius, sever şi autoritar în toate. De aceea toţi se supuneau imediat ordinelor lui Cassius; nu participau la comandă şi nici nu căutau să afle motivele ordinelor, iar cînd le cunoşteau nu le discutau. Din pricina blîndeţii lui Brutus ai săi nu ascultau de el, ci se socoteau asociaţi la comandă. în cele din urmă, soldaţii se adunau pe faţă în pilcuri şi întrebau: „De ce ne-a pedepsit comandantul? Ce greşeală am mai făcut noi, care am învins şi am urmărit pe duşmani? Noi care am zdrobit pe duşmanii din faţa noastră şi le-am cucerit tabăra?“ Brutus se făcea că nu bagă de seamă şi nu convoca o adunare, ca să nu fie constrîns şi mai necuviincios de mulţimea lipsită de judecaţă, mai ales de soldaţii mercenari, care întotdeauna îşi pun speranţa salvării în trecerea de partea adversă, ca nişte sclavi nestatornici ce-şi schimbă stăpînii.

vor avea vreun succes important. În caz de ieşea pfost lupta, să se înapoieze în fortificaţie şi ăa opună duşmanilor aceleaşi întărituri. Brutus era supărat mai ales pe aceştia, fiindcă erau comandanţi; el era mîhnit că, deşi erau ameninţaţi de aceeaşi primejdie, ei se luau cu atîta uşurinţă după îndemnurile armatei, care urmărea izbîndă îndoielnică, grabnică, decît o victorie sigură. A cedat, spre nenorocirea sa şi a lor, reproşîndu-le numai atît: „Se pare că voi lupta ca Pompeius Magnus, mai mult primind ordine în loc de a comanda eu[44]. Cred că a spus numai atît, fiindcă ascundea teama sa cea mai serioasă, anume ca armata, care luptase odinioară sub comanda lui Cezar, să nu se revolte şi să treacă de partea duşmanului. De aceasta se temuseră el şi Cassius de la început şi se fereau să dea trupelor vreun pretext âe nemulţumire împotriva lor.

CXXV. Astfel Brutus a scos armata fără voia lui şi a aranjat-o în linie de bătaie înaintea întăriturilor. A sfătuit trupele să nu se depărteze prea mult de înălţime, pentru *ca* în caz de nevoie să se retragă uşor, şi să arunce mai bine cu săgeţile în duşmani. în ambele tabere soldaţii se îndemnau unii pe alţii; erau nerăbdători să lupte şi aveau o îndrăzneală peste măsură de mare. Unii erau împinşi de teama foamei; ceilalţi erau minaţi de o justă ruşine, fiindcă siliseră pe comandant, care voia să mai amîne lupta; se temeau să nu pară, mai prejos decît făgăduiseră, să nu fie la înălţimea curajului pe care-l arătaseră şi să nu se expună reproşului unei grabe nesocotite, în loc să merite elogiul unei bune chibzuieli. Brutus, mergînd călare, cu înfăţişarea severă, printre rîndurile soldaţilor le arăta acest sentiment şi le amintea laconic, cît permiteau împrejurările: „Voi aţi voit să luptaţi; voi m-aţi silit <contra intenţiei mele>[108], să vă duc la victorie. Să nu înşelaţi deci nici speranţa mea, nici pe a voastră. Sînteţi protejaţi de înălţime şi în spate sînteţi siguri pe toate. Duşmanii sînt în nesiguranţă; ei sînt puşi între voi şi foame[66]. Spunînd acestea, el mergea

CXXVI. Cezar şi Antonius treceau şi ei printre şirurile armatei lor, întindeau mîna ostaşilor de care erau mai aproape şi îi aţîţau cu vorbe grave şi serioase; nu ascundeau că erau pe punctul ca să moară de foame, fiindcă acest motiv era un îndemn bun pentru a le da curaj: „Ostaşi! I-am găsit pe duşmani; i-avem în afara întăriturilor noastre pe aceia pe care îi căutam. Nici unul din voi să nu facă de rîs propria sa promisiune şi să nu rămînă mai prejos de ameninţările pe care le-a făcut! Nici unul din voi să nu prefere să moară de foame, pieire fără de scăpare şi dureroasă, decît să lupte cu întăriturile şi corpurile duşmanilor, care cedează îndrăznelii, fierului şi disperării. Atît de mult ne zoresc împrejurările, încît nu putem amîna nimic pentru ziua de mîine. Trebuie să se hotărască azi totul printr-o victorie deplină sau o moarţe nobilă. Dacă învingeţi, puteţi obţine într-o zi şi într-o singură bătălie alimente, bani, corăbii, prada taberilor duşmane şi pe deasupra recompensele de la noi. Vom învinge, dacă de la prima ciocnire ne vom gîndi la pricinile care ne zoresc, apoi dacă, după ce vom fi rupt linia de bătaie a duşmanilor, îndată le vom tăia drumul de retragere spre porţile taberei şi-i vom arunca în prăpastie, sau îi vom urmări în cîmpie, pentru ca războiul să nu mai renască şi duşmanii să nu se mai refugieze în inactivitate; ei, dintr-un sentiment de slăbiciune al lor, exemplu unic, îşi pun speranţa nu în succesul bătăliilor, ci în abţinerea de la luptă".

CXXVII. Astfel îndemnau Cezar şi Antonius' pe ostaşi, în timp ce cutreierau rîndurile lor. Toţi se ruşinau şi doreau să se arate demni de aşteptările comandanţilor şi să scape de primejdia foamei care crescuse extraordinar după pierderea bătăliei navale din Marea Ionică. Ei preferau să piară, la nevoie, într-o luptă care le dădea speranţe, decît să fie copleşiţi de un pericol de neînlăturat. Cum simţămintele soldaţilor se aflau în această stare şi fiecare împărtăşea vecinului gîndurile sale, curajul a sporit foarte mult în ambele armate şi

ţau reciproc, ca şi cum ar fi fost străine şi duşmane. Astfel, furia oarbă le-a întunecat raţiunea şi a stins toate afecţiunile. în ambele tabere se prevestea deopotrivă că această zi avea să hotărască printr-o mare bătălie soarta poporului roman. Şi într-adevăr a fost hotărîtă.

CXXVIII. Ziua se scursese cu aceste pregătiri pînă la ora a noua, cînd doi vulturi apărură în spaţiul dintre cele două armate şi începură să se bată; era o tăcere foarte adîncă. Cînd vulturul care era în partea armatei lui Brutus o luă la fugă, se ridicară aclamaţii puternice din partea duşmanilor. Din ambele părţi se înălţară stindardele. A fost o ciocnire impunătoare şi teribilă. Nu s-au folosit prea mult de săgeţi, suliţe şi pietre, nici de celelalte mijloace ale tacticii întrebuinţate de obicei în lupte; încăierîndu-se cu săbiile în mîini, loveau şi erau loviţi şi încercau să se alunge unii pe alţii din linia de bătaie. Unii luptau mai mult pentru salvare decît pentru victorie, ceilalţi pentru victorie şi pentru mulţumirea comandantului, pe care-l siliseră să dea bătălia. Era un măcel groaznic şi se auzeau gemete nenumărate. Erau ridicate corpurile celor care cădeau şi alţi luptători din rîndurile apropiate le înlocuiau. Comandanţii alergau în toate părţile şi supravegheau pe soldaţi, îi încurajau prin zelul lor, îndemnau pe cei obosiţi de luptă să mai facă puţin efort şi pe cei sleiţi de oboseală îi înlocuiau, încît curajul celor din fruntea bătăliei era mereu reînnoit. în cele din urmă soldaţii lui Cezar, fie din pricina temerii de foame, fie dintr-un noroc al lui Cezar (căci şi soldaţii lui Brutus erau neînfricaţi), au urnit din loc frontul adversarilor, ca şi cum ar fi pus în mişcare o maşină enormă; aceştia dădeau înapoi încet, pas cu pas, luptîndu-se însă cu curaj. Cînd linia de luptă începu să fie ruptă, se retraseră mai iute; şi cînd al doilea şi al treilea rînd, care îi susţineau, se retraseră de asemenea, amestecîndu-se toţi în dezordine, erau înghesuiţi acum şi de ai lor şi de duşmani, care-i strîngeau de aproape fără încetare, pînă ce o luară la fugă de-a binelea. Soldaţii lui Cezar, aducîndu-şi aminte mai ales atunci de sarcina ce le fusese dată, au ocupat porţile lagărului

primejdie, căci erau copleşiţi de săgeţi care veneau de pe înălţimea întăriturilor şi din faţă; au împiedicat retragerea multor duşmani, care s-au refugiat spre mare şi spre munţi, trecînd fluviul Zygaktes.

CXXIX. După această izbîndă, comandanţii şi-au împărţit restul operaţiunilor: Cezar avea misiunea să prindă pe cei care căutau să iasă din tabără şi să păzească tabăra însăşi, Antonius a luat asupra sa toate celelalte; el se năpustea şi asupra fugarilor şi asupra celor care mai rezistau încă şi asupra celorlalte tabere ale duşmanilor, făcînd să se frîngă totul în faţa năvalnicului său atac. Temîndu-se ca nu cumva comandanţii duşmanilor, care ar fi reuşit să scape de el prin fugă, să strîngă din nou altă armată, a trimis călăreţi pe drumurile care ieşeau din cîmpul de bătaie ca să prindă pe fugari. Călăreţii şi-au împărţit misiunea. Unii s-au dus în munţi împreună cu Rascus din Traci a, trimis cu ei ca un bun cunoscător al drumurilor. Ei au înconjurat locurile întărite şi prăpăstioase, vînau pe fugari şi ţineau sub pază pe cei prinşi. Alţi călăreţi urmăreau pe Brutus însuşi. Lucilius, văzîndu-i alergînd cu înverşunare în urmărirea lui Brutus, s-a oprit şi, ca şi cum el ar fi fost Brutus, a cerut să fie dus la Antonius, nu la Cezar. De aceea a fost luat şi mai mult drept Brutus, fiindcă se ferea de un duşman de neîmpăcat. Antonius, aflînd că îl aduceau, s-a grăbit să-l întîmpine şi, reflectînd totodată asupra soartei, demnităţii şi virtuţii unui astfel de personaj, se gîndea cum să primească pe Brutus. Pe cînd se apropia, Lucilius a alergat înaintea lui şi i-a zis cu un ton îndrăzneţ: „Brutus n-a fost prins; virtutea nu va cădea niciodată în mîna nelegiuirii! Eu am înşelat pe aceşti soldaţi şi sînt aici înaintea ta[66]. Antonius, văzînd pe călăreţi că se ruşinează, le-a mulţumit totuşi: „Nu mi-aţi vînat o pradă neînsemnată, le-a zis el, ci mai importantă chiar decît aţi crezut, în măsura în care un prieten este mai bun decît un duşman[66]. Atunci a dat pe Lucilius în grija unui prieten, pe urmă l-a luat pe lîngă el şi l-a folosit în funcţii de încredere.

de numeroasă, intenţiojnînd ca în timpul nopţii să se întoarcă', în tabără sau să coboare spre mare. Dar fiindcă toate punctele erau păzite de duşmani, a petrecut noaptea sub arme împreună cu toţi ai săi. Se spune că ridicînd ochii spre stelele cerului, a zis.: „0 Zeus, să nu scape de mînia ta făptaşul acestor rele!“ Făcea aluzie la Antohius. Se zice că mai. tîrziu Antonius însuşi şi-a adus aminte de această exclamaţie, cînd se afla şi el în primejdie şi s-a căit că în loc să se asocieze cu Cassius şi Brutus, cum bine ar fi putut, s-a făcut un instrument al ambiţiei lui Cezar. în acest timp Antonius petrecu noaptea sub arme la posturile de pază împotriva lui Brutus; el a făcut un fel de întărituri din cadavrele morţilor şi din efecte prădate de la duşmani. Cezar însă, după ce a răbdat să stea la post pînă la miezul nopţii, s-a retras fiindcă era bolnav şi a încredinţat lui Norbanus paza taberei.

CXXXI. Brutus văzu a doua zi că duşmanii continuau să stea în posturile de pază. El avea patru legiuni încolonate, care-l urmaseră în munţi. N-a îndrăznit să se adreseze direct soldaţilor ci s-a adresat tribunilor acestora, care erau ruşinaţi de greşelile lor şi se căiau; i-a trimis să încerce pe soldaţi dacă ar voi să năvălească printre posturile duşmanilor şi să ia cele ce le aparţineau, care erau păzite încă de camarazii lor lăsaţi înapoi. Dar aceşti soldaţi care porniseră la luptă cu o ardoare nestăvilită şi fuseseră plini de curaj foarte mult tiiQp, atunci, tulburîndu-le mintea vreun zeu, au dat un răspuns nedemn comandantului lor: să hotărască singur pentru sine, căci ei au încercat adesea norocul şi nu vor să piardă şi ultima speranţă de împăcare. Atunci Brutus a spus prietenilor săi: „Aşadar nu mai sînt folositor patriei, dacă trupele sînt în această stare“. A chemat pe Straton Epirotul, unul din prietenii săi, şi l-a rugat să-i pună capăt zilelor. Fiindcă acesta îl sfătuia să se mai gîndească, Brutus a chemat unul din sclavii săi. Atunci Straton a zis: „Nu vei găsi, Brutus, mai puţin zel la un.

sabia în coasta lui Brutus, care n-a .făcut nici o mişcare nici ca să înlăture lovitura, nici ca să meargă spre ea.

GXXXIL Astfel au murit Brutus şi Cassius, aceşti doi •cetăţeni romani iluştri prin originea şi faima lor, de o virtute incomparabilă, care au avut numeai o singură pată[109]. Deşi fuseseră partizani ai lui Magnus Pompeius, din adversari şi duşmani C. Cezar îi făcuse prieteni şi apoi îi tratase ca pe copiii săi. Senatul a avut întotdeauna o mare simpatie pentru ei şi cînd au fost în nenorocire i-a compătimit. Pentru aceştia doi a extins amnistia· asupra tuturor celorlalţi; cînd au fost obligaţi să fugă, le-a acordat guvernarea provinciilor, ca să nu aibă aerul unor exilaţi. Nu că senatul[110] încălca măsurile lui C. Cezar sau că se bucura de cele întîmplate; -căci a admirat vitejia şi succesele acestuia, şi cînd a murit i-a acordat funeralii publice, a decretat ratificarea actelor sale, a numit mult timp magistraţi şi guvernatori de provincii după prescriptele lui Cezar, socotind că nu va găsi ceva mai bun de înfăptuit decît ce gîndise el. Mai mult chiar, atenţia faţă de aceşti doi bărbaţi, grija pentru interesele lor a atras asupra senatului chiar bănuieli calomnioase din partea multora; într-atît de dragi le erau tuturor. Exilaţii cei mai iluştri îi preferau lui Pompei, deşi acesta era mai aproape de Roma şi nu se arăta duşman neîmpăcat al triumvirilor, pe cînd Brutus şi Cassius erau mai departe şi duşmani neîmpăcaţi.

CXXXIII. Cînd au trebuit să treacă la acţiune, în mai puţin de doi ani au adunat o armată-de peste douăzeci de legiuni de pedestrime, aproape douăzeci de mii de călăreţi, peste două sute de corăbii de război, celelalte resurse importante şi bani nenumăraţi, strînşi şi de la unii care i-au dat de bună voie şi de la alţii care i-au dat, siliţi fiind. Au purtat război cu popoare, cetăţi, cu mulţi adversari politici şi au învins. Au pus stăpînire pe provinciile romane de la Macedonia pînă la Eufrat. Toate popoarele cu care au purtat război au venit pînă la urmă la ei, ca aliate, şi s-au folosit de ajutorul lor credincios. S-au folosit şi de regi şi prinţi; s-au servit în

tat sosirea lor, ca să nu obişnuiască acest popor barbar şi duşman să lupte împotriva romanilor. Dar faptul cel mai surprinzător din toate era că cea mai mare parte din armata lor era aceea care fusese sub ordinele lui Cezar; cu toată simpatia şi devotamentul ei extraordinar pentru acesta, asasinii lui Cezar au atras-o de partea lor şi le-a fost mai credincioasă lor împotriva fiului lui Cezar, decît lui Antonius, tovarăş de arme şi coleg al lui Cezar; căci nici unul din aceşti soldaţi n-au părăsit pe Brutus sau pe Cassius nici chiar după înfrîngerea lor, în schimb pe Antonius îl părăsiră lîngă Brundisium înainte de începerea luptei. Motivul pentru care au luat armele şi sub Pompei şi acum n-a fost interesul lor propriu, ci dragostea pentru democraţie, cuvînt frumos într-adevăr, dar nu totdeauna folositor[111]. Propria lor viaţă au dispreţuit-o la fel amîndoi, cînd au crezut că nu mai sînt folositori patriei. Cît priveşte planurile şi operaţiile lor militare, Cassius privea neclintit numai la duşman, ca un gladiator în faţa adversarului; lui Brutus însă, oriunde ar fi fost, îi plăcea să asiste la spectacole şi să audieze retori, ca unul ce primise o educaţie filosofică aleasă.

CXXXIV. Dar toate aceste calităţi ale lor au fost contrabalansate de atentatul împotriva lui Cezar; n-a fost un simplu atentat şi nici de mică importanţă. A fost săvîrşit, contrar oricărei raţiuni, împotriva unui prieten; cu ingratitudine împotriva unui binefăcător care le salvase viaţa, deşi fuseseră inamici; în mod nelegiuit împotriva celui învestit cu puterea supremă; au ucis în senat un preot îmbrăcat în veşminte sacre, un suveran cum n-a mai fost altul, care devenise cel mai folositor din toţi patriei şi Imperiului roman. De aceea au avut parte de mînia divină şi adesea li s-au arătat semne prevestitoare de nenorociri. Pe cînd Cassius făcea ceremonia purificării armatei, lictorul i-a pus coroana întoarsă în sens invers; o statuie de aur reprezentînd Victoria, dăruită unui templu de Cassius, a eăzut jos; un stol de păsări s-a aşezat deasupra lagărului, său, fără să scoată vreun strigăt; roiuri de albine asaltau într-una

patului, deşi nu era înclinat la astfel de ieşiri: „Dar mă ucise ursita cea neagră şi Febus Apolon“[112]. Se mai spune că pe cînd era pe punctul de a trece cu armata din Asia în Europa, într-o noapte pe cînd şedea de veghe lumina lămpii s-a întunecat şi a văzut înaintea lui un spectru cu o formă extraordinară; el l-a întrebat, cu îndrăzneală, ce om sau zeu este, şi spectrul i-a răspuns: „Sînt geniul tău cel rău, Brutus ; ai să mă mai vezi şi la Philippi !“ Şi se spune că l-a văzut înainte de ultima sa bătălie. Pe cînd armata ieşea din tabără, a întîmpinat-o un etiopian; armata, luîndu-l drept o piază rea, l-a tăiat pe acesta imediat în bucăţi. Deci, prin voinţa divină, li s-au întîmplat acestea: Cassius după o luptă a cărei izbîndă a fost îndoielnică a pierdut fără motiv orice speranţă, Brutus a fost silit să renunţe la înţeleptul plan de tărăgănare a bătăliei şi s-a luptat cu oameni urmăriţi de foame, în timp ce el avea alimente din belşug şi stăpînea şi marea; a fost silit să facă aceasta mai mult de ai lui, decît de duşmani. Deşi au luat parte deseori la bătălii, n-au primit nici o rană în lupte. în cele din urmă, amîndoi au fost ucigaşii lor înşişi, după cum fuseseră mai înainte ai lui Cezar. Astfel fură pedepsiţi pentru crima lor Cassius şi Brutus.

CXXXV. îndată ce Antonius a descoperit corpul lui Brutus, l-a învelit într-un strălucitor veşmînt de purpură şi l-a ars, iar rămăşiţele le-a trimis mamei lui, Servilia. Armata lui Brutus, cînd a aflat că acesta a murit, a trimis delegaţi la Cezar şi Antonius şi obţinînd iertare, a fost împărţită şi înglobată în armatele acestora; erau aproape patrusprezeze mii de oameni. S-au predat în aceleaşi condiţii şi cei care se aflau la numeroase posturi de pază. Posturile şi lagărul duşman a fost lăsat pradă trupelor lui Cezar şi Antonius. Dintre bărbaţii iluştri, care urmaseră pe Brutus şi Cassius, unii au murit în lupte, alţii s-au sinucis la fel ca cei doi comandanţi, iar alţii au luptat cu îndîrjire pînă la moarte. Din numărul acestora era Lucius Cassius,

du-se, a scos casca fie penttu a fi recunoscut mai bine, fie pentru a fi lovit mai uşor, fie pentru ambele motive.

Labeo, vestit prin reputaţia sa de filozof, tatăl lui Labeo, care este renumit şi acum printre jurişti, a pus să se sape în cort o groapă potrivită ca mărime pentru corpul său, a dat ultimele dispoziţii sclavilor, a scris soţiei şi copiilor ultimele sale dorinţi şi a înmînat apoi scrisorile sclavilor să le ducă. Apoi a luat de mînă pe cel mai credincios sclav şi l-a pus să se întoarcă împrejur, cum este-n obicei la romani cînd eliberează pe sclavi; după ce s-a întors împrejur, i-a dat o sabie şi a întins gîtul. Mormînt i-a fost cortul.

CXXXVI. Rascus, prinţul trac, a adus din munţi multe trupe. A cerut şi a obţinut ca recompensă salvarea fratelui său Rascupolis; ceea ce dovedeşte că aceşti prinţi traci n-au fost între ei inamici de la început, ci, cînd au văzut că două armate mari şi cu sorţi egali de victorie înaintau spre ţara lor ca să se bată, şi-au împărţit, în propriul lor interes, nesiguranţa evenimentelor, pentru ca învingătorul să salveze pe învins. Porcia[114], soţia lui Brutus şi sora lui Cato cel tînăr, cînd a aflat că amîndoi au murit astfel, fiind păzită cu multă grijă de sclave, a luat din cărbunii aprinşi, care îi fuseseră aduşi şi i-a înghiţit. Dintre patricienii care se refugiaseră în insula Thasos, unii s-au salvat pe mare, alţii, împreună cu restul armatei, s-au pus la dispoziţia lui Messala Corvinus şi Lucius Bibulus, persoane de acelaşi rang şi le-au dat puterea de a hotărî pentru toţi ceea ce vor hotărî pentru ei înşişi. Aceştia s-au înţeles cu oamenii lui Antonius şi cînd Antonius a venit în insula Thasos, i-au predat tot ceea ce era în Thasos: bani, arme, alimente din belşug şi multe alte muniţii.

CXXXVII. Astfel Cezar şi Antonius, printr-o îndrăzneală plină de primejdie şi în urma a două lupte pe uscat, au obţinut o victorie aşa de mare, cum n-a mai fost alta înainte de ea. Căci niciodată mai înainte două armate romane aşa de puternice şi aşa de numeroase de ambele părţi nu se luptaseră între ele. N-au fost trupe recrutate după regulile obişnuite, ci trupe de elită; nu

în lupte; s-au luptat unii contra: altora şi nu împotriva unor popoare străine sau barbare. Vorbind aceeaşi limbă, avînd aceeaşi tactică, aceeaşi instrucţie şi acelaşi curaj erau adversari greu de combătut şi unii şi alţii. Niciodată n-au mai dat dovadă alţii în luptă de atîta zel şi de îndrăzneală ca ei, deşi erau concetăţeni, prieteni şi tovarăşi de arme; dovadă că numărul morţilor în cele două bătălii aproape asemănătoare n-a fost mai mic de partea învingătorilor, decît de partea învinşilor.

CXXXVIII. Armata lui Antonius şi Cezar a adeverit vorbele comandanţilor. într-o singură zi şi într-o singură bătălie au trecut, de la primejdia foametei şi a temerii de pieire, la abundenţă în toate privinţele, la o salvare sigură şi o victorie glorioasă. Li s-a întîmplat şi ceea ce prevestiseră pentru poporul roman, cînd a început lupta. Guvernarea romanilor a fost decisă mai ales prin acea luptă şi nu s-au mai întors la democraţie; nici n-au mai avut conflicte asemănătoare între ei, afară de cearta dintre Antonius şi Cezar, care a avut loc cu puţin timp în urmă şi a fost cea din urmă la romani[115]. Evenimentele care au urmat după moartea lui Brutus, fie din partea lui Pompei, fie din partea prietenilor refugiaţi ai lui Cassius şi Brutus, deşi ei aveau rămăşiţe considerabile ale acestor mari armate, n-au mai fost asemănătoare nici prin îndrăzneala, nici prin zelul oamenilor, cetăţilor sau al armatelor faţă de comandanţii lor. Căci nu s-a mai interesat de ei nici un cetăţean ilustru, nici senatul, nici gloria însăşi, cum se interesau de Cassius şi de Brutus[116].

CARTEA V

I. După moartea lui Cassius şi a lui Brutus, Cezar plecă în Italia, iar Antonius în Asia. Aici se întîlneşte cu Cleopatra, regina Egiptului, care de la prima vedere şi puse stăpînire pe el. Dragostea aceasta s-a sfîrşit cu prăbuşirea lor şi, după ei, a întregului Egipt.

Iată de ce o parte din această carte ar fi cu cale să se ocupe şi cu evenimentele din Egipt — o parte neînsemnată, fireşte, şi fără să merite un titlu aparte: de aceea am şi intercalat-o în expunerea războaielor civile, care prezintă o importanţă cu mult mai mare.

în adevăr, au existat şi după Cassius şi Brutus alte războaie civile asemănătoare. Dar în aceste războaie nu avea nimeni singur comanda supremă, ci unul comanda într-o parte, iar celălalt în alta; pînă ce în cele din urmă Sextus Pompeius, fiul cel mai tînăr al lui Pompeius Magnus — rămăşiţă ultimă a acestui partid — pierind împreună cu partizanii lui ■ Brutus, iar Lepidus fiind lipsit de partea sa la conducere[1], puterea supremă a imperiului roman a trecut în mîinile numai a doi oameni, Antonius şi Cezar.

Iată cum a decurs fiecare din aceste evenimente:

II. Cassius, supranumit Parmesios[2], fusese lăsat de către Cassius şi Brutus pe coastele Asiei cu o flotă şi o armată pentru a strînge bani. După moartea lui Cassius, nebănuind că i s-ar putea întîmplă ceva asemănător şi

putea echipa, iar pe celelalte le arse — în afară de corabia sfîntă — spre a preîntîmpina posibilitatea unei răscoale.

După săvîrşirea acestor lucruri, porni cu corăbiile sale proprii şi cu cele treizeci luate Rhodos-ului. Iar Clodius, care fusese trimis de Brutus în Rhodos cu treisprezece corăbii, găsind pe rhodieni răsculaţi — căci tocmai murise şi Brutus — luă garnizoana compusă din trei mii de soldaţi hopliţi şi se alătură lui Parmesios. Li se alătură şi Turulius cu multe alte corăbii şi bani pe care îi strînsese mai înainte din Rhodos. La această flotă, care dădea deja aparenţa unei forţe, alergară toţi cei ce se găseau în servicii prin diferite părţi ale Asiei[3]. Ea era echipată cu hopliţii pe care şi-i puteau procura şi cu vîslaşi recrutaţi din sclavi şi prizonieri, cît şi cu locuitorii insulelor la ţărmurile cărora îşi ancorau corăbiile. A venit la ei şi Cicero, fiul lui Cicero, precum şi toţi oamenii de vază care fugiseră din Thasos. Astfel, în scurt timp, se adunară o mulţime de oameni şi un număr considerabil de comandanţi de oaste, soldaţi şi corăbieri care stăteau gata de luptă. Făcîndu-şi aliat pe Lepidus care dispunea de o altă forţă armată, cu ajutorul căreia acesta pusese sub stăpînirea lui Brutus insula Creta, s-au îndreptat cu corăbiile spre Marea Ionică, la Murcus şi Domitius Ahenobarbus, conducătoriai unei puternice armate. Aici despărţindu-se, o parte din ei au plecat în Sicilia şi şi-au alăturat forţele lor la cele ale lui Sextus Pompeius, iar o parte au rămas cu Ahenobarbus şi au format un partid aparte. Aceasta a fost prima regrupare din rămăşiţele forţelor armate ale lui Cassius şi Brutus.

III. După victoria de la Philîppi[4], Cezar şi Antonius organizară sacrificii măreţe şi aduseră elogii publice armatei. Cezar plecă apoi în Italia pentru a achita răsplăţile victoriei, pentru a împărţi pămînturi soldaţilor şi a alege pe cei destinaţi să fie colonişti[5]. El singur îşi alese această sarcină din pricina sănătăţii sale şubrede. Antonius plecă în provinciile de dincolo de mare, pentru a strînge banii promişi soldaţilor. Ei procedară apoi din

cisalpină (la cererea lui Cezar), aşa cum lăsase prin testament şi Caius Cezar, să fie lăsată independentă; Lepidus era între timp învinuit că joacă rolul de trădător pe lîngă Pompei. Şi s-a mai hotărît ca, în cazul cînd Cezar ar găsi că învinuirea este neîntemeiată, să i se dea lui Lepidus alte provincii în locul celor care îi fuseseră luate. Au lăsat]a vatră pe soldaţii care-şi îndepliniseră serviciul militar, în afară de opt mii, pe care — la propria lor rugăminte de a li se îngădui să servească mai departe în armată — menţinîndu-i, i-au împărţit între ei şi i-au grupat în cohorte praetoriene. Restul armatei lor — împreună cu oamenii trecuţi de la Brutus — era format din unsprezece legiuni de pedestrime şi paisprezece mii de călăreţi. Din acestea, Antonius a luat în vederea expediţiei sale în afara patriei şase legiuni şi zece mii de călăreţi, iar Cezar patru mii de călăreţi şi cinci legiuni de pedestrime. El dădu şi din aceste forţe lui Antonius încă două legiuni, avînd să primească în schimb altele din cele pe care Antonius le lăsase în Italia sub conducerea lui* Calenus. în cele din urmă, Cezar luă calea Mării Ionice.

IV. Sosind în Efes, Antonius organiză sacrificii măreţe în cinstea zeiţei Diana[6] şi iertă pe aceia care în urma dezastrului lui Brutus şi Cassius se refugiaseră în templu, cerînd protecţie, în afară de Petronius, un complice al ucigaşilor lui Cezar şi de Quintus, care trădase la Laodiceea pe Dolabella trecînd de partea lui Cassius. Strîngînd la un loc pe greci şi pe celelalte popoare asiatice din jurul Pergamului, unele reprezentate prin soli în vederea negocierilor cu el, altele invitate, le-a ţinut următoarea cuvîntare:

„Bărbaţi greci! Ne-aţi fost lăsaţi nouă în grijă de regele vostru Attalus[7],. prin testament, şi imediat aţi şi simţit o îmbunătăţire faţă de guvernarea lui Attalus, căci v-am scutit de dările pe care eraţi obligaţi să i le achitaţi; în momentul cînd însă s-au ivit şi la noi tulburări, dările au devenit necesare. Şi cu toate că nevoia o cerea, noi nu vi le-am impus după valoarea averii, ca perceperea lor să fie astfel asigurată, şi am

cei care luaseră în arendă[8] de la senat aceste dări vă maltratau şi vă cereau cu mult mai multe, Caius Cezar v-a scutit de o treime din banii pe care îi plăteaţi mai-nainte şi a pus capăt abuzurilor, căci v-a îngăduit să strîngeţi dările direct de la agricultori. Şi pe un om ca acesta, elita concetăţenilor noştri îl numeau tiran, iar voi tocmai acestor ucigaşi ai binefăcătorului vostru le strîngeaţi mari sume de bani, dîndu-le ajutor împotriva noastră care căutam să-i răzbunăm moartea.

V. Acum cînd o soartă dreaptă a decis războiul, nu după dorinţa noastră, ci aşa cum era just, dacă ar fi să vă tratăm ca pe nişte aliaţi ai duşmanilor noştri, aţi merita să fiţi pedepsiţi. Dar pentru că voim să credem că numai prin silă v-au împins la asemenea fapte, vă iertăm de nişte pedepse prea aspre. Avem nevoie de bani, de pămînt şi de oraşe, pentru a răsplăti ostaşii armatei noastre victorioase. Avem douăzeci şi opt de legiuni de hopliţi, care împreună cu trupele auxiliare se urcă la peste o sută şaptezeci de mii de oameni. Se mai[1] adaugă şi călărimea şi o altă mulţime de soldaţi care formează cealaltă armată. Avînd în vedere această mulţime de oameni, puteţi să vă daţi seama cît de mari sînt nevoile noastre! Cezar tocmai pleacă în Italia pentru a le distribui pămîntul şi oraşele; ca să mă folosesc de o expresie potrivită cu realitatea, pleacă pentru *a* trece proprietăţile Italiei în alte mîini. Iar pe voi, pentru a nu părăsi pămînturile, oraşele, casele, templele şi mormintele voastre, v-am impus la dări în bani, nu la toată suma — căci aceasta ar depăşi posibilităţile voastre — ci numai la o parte din ea, şi aceasta foarte neînsemnată, de care veţi fi mulţumiţi cred, de îndată ce o veţi afla.

Noi ne mulţumim să primim banii pe care i-aţi dat duşmanilor noştri în doi ani (adică dările pe aproape zece ani) însă într-un singur an, căci nevoile noastre sînt apăsătoare. Dacă vă daţi seama de bunăvoinţa noastră, aş mai adăuga numai că pedeapsa care vi se aplică nu poate acoperi întru nimic greşelile voastre[44].

VI. Aceasta a fost cuvîntarea lui Antonius. El a

cu toate că erau cred 43, atunci cînd au căzut de acord la Mutina şi le-au promis aceste răsplăţi.

Războiul însă redusese legiunile la acest număr pomenit mai înainte. în timp ce .Antonius mai vorbea încă, gfecii s-au aruncat la pămînt, jeluindu-se că numai constrîngerea şi violenţa aplicată lor de Brutus şi Cassius erau demne nu de pedeapsă, ci de milă; ei ar da cu plăcere binefăcătorilor lor, dar au fost sărăciţi de duşmani, cărora le-au dat nu numai bani, dar cînd n-au mai avut bani, vase şi podoabe, obiecte din care aceia au bătut monede sub ochii lor. în cele din urmă, prin rugăminţi, au obţinut să plătească tributul pe nouă ani în decurs de doi ani. Regii, prinţii şi oraşele libere au fost impuse de altfel după posibilităţile lor.

VII. Pe cînd Antonius străbătea provinciile, Ltlcius[9], fratele lui Cassius şi toţi aceia care aveau motive să se teamă de răzbunarea lui Antonius, aflînd despre iertarea pe care o acordase în Efes, au venit la el rugîndu-se cu smerenie. El îi iertă pe toţi, în afară de cei care făcuseră parte din conspiraţia pentru asasinarea lui Cezar. Numai faţă de aceştia fu de neîmblînzit.

încurajă apoi oraşele care suferiseră cele mai multe calamităţi, acordînd lycienilor scutirea de impozite şi îndemnîndu-i să reconstruiască oraşul Xanthos, dînd rhodienilor insulele Andros, Tenos, Naxos[10] şi oraşul Myndos, posesiuni pe care de altfel, puţin timp după aceea le-au pierdut din cauză că le administrau cu prea multă asprime. Acordă libertăţi şi scutire de impozite locuitorilor din Laodiceea şi Tars. Printr-un edict eliberă din robie pe cetăţenii tarşi care fuseseră vînduţi ca sclavi. Atenienilor, veniţi la el în delegaţie, le dădu în schimbul insulei Tenos, Egina, Icon, Cos, Sciathos şi Peparethos[11]. Cutreierînd apoi Phrygia, Mysia. Galatia asiatică, Cappadocia, Cilicia, Coelesyria[12], Palestina, Ituria[13] şi restul provinciilor siriene le-a impus tuturor tributuri grele. în acelaşi timp luă hotărîri în privinţa neînţelegerilor dintre oraşe şi regi, de pildă, în Cappadocia aplană cearta dintre Ariarathes şi Sisina. Părîndu-i-se frumoasă Glafyra, mama lui Sisina, îl

VIII. în Cilicia, venind la el Cleopatra, Antonius i-a reproşat că nu a participat la eforturile pentru răzbunarea lui Cezar. Cleopatra însă nu se apără atît cît le explica că a trimis de îndată lui Dolabella cele patru legiuni romane pe care ea le avusese în Egipt, că, avînd gata o altă flotă, aceasta a fost împiedicată să plece de vînturile potrivnice şi din pricina lui Dolabella care a fost prea repede învins. Cu toate că a fost de două ori ameninţată de Cassius a refuzat să-i dea ajutor; pentru ei însă, cînd se găseau în război, ea personal a plecat în Marea Ionică cu o flotă şi un echipament de război foarte important, fără să se teamă de Cassius şi fără să se ferească de flota lui Murcus care stătea la pîndă pînă în momentul cînd furtuna i-a distrus flota, iar ea chiar s-a îmbolnăvit. Datorită bolii a fost împiedicată şi mai tîrziu să iasă cu flota în largul mării cînd ei — şi aşa — cîştigaseră deja victoria. Antonius, uimit de frumuseţea şi de inteligenţa ei, se îndrăgosti îndată de ea, ca un tînăr, deşi era în vîrstă de patruzeci de ani. Se spune că în privinţa aceasta el avea de la natură o sensibilitate cu totul deosebită; ca şi mai înainte, cînd ea era încă o copilă, a fost atras de frumuseţea ei, pe timpul cînd el ca tînăr «omandant de călăreţi însoţea pe Gabinius în campania de la Alexandria[14].

IX. De îndată preocuparea energică de pînă aci a lui Antonius asupra tuturor problemelor începu să slăbească. Tot ceea ce hotăra Cleopatra se executa, fără a se mai face deosebire între ceea ce este divin şi ceea ce este omenesc. Astfel, şi pe sora Cleopatrei numită Arsinoe, care se afla, cerînd îndurare, în Milet, în templul zeiţei Artemis Leucofryne, Antonius a trimis oameni de au ucis-o. Ordonă tirienilor ca Serapion, comandantul ei din Cipru, care dăduse ajutor lui Cassius şi care se afla în Tir, cerînd protecţie, să fie predat Cleopatrei. Porunci ca şi aradienii să-i predea un alt comandant care se afla la ei, cerînd ocrotire. Acesta, după dispariţia lui Ptolemeu, fratele Cleopatrei, în bătălia navală de pe Nil în contra lui Cezar, se dădea

minţile efesenilor, Cleopatra l-a graţiat. Aşa de repede s-a schimbat Antonius. Această pasiune constitui pentru el începutul nenorocirilor care l-au urmărit de aci înainte pînă la sfîrşit. După ce Cleopatra s-a îmbarcat pentru a se întoarce în patrie, Antonius trimise călărimea să prade oraşul Palmyra, aşezat nu departe de Eufrat. El învinuia pe locuitorii acestui oraş de un lucru neînsemnat, anume că ei aflîndu-se la graniţele romanilor şi părţilor, ar avea o purtare îngăduitoare şi faţă de unii şi faţă de alţii (căci fiind negustori, ei aduc mărfuri indiene sau arabe din Persia -şi le desfac în teritoriul roman). Adevărata lui intenţie însă era îmbogăţirea călărimii sale. Palmyrienii, aflînd mai dinainte acest lucru, şi-au transportat bunurile cele mai de preţ de partea cealaltă a rîului. S-au aşezat pe malul rîului înarmaţi cu arcuri — în care arme sînt din fire buni luptători — aşteptînd o eventuală trecere a inamicului. Călăreţii romani, găsind oraşul gol, s-au întors, fără să fi dat vreo luptă şi fără să ia ceva.

X. Pare-se că acest fapt a pricinuit războiul pe care avea să-l susţină Antonius puţin după aceea cu părţii, la’ care se refugiaseră mulţi tirani din Siria. într-adevăr Siria, după cum am arătat eu în „Istoria Siriană"[15], era guvernată, pînă la Antiochus Eusebes (cel pios) şi fiul acestuia Antiochus, de un şir de regi urmaşi la tronul lui Seleucus Nicator[1]® (biruitorul). După ce Pompei a pus-o sub stăpînirea romanilor şi a încredinţat administrarea ei lui Scaurus, senatul a trimis printre alţi succesori ai lui Scaurus pe Gabinius, care purtase război cu alexandrinii. După Gabinius au trimis în ţara părţilor pe Crassus şi după moartea acestuia pe Bibulus. însă după moartea lui Caius Cezar şi după turburările care o însoţiră, oraşele Siriei erau sub autoritatea tiranilor sprijiniţi de părţi. Căci după înfrîngerea lui Crassus, părţii au pătruns în Siria şi s-au sprijinit pe tiranii de aici. Antonius alungă pe tirani. Ei se refugiază în Parţia. Impunînd populaţiei biruri împovărătoare şl săvîrşind

partizînd armata în provincii pentru iernat, el personal *a.* plecat în Egipt, la Cleopatra[17].

XI. Cleopatra i-a făcut o primire măreaţă. El petrecu iarna în Egipt fără să poarte semnele exterioare ale unui comandant suprem, ci îmbrăcîndu-se şi trăind ca un simplu particular, fie pentru că socotea că se găseşte într-un stat străin şi într-o reşedinţă regală, fie că lua cartierul de iarnă drept timp de sărbători. Lăsînd la o parte grijile şi 'îndatoririle unui comandant suprem, în loc de togă romană purta stola grecească patrată[18], iar ca încălţăminte sandala albă atică pe care o folosesc şi preoţii atenieni şi preoţii din Alexandria şi pe care ei o numesc ,,sandaletă". Cînd ieşea, o făcea numai pentru a se duce la temple sau gimnazii sau fie numai la locurile de întîlnire ale învăţaţilor. Restul timpului şi-l petrecea în tovărăşia grecilor, împreună cu Cleopatra, pentru care îşi prelungea el cu osebire şederea lui în Alexandria. Aceasta era purtarea lui Antonius în Egipt.

XII. în timpul cînd Cezar era în drum spre Roma, boala sa se înrăutăţi şi mai mult. La Brundisium îndeosebi ea devenise tare primejdioasă, aşa încît se răspîndi zvonul că a şi murit. Refăcîndu-se, merse la Roma şi prezentă prietenilor lui Antonius scrisorile adresate lor. Aceştia poruncîră lui Calenus să dea lui Cezar cele două legiuni desemnate. Scriseră lui Sestius în Libia să cedeze această provincie lui Cezar. Amîndoi executară ordinele. Lui Lepidus, care se dovedise că n-a comis o greşală de neiertat, i-a dat Libia, ca o compensaţie a provinciilor ce i se luaseră mai înainte. A vîndut complet ceea ce mai rămăsese din bunurile confiscate proscrişilor. 0 greutate pentru el o constituia repartizarea armatei în colonii şi împărţirea pămîntului. Soldaţii cereau oraşele alese pentru ei ca cele mai bune înainte de război. Locuitorii acestor oraşe cereau, din contră, ca întreaga Italie să participe la această obligaţie sau ca lucrul să se decidă între ei şi locuitorii celorlalte oraşe prin tragerea la sorţi. Ei cereau de/la cei cărora li se dăruia pămîntul compensaţie în bani în schimbul

şi femei împreună cu copiii se văitau în piaţă sau în temple spunînd că „fără să fie vinovaţi, fiind cetăţeni ai Italiei, totuşi sînt izgoniţi de pe pămîntul şi vetrele lor, întocmai ca şi cînd ar fi un popor cucerit[44]. Cetăţenii Romei se înduioşau văzînd starea lor jalnică şi vărsau lacrimi împreună cu ei, mai ales cînd se gîndeau că nu în interesul patriei, ci în interesul personal al triumvirilor, pentru răsturnarea formei de guvernămînt a fost făcut acest război si se dau acum răsplăţi pentru victorie; că formarea acestor colonii este pentru a împiedica republica să mai ridice vreodată capul, aceşti colonişti fiind pentru triumviri nişte mercenari pregătiţi să îndeplinească orice dorinţă a lor[19].

XIII. Cezar se dezvinovăţea în faţa cetăţilor spunînd că e nevoie de astfel de măsuri. Aceste măsuri şi aşa nu păreau satisfăcătoare. Şi nici nu au fost. Armata, folosind violenţa, s-a năpustit asupra proprietăţilor vecinilor, luînd mai mult decît i se dăduse şi alegînd ce era mai bun. în ciuda mustrării lui Cezar şi a promisiunii multor altor daruri, ea nu a încetat acţiunea sa. Armata era conştientă că conducătorii ei aveau nevoie de ea pentru consolidarea lor, şi de aceea nici nu se sinchisea de ei. Căci termenul de cinci ani cît erau ei învestiţi cu puterea triumvirală se apropia şi, în vederea securităţii comune, era nevoie de ajutor şi dintr-o parte şi din alta: triumvirii aveau nevoie de ajutorul armatei pentru a-şi consolida puterea, armata avea nevoie, pentru păstrarea bunurilor primite, ca puterea să rămînă în mîinile celor care îi acordaseră aceste bunuri. La gîndul că cei care le-au dat aceste bunuri nu s-ar putea bucura de o guvernare stabilă, soldaţii îi ajutau cu o bunăvoinţă impusă de necesitate. Acelora dintre ei care erau săraci, Cezar le făcu şi multe alte daruri, luînd bani cu împrumut de la temple[20]. Rezultatul a fost că armata şi-a îndreptat afecţiunea către persoana sa. îşi cîştiga şi o mare recunoştinţă din partea soldaţilor prin faptul că aceştia vedeau că el, dîndu-le nu numai pămînt, dar şi

XIV. , Observînd acestea, Lucius Antonius[21], fratele lui Antonius, atunci consul, Fulvia, soţia lui Antonius, şi Manius^ însărcinatul cu conducerea treburilor în lipsa lui Antoniusr pentru ca această activitate să nu fie privită în întregime ca operă a lui Cezar şi singur să-.i culeagă roadele, iar Antonius să piardă favoarea soldaţilor, căutau sub diferite pretexte să amîne distribuirea pămînturilor, pînă la întoarcerea lui Antonius. Deoarece acest lucru părea imposibil din pricina presiunii armatei, au cerut lui Cezar să predea prietenilor lui Antonius legiunile acestuia pentru a le coloniza. Deşi o înţelegere între Antonius şi Cezar lăsa această sarcină numai pe seama lui Cezar, ei se plîngeau de absenţa lui Antonius. A.ducînd pe Fulvia şi pe copiii lui Antonius în faţa armatei, o implorau într-un chip destul de odios să nu îngăduie ca Antonius să fie lipsit de gloria şi recunoştinţa pe care le merită în urma serviciilor aduse de el armatei. De altfel, în acel timp Antonius se bucura de un foarte mare renume atît în ochii soldaţilor, cît şi în ochii tuturor celorlalţi cetăţeni. Toţi credeau că victoria de la Philippi, ştiindu-se că Cezar era bolnav în acel timp, a fost în întregime a lui Antonius. Cezar îşi dădea seama că este nedreptăţit şi că se încalcă convenţia dintre el şi Antonius. El cedă însă din consideraţie pentru Antonius. Astfel, prietenii lui Antonius au desemnat chiar şi pe cei care trebuiau să colonizeze legiunile acestuia. Tot ei îngăduiră soldaţilor să săvîrşească şi mai mari brutalităţi, ca să pară oarecum că sînt mai binevoitori faţă de ei decît Cezar. Mai era însă o altă mulţime de oameni din alte oraşe vecine cu aceste colonii care suferiseră multe jigniri din partea soldaţilor. Această mulţime îi striga lui Cezar cu glas tare: „colonizările sînt mai nedrepte decît proscripţiile; acestea au lovit cel puţin numai în duşmani, colonizările însă lovesc oameni care nu sînt vinovaţi cu nimic[6622].

XV. Cezar îşi dădea seama de nedreptatea care li se făcea, dar era în imposibilitate de a-i ajuta; nu avea

avea superioritatea pe mare şi ameninţa Roma cu înfometarea prin blocadă. Ahenobarbus şi Marcus îşi înjghebau o armată şi o altă flotă. Faţă de evenimentele viitoare, soldaţii puteau avea deci un moral scăzut dacă nu primeau răsplăţile făgăduite pentru victorie, a căror scadenţă deja trecuse. Cdnta mult şi faptul că termenul de guvernare a lor ca triumviri era pe sfîrşite şi, ca urmare, aveau iarăşi nevoie de bunăvoinţa armatei. Pentru acest motiv, Cezar, în bună ştiinţă, trecea cu vederea în împrejurările momentului violenţa şi nesocotinţa soldaţilor. De pildă, la teatru, în prezenţa sa un soldat, găsind ocupat locul rezervat lui, s-a dus şi s-a aşezat pe băncile aşa zise ale cavalerilor. Mulţimea a vociferat împotriva acestei fapte şi Cezar a ordonat ca soldatul să părăsească locul. Acest fel de a se purta indignă pe soldaţi. La ieşirea din teatru se adunară în jurul luî Cezar şi cerură să vadă pe soldat în persoană, deoarece credeau că a fost ucis. Sosind soldatul, ei socoteau că a fost adus direct din închisoare. Cum acesta respingea presupunerile lor şi le arăta adevărul mers al lucrurilor, ei spuneau că a fost pus la cale să spună aceste minciuni şi îl acuzau că este un trădător al intereselor obşteşti. Iată exemple de îndrăzneală petrecute la teatru!

XVI. Fiind convocaţi în acel timp în cîmpul lui Marte,. în vederea împărţirii pămînturilor, soldaţii s-au prezentat în grabă, cu noaptea în cap. Erau supăraţi de sosirea cam tîrzie a lui Cezar. Centurionul Nonius le făcu un reproş sincer, atrăgîndu-le atenţia asupra purtării cuvenite unui superior din partea inferiorilor lui şi arătînd că motivul zăbavpi lui Cezar era boala şi nu lipsa de consideraţie faţă: de ei. La început ei îl luară în bătaie de joc, ca pe un linguşitor. Enervarea luă însă proporţii din ambele părţi. începură să-l insulte şi să dea cu pietre în el. Nonius o luă la fugă şi se aruncă în Tibru. Ei s-au luat după el şi scojîndu-l din rîu, l-au omorît şi i-au azvîrlit cadavrul în calea pe unde trebuia să sosească Cezar. Prietenii îl sfătuiră pe Cezar să nu se ducă la ei în cîmpul lui Marte şi să nu se expună furiei

mult. La vederea cadavrului lui Nonius, se abătu însă puţin din drum. Puse această crimă pe seama unui mic număr de indivizi, şi-i sfătui ca pe viitor să aibă o purtare cruţătoare unii faţă de alţii. împărţi pămînturile şi aprobă gratificaţii celor care erau îndreptăţiţi să le ceară. A dat gratificaţii şi unora care nu meritau, peste aşteptările lor. La un moment dat mulţimea, impresionată de atitudinea sa demnă, a început să regrete şi să se căiască de faptele sale ruşinoase. Ea cerea ca Cezar să descopere pe asasinii lui Nonius şi să-i pedepsească. Cezar însă spuse că-i cunoaşte şi că-i va pedepsi numai după conştiinţa vinovăţiei lor şi după judecata tovarăşilor lor de arme. Văzîndu-se socotiţi demni de iertare şi în acelaşi timp de răsplată şi daruri, soldaţii, părăsind brusc atitudinea lor de revoltă, l-au aclamat.

XVII. Să ne mulţumim cu aceste două exemple, din mai multe, despre spiritul de revoltă care stăpînea pe atunci armata. Pricina acestei indiscipline sta în următoarele motive: cei mai mulţi conducători nu erau aleşi prin vot legal — lucru firesc în timp de războaie civile —, armatele lor nu erau constituite din soldaţi chemaţi la serviciile militare prin recrutare, după uzul strămoşesc. Ele stăteau şi luptau nu în interesul patriei şi nici în al statului, ci numai în interesul celor care le organizau. Serveau interesele acestora, nu sub imperativul legilor, ci după promisiuni particulare; luptau nu împotriva duşmanilor comuni, ci contra unor adversari personali; nu contra unor străini, ci contra concetăţenilor şi a unor oameni de aceeaşi condiţie cu ei. Toate aceste cauze duceau la slăbirea disciplinei militare în armată. Soldaţii îşi dădeau seama că ei nu fac într-atît serviciul militar pe cît aduc un ajutor după simpatie şi convingere politică şi că erau indispensabili şefilor lor în interese proprii. Dezertarea, altă dată o pată de neşters pentru romani, pe acele timpuri era recompensată cu daruri. Recurgeau la dezertare şi armatele în masă şi unii dintre bărbaţii de vază. Ei nu

aere, ca şi cînd se gîndeau numai la interesul patriei. Cu aceasta făceau pe soldaţi să fie mai înclinaţi spre revoltă, căci luptau din ambele părţi pentru patrie. Aceste lucruri le înţelegeau conducătorii armatelor şi le tolerau, deoarece ei conduceau aceste armate nu atît prin legi, cît prin daruri. Astfel totul se reducea pe atunci la partide, iar armatele conducătorilor de partide o luaseră pe calea indisciplinei.

XVIII. între timp la Roma bîntuia foametea, deoarece din pricina lui Pompei nu 'mai puteau sosi provizii pe mare, iar din pricina războaielor, pămînturile rămăseseră necultivate. Şi chiar dacă produceau ceva, recolta era consumată de armate. în oraş se săvîrşeau noaptea multe furturi şi acte de violenţă mai groaznice decît furturile. Aceste lucruri nu erau pedepsite şi lumea le punea pe seama soldaţilor. Poporul închise atelierele şi alungă autorităţile, deoarece — spunea el — într-un oraş înfometat şi pradă tîlharilor nu au nevoie nici de autorităţi şi nici de meşteşuguri.

XIX. Pe de altă parte, Lucius Antonius, un prieten al regimului popular şi un nemulţumit cu guvernarea triumvirilor, guvernare care se părea că nu încetează la termenul hotărît, începu să-şi arate sentimentele duşmănoase faţă de Cezar. Fricţiunile dintre ei luară proporţii. Pe foştii proprietari ai pămînturilor confiscate, care se îndreptau cu rugăminţi către fiecare dintre oamenii puternici, singur Antonius îi primea şi le promitea ajutor. La rîndul lor, şi aceia îi promiteau lui ajutor pentru orice le va cere. De unde a rezultat că şi armata lui Antonius cît şi Cezar îl acuzau pe Lucius că are o conduită potrivnică intereselor lui Antonius. însăşi Fulvia îl acuză că provoacă un război la un moment nepotrivit, pînă cînd Manius i-a schimbat într-un mod abil părerile în această privinţă, arătîndu-i că atîta timp cît Italia va fi liniştită, Antonius va rămîne lîngă Cleopatra; dacă însă va fi tulburată de război, el se va întoarce în grabă. Atunci Fulvia, mişcată de o afecţiune naturală unei femei, a început să aţîţe pe Lucius la neînţelegere cu Cezar. Acesta plecînd pentru a stabili

nu cîştige mai multă simpatie decît Antonius. Cavaleria lui Cezar, întreprinzînd un atac în contra coastei brutilor pustiită de Pompeius, Lucius, crezînd sau prefăcîndu-se că crede, că aceşti călăreţi sînt trimişi contra sa şi contra fiilor lui Antonius se duse în grabă spre coloniile formate din trupele lui Antonius, îşi adună o gardă personală şi acuză în faţa armatei pe Cezar de lipsă de fidelitate faţă de Antonius. Cezar însă le arăta soldaţilor că „între el şi Antonius există în totul prietenie şi unitate de interese; că Lucius are alte păreri şi doreşte să-i încurce pe ei în război, unul contra altuia, fiindcă el urăşte guvernarea triumvirilor, graţie căreia le este asigurată soldaţilor posesiunea coloniilor; cavaleria se găseşte şi acum pe teritoriul brutilor, îndeplinind ordinele primite".

XX. Informaţi asupra acestor lucruri, comandanţii armatei se constituită ca arbitri ai lor la Teanum şi-i împăcată cu aceste condiţii: „Consulii să administreze statul după obiceiul strămoşesc, fără să fie împiedicaţi în funcţia lor de către triumviri; nimeni să nu fie împroprietărit cu pămînt în afară de cei care au luat parte la bătălia de la Pbilippi. Din banii celor proscrişi şi din costul bunurilor în curs de vînzare să primească şi armata lui Antonius o parte egală cu a celei din Italia; nici unul din comandanţi să nu mai facă de aci înainte vreo recrutare de soldaţi în Italia; două din legiunile liii Antonius să lupte alături de Cezar în războiul dus de acesta împotriva lui Pompei; Alpii să fie deschişi celor trimişi de Cezar în Spania, şi Asinius Pollio să nu le mai pună piedici în cale; în urma acestei împăcări, Lucius să concedieze garda sa personală şi să se ocupe în plină siguranţă de treburile statului". Acestea au fost condiţiile tratatului stabilit între cei doi bărbaţi prin intermediul şefilor armatei. Au fost duse la îndeplinire numai cele două din urmă şi Salvidienus, neîmpiedicat, trecu Alpii împreună cu el.

XXI. Deoarece celelalte condiţii nu se aduceau de loc sau se aduceau cu zăbavă la îndeplinire, Lucius se

personală, pe cînd el era fără apărare. Se retrase şi Fulvia la Lucius spunînd că se teme, cu privire la copiii săi, de Lepidus. Prefera să amintească numele acestuia în loc de cel al lui Cezar. Ambii scriseseră lui Antonius despre aceste lucruri şi oameni de încredere fhră trimişi cu scrisorile la el, pentru a-l pune la curent în mod amănunţit cu starea de lucruri. N-am putut afla precis, cu toate cercetările făcute, ce răspuns au primit ei la aceste scrisori. Atunci şefii armatei, legîndu-se prin jurămînt că vor aplana cearta guvernanţilor încă o dată, lucru care se părea că este drept, şi că vor constrînge la aceasta pe cei care nu s-ar supune hotărîrii lor, invitară în acest scop pe partizanii lui Lucius. Cum aceia nu au acceptat, Cezar îi acuza cu ură atît în faţa şefilor armatei, cît şi în faţa cetăţenilor de frunte ai Romei. Aceştia au alergat la Lucius şi l-au rugat să aibă milă de Roma şi de Italia, ruinate de războaiele civile şi să delege pe unul din oamenii săi de încredere ca să pună capăt certei, fie prin mijlocirea lor, fie prin cea a şefilor armatei.

XXII. în timp ce Lucius se arăta respectuos, atît faţă de vorbitori cît şi faţă de spusele lor, Manius declară oarecum fără menajament: „Antonius nu face altceva decît să adune bani de la populaţiile străine, iar Cezar atrage de partea sa anticipat armata şi regiunile cele mai importante ale Italiei prin diferite măsuri binevoitoare; el comite faţă de Antonius înşelătoria de a da independenţă Galliei, care mai înainte fusese dată lui Antonius; atribuie veteranilor aproape întreaga Italie, în loc de num^i cele optsprezece oraşe; împarte nu la toate cele douăzeci şi opt de legiuni, cîte au participat la luptă, ci la treizeci şi patru de legiuni, nu numai pămînt, ci şi bani împrumutaţi de la temple deşi Roma este înfometată, sub pretextul campaniei împotriva lui Pompei, contra căruia nu s-a luat nici o măsură; prin aceste împărţiri el urmăreşte cîştigarea favoarei soldaţilor în contra lui Antonius, iar bunurile proscrişilor, mai mult le face dar soldaţilor decît le

să nu aibă în nici o privinţă mînă liberă, iar convenţia dintre el şi Antonius să nu fie valabilă; căci se stabilise între ei ca fiecare să aibă autoritate supremă în domeniul încredinţat lui şi ca unul să socotească valabile acţiunile celuilalt. Cezar văzu de aci că ei vroiau absolut război şi ambele partide se pregătiră în acest scop. Două legiuni stabilite în colonie în oraşul Ancona[23], care aparţineau lui Cezar ca foste legiuni ale tatălui său şi care serviseră şi sub Antonius, aflînd despre pregătirile de război pe care fiecare dintre cei doi şefi le făceau aparte unul în contra altuia, din respectul faţă de legătura strînsă pe care o aveau şi cu unul şi cp altul, au trimis delegaţi la Roma care să-i roage pe amîndoi să pună capăt încordării dintre ei; Cezar, declarând că el nu atacă pe Antonius, ci că este atacat de Lucius, delegaţii se întruniră cu şefii acestei armate şi trimiseră o solie comună la Lucius, invitîndu-l la o. întâlnire cu Cezar în vederea rezolvării, pe baza legilor, a neînţelegerii dintre ei. Ei au lăsat să se vadă limpede ce aveau să facă dacă el nu primea judecata. După ce Lucius şi ai săi au primit propunerea, se stabili ca loc pentru judecată oraşul Gabii, aşezat la o distanţă egală între Roma şi Praeneste. Se pregăti un loc în care să stea arbitrii şi la mijloc două tribune pentru cei ce aveau să vorbească, ca la o adevărată judecată. Cezar, care sosise celdintîi, trimise călăreţi pe drumul pe unde trebuia să vină Lucius ca să cerceteze dacă nu cumva se vede vreo cursă din vreo parte. Aceşti călăreţi întîlnind pe alţi călăreţi ai lui Lucius, care veneau fie ca avangardă, fie şi ei ca iscoditori, îi atacară şi uciseră cîţiva dintre ei. Lucius se întoarse înapoi, temîndu-se, cum spunea el, de o cursă. Şefii armatei invitîndu-l şi promiţîndu-i escortă sigură, n-a mai putut fi convins.

XXIV. Astfel orice împăcare era cu neputinţă de realizat şi ei se hotărîră să curme neînţelegerea prin război, începând chiar să dea, unul contra altuia, edicte usturătoare. Ca armată, Lucius avea şase legiuni de pedestri, pe care el însuşi le recrutase la intrarea în

praetoriene care stăteau în jurul persoanei sale şi alte şase legiuni pe care Salvidienus i le aducea din Spania. Lucius avea bani din provinciile supuse lui Antonius, unde nu mai era nici un război, în timp ce toate provinciile care căzuseră lui Cezar, cu excepţia Sardiniei, erau bîntuite de război. De aceea Cezar împrumută bani de la temple, cu promisiunea de a-i restitui cu mulţumiri, şi anume de la Roma din Capitoliu, de la Antium, de la Lanuvium, de la Nemoxensis[24] şi Tibur, în care oraşe cu deosebire şi astăzi se găsesc comori bogate de bani sacri.

XXV. Pe Cezar îl ameninţau şi revoltele dinafara Italiei, căci Pompei, de pe urma proscripţiilor, a stabilirii armatei în colonii şi a neînţelegerii pomenite cu Lucius, cîştigase mult ca stimă şi putere. în adevăr, cei care se temeau pentru siguranţa lor proprie sau cei care îşi pierduseră bunurile, sau cei care erau total nemulţumiţi cu rînduirea statală de atunci, se alăturară de preferinţă lui. De asemenea, mulţi tineri atraşi de serviciul militar, din pricină că aducea cîştiguri şi socotind că n-are importanţă sub conducerea cui fac serviciul militar, cîtă vreme peste tot aveau ca tovarăşi de serviciu militar romani, s-au alăturat mai degrabă lui Pompei, a cărui cauză li se părea mai dreaptă. în afară de aceasta, Pompei se îmbogăţise din prada făcută pe mare şi avea multe vase cu echipaje complete. Şi Murcus venise la el cu două legiuni, cinci sute de arcaşi, mulţi bani şi optzeci de corăbii şi trimisese să vină o altă armată din Cefalonia[25]. Din aceste motive unii sînt de părere că dacă Pompei ar fi atacat atunci Italia, s-ar fi făcut uşor stăpîn pe ea, mai ales că era distrusă de foamete şi revolte şi îşi îndreptase privirile către el. în nepriceperea lui însă, Pompei era de părerea nu de a ataca — ci de a se ţine numai pe poziţie defensivă, pînă în momentul cînd şi în defensivă a fost înfrînt.

XXVI. în Libia, Sestius, locotenentul lui Antonius, predase de curînd armata, din ordinul lui Lucius, lui Fango, un locotenent al lui Cezar. Fiind însărcinat să reia această armată, şi cum Fango refuza să i-o dea, el

viciul militar satisfăcut, un număr însemnat de libieni şi trupe auxiliare din partea regilor locali. După înfrîngerea celor două aripi şi după cucerirea taberii sale, Fango se sinucise, crezînd că aceste nenorociri se datoresc trădării. Astfel Sestius era iarăşi stăpîn pe cele două Libii. Regele mauretanilor, Bocchus, fu convins de către Sestius să ducă război în contra lui Carrinas care administra Spania în numele lui Cezar. Iar Ahenobarbus, cu şaptezeci de corăbii şi cu o armată de două legiuni, alături de un număr de arcaşi şi prăştiaşi, de soldaţi uşor înarmaţi şi de gladiatori, străbătînd Marea Ionică, devasta ţinuturile supuse triumvirilor. îndreptîndu-se către Brundisium luă o parte din triremele· lui Cezar, iar o parte le arse. Blocînd pe locuitorii oraşului Brundisium înlăuntrul zidurilor, le prădă ogoarele.

XXVII. Cezar trimise o legiune la Brundisium şi chemă pe Salvidienus în grabă din călătoria sa în Spania. Cezar şi Lucius trimiseră oameni de-ai lor prin toate părţile Italiei ca să recruteze armată; între aceşti recrutori s-a ajuns la încercări de lupte de importanţă mai mică sau mai mare, pe faţă sau mai adesea pe ascuns. Favoarea italicilor însă eia îndreptată cu mult mai mult către Lucius, deoarece ei vedeau că lupta pentru ei în contra noilor colonişti. Şi nu numai cetăţile ale căror ogoare fuseseră împărţite soldaţilor se ridicară, ci aproape întreagă Italia, deoarece se temea de nenorociri asemănătoare. Iar pe aceia care voiau să împrumute bani din temple pentru Cezar îi izgoniră din oraşe sau îi uciseră. Zidurile fură ocupate şi toţi se alăturară lui Lucius. Pe de altă parte, soldaţii nou colonizaţi se alăturară lui Cezar. Astfel şi unii şi alţii se separară în două tabere, fiecare tabără socotind că se duce un război în interesul ei propriu.

XXVIII. Aşa ajungînd lucrurile, Cezar mai convoacă totuşi senatul şi aşa-numiţii cavaleri şi le ţine următoarea cuvîntare:

„Mi se fac, ştiu bine, reproşuri de către partizanii lui Lucius că sînt slab şi lipsit de îndrăzneală fiindcă nu mă apăr în contra lor. Aceste reproşuri mi se vor face şi

tr-o armată care se simte tot aşa de jignită ca şi mine, deoarece îi sînt răpite de către Lucius răsplăţile care i se datoresc pentru victorie, şi într-o altă armată care se află sub conducerea mea* Sînt puternic şi în celelalte privinţe. îmi lipseşte numai dorinţa de luptă căci nu-mi face nici o plăcere, numai doar de nu-s silit de nevoie, să port războaie civile şi să folosesc o parte dintre cetăţeni în contra concetăţenilor lor, mai ales cînd acest război civil n-ar fi un război despre care s-ar auzi că este purtat în Macedonia sau în Tracia, ci care va avea loc chiar în Italia. Devenind cîmp de bătaie Italia, cîte nenorociri ar trebui să sufere, în afară de pierderi în oameni? Acesta este motivul pentru care eu şovăi. Mărturisesc şi acum că eu nu am adus nici o jignire lui Antonius şi nici eu nu am fost jignit din partea lui. Iar pe voi vă invit, în numele propriilor voastre interese, să atrageţi atenţia partidului lui Lucius asupra nedreptăţilor lui faţă de mine şi să mijlociţi împăcarea mea cu el. Dacă nici în momentul de faţă nu s-ar lăsa convins, îi voi dovedi pe loc că purtarea mea de pînă acum se datoreşte prudenţei mele, iar nu lipsei de curaj. Şi vă cer să-mi fiţi martori şi în faţa voastră înşivă şi în faţa lui Antonius şi să-mi acordaţi ajutorul vostru dacă Lucius stăruie în semeţia sa[44].

XXIX. Aceasta a fost cuvîntarea lui Cezar. Unii dintre, senatori se duseră din nou, în grabă, la Praeiieste; Lucius le răspunse numai atît: „Ambele părţi s-au angajat prea mult în fapte; Cezar este un prefăcut şi deja a trimis o legiune la Brundisium, pentru a împiedica întoarcerea lui Antonius[44]. La rîndul său, Manius le arătă şi o scrisoare de la Antonius (adevărată sau plăsmuită?) prin care acesta poruncea începerea războiului în cazul cînd cineva ar căuta să umbrească demnitatea sa. Delegaţia senatului, întrebînd dacă s-a micşorat ceva din demnitatea lui Antonius şi invitîndu-l la o pronunţare juridică în privinţa aceasta, Manius a făcut iarăşi multe alte sofisticării, pînă ce aceştia au plecat fără nici o ispravă. Şi nu s-au mai întrunit să dea

lui Lepidus cu două legiuni. Marea mulţime a oamenilor de vază au arătat trecînd de partea lui Lucius, mai ales atunci, că nu sînt mulţumiţi de guvernarea triumvirilor.

XXX. Evenimentele de căpetenie ale acestui război au fost următoarele: două legiuni ale lui Lucius, care stăteau lingă Alba se răsculară şi izgoniră pe comandanţi, fiind pe cale de dezertare. Cezar şi Lucius plecară în grabă spre ele. Ajungînd înaintea lui Cezar, Lucius reuşi să le păstreze în slujba sa prin bani şi mari promisiuni. în timp ce Furnius[26] aducea lui Lucius o nouă armătă, Cezar îi atacă ariergarda. Furnius se retrase în grabă pe o înălţime, iar în timpul nopţii intră în Setia[27], oraş aliat partidului său. Cezar nu-l urmări pe timp de noapte, temîndu-se de capcane. Făcîndu-se ziuă însă, el asedie în acelaşi timp şi Setia şi armata lui Furnius. Lucius se duse la Roma, după ce trimisese înainte trei cohorte care au intrat nevăzute, în timpul nopţii, în oraş. El le urmă cu o armată numeroasă, cu cavalerie şi cu gladiatori. Nonius, care avea sarcina de a păzi porţile, îl primi şi-i încredinţă soldaţii pe care îi avea sub comanda sa. Lepidus se salvă fugind la Cezar. Convocînd poporul în adunare, Lucius spuse : Cezar şi Lepidus îşi vor lua numaidecît pedeapsa pentru guvernarea lor brutală, fratele său însă va depune de bună voie mandatul de triumvir şi va primi consulatul, guvernămînt legal în locul unei puteri contrarie legilor, guvernămînt lăsat de strămoşi în locul unei autorităţi arbitrare.

XXXI. La auzul cuvintelor lui Lucius, bucuria a fost generală. Toţi credeau că s-a terminat cu guvernămîntul triumvirilor. Fiind salutat ca imperator de către popor, Lucius plecă în contra lui Cezar. Strînse o altă armată din coloniştii lui Antonius, ale căror cetăţi le fortifică. Acele colonii nutreau sentimente binevoitoare faţă de Antonius. însă Barbatius, un quaestor al lui Antonius, care se certase cu acesta pentru un motiv oarecare şi de aceea fusese trimis înapoi, cerîndu-i ştiri coloniştii, răspunse: „Antonius este supărat pe aceia care duc război în contra lui Cezar şi prin aceasta în contra guvernării lor comune[66]. Toţi acei care n-au înţeles

de partea lui Cezar. Lucius plecă în întîmpinarea lui Salvidienus care se întorcea din Gallia la Cezar cu o mare armată. Pe Salvidienus îl urmăreau de aproape Asinius şi Ventidius, comandanţi ai lui Antonius, care îl împiedicau să înainteze. Atunci Agrippa, un foarte bun prieten al lui Cezar temîndu-se ca nu cumva Salvidienus să fie înconjurat, ocupă Sutrium[28], o cetate avantajoasă pentru Lucius: aceasta în speranţa că Lucius, părăsind pe Salvidienus, se va întoarce contra lui, iar Salvidienus, care se găsea în spatele lui Lucius, îi va veni (lui Agrippa) în ajutor. Şi totul s-a întîmplat aşa cum se aşteptase Agrippa. Nereuşindu-i planul, Lucius se îndreaptă către Asinius şi Ventidius, hărţuit şi dintr-o parte şi din alta de către Salvidienus şi Agrippa care păzeau momentul cel mai potrivit pentru a-l încercui în strîmtori[29].

XXXII. Cînd Lucius îşi dădu seama de cursele care i se întind, fără a îndrăzni să dea lupta cu doi duşmani care stăteau unul la dreapta, iar celălalt la stînga, o luă sprePerusia[30]. îşi aşeză tabăra lîngă acest oraş întărit şi aştepta sosirea lui Ventidius şi a tovarăşilor săi. însă Agrippa şi Salvidienus şi însuşi Cezar, care se uni cu ei, îl încercuită şi pe el şi Perusia în acelaşi timp cu trei armate. Cezarchemă în grabă din toate părţile o altă armată la acest teatru principal de război în care avea pe Lucius încercuit. Trimise şi alte detaşamente pentru a tăia calea lui Ventidius şi alor săi care înaintau, deşi aceia nici nu prea se grăbeau, deoarece în genere ei nu aprobau războiul, nu cunoşteau intenţiile lyi Antonius şi nici unul nu voia să cedeze celorlalţi comanda supremă a armatei, în virtutea demnităţii lor egale. Lucius, a cărui armată era formată în cea mai mare parte din tineri recruţi, nu se încumetă la luptă cu asediatorii, superiori ca valoare, ca număr şi ca experienţă şi nici nu îndrăznea să înainteze fiind hărţuit din toate părţile de un număr atît de mare de duşmani. Trimise astfel pe Manius la Ventidius şi-Asinius să-i zorească să vină în ajutorul lui, fiind asediat. Pe Tisienus însă îl trimise, cu

la nevoie, iarna în acest oraş întărit, pînă să-i vie în ajutor Ventidius şi tovarăşii săi.

XXXIII. De îndată Cezar, folosind întreaga sa armată, săpă în grabă împrejurul Perusiei un şanţ şi un zid, cu pămîntul scos făcu un parapet pe un ocol de cinci zeci şi cinci de stadii din pricină că oraşul este situat pe o înălţime. Şi ca să nu poată fi adus nimic în oraş, el întinse lucrarea departe pînă la Tibru. La rîndul său făcu lucrări şi Lucius, întărind poalele înălţimii cu şanţuri şi ziduri asemănătoare. Fulvia îndemnă pe Ventidius şi Asinius, pe Ateius şi Calenus să vină în grabă din Gallia în ajutorul lui Lucius; în acelaşi timp ea adună şi altă armată şi trimise pe Plancus să o ducă lui Lucius. Plancus nimici o legiune a lui Cezar în drumul ei spre Roma. Asinius şi Ventidius, care pînă atunci ezitaseră din cauza necunoaşterii planurilor lui Antonius, se duseră din consideraţie pentru Fulvia şi Manius la Lucius şi căutară să respingă cu forţa detaşamentele care le stăteau în cale. Cezar, părăsind asediul Perusiei, plecă împreună cu Agrippa întru întîmpinarea lor. Iar aceştia, fără să-şi fi unit încă trupele şi înaintînd fără tragere de inimă, au fugit unul la Ravenna, celălalt la Ariminum, iar Plancus fugi la Spoletium[31]. Cezar, opunînd fiecăruia din ei o parte din armată, spre a nu se putea să se unească între ei, s-a reîntors la Perusia. Aci înconjură în grabă şanţurile cu încă un parapet de pămînt şi dublă adîncimea şi lăţimea lor aşa fel ca amîndouă să aibă treizeci de picioare. înălţă zidul împrejmuitor şi aşeză pe el o mie cinci sute de turnuri de lemn la o distanţă de şaizeci de picioare unul faţă de altul. Zidul era înzestrat şi cu redute dese şi cu toate întăriturile destinate unui îndoit scop : de a ataca pe cei asediaţi şi de a împiedica ieşirea lor. Aceste lucrări s-au executat în timpul multor încerrări de atac şi lupte. Soldaţii lui Cezar erau superiori în aruncarea săgeţilor, iar gladiatorii lui Lucius în lupta corp la corp. în acest fel de luptă, gladiatorii au ucis mulţi oameni.

XXXIV. După ce Cezar a terminat toată lucrarea, pe Lucius a început să-l ameninţe foametea. Nenorocirea

mente critice, Cezar păzi intrările cu mai multă vigilenţă decît înainte. în ajunul anului nou, Lucius socotind că sărbătoarea va fi un motiv pentru duşmani ca să-şi slăbească vigilenţa, a făcut în timpul nopţii un atac în contra porţilor lor, cu intenţia de a răzbi prin ele şi a introduce astfel o altă armată; căci avea armată numeroasă în mai multe locuri. însă legiunea care avea paza în apropiere şi Cezar însuşi, cu cohortele praetoriene alergară îndată. Lucius, deşi se lupta cu mult curaj, fu respins. La Roma, unde grîul era rezervat pentru soldaţi, plebea blestema în acele zile pe faţă războiul şi victoria recentă. Oamenii se năpustiră în casele particulare ca să caute grîu şi luară tot ce găsiră.

XXXV. Ventidius[32] şi ceilalţi comandanţi de oaste se ruşinară în sfîrşit de faptul că ei trebuiau să privească cum Lucius se chinuie din cauza foamei. De aceea aveau intenţia să străpungă cu forţa armatele lui Cezar de care erau împresuraţi -şi presaţi şi să vină în ajutorul lui Lucius. Venindu-le întru întîmpinare însă Agrippa şi Salvidienus, cu o forţă şi mai mare, ei se temură să nu fie încercuiţi şi cotiră spre Fulginiae[33], un loc la o distanţă de o sută şaizeci de stadii departe de Perusia. Aci, fiind împresuraţi de Agrippa şi de ceilalţi comandanţi ai lui Cezar, făcînd multe focuri semnalau lui Lucius apropierea lor. Ventidius şi Asinius erau de părere că trebuie să spargă încercuirea şi să-şi croiască drum prin luptă. Plancus, din contră, era de părerea că, aşezaţi cum erau între Cezar şi Agrippa, să mai aştepte cele ce s-ar putea întîmplă. Această din urmă părere avu precădere. Locuitorii din jur zărind focurile se bucurau. Văzînd ■că trupele aliaţilor nu înaintau, au crezut că sînt hărţuite de duşmani; încetînd însă focurile, îi crezură nimiciţi. Lucius, împins de foame, încercă o nouă luptă de noapte, care dură de la prima veghe pînă la revărsatul zorilor pe toată lungimea parapetului. După o trudă zadarnică, se întoarse iarăşi în grabă în oraş. El făcu o socoteală a proviziilor de hrană rămase şi interzise a se da sclavilor din ele. în acelaşi timp, pe

mînt fie chiar în oraş, fie în interiorul liniilor de apărare ale lui Lucius. Ei culegeau şi mîncau iarbă, dacă o găseau, sau frunze verzi. Pe cei morţi de foame Lucius i-a îngropat în gropi adinei. Nu-i arse, ca nu cumva duşmanii să observe flăcările rugului. Nu lăsă nici cadavrele descoperite, ca să nu se producă miasme şi boală.

XXXVI. Cum nu se vedea un sfîrşit nici pentru foame, nici pentru morţile pricinuite de foame, soldaţii nemaiputînd suferi acea stare rugau pe Lucius să mai încerce odată să ia cu asalt parapetele duşmanului, căci spuneau ei că de data asta le vor străpunge total. Lucius, aprobînd entuziasmul lor, spuse: „pînă acum nu ne-am luptat aşa cum ne cere situaţia critică în care ne aflăm. Acum trebuie sau să ne predăm sau, dacă socotim capitularea mai rea decît moartea, să luptăm pînă la moarte“. îl aprobară cu toţii plini de înflăcărare. Iar ca nu cumva întunericul nopţii să constituie un motiv pentru lipsa de curaj, cerură să-i ducă în contra duşmanului pe timp de zi. Lucius îi duse înainte de revărsatul zorilor, înarmaţi cu multe unelte de fier, cu ajutorul cărora să spargă zidurile şi cu scări de toate felurile. Au luat cu ei şi maşini de umplut şanţurile şi turnuri mişcătoare din care se puteau arunca punţi pe ziduri, şi suliţe de toate felurile şi pietre şi împletituri care să le arunce pe parapetele duşmanului. Atacînd cu multă dîrzenie ei astupară şanţul şi trecură parapetele. Apropiindu-se de ziduri, unii le săpau la temelie, alţii puneau scările, alţii împingeau turnurile şi în acelaşi timp se apărau cu mult dispreţ faţă de moarte, cu pietre, cu suliţe, cu bile de plumb. Aceste eforturi se făceau în mai multe puncte. După ce pe unii ...[34] întreaga putere a duşmanilor slăbi cu atît mai mult, cu cît ea fu nevoită să se despartă în mai multe părţi.

XXXVII. Cel mai puternic şi mai primejdios atac era efectuat de aceia dintre soldaţii lui Lucius care luptau pe punţile aruncate din turnuri pe ziduri. Din toate părţile zburau peste ei în linie oblică săgeţi şi suliţe. Totuşi ei străbătură cu vigoare, şi unii săriră pe ziduri urmaţi de

fel şi dacă floarea rezervei lui Cezar, neobosită, n-ar fi fost adusă în ajutorul celor obosiţi. Aceste detaşamente doborîră de pe ziduri pe soldaţii lui Lucius, le sfărîmară maşinile şi aruncară de sus asupra lor cu suliţele, în mod dispreţuitor. Cei de jos aveau armele şi corpul peste tot străpuns şi îi părăsise chiar glasul. Rezistau totuşi cu curaj. Iar cînd au fost aruncate jos cadavrele celor ucişi pe ziduri, lipsite de armament, tovarăşii lor de arme nu suportară jignirea, dar întoarseră trapul de la acest spectacol şi stătură un moment nehotărîţi, întocmai cum fac un repaos atleţii în timpul luptei. Făcîndu-i-se milă de ei, deoarece se găseau în această stare, Lucius puse să sune retragerea. Strigătele de bucurie ale soldaţilor lui Cezar, la auzul acestui lucru, şi zăngănitul armelor ca semn de victorie întărîtară pe soldaţii lui Lucius. Aceştia puseră din nou mîna pe scări (căci nu mai aveau baliste[35]) şi le duseră cu disperare la zidurile duşmanilor, fără să mai pricinuiască însă nici o pagubă, căci nu aveau acum cu ce. Lucius alergă în jurul lor şi îi rugă să nu se mai expună morţii. El îi aduse înapoi, contrar voinţei lor şi văicărindu-se.

XXXVIII. Aşa a fost sfîrşitul acestei bătălii încrîncenate dată la parapete. Cezar, pentru ca duşmanii să nu mai încerce iarăşi un atac îndrăzneţ în contra parapetelor şi zidurilor sale, aşeză pe soldaţii care nu erau destinaţi să supravegheze mişcările duşmanilor chiar lîngă ele şi le dădu instrucţiuni ca la sunetul trompetei să sară pe ziduri alternativ, cînd într-un punct, cînd într-altul. Ei făceau acest lucru neîntrerupt şi fără să-i împingă cineva, , pentru exercitarea lor proprie şi pentru a inspira frică duşmanilor. Pe soldaţii lui Lucius i-a cuprins descurajarea şi, cum se întîmplă de obicei în atari împrejurări, paznicii îşi neglijau datoria. Lipsind această pază aveau loc dese dezertări, nu numai ale soldaţilor de rînd dar şi ale unora dintre comandanţi. înclina deja şi Lucius spre pace, din milă pentru o mulţime atît de mare de oameni care urmai! să se prăpădească. însă

de pace creştea, pe Lucius l-a cuprins teama de a nu fi predat lui Cezar, dacă s-ar opune acestei dorinţi.

XXXIX. Făcînd deci oarecare încercări în această privinţă şi obţinînd speranţe, Lucius, convocînd armata, i-a ţinut această cuvîntare: „Hotărîrea mea, tovarăşi de arme, era să vă restabilesc forma de guvernămînt a strămoşilor noştri, atunci cînd vedeam că tirania, guvernămînt al triumvirilor, nu a încetat nici după moartea lui Cassius şi Brutus, pretext sub care fusese instituită. în adevăr, în timp ce Lepidus era lipsit de participarea la guvernare, iar Antonius strîngea bani în provincii foarte îndepărtate, acest om administra totul singur, după placul său, aşa încît instituţiile strămoşeşti rămăseseră pentru romani o iluzie şi o caricatură. Gîndindu-mă, prin urmare, să schimb această stare de lucruri prin restabilirea guvernămîntului popular de altă dată, şi deci a libertăţii, am crezut că — după distribuirea răsplăţilor pentru victorie, promise soldaţilor — a venit vremea să fie desfiinţată guvernarea unuia singur. Dar cum n-am putut obţine acest lucru pe calea convingerii, am încercat să-l obţin cu forţa, în virtutea autorităţii cu care eram învestit. între timp Cezar mă învinuia pe nedrept că eu împiedic distribuirea de pămînturi din milă faţă de vechii proprietari. Mult timp eu n-am ştiut nimic despre această calomnie. Nici atunci însă cînd am luat cunoştinţă de ea n-am crezut că cineva îi va da crezare, deoarece putea să vadă că şi eu am desemnat şefi care trebuiau să vă fixeze în colonii şi să vă distribuie pămînturi. Totuşi, defăimarea a ademenit pe unii care s-au dus la el cu scopul de a purta război în contra noastră. Aşa au crezut ei de cuviinţă. Căci cu timpul şi-au dat seama că luptă contra lor înşişi. Vouă însă vă declar solemn că aţi ales cauza cea mai bună şi aţi suferit pentru ea chiar peste puterile voastre. Am fost învinşi însă nu de către duşmani, ci de foame, căreia ne-au lăsat pradă şi unii dintre comandanţii noştri. Cît mă priveşte pe mine, era frumos să lupt pentru patrie pînă

mai presus decît gloria mea. Voi trimite aşadar delegaţi la învingător şi îl voi ruga să facă cu mine singur, în locul vostru al tuturor, ce va voi: vouă să vă acorde iertare, nu mie, deoarece voi sînteţi concetăţenii şi odinioară aţi fost soldaţii lui şi nici în prezent chiar nu sînteţi vinovaţi faţă de el, nici n-aţi luptat în contra lui decît pentru o cauză frumoasă — şi nu aţi fost învinşi prin război, cît mai ales prin foame".

XL. Aşa le-a vorbit Lucius şi îndată a trimis la Cezar trei delegaţi, pe care i-a ales dintre oamenii cei mai de vază. Mulţimea însă se puse pe plînsete. Unii îşi deplîngeau soarta lor. Alţii deplîngeau soarta şefului lor, deoarece acesta, deşi în ceea ce priveşte sentimentele lui li se părea în acelaşi timp şi nobil şi popular, trebuia să cedeze în faţa unei nenorociri extreme. Cei trei delegaţi fiind primiţi de Cezar, îi amintiră de patria comună ambelor armate, de campaniile de altă dată făcute în comun, de prieteniile. cu oamenii cu vază şi despre nobilul obicei al strămoşilor de a nu împinge neînţelegerile pînă la starea cînd nu mai pot fi împăcate. I-au spus şi , alte lucruri asemănătoare cu acestea socotite ca potrivite pentru a-l domoli. Cezar, care ştia că armata duşmanilor se compune parte din recruţi fără experienţă, parte din veterani deprinşi cu armele, răspunse cu prefăcătorie „că-i iartă pe aceia care au servit sub Antonius, din consideraţie pentru acesta; cît despre ceilalţi ordonă să se puie la discreţia lui". Acestea le-a spus în auzul tuturor. Pe unul însă dintre cei trei delegaţi, pe Furnius, îl luă de o parte şi îl făcu să spere că va arăta mai multă îngăduinţă faţă de Lucius şi ceilalţi, cu excepţia numai a duşmanilor săi personali.

XLI. Tocmai aceşti duşmani personali ai lui Cezar bănuiau acum că convorbirea particulară *a* acestuia cu Furnius, îi priveşte pe ei. De aceea primiră pe Furnius, la întoarcerea sa, cu insulte şi pretinseră lui Lucius sau să ceară din nou condiţii de pace egale pentru toţi, sau să continue războiul pînă la ultimul om, căci acest război n-a fost întreprins în interesul personal al unuia singur

decît el pentru aceste negocieri, o porni îndată la drum, fără crainic, ci numai cîţiva oameni alergau înainte-i, ca să anunţe lui Cezar că soseşte Lucius. Cezar îi ieşi îndată întru întîmpinare. Se găseau deja unul în faţa altuia, înconjuraţi de prieteni şi distingîndu-se de ceilalţi prin insignele şi prin îmbrăcămintea de comandant suprem pe care amîndoi o tiveau. Lucius se despărţi de prietenii săi şi, urmat numai de doi lictori, merse înainte, arătîndu-şi în acelaşi timp prin ţinută gîndul său. Cezar, înţelegînd, i-a imitat exemplul, făcînd aceasta ca un semn al bunăvoinţei ce o va avea faţă de Lucius. Cînd însă Cezar a văzut că Lucius se grăbeşte să intre în şanţul său, pentru ca şi prin aceasta să lase să se vadă că este la discreţia lui Cezar, acesta i-o ia înainte şi iese în grabă din şanţ, ca Lucius să aibă încă libertatea de a delibera şi hotărî cu privire la interesele sale. Acestea sînt semnele pe care şi le dădeau ei reciproc prin îmbrăcăminte şi gesturi, în timp ce înaintau unul către altul.

XLII. Cînd au ajuns la şanţ, s-au salutat unul pe altul, iar Lucius începu astfel: „Dacă eu, Cezar, aş fi dus război <ja străin, aş considera o atare înfrîngere ca ruşinoasă, şi predarea şi mai ruşinoasă încă; de această ruşine aş avea la dispoziţie un mijloc uşor de a scăpa[36]. Dar deoarece am luptat pentru patrie cu un concetăţean şi cu un om de aceeaşi condiţie cu mine, nu socotesc lucrul ruşinos de a fi învins pentru o atare cauză de un atare bărbat. Şi spun acestea, nu pentru a mă sustrage de la indiferent ce suferinţi îmi pregăteşti (căci din cauza aceasta am venit în tabăra ta fără condiţii de pace prealabile), ci ca să cer pentru ceilalţi iertarea care este tot atît de dreaptă pe cît de folositoare ţie personal. Spre a arăta acest lucru, eu trebuie să separ cauza mea personală de a celorlalţi, ca tu, recunoscînd că numai eu sînt autorul celor întîmplate, să-ţi reverşi numai asupra mea mînia ta; şi să. nu crezi că vreau să-ţi fac reproşuri prin grăirea mea liberă (căci acest lucru ar fi ne la locul lui), ci vreau să-ţi vorbesc folosindu-mă numai de adevăr,

mîna pe puterea supremă, ci pentru a recîştiga patriei constituţia aristocratică pe care 4 distrus-o guvernarea triumvirilor, lucru pe care nici tu nu l-ai putea tăgădui: căci atunci cînd voi aţi instituit această guvernare, recunoscînd că este ilegală, aţi orînduit-o ca fiind necesară pentru un timp, deoarece Cassius şi Brutus mai erau în viaţă, şi vă era cu neputinţă să vă împăcaţi cu ei. Murind acei şefi ai războiului civil, cei care mai rămăseseră din partizanii lor, dacă mai exista vreo rămăşiţă, au luat armele în mînă nu în contra patriei, ci din teamă de voi; în afară de aceasta, expirînd şi cei cinci ani ai triumviratului vostru, am cerut ca funcţiile publice să fie restabilite după vechile legi ale patriei, fără să prefer acesteia chiar pe fratele meu, dar în nădejdea că la întoarcerea sa îl voi convinge cu multă uşurinţă de acest lucru şi dorind ca operaţia aceasta să se facă în timpul funcţiei mele. Dacă ai fi făcut tu începutul, gloria ar fi fost numai a ta. Deoarece pe tine nu te-am putut convinge, am crezut, în drumul meu spre Roma, că se cere să întrebuinţez chiar forţa, în calitate de cetăţean, de om de vază şi de consul. Acestea sînt singurele motive pentru care am luptat în contra ta, şi nu fratele meu, nici Manius, nici Fulvia, nici pămînturile împărţite soldaţilor care au luptat la Philippi, nici mila pentru proprietarii alungaţi de pe posesiunile lor. Şi din această pricină, la rîndul meu, am dat legiunilor fratelui meu oameni însărcinaţi cu colonizarea lor, care luînd bunurile ţăranilor, le-au împărţit soldaţilor. însă tu m-ai defăimat în faţa soldaţilor, atribuind motivul războiului pe care ţi l-am declarat, distribuirii de pămînturi, şi nu purtării tale. în acest chip, în deosebi, ai cîştigat sufletele veteranilor şi m-ai învins. Căci ei au fost convinşi că eu duc război în contra lor şi ei se apără — prin tine — contra nedreptăţilor pe care li le fac eu.

Trebuia fireşte să te prefaci, cît timp purtai război. Dar acum ca învingător, dacă eşti duşman al patriei, trebuie să mă socoteşti şi pe mine duşmanul tău, eu

XLIV. Spunînd acestea, mă predau ţie, aşa cum ţi-am mai declarat-o, ca să hotărăşti cu mine ce vei voi. Faptul că am venit singur trebuie să-ţi arăte ce am simţit eu despre tine şi mai înainte şi în prezent şi continui încă să simt. Atîta despre mine! Cît priveşte prietenii mei şi întreaga armată, dacă spusele mele nu ţi se vor părea suspecte, îţi voi da un sfat foarte potrivit intereselor tale: de a nu le face nici un rău din cauza neînţelegerilor dintre mine şi tine şi, deoarece eşti şi tu un om supus destinului, (care este nestatornic) pe aceia care cîndva, în împrejurări favorabile sau nefericite, vor dori să se expună primejdiei pentru tine să nu-i respingi — arătîndu-le, prin purtarea ta de acum, că nu trebuie să tragă speranţă de salvare de la cei care n-au ştiut să-şi conducă treburile cu succes. Iar dacă orice sfat al unui duşman este supus bănuielii şi lipsit de bună credinţă, nu mă sfiesc să te şi rog să nu pedepseşti pe prietenii mei din cauza greşelilor şi a nenorocirii mele, ci să arunci toată vina pe mine, căci eu sînt vinovat de toate. Cu această intenţie i-am lăsat în urma mea, ca nu cumva, vorbindu-ţi ţie acestea în auzul lor, să dau impresia că, folosind un limbaj prefăcut, vorbesc în favoarea mea“.

XLV. După ce Lucius şi-a terminat cuvîntarea, Cezar răspunse: „Cînd te-am văzut, Lucius, că vii la mine fără a fi avut loc o înţelegere prealabilă, ţi-am ieşit grabnic în cale pe cînd tu te aflai încă în afara întăriturilor mele pentru ca, fiind stăpîn încă pe tine, să chibzuieşti asupra treburilor tale şi să spui şi să faci cele ce socoteşti că sînt în interesul tău. Deoarece însă (ceea ce este o caracteristică a celor ce-şi mărturisesc păcatele) te predai nouă, nu mai este nevoie să combaţi toate cele pe care mi le-ai spus prefăcut şi falş. Ai dorit de la început să-mi faci rău şi-mi faci şi acum. Căci dacă mi-ai fi propus condiţii de pace, ai fi dat peste un învingător care a fost jignit. însă prin faptul că tu te predai nouă pe tine şi pe prieteni şi armata ta fără condiţii, mă dezarmezi de toată ura şi mă lipseşti de o putere pe

parte din urmă din consideraţie faţă de zei, faţă de mine însumi şi faţă de tine, Lucius. Şi eu nu te voi amăgi în speranţa cu care ai venit la mine[44].

Acestea au fost declaraţiile făcute unul altuia, atît cît am putut eu să înţeleg din ,.Comentarii[44] sensul celor spuse şi să le redau în această limbă[37]. După aceasta s-au despărţit, Cezar cu laude şi admiraţie pentru Lucius, că n-a vorbit nimic lipsit de nobleţe şi nimic necugetat, iar Lucius lăudînd pe Cezar din cauza bunătăţii şi a laconismului său. Ceilalţi tălmăceau cele discutate după înfăţişarea celor doi bărbaţi.

XLVI. După acestea, Lucius trimise pe tribuni ca să ia de la Cezar parola pentru armată. Ei îi aduseră registrul cu numărul soldaţilor, aşa cum şi acum este obiceiul cînd un comandant cere parola, pentru a prezenta regelui o situaţie zilnică, cuprinzînd numărul oamenilor prezenţi. După ce au primit parola, gărzile rămîneau încă în mîinile lor. Căci aşa poruncise Cezar însuşi, ca în acea noapte amîndouă armatele să-şi aibe gărzile ei proprii. în zorii zilei următoare, Cezar făcu sacrificii, iar Lucius îi. trimise armata. Soldaţii erau înarmaţi şi echipaţi ca pentru un marş. Ei salutară pe Cezar de departe ca „imperator[44] şi s-au aşezat la rînd, pe legiuni, în locul indicat de Cezar — veteranii separaţi de recruţi. După terminarea sacrificiului, Cezar, încununat cu lauri, simbol al victoriei, se aşeză pe o tribună şi ordonă tuturor să depună armele pe locul unde erau aşezaţi. După depunerea armelor, porunci veteranilor să vină mai aproape, fiind hotărît să-i dojenească pentru nerecunoştinţa lor şi să bage frica în ei. S-a cunoscut dinainte că el intenţionează să facă aceasta şi soldaţii lui Cezar, fie din înţelegere între ei, cum adesea atari lucruri se pun la cale dinainte, fie din sentimente faţă de nişte oameni din acelaşi neam cu ei, părăsind rîndurile în care primiseră ordin să stea, se revărsară printre soldaţii lui Lucius, care se apropiau, ca printre foşti tovarăşi de luptă, se salutară, plînseră

XLVII. De aceea Cezar nu mai putu să ducă la îndeplinire hotărîrea sa, ci abia potolind strigătele spuse alor săi:

„Voi, tovarăşi de luptă, v-aţi purtat în aşa fel faţă de mine, încît nu pot să vă refuz nici o dorinţă. Eu cred că recruţii au luptat constrînşi sub conducerea lui Lucius. De la aceştia[38] însă, care au luptat adesea cot la cot cu voi, şi care acum sînt salvaţi graţie vouă, doream să aflu: cd rău le-am făcut noi lor sau ce favoare le-am refuzat sau ce lucru mai mare au aşteptat de la altul, de au purtat armele în contra mea, în contra voastră şi în contra lor înşile. Căci toate necazurile prin care am trecut au fost pentru împărţirea de pămînturi la care au fost şi ei părtaşi. îi voi întreba şi acest lucru, dacă-mi îngăduiţi, şi acum chiar.[44] Cum soldaţii nici nu voiau să audă, ci-i cereau într-una îndurare, Cezar spuse: „Vă conced tot ce doriţi şi vinovăţii să fie lăsaţi nepedepsiţi pentru greşelile lor, numai ca pe viitor să fie una cu voi[44]. Ambele părţi promiseră şi strigăte de bucurie şi de mulţumire fură îndreptate către Cezar. Acesta îngădui unora din ai săi şi să găzduiască pe unii (din foştii adversari). Porunci ca mulţimea celorlalţi să-şi ridice corturi aparte, pe locul în care se aşezaseră prima dată, pînă ce el va desemna oraşe pentru iernat şi diriguitori care să-i conducă în acele oraşe.

XLVIII. Şezînd pe o tribună, Cezar chemă pe Lucius din Perusia împreună cu romanii mai cu vază. Coborîră mulţi senatori şi mulţi din aşa-numiţii cavaleri, toţi avînd din pricina repedei schimbări a situaţiei lor o înfăţişare jalnică. îndată ce au ieşit din Perusia, s-a şi instalat gardă în jurul oraşului. După sosirea lor, Cezar luă pe Lucius lîngă el. Dintre ceilalţi, unii fură repartizaţi prietenilor lui Cezar, alţii centurionilor, toţi ai lui primind dinainte de a-i trata cu cinste şi a-i ţine în acelaşi timp sub o pază tainică pe foştii duşmani. Porunci de asemenea ca locuitorii Perusiei, care cereau,, iertare de pe ziduri, să vină, dar fără senat[39]. După ce veniră, el le dădu iertare. Decurionii[40] însă au fost la început arestaţi şi îndată după aceea executaţi, în

XLIX. însăşi Perusia hotărîse Cezar s-o dea soldaţilor pentru a o prăda. însă un oarecare locuitor, nu prea întreg la minte cu numele de Cestius[41] care luptase în Macedonia, fapt pentru care îşi zicea Macedonicus, dădu foc casei sale şi se aruncă în foc. Vîntul luînd flacăra o răspîndi prin toată Perusia şi arse în întregime oraşul, afară de templul lui Vulcan. Aşa a fost sfîrşitul acestui oraş vestit prin vechimea şi demnitatea sa. Se spune că sub tirenieni[42] el a făcut parte din primele douăsprezece oraşe pe care le-au construit ei în Italia. De aceea perusienii cinsteau pe Junona ca şi tirenienii. Acum însă aceia care au împărţit între ei rămăşiţele oraşului, au luat ca zeu protector pe Vulcan în locul Junonei. A doua zi Cezar se împăcă solemn cu toţi. Soldaţii săi însă nu încetară de a se declara cu zgomot în contra anumitor persoane pînă ce acestea nu au fost omorî te. E vorba de cei mai mari duşmani ai lui Cezar: Canutius, Caius Flavius, Clodius Bithynicus şi alţii. Acesta a fost sfîrşitul asediului lui Lucius în Perusia şi aşa s-a terminat acest război care părea că va fi pentru Italia şi foarte primejdios şi de lungă durată.

L. Asinius, precum şi Plancus, Ventidius, Crassus, Ateius şi toţi cei care erau din acest partid şi care aveau încă o armată ce nu era de dispreţuit, ba dimpotrivă, consta din treisprezece legiuni experimentate şi din şase mii cinci sute călăreţi, socotind că Lucius a fost căpetenia acestui război, s-au dus îndată la mare, fiecare pe altă cale. O parte s-a dus la Brundisium, alta la Ravenna, alta la Tarent. De acolo unii s-au îndreptat către Murcus sau Ahenobarbus, alţii către Antonius. Prietenii lui Cezar îi urmăreau oferindu-le tratative de pace; în caz că nu consimţeau îi ţineau sub presiune, mai ales pe cei din infanterie. Dar numai pe două legiuni din cele care aparţinuseră lui Plancus şi care fuseseră interceptate la Cameria putu Agrippa să le convingă să treacă la el. Fulvia a fugit la Puteoli, împreună cu copiii săi, şi de acolo la Brundisium cu trei mii de călăreţi care îi fuseseră trimişi de către

plecat împreună cu ea şi Plancus, care din prostie şi-a părăsit armata care-i mai rămăsese. Soldaţii săi aleseră pe Ventidius drept comandant al lor. Asinius mijloci o prietenie între Ahenobarbus şi Antonius.

Asupra acestui lucru amîndoi scriseră lui Antonius, punîndu-i la dispoziţie, într-o eventuală grabnică întoarcere în Italia, locuri potrivite pentrp debarcare şi mijloace de trai.

LI. Atenţia lui Cezar era însă îndreptată asupra unei alte armate numeroase a lui Antonius, care se găsea pe lingă Alpi, sub conducerea lui Fufius Calenus. Cezar deja îl bănuia pe Antonius. El avea de gînd să-i lase această armată, în cazul că mai rămînea încă prieten cu el, iar dacă s-ar fi ajuns la război, să-şi întărească şi el forţele considerabil. Dar în timp ce el încă ezita şi pîndea un prilej cinstit, moare Calenus. Acum Cezar, găsind un pretext potrivit pentru ambele lui planuri, plecă într-acolo şi luă sub stăpînirea lui şi armata şi Gallia şi Spania, provincii care aparţineau lui Antonius. Fufius, fiul lui Calenus, îi cedă totul fără luptă, deoarece se temea de el. Astfel Cezar, printr-această singură lovitură punînd stăpînire pe unsprezece legiuni şi pe nişte ţinuturi atît de întinse, după ce destitui pe comandanţii lor şi-i înlocui cu de-ai săi, s-a reîntors la Roma.

LII. Neterminîndu-se încă iarna, Antonius a reţinut pe delegaţii din colonii veniţi la el, fără să-şi arate intenţiile, în primăvară însă făcu un drum de la Alexandria la Tir. De la Tir, luînd calea apei, s-a dus în Cipru, în Rhodos şi în Asia. Aci se informă de cele petrecute în Perusia. Făcu reproşuri fratelui său, Fulviei şi în deosebi lui Manius. Pe Fulvia în adevăr o găsi la Atena, fiind refugiată aci de la Brundisium. Pompei îi trimise din Sicilia, cu corăbii de război, pe mama lui, lulia, care se refugiase la el întovărăşită de cei mai de seamă dintre partizanii săi şi anume: Lucius Libo, socrul lui Pompei, Saturninus şi alţii. Toţi aceşti oameni luînd în considerare capacitatea de acţiune a lui Antonius

fapte, la timp. El personal, dacă ajunge în război cu Cezar, doreşte să aibă de aliat pe Pompei. Dacă însă Cezar rămîne credincios înţelegerilor cu el, va încerca să împace pe Cezar cu Pompei. Acesta a fost răspunsul lui Antonius.

LIII. Cezar, întorcîndu-se. din Gallia la Roma, a aflat, fireşte, că acei oameni s-au dus pe calea mării la Atena. Neavînd însă nici o ştire precisă cu privire la răspunsul lui Antonius, caută să întărite pe noii colonişti în contra lui Antonius spunînd că acesta ar repune pe Pompei, împreună cu ţăranii ale căror pămînturi le deţin ei, în posesia drepturilor lor. Căci cei mai mulţi dintre aceşti ţărani se refugiaseră la Pompei. Acest argument era, într-adevăr, convingător, dar nu de natură să facă pe noii colonişti să lupte cu înflăcărare în contra lui Antonius. Iată gloria pe care i-o procuraseră isprăvile de la Philippi lui Antonius,. Cezar însă socotea că va întrece prin numărul soldaţilor săi pedeştri pe Antonius, Pompei şi Ahenobarbus. Căci avea deja peste patruzeci de legiuni. Neavînd însă nici o corabie, şi nici putinţa să aibă, se temea ca nu cumva aceia, avînd cinci sute de corăbii, să blocheze Italia, constrîngînd-o la foamete. Reflectînd la aceste lucruri — deşi i se ofereau spre alegere multe fete tinere — a scris lui Maecenas să ceară pentru el mîna Scriboniei, sora lui Libo, socrul lui Pompei, ca şi pe această cale, la nevoe, să se poată împăca cu acesta din urmă. Libo, aflînd despre propunere, a scris la ai săi să căsătorească fără zăbavă pe sora sa cu Cezar. Cezar trimise după aceasta pe prietenii şi armatele lui Antonius în care nu avea încredere, sub diferite pretexte, pe unii într-o parte, pe alţii într-alta. Pe Lepidus l-a trimis în Libia, aşa cum se hotărîse mai 'nainte, împreună cu cele şase legiuni suspecte ale lui Antonius.

LIV. Chemînd la el pe Lucius, pe de o parte îi lăuda dragostea sa de frate, dacă el, împărtăşind şi acum vederile lui Antonius, doreşte să-şi ia asupră-şi vina acestuia, iar pe de altă parte îi dezaprobă lipsa sa de

încrezîndu-mă în tine, spuse el, după moartea lui Calenus. pentru ca provinciile şi armata lui să nu rămînă fără conducător, le-am administrat prin prietenii mei pentru Antonius. Acum însă, cînd cursa întinsă a ieşit la lumină, le declar pe toate ca proprietate a mea, iar ţie, dacă doreşti să pleci la fratele tău, îţi îngădui plecarea în toată siguranţa[66]. Cezar a spus aceasta fie că voia să pună la încercare pe Lucius, fie că voia ca cele spuse să ajungă la urechile lui Antonius. Lucius însă se exprimă ca şi înainte: „am ştiut că Fulvia nutreşte sentimente monarhice. Iar eu m-am folosit de armatele fratelui meu pentru distrugerea voastră a tuturor. Şi acum, dacă fratele meu ar veni pentru ca să desfiinţeze triumviratul, pe faţă sau pe ascuns voi alerga la el ca să lupt încă odată pentru patrie şi în contra ta cu toate binefacerile pe care mi le-ai făcut. Din contră, dacă şi acela caută să-şi aleagă tovarăşi pentru instituirea unui regim de dictatură, voi lupta alături de tine în contra lui, cîtă vreme pot gîndi că tu nu năzuieşti stabilirea unei orînduiri autocrate. Căci voi pune totdeauna mai presus binele patriei, decît recunoştinţa şi rudenia[66]. Acesta fu răspunsul lui Lucius. Cezar, admirînd pe Lucius şi acum, ca şi altă dată, spuse: ;,nu te voi împinge să iei armele în contra fratelui tău, chiar dacă doreşti asta; ca un om de atare caracter, îţi încredinţez întreaga Spanie şi armata care se află în ea, avînd în subordine pe guvernatorii ei actuali, pe Ducaeus şi Lucius[66]. Acesta fu procedeul onorabil prin care Cezar expedie pe Lucius, dar puse pe locotenenţi să-l supravegheze, fără ca el să observe.

LV. Antonius lăsă pe Fulvia bolnavă în Sicyone[43] şi plecă de la Corcyra în Marea Ionică, cu o armată în adevăr nu însemnată, dar cu o flotă de două sute de corăbii, pe care le construise în Asia. Fiind informat că Ahenobarbus îi iese în cale cu o flotă şi o armată numeroasă, deşi unii dintre prietenii săi nu aveau încredere în statornicia sa cu tot tratatul încheiat între ei (căci Ahenobarbus făcea parte dintre aceia care

tonius şi Cezar), cu toate acestea ca să pară că are încredere în el, înaintă cu cinci din cele mai bune corăbii ale sale, ordonînd celorlalte să-l urmeze la o oarecare distanţă. Ahenobarbus se zărea deja sosind în grabă cu întreaga sa flotă şi cu întreaga armată, cînd Plancus, care stătea alături de Antonius, începu să se teamă şi să-i ceară acestuia să oprească înaintarea şi să trimită înainte cîţiva oameni, pentru a pune la încercare pe Ahenobarbus, pe care el îl bănuia că are gînduri ascunse. Antonius însă, spunînd că el preferă să moară ca victimă a călcării unui tratat, decît să scape şi să pară laş, continuă drumul. Deja erau aproape unii de alţii şi corăbiile comandanţilor, care se cunoşteau după semnele lor distinctive, înaintau una către alta, cînd primul lictor al lui Antonius, care conform uzului stătea la prora corăbiei, fie uitînd că sosea un om cu o situaţie nesigură şi în acelaşi timp comandant al unei armate proprii, fie dintr-o oarecare mîndrie nobilă, comandă celor care veneau întru întîmpinare, întocmai ca unor oameni supuşi sau inferiori, să ia insigna distinctivă. Aceştia o dădură jos şi întoarseră corabia lor alături de aceea a lui Antonius. Cînd se priviră şi se salutară între ei comandanţii, iar armata lui Ahenobarbus se adresă lui Antonius spunîndu-i ,,imperator", abea atunci a prins curaj Plancus. Antonius primi pe Ahenobarbus în corabia sa şi plecară la Paloes, unde Ahenobarbus mai avea o armată de uscat. Aci, el se încredinţă lui Antonius cu totul.

LVI. De aici au pornit spre Brundisium, care era păzit doar de cinci cohorte ale lui Cezar. Dar brundisienii închiseră porţile oraşului lui Ahenobarbus ca unui vechi duşman, iar lui Antonius pentru că aducea pe un duşman. Antonius, înfuriindu-se şi socotind că acestea sînt nişte pretexte fără temei şi că în realitate garnizoana lui Cezar îl împiedică să intre din ordinul acestuia, separă istmul pe care este situat oraşul printr-un şanţ şi un zid. Oraşul Brundisium este în adevăr o peninsulă într-un port cu forma unei semilune. Acum

mare întindere şi insulele din el cu multe fortăreţe. Trimise apoi oameni în jurul coastelor Italiei cu ordinul de a ocupa locurile cele mai avantajoase. în acelaşi timp invită pe Pompei să se ducă cu flota în Italia şi să întreprindă ce-i va sta în putinţă. Pompei trimise îndată bucuros pe Menodorus cu o flotă puternică şi o armată de patru legiuni cu care acesta smulse Sardinia, o provincie a lui Cezar, şi cele două legiuni care stăteau acolo. Spaima alianţei lui Pompei şi Antonius înlesni această defecţiune. în Italia, trupele lui Antonius luară Sipus, oraş al Ausoniei[44]. Pompei asedie Thurii şi Consentia[45] şi pustii împrejurimile cu cavaleria.

LVII. Cezar, văzîndu-se atacat cu atîta repeziciune şi din toate părţile, trimise pe Agrippa în Ausonia în ajutorul populaţiei năpăstuite. în drum, Agrippa luă cu sine pe veteranii împămînteniţi care îl urmau la o oarecare distanţă, căci nu le convenea să meargă împotriva lui Pompei. Aflînd însă că aceste lucruri se petrec după hotărîrea lui Antonius, s-au întors îndată înapoi pe furiş. Acest lucru îl îngrozi în deosebi pe Cezar. Cu toate acestea, ducîndu-se la Brundisium cu o altă armată, solicită din nou pe veterani, le schimbă dispoziţiile şi luă cu el pe cei colonizaţi sub conducerea lui, care îl urmară din respect faţă de el şi cu intenţia ascunsă de a împăca pe Antonius cu Cezar, iar dacă Antonius stăruie, neînduplecat, să poarte război, să ajute pe Cezar. Cezar fu reţinut cîteva zile în Canusium, din motive de boală. Cu toate că în privinţa forţelor armate era cu totul superior lui Antonius, găsind Brundisium despărţit prin întărituri nu putu face nimic altceva decît să-şi aşeze tabăra alături de oraş şi să aştepte evenimentele.

LVIII. Antonius era în avantaj prin întăriturile sale, încît deşi avea o armată cu mult .inferioară numericeşte, putea să se apere fără nici o primejdie de atacul duşmanului. Totuşi chemă în grabă armata sa din Macedonia şi mai folosi o stratagemă: puse ca pe ascuns, în timpul nopţii, să iasă din port corăbii de război şi de transport cu un mare număr de ţărani, care

nius, fiind deja gata, acesta era pe punctul de a ataca pe locuitorii oraşului Brundisium, spre marea durere a lui Cezar, care nu putea să le dea ajutor. Spre seară, primiră amîndoi ştirea că Agrippa a reintrat în posesia Sipuntei, că Pompei a fost respins de la Thurii, dar că încă asediază Consentia. Aceste ştiri au impresionat foarte neplăcut pe Antonius. Cînd însă sosi şi vestea că Servilius[46] se apropie de Cezar cu o mie cinci sute de călăreţi, nu-şi mai stăvili atacul. îndată după cină, împreună cu prietenii pe care i-a găsit pregătiţi şi cu patru sute de călăreţi, năpustindu-se cu mult curaj, atacă prin surprindere pe cei o mie cinci sute de călăreţi care încă dormeau lîngă oraşul Uria şi prin groaza pe care le-o inspiră îi ia prizonieri fără luptă. în aceeaşi zi îi şi aduce cu el la Brundisium. O atît de mare frică a inspirat încă renumele de invincibil pe care şi l-a cîştigat Antonius la Philippi.

LIX. Cohortele praetoriene ale lui Antonius, înfumurate de acest renume, se apropiară de zidul de apărare al lui Cezar, în pilcuri şi întrebau pe un ton insultător pe tovarăşii lor de luptă de altă dată dacă au venit să lupte în contra lui Antonius, care i-a salvat pe ei toţi la Philippi. Soldaţii lui Cezar le-au strigat: „voi aţi venit să luptaţi în contra noastră[66]. Apropiindu-se unii de alţii, au început convorbiri între ei prin care-şi aduceau imputări reciproce: unii se plîngeau că le-a fost închis oraşul Brundisium şi că a fost luată prin viclenie armata lui Calenus; ceilalţi de faptul că Brundisium a fost separat şi asediat, că Ausonia a fost pustiită şi că au făcut cauză comună pe de o parte cu Ahenobarbus, un asasin al lui Caius Cezar, iar pe de alta cu Pompei, un duşman comun. în cele din urmă soldaţii lui Cezar îşi dădură gîndul pe faţă celorlalţi: ei s-au alăturat lui Cezar, nu pentru că au uitat calităţile militare ale lui Antonius, ci cu intenţia de a-i împăca pe amîndoi şi numai dacă Antonius nu consimte la aceasta şi ţine morţiş la război, vor lupta pentru Cezar. Aceste lucruri ei le spuneau pe faţă, chiar şi atunci cînd se apropiau de

provocate de reproşurile lui Antonius şi se credea că ea şi-a agravat intenţionat această boală, din pricina urii pe care i-o arătase Antonius, părăsind-o în momentul cînd zăcea bolnavă şi plecînd fără să o vadă. Această moarte părea că va avea în alte privinţe, ca urmări, avantaje pentru ambele părţi, căci scăpau de o femeie care niciodată nu putea să se liniştească şi care, din gelozie faţă de Cleopatra, provocase un război atît de greu. Cu toate acestea Antonius a suportat această întîmplare cu greu pentru că se socotea şi pe el într-o oarecare măsură cauza ei.

LX. Era însă un oarecare Lucius Cocceius, prieten cu amîndoi comandanţii, pe care Cezar îl trimisese în vara trecută împreună cu Caecina[47] în Fenicia la Antonius şi care, după reîntoarcerea lui Caecina, rămăsese pe lîngă Antonius. Acest Coceius, nelăsînd să-i scape momentul favorabil de atunci, pretinse că este invitat de către Cezar să vină să-I vadă. Primind îngăduinţa de a pleca, el întrebă pe Antonius, voind să-l încerce, dacă şi el trimite vreun răspuns lui Cezar la scrisorile pe care le-a primit de la acesta prin el, Cocceius. Antonius răspunse: „acum, cînd sîntem duşmani, ce am putea noi să ne scrim unul altuia, decît un schimb de vorbe urî te? La scrisorile de mai înainte i-am răspuns cu o scrisoare trimisă prin Caecina; dacă vrei, ia o copie a ei.“ La această ironie a lui Antonius, Cocceius răspunse că nu admite ca Cezar să fie numit duşman, avînd în vedere felul cum s-a purtat el faţă de Lucius şi de ceilalţi prieteni ai lui Antonius. Atunci Antonius ripostă: „după ce mi-a închis Brundisium, după ce mi-a luat provinciile şi armata lui Calenus, mai este încă binevoitor numai faţă de prietenii mei, dar, pe cît se pare, nu ca să mi-i păstreze ca prieteni, ci ca să mi-i facă duşmani prin binefacerile sale“. Cocceius, ascultînd şi reproşurile pe care le mai adause Antonius, nevoind să mai întărite pe un om din fire violent, a plecat la Cezar.

LXI. Cezar, văzîndu-l, îşi arătase surprinderea că n-a venit mai în grabă la el. „Doar n-am salvat, spuse el, viata fratelui tău, ca tu să mi fii duşman“. Cocceius

îi numeşti duşmani, şi le iei armata şi provinciile?" Cezar îi răspunse: „nu era cu putinţă după moartea lui Calenus, să fie lăsate în mîinile fiului lui Calenus, pe jumătate copil, nişte trupe atît de mari, cînd Antonius se afla încă departe, cu atît mai mult că Lucius, bizuindu-se pe el, şi-a pierdut minţile, în timp ce Asinius şi Ahenobarbus care se găseau în apropiere abia aşteptau să le folosească în contra noastră. Pentru acest motiv m-am grăbit să iau şi legiunile lui Plancus, ca să nu treacă de partea lui Pompei". în adevăr cavaleria acestor legiuni a trecut în Sicilia. Cocceius spuse: aceste lucruri i-au fost raportate lui Antonius într-altfel. De altfel, Antonius nu le-a dat nici o crezare, pînă ce i-a fost oprită intrarea în Brundisium întocmai ca unui duşman. Cezar îi răspunse că în această privinţă el personal n-a dat nici o dispoziţie. Că nici n-a ştiut dinainte că el vine cu flota spre acel loc şi nici nu se aşteptase să sosească întovărăşit de duşmani. Brundisienii înşăşi şi comandantul gărzii pe care li-l lăsaseră acestora, din cauza incursiunilor lui Ahenobarbus, au refuzat cu de la ei putere intrarea lui Antonius, deoarece se aliase cu Pompei, duşmanul comun, şi aducea cu sine pe Ahenobarbus, ucigaşul tatălui meu, un osîndit prin judecată publică şi un proscris, care după lupta de la Philippi a asediat Brundisium şi asediază şi acum de jur împrejur coastele Mării Ionice, care mi-a ars corăbiile şi a prădat Italia".

LXII. „Dar, spuse Cocceius, v-aţi permis unul altuia de a face alianţe fiecare cu cine vrea. Şi Antonius, care are faţă de tatăl tău o stimă întru nimic mai mică decît o ai tu însuţi, nu s-a aliat cu nici unul din ucigaşii săi. Ahenobarbus nu face parte din numărul ucigaşilor. Sentinţa judiciară în contra lui provine din pică personală, căci nici măcar n-a participat la acel plan. Şi dacă am vrea să-l socotim nedemn de iertare pentru faptul că era prieten cu Brutus, ar trebui să continuăm a urî aproape pe toţi cetăţenii romani. Antonius nu s-a aliat cu Pompei ca să-l ajute în lupta contra ta, ci pentru

şeală de neiertat. Dar tu porţi şi vina acestora. Căci dacă nu s-ar fi iscat război în Italia, nici aceştia n-ar fi îndrăznit, în atari împrejurări, să trimită negociatori la Antonius[66]. Cezar, mereu pe acelaşi ton de reproşuri, spuse: „războiul în contra Italiei şi în acelaşi timp în contra mea l-au început Manius, Fulvia şi Lucius. Pompei însă mai nainte vreme n-a pus piciorul pe coastele Italiei: acum însă îl pune, deoarece se bazează pe sprijinul lui Antonius[66]. „Nu bazindu-se pe sprijinul lui Antonius, spuse Cocceius, ci din ordinul acestuia. Căci nu-ţi voi ascunde faptul că el va ataca cu flota sa puternică şi restul Italiei lipsită de flotă, dacă nu vă veţi împăca[66]. Cezar (căci nu ascultase cu indiferenţă observaţia bine ticluită), reflectînd puţin, spuse: „dar Pompei nu va scăpa cu faţa curată, un nenorocit izgonit şi acum ruşinos de la Thurii[66]. Cocceius, pătrunzînd punctele litigioase din ambele părţi, aduse conversaţie asupra morţii Fulviei şi asupra împrejurărilor în care s-a produs: supărată din pricina urii pe care i-o arăta Antonius, s-a îmbolnăvit şi şi-a agravat boala din cauza relei dispoziţii, deoarece Antonius n-a vizitat-o deloc în timpul bolii, aşa încît el este cauza morţii sale. Acum cînd nici Fulvia nu mai există nu va mai rămîne nimic altceva decît să vă comunicaţi în mod deschis chestiunile asupra cărora vă bănuiţi unul pe altul.

LXIII. Cocceius ştiu să atragă pe Cezar prin această conversaţie în aşa fel, încît acesta îl reţinu în acea zi ca oaspe al lui. El rugă pe Cezar să-i dea ceva scris către Antonius ca unul mai tînăr către unul mai în vîrstă. Cezar răspunse că nu va scrie unuia care încă se războieşte cu el, căci nici acela nu i-a scris lui, dar va face reproşuri scrise mamei acestuia, ca una care fiind rudă de sînge cu el şi bucurîndu-se întotdeauna de stima lui deosebită a fugit totuşi din Italia, ca şi cînd nu s-ar fi putut aştepta din partea lui la tot atît de multe lucruri ca şi din partea propriului ei fiu. De acest pretext se folosi Cezar ca să scrie Iuliei. La ieşirea sa din tabără, mulţi centurioni îi făcură cunoscut lui

avea de luptat contra lui. Sfătui aşadar pe Antonius să recheme pe Pompei în Sicilia din ţinuturile pe care le devasta şi să trimită pe Ahenobarbus încotro va crede, pînă în momentul cînd pacea ar fi încheiată. Şi mama lui Antonius (căci făcea parte din familia luliilor) sprijini acest sfat. Antonius însă se punea în situaţia ruşinoasă de a chema încă odată pe Pompei în ajutor, în cazul cînd tratativele pentru pace ar eşua. Dar mama sa, exprimîndu-şi ferm convingerea că aceste tratative vor avea succes, iar Cocceius întărind această convingere şi dîndu-i să înţeleagă că el mai ştie ceva în această privinţă, Antonius cedă. Ordonă, în consecinţă, ca Pompei să se retragă în Sicilia, sub pretextul că se va îngriji el personal de lucrurile asupra cărora se înţeleseseră. Pe Ahenobarbus îl trimise comandant suprem în Bithynia.

LXIV. îndată ce armata lui Cezar luă cunoştinţă despre aceste lucruri, ea alese delegaţi care urmau să meargă pe rînd la ambii comandanţi de armată. Aceşti delegaţi nu se amestecară în plîngerile lor, spunînd că ei n-au fost aleşi să judece neînţelegerile dintre ei, ci ca să-i împace numai. Lărgind delegaţia prin primirea lui Cocceius, ca prieten comun amîndorura, şi a lui Pollio din partea lui Antonius* iar din partea lui Cezar a lui Maecenas, au hotărît ca Cezar şi Antonius să uite jignirile aduse unul altuia în trecut şi pe viitor să domnească între ei pacea. Şi deoarece nu de mult timp murise Marcellus, soţul Octaviei[48], sora lui Cezar, intermediatorii păcii au cerut lui Cezar să dea în căsătorie pe sora sa Octavia lui Antonius. Cezar îndeplini îndată această dorinţă. Cei doi comandanţi se îmbrăţişară şi strigătele de bucurie ale armatei şi urările de bine pentru amîndoi n-au încetat toată ziua şi toată noaptea.

LXV. Cezar şi Antonius împărţiră iarăşi între ei imperiul roman, fixînd ca hotar între ţinuturile guvernate de fiecare Scodra, un oraş din Illiria, care părea aşezat aproximativ în mijlocul golfului Ionic. Toate

Cezar avea ca sarcină să poarte război cu Pompei, dacă nu poate fi împăcare între ei. Lui Antonius îi venea ca sarcină războiul cu părţii, spre a pedepsi încălcarea tratatului faţă de Crassus. Ahenobarbus păstrează aceleaşi condiţii de alianţă cu Cezar, pe care le-a avut cu Antonius. în sfîrşit, şi unul şi altul, putea nestingherit să-şi recruteze o armată egală ca forţă în Italia. Cu aceste condiţii s-a încheiat ultimul tratat dintre Cezar şi Antonius. Şi îndată fiecare şi-ă trimis prietenii pentru a duce la îndeplinire treburile mai urgente. Antonius trimise pe Ventidius în Asia, ca să reprime pe părţi şi pe Labienus, fiul lui Labienus, care cu ajutorul părţilor şi folosind aceste momente turburi făcuse incursiuni în Siria şi în celelalte ţări din lonia. Dar isprăvile lui Labienus şi ale părţilor, precum şi înfrîngerile suferite de ei vor fi arătate în „Istoria părţilor"[49].

LXVI. între timp, Menodorus, omul lui Pompei a alungat iarăşi din Sardinia pe Helenus[50], un comandant al lui Cezar, care o cucerise printr-un atac puternic. Supărat în mod deosebit de acest fapt, Cezar respinse toate încercările lui Antonius de a-l împăca cu Pompei. Sosind la Roma, ei desăvîrşesc căsătoria proiectată. Antonius pedepsi cu moartea pe Manius, deoarece acesta întărîtase pe Fulvia, clevetind-o pe Cleopatra şi dăduse prilej la atîtea nenorociri. înştiinţă apoi pe Cezar că Salvidienus, un comandant al armatei sale de pe malurile Ronului, a intenţionat în taină să-l părăsească şi i-a trimis în această privinţă un sol, pe cînd ■el asedia Brundisium. Nu toţi aprobau pe Antonius, de altfel o fire blajină şi cu o uşoară înclinaţie spre bunăvoinţă, să dezvăluie acest secret. Cezar însă ordonă îndată ca Salvidicnus să vină în grabă la el, sub pretext că prezenţa lui personală este necesară pentru ceva, spunînd că imediat după aceea îl va trimite iarăşi în fruntea armatei sale. Salvidienus sosind, Cezar ordonă să fie supus cercetării şi-l condamnă la moarte. Iar armata pe care Salvidienus o comanda, deoarece nu-i inspira încredere, o dădu lui Antonius.

Corsica erau ocupate de partizanii lui Pompei, şi nici din Africa, deoarece duşmanii stăpîneau drumurile maritime din ambele direcţii. Se ridicară astfel preţurile tuturor articolelor de consum şi poporul aruncă vina acestei nenorociri pe neînţelegerea dintre conducători; îi huleau şi le cereau să se împace de grabă cu Pompei. Deoarece Cezar nu ceda nici acum, Antonius îi ceru să grăbească barem războiul, pentru a înlătura lipsa. Dar deoarece lipseau banii necesari pentru acest război se publică atunci un edict ca stăpînii să plătească pentru fiecare sclav jumătate din cele douăzeci şi cinci de drahme care fuseseră stabilite pentru războiul în contra lui Cassius şi Brutus. De asemenea, aceia care primeau o moştenire prin testament erau obligaţi să dea statului o parte din ea. Poporul smulse acest edict cu o furie sălbatică, indignîndu-se că după ce aceşti oameni au golit tezaurul public, după ce au jefuit provinciile şi au strivit Italia însăşi sub povara birurilor, vămilor şi confiscărilor de bunuri — şi asta nu în scopul unor războaie în afară sau pentru mărirea imperiului, ci în contra duşmanilor lor personali şi pentru dominaţia lor personală, a cărei instaurare a pricinuit proscripţii, asasinate şi această jalnică foamete — acuma caută să-i despoaie şi de puţinul care le mai rămînea. Strîngîndu-se din toate părţile, ei vociferau, aruncau cu pietre în cei care nu se alăturau lor, şi-i ameninţau că le vor jefui şi le vor arde casele. Pînă cînd, în cele din urmă, întreaga plebe fu pusă în mişcare.

LXVIII. Cezar împreună cu prietenii săi şi cu un mic număr de oameni din garda sa personală veni în mijlocul plebei, voind să le vorbească şi să se dezvinovăţească faţă de învinuirile lor. Dar ei îndată ce-l văzură începură să arunce cu pietre în el, fără nici un fel de sfială. Nu i-au arătat respect nici atunci cînd nu se ferea şi se expunea loviturilor şi era rănit. Aflînd despre acestea, Antonius îi veni în grabă în ajutor. în Antonius, pe cînd cobora pe calea sacră, n-au azvîrlit cu pietre, deoarece înclina spre pace cu Pompei, dar i-au poruncit să se

pe care îi avea în afara zidurilor. Şi cum nici aşa nu-l lăsau să treacă, soldaţii înarmaţi se repartizară pe ambele părţi ale căii şi ale forului şi pornind atac din străduţele înguste trînteau la pămînt pe cei care le ieşeau în cale. în această mare îmbulzeală de oameni nu putea fi vorba de fugă, fiindcă nu se arăta nici o ieşire. Peste tot erau omoruri şi schilodiri şi se auzeau gemete şi strigăte de pe acoperişurile caselor. Antonius străbătu cu greu. El, mai ales, în acel moment smulse pe Cezar din ghiarele unei primejdii de neînlăturat şi-l duse teafăr acasă. Mulţimea împrăştiindu-se, cadavrele au fost aruncate în rîu, ca vederea lor să nu provoace noi tulburări. 0 altă pricină de întristare era să vezi cum aceste cadavre plutesc pe apa rîului, cum le despoaie soldaţii şi cum şarlatanii amestecaţi cu ei luau ceea ce aveau mai bun pe ele, ca şi cînd aceste cadavre le aparţineau lor. Această răzvrătire s-a terminat cu groaza de comandanţi, dar şi cu ura faţă de ei. Iar foametea se întindea nestăvilit şi poporul ofta şi răbda.

LXIX. Antonius sfătui rudele lui Libo să-l cheme pe acesta din Sicilia ca să felicite pe cumnatul său şi poate şi pentru a îndeplini ceva de mai mare importanţă. Pentru siguranţa lui Libo, garanta el personal. Aceştia îi scriseră îndată şi Pompei îngădui lui Libo să plece. în drum, Libo debarcă în insula Pithecusoe, care acum se numeşte Aenaria[51]. Cînd poporul află acest lucru, se adună din nou şi rugă pe Cezar fierbinte să-i trimită lui Libo escortă de siguranţă deoarece acesta venea cu intenţia să ducă tratative cu el cu privire la pace. Călcîndu-şi pe inimă, Cezar îi trimise escorta. Poporul constrînse şi pe Mucia, mama lui Pompei, ameninţînd-o că-i dă foc casei ei, ca să plece şi să ajute la împăcare. Libo, simţind că duşmanii dau înapoi, ceru ca şefii să se întîlnească în persoană, ca să cedeze unul altuia după cum găsesc de cuviinţă. Constrîngîndu-i şi la acest lucru poporul, Cezar şi Antonius au plecat la Baiae.

LXX. Toţi ceilalţi partizani ai lui Pompei, în unanimitate, căutau să-l înduplece să facă pace. Numai Menodorus îi scria din Sardinia ca sau să intensifice

în favoarea lor, aşa ei vor obţine condiţii mai bune în cazul că duşmanul ar vrea pacea. în acelaşi timp îi spuse să se ferească de Murcus, care se opunea acestui sfat, ca unul care-şi crea drum spre putere. Pompei, care şi pînă aici nu-l avea la inimă pe Murcus, din cauza ifosului de demnitate şi a dîrzeniei părerilor lui, acum se îndepărtă de el şi mai mult şi nu-l mai consultă în nici o chestiune; în cele din urmă Murcus, simţindu-se bolnav, se retrase la Syracuza[52]. Zărind nişte oameni de încredere de-ai lui Pompei, trimişi să-l urmărească, l-a vorbit de rău pe Pompei, chiar în prezenţa acestora. Atunci Pompei, corupînd pe un tribun şi pe un centurion de al lui Marcus, i-a trimis să-l omoare pe acesta şi să răspîndească zvonul că a fost omorît de către sclavii săi. Şi pentru ca această minciună să prindă, sclavii fură răstigniţi. Dar n-a rămas ascunsă această a doua crimă a sa (după cea asupra persoanei lui Bhitynicus), săvîrşită faţă de un om renumit prin gloria armelor, care a fost de la început un prieten neclintit al partidului său şi i-a adus lui Pompei personal servicii în Spania şi a venit de bună voie în Sicilia. Acesta a fost sfîrşitul lui Murcus.

LXXI. Toţi ceilalţi stăruiau pe lîngă Pompei să încheie pace, şi învinuiră pe Menodorus de lăcomie după putere. Ei spuneau că el se opune păcii nu atît din ataşament faţă de stăpînul său ci pentru ca el să se menţină la conducerea unei armate şi a unei provincii. în cele din urmă Pompei, cedînd, se urcă într-o galeră splendidă cu şase rînduri de vîsle şi trecu în Aenaria cu un mare număr de corăbii dintre cele mai bune. Cu acest cortegiu trecu el mîndru către seară pe lîngă Dicaearcheia[53], sub privirile duşmanilor. A doua zi, o dată cu revărsatul zorilor, au fost înfipţi pari în mare, la mică distanţă unul de altul şi pe aceşti pari au fost puse scînduri. Cezar şi Antonius înaintară pe puntea care era lîngă ţărm; Pompei şi Libo pe acea care era cea mai mare. îi despărţea pe unii de alţii o mică fîşie de apă, aşa că puteau să se înţeleagă între ei, fără să fie nevoie să strige. Deoarece Pompei credea că a venit ca să fie

de astă dată la nici o hotărîre. Dar prietenii comuni veneau şi se duceau neîncetat cu diferite propuneri din ambele părţi. Pompei cerea ca dintre proscrişii care se găsesc la el, celor care făceau parte dintre ucigaşii lui Caius Cezar să li se acorde exil fără alte sancţiuni; pentru ceilalţi însă, cerea reîntoarcerea onorabilă în patrie şi restituirea bunurilor pierdute. Cezar şi Antonius, siliţi să ducă tratative atît din teama de foamete cît şi de popor, admiseră cu greu să li se restituie acestora din urmă a patra parte din bunuri, pe care trebuiau însă să o răscumpere de la actualii posesori. Ei scriseră proscrişilor înşişi despre aceste' condiţiuni, nădăjduind că ei vor fi mulţumiţi cu ele. Aceştia le acceptară pe toate, căci deja se temeau de Pompei din cauza crimei săvîrşite asupra lui Murcus. Ei veniră la Pompei şi-l rugară să încheie pace. Atunci Pompei îşi rupse hainele spunînd că este trădat şi de către aceia pentru care a luptat. El strigă de multe ori numele lui Menodorus ca al unui adevărat comandant şi singurul ataşat lui.

LXXII. La presiunile făcute asupra lui de către mama sa Mucia şi de către soţia sa lulia, cei trei se întruniră din nou pe cheiul de la Dicaearcheia, scăldat din ambele părţi de valurile mării. Jur împrejur erau aşezate corăbii pentru pază. încheiată pace în următoarele condiţii: să înceteze războiul între ei, atît pe uscat, cît şi pe mare, şi comerţul să fie liber peste tot; Pompei să-şi retragă garnizoanele pe care le are în Italia; să nu primească pe sclavii fugari[54] şi nici să nu mai jefuiască cu corăbiile sale coastele Italiei; să aibă guvernămîntul Sardiniei, Siciliei şi Corsicei, precum şi al celorlalte insule pe care le avea în acel moment, pe tot timpul cît Cezar şi Antonius guvernau celelalte provincii romane; să trimită la Roma impozitul în grîu la care aceste .insule fuseseră' impuse de mult timp; să primească şi Peloponezul, în afară de aceste insule; funcţiile consulatului le poate îndeplini, în lipsa sa, prin intermediul aceluia dintre prieteni pe care şi-l va alege el; să fie înscris în colegiul

fuseseră condamnaţi printr-un decret judecătoresc ca părtaşi la asasinarea lui Caius Cezar. Acelora care fugiseră numai de frică şi îşi pierduseră avutul prin silnicie, să li se restituie bunurile în întregime, în afară de mobilier; iar celor proscrişi să li se restituie a patra parte din aceste bunuri. Sclavii care făcuseră serviciul militar sub Pompei să fie declaraţi liberi. Soldaţii de condiţie liberă urmau să primească la terminarea serviciului militar aceleaşi răsplăţi ca şi veteranii lui Cezar şi Antonius.

LXXIII. Acestea au fost punctele[55] asupra cărora au căzut de acord. Ele fură puse în scris, pecetluite şi trimise vestalelor, la Roma, spre păstrare[55]. îndată după acestea se primiră unii pe alţii ca oaspeţi. în ceea ce priveşte ordinea ospitalităţii, traseră la sorţi. Pompei a primit primul pe oaspeţi, pe galera cu şase rînduri de vîsle ancorată lîngă chei. în zilele următoare, primiră Cezar şi Antonius pe Pompei, ridicînd şi ei corturi pe chei, sub pretextul de a se ospăta cu toţii pe ţărm, probabil însă din cauza siguranţei, fără a trezi bănuială. De altfel nici aşa nu erau lipsiţi de precauţie. Căci corăbiile stăteau gata în jurul lui Pompei, paznicii în jurul lui Cezar şi Antonius, şi în timpul ospăţului chiar cei trei aveau la brîu pumnale ascunse sub haine. Se spune că Menodorus, pe cînd oaspeţii luau masa în corabie, a trimis un mesaj lui Pompei prin care îl sfătuia să atace pe cei doi bărbaţi prin surprindere, răzbunînd astfel jignirea adusă tatălui şi fratelui său, şi printr-o lovitură rapidă să smulgă puterea care i se cuvine lui după tatăl său; căci el, care stă cu corăbiile la îndemînă, va avea grijă ca să nu scape nici unul. Pompei a răspuns aşa cum era demn de neamul său şi de situaţia în care se găsea: de-ar putea Menodorus realiza aceasta fără mine! Căci Menodorus ar putea comite un sperjur însă eu, Pompei, nu. La acest ospăţ se aranjă căsătoria sorei lui Pompei, nepoată a lui Libo, cu Marcellus, un fiu vitreg al lui Antonius, fiul sorei lui Cezar. A doua zi desemnară consulii pentru o perioadă de patru ani;

pentru al treilea an, pe Ahenobarbus şi Sossius; pentru al patrulea an, iarăşi pe Antonius şi Cezar, care acum, urmînd să fie pentru a treia oară consuli, sperau să redea poporului roman vechea formă de guvernămînt.

LXXIV. După terminarea acestor treburi, se despărţiră: Pompei plecă în Sicilia, iar Cezar şi Antonius la Roma. Vestea celor întîmplate răspîndindu-se în Roma şi în Italia, toţi cîntau şi se bucurau, fiindcă făcîndu-se pace, se vedeau scăpaţi de un război pe pămîntul patriei lor, de încorporarea fiilor lor, de maltratările din partea garnizoanelor, de dezertarea sclavilor, de devastarea ogoarelor, de stăvilirea muncilor agricole şi mai presus de toate, de foametea a cărei violenţă atinsese limita. De aceea pe unde treceau, triumvirilor li se aduceau sacrificii întocmai ca unor salvatori. Oraşul de asemenea voia să le facă o primire strălucită, dar ei au intrat în Roma noaptea, fără să fie văzuţi, ca să evite cheltuielile pe care le-ar prilejui o astfel de primire. Singurii care erau întristaţi erau aceia cărora li se atribuiseră pămînturile confiscate celor care aveau să se reîntoarcă împreună cu Pompei. Ei se temeau că vor avea în acei proprietari .nişte vecini duşmani de neîmpăcat care, cînd vor avea prilejul, le vor face rău. Cu excepţia cîtorva, cei mai mulţi fugari, care pînă atunci urmaseră pe Pompei, plecară îndată la Roma, după ce şi-au luat rămas bun de la Pompei la Dicaearcheia. Aceasta fu pentru mulţime un nou prilej, de bucurie şi de aclamaţii de tot felul, văzînd încă în viaţă, în afara aşteptărilor, pe atîţi bărbaţi de seamă.

LXXV. După aceste evenimente, Cezar plecă în Gallia, în care izbucnise tulburări, iar Antonius la războiul în contra părţilor. Şi deoarece senatul hotărî să fie valabile dispoziţiile lui din trecut precum şi cele pe care le va lua în viitor, el trimise iarăşi pe subalternii săi peste tot, iar toate celelalte le orîndui după bunul său plac. în unele locuri numi şi regi, aşa cum crezu de cuviinţă, în schimbul unui tribut pe care aveau să i-l plătească: în Pontus pe Darius, un fiu al lui Pharnaces, şi nepot al lui

Voind să-şi îmbogăţească şi să-şi călească armata care trebuia să petreacă iarna împreună cu el, trimise o parte din ea în contra parthenilor, un neam illir, vecin cu Epidamnos, deoarece fusese foarte ataşat lui Brutus. 0 altă parte o trimise în contra dardanilor, un alt neam illir, deoarece aceştia atacau neîntrerupt Macedonia. Porunci ca celelalte părţi ale armatei să rămînă în Epir, pentru ca el, intenţionînd să petreacă iarna în Atena, să le aibă pe toate în cerc în jurul său. Trimise şi pe Furnius în Libia ca să ducă cele patru legiuni ale lui Sestius în contra părţilor. Căci încă nu aflase că Lepidus i le luase lui Sestius.

LXXVI. După aceste orînduieli, Antonius petrecu iarna la Atena împreună cu Octavia, întocmai ca şi mai înainte, în Alexandria, cu Cleopatra. El numai se uita la rapoartele sosite de la armate, în colo însă ducea o viaţă nu de comandant suprem, ci ca un simplu particular, cu haină grecească şi încălţăminte atică şi fără zarvă în jurul uşilor[57]. în public ieşea de asemenea fără insignele oficiale, întovărăşit de doi prieteni şi de doi sclavi, şi aceasta pentru a se întreţine cu profesorii şi a asculta lecţiile lor. Şi felul lui de a lua masa era grecesc. Exerciţiile gimnastice le făcea împreună cu greci, iar serbările şi petrecerile le organiza împreună cu Octavia. Căci şi după aceasta se prăpădea, ca unul care avea slăbiciunea femeilor. La sfîrşitul iernii, ca şi cum deveni un alt om, îşi reluă îmbrăcămintea militară şi odată cu aceasta ţinuta de mai înainte. Din nou se observară în jurul uşilor o mulţime de lictori, comandanţi şi străji. Toate erau organizate pentru a inspira frica şi groaza. Se primeau delegaţii care pînă atunci erau amînate din ordinul lui, şi se dădeau hotărîri judiciare, şi tot restul pregătirilor se desfăşura într-un ritm activ.

LXXVII. în timp ce Antonius era ocupat cu aceste pregătiri, se ajunse la o ruptură între Cezar şi Pompei. Lumea presupunea că pricinile erau altele, cele însă pe care le dădea Cezar în vileag erau acestea: Antonius cedase lui Pompei Peloponezul, cu condiţiunea ca acesta — trebuind să-i plătească datoriile pe care le mai

primirea provinciei, sau să aştepte predarea ei pînă vor fi încasate sumele datorate. Pompei însă nu a primit provincia în aceste condiţii, deoarece socotea că i-a fost cedată la un loc cu datoriile. Neputînd răbda acest lucru — după cum spunea Cezar, — fie pe motivul acestor datorii, fie dintr-o perfidie înăscută, fie din invidie faţă de alţii care aveau armate mari, fie că fiind aţîţat de Menodorus socotea că aceasta nu este o pace trainică, ci mai de grabă un armistiţiu, puse să se construiască noi corăbii, să fie recrutaţi vîslaşi şi declară odată armatei într-o cuvîntare publică că trebuie făcute pregătiri pentru orice eventualitate. Piraţii bîntuiau din nou marea fără să fie văzuţi, iar leacul încetării foametei din Roma era neînsemnat sau inexistent. De aceea oamenii se plîngeau că prin această pace n-au scăpat de nenorociri, ci au mai cîştigat un al patrulea tiran. Cezar sili pe cîţiva piraţi luaţi prizonieri să spună că au fost trimişi de Pompei. 'Cezar aduse aceste mărturisiri ale piraţilor la cunoştinţa poporului şi le transmise prin scris lui Pompei însuşi. Acesta se dezvinovăţi de aceste învinuiri, în schimb însă se plînse din cauza Peloponezului.

LXXVIII. Acei oameni de vază care se mai găseau pe lîngă Pompei, văzînd că acesta se lasă mereu condus de liberţi, fie din propria lor iniţiativă fie de batirul lui Cezar au corupt pe unii dintre aceştia ca să îndîrjească pe Pompei în contra lui Menodorus, ca unul care.-şi domina stăpînul. Liberţii au pus în aplicare cu plăcere această intrigă, deoarece priveau cu invidie influenţa lui Menodorus asupra lui Pompei. Şi astfel Pompei ajunse treptat să-l înstrăineze pe Menodorus. Tot în acele zile, Philadelphus, un libert al lui Cezar, plecă pe mare la Menodorus în vederea unui transport de grîu, iar Micylio, cel mai de încredere prieten al lui Menodorus, plecă la Cezar ca să trateze trecerea lui Menodorus de partea acestuia. Menodorus oferi lui Cezar să ia sub stăpînirea sa Sardinia, Corsica, o armată de trei legiuni şi, în afară de aceasta, un număr considerabil de prieteni. Fie că această operă era a lui Philadelphus, fie

tea că în fapt pacea dintre el şi Pompei a fost violată. EI invită pe Antonius să vină de la Atena la Brundisium la o zi hotărîtă ca să se sfătuiască cu'el cu privire la acest război. Trimise în grabă la Brundisium ş.i la Dicaearcheia corăbii de război din Ravenna, o armată din Gallia şi alte lucruri necesare războiului pentru a putea ataca Sicilia din două părţi, dacă Antonius ar fi fost de acord cu el.

LXXIX. Antonius sosi la ziua stabilită împreună cu cîţiva oameni. Negăsind pe Cezar, nu l-a aşteptat însă — fie că nu aproba .ideia războiului, ca fiind contrar tratatului, fie că vedea amploarea pregătirilor lui Cezar (căci dorinţa de a domni singur nu le-a îngăduit niciodată acestor bărbaţi să aibă un singur moment lipsit de temeri), fie că îl înspăimîntase vreun semn. Căci unul dintre cei ce se culcaseră lîngă cortul său a fost găsit mîncat de fiarele sălbatece. Fiarele îi lăsaseră numai faţa, parcă într-adins ca să fie identificat. Acest lucru se petrecu fără ca omul să scoată vreun ţipăt şi fără ca nici unul din cei care se odihneau alături de el să bage de seamă. Locuitorii din Brundisium spuneau că au văzut în zorii zilei un lup fugind din locul unde erau corturile. Antonius sfătui totuşi prin scris pe Cezar să nu calce tratatul. Ameninţă pe Menodorus că-l va pedepsi prin chinuri ca sclav al său fugit, căci Menodorus fusese sclavul lui Pompei cel Mare şi Antonius cumpărase bunurile acestuia atunci cînd au fost vîndute legal, ca bunuri ale unui duşman al patriei.

LXXX. Cu toate acestea, Cezar trimise delegaţi în Sardinia şi Corsica spre a lua în primire ceea ce îi oferea Menodorus. întări coastele Italiei cu multe garnizoane, pentru a nu mai fi bîntuite din nou de flota lui Pompei. Ordonă să se construiască la Roma şi Ravenna alte trireme şi rechemă din Illiria o armată numeroasă. Pe Menodorus, la sosire, îl declară de îndată om liber, din libert cum fusese pînă atunci şi îi lăsă comanda flotei cu care venea, subordonîndu-l însă şefului flotei sale, Calvisius. Orînduirea acestor lucruri şi strîngerea de

ficius să ducă de la Ravenna la Tarent vasele şi echipamentul pe care le avea deja pregătite. în trecerea sa, Cornificius întîmpină o furtună. Dintre corăbii, fu distrusă numai corabia praetoriană, ceea ce a fost considerat ca o piază rea. Deoarece peste tot stăruia bănuiala că acest război se făcea călcîndu-se tratatele, Cezar, pentru a spulbera această bănuială, lămuri Roma prin scrisori, iar pe soldaţi prin viu grai că Pompei este cel care a călcat tratatul, deoarece străbate marea cu piraţii săi. Planul acestuia i-a fost dezvăluit în întregime de piraţi, i-a fost dezvăluit şi de Menodorus şi îl cunoaşte şi Antonius, care tocmai pentru acest motiv nu i-a predat Peloponezul.

LXXXI. Terminînd pregătirile începute, plecă în Sicilia, el personal din Tarent, Calvisius, Sabinus şi Menodorus din Etruria. în acelaşi timp o armată de uscat se îndreptă spre Rhegium. Totul se petrecea în mare grabă. Despre dezertarea lui Menodorus, Pompei a aflat abia cînd Cezar era pe drum. Atacat din două părţi, Pompei aştepta în persoană pe Cezar la Messina, iar împotriva lui Calvisius şi a lui Menodorus trimise pe Menecrates însoţit de o mare flotă. Menecraţes era unul dintre liberţii săi, cel mai neînduplecat duşman al lui Menodorus. Acest Menecrates fu văzut către seară de către duşmani în largul mării. Aceştia se retraseră în golful situat mai sus de Cumae, unde stătură liniştiţi tot timpul nopţii. Menecrates aruncă ancora lîngă Aenaria. La revărsatul zorilor, flota lui Calvisius se aşeză în golf în formă de semilună, cît mai aproape posibil de uscat, spre a nu putea fi străpunsă de către duşmani. Menecrates apăru din nou în faţa lor şi se apropie îndată, iuţind mersul cu toată puterea. Neputînd întreprinde nimic important, deoarece duşmanii nu ieşeau în larg, îi împinse cît mai aproape de uscat. Aceştia se găseau acum înghesuiţi pe prund şi în acelaşi timp se apărau de atacurile adversarului. în timp ce pentru cei ce atacau exista posibilitatea să se retragă după plac în largul mării şi de acolo să-şi reînnoiască atacurile şi să-şi

în mişcare. Se părea astfel că nişte trupe de uscat luptă împotriva unor trupe navale, fără posibilitate de înaintare şi retragere.

LXXXIL în timpul acestei lupte, Menodorus şi Menecrates se descoperiră unul pe altul şi [1]— nemailuînd în seamă restul operaţiilor — se îndreptară dintr-o dată, cu ură şi cu strigăte, unul spre celălalt. Ei legau victoria şi momentul decisiv al acestui război de succesul obţinut de unul dintre ei doi în lupta în care se angajau. Corăbiile lor se ciocniră cu putere una de alta. Una distruse ciocul corăbiei lui Menodorus, iar cealaltă cîrma corăbiei lui Menecrates. După ce au fost aruncate din ambele părţi căngi de fier, lupta corăbiilor între ele încetă, deoarece rămaseră înţepenite, una lîngă alta. Oamenii însă se angajară la luptă întocmai ca pe uscat, cu toată truda şi tot curajul. 0 ploaie de suliţi, pietre şi săgeţi cădeau şi peste unii şi peste alţii, în timp ce aruncau punţi pe corăbiile duşmane ca să treacă pe ele. Cum corabia lui Menodorus era mai înaltă, punţile sale ofereau oamenilor curajoşi o trecere mai uşoară, iar proiectilele aveau mai multă putere, deoarece veneau de sus. După ce fură ucişi o mulţime de oameni şi restul răniţi, Menodorus fu lovit la braţ de o suliţă, care însă i-a fost scoasă din rană. Menecrates însă a fost rănit în şold de o suliţă spaniolă dinţată, făcută numai din fier, ce nu putea fi scoasă repede din rană. Cu toate că Menecrates nu mai era în stare să lupte, el rămase totuşi pe loc, pentru a îmbărbăta pe ceilalţi. în cele din urmă, văzîndu-şi corabia luată, s-a aruncat în fundul mării. Menodorus legă corabia lui Menecrates de a sa şi o trase la ţărm, deoarece nici el nu mai era în stare să întreprindă ceva hotărîtor.

LXXXIII. Acestea s-au petrecut la aripa stîngă a bătăliei navale. Trecînd de la aripa dreaptă la cea stîngă, Calvisius separă de rest cîteva corăbii ale lui Menecrates, iar pe cele care fugiseră le urmări în largul mării. Dimochares, tot un libert ca şi Menecrates şi locotenent al acestuia, atacă celelalte corăbii ale lui Calvisius. Pe unele le puse pe fugă, iar pe altele le

de la urmărirea corăbiilor lui Menecrates, aduse înapoi propriile sale corăbii care fugeau şi opri arderea mai departe a celor incendiate. Lăsîndu-se noaptea, se întoarseră cu toţii la locul de mai înainte. Aşa se termină această bătălie navală în care partizanii lui Pompei au avut în mod hotărît superioritate. Demochares, întristat de moartea lui Menecrates ca de o pierdere ireparabilă (căci aceştia doi, Menecrates şi Menodorus, au fost pentru Pompei cei mai activi oameni în treburile maritime), părăsind totul plecă de îndată în Sicilia, ca şi cum n-ar fi pierdut numai corpul lui Menecrates şi o singură corabie, ci întreaga flotă.

LXXXIV. Calvisius, cît timp s-a. aşteptat să înfrunte un nou atac din partea lui Demochares, a rămas pe loc, deoarece nu era în stare să se angajeze la o bătălie navală. Cele mai bune corăbii le pierduse, iar celelalte nu erau de nici un folos pentru luptă. Cînd însă a aflat că Demochares a plecat în Sicilia, îşi repară corăbiile şi navigă pe lîngă ţărm ocolind golfurile.

Cezar plecase din Tarent cu multe corăbii şi cu o armată puternică spre Rhegium. Aproape de Messina întîlnise pe Pompei care avea numai patruzeci de corăbii. Prietenii săi îl sfătuită astfel: să folosească acest moment extrem de favorabil, atacînd cu o flotă atît de mare pe Pompei, care avea corăbii puţine — mai înainte de a-i sosi acestuia celelalte corăbii. Dar Cezar nu ascultă de acest sfat, aşteptînd pe Calvisius şi spunînd că nu este înţelept a se expune primejdiei în momentul cînd aşteaptă alte ajutoare. La întoarcerea lui Demochares la Messina, Pompei îl numi pe el şi pe Apollophanes, tot un libert al său, comandanţi ai flotei în locul lui Menodorus şi Menecrates.

LXXXV. Primind vestea despre cele petrecute la Cumae, Cezar ieşi din strîmtoare ca să întîmpine pe Calvisius. El avea în spate cea mai mare parte a golfului, trecuse deja pe lîngă Stylis şi o cotise spre Scyllaeum, cînd Pompei, venind pe neaşteptate din Messina lovi corăbiile din urmă, urmări pe cele mai înaintate, le

duia Cezat, fie că se temea să se bată într-un spaţiu atît de strîmt, fie că voia să rămînă la hotărîrea lui de la început, de a nu da nici o bătălie navală fără Calvisius. Conform dispoziţiei sale, toate corăbiile se retraseră de-a lungul coastei, ancorară pe mare şi se apărară împotriva celor ce îi atacau îngrămădiţi la prore. Cînd Demochares opuse cîte două corăbii împotriva uneia singure, corăbiile lui Cezar se dezorganizară, se izbiră de stînci, se izbiră una de alta şi se umplură de apă. Astfel pieriră şi aceste corăbii întocmai celor de la Cumae, fără nici un fel de acţiune, stînd nemişcate şi expuse atacului duşmanilor care aici înaintau, aici se retrăgeau.

LXXXVI. Cezar însuşi sări din corabie pe stînci şi începu să atragă la sine pe cei ce ieşeau înotînd din mare şi să-i transporte pe un munte aşezat deasupra coastei. Dar Cornificius şi alţi comandanţi ai săi, îndemnîndu-se unii pe alţii, ridicară ancorele fără să fi primit ordin şi se năpustiră asupra duşmanului. Ei socoteau că este mai bine să îndure o nenorocire luptînd într-un fel oarecare, decît să stea fără luptă pradă atacurilor oricărui atacator. Cu o îndrăzneală nemaipomenită, Cornificius se năpusti asupra corăbiei praetoriene a lui Demochares, o zgudui şi o captură. Demochares sări în altă corabie. în timpul acestor lupte şi dezastre fură văzuţi apropiindu-se din largul mării Calvisius şi Menodorus. Oamenii lui Cezar nu-i zăriră nici de pe uscat, nici de pe mare. Ai lui Pompei însă, care erau mai în largul mării, îi observară şi la vederea lor se retraseră, căci se întuneca deja şi fiind obosiţi nu se încumetau să se bată cu nişte luptători odihniţi. Această întîmplare a venit tocmai la timp pentru cei care mai rămăseseră după lupta zadarnică de pînă atunci.

LXXXVII. înnoptîndu-se, cei care scăpaseră sărind din corăbii se refugiau pe munţi, aprinseră multe focuri ca semne pentru cei ce se găseau pe mare încă şi petrecură astfel noaptea fără mîncare, fără nici un

lui Calvisius şi din partea corăbiilor nu se putea aştepta la nici un ajutor, deoarece acestea erau ocupate cu naufragiile. însă o a doua întîmplare fericită făcu să se apropie tocmai atunci prin munţi legiunea a treisprezecea, care auzind despre această nenorocire îşi făcu drum la lumina focurilor prin mijlocul prăpăstiilor. Ea găsi pe comandantul său suprem şi pe cei care fugiseră împreună cu el în această stare de^ istovire şi înfometare. Fiecare îşi luă sarcina de a îngriji pe cineva, iar centurionii duseră pe comandantul suprem într-un cort improvizat, deoarece nu avea lîngă el pe nici unul din oamenii săi de casă, toţi fiind împrăştiaţi din cauza nopţii şi a unei dezordini atît de mari. Trimiţînd îndată în toate părţile să anunţe că este sănătos, Cezar aflăvestea sosirii lui Calvisius cu avangarda flotei. Liniştit de aceste două evenimente fericite şi neaşteptate, se culcă.

LXXXVIII. Ivindu-se ziua, Cezar, aruncîndu-şi privirile pe mare, îşi văzu corăbiile incendiate, unele, jumătate din flota lui arzînd încă, altele, cealaltă jumătate, arse complet. Parte din ele erau distruse şi marea era plină de pînze, cîrme şi alte echipamente de corăbii. Chiar şi corăbiile care scăpaseră fuseseră în mare măsură avariate. Prin urmare, aşezînd înainte flota lui Calvisius pentru proteguire, Cezar puse să se repare cele absolut necesare la vase, în timp ce el mergea în zig-zag pe lîngă ţărm. Duşmanii îi lăsară în pace, fie din cauza lui Calvisius, fie că aveau de gînd să-i atace cînd vor ieşi la larg. Pe cînd amîndouă părţile se găseau în această situaţie, se iscă pe la amiază un vînt, venind de la sud, care puse în mişcare valuri uriaşe dintr-un spaţiu de mare îngust şi prin natura sa stîncos. Pompei sta ascuns în portul de la Messina. Corăbiile lui Cezar fură din nou zvîrlite spre un ţărm cu stînci ascuţite şi nefavorabil debarcării. 0 parte din ele se sfărîmară de stînci, iar altele pieriră lovindu-se una de alta. Ele nu aveau nici echipajul complet pentru a putea fi uşor conduse.

LXXXIX. Menodorus, prevăzînd că primejdia ivită va

mai puternică, cu ajutorul vîslelor, spre a nu fi luat de ele. Unii din adversari îl imitară. Marea majoritate însă socotind că vîntul, ca primăvara, se va potoli repede, înţepeniră din ambele părţi corăbiile cu ajutorul ancorelor, şi dinspre mare şi dinspre uscat, distanţîndu-le una de alta prin vergi de vîsle. Dar pe măsură ce vîntul devenea tot mai violent se produse o debandadă totală: rupîndu-se ancorele, corăbiile se izbiră între ele şi fură zvîrlite una peste alta spre uscat. Era un amestec asurzitor de urletele celor ce se înspăimîntau şi se văitau şi ale celor ce dădeau altora îndemnuri zadarnice. Căci nu se mai putea înţelege nici un cuvînt. între cîrmaci şi marinarul de rînd nu mai era nici o deosebire. Pierise dintr-odată orice îndemînare, dar şi orice orînduială. Dezastrul era deopotrivă de tragic, unii piereau chiar pe corăbii, iar dacă cineva sărea, era nimicit de valuri, de vîrtejuri şi de grinzile corăbiilor. Marea era înţesată de pînze de corăbii, de bîrne, de oameni şi de cadavre omeneşti. Dacă vreunul avea norocul să-şi croiască drum pînă la ţărm, şi aci îl izbeau valurile de stînci! Intervenind şi fluxul, aşa cum se întîmplă în această strîmtoare, o nouă spaimă cuprinse pe nişte oameni ca ei, neobişnuiţi. Corăbiile, tîrîte în colo şi încoace mai mult ca oricînd, se izbiră unele de altele. Către noapte vîntul deveni şi mai violent, aşa încît multe corăbii nu mai apucară să piară pe lumină, ci pe întuneric.

XC. Toată noaptea s-au auzit vaiete şi strigăte din partea aţelora care stăteau de-a lungul ţărmului şi-i strigau pe cei nkufragiaţi. Cînd aceia nu răspundeau, îi jeleau ca pe nişte morţi. Se auzeau de asemenea vaietele celorlalţi, care plutind pe mare ridicau capetele din valuri şi cereau ajutor celor de pe uscat. Dar de nicăieri nu putea fi vorba de ajutor. Nu numai pe mare nu era nimic de făcut pentru cei ce se aruncau în ea şi pentru aceia care se mai aflau încă pe corăbii, dar nici pe uscat primejdia nu era mai mică, deoarece chiar pe cei ce stăteau pe ţărm puteau să-i ia valurile şi să-i

largul mării, nici măcar pe un spaţiu necesar pentru evitarea ciocnirii între nave. Din nefericire, îngustimea locului prin natura lui greu de străbătut, bătaia furtunii, vîntul deslănţuit de pe munţii dimprejur în formă de vîrtejuri şi talazurile mării care năvăleau peste tot nu îngăduia nici rămînerea pe loc, nici fuga. Situaţia era înrăutăţită şi de o noapte foarte întunecoasă. Oamenii mureau fără să se mai vadă unii cu alţii, unii cu zgomote şi strigăte, alţii aşteptînd resemnaţi în linişte momentul de groază, alţii grăbindu-şi moartea de la care nu mai vedeau scăpare. Căci nenorocirea, întrecînd orice închipuire, smulsese orice nădejde într-o salvare neaşteptată. în cele din urmă, către ziuă, vîntul începu dintr-odată să se potolească şi la răsăritul soarelui se linişti complet. Cu toate acestea, deşi vîntul scăzuse, valurile mării au continuat să biciuiască timp îndelungat. Nici băştinaşii nu-şi aminteau să fi fost vreodată pe aici o asemenea furtună.

Depăşind proporţiile obişnuite şi orice prevedere, această furtună a distrus cea mai mare parte a corăbiilor şi a oamenilor lui Cezar.

XCI. Cezar, care deja suferise un mare dezastru în lupta din ziua precedentă şi care se vedea greu încercat în acelaşi timp de două nenorociri atît de mari, se duse în grabă chiar în acea noapte la Hipponium, străbătînd munţii, nemaiputînd îndura situaţia nefericită în care nu putea da nici un ajutor. Scrise tuturor prietenilor şi comandanţilor săi să fie gata, ca nu cumva să i se întindă o cursă în timp ce era la grea încercare. Trimise în acelaşi timp trupele de uscat pe care le avea în jurul său de-a lungul coastelor Italiei pentru ca nu cumva Pompei, încurajat de .izbîndă, să întreprindă şi pe uscat o lovitură îndrăzneaţă. Dar acesta nu se gîndi la nici o acţiune pe uscat, nici nu atacă rămăşiţele naufragiului aşa cum se găseau atunci, nici cînd plecară după liniştirea vîntului. îi lăsă să-şi repare corăbiile cum puteau şi să se îndrepte pe un vînt favorabil spre Hippo-

cu altă ocazie, deşi în general îi era lene să atace, se limita totuşi numai la apărare.

XCIL Lui Cezar nu-i mai rămăseseră nici jumătate din corăbiile sale; dar şi acestea se aflau într-o stare jalnică. Lăsînd totuşi cîţiva comandanţi care să aibă grija lor, plecă rău dispus în Campania. Nu mai dispunea de alte corăbii, deşi avea acum nevoie de multe şi nici timpul nu-i mai îngăduia construirea altora noi, deoarece îl încolţea foametea, iar poporul era din nou neliniştit pe chestia aplanării neînţelegerii şi ironiza acest război ca unul care era întreprins prin încălcarea tratatului. îi lipseau şi banii de care ducea mare lipsă, iar cetăţenii romani nu mai contribuiau şi nu se mai învoiau la birurile la care se gîndea el. Fiind înzestrat cu capacitatea de a găsi întotdeauna o ieşire potrivită cu interesele sale, trimise pe Maecenas la Antonius, care era informat cu privire la neînţelegerile lui cu Pompei, pentru a şi-l face aliat în acest război. în cazul cînd n-ar fi reuşit să-l convingă — planul lui era să-şi transporte pedestrimea pe vase de transport în Sicilia, să renunţe la o ciocnire pe mare şi să continue războiul pe uscat. în timp ce se găsea într-o stare de descurajare atît de mare, .i se aduse vestea că Antonius este de acord cu el şi că îi va da ajutor. în acelaşi timp^ i se anunţă o victorie strălucită asupra gallilor, în Aquitania[58], obţinută sub conducerea lui Agrippa. Şi prietenii şi unele din oraşe promiteau şi îi şi fabricau corăbii. Tristeţea începu să i se risipească şi Cezar se apucă de pregătiri şi mai impunătoare decît pină atunci^[9].

XCIIL La începutul primăverii, Antonius naviga cu trei sute de corăbii din Atena la Tarent ca să-i dea ajutor, ca aliat al Jui Cezar, după cum îi promisese. Acesta însă îşi schimbă planul, bazîndu-se pe corăbiile pe care le poseda. Cînd însă fu chemat din nou ca să preia ajutoarele lui Antonius, pregătite şi puse la dispoziţia sa, el dădu ca pretext alte afaceri şi era clar că sau îi reproşa ceva lui Antonius sau că-i dispreţuia alianţa din cauza abundenţei propriilor sale forţe.

gîndi să schimbe flota sa cu armata lui Cezar. Deşi în convenţia dintre ei era prevăzut ca amîndoi să recruteze trupe în Italia, pentru el era greu să o facă, deoarece Italia era înglobată în părţile teritoriale ce-i reveniseră lui Cezar. Octavia plecă atunci la Cezar ca să mijlocească o înţelegere între ei. Acesta îi reproşa că a fost lăsat singur în pericolele ce au survenit în strîmtoare. Iar ea ii răspunse că această chestiune a fost tranşată definitiv prin mijlocirea lui Maecenas. Cezar spuse apoi că Antonius a trimis pe libertul Kallias la Lepidus ca să pună la cale o alianţă cu acesta împotriva sa. Octavia îi răspunse că după ştiinţa ei Kallias a fost trimis în chestiuni matrimoniale: căci Antonius voise ca înainte de expediţia împotriva părţilor să-şi dea fiica după fiul lui Lepidus, după cum se înţeleseseră. Acestea au fost lucrurile spuse de Octavia. Antonius îl trimise pe Kallias, dîndu-l pe mîna lui Cezar spre a fi cercetat chiar prin torturi; acesta însă nu-l primi, ci afirmă că va merge şi se va întîlni cu Antonius între Metapont[60] şi Tarent, la rîul cu acelaşi nume, ce curge printre cele două localităţi.

XCIV. După ce amîndoi au ajuns cu bine la rîu, Antonius sărind jos din car, urcă singur într-una din bărcile ce se aflau la mal şi trecu rîul spre Cezar, încredinţîndu-i-se ca unui prieten. Cezar, văzînd asta, făcu la fel şi amîndoi se întîlnesc pe rîu. Fiecare în parte se întrecea, voind să debarce pe malul celuilalt. Cezar ieşi învingător. El se aşeză în carul lui Antonius împreună cu acesta, spre a se duce la Octavia în* Tarent. Aici el trase la locuinţa lui Antonius fără nici o pază şi de asemenea dormi aici peste noapte fără gardă lîngă el. în ziua următoare, Antonius procedă la fel. Schimbarea ivită în relaţiile dintre ei continuă nestingherită : bănuielile iscate din dorinţa de domnie s-au putut schimba în devotament prin forţa împrejurărilor.

XCV. Cezar amînă expediţia împotriva lui Pompei pe anul următor; iar întrucît Antonius nu putea zăbovi din cauza părţilor, ei făcură în cele din urmă un schimb între

de hopliţi din Italia, pe care promitea că-i va trimite. Şi Octavia îi dărui fratelui ei zece vase avînd trei rînduri de vîsle, pe care le ceru de la Antonius. Acestea erau intermediare între genul corăbiilor de negoţ şi al corăbiilor mari de luptă; iar Cezar dărui Octaviei o mie de gardieni de elită, pe care urma să-i aleagă Antonius. Şi cînd timpul triumviratului care fusese votat între cei trei bărbaţi luă sfîrşit — îşi atribuiră puterea încă pe cinci ani, fără să mai ţină seama de popor. Aşa se despărţiră unul de altul şi Antonius plecă în grabă direct în Siria, lăsînd pe Octavia la fratele ei, împreună cu fiica născută din căsătoria lor.

XCVI. Iar Menodorus, fie că din firea lui trăda pe oricine, fie că se temea de ameninţarea de odinioară a lui Antonius, care zicea că-l va pedepsi ca pe un sclav răzvrătitor, fie că răsplata trădării lui nu-l mulţumea, fie din cauză că ceilalţi liberţi ai lui Pompei îl învinuiau de necredinţă faţă de stăpîn şi îl chemau să se reîntoarcă, după ce Menecrates muri, cerînd garanţie şi obţinînd-o, trecu iar la Pompei cu şapte corăbii, fără să afle Calvisius, comandantul flotei lui Cezar. Din această pricină Cezar îl destitui pe Calvisius din funcţia de praefect al flotei[61] şi numi în locul lui pe Agrippa. Cînd expediţia fu deplin pregătită, Cezar institui purificarea ei în felul următor: altarele se află pe ţărmul mării şi mulţimea stă împărţită pe corăbii în cea mai adîncă tăcere; iar preoţii stînd în picioare pe ţărmul mării, aduc jertfe şi apQi înconjoară de trei ori corăbiile purtînd jertfele închinate expediţiei, însoţiţi în bărci de comandanţii care imploră cerul să abată nenorocirile ce stau înaintea expediţiei asupra acestor jertfe; împărţind apoi aceste jertfe, o parte o aruncă în mare, o parte o pun pe altare şi aprind focul, iar poporul înalţă cuvinte de bun augur.

XCVII. în modul acesta romanii purifică flotele. Era stabilit ca Cezar să navigheze spre Sicilia din Puteoli (Dicaearcheia), Lepidus din Libia, iar Taurus din Tarent, ca să încercuiască insula în acelaşi timp dinspre răsărit,

cinstea lui Cezar cel bătrîn o numesc iulie, în loc de Quintilis (de luna V-a). Cezar a fixat această zi fiindcă o socotea zi cu noroc, datorită tatălui său, care a fost mereu victorios. Dar Pompei i-a opus lui Lepidus la Lilibaeum[62] pe Plennius cu o legiune de hopliţi şi o altă mulţime de soldaţi înarmaţi uşor. El întări paza coastei de răsărit şi de apus a Siciliei şi mai ales insulele Lipare[63] şi Cossyra, ca nu cumva Cossyra pentru Lepidus sau Lipara pentru Cezar să devină porturi sau staţiuni de corăbii potrivite pentru un atac împotriva Siciliei. Elita forţelor navale o ţinea la Messina, în rezervă, pentru oriunde va fi nevoie. Aceasta era pregătirea fiecăruia din părţi.

XCVIII. La calendele lui iulie, au pornit cu toţii o dată cu ivirea zorilor: Lepidus din[1] Libia cu o mie de corăbii de transport, şaptezeci de corăbii de luptă, douăsprezece legiuni, cinci mii de călăreţi numizi şi cu multe alte echipamente; Taurus a pornit din Tarent numai cu o sută două din cele o sută treizeci de corăbii dăruite de Antonius, deoarece vîslaşii celorlalte pieriseră în timpul .iernii, iar Cezar din Puteoli, jertfind şi făcînd libaţiuni, în mare, de pe corabia praetoriană, vînturilor liniştite, lui Poseidon cel care dă siguranţă şi mării fără valuri — ca să-l apere împotriva duşmanilor părinteşti. în timp ce unele vase de explorare iscodeau suprafaţa mării, Appius îl urma cu o mulţime de corăbii ca ariergardă.

în a treia zî de cînd navigau, ridicîndu-se austrul, răsturnă multe corăbii de transport ale lui Lepidus; totuşi el ancoră la ţărmul Siciliei şi îl asedie pe Plennius la Lilibaeum. Unele oraşe i se supuseră, pe altele le ocupă cu forţa. Iar Taurus, cînd începu să sufle vîntul, se întoarse din nou la Tarent.

Pe cînd Appius naviga în jurul promontoriului Minervei, unele corăbii s-au sfărîmat de stînci, altele, în viteza lor, s-au împotmolit în nisipul de la ţărm şi altele s-au împrăştiat nu fără pagube. Iar Cezar, cînd a început furtuna, a reuşit să se refugieze la Eleata, care era un

un vînt dinspre Africa, golful fiind deschis spre apus, începu să fie bîntuit de valuri. Şi nici nu putea ieşi din golf, din pricina vîntului care batea în faţă, nici vîslele nu ajutau la nimic, nici ancorele, ci corăbiile se izbeau fie între ele, fie de stînci. Făcîndu-se noapte, primejdia fu şi mai mare.

XCIX. în cele din urmă, furtuna potolindu-se, Cezar îngropă morţii, îngriji pe cei răniţi, îmbrăcă pe cei scăpaţi prin innot şi îi înarmă cu alte arme şi în fine refăcu întreaga flotă din posibilităţile existente. Căci îi pieriseră şase corăbii de luptă, douăzeci şi şase uşoare, iar din cele liburnice încă şi mai multe. Pentru înlocuirea acestora cu altele a trebuit să piardă treizeci de zile, timp în care se făcu vară de-a binelea. Ca urmare a situaţiei ivite, cel mai bun lucru ce-i rămînea de făcut era să amîne războiul pînă în plină vară. Deoarece armata suferea din pricina lipsurilor, repară navele în grabă, trăgîndu-le pe uscat." Echipajele navelor distruse le trimise corăbiilor rămase goale ale lui Taurus. Ca şi cum s-ar fi întîmplat o nenorocire de mari proporţii trimise pe Mecenas la Roma pentru a linişti pe cei care tot mai erau cu gîndurile la Pompeius Magnus; căci anumiţi oameni nu puteau uita faima acestui bărbat. Cezar însuşi vizită în grabă pe coloni în întreaga Italie şi-i scăpă de frica celor întîmplate. Alergă şi la Tarent, unde vizită flota de sub conducerea lui Taurus, apoi merse la Hipponium unde încurajă pedestrimea şi grăbi echiparea corăbiilor; se apropia şi cea de-a doua incursiune asupra Siciliei[64].

C. Dar Pompei, într-o ocazie aşa de favorabilă, nu a găsit cu cale să se folosească de pierderile atît de mari ale naufragiului; el se mulţumi doar să aducă sacrificii de mulţumire mării şi lui Poseidon şi pretinse să fie numit fiul acestora, fiind convins că fără voia divinităţii duşmanii nu-l vor ataca de două ori în aceeaşi vară. Se spuse că fiind cuprins de trufie în urma acestor succese, îşi schimbă hlamida purpurie obişnuită pe care o poartă comandanţii romani, cu una violetă, făcînd chipurile pe

fi silit să lupte fără voia lui şi fără pregătire. El trimise pe Menodorus cu cele şapte corăbii pe care le adusese să iscodească flota lui Cezar trasă pe uscat şi să facă ceea ce o să-i stea cu putinţă. Iar Menodorus, pe de o parte abătut pentru că de atîta timp încă nu i s-a dat comanda supremă a flotei, pe de altă parte observînd abia atunci că din cauza bănuielii i s-au dat numai corăbiile pe care le adusese, puse la cale o nouă trădare.

CI. Gîndindu-se mai întîi că îi va fi de folos din toate punctele de vedere să facă o faptă vitejească, el împărţi celor care navigau împreună cu dînsul tot aurul pe care-l avea şi străbătu cu ajutorul vîslelor în trei zile o mie cinci sute de stadii. Apoi se năpusti pe neaşteptate ca un trăznet asupra posturilor de pază ale corăbiilor pe care şi le construia Cezar. La plecare, el lua cu sine cîte două sau trei din corăbiile de pază ; iar corăbiile care transportau hrană, fie că erau ancorate, fie că erau în larg, le scufunda sau le lua cu sine sau le da foc. în lipsa lui Cezar şi a lui Agrippa toţi erau cuprinşi de tulburare din pricina lui Menodorus; Agrippa era plecat după lemn de construcţie. Mîndr.indu-se, Menodorus şi-a împins o dată cu dispreţ corabia de bună voie pe un banc de pămînt moale şi se prefăcea că nu o mai poate urni din nămol; pînă cînd duşmanii, văzînd acest lucru s-au năpustit asupra lui, din munţi, gîndind că Menodorus e o pradă care-i aşteaptă. Dar el izbucnind în rîs plecă trăgîndu-şi corabia îndărăt, iar armata lui Cezar fu cuprinsă de necaz şi uimire. După ce a arătat îndeajuns ce fel de duşman şi de prieten poate fi, prinzîndu-l pe senatorul Rebillus i-a dat drumul, gîndindu-se la viitor.

Cil. Fiind prieten[65] încă înainte de ultima sa dezertare cu Mindius Marcellus, unul din tovarăşii lui Cezar, le-a spus celor din jurul său că Mindius pune la cale să dezerteze şi să trădeze. Apropiindu-se după aceea de duşmani, a cerut ca Mindius să se întîlnească cu el în vreo insulă mică, în vederea unor discuţii folositoare. Întîlnindu-se cu el i-a spus, fără să-l audă altcineva, că el a fugit la Pompei fiind jignit de

Cezar care nu l-a nedreptăţit cu nimica, dacă Mindius îi va aduce garanţii din partea lui Messala, care avea comanda în timpul lipsei lui Agrippa. El a declarat că, după ce se va înapoia, îşi va răscumpăra greşeala prin fapte strălucite; dar pînă la primirea garanţiilor, va continua să păgubească interesele lui Cezar, pentru a nu deveni suspect. Şi într-adevăr, el ataca mai departe. Dar Messala a stat la îndoială ca fiind vorba de un lucru necinstit; totuşi a cedat, fie socotind că acestea sînt necesităţile războiului, fie presimţind sau ghicind întrucîtva părerea lui Cezar. Şi astfel Menodorus a dezertat din nou şi aruncîndu-se la picioarele lui Cezar l-a rugat să-l ierte, fără a spune însă pricinile fugii sale. Acesta l-a iertat spre salvarea lui, din cauza garanţiilor pe care le dăduse, dar în ascuns se ferea de el; pe trierarhii[66] lui Menodorus i-a lăsat să plece unde voiau.

CUI. Flota fiind gata, Cezar a plecat din nou şi ajungînd la Hipponium i-a poruncit lui Messala să treacă cu două legiuni de pedestraşi în Sicilia, spre tabăra lui Lepidus şi să staţioneze în golf traversîndu-l în dreptul strîmtorii Tauromenium; el a mai trimis trei legiuni la Stylis şi la punctul cel mai îndepărtat al strîmtorii, ca să pîndească ce se va întîmpla; lui Taurus i-a poruncit să navigheze de la Tarent pînă la muntele Scylacium[67], care e peste drum de Tauromenium. Acesta, într-adevăr a navigat într-acolo, pregătindu-şi vîslaşi şi fiind totodată gata de luptă; Taurus era însoţit de trupe pedestre, dar trimisese înainte călăreţi ca să facă cercetări pe uscat, iar pe mare luntri liburnice. Inaintînd el aşa, Cezar, repezindu-se de la Hipponium, îl întîmpină lîngă Scylacium şi aprobîndu-i pregătirile se întoarse la Hipponium. Pompei între timp, după cum am spus mai sus, păzea toate punctele de debarcare în insulă şi-şi ţinea corăbiile la Messina ca să dea ajutor unde va fi nevoie.

CIV. Pînă aici ajunseseră cu pregătirile. Corăbii de transport îi .aduseră din nou lui Lepidus din Libia şi celelalte patru legiuni ale armatei sale; în plină mare le-a ieşit în cale Papias din tabăra lui Pompei şi le-a

dus unele plecaseră cu întîrziere; după cele întîmplaLeT corăbiile de transport văzîndu-le că se apropie, s-au ferit din calea lor, socotind că şi ele sînt ale duşmanilor; şi astfel unele dintre ele au ars, unele au fost prinse, altele scufundate şi cîteva s-au întors în Libia. Iar din armată, două legiuni au pierit în mare. Cei care au scăpat înotînd au fost prinşi de Tisienus, legatul lui Pompei, în timp ce înotau spre ţărm. Ceilalţi s-au întors la Lepidus, unii îndată, alţii mai tîrziu. Iar Papias a plecat spre Pompei.

CV. Cezar, trimiţînd înainte să se cerceteze marea, trecu după aceea cu toată flota de la Hipponium la Strongyle[68], care e una din cele cinci insule ale lui Aeolus. Văzînd pe ţărmul Siciliei la capul Pelorus[69], pe la Mylae şi Tyndaris[70], oştire mai numeroasă şi-a închipuit că acolo trebuie să fie însuşi Pompei; el a încredinţat comanda acolo lui Agrippa, iar dînsul s-a înapoiat la Hipponium, de unde s-a dus în grabă cu trei legiuni împreună cu Messala la tabăra lui Taurus, cu gînd să cucerească Tauromenium cît timp Pompei lipsea de acolo şi apoi să-l atace din două părţi. Agrippa a trecut de la Strongyle la Hiera[71] şi neîmpotrivindu-se străjile lui Pompei, a cucerit Hiera. A doua zi voia să-l atace la Mylae pe Demochares al lui Pompei, care avea patruzeci de corăbii. Dar Pompei, temîndu-se de forţele de care dispunea Agrippa, a trimis lui Demochares alte patruzeci şi cinci de corăbii, pe care le comanda libertul Apollophanes, iar pe urma lui venea el însuşi cu alte şaptezeci[72].

CVI. Agrippa plecă din Hiera încă de cu noapte cu jumătate din corăbii, ca şi cum urma să se lupte cu Papias singur. Dar cînd a văzut corăbiile lui Apollophanes şi de altă parte pe cele şaptezeci — l-a anunţat îndată pe Cezar că Pompei e lîngă Mylae cu cea mai mare parte a flotei; corăbiile de luptă le conducea el însuşi stînd în centrul convoiului, iar restul flotei l-a chemat în grabă din Hiera. De amîndouă părţile se făcuseră mari pregătiri, şi aveau turnuri pe corăbii, şi la

tot felul de mijloace de a stîrni groaza. Vasele lui Pompei erau mai scurte, uşoare şi agere la atac şi încercau o manevră de învăluire; ale lui Cezar erau însă mai mari şi mai grele, deci mai greoaie, totuşi mai puternice la atac şi mai rezistente la lovituri. Dintre soldaţi, ai lui Cezar erau mai învăţaţi cu marea, dar ceilalţi erau mai zdraveni. Cum e logic — aceştia erau superiori celorlalţi nu prin atac direct în coastă, ci în mişcarea de învăluire prin care sfărîmau vîslele sau cîrmele corăbiilor mari, le smulgeau lopeţile sau separau cu totul cîte o corabie, aducînd mult mai puţine stricăciuni decît le-ar fi ciocnit; dar oamenii lui Cezar* le izbeau cu ciocurile pe cele mici, le răsturnau sau le spărgeau şi, de cîte ori se încăierau, le atacau de sus pe cele mai joase şi aruncau pe ele cu uşurinţă corbi[73] şi ghiare de fier. Cei care erau înfrînţi se refugiau în larg, şi bărcile lui Pompei care se învîrteau prin apropiere îi culegeau.

CVIL Agrippa şi-a pornit atacul direct asupra corăbiei lui Papias şi lovind-o lîngă proră a răsturnat-o şi i-a străpuns flancul; oamenii din turnuri au fost răsturnaţi, apa a năvălit în corabie, iar dintre vîslaşi, cei din rîndurile de jos au fost prinşi, iar ceilalţi, sfărîmînd puntea, au scăpat înnot.. Iar Papias, trecînd pe o corabie învecinată, s-a îndreptat din nou împotriva duşmanilor. Pompei văzînd de pe o înălţime că vasele sale nu folosesc la nimic şi că se golesc de luptători de cîte ori se izbesc, că pe de altă parte în ajutorul lui Agrippa se apropie restul flotei din Hiera, a poruncit alor săi să se retragă în ordine; şi ei au plecat apărîndu-se necontenit în retragere. Agrippa, urmărindu-i însă de aproape, ei fugeau într-una dar nu spre ţărmul abrupt, ci în locurile unde rîurile făcuseră vaduri miloase.

CVIII. Agrippa fiind împiedicat de cîrmaci să intre cu corăbiile sale mari în apă mică, a aruncat ancorele în largul mării, pentru ca în timp ce supraveghea pe duşman să fie totodată gata să dea o luptă de noapte, dacă avea să fie nevoie. Sfătuindu-l prietenii să nu se

turi, pierzînd treizeci de corăbii de-ale lor, scufundînd cinci dintr-ale duşmanilor, făcînd multe pagube şi suferind altele asemenea. Pompei i-a lăudat pentru că au ţinut piept unor corăbii atît de mari, a declarat că a fost mai mult un asalt împotriva unor ziduri, decît o luptă navală şi le-a dat daruri ca unor învingători; el nădăjduia că în strîmtoare, din pricina curentului, corăbiile sale, fiind mai uşoare, vor fi superioare şi declară că va spori cu ceva înălţimea lor. Acesta a fost sfîrşitul luptei navale, care a avut loc lîngă Mylae dintre Agrippa şi Papias.

CIX. Pompei socotind, precum şi era, că Cezar a plecat în tabăra lui Taurus şi că vrea să pună mîna pe Tauromenium, după cină plecă îndată la Messina, lăsînd o parte din corăbii la Mylae, pentru ca Agrippa să .creadă că el e încă acolo. Agrippa, lăsîndu-şi oamenii să se odihnească cît îi permitea timpul se îndreptă pe mare spre Tyndaris, care i s-a predat. El a intrat în oraş, dar ostaşii din garnizoană, luptîndu-se vitejeşte, a fost izgonit; alte oraşe au trecut însă de partea lui şi i-au primit trupele trimise în garnizoană, iar el se întoarse la Hiera. între timp, Cezar trecuse marea de la Scylacium la Leucopetra, fiind înştiinţat că Pompei a plecat din cauza lui Agrippa de la Messina la Mylae; din Leucopetra el voia să treacă, noaptea, peste strîmtoare la Tauromenium. Aflînd însă de lupta desfăşurată pe mare, şi-a schimbat gîndul, socotind că nu se cuvine ca învingătorul să se furişeze, ci că trebuie să-şi treacă oştirea cu curaj, pe lumină; el era încă pe deplin convins că Pompei zăboveşte în apropierea lui Agrippa. A doua zi, cercetînd marea de pe înălţimi, după ce a văzut-o curăţită de duşmani, a trecut ducînd cu sine atîta oştire cîtă puteau cuprinde corăbiile, lăsîndu-l pe Messala comandant peste cei rămaşi, pînă la reîntoarcerea corăbiilor. Ajungînd la Tauromenium a trimis vorbă cetăţii ca să se predea. Dar aceasta neprimindu-i trupele, el navigă dincolo de rîul Onobala şi de templul Afroditei şi s-a oprit la Archegeta (zeul naxienilor)[74], cu

CX. Cezar, coborînd în acest timp din corabie, a alunecat şi a căzut, dar ş-a ridicat îndată singur. Şi în timp ce el aşeza încă tabăra a sosit Pompei cu o flotă numeroasă, lucru la care nu se aştepta: căci el credea că acesta fusese înfrînt de Agrippa. Pompei era însoţit şi de cavalerie, care o luase la întrecere cu corăbiile. Din altă parte au apărut şi pedestraşii, încît toţi s-au înfricoşat cînd s-au văzut în mijlocul a trei armate duşmane. Şi Cezar era înfricoşat, deoarece n-avea cum să trimită după Messala. Călăreţii lui Pompei îi hărţuiră imediat pe ostaşii lui Cezar în timp ce erau încă prinşi cu aşezarea taberei. Dacă pe lîngă călăreţi ar fi pornit la luptă şi pedeştrii şi corăbiile, poate că Pompei ar fi săvîrşit o faptă mai mare. Aşa însă, din nepricepere într-ale războiului, din necunoaşterea tulburărilor din oastea lui Cezar şi din ezitarea de-a începe o luptă pe înserate, unii din oamenii lui Pompei au aruncat ancora lîngă capul Coccynum, iar pedeştrii, socotind că nu-i bine să-şi aşeze taberele aproape de duşmani, s-au retras în oraşul Phoenix. Ei s-au odihnit noaptea, pe cînd ai lui Cezar au isprăvit de construit metereze, dar din pricina trudei şi a nesomnului nu mai erau buni de luptă. El avea trei legiuni, cinci sute de călăreţi fără cai, o mie de soldaţi uşor înarmaţi, două mii de coloni aliaţi voluntari şi pe deasupra trupe navale.

CXI. Predînd întreaga pedestrime lui Cornificius, Cezar îi dădu ordin să respingă pe duşmani pe uscat şi să facă orice ar cere împrejurările. El personal ieşi în larg cu corăbiile, încă din zori, pentru a preveni o încercuire dinspre mare. Aripa dreaptă o încredinţă lui Titinius, cea stîngă lui Carcius, iar el se îmbarcă pe o liburnidă[75], şi făcu înconjurul întregii flote, încurajîndu-i pe toţi; în timpul acesta depuse insignele de comandant, aşa cum se recomandă în momente de pericol. După aceea ieşi în larg şi flota lui Pompei şi avură loc două ciocniri, lupta sfîrşindu-se la căderea nopţii. O parte din corăbiile lui Cezar fură capturate sau .incendiate, altele ridicînd pînzele fugiră în Italia, contrar ordinelor primite. Pompeianii, după o scurtă urmărire a corăbiilor

înnot pînă la ţărm, unii erau ucişi sau luaţi prizonieri de călăreţii lui Pompei, ceilalţi se străduiau să ajungă în grabă la tabăra lui Cornificius. Acesta le trimise înainte numai pedestrimea' uşoară, căci nu socotea nimerit să angajeze legiunile descurajate într«o luptă cu o pedestrime care avea, după cum era firesc, moralul foarte ridicat în urma victoriei obţinute.

CXII. Cezar, rămînînd ancorat în larg o mare parte a nopţii pe o corabie de legătură, şi neştiind dacă e mai bine să se întoarcă printre atîtea naufragii la Cornificius, sau să se refugieze la Messala, a fost pînă la urmă dus de un zeu în portul Abala, însoţit de un singur soldat, fără prieteni, fără gărzi, fără sclavi. Şi cîţiva oameni, coborînd din munţi în căutare de ştiri, l-au găsit cu trupul şi sufletul sleit de puteri; şi transportîndu-l din barcă· în barcă, ca să nu i se dea de urmă, îl duseră la Messala, care nu era departe. Cezar, încă nevindecat, expedie o liburnidă la Cornificius, trimise în munţi emisari care să ducă pretutindeni vestea că este teafăr şi dădu ordin ca toţi să-i vină în ajutor lui Cornificius. El însuşi îi scrise acestuia că-i va trimite întăriri. După ce s-a îngrijit de sănătate şi s-a odihnit puţin, a plecat noaptea la Stylis, fiind dus de Messala la Carrina care avea trei legiuni pregătite de expediţie. Acestuia îi porunci să navigheze spre Lipare, unde avea el însuşi intenţia să se deplaseze, iar lui Agrippa îi dădu ordin în scris să trimită imediat la Cornificius, care era în pericol, pe Laronius[76] cu trupe. Pe de altă parte îl trimise pe Maecenas la Roma, din cauza celor ce doreau schimbarea lucrurilor : şi cîţiva, care stîrneau tulburări, au fost pedepsiţi. Pe Messala îl expedie la Dicaearcheia, ca să aducă la Hipponium legiunea numită „întîia“.

CXIII. Acest Messala era acelaşi om pe care triumvirii îl proscriseseră la Roma, promiţînd recompensă şi libertate celui ce l-ar ucide şi care, fugind la Cassius şi Brutus, după moartea acestora predase flota lui Antonius, în urma unei convenţii. Şi acest lucru mi s-a părut demn de pomenit în acest loc, spre lauda virtuţii romanilor, căci Messala a slujit şi la

ce acesta a rămas singur într-o nenorocire atît de mare. Lui Cornificius îi venea uşor să respingă de la fortificaţii pe duşmani. Fiind însă ameninţat de lipsa proviziilor, îşi dispuse trupele în ordine de luptă şi îi provocă pe adversari. Pompei însă nu se angajă în luptă cu nişte oameni a căror singură nădejde era lupta, socotind că îi va supune prin foame. Cornificius încadrînd în mijlocul trupelor sale pe cei care fugiseră de pe corăbii şi nu aveau arme, porni la un drum anevoios, hărţuit în regiunile din cîmpie de către cavalerie, iar în cele accidentate de către pedestrimea uşoară, constituită din libieni nomazi, care azvîrleau suliţa de la mare distanţă şi fugeau de urmăritori.

CXIV. în a patra zi de drum au ajuns cu greu în regiunea aridă care se întinde pînă la mare şi care se spune că a fost cîndva inundată de un torent aprins de lavă, de i-au secat toate izvoarele[77]; băştinaşii o străbat numai noaptea, căci emană o arşiţă înnăbuşitoare şi este plină de o pulbere de cenuşe. Soldaţii lui Cornificius nu îndrăzniră să meargă nici noaptea, mai ales că nu era lună, din pricină că nu cunoşteau drumurile şi se temeau de curse; şi nici ziua n-o suportau, ci se sufocau şi îşi frigeau tălpile ca vara, pe arşiţă, mai ales cei desculţi. Şi nici nu puteau zăbovi, căci îi chinuia setea. Nu mai răspundeau nici unui atac, ci se lăsau loviţi fără să se apere. Cînd însă o parte din trupele duşmane au ocupat şi ieşirile din această cîmpie încinsă, părăsindu-i pe cei mai slăbiţi şi pe cei desbrăcaţiţ ceilalţi au năvălit în una din trecători şi printr-un atac îndrăzneţ, au respins pe duşmani cît au putut. Dar dîndu-şi seama că şi celelalte ieşiri sînt ocupate, au pierdut curajul din pricina setei, a căldurii şi a oboselii. La îndemnurile lui Cornificius, care le arăta un izvor din apropiere, au dat din nou un atac, mulţi dintre ei pierind. Dar alte trupe duşmane ocupară izvorul şi descurajarea a cuprins cu totul pe ostaşii lui Cornificius şi renunţară şi la această acţiune.

CXV. în timp ce ei se aflau în această situaţie, le apare în depărtare Laronius, trimis de Agrippa cu trei

mereu să li se întîmple un astfel de lucru, prinseră noi puteri. Cînd văzură că duşmanii, ca să nu fie prinşi între trupe inamice părăsesc izvorul, strigară de bucurie cît putură de tare. După ce Laronius le-a răspuns, ocupară în fugă izvorul. Li se interzise însă de către comandanţi să bea prea mult deodată; cei care nu se supuneau, beau şi mureau pe loc. Astfel, fără să mai fi sperat, Cornificius şi partea care scăpă a armatei sale ajunseră, salvaţi fiind, la Agrippa, la Mylae[78].

CXVI. în timpul acesta Agrippa cucerise Tyndaris, ţinut care avea alimente din belşug şi o poziţie bună pentru războiul naval. Cezar transportă acolo trupele sale pedestre şi cavaleria; el avea cu totul în Sicilia douăzeci şi una de legiuni de hopliţi, douăzeci de mii de călăreţi şi mai mult de cinci mii de soldaţi înarmaţi uşor. Dar Mylae şi de la Mylae pînă la Naulochos[79] şi Pelorus, şi tot litoralul îl deţineau încă garnizoanele lui Pompei. De teama lui Agrippa, garnizoanele întreţineau un foc permanent ca să incendieze pe cei ce i-ar fi atacat dinspre mare. Dar Pompei stăpînea amîndouă strîmtorile. El închise cu ziduri drumurile munţilor atît lîngă Tauromenium cît şi lîngă Mylae, şi îl hărţuia fără răgaz pe Cezar, care plecase din Tyndaris şi înainta, dar nu voia să se angajeze în luptă. Răspîndindu-se vestea că Agrippa înaintează cu flota spre Pelorus, Pompei se deplasă în grabă într-acolo, părăsind trecătorile din jurul oraşului Mylae. Ceear le ocupă îndată, şi luă dimpreună cu Mylae şi cu templul Artemidei o cetăţuie în care se zice că se aflau boii soarelui şi a avut loc visul lui Odiseu.

CXVII. Ştirea venirii lui Agrippa dovedindu-se neîntemeiată, Pompei era supărat că pierduse trecătorile şi-l chemă pe Tisienus cu trupele sale. Cezar, pornind împotriva acestuia, rătăci drumul în jurul muntelui Myconiu. El rămase acolo peste noapte, fără cort şi, deoarece ploua tajre, cum obişnuit se întîmplă toamna aci, cîţiva soldaţi ţinură toată noaptea deasupra lui un scut gallic[80]; se auzeau zgomotele tari şi mugetele

şurile lor de spaimă, .iar celorlalţi, din pricina celor ce se spuneau despre Etna, nu li s-ar fi părut de mirare între atîtea lucruri extraordinare, chiar dacă ar fi căzut asupră-le torente de lavă. După aceasta, el devastă ogoarele palaestenilor şi Lepidus, un.indu-se cu el, făcu provizii de grîne; apoi amîndoi îşi aşezară tabăra lîngă Messina.

CXVIII. Pe întinsul întregii Sicilii ave^u loc multe ciocniri, dar nici o luptă mai importantă. Cezar trimise pe Taurus să taie calea aprovizionărilor lui Pompei şi să ocupe în primul rînd cetăţile care furnizau hrană. Pompei resimţindu-se foarte mult din această pricină, se hotărî să obţină o deciziune în toate privinţele printr-o luptă de proporţii mai mari. Dar cum se temea de pedestrimea lui Cezar şi avea în schimb încredere în puterea sa navală, a trimis vorbă lui Cezar şi l-a întrebat dacă ar accepta să se obţină o decizie printr-o luptă navală. Cezar avea groază de toate acţiunile maritime, pe care pînă atunci le încercase fără succes. El socoti însă ruşinos să refuze şi acceptă. Fu hotărîtă o zi pînă la care fiecare din părţi să-şi echipeze, pentru sine, trei sute de corăbii, prevăzute cu proiectile de tot felul, cu turnuri şi cu maşini de război, ori cîte ar ti putut să născocească. Agrippa a conceput un soi de cange, o prăjină de cinci coţi, îmbrăcată în fier şi prevăzută cu cîte un inel la fiecare capăt, dintre care unul purta cangea propriu zisă — un cîrlig de fier — iar celălalt multe frînghii care trăgeau cu maşini cangea, ori de cîte ori, de pe catapultă, reuşea să prindă o navă adversă.

CXIX. Cînd veni ziua hotărîtă, bătălia a început prin întrecerea vîslaşilor cu mare zarvă, apoi se trecu la asvîrlirea proiectilelor cu maşinile sau cu mîna: pietre, suliţe, săgeţi incendiare. După aceea au. început să se izbească între ele chiar navele, unele în flancuri, altele în prore, altele în ciocuri de fier — unde loviturile au un efect foarte puternic, zgîlţuindu-i pe soldaţi şi făcînd corabia mai puţin aptă la Iţiptă; altele îşi făceau drum printre celelalte corăbii, azvîrlind săgeţi şi alte

si comenzile ofiţerilor, se întrebuinţau tot felul de maşini. Un succes deosebit avu cangea care fiind uşoară ajungea departe şi căzînd pe nave se înfigea imediat, fiind apoi trasă înapoi de frînghii. Cangea nu era uşor de tăiat de către cei pe care îi vătăma, avînd armătură de fier, iar la frînghii era foarte greu de ajuns din cauza lungimii sale. Şi cum adversarii nu cunoşteau dinainte această maşină de luptă, nu pregătiseră suliţe prevăzute cu securi. Un singur lucru au născocit, cum se întîmplă în situaţiile neaşteptate: să lopăteze ducînd corabia deandărătelea. Dar cum şi adversarii făceau acelaşi lucru şi cum forţa oamenilor era deopotrivă, cangea îşi îndeplinea treaba.

CXX. De cîte ori navele se apropiau, soldaţii se luptau în tot chipul şi săreau dintr-una într-alta. începuse să nu mai fie uşor să distingi duşmanul de prieten, căci cei mai mulţi se foloseau de acelaşi fel de arme şi aproape toţi vorbeau limba latină, iar parolele în timpul încăierării deveniseră cunoscute; din această situaţie mai ales rezultară multe şi felurite curse de amîndouă părţile şi neîncredere faţă de cei care pronunţau parolele şi neputinţa generală de a se mai recunoaşte între ei, în mijlocul luptei şi a mării pline de morţi, de arme şi de nave sfărîmate. Cele două flote au întrebuinţat toate mijloacele afară de foc, la care au renunţat după prima ciocnire din pricina învălmăşelii. Armata de uscat a fiecărei părţi privea de pe ţărm spre mare, cu frică şi încordare, căci de această luptă depindea şi susţinerea speranţei propriei lor salvări. Dar nu distingeau nimic şi nici n-ar fi putut-o face, oricît şi-ar fi ascuţit privirile, căci şase sute de corăbii se înşirau în ordine de bătaie pe o mare distanţă şi tînguirile se auzeau cînd dintr-o parte cînd din alta.

CXXI. Dar Agrippa, dîndu-şi seama cu greutate, după culorile turnurilor — căci numai prin acestea se mai deosebeau corăbiile unele de altele — că au fost distruse mai multe corăbii de-ale lui Pompei, încurajă pe cei din jurul său, ca şi cum ei ar fi şi fost învingători şi,

turnurile şi întorcînd corăbiile au pornit spre strîmtoare; abia şaptesprezece corăbii au reuşit să pătrundă în strîmtoare. Celelalte corăbii, fiindcă Agrippa le închidea trecerea — unele fiind urmărite — s-au împotmolit în nisip şi cei care le urmăreau s-au împotmolit împreună cu ele, din cauza vitezei urmăririi iar pe cele ancorate, sau le-au atras în larg sau le-au dat foc; corăbiile care încă mai luptau în larg, văzînd cele întîmplate în jurul lor, s-au predat duşmanilor. Flota lui Cezar scoase de pe mare un chiot de izbîndă, iar de pe uscat îi răspunse pedestrimea. Oamenii lui Pompei însă izbucniră în vaiete; iar el, ieşind din Naulohos, fugi în grabă spre Messina, fără a lăsa în spaima sa vreo dispoziţie în privinţa pedestraşilor. Din care cauză Tisienus predîndu-se, Cezar i-a primit sub luare de jurămînt şi pe ei; după ei i-a primit şi pe călăreţi, în urma predării comandanţilor. S-au scufundat în această bătălie trei corăbii ale lui Cezar, iar de-ale lui Pompei douăzeci şi opt; celelalte au ars, sau au fost capturate sau — eşuînd — au fost distruse şi numai şaptesprezece au scăpat.

CXXII. Iar Pompei aflînd pe drum de trădarea călărimii îşi schimbă costumul de comandant cu haine obişnuite şi trimise la Messina să se încarce corăbiile cu tot ce se putea. Toate însă erau pregătite de' mai înainte. El chemă în grabă pe Plennius din Lillybaeum cu cele opt legiuni pe care le avea, avînd de gînd să fugă cu ele. Plennius se grăbea să vină către el. Dar Pompei, părăsindu-l încă alţi prieteni, garnizoane şi armate, iar duşmanii pătrunzînd în strîmtoare, deşi se afla într-un oraş bine fortificat, nu-l mai aşteptă pe Plennius, ci fugi din Messina cu cele şaptesprezece corăbii la Antonius, căruia îi salvase mama într-o situaţie asemănătoare. Aşa că Plennius sosi în Messina fără să-l mai găsească pe Pompei şi ocupă oraşul.

Pe de.altă parte, Cezar rămase în tabăra de lîngă Naulohos, dar porunci lui Agrippa să asedieze oraşul Messina şi acesta îl asedie împreună cu Lepidus. Cum Plennius trimise soli pentru înţelegere, Agrippa fu de părere să aştepte pe Cezar pînă la ziuă; dar Lepidus

jefuiască oraşul împreună cu restul armatei. Aceştia, ca unii care îşi doriseră doar salvarea, dobîndind pe deasupra şi un cîştig neaşteptat, prădară toată noaptea Messina împreună cu soldaţii lui Lepidus şi apoi trecură sub ordinele lui.

CXXIII. Iar Lepidus, avînd împreună cu acestea douăzeci şi două de legiuni şi mulţi călăreţi, se îngîmfă şi socotea că va dobîndi Sicilia pe motiv că el cel dintîi a pătruns în insulă şi a supus mai multe oraşe. Trimise îndată ordin pe la garnizoane să nu lase să se apropie pe soldaţii lui Cezar cînd vor veni şi puse stăpînire pe toate trecătorile. Cezar însă sosi a doua zi şi mustră pe Lepidus prin intermediul prietenilor, care îi spuseră că acesta a venit doar ca ajutor lui Cezar în Sicilia şi nu ca s-o cucerească pentru sine. Dar Lepidus ripostă că a fost scos din vechea lui demnitate, pe care astăzi o posedă Cezar singur; că dacă Cezar ar accepta, el i-ar da acum şi Libia şi Sicilia în schimbul acelei demnităţi. Dăr Cezar,. supărat, se lăsă şi el cuprins de mînie şi ocărî pe Lepidus pentru lipsa lui de recunoştinţă. Ei se despărţiră ameninţîndu-se unul pe altul şi pe loc se separară străjile; iar corăbiile lui Cezar stătură gata ancorate: căci se spunea că Lepidus plănuieşte să le dea foc[81].

CXXIV. Armata însă era supărată că vor avea d.în nou de purtat un război civil şi că niciodată nu vor mai scăpa de dezbinările interne. De fapt nici chiar soldaţii lui Lepidus nu-l socoteau pe acesta ca egal cu Cezar; ci admirau calităţile lui Cezar, îşi dădeau seama de lipsa de energie a lui Lepidus şi îl acuzau chiar şi pentru jaful Messinei, în care au fost puşi pe acelaşi plan cu cei învinşi.

Cezar, aflînd de acestea, trimise oameni care să îi în-demne în ascuns şi să-i atragă de partea sa. El ademeni astfel pe mulţi, mai ales pe cei care fuseseră de partea lui Pompeiacestora le era frică că nu vor avea nici o siguranţă personală în timp de pace, dacă nu vor fi stabilit un acord cu Cezar. între timp Lepidus — din

riturii, intră doar cu cîţiva şi apărînd înaintea ostaşilor mărturisea fiecăruia pe care-l întîlnea că fără voia sa este împins la luptă. între timp, cei care îl vedeau îl salutau ca pe un comandant; mai întîi se adunară pompeianii care fuseseră corupţi şi îl rugară să-i ierte. Iar el le spuse că se miră că-i cer iertare şi nu fac încă cele ce le-ar fi de folos. Şi ei, înţelegînd, au smuls insignele şi au trecut de partea lui Cezar, iar alţii desfăceau corturile.

CXXV. Cînd Lepidus a simţit învălmăşeala, s-a repezit afară din cort la arme. Se şi încinseseră încăierări; unul dintre soldaţii lui Cezar căzu şi chiar Cezar fu lovit în piept,; lancea nu pătrunse pînă la piele, încît scăpă în fugă la călăreţii săi. Soldaţii dintr-un post întărit de al lui Lepidus rîseră de fuga lui Cezar, iar acesta nu-şi potoli mînia pînă ce cu călăreţii nu cuceri acest post şi îi omorî pe străjeri. Comandanţii celorlalte întărituri — unii îndată, alţii noaptea, — trecură de la Lepidus de partea lui Cezar; unii fără să-i ispitească cineva, unii prefăcîndu-se că au fost atacaţi de călăreţii lui Cezar. Au fost şi unii care au rezistat atacurilor şi le-au respins. Căci Lepidus trimitea ajutoare peste tot. Dar cum chiar aceste ajutoare îl trădau, restul armatei lui Lepidus, deşi îi era încă favorabilă, începea să-şi schimbe părerea. Şi iarăşi pompeianii cei dinţii, cîţi mai erau încă de partea lui, îl părăseau unitate după unitate. Lepidus înarmînd pe ceilalţi soldaţi pentru a-i opri pe aceştia, cei înarmaţi pentru a opri pe alţii, luîndu-şi steagurile treceau împreună cu ceilalţi de partea lui Cezar. Iar Lepidus îi ameninţă pe cei care plecau, şi se ruga de ei, şi le apuca steagurile şi spunea că nu le va da drumul pînă cînd unul dintre stegari îi spuse că măcar mort şi tot o să-l lase, iar Lepidus, temîndu-se, îl lăsă.

CXXVI. Călăreţii părăsindu-l cei din urmă, trimiseră pe cineva să-l întrebe pe Cezar dacă să nu-l omoare pe Lepidus, de vreme ce nu mai este comandant, dar Cezar le interzise aceasta.

Astfel Lepidus, căzînd pe neaşteptate în disgraţie

merse în fugă la Cezar, iar cei ce-l vedeau se ţineau după el ca la un spectacol. Cezar se ridică în picioare cînd îl văzu venind şi, oprindu-l, cînd voi să-i cadă în genunchi, îl trimise la Roma; după costumul ce-l purta devenise un simplu particular, din comandant ce fusese, nemaifiind nimic altceva decît pontifice, funcţie pe care-o mai deţinea încă. Şi acest om care fusese de multe ori comandant de oşti şi fusese şi triumvir, el care numise magistraţi şi condamnase la moarte pe unii egali în rang cu el, şi-a dus viaţa ca simplu particular şi a apărut mai tîrziu în faţa unora din cei pe care îi proscrisese el şi care erau din nou la putere în magistraturi[82].

CXXVII. Cît despre Pompei, Cezar nu l-a urmărit şi nici n-a trimis pe alţii să-l urmărească, fie că se ferea să năvălească pe teritoriul atribuit lui Antonius, fie că se gîndea la viitor şi la cele ce aveau să vie împotriva lui din partea lui Antonius, de îndată ce va avea un pretext pentru ceartă, dacă lucrurile nu vor decurge după înţelegere; (căci de multă vreme ei bănuiau că din cauza poftei de putere — după ce vor fi înlăturat pe ceilalţi — se vor lupta între ei) fie, aşa cum spunea chiar Cezar mai tîrziu, pentru ca Pompei să nu ajungă patricid.

Adunîndu-şi armata, Cezar avu patruzeci şi cinci de legiuni de hopliţi şi douăzeci şi cinci de mii de călăreţi, iar soldaţi uşor înarmaţi mai mult decît o dată şi jumătate numărul călăreţilor şi şase sute de corăbii de luptă; iar mulţimea corăbiilor de transport, deşi foarte mare, a dat-o în seama proprietarilor lor. El a dăruit armatei daruri pentru victorie, unele dîndu-le chiar atunci, altele promiţîndu-le pentru viitor şi a împărţit tuturor cununi şi onoruri, iar comandanţilor pompeieni le-a acordat iertare.

CXXVIII. Dar lui, care era plin de fericire pentru cele întîmplate, soarta îi întunecă fericirea; căci se revoltă armata mai ales a sa proprie, cerînd insistent să fie eliberaţi şi să capete daruri egale cu ale celor ce au luptat la Philippi. Cezar ştia însă că lupta aceasta nu e comparabilă cu aceea; le promise totuşi că le va da cele

şi celor de sub comanda lui Antonius, cînd vor veni şi aceştia. Cît despre eliberare, îi mustră aspru, amintindu-le legea strămoşească de jurămînt şi de pedeapsă. Dar cum nu voiau să-l· asculte, îşi potoli ameninţările ca să nu se ivească vreo tulburare din partea soldaţilor nou veniţi şi le promise că împreună cu Antonius îi va elibera la timp, şi că de acum nu-i va folosi în războaiele civile, care din fericire au încetat, ci împotriva illirilor şi a altor neamuri barbare, care au tulburat pacea cu greu stabilită, de pe urma cărora se vor îmbogăţi. Ei răspunseră însă că nu vor mai lupta pînă ce nu vor primi darurile şi onorurile ce li se cuveneau. El le răspunse că nu le refuză onorurile chiar şi acum; şi le acordă multe: legiunilor dreptul de a-şi pune alte insigne, iar centurionilor şi tribunilor dreptul de a purta toga brodată cu purpură şi rangul de senator în patria lor. Dar în timp ce continua să acorde alte onoruri, tribunul Ofillius strigă că insignele şi hainele de purpură sînt jucării pentru copii; daruri pentru soldaţi sînt pămînt şi bani. Şi cum mulţimea striga că a zis bine, Cezar se retrase mînios de la tribună. Cei care erau în jurul tribunului îl lăudau şi îi certau pe cei care nu se strînseră în jurul lui. Tribunul însă le spuse că chiar numai persoana sa va fi de ajuns pentru lucruri aşa de drepte; dar chiar de a doua zi după ce a spus aceasta, n-a mai fost văzut şi nici nu s-a aflat ce s-a întîmplat cu el.

CXXIX. Acum, de teamă, nimeni dintre soldaţi nu mai vorbea de unul singur, ci ei vociferau în comun, adunîndu-se pe unităţi, cerînd să fie lăsaţi la vatră. Dar Cezar îşi atrăgea pe comandanţii acestor soldaţi în diferite moduri: celor care făcuseră campania de la Philippi şi de la Mutina, ca fiind mai vechi în serviciu, le aprobă plecarea, dacă voiau să părăsească unităţile. El eliberă de îndată pînă la douăzeci de inii de oameni şi-.i făcu să plece din insulă, ca să nu-i corupă şi pe ceilalţi. El mai spuse, însă numai celor de la Mutina, că le va da altădată şi cele promise, cu toate că sînt eliberaţi astfel.

Venind apoi la restul trupei, învinui pe cei plecaţi de

comandantului suprem al armatei; iar pe cei de faţă îi lăudă şi îi făcu să spere că-i va elibera în scurt timp, aşa încît să nu regrete nimic şi că eliberîndu-i îi va îmbogăţi; acum le dăruieşte cîte cinci sute de drahme fiecăruia. După ce a spus acestea, fixă, tributul Siciliei la o mie şase sute de talanţi, numi pe guvernatorii Libiei şi Siciliei şi repartiză armata pentru fiecare din ele. El trimise corăbiile primite de la Antonius la Tarent, iar restul armatei, parte o trimise în prealabil în Italia, parte, luînd-o cu sine, plecă din insulă.

CXXX. întors la Roma, senatul[83] îi decernă onoruri exagerate şi îl lăsară să hotărască singur dacă să le primească pe toate sau numai o parte; atît senatorii cît şi poporul, încoronaţi, îi ieşiră înainte cît mai departe şi-l conduseră în drum spre templu şi de la templu acasă. Iar a doua zi Cezar vorbi în faţa senatului şi a poporului, enumerînd faptele şi măsurile sale administrative de la început pînă în acel moment; ecriindu-şi cuvîntările, el publică o carte. Vesti apoi pace şi veselie, războaiele civile fiind în sfîrşit înlăturate, şi scuti de impozite pe cei care încă nu le plătiseră, pe arendaşi de impozite şi pe chiriaşii care mai aveau datorii din plata chiriilor.

Din onorurile decernate primi triumful, sărbătorirea anuală în zilele în care a învins, şi să i se ridice în for o statuie de aur pe o columnă, îmbrăcat în 'haina[84] cu care intrase în Roma, înconjurîndu-i-se columna cu ciocuri de corăbii. Şi i s-a ridicat într-adevăr o statuie care purta inscripţia următoare: „A restabilit pacea, de multă vreme tulburată, pe pămînt şi pe mare“.

CXXXI. Cu toate că poporul a vrut ca, luînd funcţia de mare pontif de la Lepidus, să-i acorde lui Cezar demnitatea pe care legea o acordă pe viaţă, el nu a primit. De asemenea, cu toate că poporul a vrut să-l omoare pe Lepidus ca pe un duşman al patriei, el s-a opus. Cezar a trimis tuturor armatelor sale scrisori sigilate, poruncind ca toate să fie deschise în aceeaşi zi şi să execute ordinele lui. Aceste ordine conţineau măsuri relative la sclavii care în timpul răscoalelor interne fugind de la

în armată şi pentru care Pompei ceruse libertatea şi cărora senatul şi tratatele le-o acordaseră. Aceşti sclavi au fost totuşi prinşi în aceeaşi zi. Aduşi la Roma, Cezar i-a înapoiat stăpînilor romani şi italici sau urmaşilor acestora. De asemenea le-a trimis şi sicilienilor sclavii fugiţi. Iar pe cei pe care nimeni nu-i revendica, i-a omorît chiar în oraşele de unde au fugit.

CXXXII. Acum se părea[85] că se sfîrşiseră războaiele civile. Cezar avea pe atunci douăzeci şi opt de ani. Cetăţile l-au trecut în rîndurile zeilor lor. Roma şi Italia erau pe faţă prădate de bande de tîlhari, iar aceste prădăciuni erau mai de grabă jafuri îndrăzneţe,, decît furturi pe ascuns. Sabinus, ales de Cezar să limpezească această situaţie, a omorît pe foarte mulţi din cei pe care i-a prins, şi chiar în acelaşi an a restabilit pentru toată lumea o pace sigură. Din acel timp se spune că a rămas obiceiul străjilor de noapte şi felul lor de organizare. Cezar a fost foarte mult lăudat de această îmbunătăţire a situaţiei atît de rapidă şi în afara tuturor aşteptărilor. El a permis magistraţilor anuali să urmeze, în multe chestiuni privitoare la funcţiile lor, legile romane. A ars toate documentele care erau mărturii ale războaielor civile şi a declarat că va restabili complet republica, imediat ce Antonius se va întoarce din expediţia împotriva părţilor, fiind încredinţat că şi Antonius va consimţi să-şi depună magistratura, o dată ce vor ti încetat războaiele civile. Atunci, în mijlocul strigătelor de bună urare Cezar a fost ales tribun al poporului pe viaţă şi prin această funcţie perpetuă a fost îndemnat să renunţe la aceea pe care o avea. El a acceptat imediat şi l-a înştiinţat pe Antonius despre noua sa funcţie. La rîndul său, Antonius a trimis pe Bibulus, care tocmai se întorcea la Roma, să-i anunţe hotărîrile sale; pe de altă parte, el a trimis propraetori în diverse provincii şi se gîndea să se alieze lui Cezar în expediţia acestuia împotriva illirilor.

CXXXIII. Din Sicilia, Pompei a ajuns mai întîi pe promontoriul[86] Lacinium şi acolo a jefuit templul Herei,

său pe el, încă copil, împreună eu mama sa, pe vremea cînd era în război cu Cezar şi de unde ea îl luase după înfrîngere. în timp ce Antonius lupta în Media cu mezii şi parţii, Pompei s-a hotărît să i se încredinţeze lui cînd se va întoarce. Dar cînd a aflat că Antonius a fost învins şi cînd această veste i-a fost confirmată, a început din nou să spere că-i va urma lui Antonius, în caz că acesta a murit, sau că măcar va putea împărţi puterea cu el, în caz că se va întoarce, în mod permanent el avea în minte pe Labienus, care de curînd făcuse incursiuni în toată Asia. Pe cînd îl preocupau aceste lucruri, s-a anunţat că Antonius s-a reîntors la Alexandria. Pompei, uzînd de şiretenie în două direcţii, a trimis soli la el, ca să pară că i se alătură lui, că i se oferă ca prieten şi aliat, în realitate însă ca să cerceteze mai îndeaproape intenţiile lui Antonius. în acelaşi timp, însă, trimitea pe ascuns soli către conducătorii din Tracia şi Pont socotind că, dacă nu va dobîndi ceea ce doreşte, să poată fugi prin Pont în Armenia. A trimis soli chiar şi la parţi, avînd convingerea că aceştia pentru a pune capăt războiului cu Antonius îl vor primi de grabă atît ca general roman, dar mai ales ca fiul marelui Pompei. începu să-şi repare corăbiile şi să facă exerciţii navale prefăcîndu-se fie că. se teme de Cezar, fie că le pregăteşte pentru Antonius.

GXXXIV. Iar Antonius, imediat ce a aflat despre Pompei, a ales pe Titius comandant împotriva lui şi i-a poruncit ca luînd corăbii şi armată din Siria să lupte cu toată forţa în caz că Pompei ar începe lupta, şi dimpotrivă, să-l trateze cu toată cinstea dacă i se va supune. Antonius a tratat cu solii trimişi de Pompei şi aceştia i-au vestit următoarele : „Pompei ne-a trimis la tine nu pentru că n-ar fi putut — dacă ar fi hotărît să continue războiul — să navigheze în Spania, provincie care îi păstrează prietenie încă de pe timpul tatălui său şi care i-a servit ca azil în copilărie şi care l-a chemat şi acum. El însă a preferat să trăiască în pace cu tine şi chiar să lupte dacă va fi nevoie, sub conducerea ta. Şi această hotărîre n-a luat-o acum pentru prima oară, ci încă de atunci cînd era

Dacă ar fi primit atunci propunerea lui, nici Pompei nu ar fi pierdut Sicilia, căci tu nu i-ai fi dat corăbii lui Cezar împotriva lui, nici tu n-ai fi fost învins de parţi pentru că Cezar nu ţi-a trimis armatele pe care ţi le-a promis. Ai fi putut stăpîni, pe lîngă provinciile pe care le ai acum şi întreaga Italie. Cu toate că atunci nu ai primit propunerile lui, care ar fi putut să fie atît de folositoare în acel moment dat, el te îndeamnă acum să nu te mai laşi prins în cursă de Cezar nici de vorbele lui, nici de rudenia stabilită între voi. Aminteşte-ţi că Cezar, fără pricină şi cu toată legătura de rudenie şi înţelegere dintre el, a purtat război împotriva lui Pompei, şi că pe Lepidus, asociatul lui la triumvirat, l-a deposedat de partea lui şi că ţie nu ţi-a dat nimic.

CXXXV. Tu eşti acum singura persoană care ai mai rămas între el şi monarhie, lucru atît de rîvnit de el. Tu ai fi fost deja în luptă cu el, dacă Pompei nu ar fi fost încă între voi. Şi cu toate că interesul tău propriu te mînă, pe cît se vede, să te gîndeşti la toate acestea, — Pompei te îndeamnă acum cu stăruinţă din pricina prieteniei pe care ţi-o poartă, preferindu-te pe tine, om lipsit de răutate şi mărinimos, unui om atît de ascuns, înşelător şi viclean cum e Cezar. Şi nici nu-ţi reproşează faptul că i-ai dat lui Cezar corăbii, împotriva lui, lucru pe care l-ai făcut poate constrîns de nevoia pe care o aveai să-ţi trimită în schimb armată împotriva parţilor; el se mulţumeşte numai să-ţi amintească că Cezar nu ţi-a trimis armatele pe care ţi le-a făgăduit. într-un cuvînt, Pompei ţi se încredinţează cu toate corăbiile şi armata care i-a mai rămas credincioasă şi care nu l-a părăsit în timpul retragerii lui. Dacă vei menţine pacea, va fi o mare cinste pentru tine că ai salvat pe fiul marelui Pompei, iar dacă vei face război, vei avea un important avantaj în războiul care va veni şi care nu a izbucnit încă[44].

CXXXVI. După ce solii au terminat de vorbit, Antonius le-a desvăluit poruncile pe care le dăduse mai înainte lui Titius. El a spus că dacă Pompei este de bună

CXXXVII. În acest timp Furnius, căruia Antonius îi încredinţase guvernarea Asiei, l-a primit pe Pompei care venea fără nici o aparenţă de emoţie. De altfel, Furnius nu era în stare să-l oprească în mod eficace şi nici nu cunoştea încă intenţiile lui Antonius în privinţa lui Pompei. Dar după ce a văzut că Pompei face exerciţii cu armata sa, a început şi Furnius să-şi adune pe unii din comandanţii care se aflau sub ordinele lui. Astfel l-a chemat în grabă pe Ahenobarbus, conducătorul armatei în provincia vecină şi din altă parte pe Amyntas. Văzînd că aceste forţe se restrîng cu atîta repeziciune, Pompei s-a plîns că este tratat ca un duşman, el care a trimis soli la Antonius şi care-l aşteaptă răspuns de la acesta. Totuşi, cu toate că vorbea astfel, el se gîndea ca, folosindu-se de trădarea unui oarecare Curius din anturajul lui Ahenobarbus, să-l poată prinde pe acesta, nădăjduind că în schimbul lui Ahenobarbus va obţine mari avantaje (de la Antonius)[87]. Dar descoperindu-se trădarea, Curius, dovedit vinovat, a murit în faţa romanilor. Pompei a omorît şi pe libertul Theodoros, singurul om căruia el îi dezvăluise planul său, pentru că l-a trădat. Acum, nemaiîncercînd să-şi ascundă planurile faţă de oamenii din jurul lui Furnius, a cucerit, folosindu-se de trădare, oraşul Lampsacum, localitate unde se aflau aduşi în colonie de C. Cezar mulţi soldaţi din Italia şi, în schimbul unei solde mari, i-a înrolat pe toţi în serviciul său.

Apoi cu două sute de călăreţi şi trei legiuni de pedeştri încearcă să atace Cyzicul şi pe mare şi pe uscat. A fost respins în amîndouă părţile, pentru că acolo se afla o mică trupă care păzea nişte gladiatori hrăniţi de Antonius. După aceea, mergînd la portul aheenilor, adună provizii de grîne.

CXXXVIII. Furnius, fără să se înceapă lupta, îşi aşeza mereu tabăra sa în apropierea lui, cu multă cavalerie cu scopul de a-i împiedica aprovizionarea pe de o parte, pe de alta de a-l împiedica să-şi atragă de partea sa oraşele vecine. Pompei, neavînd cavalerie, a atacat lagărul lui Furnius frontal, iar din spate pe ascuns din cînd în cînd. Din această cauză, Furnius, oare se îndrepta împotriva lui Pompei, a fost atacat de soldaţii acestuia prin spatele taberei. Pompei, urmărind pe cei care o luaseră la fugă de-a lungul cîmpiei Scamandrului, a ucis pe mulţi dintre ei, căci cîmpia era umedă de ploi. Cei care mai scăpară cu viaţă, se retrăgeau nesimţindu-se în stare să continue lupta. Dar în timp ce aceştia aşteptau ajutoare din Mysia şi Propontida, sau din alte provincii, toţi cei sărăciţi de pe urma contribuţiilor necontenite se înrolau de bună voie în armatele lui Pompei, care devenise celebru, mai ales în urma victoriei de la portul aheenilor. Pompei care nu avea destulă cavalerie, şi din această cauză îşi făcea cu greu aprovizionarea, -află că o trupă de cavalerie italică, trimisă de Octavia, care-şi petrecuse iarna la Atena, se îndrepta către Antonius; şi imediat a trimis soli ca să o atragă, cu bani, de partea sa. Dar praetorul Macedoniei, care fusese numit de Antonius, i-a prins şi aurul l-a împărţit călăreţilor.

CXXXIX. Punînd stăpînire pe Nicaea[88] şi Nicomedia, Pompei s-a îmbogăţit considerabil şi situaţia lui s-a îmbunătăţit repede şi foarte mult, peste aşteptările lui. La începutul primăverii însă Furnius a primit din Sicilia şaptezeci de corăbii, cîte mai rămăseseră din acelea pe care Antonius le dăruise lui Cezar în lupta acestuia împotriva lui Pompei, căci Cezar, după expediţia din Sicilia, le eliberase. Tot atunci a venit şi Titius din Siria

connesus. Pompei, înspăimîntat de toate acestea, şi-a ars toate corăbiile, a înarmat pe toţi corăhierii, încredinţat că va putea rezista astfel mai bine duşmanului pe uscat. în acest timp, Cassius Parmesios[89], Nasidius, Saturnius, Thermus, Antistius[90] şi alţi prieteni dintre cei mai de seaiiiă care mai rămăseseră încă credincioşi lui Pompei, şi cel mai preţuit dintre toţi Fannius, şi chiar ginerele lui Pompei, Libo, toţi, — după ce au văzut că acesta chiar după sosirea lui Titius, căruia Antonius îi dăduse ordin să ia pe Pompei sub comanda sa, nu încetează lupta cu un duşman cu mult mai puternic, s-au desolidarizat de dînsul şi dînd garanţii de credinţă, fiecare pentru sine, trecură de partea' lui Antonius.

CXL. Părăsit de toţi prietenii, Pompei s-a retras către interiorul Bithyniei. Se spune că el se grăbea să ajungă în Armenia. El porni noaptea pe furiş, dar Furnius, Titius şi Amyntas l-au urmărit şi ajungîndu-l după un marş forţat către seară şi-au stabilit tabăra, fiecare pentru sine, în jurul unei coline, fără ca din pricina nopţii şi a oboselii să-şi mai sape şanţuri sau să-şi mai facă întărituri. în această situaţie, în timpul nopţii Pompei a năvălit peste ei, cu trei mii de peltaşti[91] şi a omorît foarte mulţi din cei care erau culcaţi şi care săreau buimaci din pat. Soldaţii lui Antonius, goi fiind, au luat-o la fugă în mod ruşinos. Şi se pare că dacă atunci, în timpul nopţii, Pompei i-ar fi atacat cu toată armata sau dacă i-ar fi urmărit în timpul retragerii, i-ar fi învins cu desăvîrşire. Dar orbit de soartă, el n-a ştiut să folosească acest prilej şi n-a avut nici un alt avantaj de pe urma izbînzii cîştigate, decît că s-a afundat mai adînc în interiorul Asiei Mici. Iar ceilalţi, reuşind să se adune din nou, continuară să-l urmărească şi îl împiedicau să adune grîne. Cînd s-a văzut însă în primejdie de-a i se tăia aprovizionările, s-a gîndit să înceapă tratative cu Furnius, fost prieten cu Pompeius Magnus. El depăşea în autoritate pe ceilalţi şi avea un caracter care inspira mai multă încredere.

că numai fiindcă a dus lipsa de alimente în acest timp şi a fost neglijat de ei a făcut acest lucru. „Cît despre voi, dacă purtaţi războiul împotriva mea cu încuviinţarea lui Antonius, rău îşi mai chibzuieşte el lucrurile, neprevăzînd războiul cu Cezar care se apropie; dacă, dimpotrivă, voi o luaţi înaintea hotărîrii lui Antonius, vă asigur şi vă îndemn să aşteptaţi solia pe care am trimis-o la. Antonius sau să mă luaţi şi să mă duceţi chiar acum la el. Şi eu mă încredinţez numai ţie, Furnius^ cerîndu-ţi doar asigurarea că mă vei duce teafăr la Antonius[44]. Aşa a vorbit Pompei, avînd încredere în Antonius la gîndul că este un om cumsecade şi temîndu-se numai să nu păţească ceva pînă să ajungă la el. Iar Furnius i-a răspuns astfel: „Dacă aveai de gînd să te predai lui Antoniiis, trebuia să te duci de la început Ia el sau să aştepţi liniştit răspunsul lui la Mitilene; tot ceea ce ai făcut însă arată că voiai să te baţi cu el. Dar ce să-ţi mai spun eu ţie lucruri pe care le cunoşti? Dacă totuşi acum te-ai răzgîndit, nu mai încerca să ne dezbini pe noi, comandanţii, ci încredinţează-te lui Titius. Lui Titius i-a încredinţat Antonius chestiunile care te privesc, iar garanţia pe care o ceri de la noi, poţi s-o ceri şi de la Titius. Este însă ordin de la Antonius să fi.i omorît dacă mai porţi război, iar dacă te predai, să fii trimis la el cu cinste[44].

CXLII. Pompei era mîniat pe Titius pentru nerecunoştinţa lui, fiindcă primise să ducă acest război împotriva sa; într-adevăr, Pompei îl scăpase de la moarte pe Titius care fusese luat prizonier. Pe lîngă că era mîniat, se mai simţea şi înjosit ca el, Pompei, să fie la bunul plac al lui Titius, un om de viţă nu prea nobilă. El îl bănuia că este nesigur, avînd oarecare temeri în privinţa caracterului lui, întrucît mai avea pe conştiinţă o veche manifestare de jignire a sa împotriva Jui Titius înainte de a-i fi făcut binefacerea. Astfel a încercat din nou să se predea lui Furnius şi l-a rugat chiar să-l primească. Dar neizbutind să-l convingă a-l primi, a spus că se va preda chiar şi lui

accepta predarea lui, care ar jigni pe cel însărcinat cu depline puteri de Antonius, s-au despărţit.

Cei din jurul lui Furnius se făleau că Pompei, constrîns de situaţia de faţă, se va preda a doua zi lui Titius. Pompei însă, lăsînd să se aprindă noaptea focurile obişnuite, şi trîmbiţaşii să trîmbiţeze gărzile de noapte, după cum era obiceiul, a pornit pe ascuns din tabără cu soldaţi uşor înarmaţi, cărora, nici lor, nu le spusese încotro avea să se ducă. El se gîndea să pornească spre mare şi să dea foc flotei lui Titius; şi poate că ar fi izbutit dacă Scaurus, dezertînd de la el, n-ar fi dezvăluit ieşirea lui din tabără şi drumul pe care mergea, căci planul nu-l cunoştea. Atunci Amyntas, însoţit de o mie cinci sute de călăreţi, a pornit pe urmele lui Pompei, care n-avea călărime. Şi pe cînd se apropia Amyntas, soldaţii lui Pompei au trecut de partea lui, unii fugind pe ascuns, iar alţii pe faţă. Rămînînd deci singur şi temîndu-se de situaţia din tabăra sa s-a predat fără condiţii lui Amyntas, el care se simţea înjosit să se predea cu condiţii lui Titius.

CXLIII. Astfel a fost capturat Sextus Pompei, singurul fiu în viaţă al lui Pompeius Magnus, pe care tatăl său, murind, îl lăsase în* fragedă vîrstă, iar fratele său băietan.

Trăise multă vreme neştiut după moartea lor şi făcuse piraterie pe ascuns în Spania, pînă cînd strîngîndu-şi mulţi în jurul lui, după ce l-au recunoscut că este fiul lui Pompei, s-a dedat pirateriei mai pe faţă şi, după uciderea lui Caius Cezar, a purtat război cu toată forţa şi a adunat armată multă, corăbii şi bani, a cucerit insule şi a ajuns stăpîn pe marea de apus şi a dus Italia la foamete, iar pe duşmani i-a constrîns să primească condiţiile pe care le-a voit el. Şi fapt foarte de seamă, în timpul proscripţiilor, venind în ajutorul Cetăţii supuse unui masacru general, a salvat pe foarte mulţi aristocraţi care se găseau atunci în patrie datorită lui. Dar, parcă scos din minţi de un zeu, el n-a atacat niciodată pe duşmani, deşi întîmplarea îi dăduse multe prilejuri favorabile, ci numai s-a apărat.

trecut-o lui Antonius, iar pe Pompei care era în vîrstă de patruzeci de ani, l-a omorît în Milet, fie din proprie iniţiativă, fiind mîniat pe el pentru insulta de odinioară şi nerecunoscînd binefacerea pe care o primise după aceea, fie că primise ordin de la Antonius.. Unii spun că Plancus, nu Antonius, a dat ordinul şi că în calitate de guvernator al Siriei, fiind zorit de Antonius printr-o scrisoare să treacă la realizarea unor acţiuni urgente, La iscălit pe Antonius şi s-a folosit de sigiliul lui. Şi mai sînt şi alţii care socotesc că Plancus a scris acest ordin: o parte din ei cred că cu complicitatea lui Antonius, care se sfia să scrie el porunca aceasta, din cauza numelui lui Pompei şi fiindcă Cleopatra era binevoitoare faţă de Pompei, de dragul tatălui lui, Pompeius Magnus; cealaltă parte socoate că Plancus, care ştia toate aceste lucruri, a făcut aceasta din propria sa iniţiativă, pentru ca nu .cumva Pompei să nimicească respectul reciproc dintre Antonius şi Cezar şi ca nu cumva Cleopatra să treacă de partea lui Pompei.

CXLV. Dar Pompei era mort. Antonius a pornit îndată cu armată în Armenia, iar Cezar s-a dus împotriva illirilor care prădau Italia, unii fără să fie supuşi romanilor, iar alţii răsculîndu-se în timpul războaielor civile.

Eu am crezut de cuviinţă ca războaiele purtate de romani împotriva illirilor să le scriu mai dinainte, de cum au început şi pînă la sfîrşit, şi să le adaug la „Istoria Macedoniei^[92], care este vecină cu Illiria, întrucît nu-mi erau cunoscute în amănunt, nu constituiau materie

NOTE

CARTEA I

1 Appian se referă aci la epoca anterioară Gracchilor.

2 Muntele sacru este situat la 8 km la nord-est de Roma, pe via Nomentana.

3 Nu se ştie dacă Appian era pe deplin conştient de însemnătatea acestei magistraturi. Creată în anul 491 î.e.n, în urma primei retrageri a plebeilor pe Muntele sacru, această magistratură avea, la început, de scop apărarea plebeilor împotriva abuzului patricienilor. Apoi, prin dreptul de a se opune oricărei hotărîri şi a oricărui magistrat, pe care-l căpătaseră tribunii ulterior, ei puteau opri mersul Întregului aparat de stat.

4 Aristocrat, adversar al plebeilor, comandant viteaz, care, după legendă, intrînd în conflict cu plebeii, fiindcă se opusese vînzării de grîu cu ■ preţ ieftin, s-a refugiat la volsci, duşmanii romanilor şi a venit cu război împotriva Romei. Numai datorită rugăminţilor mamei şi soţiei sale, el şi-a retras oştile. Evenimentul este plasat de tradiţie în prima treime a sec. V î.e.n.

5 Tribun al poporului în anul 133 î.e.n. A fost asasinat din ordinul unui grup de senatori, în frunte cu Scipio Nasica, din ură pentru legea agrară, pe care Gracchus izbutise s-o instituie.

6 Colină a Romei între Palatin şi Quirinal, pe care era clădit templul închinat lui Jupiter.

’ Grupare politică, mai bine zis coterie politică, în sînul claselor exploatatoare romane, constituită prin interese de clasă, mai

mult în jurul unor persoane, decît în jurul unui program bine conturat.

8 Cele spuse de Appian aci se pot aplica întregii perioade a războaielor civile.

9 Lucius Cornelius Sylla, quaestor al lui Marius în războiul împotriva lui Jugurtha, comandant de oşti în războiul cu aliaţii. învingătorul lui Mithridate: întorcîndu-se la Roma în anul 82 î.e.n.*. instituie dictatura, prescriind şi măcelărind pe adversarii politici şi confiscîndu-le averile. Dă o constituţie prin care se instituiau practici avînd să repună senatul în vechile drepturi, făcînd din el cAeia de boltă a statului roman. A abdicat, nesilit, de la dictatură în anul 79 î.e.n. şi nu după mult timp a murit.

10 în împrejurări grele, mai ales în epoca marilor războaie de cucerire, sau cînd republica romană era în primejdie, toată puterea era concentrată în mînile unui dictator, ales pe şase luni, care, comparativ, dispunea de aceleaşi drepturi asupra civililor pe care le avea comandantul de oşti asupra soldaţilor.

11 După cucerirea Romei, Sylla, ştiind că nimeni n-o să propună pe altcineva, în afară de sine, a cerut senatului să numească pe cineva învestit cu puteri excepţionale spre a restabili ordinea. La propunerea lui Lucius Valerius Flaccus, Sylla a fost numit dictator pe timp nelimitat.

12 Renumit om politic, comandant de oşti, adevăratul întemeietor al dictaturii militare. De origină patriciană, înrudit cu Marius prin mătuşa sa lulia, şi-a desfăşurat activitatea pe linia politicii popularilor. Cheltuind mult spre a-şi atrage poporul, de ale cărui voturi avea nevoie în alegerile pentru diferite funcţii, a încheiat primul triumvirat în anul 60 î.e.n. împreună ,cu Crassus şi Pompei, între anii 58—49 î.e.n. a dus lupte de cucerire a Galliei. între anii 49—44 î.e.n. a dat lupte cu adversarii săi politici în războiul civil pe care-l dezlănţuise: la Pharsalus împotriva lui Pompei, în anul 48; la Thapsus în Africa, în anul 46; la Munda în Spania (45). în răggzul dintre diferitele faze ale războiului civil, a dat legi prin care viza reforma întregului stat roman. A fost asasinat la 15 martie 44, în senat. După cucerirea puterii, Cezar a dus o politică de împăcare cu aristocraţia senatorială, împotriva căreia luptase pînă atunci.

13 Cn. Pompeius Magnus. Celebru comandant de oşti. Şi-a început cariera militară în timpul războiului cu aliaţii, în tabăra tatălui său Pompeius Strabo. A fost partizanul lui Sylla, luptînd împotriva marianilor în Africa. S-a distins în războiul împotriva lui Sertorius, în Spania, şi a lui Spartacus. în Italia. A fost ales consul cu Crassus, în anul 70 î.e.n. Luptînd împotriva piraţilor, în anul 67. apoi repurtînd victoria decisivă împotriva lui Mithridate. s-a întors, în anul 62. la Roma. Nemulţumit de aristocraţia senatorială, care se opusese în senat la ratificarea acţiunilor lui în Orient, s-a apropiat de Crassus şi de Cezar, cu care a încheiat primul triumvirat. în anul 60. Ducînd o politică şovăitoare între triumviri şi aristocraţia senatorială, între anii 59—52. a început din ce în ce mai mult să se apropie de senat, care l-a ales comandant suprem în timpul războiului civil, învins la Pharsalus. în septembrie 18, a fugit în Egipt, unde a fost asasinat din ordinul lui Ptolemeu. regele Egiptului.

14 Cînd a sosit Cezar în Egipt, pe tron erau Cleopatra şi fratele şi soţul său Ptolemeu Dionysos, care tocmai se certaseră, iar Cleopatra fusese, alungată. Cezar a încercat să împace pe cei doi regi, dar, în cele din urmă, datorită intrigilor de la curte, s-a văzut nevoit să poarte un război împotriva lui Ptolemeu, care a dispărut în urma unei bătălii. Cleopatra a rămas singură pe tron.

15 Marcus lunius Brutus, rudă cu Cato cel tînăr, se considera urmaşul lui Brutus. care a avut un rol însemnat în izgonirea lui Tarquinius Superbus. ultimul rege roman. Ducînd o viaţă austeră şi îndeletnicindu-se eu filozofia, căuta să-l imite pe Cato. Făcea însă şi cămătărie. La Pharsalus, el a fost de partea lui Pompei. Cezar l-a iertat, manifestînd o deosebită grijă pentru el. în anul 44 î.e.n.. Brutus era praetor. Influenţat de familie şi instigat de adversarii lui Cezar, el s-a hotărît, deşi cu greu, să participe la complotul împotriva lui Cezar. Hotărîrea a dus-o cu consecvenţă pînă la capăt.

16 Caius Cassius Longinus, comandant de vază, participase, sub comanda lui Crassus, la războiul împotriva părţilor, unde se distinsese în acţiunea de salvare a resturilor armatei romane şi de apărare a Siriei.

17 Se vede că izvorul din care se inspiră Appian aci era favo-rabil lui Cezar. Nu peste tot însă, în cursul acestei expuneri, se

18 Cavalerii constituiau categoria cetăţenilor romani care, prin reformă aşa-z^ă „a lui Servius Tullius“, aveau o anumită avete, corespunzător căreia le reveneau anumite obligaţii militare şi financiare.

19 Spre deosebire de primul triumvirat, numit fals astfel, al doilea triumvirat a fost recunoscut în chip legal. Appian va menţiona în cursul expunerii ce provincii şi-a luat fiecare dintre cei trei triumviri.

20 M. Antonius, triumvirul, fiul lui M. Antonius Creticus. Născut în anul 82 î.e.n., aliat politic al lui Clodius în 58, s-a distins în războiul dus împotriva lui Aristobul, în anul 55, pentru repunerea lui Ptolemeu Auletul pe tronul Egiptului. în anul 54 era în Gallia sub comanda lui Cezar. Quaestor şi tribun al poporului în anul 49, a jucat un rol însemnat în declanşarea războiului civil dintre Cezar şi Pompei. Propraetor în anul 49, magister equitum în anul 47, în 44 a fost ales consul.

21 M. Aemilius Lepidus, membru al ginţii plebeiene Aemilia, născut în anul 89 î.e.n., pontifex în anul 64, interrex în anul 52, praetor urban în anul 49, anul izbucnirii războiului civil; a prezidat adunarea poporului care l-a numit pe Cezar dictator. Proconsul în Spania în anul 47, a fost magister equitum în anii 45 şi 44. A fost ales mare pontiî în locul lui Cezar. Pe cît era de bogat, pe atît era de redus la minte.

22 Caius Octavius, fiul lui Octavius, un aristocrat dintr-un municipiu, şi al nepoatei lui Cezar; s-a numit, după adoptarea lui de către Cezar, C. lulius Cezar Octavianus. La 15 martie 44, cînd complotiştii îşi ridicau pumnalele să-l asasineze pe Cezar, Octavius era în Apollonia, unde se concentraseră trupele lui Cezar, pregătite în vederea războiului împotriva părţilor.

23 Este vorba de provincia Africa.

24 ‘Din imperiul lui Alexandru Macedon s-au desprins o serie de regate printre care şi Egiptul, sub Ptolemeu Lagos.

25 Egiptul nu fusese încă supus cînd se petreceau evenimentele la care se referă Appian.

26 Fraza arată că Appian sau izvorul lui erau favorabil instituţiei imperiului.

27 Fiica lui Ptolemeu Auletul, lăsată moştenitoare, prin testament, împreună cu fratele său mai mic, Ptolemeu Dionysos. Cînd

Cleopatra, în urma unui conflict cu fratele său, fusese izgonită din Alexandria. Cezar, încasînd o sumă mare de bani, i-a repus pe amîndoi fraţii pe tron. Partizanii lui Ptolemeu răsculîndu-se, în lupta de la Nil au fost înfrînţi, Ptolemeu omorît, iar Cleopatra a rămas singură regină a Egiptului.

28 Prin cucerirea Tarentului, survenită în anul 270 î.e.n., întreaga Italie era acum sub stăpînirea Romei.

29 Este vorba de faimosul ager publicus, „domeniul public[44].

30 Un iugăr avea 2.500 metri pătraţi.

31 Este vorba de legea lui Licinius şi Sextius. După tradiţie, legea a fost votată în anul 367 . î.e.n., · atunci cînd, potrivit unei alte legi care are aceiaşi autori, s-a restabilit şi funcţia de consul, suprimată în anul 443 î.e.n., o dată cu numirea tribunilor militari cu putere consulară.

32 Fiul lui Tiberius Sempronius Gracchus, membru al gintei plebeiene de vază Sempronia, şi al Corneliei, fiica lui Scipio cel bătrîn. Sub îngrijirea mamei sale, Tiberius, ca şi fratele său Caius, au primit o educaţie îngrijită. Dascălii lor, retorul Diofane din Mitilene şi filozoful epicurean Blossius din Cumae, i-au iniţiat în ideile filozofiei greceşti. Tiberius s-a distins ca luptător împotriva cetăţii Numanţia; v. şi nota 5.

33 Sclavii s-au răsculat în anul 199 î.e.n. la Setia, lîngă Roma, apoi între anii 190—180 î.e.n. în Apulia. Prima răscoală de mari proporţii a fost cea din Sicilia, între anii 138—132 î.e.n., cînd a fost proclamat primul stat al sclavilor.

34 Oraş supus Romei în Italia, care se bucura de o largă autonomie administrativă.

35 în greceşte γραμματέυς, în latineşte *scriba.* Nici un termen românesc nu poate reda exact sensul acestor doi termeni. Cel mai aproape de adevăr este cel de „scrib[44].

36 Nu se ştie altceva nimic despre acest tribun.

37 Orice tribun avea dreptul să spună veto — „interzic[44], „mă opun[44], „opresc[44], „sînt împotrivă[44], cînd nu era de acord cu o acţiune, hotărîre, lege etc., şi întreaga acţiune pornită era oprită.

38 Dreptul de veto îl avea orice tribun. Prin urmare numai în fapt, nu în drept, cel care spune veto era mai puternic decît cel care era oprit.

39 Lacună în text, după Nauck.

40 Întîmplarea arată limpede că erau tribuni care făceau jocul intereselor optimalilor.

41 Caius Sempronius Gracchus. tribun al poporului în anii 123 — 122 î.e.n. Reluînd programul fratelui său. el a încercat să-şi atragă sprijinul tuturor categoriilor sociale, făcînd să se voteze: o lex judiciaria prin care listele de pe care puteau fi aleşi judecătorii se treceau pe seama ordinului equestru; o lege prin care se împărţea grîu ieftin poporului; o lege prin care se întemeia o colonie în locul fostei cetăţi Carthagina. Amănunte asupra morţii lui se dau în capitolele următoare ale cărţii.

42 Actul săvîrşit de Gracchus în această împrejurare este întradevăr revoluţionar şi arată cît de mult se ascuţise lupta de clasă la Roma.

43 Alegerile de tribuni se ţineau, de obicei, vara.

44 Tribuni ai poporului au fost la început doi. apoi cinci. în sfîrşit. începînd cu anul 457 î.e.n., zece.

45 în cazuri de grea cumpănă pentru stat, senatul dădea sarcina unui magistrat, consul sau tribun militar cu putere consulară să numească un dictator. Magistratul. în tăcerea nopţii, după luarea auspiciilor, numea de obicei un consular în funcţie de dictator, care avea puterea supremă, iresponsabilă. Era un fel de stare de asediu: vezi şi nota 10.

46 Marele pontif (pontifex maximus) era şeful colegiului pontificilor şi locuia în domus regia, fosta casă a regilor.

47 P. Cornelius Scipio Nasica Serapio, fiul lui P. Cornelius Scipio Nasica Corculum. Nu se ştie cînd a fost edil. Consul în anul 138 î.e.n. s-a purtat ca un duşman neîmpăcat al plebei. Porecla de Serapio i-a fost dată de tribunul C. Curatius, cu care a avut de luptat, în anul 132 î.e.n. a luat parte la urmărirea partizanilor lui T. Gracchus. A murit, nu mult după aceea, în timpul unei solii la Pergam.

48 Este vorba de P. Cornelius Scipio Africanus (Maior), care a învins pe Hannibal la Zama. în anul 202 î.e.n., de unde şi numele de Africanus.

49 Asupra detaliilor, Plutarh, *Tiberius Gracchus,* XIX, 3; Velleius Paterculus. II. 3, 2; Orosius V, 9, 2.

50 Sub Aristonicos s-a produs o răscoală a sclavilor la Pergam. Romanii au venit în ajutorul proprietarilor de sclavi.

gat din senat. Se crede că Marcus s-a alăturat Gracchilor din ura împotriva nobilimii, contractată cu acest prilej.

53 C. Papirius Carbo, membru al gintei Papiria care a dat mulţi bărbaţi de seamă vieţii politice romane.

53 P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, fiul mai tînăr al lui Aemilius Paulus, cu Papiria; a fost adoptat de fiul lui P. Cornelius Scipio Africanus, al cărui nume l-a luat, păstrînd însă şi pe cel de Aemilianus. Născut pe la anul 185 î.e.n.. a luat parte la bătălia de la Pydna. în anul 168. Tribun militar în Africa în anul 149, consul în 147, a cucerit şi dărîmat Carthagina în anul 146 — de aci şi numele de Africanus (Minor).

54 Evenimentul este raportat şi de Titus Livius, *Periocha.* XIX; Vel 1 eius Pa tercu I us. II, 4, 6. Probabil că moartea lui s-a datorat unei boli, cf. L u c i 1 i u s, versul 1093. Asupra înmormîntării. V e 1 1 e i u s. IV. 1. 12.

55 Multă vreme aliaţii Romei n-au avut dreptul de cetăţenie romană.

56 Manius Aquilius, prietenul lui C. Marius. a înăbuşit răscoala sclavilor din Sicilia în anul 101 î.e.n. în anul 89, pe cînd era în Asia, însărcinat de senatul roman să restabilească situaţia din Cappa-docia şi Bithynia tulburată de Mithridate, a pornit, cu de la sine putere, primul război împotriva lui Mithridate. A suferit o înfrîngere completă. Încercînd să fugă, a fost asasinat în insula Lesbos.

57 Κατήγοροι este termenul grec care desemnează pe acuzatorii din oficiu.

58 Florus (II. 5) spune că cetatea s-a dezbinat în două părţi.

59 Un stadiu avea cam 185 m.

60 Marcus Livius Drusus, tribun al poporului în anul 122 î.e.n., adversar înverşunat al Gracchilor, care a venit cu propunerea demagogică a întemeierii celor 12 colonii.

61 Dărîmarea Carthaginei a avut loc în anul 146 î.e.n.

62 Augurii erau preoţii însărcinaţi cu supravegherea şi interpretarea semnelor divine (fenomene cereşti, zborul păsărilor etc.).

63 Cercetările mai noi au arătat că. de fapt, teritoriul ales pentru colonizare era în afara spaţiului care cădea sub povara blestemului.

zului din partea senatului de a se acorda drept de cetăţenie romană italicilor.

66 Potrivit mitologiei, Dioscurii erau Castor şi Pollux, fii gemeni ai lui Zeus şi ai Ledei. Castor se distingea prin abilitatea cu care îmblînzea caii, iar Pollux era un admirabil luptător cu pumnul.

67 Aventin era o colină pe care, după tradiţie, Cacus a fost ucis de Hercule, fiindcă-i furase boii. Pe Aventin se găsea templul zeiţei Diana, celebru şi prin aceea că acolo se întruneau poeţii pe vremea lui Livius Andronicus (sec. III î.e.n.).

68 în momente grele, una sau alta din părţile în luptă au apelat la ajutorul sclavilor, pe care nu-i considerau nici cel puţin oameni. Faptul arată violenţa pasiunilor în joc.

69 ʻΙκέτης — rugător, cetăţean care se punea sub protecţia unui zeu. Respingerea unui rugător era o gravă încălcare a unui obicei foarte respectat.

70 Cf. Plutarh, *Caius Gracchus,* XXIV—XXVII; Velleius, II 6; O r o s i u s, V, 12.

71 Quintus Caecilius Metellus Numidicus, vlăstar al faimoasei familii a Caeciliilor Metelli, consul în anul 109 î.e.n., se distinge în războiul împotriva lui Jugurtha, de unde şi titlul de Numidicus; censor în anul 102; a refuzat să jure că va respecta legea agrară a lui Satuminus şi s-a exilat. S-a întors în anul 101.

72 G. Servilus Glaucia a fost asasinat, dimpreună cu Apuleius Saturninus, în anul 100 î.e.n. Dîrz luptător în rîndurile popularilor.

73 L. Apuleius Satuminus, tribun al poporului în anul 103 şi în 100. Mai înainte, în anul 104, fusese quaestor şi căutase să-şi atragă simpatia poporului.

74 Marius a fost consul în anul 107 şi din 104 pînă în 100, fără întrerupere, ceea ce era un fapt destul de rar.

75 Este vorba de Gallia transalpină.

76 îmbrăcămintea romanilor consta dintr-un fel de cămaşe, numită tunică, peste care se îmbrăca toga (o bucată de pînză sau de lînă de forma unui mare segment de cerc, îmbrăcată în aşa fel încît mîna stîngă era acoperită, iar dreapta era liberă). Toga era vesmîntul caracteristic al romanilor.

77 Plutarh, *Marius,* XXVIII.

78 Templul lui Saturn era situat în for şi acolo era păstrată

79 Piu t ar h, *Marius* XXIX; T. Livius, *Periocha,* LXIX; Valerius Maxi mus, III, 8, 4.

80 Născut în anul 143 î.e.n., quaestor în anul 113, praetor în 102, a purtat război împotriva piraţilor, obţinînd triumful. Consul în anul 99, a fost un partizan înflăcărat al optimaţilor. Orator celebru.

81 Fiul unui libert, a fost scos din ordinul cavalerilor de Q. Caecilius Metellus, în anul 102, în timpul cenzurii sale. Spre a se răzbuna, Furius s-a opus votării întoarcerii din exil a lui Metellus.

82 Libertul era un om liber, dar provenit dintr-un fost sclav.

83 Q. Caecilius Metellus Pius, fiul lui Numidicus, a luptat sub comanda tatălui său în Africa, împotriva lui Jugurtha. Praetor în anul 89 î.e.n., a luptat împotriva lui Pompedius Silo.

84 Războiul cu aliaţii s-a mai numit şi „războiul mars“, fiindcă marsii au jucat un mare rol. Cauza războiului a fost, aşa cum arată şi Appian, încăpăţînarea cu care Roma s-a opus acordării dreptului de cetăţenie romană celorlalte populaţii din Italia.

85 M. Livius Drusus tribun al poporului în anul 122; v. şi nota 60.

86 Asupra personalităţii lui Drusus, cf. D i o d o r, XXVII, 10, 1; Cicero, *De officiis,* I, 30, 108; Velleius, II, 13, 1; Tacit, *Annales,* III, 27.

87 Asupra morţii lui, cf. Livius, *Periocha,* LXXI; O r o s i u s, V, 18, 7. Appian este mai complet.

88 Delos este o insulă celebră, între altele, şi prin tîrgul de sclavi. Se spunea că insula, la început plutitoare, fusese scoasă de Poseidon din mare. Apollo o fixase. La fiecare cinci ani aveau loc serbări şi jocuri desfăşurate cu o mare solemnitate. Templul lui Apollo de la Delos era unul dintre monumentele vestite în antichitate.

89 Legatus — un fel de locţiitor al unui comandant de oşti sau guvernator de provincie.

90 Appian este izvorul de bază în relatarea acestor evenimente.

Cf. Cicero, *ProFonteio,* XVIII, 41; D i o d o r, XXVII, 2, 1—3 ; F1 o r u s, II, 6, 9. Toate izvoarele arată nemaivăzuta ură cu care

92 A comandat partea de nord a teatrului de luptă.

93 Praetor în anul 92 î.e.n., el a condus restul oştilor lui Lepidus în Spania, unde s-a pus sub comanda lui Sertorius.

94 Unele manuscrise dau Afranius. Lecţiunea cea mai probabilă este Lafrenius.

95 Pentru detalii, cf. D i o d o r. XXXVII, 2, 5 şi urm.; Strabon, V. 1. 2 ; M ac r o b iu s, *Saturnalia,* I, IL 24.

96 Lucius Cornelius Scipio Asiaticus. A luat parte, în anul 100 î.e.n.. la lupta împotriva lui Salurninds şi Glaucia.

97 Caius Perpenna. fratele lui M. Perpenna. consul în anul 92 î.e.n.. cînd Caius era praetor.

98 O mică localitate în teatrul de luptă al războiului cu aliaţii.

99 Oraş pe coasta vestică a Italiei, în Campania, la sud de Neapole.

100 Oraş situat pc coasta vestică a Italiei, la nord de Neapole.

101 Oraş situat pe coasta vestică a Italiei, la sud de Stabiae.

102 Oraş situat între Salernum şi Stabiae.

103 Numizii erau o populaţie care locuia aproximativ pe teritoriul Tunisului de astăzi. Ţara lor se numea, în antichitate. Numidia.

104 Mauretanii locuiau pe coasta de nord-vest a Africii. Ţara lor. numită Maurelania, se întindea de la Gibraltar pînă în Numidia. Mauretania şi Numidia au fost supuse definitiv Romei, prima în anul 16 î.e.n., iar a doua în anul 42 î.e.n.

105 Oraş situat între Neapole şi Suessula.

106 Oraş şi regiune situată la sudul regiunii Samnium.

107 lapygia era numele unei vechi regiuni italice, situată pe coasta de răsărit a Italiei, la nord de Calabria.

108 Locuitori ai oraşului Canusium, situat la est de Venusia, în Apulia.

109 D i o d o r. XXXVII, 13, 2: O r o s i u s, V. 18, 10.

110 Acolo unde îl învinsese pe Rutilius.

111 Senatus-consultum era o hotărîre a senatului. în perioada de înflorire a republicii, senatul avea o putere foarte extinsă şi hotărîrile sale îmbrăţişau cele mai variate domenii ale vieţii publice. Senatul era cel care decreta, dar magistraţii erau însărcinaţi cu executarea acestor hotărîri.

“2 Cf. Livius, *Periocha.* LXXIII; C. I. L. IX, 4505.

113 Teanum, oraş situat în nordul Apuliei, lîngă muntele

114 Falern — era o regiune situată în .nordul Campaniei în apropiere de muntele Massicus. Firnum,. oraş situat în estul Italiei, în Picenum.

115 Asculum. oraş în Apulia, la nord de Venusia.

116 Cohorta era o unitate militară romană. O legiune, care număra aproximativ 4200 de oameni, era împărţită în 15 cohorte, fiecare cohortă avînd două manipule. Evoluţia armatei romane, pe scurt, a fost: epoca falangei, în care armata era un front lung de 500 de oameni; de la Camillus, s-a introdus manipulul ca unitate de luptă, care avea un front de opt oameni; Marius. reunind două manipule într-o cohortă, a introdus sistemul cohortelor ca unităţi de luptă.

117 Membru al gintei Baebia.

118 Cumae, oraş situat pe coasta vestică a Italiei, în Campania, la nord de Neapole.

119 Nevoia de trupe a fost una din cauzele care au asigurat succesele plebeilor în luptele împotriva patricienilor în decursul istoriei. Aceeaşi cauză a determinat pe Marius să înfiinţeze armata proletarilor, a acelora care mai înainte nu aveau niciun fel de venit şi care nu erau chemaţi la armată. Acum ei erau plătiţi şi, în loc să fie recrutaţi, se înrolau. Aceeaşi cauză a făcut să se înroleze chiar liberţii, nu numai *căpiţe censi,* adică cetăţenii care figurau pe listele de cens numai eu persoana lor.

120 Această măsură arată că senatul, neputînd să frîneze pe adversari pe cîmpul de luptă, a adoptat tactica spargerii unităţii de luptă, acordînd cetăţenia romană cîte unui grup şi nu totalităţii adversarilor.

121 Cicero, *Pro Balbo ;* V e 1 1 e i u s, II, 16, 6.

122 Etruria. regiunea situată la nord de Roma.

123 Munţi situaţi în apropiere de oraşul Pompei, la sud de Vezuviu, în Campania.

124 Oraş situat în Campania, la nord-est de Vezuviu.

125 Hirpinii erau o populaţie care locuiau o regiune la sud de Beneventum, în Samnium.

126 Aeculanum — un oraş situat la sud de Beneventum.

127 Lucanii erau locuitorii Lucaniei, regiune italică situată în sud-vestul Apuliei.

128 Samniţii erau o populaţie italică, ocupînd regiunea numită

129 L i v i u s, *Periocha,* LXXV; V e 11 e i u s, II, 16, 2.

130 Membru al ginţii plebeiene Cosconia, s-a distins ca proconsul în Illiria, unde a supus o mare parte a Dalmaţiei.

131 Salapia, localitate pe coasta estică a Italiei, în Apulia, lîngă lacul cu acelaşi nume.

132 Cannae, localitate situată în Apulia, devenită celebră în urma dezastrului suferit de armatele romane în luptă cu Hannibal.

133 Evenimentul s-a petrecut în anul 88 î.e.n. Sursa de bază, care este Appian, trebuie completată cu Valerius Maximus, IX, 7, 4.

134 Este vorba de partea din istoria lui Appian, intitulată *Mithridatica.*

135 Tînăr plin de talent, tribun al poporului în anul 88, î.e.n., prietenul şi partizanul lui M. Livius Drussus.

136 Zilele în care se putea ţine adunarea poporului se numeau dies fasti; calendele, nonele, idele erau zile nefaste. în virtutea dreptului de a lua auspiciile, adică de a observa voinţa zeilor, magistraţii romani, de la edil în sus, puteau decreta noi zile de sărbătoare, cînd nu se putea convoca adunarea poporului. Appian traduce *nefastus* prin „de repaus".

137 Mithridate al IV-lea Eupator, celebrul rege al Pontului cu care Roma a purtat trei războaie. învins de Pompei, el s-a sinucis în anul 63 î.e.n. Războiul purtat de Sylla împotriva lui este primul din cele trei.

138 Poarta Coelia ducea spre cartierul Romei situat pe colina Coelius.

139 Poarta Colina era situată în nord-estul Romei

140 Esquilinul era o colină a Romei, situată la nord-est de Palatin.

141 Suburra era o mahala a Romei, situată la nord de Palatin.

142Prin optimaţi (care erau de partea lui Sylla) se înţelegea, în general, aristocraţia senatorială, în opoziţie cu popularii, care urmăreau satisfacerea revendicărilor sărăcimii (cetăţeni romani) libere de la sate şi oraşe.

143Adunările pe centurii, comitia centuriata, a căror organizare este atribuită de tradiţia romană regelui Servius Tullius, se caracterizau prin aceea că poporul se aduna ca la armată, pe centurii (de hi centum — „sută", centuria — o sută de

prima clasă, care număra 98 centurii, se adunau la un loc patricieni si plebei, cetăţeni care aveau cea mai mare avere. în totul erau· 193 centurii, şi votul se dădea pe centurii şi nu pe cap de om. Comiţiile tribute — la început adunări ale plebeilor în care se luau hotărîri privindu-i numai pe ei — au devenit cu vremea adunări ale întregului popor, după ce au participat la ele şi patricienii, iar hotă· rîrile lor au căpătat putere de lege. în aceste adunări, poporul se aduna pe circumscripţii teritoriale.

144 Membru al familiei Brutilor, nu se ştie dacă este acelaşi cu juristul despre care vorbeşte Cicero, *Brutus,* 175.

145 Piu t arh, *Marius,* XLII—XLIII, şi *Sylla,* X.

146 Lucius Cornelius Cinna, fiul consulului din anul 127 î.e.n. ? luptase în anul 88 î.e.n. ca legatus împotriva marsilor, alături de Q. Caecilius Metellus Pius.

147 Cn. Octavius luptase împotriva lui Saturninus şi Glaucia. Fusese praetor în anul 90 î.e.n.

148 Quintus Sertorius, comandant vestit, organizase în Spania centrul de rezistenţă împotriva lui Sylla. A fost învins de Pompei.

149 Fiul adoptiv al lui C. Marius, adversarul lui Sylla. Născut în anul 109, a fost consul la vîrsta de 27 ani, în anul 82. începutul carierei militare îl făcuse sub comanda tatălui său, luptînd împotriva marsilor. Fugind în Africa cu tatăl său, s-a întors în anul 86. Aici este vorba de Marius Gratidianus, praetor în anul 86, care s-a distins printr-o reformă monetară.

150 Semn distinctiv al preoţilor flamini.

151 Portul Ostia este situat în Latium, aproape de revărsarea Tibrului, pe coasta Mării Tireniene.

152 Ariminum., oraş situat la sud de vărsarea în mare a Rubiconului, în Umbria.

153 Munte în Latium, situat la sud-vest de Roma. De pe acest munte, se zice, au venit primii locuitori ai colinelor Romei.

154 Scaun pliant, fără braţe şi spetează, împodobit cu incrustaţii de fildeş, semn distinctiv al magistraţilor curuli: consul, praetor, censor, edil curul, dictator, comandant de cavalerie.

155 Tribuna din forum, numită „rostrată“ fiindcă fusese împodobită cu ciocurile corăbiilor carthagineze, capturate de romani în primul război punic (în latineşte rostrum = cioc).

166 C. lulius Cezar si Lucius lulius Cezar. Ultimul luase parte

lupta senatului împotriva lui Saturninus şi Glaucia. Consul în anul 90. Appian îl confundă cu Sextus lulius Cezar. Primul se numea C. lulius Cezar Strabo. născut pe la anul 130. quaestor. edil, tribun militar, consul. Orator vestit, el s-a distins şi ca poet tragic.

157 Quintus Lutatius Catulus, încă tînăr, a luat parte la războiul împotriva cimbrilor sub comanda tatălui său. în anul 87 î.e.n. fusese quaestor. Era senator. Consul în anul 78 î.e.n.

158 Flarninul era un preot al unui zeu. care se îngrijea de cultul acelui zeu. Flaminii lui Jupiter, Marş şi Quirinus erau socotiţi maiores — „mai mari". Flarninul lui Jupiter avea lictori. togă eu o bandă de purpură şi scaunul curul, ca şi magistraţii superiori.

159 Aci este clar exprimată părerea lui Appian. care ne arată poziţia lui. de clasă.

160 Este vorba despre opera menţionată într-o notă precedentă, numită *Mithridatica.*

161 Este vorba de regatul Pontului.

162 Nepot al lui Micipsa, regele Numidiei, lăsat moştenitor împreună cu fiii săi Adherbal şi Hiempsal; după asasinarea lui Hiempsal, a pornit cu război împotriva lui Adherbal, pe care l-a învins si asasinat în Cirta. Aceasta a fost cauza unui lung război purtat de romani împotriva lui Jugurtha, care a fost luat prizonier de Sylla, pe atunci praetorul lui Marius, comandantul oştilor romane. Jugurtha a fost predat lui Sylla de socrul său Bocchus, regele Mauretaniei.

163 Regiune în Dalmaţia, situată pe coasta Mării Adriatice.

164 Port al Atenei.

165 Oraş şi port situat în sudul Italiei, pe coastea Calabriei. de unde se pornea spre Grecia şi Orient.

166 Liguria, regiune în nord-vestul Italiei, sub Alpi.

167 Este vorba de Hiempsal II.

168 în vechime triumful se acorda numai unui comandant consul, dictator sau praetor, în urma purtării victorioase a unui război declarat după toate formele. Pompei nu îndeplinea aceste condiţii. Triumful sau a fost o excepţie.

169 Tribun al poporului în anul 103 î. e. n., partizan al lui Apuleius Saturninus, quaestor în anul 102, a luat parte la o expediţie în Cilicia; a fost guvernator în Sicilia în anul 87, şi consul în anul

171 Aşa rum s-a arătat mai sus, cohorta era o unitate militară romană, a 15-a parte dintr-o legiune. După reforma militară a lui Marius, cohorta a început să fie unitatea de manevră a armatei romane.

172 L u c a n, *Pharsalia,* II, 119; F 1 o r u s, II, 19, 14.

173 Anii 81—78 î. e. n.

174 Lupta s-a dat în anul 83 î. e. n.

175 Capua, oraş situat în Campania; constituie un important centru strategic.

176 Cuvintele din parantezele drepte sînt eliminate din text de A. Nauck.

177 Eridanus era numele vechi al Padului.

178 P 1 u t a r h, *Sylla,* XXVII, 11, şi *Sertorius,* VI, 1; D i o d o r XXXVII, 13; T. Livius, *Periocha,* LXXXVI.

179 Fiul adoptiv al lui Marius. V. şi nota 149.

18°Diodor, XXXVIII, 15; P1 u t a r h, *Sylla,* XXVIII; T. Livius, *Perioeha,* LXXXVII.

181 Quintus Lucretius Ofella. Nu se distinsese prin nici-o faptă demnă de remarcat.

182 în lipsa consulilor, unul din praetori convoca senatul.

183 Orator renumit, trihun în anul 88 î.e.n., edil în anul 82, cînd a fost ucis în senat.

184 L. Domitius Ahenobarbus, optimat, prieten al lui Q. Caecilius Metellus Numidicw, praetor în anul 97 î. e. n., guvernator al Siciliei, consul în anul 94.

185 Oraş’ stuat la sud-vest de lacul Trasimene.

186 Oraş situat pe coasta de est a Italiei, la revărsarea Padului în Adriatica.

187 Despre Flavius Fimbria, pomenit aici, nu există alte date. Fratele său luase comanda oştilor împotriva lui Mithridate după uciderea lui Valerius Flaccus, trimis să-l înlocuiască pe Sylla. Cînd armata lui Fimbria, după unele succese repurtate împotriva lui Mithridate, s-a găsit în faţa lui Sylla, soldaţii săi l-au părăsit, iar el s-a sinucis.

188 Praeneste, oraş situat la est de Roma, important centru strategic pentru apărarea Romei.

189 Este vorba despre M. Licinius Lucullus.

190 Placentia, un oraş în nordul Italiei, important nod de comunicaţii, situat pe fluviul Pad.

191 M. Aemilius Lepidus membru al ginţii patriciene Aemilia. A luptat alături de senat împotriva lui Saturninus. S-a îmbogăţit, în timpul prescripţiilor lui Sylla. A jefuit Sicilia ca propraetor în anul 80 î. e. n.; consul în anul 78 cu Q. Lutatius Catulus.

192 Asupra ultimelor evenimente, cf. S a 11 u s t i u s, *Historiae,* I, 443; Plutarh, *Sylla,* XXIX—XXX; T. L i v i u s, *Periocha,* LXXXVIII; FI o rus, II, 9; Velleius II, 27.

193 Este vorba de găzduirea şi tăinuirea complicilor mariani şi de dobînda prea mare încasată în operaţiile cămătăreşti.

19* ‘Έπαφρόδιτος. în latineşte, titlul corespunzător e *Felix.*

195 în latineşte *Faustus.*

196 Pe greceşte α’ίσιος care e traducerea lui *Faustus.*

197 în latineşte *interrex.*

198 Cuvîntul are aci sensul de „putere absolută[46], fără a se insista asupra noţiunii de „abuz[66]. în vechime, dictatorul avea puterea absolută a unui comandant de oşti într-o regiune cucerită.

199 Răstimp de patru ani între jocurile olimpice, apoi unitate de măsură a timpului la greci, socotită de la întemeierea acestor jocuri.

200 Nu era vorba de revenirea la vechea formă de guvernămînt de pe vremea regilor. Aci este vorba numai de puterea absolută pe care o avea dictatorul, ca şi regii.

201 După cum remarcă şi Appian, consulii erau numai de formă, în realitate, puterea o deţinea Sylla.

202 Magistraţii cu putere militară, *imperium,* erau însoţiţi în public de lictori care purtau pe umeri rulouri de fascii (nuiele) de care era ataşată o secure. Regele, consulii, decemvirii, tribunii militari cu putere consulară şi proconsulii erau însoţiţi tot timpul de lictori.

203 Un roman, urmaş al unei familii de patricieni, nu putea fi tribun al poporului decît dacă era adoptat de un plebeu. în vechime, tribunii poporului erau numai plebei. Lor le era interzis accesul la alte magistraturi. Cu timpul, romani de origină patriciană şi nobilă au exercitat tribuna tul spre a-şi atrage, pe calea aceasta, poporul.

204 Aceste măsuri ale lui Sylla în vederea întăririi puterii

războaiele civile de mai tîrziu, precum: Cezar, Pompei, Octavian etc.

205 Πεπολεμημένο:ς. Traducem după corecţia lui Nauck: σεσολημένοίί

206 După un vechi obicei, regele şi regina Egiptului erau frate şi soră.

207 Insulă care face parte din arhipelagul Cicladelor.

208 Şcoala de gimnastică în care îşi făceau exerciţiile fizice tinerii greci. .

209 Evenimentul s-a petrecut în anul 79 î. e. n.

210 Este vorba de Ptolemeu Auletul, care a abdicat în favoarea copiilor săi, Cleopatra şi Ptolemeu Dionysos.

211 Este vorba despre ordinul cavalerilor.

212 Este vorba despre Quintus Lutatius Catulus.

213 Este vorba despre Aemilius Lepidus care a pornit lupta împotriva constituţiei lui Sylla.

214 Sigiliul era un obiect — inel etc. — care se pune pe un act, în urma unei semnături.

215 Joc de cuvinte intraductibil, între ευτυχία = noroc şi τοχειν (τυγχανείν) = a obţine. în amîndouă cuvintele este elementul fix τοχ
= întîmplare.

216 P1 u t a r h, *Sylla,* XXXVIII, L şi *Pompei,* XV, 2.

217 Gallia de dincolo de Alpi, transformată ulterior în provincie romană de către Cezar.

218 Adunări ale poporului roman. V. şi nota 143.

219 P lut arh, *Sertorius,* V, 4—5; Sallustius, *Historiae,* I, 90.

220 Este vorba despre regiunea sud-vestică a Elveţiei de azi.

221 P 1 u t a r h, *Sertorius,* XVIII şi *Pompei,* XVIII; Sallustius, *Historiae* II, 98, 5 ; T. L i v i u s, *Periocha,* XCI.

222 Lusitania era o regiune în Peninsula Iberică, cuprinzînd teritoriul pe unde se întinde astăzi Portugalia.

223 Cetate în sud-estul Spaniei, devenită celebră prin aceea că, prin cucerirea ei de către Hannibal, s-a declanşat al doilea război punic.

224 Este vorba despre răscoala sclavilor sub conducerea lui Spartacus.

226 Lacună. indicată de Schweinghăuser. Reconstituire de Mendelsohn.

^Plutarh, *Sertorius,* XXVI şi *Pompei,* XX; S t r a b o η, IV, 4, 10; V e 11 e i u s, II, 30, 1..

228 Appian priveşte cu ostilitate răscoala sclavilor sub Spartacus.

229 Plutarh, *Crassus,* XIII, 2—3 ; V e 11 e i u s, II, 30, 5 ; F 1 or u s, II, 8, 3 ; S a 11 u s t i u s, *Historiae,* III, 92. Cifra de 70.000 este evident exagerată. în orice caz, amploarea revoltei a fost considerabilă şi, după mărturia aproape unanimă a anticilor, Spartacus a făcut să plutească deasupra Romei sumbra ameninţare a vremurilor lui Hannibal.

230 Muntele Garganus se află pe coasta estică a Italiei, în Apulia.

231 Plutarh, *Crassus,* X şi iţrm·» Sallustius, *Historiae,* IV, 32 şi urm.; T. L i v i u s, *Periocha,* XCVII; O r o s i u s, V, 24, 6; Fio rus, II, 8, 14.

CARTEA II.

1 Homo novus, „om. nou“, la romani era un cetăţean care ajungea la demnitatea de consul fără să fi avut strămoşi iluştri şi care să fi deţinut magistraturi înalte.

2 Inquilinus însemnează „chiriaşi, adică un cetăţean care nu s-a născut şi n-are casă la Roma.

3 Peregrini — străinii domiciliaţi la Roma.

4 P. Cornelius Lentulus Sura, consul în 71 î. e. n., izgonit din senat în 70 î.e.n. s-a asociat şi a participat la conspiraţia lui Catilina, cînd a fost prins, arestat şi executat.

5 C. Manlius, centurion sub Sylla, s-a îmbogăţit din proscripţii. Ruinîndu-se la bătrîneţe, s-a aruncat în braţele conspiraţiei lui Catilina, organizînd o adevărată armată la Fesulae.

6 Femeie din înalta sqcietate romană, lipsită de moralitate; în afară de rolul jucat în descoperirea conjuraţiei lui Catilina, s-a făcut remarcată şi în 52 î. e. n. prin lipsa ei de bune moravuri.

7 Lucius Calpumius Bestia, membru al gintei Calpurnia, devenit celebru prin participarea la conjuraţia lui Catilina. S-ar putea să fie acela împotriva căruia M. Caelius a ridicat acuzaţia că

mai multe soţii (Plinius, *Naturalis historia (Istoria naturală),* XXVII, 4).

8 Populaţie din Gallia narboneză, care fusese supusă de romani pe la sfîrşitul secolului II ʻ î. e. n.

9 Appian vorbeşte de conjuraţia lui Lentulus, fiindcă Lentulus rămăsese acum la Roma şeful conjuraţiei. Expunerea lui Appian din pricina conciziunii este confuză şi poate da naştere la interpretări greşite. în fond, allobrogii nu intraseră în conjuraţie, ci numai în discuţie cu unii reprezentanţi ai conjuraţiei. Consfătuirea cu Sanga a avut loc înainte de a fi trimişi cu Volturcius la Catilina. Cf. Sallustius, Catilina, XLIII şi urm.; P1 u t a r h, *Cicero,* XVIII, 2; Cicero, *Catilina,* III, 4.

10 Crotoniat, adică locuitor din Crotona, oraş în sudul Italiei.

11 Q. Fabius Sanga, cunoscut ca patron (protector roman) al allobrogilor, a intervenit în 58 î. e. n. la Pompei şi Piso pentru Cicero, care era exilat.

12 D. Junius Silanus, consul ales pentru anul 62 î. e. n., şi-a dat primul părerea asupra pedepsei ce urma să fie dată conjuraţilor lui Catilina. Consul în 62 î. e. n., a fost lăudat de Cicero pentru talentul său oratoric.

13 încă odată Appian se înşeală. Cicero a vorbit după Cezar.

14 Pentru alte amănunte vezi şi P 1 u t a r h, *Cicero,* XXII 2—3, Sallustius, *Catilina* XLII—XLIII; P lut arh, *Cato minor,* XXIII—XXIV.

15 Este vorba de C. Antonius Hybrida, colegul de consulat al lui Cicero, care în campania electorală în vederea alegerilor consulare luptase alături de Catilina.

16 Bătălia decisivă împotriva lui Catilina s-a dat la Pistorium, la începutul anului 62 î. e. n.

17 M. Porcius Cato Uticensis. S-a distins în războiul împotriva lui Spartacus, apoi a studiat filozofia în Macedonia; a practicat profesiunea de avocat. Quaestor în 65 î. e. n., tribun al poporului în 63, a insistat ca partizanii lui Catilina să fie pedepsiţi cu moartea. Ambasador în Cipru după exilarea lui Cicero; a încercat să împiedice alegerea la consulat pentru anul 55 î. e. n. a lui Crassus şi Pompei. S-a străduit să-l sprijine pe Milo, acuzat de asasinarea lui Clodius, în 52 î. e. n. în timpul războiului civil a trecut de partea lui Pompei.

18 Appian, după cum s-a spus în studiul introductiv, a început compunerea operei pe la 163 e. n.

19 Aşa cum s-a arătat în studiul introductiv, Appian priveşte cu multă admiraţie imperiul, care, după părerea lui, a adus pace şi prosperitate.

30 Appian nu insistă asupra revoltei pe care a provocat-o în sufletul popularilor execuţia complicilor lui Catilina.

21 Este vorba despre sesterţi, monedă romană.

22 Cezar n-a putut pleca să-şi ia în primire demnitatea din Spania decît după ce Crassus i-a girat datoriile. Vezi şi Plutarh, *Cezar.*

23 Cezar n-a intrat totuşi în triumf în Roma, de vreme ce, în iulie 60 î. e. n., cînd trebuia să fie primit în triumf, aveau loc alegeri consulare la care Cezar a trebuit să se prezinte în persoană, renunţînd astfel la triumf.

24 Plutarh, *Crassus,* VII, 7, şi *Cezar,* IX, 1.

25 Este vorba despre primul triumvirat, care, după toate probalităţile, a fost încheiat chiar înainte de alegerile consulare din anul 60 î. e. n.

28 Este vorba despre M. Terentius Varro, marele poligraf care a numit triumviratul τρικάρανον — „monstrul cu trei capete".

27 Marcus Calpurnius Bibulus, fiul unui anume Gaius. Cariera lui politică a mers paralel cu cea a lui Cezar. în timpul consulatului, coleg cu Cezar, a încercat zadarnic să se opună votării legilor agrare propuse de Cezar. în timpul războiului civil, comanda o flotă al cărei cartier general era la Corciră. A murit înainte de Pharsalus. Appian greşeşte numele personajului: în loc de *Marcus,* el îl numeşte *Lucius.*

28 Pentru detalii mai ample, cf. Suetonius, *Cezar,* XIX ; L iv i u s, *Periocha,.* CUI; Plutarh, *Pompei,* XL VIL L şi *Cezar,* XIII, 3; Cicero, *Ad Auicu/m,* II, 3, 3.

29 Procedura discutării şi votării legii agrare propuse de Cezar a cunoscut mai multe peripeţii decît se găsesc la Appian. Cf. Plutarh, Cato *minor,* XXXVII, şi Pompei, XLVII; Suetonius, *Cezar,* XX.

30 Este vorba despre Jupiter adorat ca susţinător al liniei de bătaie romane.

31 Gallia de dincoace de Alpi.

32 Cassius Di o, XXXVIII, 7, 4 şi textele citate mai sus.

34 Aulus Gabinius, tribun al poporului în 67 î. e. n., a propus legea prin care se dădea lui Pompei comanda războiului contra piraţilor. Consul în 58 î. e. n., a conlucrat cu Clodius la exilarea lui Cicero.

35 Fiica lui C. Calpurnius Piso Caensoninus, consul în 48 î. e. n.

36 C. Calpurnius Piso, deşi era rudă prin alianţă şi cu Cicero, se aliase totuşi cu Clodius şi contribuise la exilarea lui Cicero.

37 Publius Clodius, zis Pulcher (Frumosul). Vlăstar al celebrei ginte Claudia, a fost adoptat de un plebeu. Tribun al poporului în 58 î. e. n., a jucat un rol de frunte în exilarea lui Cicero. A fost asasinat de Milo, în anul 52 î. e. n.

38 Appian este confuz. Nu era o simplă bănuială, ci se ştia sigur că Clodius pîngărise misterele zeiţei Bona. Appian nu arată, de asemenea, cum totuşi Clodius a apărut în faţa judecăţii. Cf. Cicero, *Ad Atticum,* I, 16 unde este redată, în amănunt, toată desfăşurarea procesului şi achitării lui Clodius.

39 Aprecierile lui Appian asupra lui Cicero sînt cît se poate de întemeiate.

40 T. Annius Milo Papianus, fiul lui C. Papius Celsus din Lanuvium, adoptat de bunicul său după mamă, a fost ales tribun al poporului dimpreună cu P. Sestius în anul 57 î.e.n.; s-a opus, cu bande înarmate, lui Clodius. Din ordinul lui a fost asasinat Clodius, în 52 î. e. n. După procesul ce i s-a intentat, deşi apărarea a susţinut-o Cicero, a fost totuşi condamnat şi şi-a petrecut exilul la Massilia.

41 Nu Pompei i-a refăcut casa, ci senatul a votat o sumă de bani, necesară reconstrucţiei. Cf. P 1 u t a r h, *Cicero,* XXXIII, 3; Cicero, *Ad Atticum,* IV, 1, 5; V e 11 i u s, II, 54.

42 Numai consulii şi praetorii aveau lictori, care purtau pe umerii lor fascii. Dictatorul avea în oraş 12, în afară 24 lictori, iar tribunii militari cu putere consulară, consulii, proconsulii aveau 12 lictori. Praetorii erau însoţiţi în oraş de 2 lictori, iar în afară de 6. Censorii n-aveau lictori. Cifra de 120 de fascii — fiecare lictor purta pe umării lui un mănunchi de nuiele numit fascie, în care, în afara Romei, era înfiptă o secure — arată ce număr mare de magistraţi s-au strîns la Luca şi de ce putere politică dispunea, în fond. Cezar.

45 împărţirea provinciilor au făcut-o chiar la Luca, dar funcţia de guvernatori au început-o după terminarea consulatului. Numai Crassus a pornit din Roma spre provincie înainte de expirarea consulatului. Pentru detalii ihai ample, cf. Plutarh, *Crassus,* XVI, 4; V e 11 e i u s, II, 46; Cicero, *Ad Atticum,* IV, 13, 2.

46 Diomede, erou legendar, fiul lui Tideu, rege în Argos; a luat parte la războiul împotriva Troiei. O legendă posterioară poemelor homerice spune că o furtună l-a împins spre Italia, unde s-a căsătorit cu Daunia, fiica regelui Daunus.

47 Ilionul era un alt nume al Troiei.

48 Στά δ iov — măsură de lungime care, aşa cum s-a spus şi mai înainte, avea circa 185 nu

49 Localitate situată pe via Appia între Castrimoenium şi Aricia.

50 Izvoarele de primă <mînă asupra lui Milo sînt: C i c e r o, *Pro Milone* şiAsconius Pedianus, *Comentar,* p. 35 şi urm., cf. L i v i u s„ *Periocha,* CVII; Plutarh, *Pompei,* LIV şi *Cato minor,* XLVII.

51 Pompei, fiind şi consul şi proconsul, în acelaşi timp, concentra în mîinile sale o mare putere.

52 Este vorba de Ptolemeu Auletul.

53 C. Memmius, căsătorit cu Fausta, fiica lui Sylla. Praetor în 58 î. e.n., a atacat actele săvîrşite de Cezar în timpul consulatului său,

54 P. Sestius, quaestor în anul 63 î. e. n., a dat ajutor lui Cicera în combaterea conjuraţiei lui Catilina. Adversar al lui ”Clodius, care l-a acuzat de întrebuinţarea violenţei, a fost apărat de Cicero, în anul 56 î. e. n.

55 M. Aemilius Scaurus, fiul fostului consul cu acelaşi nume, care a luptat împotriva lui Jugurtha. A fost quaestor al lui Pompei în timpul războiului contra lui Mithridate, praetor în anul 56 î. e.n. în Sardinia; a fost apoi acuzat de jefuirea provinciei.

58 E vorba aci de Gallia cisalpină.

57 M. Caludius Marcellus, consul în anul 51 î. e. n., adversar al lui Cezar, s-a retras după Pharsalus la Mitilene, unde scria pamflete împotriva dictatorului. Cicero a pronunţat faimosul discurs *Pro Marcello,* spre a mulţumi dictatorului că l-a iertat.

58 Plutarh, *Cezar,* XXIX, 1; Cicero, *Ad Familiares,* VIII, 8, 9.

59 Novocomum, oraş în Gallia transpadană.

Catilina că a întrebuinţat violenţa. Quaestor al propraetorului C. Octavius, în Macedonia, a luptat în 57 î. e. n. pentru întoarcerea lui Cicero din exil. Praetor în ultima parte a anului 53 î. e. n., apoi consul în 51; s-a arătat la început un adversar neîmpăcat al lui Cezar, de care a fost apoi cumpărat cu bani, spre a adopta o poziţie pasivă.

61 C. Claudius Marcellus, consul în anul 50 î. e. n., adversar al lui Cezar, n-a urmat pe Pompei la Pharsalus.

62 C. Scribonius Curio, la început a fost de partea aristocraţiei senatoriale, apoi, din 50, cînd era tribun, a trecut de partea lui Cezar. A avut un rol de seamă în evenimentele cate au dus la izbucnirea războiului civil. Cicero laudă talentul său oratoric.

63 Edificiu public cu porticuri, sub care aveau loc tranzacţii juridice şi comerciale.

64 C i c e r o, *Ad Familiares,* VIII, 11, 3; Cassius Dio, XL,6, 2.

65 Pompei fusese căsătorit cu lulia, fiica lui Cezar. lulia murise· în 54.

6âr Astfel traduce Appian pe Urbs, care însemna Roma.

67 Crassus fusese ucis în chip mişelesc de părţi, în anul 53 î. e. n.. după înfrîngerea pe care comandantul roman o suferise la Carrhae.

68 Titurius şi Cotta au fost doi ofiţeri ai lui Cezar, în timpul războaielor purtate în Gallia.

69 Drahma era unitate de măsură monetară greacă. Romanii calculau însă în sesterţi. Appian evaluează sumele prin monedele greceşti.

70 Pentru detalii şi alte informaţii, cf. P1 u t a r h, *Pompei,* LXVI, 3; Cicero, *Ad Familiares,* II, 17, 5; Suetonius, *Cezar,* XXIV.

71 Textele istorice antice în legătură cu această problemă sînt unanime în a recunoaşte oarba încredere în sine a lui Pompei: cf. P1 u t a *r* h, *Pompei,* LXVII, 4; *Cezar,* III, 2.

72 Plutarh, *Pompei* LXVIII, 4—5; Cassius Dio, XL, 64, 3; Cicero, *Ad Atticum,* VII, 4,2

73 Aici este vorba de Marea Mînecii.

Ή Ravenna, oraş situat la revărsarea Padului în Adriatica.

75 Este vorba de graniţa dintre Italia şi Gallia cisalpină, constituită de fluviul Rubicon.

77 Q. Cassius Longinus, praetor al lui Pompei în Spania, în anul 54 î. e. n. Tribun al poporului în 49 î. e. n.; la izbucnirea conflictului a trecut de partea lui Cezar şi a fost izgonit din senat, împreună cu Antonius.

78 C. Claudius Marcellus, consul în anul 49 î. e. n., adversar la început al lui Cezar, s-a împăcat, după lupta de la Pharsalus, cu dictatorul.

79 L. Cornelius Lentulus Crus, adversar al lui Clodius în 61 î. e. n.; ■consul în 49 î. e. n. şi adversar al lui Cicero, a plecat după lupta de la Pharsalus cu Pompei în Egipt şi a fbst ucis aci.

80 Centurionii erau ofiţerii de bază ai armatei romane. Erau 60 de centurioni într-o legiune, fiecare comandînd, în principiu, o centurie. Nu toţi aveau însă acelaşi rang. Fiecare manipul, constituit din două centurii, aveau un centurion superior şi unul inferior.

81 Un guvernator de provincie nu putea intra cu armata în Italia ; el nu-şi exercita puterea militară decît în limitele provinciei sale.

82 Legenda şi poezia au încărcat acest moment cu multe amănunte. Pentru alte detalii vezi şi Plutarh, *Cezar,* XXXII; L u c a n, *Pharsalia,* I, 223; Suetonius,· *Cezar,* XXXII.

83 Istoriografia antică a exagerat, într-o oarecare măsură, panica provocată la Roma de vestea trecerii Rubiconului de către Cezar. Cf. Cezar, *De bello civili,* I, 14; Plutarh, *Cezar,* LVI, 2; Cicero, *Ad Atticum* VII, 15,3; Cassius Di o, XLI, 6,5.

84 M. Favonius, singurul cunoscut din ginta Favonia, care probabil provenea din Nuceria. A luat parte în anul 61 î. e. n., alături de Cato, la atacul împotriva consulului M. Pupius Piso, care căuta să-l apere pe Clodius, vinovat de pîngărirea misterelor zeiţei Bona. A opus rezistenţă triumvirilor, dar a votat în favoarea respectării legilor agrare ale lui Cezar.

85 Oraş situat în Samnium, spre coasta de răsărit a Italiei.

86 Calculate sau nu, actele generoase ale lui Cezar sînt confirmate de cea mai mare parte a textelor istorice antice. în privinţa lui Domitius, cf. Cezar, *De bello civili,* I, 23, 3 şi 4; Livius, *Periocha,* 'CIX; Lucan, *Pharsalia,* II, 5, 11.

87 Dăm ordinea enumerării lor după ediţia Mendelsohn.

88 Populaţie legendară.

90 Locuitori ai insulei Corcyra, situată în faţa coastei Epirului.

91 Hydruntum, oraş situat pe coasta de sud-est a Calabriei.

92 Tarent, oraş situat pe coasta de vest a Calabriei.

93 Născut în anul 76 î.e.n., marucin de origină, instruit şi fin; la izbucnirea războiului civil era de partea lui Cezar, lîngă care a fost la Rubicon, Pharsalus şi Munda. în anul 45 î. e. n., a fost numit praetor. Stînd de-o parte în timpul tulburărilor survenite în urma uciderii lui Cezar, era printre consulii designaţi în urma încheierii celui de-al doilea triumvirat.

94 L. Caecilius Metellus, fiul lui Metellus cu acelaşi nume. Quaestor în Sicilia, tribun al poporului în anul 49 î. e. n., a fost de partea lui Pompei cînd a izbucnit conflictul acestuia cu Cezar.

95 Este vorba de celebra invazie a gallilor sub comanda lui Brennus, prin anul 387 î. e. n., şi de care romanii fiind groaznic înspăimîntaţi au păstrat mereu o rezervă din tezaurul statului pentru a preîntâmpina o eventuală nouă invazie gallică.

96 Este vorba de viitorul triumvir.

97 Fratele triumvirului; a acuzat în anul 54 î.e.n., împreună cu fratele său Lucius, pe A. Gabinius de jefuirea provinciei. Legat al lui Cezar în anul 49 î. e. n., a primit ordinul să apere Illiria împotriva pompeianilor. Praetor în 44 î. e. n., a obţinut provincia Macedonia, după asasinarea lui Cezar. A fost omorît din ordinul lui Q. Hortensius, legatul lui Brutus în Macedonia.

98 M. Licinius Crassus, triumvirul, născut în anul 114 î. e. n., a luat parte, alături de Sylla, la bătălia împotriva Romei în anul 82 î. e. n., apoi împotriva lui Spartacus în anul 71 î. e. n. Consul cu Pompei în anul 70, a încheiat primul triumvirat cu Cezar şi Pompei în anul 60. Din nou consul alături de Pompei în anul 55, a murit în războiul împotriva părţilor în anul 53. Bogat şi ambiţios, el a fost mai prejos de sarcinile care i-au fost încredinţate.

99 Plutarh, *Cezar,* XXXV, 3—4; P 1 i n i u s, *Naturalis historia* XXXIII, 17; Orosius, VI, 15,5.

100 P. Cornelius Dolahella, ginere al lui Cicero, se găsea la începutul războiului civil alături de Pompei, dar apoi a trecut de partea lui Cezar. în anul 47 î. e. n., la Roma, a propus o lege referitoare la scăderea datpriilor, modificată apoi de Cezar. După asasinarea dictatorului, s-a asociat cu Cassius şi Brutus.

101 Petreius, om cu experienţă şi îndemînare în arta militară; praetor în anul 64 î. e. n., s-a distins prin luxul jocurilor date în cinstea lui Apollo; a comandat oştile republicii la Pistorium împotriva lui Catilina. Adversar al lui Cezar, a condus ca legat al lui Pompeius Spania.

102 De origine de jos. Legatul lui Pompei în războiul împotriva lui Sertorius şi împotriva lui Mithridate, în anul 66 î. e. n. în anul 61, Pompei a sprijinit alegerea sa la consulat, pentru anul 60, cînd a fost coleg cu Q. Metellus Celer. Sprijinind pe Pompei în diferite ocazii, între anii 57—50, a devenit un fel de om de încredere al acestuia. La izbucnirea războiului civil se găsea în Spania, ca legat al lui Pompei. înfrînt de Cezar la Ilerda, s-a îndreptat spre Pompei, pe care l-a ajuns la Dyrrachium.

103 Oraş în Spania, spre coasta estică, la sud de Pirinei.

104 A. Attius Varus, praetor, în Africa; cu un an înainte de izbucnirea războiului civil a fost neîncetat, în intervalul scurs între lupta de la Pharsalus şi cea de la Munda, unul dintre cei mai zeloşi pompeiani.

105 Utica, oraş în Africa, la nord de Carthagina.

106 Appian, fiind grec, dă această informaţie mai ales pentru cei care nu erau familiarizaţi cu instituţiile romane.

107 Pentru informaţii mai amănunţite vezi şi C e z a r, *De bello civili* I, 12—13; Plutarh, *Cato minor* LVI, 3; Cicero, *Pro Ligario,* I, 3.

108 Mina era o unitate monetară greacă. Appian, şi aici, calculează în monede greceşti.

109 Massilia este Marsilia de astăzi.

110 S u e t o n i u s, *Cezar,* LXIX; Cassius Di o, LI, 26—35.

111 Plutarh *(Cezar,* XXXVII, 1) afirma că senatul a dat o hotărîre şi că, după aceea, Lepidus a adus legea. Cezar *(De bello civili* II, 21,5) se mărgineşte să spună că Lepidus a adus proiectul de lege prin care era numit dictator. Numele lui Lepidus nu e menţionat de Appian. Este foarte probabil că senatul a întărit hotărîrea adunării poporului printr-un senatus-consultum.'

112 P. Servilius Vatia Isauricus, praetor în anul 54 î.e.n., coleg de consulat al lui Cezar în anul 48 î.e.n.; s-a unit în anul 43 cu Cicero împotriva lui Antonius.

113 Este vorba de Gallia transalpină, cucerită de Cezar.

114 Decimus Brutus Albinus, fiul consulului din anul 87 î. e. n., şi al Semproniei, participantă la conjuraţia lui Catilina. Născut pe la anul 86 î. e. n., s-a distins în lupta contra veneţilor, în timpul războiului cu gallii, apoi împotriva lui Vercingetorix. în timpul războiului eivil, în anul 49 î. e. n., a conmandat flota lui Cezar la Massilia. Destinat ca guvernator al Galliei cisalpine de Cezar, a luat parte la asasinarea dictatorului.

115 Calendele erau prima zi a lunii la romani. „La calendele greceşti[66] însemnează „niciodată[11], deoarece calendarul grecesc nu cunoaşte denumirea de „calende[61].

116 Pompei s-a născut în anul 108 î. e. n. în anul 48 î. e. n. el avea 60 de ani.

117 Părţii ocupau regiunea din fostul imperiu persan, situată la răsărit de Eufrat.

118 lonia era regiunea situată pe coasta de sud-vest a Asiei mici, care cuprindea şi insulele din preajma ţărmului.

119 Macedonia fusese transformată în provincie romană în anul 148 î. e. n.

120 Peloponezul este partea sudică a Greciei; numită azi Moreea.

121 Pontul, provincie romană, situată la sud de Marea Neagră; este fostul regat al Pontului.

122 Galatia, regiune situată la nord-est de Phrygia,

123 Regiune situată la sud de Cappadocia.

124 Pamhylia, regiune situată la sud de Phrygia.

125 Pisydia, regiune situată între Phrygia şi Pamphylia.

126 Prin „cetate[66], vorbitorul subînţelege Roma.

127 Caţnillus a fost un vestit comandant roman, care a repurtat mari succese militare. Plutarh în biografia pe care i-o face se miră că, deşi se bucura de o strălucită faimă, n-a fost totuşi consul.

128 Ardea era o cetate în Latium, la sud de Lavinium.

129 Cezar, *De bello civili,* III, 9, 1; Cassius Dio, XVI, 44.

130 Oraş pe coasta illirică.

131 Q. Lucretius Vespillo, fiul savantului cu acelaşi nume, despre care vorbeşte Cicero, *Brutus,* 178.

132 Oraş la sud de Oricum.

133 Lucius Staberius, partizan al lui Pompei, pe care l-a

135 Anecdota mai este reprodusă şi de Plutarh, *Cezar,* XXXVIII, 2—3.

136 Port pe coasta dalmatică.

137 Artemis era zeiţa vînătoarei; la romani era identificată cu Diana.

138 Lacună în text.

[138] C. Calvisius Sabinus, partizan al lui Cezar, comandant de cavalerie în anul 48 î. e. n. Nu se cunoaşte decît activitatea lui din timpul războaielor civile.

140 Cezar, *De bello civili,* III, 58,1; Cassius Di o, XLI, 50, 3—4.

141 Soldaţii lui Cezar, înfometaţi, dar mai ales întăriţi în luptele de atîţia ani din Gallia, păreau nişte fiare în contrast cu tinerii filfizoni, înrolaţi în armata lui Pompei.

142 Schweighâuser propune 120.

143 Cezar, *De bello civili* III, 48, 1—2; Plutarh, *Pompei,* LXV, şi *Cezar, XXXIX.*

144 Pharsalus, oraş, în Tessalia.

148 Cezar, *De bello civili,* III, 80; Cassius Di o, XLI, 51,5.

146 în realitate, grînele erau coapte, deci ameninţarea cu foametea dispăruse. Cf. Cezar, *De bello civili,* III, 81, 3.

147 Despre Agamemnon se spunea că voia să prelungească războiul cît mai mult, pentru a fi timp îndelungat comandant al tuturor grecilor.

148 Appian nu trece cu vederea slăbiciunea lui Pompei, care s-a lăsat tîrît de avîntul nechibzuit al partizanilor săi.

149 Marte era zeul războiului, invocat îndeobşte de comandanţii de oşti, înainte de a începe bătălia, pentru a-i ajuta — credeau ei — la: obţinerea victoriei.

150 Este vorba de Cezar, al cărui neam pretindea că se trage, prin lulius, din zeiţa Venus.

151 Potrivit legendei, Aeneas, în timpul incendiului Troiei, luînd pe tatăl său Anchise şi pe fiul său Ascanius, se aşezase la poalele muntelui Ida. Minat însă de destin, pornise pe mare şi, după multe peripeţii, ajunsese în Italia, unde se stabili definitiv.

152 Appian, care după cum se vede dă multe amănunte incontrolabile, ia acum o atitudine critică lăudabilă.

153 Locuitori ai Dolopiei, regiune situată la nordul Etoliei.

154 Acarnanieni, locuitori ai Acarnaniei, regiune situată pe coasta de est a Greciei, în faţa insulei Leucos (Ithaca).

155 Etolieni, locuitori ai Etoliei, regiune situată la est de Acarnania.

156 Lacedemonieni, locuitori ai Spartei.

151 Este vorba de zeiţele Demetra-Ceres şi Persephone (Proserpina).

158 Hellespontul se numeşte astăzi strîmtoarea Dardanele.

159 Locuitori ai Bithyniei, provincie pe coastea de nord-vest a Asiei mici.

160 Lydia, regiune situată la sud de Mydia.

161 Locuitori ai Paphlagoniei, regiune situată la est de Bithynia.

162 Deiotarus, tetrarh al Galatiei, zelos partizan al Romei; a luat parte la războiul civil alături de Pompei, dar a fost iertat de Cezar, căruia i-a dat bani şi ajutor împotriva lui Pharnaces. Acuzat de nepotul său Castor că a voit să-l asasineze pe Cezar, a fost apărat în faţa dictatorului de Cicero.

163 Rege în Armenia mare, fiul lui Tigrane, aliat cu Crassus împotriva părţilor.

164 Să se observe desele recurgeri ale lui Appian la explicaţii de ordin supranatural.

165 Ca toate discursurile înserate în astfel de opere, şi cuvîntările de faţă sînt produsul imaginaţiei autorilor de opere istorice pe care i-a consultat Appian. Este cu neputinţă de precizat ce au spus în realitate autorii cuvîntărilor din opera lui Appian, ce se datoreşte surselor lui şi cît a mai adăugat şi el de la sine.

166 Coloanele lui Hercule — astăzi strîmtoarea Gibraltar.

167 în fond, armata romană, aşa cum s-a spus într-o notă precedentă, nu mai era de mult organizată pe sistemul falangei.

168 Cn. Domitius Calvinus, tribun în anul 59 î. e. n., a încercat alături de Bibulus să împiedice votarea legilor agrare ale lui Cezar. Ulterior, a trecut de partea acestuia.

189 Este vorba despre ceea ce se numeşte astăzi „consemn[11] sau „parolă[11], după care se recunoşteau soldaţii din aceeaşi formaţie militară. Aici este vorba despre distincţia între

[171] în privinţa luptei în general, cf. Cezar, *De bello civili,* II, 86, 89; Plutarh, *Pompei,* LXVIII—LXXII, şi *Cezar,* XLIII— XLVII; Orosius, VI, 15, 27.

173 Mitylene, oraş în insula Lesbos.

173 Comandantul armatei regelui Ptolemeu Dionysos, fratele Cleopatriei. Cezar *(De bello civili,* III, 104, 2) îl numeşte „om de rară îndrăzneală".

174 Este vorba despre renumitul tragic grec.

175 Cezar, *De bello civili,* III, 104; L i v i u s, *Periocha* CXII; Plutarh, *Cezar,* XLVIII, 2, LXXVII—LXXX; Lucan, *Pharsalia.* VIII, 475. Expunerea lui Appian este simplă, iar reflecţiile de ordin mai înalt, fireşti în astfel de probleme, sînt cît se poate de reţinute. O comparaţie cu celelalte' texte ilustrează şi mai bine acest adevăr.

176 Pharnaces, fiul lui Mithridate Eupator, s-a răsvrătit în anul 63 î. e. n. împotriva tatălui său şi, după ce Mithridate s-a sinucis i-a predat cadavrul lui Pompei. Cu toate acestea n-a obţinut de la Pompei decît Bosforul. în anul 48 voia să smulgă de la Cezar şi regatul pontic, dar a fost învins într-o luptă scurtă la Zela.

177 Cn. Pompei, fiul mai mare al lui Pompei, a luptat în anul 49 î. e. n. sub comanda tatălui său în Adriatica. După Pharsalus a fugit în Africa şi de acolo în Spania; învins la Munda în martie 45, a reuşit să fugă, însă în curînd şi-a găsit moartea.

178 Nemesis, fiica lui Zeus, după altă legendă, a Oceanului şi a nopţii, era zeiţa dreptăţii pedepsitoare. La Roma, pe Capitoliu, avea un altar pe care se punea armele înainte de a. porni la luptă şi era invocată Nemesis, fiind rugată să pedepsească pe duşmani.

179 Cezar, *De bello civili,* III, 107, 1; L i v i u s, *Periocha,* Cil; Plutarh, *Cezar,* XLII, 2 şi *Pompei,* LXXX, 5; Cassius Di o, XLII, 7.

180 Pharnaces, răzvrătindu-se împotriva tatălui său Mithridate, îl constrînsese pe aceasta să se sinucidă. (V. mai sus, nota 176).

181 Plutarh *(Cezar,* L) observă pe bună dreptate că, în latineşte, cele trei cuvinte; *veni, vidi, viei,* terminîndu-se în aceeaşi vocală şi avînd acelaşi număr de sunete, ne dau mai bine impresia scurtimii decît greceştile: ηλθον, slŞov, ἑνίκηαα.

182 Celebrul istoric roman, autorul monografiilor „Despre conjuraţia lui Catilina" şi „Despre războiul cu Jugurtha".

183 Sursele de bază sînt, în această privinţă, Suetonius, *Cezar,* LXX, şi Appian, în textul de mai sus. Istorigrafia şi retorica l-au exagerat, deformîndu-l.

184 Rhegium, oraş în Italia, despărţit de Sicilia prin strîmtoarea Messinei. în faţa acestui oraş, în Sicilia, se afla oraşul Messana.

185 Strîmtoarea dintre Italia şi Sicilia.

186 Rege al Mauretaniei; împreună cu Bogud, a luptat de partea lui Cezar împotriva armatei senatoriale, de partea căreia se găsea luba.

187 Pentru întreaga expunere a războiului din Africa, cf. *Bellum Africum;* Cassius Dio, XLIII, 4 şi urm.; Livius, *Periocha,* CXIV; Plutarh, *Cezar,* LIII şi *Cato minor,* LVIII şi urm..; F1 orus, II, 13, 66; Orosius, VI 16,3.

188 Sacrificii de ispăşire sau care se făceau la sfîrşitul unui lustrum (perioadă de cinci ani), ca şi la sfîrşitul unui triumf.

189 Discurs sau scriere de laudă la adresa cuiva.

190 luba II, fiul lui luba I. Copil încă, a fost capturat de Cezar la Zama şi trimis la Roma unde a căpătat o educaţie îngrijită. A scris o istorie a Romei, despre Libia, despre asirieni, etc.

191 Se aduceau pe pancarte, desenate, locurile şi numele localităţilor unde se dăduseră bătălii, precum şi desene reprezentînd scene din lupte.

192 La romani, unitatea monetară era asul, care era divizat în 12 părţi. Livra valora un ăs.

193 Appian traduce aşa cuvintele latineşti *Venus genetrix* care era socotită, după cum s-a văzut, strămoaşa gintei lulia.

194 Cînd se făcea o rugăciune zeilor, pentru obţinerea vreunui rezultat fericit într-o acţiune întreprinsă, se făceau făgăduinţe (vota) zeilor, şi se agăţau adesea table scrise (exvota) cu darurile care aveau să fie aduse zeilor, în caz de biruinţă.

195 Eraţ de fapt, un recensămînt.

196 Este vorba de recensămîntul celor care primeau grîu gratuit din partea statului.

197 Asupra războiului din Spania cf. *Bellum Hispaniense,* în special VII şi urm.; Cicero, *Ad Familiares,* XVI, 19, 4; Suetonius, *Cezar,* LVI; Cassius Dio, XLIII, 32, 1.

199 Romanii ridicaseră anumite abstracţiuni la rangul unor zei şi zeiţe.

200 Sextus Pompei, fiul mai mic al lui Pompei, s-a născut în 75 î. e. n.; a însoţit pe tatăl său după Pharsalus în Egipt, de unde a fugit în Cipru şi apoi în Spania, unde a continuat lupta după moartea fratelui său.

201 Erau în total 34 de triburi, în care erau grupaţi cetăţeni romani.

202 „Părintele patriei[44].

203 Quintilis însemna „luna a cincea[44], căci anul roman începea cu luna martie.

204 Cezar, dorind să aibă faima unui om blînd, a îngăduit să fie asociat cu zeiţa blîndeţii.

205 Este vorba de blestemele proferate, după alungarea regilor, împotriva oricui ar fi ţintit să introducă din nou instituţia desfiinţată.

206 Este o metonimie. în fonfi era tribuna împodobită cu rostre. despre care s-a vorbit într-o notă anterioară.

207 Plutarh *(Cezar* LX) dă şi controversele asupra acestei atitudini a lui Cezar, a cărui importanţă se pare că nu este de ajuns înţeleasă şi semnalată de Appian.

208 Pentru relaţii mai ample, vezi Cassius Di o, XLIII, 39 şi urm.; Suetonius, *Cezar,* LXXXVI; Cicero, *Ad Atticum,* XIII,. 52, 1; Plutarh, *Cezar,* LXIV.

209 Fasciile aveau de obicei culoarea nuielelor curăţite de coajă.

210 L. Caesetius Flavus, împreună cu L. Epidius Marullus, a luat diadema de rege de pe statuia lui Cezar, şi pe cînd se întorcea de la feriae Latinae (sărbătoarea latină), a poruncit arestarea celor care l-au salutat pe Cezar cu titlul de rege. Cezar i-a izgonit din senat,

211 Erau un fel de oameni de serviciu ai instituţiilor publice.

212 M. lunius Brutus, numit şi Caepio, fiu al lui M. lunius Brutus, tribun al poporului în anul 83 î. e. n., şi al Serviliei, sora vitregă a lui Cato; ducînd o viaţă austeră, a atras atenţia cercurilor înalte asupra lui încă de tînăr. Apreciat^ stimat, iertat de Cezar după Pharsalus, apoi însărcinat de dictator cu

214 în latineşte *tribunal,* pe care Appian îl traduce cu άικαατήρ CGV, era tribuna de pe care praetorul împărţea dreptate.

215 Q. Ligarius a luptat în anul 49 î.e.n., ca partizan al lui Pompei, împotriva liii Cicero în Africa, iar în 46 împotriva lui Cezar. A fost apărat de Cicero în faţa dictatorului şi apoi iertat.

216 C. Servilius Casca, fratele lui Publius, a luat parte la uciderea lui Cezar, fără a juca un rol prea mare.

217 C. Pontius Aquila, roman bogat din Campania, tribun al poporuliii în anul 45 î. e. n., a luat parte la uciderea lui Cezar; a pierit în lupta de la Mutina.

218 Să se observe poziţia de interpretare fatalistă a lui Appian.

219 P. Servilius Casca, tribun al poporului în anul 43 î. e. n., a participat la conspiraţia împotriva lui Cezar; la uciderea dictatorului el a fost cel care a dat prima lovitură.

220 Appian insistă, proporţional, îndelung asupra uciderii lui Cezar. Se vede că sursele sale erau îmbelşugate în detalii, dar că el n-a insistat asupra amănuntelor decît acolo unde-l interesa evenimentul, cf. Plutarh, *Brutus,* X, 2, şi *Cezar,* LXIII şi urm.

221 P. Cornelius Lentulus Spinther, consul în anul 57 î. e. n., a luptat foarte mult pentru întoarcerea din exil a lui Cicero.

222 Cassius Dio, XLIV, 20; Plutarh, *Cezar,* LXVII, şi *Brutus,* XVIII; Velleius, II, 58.

223 Appian are vederile vechilor patricieni.

224* L. Cornelius Cinna se aliase cu M. Aemilius Lepidus, în anul 78 î.e.n., iar după moartea lui fugise în Spania. Praetor în anul 44, s-a asociat ucigaşilor lui Cezar, deşi nu participase la conspiraţie.

^Cassius Dio XLIV, 23; Plutarh, *Cicero,* XLIII, şi *Antonius,* XV; Velleius II, 60.

226 Este vorba despre templul zeiţei Tellus, „pămîntul·[4].

227 Asupra panicii şi intenţiilor protagoniştilor în luptă, cf. Cassius Dio, XLIV, 21—50; *Periocha,* CVI, Plutarh, *Cicero,* XCII, şi *Antonius,* XIV, şi *Brutus,* XIX, 20; Suetonius, *Cezar,* LXXXIV, şi *Augustus,* X.

228 La uciderea lui Cezar.

229 Este vorba de partizanii lui Cezar şi ai conspiratorilor.

230 Să se ia-n seamă ce mult spaţiu acordă Appian discursului

spaţiu decît problemelor care-l interesau în mod deosebit. Discursul, deşi sobru, este construit după toate regulile retoricii.

231 Este evident că sursa urmată aci de Appian ca şi în capitolele anterioare este defavorabilă lui Antonius.

232 Versuri dintr-o tragedie a lui Pacuvius, intitulată *Armorum Judicium.*

233 în martie, idele cădeau la 15 ale lunii.

234 Pe greceşte — anthesterion, corespunzînd cu Marte al romanilor.

235 Eliminăm din text cuvîntul μόνος aşa cum vrea Mendelsohn.

236 Apollodor a fost numit de Alexandru guvernator al BabiIonului.

237 Chaldeii erau vestiţi astrologi în antichitate.

238 Nume colectiv al castei preoţilor indieni.

239 Deşi Appian face istorie. în capitolele în care compară pe Cezar cu Alexandru lunecă pe panta „Vieţilor paralele". Metoda practicată şi adesea ideile comparaţiei între cele două figuri

CARTEA III

1 Este vorba de Gallia cisalpină.

2 lonia este aşezată în partea de sud-vest a Asiei mici; în acest timp era provincie romană.

3 Textul este restaurat după o conjectură făcută de Schweighăuser.

4 Consulul nu avea dreptul să condamne la moarte un cetăţean roman nejudecat. Condamnarea la moarte a conjuraţilor lui Catilina, fără să fie judecaţi, a dus la exilul lui Cicero, după cum s-a văzut şi din expunerea lui Appian.

5 Stînca tarpeiană, înaltă de treizeci de metri, lega Capitoliul de templul lui Jupiter Capitolinul.

6 Secretar personal al liii Cezar, a luat parte alături de dictator la războiul purtat în Spania; implicat în afaceri necurate de bani, după uciderea lui Cezar s-a dat de partea lui Antonius, ajutîndu-l la falsificarea actelor lui Cezar.

7 Pînă la terminarea magistraturii lor.

9 După cum s-a mai spus, magistraţii romani superiori, înainte de a porni la o mare acţiune, căutau să vadă dacă zeii sînt favorabili sau nu, „luau auspiciile".

10 E vorba despre adunarea poporului.

11 Cyrenaica era regiunea situată în faţa Sirtei mari, la apus de Egipt.

12 Pentru informaţii mai ample, vezi şi Plutarh, *Antonius,* XV, şi *Brutus,* XXI, şi *Cicero,* XLIII; apoi Velleius, II, 60.

13 Este vorba despre Apollonia de la nord de Epir.

14 C. Octavius, tatăl împăratului August. Născut pe la anul 101 î.e.n., a fost quaestor în anul 66, edil în anul 63, praetor în 61, s-a distins şi ca militar şi ca bun administrator.

15 *Iliada,* XVIII, 95 şi urm. (Trad. G. Murnu, ESPLA, 1955).

16 Livius, *Periocha,* CXVII; Suetonius, *Augustus,* XIII; *Velleius,* II, 59; Cassius Dio, XLV; Cicero, *Ad Atticum,* XVI, 11, 6.

17 E vorba aci de Amatius, falsul Marius.

18 Familia Antoniilor pretindea că-şi trage originea de la Anteon, fiul lui Herakle, pe cînd Cezar se trăgea, prin lulius, din Enea.

19 Faţă de Cezar.

20 Testată de Cezar fiului său adoptiv Octavius.

21 Să se observe aceeaşi predilecţie, notată mai înainte, a lui Appian pentru lupta de idei prezentată în discursuri.

22 Octavius avea nevoie de bani lichizi.

23 Q. Pedius, nu se ştie dacă e fiul sau nepotul surorii lui Cezar. S-a prezentat la alegerile de edil în 54, dar n-a reuşit. Praetor în 48, a potolit încercarea de răscoală a lui T. Annius Milo în Thurii. Numit propraetor în Spania, în 47, a fost lăsat moştenitor de dictator, alături de August şi de L. Pinarius.

24 Cezar înglobase în planul marii expediţii împotriva părţilor şi un război împotriva geto-dacilor.

25 Oraş situat în vestul Asiei mici, în dreptul insulei Lesbos. Devenise provincie romană începînd din anul 133 î.e.n., cînd fusese lăsată de Attalos moştenire poporului roman.

26 Efesul este situat în vestul Asiei mici, în Lyda.

27 Oraş situat pe coasta de vest a Asiei mici, în faţa insulei Chios.

28 Este vorba despre scaunul de judecată al praetorului, aşezat pe un piedestal impunător.

29 Este vorba despre consulatul lui Cezar, din anul 59 î.e.n.. cînd a făcut să i se dea guvernarea celor două Gallii.

30 Acum Octavius vorbea despre Cezar ca şi cum ar fi fost tatăl său de sînge. Faptul îi atrăgea şi mai mult simpatia partizanilor lui Cezar. în general, şi a veteranilor, în special, Adresîndu-se lui Antonius în chip mai solemn, el îi vorbeşte despre lulius Cezar. Schimbarea de atitudine este făcută cu mult calcul.

31 încă odată se vede cît de amănunţite erau sursele lui Appian şi cît de multe detalii a dat el pentru unele evenimente şi cît de mult a rezumat alte fapte.

32 Octavius devenind, prin adopţiune, fiul lui Cezar, devenea şi urmaşul zeiţei Venus.

33 Organizarea votări pe centurii era atribuită lui Servius Tullius. Aci poporul vota împărţit în clase şi centurii potrivit averii. Cetăţenii cei mai bogaţi constituiau majoritatea.

34 Consulii aveau dreptul de a da edicte, hotărîri în domeniul administraţiei.

35 Este vorba despre Dolabella, consul alături de Antonius.

36 în acest moment, Antonius se găsea în lupta împotriva lui Octavius. Antonius se baza pe realele servicii politico-militare pe care le adusese lui Cezar. Octavius era un tînăr de 19 ani, care, pînă în clipa de faţă, nu avea alt merit decît că era fiul adoptiv al lui Cezar.

37 Poporul, datorită amintirii lui Cezar, începuse să socotească îndreptăţite pretenţiile lui Octavius şi de aceea îi arăta atîta simpatie.

38 Pe Capitoliu, vezi cap. XXXIX.

39 Erau cei care pătrundeau mai clar planurile lui Antonius.

40 Regiune la sud de Latium.

41 Să se vadă jocul politic al grupărilor adverse care manevrau armata.

42 Arretium era un oraş situat în Etruria, la nord de lacul Trasimene.

43 Oraş situat pe coasta de est a Italiei, la sud de Ravenna.

44 Cohorta praetoriană era cohorta care constituia garda

45 în greceşte sună πρό τού άστεω; ,.în faţa cetăţii[44], fiindcă, potrivit practicelor constituţionale republicane, comandantul suprem, fie el consul sau praetor, n-avea dreptul să le aducă în Roma.

46 Este vorba despre Alba Fucens, la nord de lacul Fucinus, în ţinutul marsilor.

2 000 de sesterţi.

48 Tibur, oraş pe rîul Ar no, în nord-estul Romei.

49 Trupele auxiliare, alcătuite de obicei din soldaţi străini, erau formate mai ales din prăştieri sau arcaşi.

50 L. Munatius Plancus, partizan al lui Cezar, sub comanda căruia a servit ca legat în Gallia şi apoi la Pharsalus.

51 Noile autorităţi, despre care vorbeşte Appian aci, sînt consulii designaţi pentru anul următor, iar mandatul de consul al lui Antonius înceta din acest moment.

52 Propraetorul, în calitate de guvernator al unei provincii, avea dreptul să aibe la îndemînă trupe, iar ca semn al magistraturii lui erau lictorii.

53 Oraş în nordul Italiei, în Gallia cisalpină.

54 Anul Romei 711 (43 î.e.n.).

55 Aulus Hirtius, partizan al lyi Cezar, a luat parte la expediţiile din Gallia şi Egipt. Praetor în anul 46 î.e.n., a propus o lege prevăzînd excluderea partizanilor lui Pompei de la funcţii în stat. Consul cu Pansa, în anul 43, a murit la Mutina, luptînd împotriva lui Antonius.

56 Colegul de consulat al lui Hirtius.

57 Templul lui Jupiter pe Capitoliu.

58 Curia era localul în care se întrunea senatul şi dezbătea problemele de stat.

59 Cezar transferase acasă la el o parte din vistieria statului.

60 De aci pînă la cap. LXXIII inclusiv, cf. Velleius II, 61; FI or u s, II, 15; Livius, *Periocha,* CXIX; Suetonius, *Augustus,* X—XI; Plutarh, *Antonius,* XVII, şi *Cicero,* XLV; Cassius Dio, XLVI, 29—39.

61 Provincia Gallia, care era provincie senatorială.

62 Cicero, la 17 martie, la şedinţa senatului încercase o împăcare între ucigaşii şi partizanii lui Cezar, propunînd amnistie ucigaşilor şi respectarea hotărîrilor lui Cezar. A fost în termeni buni cu Antonius cît timp a avut impresia că Antonius face politica

63 Să se vadă poziţia net potrivnică lui Cicero şi deci senatului, adoptată de izvorul din care Appian îşi culege informaţiile istorice.

64 Slabă încercare de a justifica acţiunea lui Cicero în această împrejurare. Cf. *Philipicele* lui Cicero.

65 Quaestor în anul 43 î.e.n., a predat banii şi armata lui Brutus.

66 Pregătite, probabil, în vederea expediţiei plănuită de Cezar împotriva părţilor.

67 Este vorba în realitate de grupări politice şi nu de partide, îu sensul modern al cuvîntului.

68 Cicero nu era învestit cu prerogativele nici unei magistraturi. El făcea uz numai de prestigiul său personal.

69 D. Carsuleius a participat alături de Cezar la războiul alexandrin, iar după asasinarea, dictatorului a trecut de partea lui Octavian.

70 Probabil Apeninii, în apropiere de Bologna.

71 E vorba despre Via Aemilia, construită de Aemilius Lepidus între Placentia şi Bononia.

72 Să se observe cum soldaţii romani se băteau între ei cu acelaşi avînt cu care luptau * împotriva duşmanilor Romei făcînd astfel jocul grupărilor politice în luptă; precum şi luciditatea expunerii lui Appian.

73 Oraş situat la sud de Pad.

74 Appian traduce Forum Gallorum prin Αγορά Κελτών, în loc să dea termenul propriu latinesc.

75 în primejdia de moarte în care s-a găsit Roma în anul 47 î.e.n., cînd Cezar era cît pe ce să fie zdrobit de nervi, senatul a votat supplicationes (rugăciuni) timp de 15 zile, o cifră nemaiatinsă pînă atunci.

76 Este vorba despre Octavius. Aci se vede influenţa senatului care nu înţelegea să se folosească de Octavius decît ca de un instrument docil împotriva ţui Antonius.

77 Este vorba despre C. lulius Cezar, tatăl adoptiv al lui Octavius.

78 Pansa arată în aceste cuvinte, cît se poate de lămurit, politica de duplicitate a senatului.

79 O. Caecilius Bassus, după Appian, sfetnic al lui Sex. Cezar,

80Nu se ştie dacă nu cumva este o greşeală în manuscris, sau Appian dă greşit numele lui Livius.

81Este vorba despre M. Crassus, triumvirul, care a pierit în luptele purtate cu părţii.

82 Laodiceea, oraş pe coasta Siriei la sud de Antiohia.

83 Appian traduce *legio* prin τέλος δπλιτών,

84 Pentru evenimentele relatate pînă la cap. XCVI, cf. P1 u t a r hr *Cicero,* XLV—XLVI, şi *Brutus,* XXVII; Suetonius, *Augustus* XXVI; Cassius Dio, XLVI, 42—45.

85Cînd instituţiile republicane erau în vigoare, triumful îl obţineau foştii magistraţi, guvernatori de provincii, în urma unui război victorios la o vîrstă de peste 43 de ani. Octavius era tînăr şi nu trecuse prin *cur sus honorum.* Excepţii au fost şi în trecut. Pomper obţinuse triumful din partea lui Sylla la o vîrstă destul de fragedă.. Vezi mai jos, cap. LXXXVIII.

86Publius Decimus, tratat de Cicero cu dispreţ fiindcă, spre a scăpa de datorii, se alăturase lui Antonius.

87Este vorba despre o comisie de anchetă constituită din zece bărbaţi.

88Q. Cornificius, partizan al lui Cezar, a ocupat în timpul războiului civil Illiria. Trimis în anul 46 î.e.n. de Cezar în Siria a obţinut Africa de la senat. A căzut în anul 41 în lupta împotriva triumvirilor.

89în epoca republicii, vîrstă legală pentru demnitatea de consul era 43 de ani.

90 Colină situată pe malul drept al Tibrului.

91 Colină situată pe malul stîng al Tibrului, la nord de colinele Capitoliu şi Palatin.

92 Marcus Cornutus, praetor în anul 43 î.e.n., a înlocuit în absenţa lor pe consulii Hirtius şi Pansa. Părăsit de soldaţi la apropierea lui Octavian, s-a sinucis.

93 Tribun al poporului în anul 43 î.e.n., este numit de Cicera *(Philipicae,* XIV—XVÎ) „părtaş şi ajutor al tuturor planurilor şi primejdiilor mele“.

94 Appian prin βουλεοτήριον traduce latinescul *Curia.*

95 Poporul roman, în vechime, era împărţit în triburi (tribus), triburile în curii (curiae), iar curiile în ginţi (gentas) şi ginţile în familii (familiae). Curiile erau împărţiri teritoriale, pe cînd ginţile

erau unităţi ale poporului ro.în.an, constituite de rude de sînge. Curiile corespundeau fratriilor greceşti. 0 formă de adopţiune era aceea care se făcea în chip sărbătoresc în faţa poporului adunat pe curii, în prezenţa marelui pontif.

96 Liberţii erau lăsaţi adesea ca moştenitori prin testament de foştii lor patroni.

97 Quintus Gallius, fiul lui Q. Gallius, edil în anul 47 î.e.n.

98 M. Gallius, fratele lui Quintus, partizan al lui Cezar, apoi al lui Antonius.

99 Oraş situat în regiunea veneţilor, în golful Tergeste.

100 Este vorba despre Gallia cisalpină şi narboneză.

CARTEA IV

1 Pentru evenimentele expuse în capitole II—VII. cf. T. L iv i u s, *Periocha,* CXX; Suetonius, *Augustus,* XI—XII; Plutarh, *Antonius,* XIX, şi *Cicero,* XLVI, şi *Brutus.* XXVII; Tacitus, *Anπ ales,* I, 9 ; *F lo ru s,* II, 16—17 ; Cassius Di o, L—LVI.

2 Primul triumvirat, în fond, a fost o asociaţie politică între particulari, neaprobată prin vreo lege. Al doilea triumvirat a fost încheiat în noiembrie 43 î.e.n.

3 Este vorba despre magistraţii oraşului Roma.

4 Este vorba de micile insule din preajma Corsicei precum: Aegilos, Ilva, Planasia etc. şi a celor din preajma Siciliei, precum: Lyparae, Didyme etc.

5 Oraş în Samnium, la nord de Capua.

6 Oraş situat pe coasta de nord-est a ţinutului Brutium.

7 Etruria este vestită prin haruspicii ei, preoţii care preziceau viitorul.

8 T. L i v i u s, *Periocha,* CXX ; Plutarh, *Antonius,* XIX—XXI, si Cicero, XLVII—LXV, şi *Brutus,* XXVII; V e 1 1 e i u s, II, 66—67.

9 Cezar trecuse primul peste Marea Mînecii.

10 Teritoriul Angliei de astăzi.

11 Dincolo de Marea Adriatică.

12 Sylla purtase şi, el titlul de */elix* — „norocosul·[4]. Cezar, pur-

tind atîtea războaie şi fiind mereu biruitor, a impresionat pe contemporani prin norocul său: de-aci numirea de *felix* ce i se da.

13 Nauck a făeut aci o modificare a textului.

14 Appian subliniază cruzimea triumvirilor care au început a proscrie rudele celor mai apropiaţi prieteni şi rude ale lor chiar. Deaci se vede cît de înverşunate ajunseseră contradicţiile social-politice în Roma republicană.

15 Este vorba despre Italia.

16 Este vorba despre canalele de salubritate care străbăteau Roma.

17 Appian nu-şi poate închipui orînduielile statului roman în alt chip decît acela al regimului aristocraţiei senatoriale.

18 Este vorba de C. lulius Cezar şi de Octavius. După cum se ştie, acesta din urmă a devenit primul împărat roman.

19 Appian îşi exprimă încă o dată admiraţia faţă de sistemul dinastic imperial roman, care după cum credea el, adusese prosperitate şi pace în imperiu.

20 Erau prieteni politici, admiratorii sau patronaţii, clienţii praetorului.

21 Este vorba de lictori, care purtau fasciile fără securi.

22 Appian spune Κικέρων δέ δς μετά Γάϊον Καίσαρα ϊσκυσεν, °σι'Ι λενοιτο άν δημβγοΰ μοναρχία = „Cicero, care, după moartea lui C. Cezar, a avut atîta trecere politică cît ar avea un demagog, care este stăpînul adunării poporului". În fond, Cicero, aşa rum s-a spus, nu era învestit cu nici o magistratură.

23 Καιήτην Schweighăuser propune Capua.

24 Clodius fusese acela care adusese în faţa poporului, la instigaţia lui C. lulius Cezar, proiectul de lege prin care se prevedea pedepsirea acelora care condamnaseră la moarte cetăţeni romani nejudecaţi. Cicero, simţindu-se vizat, pornise în exil înainte de a se promulga legea specială a exilului său.

25 Sînt 14 Filipice, de întindere inegală, care cuprind preţioase documente istorice şi oratorice.

28 M. Egnatius a fost edil în anul 51 î.e.n.

27 Acceptăm lecţiunea έκ a manuscriselor. După Bekker, ές .· Textul este deteriorat în acest loc.

28 Schweighăuser propune Καισέννον.

30 Fulvia, soţia lui Antonius. Fulvia fusese căsătorită prima oară cu Clodius Pulcher, a doua oară cu tribunul C. Scribonius Curio. Cu Clodius a avut doi copii, cu Scribonius unul, cu Antonius doi. A fost prima femeie romană care a participat activ la viaţa politică într-o formă necunoscută pînă atunci la Roma.

31 Probabil senator, fratele oratorului, care a fost *consul suffectus* sub August.

32 Este vorba, probabil, de soţiile fruntaşilor politici ai Romei, a căror bogăţie era renumită.

33 Să se facă comparaţie cu tipul vechilor femei romane, care trebuiau să ştie să toarcă, să fie caste, religioase şi să conducă bine casa, dar care n-aveau o cultură îngrijită. în perioada aceasta, protipendada femenină din lumea romană dispunea de imense bogăţii şi jucase din ce în ce un rol important în viaţa publică.

34 Milet, oraş pe coasta de vest a Asiei Mici.

35 M. Valerius Messala Corvinus, distins cunoscător al limbii şi culturii greceşti, orator de seamă, a luptat împotriva lui Brutus şi Cassius la Philippi; a fost de partea lui Antonius, apoi a trecut de partea lui Octavian.

36 Actium, promontoriu pe coasta de vest a Greciei, în nordul Acarnaniei.

37 L. Calpurnius Bibulus, fiul lui M. Calpurnius Bibulus, care fusese colegul de consulat al lui C. lulius Cezar. La Philippi a fost de partea lui Antonius, fiind de mai multe ori mijlocitor între Antonius şi Octavius.

38 Să se observe tendinţa de poetizare a sursei lui Appian.

39 Orchestra era în teatrul grec o estradă înaintea scenei, pe care evolua corul. La romani, orchestra era un loc de onoare în teatru.

40 Insulă în faţa Efesului.

41 Casaubonius presupune că ar trebui citit Vinius, iar manuscrisele* dau lunius.

42 Isis, zeitate egipteană, al cărui cult găsise mulţi prozeliţi la Roma.

43 Colonie romană în Campania.

44 L. Caninius Rebilus, partizan al lui Cezar, sub comanda căruia, a luptat în Gallia, în Africa şi Spania.

45 Temistocle, generalul atenian care a învins flota persană la

46 Un anumit Barbula a cumpărat în timpul proscripţiilor pe un anume Marcus, partizan al lui Brutus, care fugise travestit în haină de sclav şi obţinuse iertarea din partea lui Octavian. La Actium, Barbula era de partea lui Antonius, Marcus de cea a lui Octavian. Marcus a reuşit să obţină acum iertare pentru Barbula. Amîndoi ay fost probabil *consules suffecti.*

47 Celebrul om de litere, protector al culturii, care a fost totodată şi omul de încredere a lui Augustus.

48 Fiul lui M. Aemilius Lepidus, triumvirul; a pus la cale, în anul 31 î.e.n., o conspiraţie împotriva lui Octavian. Maecenas a aflat despre plan, iar Octavian a dat ordin să fie executat.

49 Auguratul, după cum s-a spus, avea o mare însemnătate la romani, dată fiind influenţa pe care o avea tălmăcirea semnelor naturii, socotite a fi manifestarea voinţei zeilor asupra vieţii politice. Augurul observa semnele cereşti, zborul păsărilor, mişcarea apelor etc. pe care le interpreta.

50 Este vorba despre Octavianus Augustus.

51 Oraş în Cilicia, lîngă revărsarea rîului Larus.

52 Patara, oraş în sudul Lyciei, în faţa insulei Rhodos.

53 Oraş situat la apus de Patara.

54 Oraş întărit în Numidia.

55 Masinissa, creatorul statului numid şi al noii culturi africane pe temelii carthago-helenistice, aliat al Romei împotriva lui Hannibal.

56 Locuitorii oraşului Sidon, situat pe coasta Mării Mediterane în Fenicia.

b7 Locuitorii oraşului Tir, situat de asemenea în Fenicia, la sud de Sidon.

58 Oraş situat de asemenea în Fenicia, pe coasta Mării Mediterane, la nord de Sidon.

59 Berbecul era o maşină de război, construită dintr-o baracă purtată pe roate, la adăpostul căreia soldaţii feriţi de loviturile proiectilelor duşmane, loveau zidul cu un bulumac, prevăzut la capăt cu armătură de fier de forma unui cap de berbec.

60 Demetrios Poliorcetes, fiul lui Antigonos, născut în anul 334 î.e.n. renumit pentru iscusinţa sa în asediul cetăţilor, s-a distins în luptele duse de tată-său împotriva lui Eumenes, Ptolemeu Lagos şi Lysimahos.

61 Fiul lui Seleucos al Π-lea Kallinicos şi al Laodiceei, fiica lui Ahaios I.

62 Traducem conjectura lui Nauck, διατριοων ; manuscrisele dau ‘ ιατρικήν,

63 A face o libaţie însemna a aduce un sacrificiu de vin, adesea amestecat cu miere sau untdelemn sau lapte, care se vărsa pe altarul zeului.

64 Dorienii au fost ultimul trib elenic care au invadat Grecia continentală. Aci Appian socoteşte că romanii se trăgeau, prin Eneas, din dorieni.

65 Cnydos, insulă în vestul Asiei Mici, la nord-est de Rhodos.

66 Adaos de Schweighăuser.

67 Tainaron, cap în Laconia, în extremitatea sudică a muntelui Taiget.

68 Cyzic, oraş situat pe ţărmul de sud al Propontidei.

69 Sarpedon, personaj legendar, rege al Lyciei, fiul lui Zeus şi al Laodamiei. A luat parte la războiul Troiei, ca aliat al troienilor, unde a fost ucis de Patrocleş.

70 Cyms a fost întemeietorul imperiului persan, a domnit între anii 521—484 î.e.n.

îl Πράγματος dă manuscrisul; προςτάγματος propune Bekker; *ultra praeceptum,* traducerea lui Candidus.

72 Oraş situat pe coasta de sud a Asiei Mici, în Lycia, la răsărit de Patara.

73 Abydos, oraş situat pe ţărmul de sud al Hellespontului.

74 Sestos, oraş situat pe coasta de nord a Hellespontului, în faţa oraşului Abydos.

75 Laconia, regiune în sud-vestul Peloponezului.

76 C. Carrinas, praetor în anul 46 î.e.n., a fost trimis de Cezar în Spania împotriva lui Pompei. *Consul suffectus* în anul 43 î.e.n., a condus, în anul 41, Spania, în locul lui Octavian.

77 Cititorul nu trebuie să piardă din vedere că după asasinarea lui C. lulius Cezar, la 15 martie 44, prin „Cezar“ sau chiar prin lulius Cezar istoricii antici adesea înţeleg pe Octavian August. Pentru a face înţelese informaţiile expunerii sale, Appian de multe ori dădea detalii istorice din trecut, cum e în cazul de faţă.

78 Asinius Pollio, aşa cum s-a mai spus, a fost tot timpul unul

militare, fiind de faţă]a trecerea Rubiconului, acţiunea temerară a dictatorului.

79 Q. Salvidienus Rufus Salvius, ale cărui nume mai sună şi Q. Salvidienus Rufus, Q. Salvidienus, Q. Salvius, prieten intim al lui Octavianus Augustus.

80 Scylla, personaj legendar, fiică de rege; a fost transformată de Circe, din gelozie, într-un monstru cu şase capete. De oroare de sine însăşi, ea s-a aruncat în mare lîngă Sicilia, unde a fost prefăcută într-o stîncă cu peşteri răsunătoare, în faţa unei . stînci la fel de primejdioase locuite de monstrul Charybda. De aici „între Scylla şi Charybda", care însemnează între două mari primejdii.

81 Pentru alte detalii referitoare la aceste acţiuni, Plutarh, *Antonius,* XCI, şi *Brutus,* XXIV—XXXVII; V e 11 e i u s, II, 65; Caes i u s D i o, XLVII, 20—36. Hipponium era un oraş pe coasta de vest a regiunii Bruttium.

82 Cn. Domitius Ahenobarbus, prins de Cezar în anul 49 î.e.n. la Corfinium şi iertat, s-a refugiat imediat la Pompei.

83 C. Norbanus Flaccus, legatus în anul 42 î.e.n. sub Antonius şi Octavian, consul în anul 38 î.e.n.

84 Philippi, oraş situat în Thracia, la nord-est de muntele Pangeu.

85 Citim εωθεν Cum indică Schweighăuser, în loc de δθεν.

86 Text este corupt aci. Citim άπόλυς cum corectează Schweighăuser în loc de έπί.

87 Altă lecţiune în loc de ένδεκα (nouă) este Βδεκα (unsprezece).

88 Lusitanienii erau locuitori ai Lusitaniei, cum s-a mai spus, regiune în vestul Peninsulei Iberice.

89 Τρισχίλιοι καί , conjectura]ui Schweighăuser.

90 E vorba de sacrificiile de purificare, însoţite de fastul ritualului religios, aşa cum s-a arătat într-o notă precedentă.

91 Pompei, după ce a fost ucis, a fost socotit protagonist al luptei pentru păstrarea formelor de guvernămînt republicane. în fond el a vizat conducerea unuia singur, ca şi Cezar.

92 în urma victoriei navale a lui Duilius repurtată asupra flotei carthagineze, ciocurile corăbiilor duşmane au împodobit, ca trofee^ tribuna din for. în triumf se aduceau ca trofee si alte

94Oraş situat lîngă revărsarea rîului Hebrus (azi Mariţa) în Marea Egee.

95 Aenus, oraş situat la sud-est de Doriscos-

96 Locuitorii peninsulei Chalcidice, în nord-estul Greciei.

97 Este vorba de Filip II, tatăl lui Alexandru cel Mare.

98 Cuvintele dintre paranteze sînt propuse de Mendelsohn.

99 Amphipolis, oraş la revărsarea rîului Strymon (azi Struma).

100 în greceşte Κρήναι de unde Κρηνίδες numele oraşului.

101 Oraşe situate la nord de Amphipolis.

102 Fluviu care străbate sudul Traciei (vezi mai sus, nota 99).

103 Cîmpia are deci circa 6 km.

104 Pentru alte amănunte vezi şi T. Livius, *Periocha,* CXXIII— CXXIV, Suetonius, *Augustus,* XIII—XIV; Plutarh, *Antonius,* XXI— XXII, şi *Brutus* XXXVIII—XLIII; *Velleius.* 11, 70; *Cassius* .Dio, XLVII, 37—39.

105 Epidamnos, oraş pe ţărmul Illiriei.

106 Thessalonic, oraş pe ţărmul mării, în golful Themaic, în nordestul Thessaliei.

107 Achaia, denumirea Peloponezului sub dominaţia romană.

108 Lacună, după Mendelsohn.

109 Appian subînţelege prin „singura lor pată“ asasinarea lui Cezar. Să se observe totuşi poziţia şi compătimirea lui Appian faţă de ultimii luptători pentru apărarea instituţiilor republicane romane.

110 Appian confundă un grup al senatului cu întreg senatul. Este adevărat că la 17 martie 44, cuprins de panică, senatul a decretat respectarea hotărîrilor lui Cezar şi amnistie pentru conspiratori, dar numai datorită nesiguranţei momentului. în realitate, o bună parte din senat şi din aristocraţia senatorială a rămas vrăjmaşă neîmpăcată a lui Cezar.

111 Să se observe poziţia lui Appian, probabil sub influenţa sursei folosite, sau el însuşi timorat de necurmatele frămîntări din Roma şi de consecinţele lor.

112 Vers din *Iliada,* XVI, 816 (trad. de G. Murnu, ESPLA, 1955).

115 într-adevăr, de la lupta de la Actium, anul 31 î.e.n., opoziţia republicană n-a mai manifestat nici o acţiune de astfel de proporţii.

116 în timpul opresiunii imperiale, aristocraţia senatorială îşi manifesta opoziţia faţă de împăraţi doar prin adevăratul cult pe care-l păstrau memoriei lui Cato, Brutus şi Cassius.

CARTEA V

1 Octavius a luat atît provinciile cît şi legiunile pe care le avea

Lepidus. a

2 Παρμήσιος = cel născut în Parma, locuitor din Parma. Aici „cel din Parma“.

3 Este vorba de romanii însărcinaţi cu diferite treburi de stat în Asia. Ei constituiau elementul de bază prin care republica romană supraveghea provinciile supuse dominaţiei ei.

4 Pentru relaţii mai ample vezi şi Suetonius, *Augustus,* XIII; Cassius Dio, XLVIII, 1, 12; E u t r o p i u s, VII, 3, 3.

5 După cum se vede, din informaţia dată de Appian aci, ca şi în alte părţi ale scrierii lui, nu toţi soldaţii primeau pămînt.

6 Artemis-Diana era zeiţa vînătoarei.

7 Attalus III cunoscutul rege care a domnit între anii 138—133 î. e. n. El a lăsat regatul său moştenire statului şi poporului roman.

8 Este vorba despre publicani, care luau în arendă încasarea impozitelor în provincii. Aceştia, pentru a-şi scoate sumele plătite pentru arendare, comiteau numeroase vexaţiuni şi necurmate abuzuri, mai ales cînd aceşti publicani făceau parte din ordinul cavalerilor.

9 L. Cassius Longinus, fratele ucigaşului lui Cezar; n-a luat parte la asasinarea lui Cezar.

10 Insulă între Ciclade.

11 Insule în arhipelagul Cicladelor.

12 Regiune situată la nordul Siriei.

13 Regiune care se află lîngă Palestina.

14 Cînd trupele romane l-au restabilit pe tron pe Ptolemeu

16 Seleucus I Nicator, fiul lui Antiochus şi al Laodicei; a fost unul din generalii lui Alexandru cel Mare; la moartea acestuia, el a pus stăpînire pe Siria, devenind rege şi întemeind dinastia Seleucizilor.

17 Informaţii mai amănunţite vezi la Cassius Dio, XLVIII, 24.

18 Romanii socoteau drept o dezonoare pentru cel care îmbrăca haine străine portului lor.

19 în privinţa acestei probleme, cf. T. L i v i u s, *Periocha,* CXXV; Vergilius, *Bucolica,* IX, 28; Horatius, *Satirae,* II, 2, 114; Plutarh, *Brutus,* XLVI; Cassius Dio, XLVI, 6.

20 Templele aveau tezaurele lor, constituite mai ales din ofrande. Uneori templele ajungeau să deţină un tezaur fabulos.

21 Fratele triumvirului; a fost questor în anul 50 î. e. n. în Asia; tribun al poporului în anul 44, a propus proiectul de lege ca Cezar, exceptînd candidaţii la consulat, să împartă cu poporul dreptul de a numi pe ceilalţi candidaţi la alte funcţiuni. Consul în anul 44 î. e. n., fără să mai fi fost praetor, a sărbătorit un triumf în urma victoriei obţinute asupra unui trib gali. Luptînd împotriva lui Octavian, a fost iertat de viitorul împărat şi trimis ca guvernator în Spania. Nu se ştie cînd a murit.

22 Pentru alte amănunte în această problemă vezi şi T. L i v i u s, *Periocha,* CXXV—CXXVI; Suetonius, *Augustus,* XIV—XV; Cassius Dio, XLVIII.

23 Oraş situat în ţinutul Picenum.

24 Oraş aflat în Latium.

25 Insulă în faţa coastei Etoliei.

26 C. Furnius, născut pe la 85 î. e. n.; a fost tribun al poporului în anul 51 î. e. n. la izbucnirea conflictului în anul 49 dintre Cezar şi Pompei; s-a dat de partea lui Cezar şi a activat ca mijlocitor între Cicero şi Cezar.

27 Setia, oraş în regiunea Latium.

28 Sutrium, oraş în Etruria, situat pe via Cassia.

29 Pentru alte relaţii, vezi la Suetonius, *Augustus.* XVI; V e 1lei u s, II, 79; C a s s i u s Dio, XLVIII, 20.

30 Oraş în Etruria, la sud-est de lacul Trasimene.

31 Oraş situat în Umbria.

32 Vezi mai amănunţit la Suetonius, *Augustus,* XVI—XVII; Cassius Dio, XLVIII, 49 şi XLIX, 1—10.

33 Fulginiae, oraş în Umbria.

34 Lacună în text.

35 Balista era o maşină de aruncat proiectile.

36 Mijlocul lâ care se gîndeşte Lucius este sinuciderea.

37 Este vorba despre limba greacă.

38 E vorba despre veterani.

39 Appian întrebuinţează termenul de ή βουλή prin care se înţelege, la romani, senatul. Aici însă este vorba de adunarea consilierilor municipali.

40 Decurionii constituiau un fel de senat al oraşelor-colonii romane.

41 Cestius Macedonicus, s-a numit astfel fiindcă a participat la luptele din Macedonia.

42 Tirenienii, un vechi nume dat etruscilor.

43 Oraş în Grecia la nord-est de Corint.

44 Ausonia era numele vechi al Italiei.

45 Consentia, oraş în Bruttium, la nord de Hipponium.

46 P. Servilius Rullus, autorul unui proiect de lege agrară cu prevederi radicale, combătut de Cicero în anul 63 î. e. n.

47 Cicero îl numeşte *(Ad Atticum,* XVI 8, 2) *Caecina quidam Volaterranus,* care fusese trimis de Octavian la el.

48 Octavia, soră vitregă a lui Augbstus, fiica lui C. Octavius şi a Anchariei.

49 Adică în acea parte din *Istoria romanilor* care tratează despre Parţia.

50 Helenus, fost libert al lui August, a stăpînit provizoriu, pentru stăpînul său, Sardinia.

51 Aenaria, insulă situată în faţa oraşului Cumae.

52 Oraş situat pe coasta de est a Siciliei.

53 Este numele grecesc al oraşului Puteoli.

54 Sclavii fugeau de la un stăpîn şi, adesea, erau primiţi de alţi stăpîni de sclavi, mai ales în vremea răscoalelor.

55 Pentru relaţii mai ample, vezi la T. Livius, *Periocha* CXXVII; Plutarh, *Antonius,* XXXII; Velleius, II, 77; Cassius Dio, XXXVI—XXXVIII.

56 Vestalele păstrau focul nestins. Lor li se încredinţau de asemenea, pentru păstrare în templu, şi acte importante, ca: testamente, etc. Testamentul lui August, de asemenea, a fost

91 Adică fără gardă militară şi fără alaiul de vizitatori saucetăţeni veniţi pentru a cere unele favoruri sau rezolvarea unor cheştiuni personale sau de stat.

58 Aquitania, regiune în Gallia, în vecinătatea Pirineilor.

59 Alte informaţii mai ample în această privinţă, vezi la Suetonius, *Augustus,* XVI; Velleius, II, 79, 84—85, 90; Cassius Dio, XLVIII, 20 şi XLIX.

60 Oraş în sudul Italiei, pe ţărmul golfului Tarent.

61 Comandantul flotei.

62 Oraş situat pe coasta de vest a Siciliei.

63 Insule situate în nordul Siciliei.

64 A se vedea informaţii mai amănunţite la Cassius Dio, XLIX, 16 ; T a c i t u s, *Annales,* VI, 11.

65 Pentru alte detalii în această privinţă, vezi trimiterile de la capitolul XCII.

66 Comandanţi de trireme.

67 Situat în regiunea Brutium în sudul Italiei.

68 Una dintre insulele Lipare numite şi ale lui Aeolus şi ale lui Vulcan.

69 Cap în strîmtoarea Messinei.

10 Mylae şi Tyndaris, sînt localităţi pe ţărmul de nord-est al Siciliei.

71 Una dintre insulele Lipare.

72 Pentru informaţii mai ample în această privinţă, vezi trimiterile de la capitolul XCII.

73 Instrument de atac la corăbii.

74 Eliminat din text de Schweighăuser.

75 Navă uşoară şi rapidă.

78 Q. Laronius a fost trimis, în anul 36 î. e. n., de Agrippa cu trei legiuni la Octavian şi Cornificius.

77 Este vorba de vulcanul Etna.

78 Pentru informaţii mai amănunţite în legătură cu expediţia lui Cornificius, vezi trimiterile de la capitolul CV.

79 Localitate situată la vest de Mylae.

80 Scuturile gallice erau adesea pătrate.

81 Pentru mai m,ulte informaţii, vezi şi Suetonius, *Augustus,* XVI; Velleius, II, 80; Cassius Dio, XLIX, 11.

82 Alte relaţii mai amănunţite vezi şi la T. Livius, *Periocha,* CXXIX; Suetonius, *Augustus,* XVI şi XXXI; Plutarh, *Antonius,* LV; Cassius Dio, XLIX, 12, 15 şi L, 1; T a c i t u s, *Annales,* I, 2, 10.

83 Vezi informaţiile date în această privinţă şi de Cassius Dio, XLIX, 15.

84 E vorba de toga praetexta.

85 Pentru alte detalii în această privinţă, vezi şi Suetonius, *Augustus,* XXXII, şi *Tiberius,* XXXVII; Cassius Dio, XLIX, 15.

86 Alte informaţii vezi la T. Livius, *Periocha,* CXXX; Plutarh, *Antonius,* XXXVII—XLII; Cassius Dio, XLIX, 24—31.

87 Acest adaos e propus de Mendelsohn.

88 Oraş în Bithynia.

89 C. Cassius Parmesios, care a participat la asasinarea lui Cezar şi a luptat apoi de partea lui Cassius şi Brutus.

90 Personalitate de seamă, necunoscută mai îndeaproape, care la început a luptat în tabăra lui Sextus Pompei şi apoi a trecut la Antonius.

91 Soldaţi pedeştri înarmaţi cu scuturi.

92 Este vorba despre acea parte din *Istoria romanilor* care tratează evenimentele din Macedonia.

93 în privinţa acestor evenimente la care se referă Appian, vezi şi T. Livius, *Periocha,* CXXXI, Plutarh, *Antonius,* L; Cassius Dio, XLIX, 39—40.

CUPRINS

Pagina	Rînd	în loc de	Se va citi	Din vina
87	27	Peranna	Perpenna	Editurii
131	13	vrednic pe	vrednic de	Editurii
236	7	de la triburi	de la tribuni	Editurii
373	2	Modena	Mutina	Editurii
469	24	Κατήγροοι	Κατήγοροι	Tipografiei
478	12	Έπαμφρόδιτος	Έπαφρόδιτος	Editurii
501	37	(gen tas)	(gentes)	Editurii
503	21	ĂSVOLTO	γένοιτο	Tipografiei
506	21	γφοστάγματο	προστάγματο	Editurii
507	24	έδεκα	ένδεκα	Editurii